

899.969

ჭ 15

მომთხრო

ილია ჭავჭავაძე

ფილიპასი

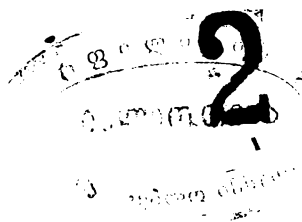

ილია	
დარბაზი	სს
სახელმწიფო №	270000000216
საბჭოთა	899.969

15

ილია ჭავჭავაძე

მოთხრობები

თბილისი
1937

რელაქციისაზან

ილია ჭავჭავაძის როგორც ლექსები და პოემები, ისე მისი პროზაც იბეჭდება ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით. სიტყვები ახსნილია მხოლოდ იმ მნიშვნელობით, როგორადაც ხმარობს ილია, თუკინდ მათი ბევრი სხვა იერი და გაგება არსებობდეს. ამ ახსნას აქვს არა ლექსიკონური მიზნები, არამედ მხოლოდ ტექსტის გაგების გაადვილება.

მეზამრის წერილები
ვლადიკავკასიამ¹ ტფილისამდე

•

•

¹ ორჯონიკიძეა.

I

დილის ექვსი საათი შესრულდა თუ არა, იმ სასტუმროს კარების წინ, რომელშიაც მი წინა-ლამეს ჩამოკბნა, რუსის პირდაუბანელმა და თავდაუფარცხნელმა „იამშჩიკმა“¹ ფოშტის პოვოსკა² მოაყენა. ეს იყო ვლადიკავკასში. საკვირველია! რუსის მხატვრების სურათებზედ რა ლამაზად არის ხოლმე გამოყვანილი ამ სქელ-კისერა „იამშჩიკის“ ბრიყვი სახე, იმისი მიღუნ-მოღუნებული ზღაზვნა და უადამიანო და პირუტყვეული მიხვრა-მოხვრა. რამოდენადაც სურათია კარგი, ორი იმოდენად ნამდვილი საძაგელია. მაგრამ ამბობენ: И дым отечества нам сладок и приятен³. კვამლის სიტკბოებისა კი რა მოგახსენოთ და სიამოვნებისას კი ამას გეტყვით, რომ კვამლი ფრიალ სასიამოვნოა, ნამეტნავად მაშინ, როცა თვალებიდამ ცრემლებს გვაყრევინებს ხოლმე.

როცა ავიბარგე, ესე იგი ჩემი ერთად-ერთი ბოხნის ოდენა ცალ-თვალა ტყავის ხურჯინი ჩავადგე პოვოსკაში, მივუბრუნდი ჩემს ახლად გაცნობილს ფრანსიელს⁴ გამოქალაქსა ლმობლად.

— ეს ეტლი ვისი მოგონილია? — მკითხა მან და მიმიშვირა ხელი ფოშტის პოვოსკაზედ, რომელზედაც ჯერ არ გამოფხიზლებული „იამშჩიკი“ უგემურად სთვლენდა.

— რუსისა, — ვუბასუხე მე.

— მგონი, არა ხალხი მაგაში არ შეეცილოს. მებრალეებით

¹ მეეტლემ. ² თბთვალა ურემი. ³ „სამშობლოს კვამლიც ტკბილი არის და საამური“ — გრიბოედოვის კომედიიდან „ვინ ჯჳჳიჴან“. ⁴ ფრანგს.

მე თქვენ, რომ იძულებულ ხართ მაგას გაალაყებინოთ თქვენი ტვინი და გააღლებინოთ თქვენი გულმუცელი.

— რა ვქნათ? თუ მთელი რუსეთი მაგიტ დადის, მე რაღა დამიშავდება?

— იმიტომაც შორს არ არის წასული!.. ღმერთმა მშვიდობის მგზავრობა მოგცეთ. მე კი, სწორედ გითხრათ, თავს ვერ გამოვიმეტებდი, რომ მაგაში ჩავმჯდარიყავ. მშვიდობით. თუ შევხვდეთ ერთმანეთს კიდევ როდისმე, გთხოვთ მიცნობდეთ.

ამ სიტყვაზედ მომაწოდა ხელი გამოსასაღებლად და ისე მჭიდროდ მომიჭირა ხელი, როგორც მარტო ევროპიელმა იცის ხოლმე.

პოვოსკაში ჩავჯექ.

„იამშჩიკმა“ ერთი შემომიბღვირა, მერე აკრიბა სადავეები¹, „მწუო, მწუო“, დაუწრუწუნა მკლე ცხენებს და მოუღერა შოლტი². მკლე ცხენებმა ყურიც არ შეიბერტყეს. Ну, по-о-орт, трогай што-ли!³ — დაუყვირა ცხენებს, აიქნია სადავენი და ფეხებით ტყაპუნ⁴ დაიწყო. შენც არ მომიკვდე, ცხენებმა ფეხი არ შესძრეს. ამ ყოფას ის ჩემი ნაცნობი ფრანსიელი ფანჯრიდამ უყურებდა და სიცილითა სკდებოდა. რა უხაროდა იმ სულელს?

— მთელი რუსეთი მაგიტ დადის განა? ხა, ხა, ხა! — ხითხითებდა იგი: მაგიტო დადის? ვილა დაეწევა!

თუმცა მე სამხიარულო არა მჭირდა-რა, მაგრამ მეც გამეცინა. „იამშჩიკმა“ თავისი ძროხის თვალები ჩემკენ მწყრალად მოიბრუნა და პირუტყველად ბღვერა დამიწყო. მერე ისევ ცხენებისაკენ მიიგრიხა სქელი კისერი და ორიოდე შოლტი გაღუჭირა. ცხენებმა, შეიტყვეს რა რომ მეტი გზა არ არის, ყოველ დაკვრაზედ ტყუპ-ტყუპი ტლინკები ჰყარეს, დაიდრნენ როგორც იყო ადგილიდამ და ძუნძუ-

¹ გრძელი ლაგამი. ² გრძელი ნათრახი. ³ აბა ეშმაკო, დაიძარ რაღა! ⁴ ბრახუნი.

ლით გასწიეს. დანჯღრეულმა ზარმა დაიწყო თავისი უგემური ჟღარა-ჟღური, პოვოსკამ ქვებზე ხტომა და მე ლაყლაყი¹ ხან აქეთ და ხან იქით.

II

ამ ყოფით განვშორდი ვლადიკავკასს და პირი ჩემის ქვეყნისაკენ ვქენი. თერგის² ხიდი ისე გამოვიარე, რომ, არამც თუ მისი წყალი დამელიოს, თვალიც არ ამიხილებია. მეშინოდა, რომ თერგ-დალეულობა არ დამწამონ-მეთქი. თერგ-დალეულები ჩვენს ქართველს კაცს როგორღაც არ ეჭაშნიკება და არ მოსწონს. ამაზედ ფრიად საფუტყლიანი საბუთი აქვთ: პირველი, იმიტომ არ მოსწონთ, რომ თერგ-დალეულები მართლა და თერგ-დალეულები არიან, მეორე, იმიტომ... იმიტომ, რომ მეორედაც თერგ-დალეულები არიან, მესამე იმიტომ... იმიტომ... იმიტომ, რომ მესამედაც თერგ-დალეულები არიან. მოდი და ამისთანა ჭკვიანური საბუთი საბუთით დაურღვიე ჩვენს დარღვეულს ქართველობას.

ეგ დასაღუპავი თერგი! რა ორპირი ყოფილა! დახე, როგორ მიმკვდარა. რაკი ზურგი ჩვენკენ უქნია და პირი რუსეთისაკენ, რაკი გაუმინდვრებია და გაუეკანია, როგორღაც ის დევ-გმირული ხმა ჩასწყვეტია. ჩვენი დამთხვეული³ თერგი ვლადიკავკასთან ის აღარ არის, რომელზედაც ჩვენს პოეტს⁴ უთქვამს:

„თერგი ჰრბის, თერგი ჰღრიალებს,
კლდენი ბანს ეუბნებიან“...

იქ ისე დამდოვრებულა, ისე დადუმებულა, თითქო ან როზგ⁵-ქვეშ არის გატარებულიო, ან დიდი ჩინი⁶ მიუღიაო. მაგრამ იქნება თერგი იქ ეგრე იმიტომ მიჩუმებულა, რომ მობანე კლდენი გვერდთ არ ახლავს, ის კლდენი, რომლის:

¹ ქანაობა. ² მდინარე, გამოდის მყინვარის მთიდან. ³ გიჭი.
⁴ გრ. ორბელიანს. ⁵ წკვპლას. ⁶ ხარისხი, აღმატება.

„კლდოვანთა გულთა ღრუბელნი
შავადა ზედ დასწოლიან
და მრისხანებით ქვეყანას
წარღვნითა ემუქრებიან“¹.

მაგრამ მაინც-და-მაინც, ვაი შენ, ჩემო თერგო! შენ ჩემო ძმობილო, ზოგიერთ კაცსავეთ, საცა მისულხარ, იქაური ქუდიც დაგიხურავს. ცოდვა არ არის, შენი ქექა-ქუხილი, შენი ზარიანი ხმაურობა, შენი შფოთვა და ფოთვა, შენი გაუთავებელი ბრძოლა ქვა-კლდე-ღრესთან, თითქო შენი განიერი წადილი შენს ვიწრო საწოლში ვერ მოთავსებულაო. ბევრი რამ საგულისყუროა² შენში, ჩვენო დაუმონაო თერგო, შენს ძლევამოსილს და შეუპოვარს დენაშია. აჰ კი მოძრჩეალხარ დამარცხებულ და ნათრევ ლომსავეითა. ცოდო ხარ და ცოდვას შერები!..

„ჰე, სიბუფლო, რაშიგან ხარ,
რას გვაბრუნებ, რა ზნე გპირსა?“³

შუადღე იყო, რომ ლარსის სტანციაში⁴ მოვედი. ლარსამდე ჩემმა გულმა ვერაფერი განსაკუთრებითი სიამოვნება ვერა მიიღო—რა, გარდა იმისა, რომ რამოდენადაც ჩემს სამშობლო ქვეყანას ვუახლოვდებოდი, იმოდენად გარემო ბუნებას ჩემის ქვეყნის ფერი ემატებოდა და თერგს—შფოთვა და ღელვა.

შევედი სტანციის ცარიელს ოთახში, ჩაის დაღევა მინდოდა და ამის გამო სამოვარის დადგმა შევუკვეთე ერთს ფეხმოტეხილს სალდათსა, რომელიც ბოლოს სტანციის გუშაგალ⁵ გამოდგა. მინამ⁶ სამოვარს შემოიტანდნენ, მივწექ ვაღაცრულ ტახტზედ და თავი ფიქრებს მივეცი.

ოთხი წელიწადი იყო, რაც მე რუსეთში ვიმყოფებოდი და ჩემი ქვეყანა არ მენახა. ოთხი წელიწადი!.. იცო, მკითხველო, ეს ოთხი წელიწადი რა ოთხი წელიწადია! პირ-

¹ ზრ. თარბელიანის ლექსიდანაა. ² საგულისხმო. ³ „ვეფხისტყაოსნისა“⁴ სადგური. ⁵ დარაჯი. ⁶ სანამ.

ველი, რომ მთელი საუკუნეა მისთვის, ვინც თავის ქვეყანას მოშორებია. მეორე, ეგ ოთხი წელიწადი ცხოვრების საძირკველია, ცხოვრების წყაროს სათავეა, ბეწვის ხილია, სიბნელისა და სინათლის შუა ბედისაგან გაღებული. მაგრამ ყველასთვის კი არა. მარტო იმათთვის, ვინც რუსეთში წასულა, რათა ჭკუა ავარჯიშოს, ტვინსა და გულს მოძრაობა მისცეს, — ფეხი აადგმეინოს. ეს ის ოთხი წელიწადია, რომელიც ჭაბუკის ტვინსა და გულში გამოჰკვანძავს ხოლმე ცხოვრების კვირტსა. ეს კვირტი კიდევ ის კვირტია, რომელიდამაც მშვენიერი და ბრწყინვალე მტევანიც გამოვა და ძაღლ-ყურძენაცა. ოო, ძვირფასო ოთხო წელიწადო! ნეტავ იმას, ვისაც შენგან გაღებული ბეწვის ხილი ფეხთა ქვეშ არ ჩასტყდომია, ნეტავი იმას, ვინც შენ რიგიანად მოგიხმარა.

III

რაკი ვლადიკავკასიიდან გამოვედი და ჩემს ქვეყნის სიომ დამკრა, გულმა სულ სხვა-რიგად დამიწყო ფიქტა. პოვოსკაში ქვებზე ხათქა-ხუთქი უკეთესთა ფიქრთა დამიბნევდა ხოლმე. ახლა კი, როცა სტანციის ოთახის ჩახტბედ მამა-პაპურად გავიშოტე¹, ღვთის წყალობა შენაგჰქონდეს, რომ მე ფიქრს მივეცი სრული ჩემი გულისყური და ყურადღება. ჯგუფად მომიგროვდა ყოველიფერი, რაც კი დამეტოვა ჩემს მშვენიერს პატარძალსავეთ მორთულს ქვეყანაში, რაც კი მენახა, მეცადნა და მეცნო. მრავალნაირი ფიქრები ერთად, რეულად², გონების თვალწინ წარმომიდგნენ, მაგრამ ელვის უმაღეს ერთი ფიქრი შეიძინედი მცდელობიდა, ასე რომ ჩემი გონების თვალი ერთ-და-იგივე საგანზედ ერთს წუთსაც ვერ გავაჩერე — ერთის სიტყვით, ჩემს ტვინში სრული რევოლიუცია მოხდა: ძირს მივადგე-

¹ წამოვწყეტი, გავიშალე. ² არეულად.

ბულნი ფიქრები მაღლა მოექცნენ, მაღლა დალაგებულნი ძირსა. სიტყვამ რევოლუტია არ შეგაშინოს მკითხველო! რევოლუტია დაწყნარების სათავეა. ესეა ყოველიფერი ამ ქვეყანაზედ: ღვინო ჯერ უნდა აღუღდეს, დაირიოს და მერე დაწმენდება¹ ხოლმე.

ამ ყოფაში ვიყავ. და უეცრად ერთმა ფიქრმა თავიდან ფეხებამდინ ელვასავით გამირბინა. პირველს ფიქრს მოჰყვა მეორე, მეორეს — მესამე, და ბოლოს ყველანი ერთ რთულ და ზედმიყოლილ გრეხილად შემექმნენ. როგორ შევეყრები² მე ჩემს ქვეყანას და როგორ შემეყრება იგი მე, ვითფიქრე. რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალსა და რას მეტყვის იგი მე? ვინ იცის: იქნება მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი შემომამტციოს, როგორც უცხო ნიადაგზედ გადარგულსა და აღზრდილსა? იქნება ზურგიც არ შემამტციოს, იქნება მიმითვისოს კიდეცა, რადგანაც ჩემში მაინც-და-მაინც ჩემის ქვეყნის დვრიტაა³ დადებული. მაგრამ მაშინ რა ვქნა, რომ ჩემმა ქვეყანამ მამიყოლოს და მიამბოს თავისი დარდი, წუხილი, მზიარულება, იმედი თუ უიმედობა, და მე კი, მის ენას გადაჩვეულმა, ვერ გავიგო მისი ენა, მისი სიტყვა? იქნება მიმილოს კიდეც და, როგორც თავისი შვილი, გულ-ზედაც მიმიკრას და ხარბად დამიგდოს ყური, მაგრამ მე შევიძლებ კი, რომ მას ღვიძლი სიტყვა ვუთხრა და იმ სიტყვით დავრდომილს აღდგომის იმედი მოვფინო, უნუგემოს ნუგეშინი⁴ ვცე, მტირალს ცრემლი მოვწმინდო, მუშაკს შრომა გავუადვილო და ის თვითოეული ნაპერწკალი, რომელიც არ შეიძლება რომ ყოველს კაცში არა ჟოლავდეს⁵, ერთად შევიგროვო? შევიძლებ კი? შევიძლებ გასაგონის სიტყვის თქმასა? გადავწყვიტე, რომ ჩემი ქვეყანა, მიმიღებს და მიმითვისებს კიდეც, იმიტომ რომ იმისი სისხლი

¹ დაიწმინდება. ² შეეხედები. ³ მაჭიკი, საფუარი. ⁴ ნუგეში.

⁵ ღვივოდეს.

და ხორცი ვარ; იმის სიტყვასაც და ენასაც გავიგებ, იმი-
ტომ რომ მამულის¹ სიტყვას მამულის შვილი ყურს უგდებს
განა მარტო ყურითა, — გულითაცა, რომლისათვისაც ღუმი-
ლიც² გასაგონია; ჩემს სიტყვასაც გავაგებინებ, იმიტომ რომ
შვილის სიტყვა მშობელს ყოველთვის ესმის. მაგრამ ამას
სულ სიტყვაზე ვლაპარაკობ, საქმე კი საქმეშია. შენმა ქვე-
ყანამ საქმე რომ მოგთხოვოს, მაშინ რასა იქ? — ვკითხე მე
ჩემს თავს და გავჩერდი კიდევ. ვიგრძენ, რომ ამ კითხვამ
შესწყვიტა ის ზემოხსენებული ჩემი ფიქრების ფერადი
გრეხილი.

— მართლა და რა უნდა ვქნა? — ვკითხე ჩემს თავს
ხმამაღლივ.

— ჩაი უნდა მიირთოთო, — მიპასუხა სტანციის გუშაგ-
მა, რომელმაც ამ დროს შემოიტანა სამოვარი და ჩემს
სტოლზედ დადგა.

— ჩაი!..

— სამოვარი იმისთვის არ მიბძანეთ? — მიპასუხა სუ-
ლეღმა გუშაგმა და გავიდა გარეთ. არ გასულა ამის შემდეგ
რამდენიმე წუთი, რომ კარი ისევ გაიღო და ერთმა აფი-
ცერმა შემოჰყო თავი. იმისი სახის მეტყველება ამჟღავ-
ნებდა, რომ ღვინოსა და არაყს ძალიან დაახლოვებით
იცნობდა. თვალად ერთი ოც-და-ათის წლისას ჰგვანდა.
ზედ ეტყობოდა, რომ მგზავრი არ იყო.

— ნება მომეცით, — მითხრა მან რუსულად, — გავაც-
ნოთ ჩემი თავი: მე გახლავართ პოდპორუჩიკი³ №, აქ
ლარსში ვდგევარ, როტა⁴ მამბარია.

— ძალიან მოხარული ვარ, — ვუპასუხე მე, წამოვუდგე
ფეხზედ და ჩამოვართვი გამოწვდილი ხელი.

— საიღამ მობრძანდებით?

— პეტერბურგიდამ⁵.

¹ სამშობლოს. ² სიჩუმეც. ³ სამხედრო პირთა წარისხი იყო.
⁴ ასეწლი. ⁵ ახლანდ. ლენინგრადი.

— ფრიად სასიამოვნოა. ამ უდაბურსა და ვერანა¹ ად-
ლნეას ერთი ეგ სიამოვნებალა მაქვს, რომ შეეხვდები ხოლ-
გმ მგზავრს განათლებულის ქვეყნიდამ. კაცი, რომელიც გო-
იებითა სცხოვრობს, მოვალეა ღვთისა და ქვეყნის წინაშე
შეხვდეს განათლებულს კაცს საბაასოდ გონების გასაფხიზ-
ლებლად. დიდად მოხარული ვარ. ბაასი ჭკვის საზრდოა.

მითხრა ესა და კიდევ გამომიწოდა ხელი, მეც ხელმე-
ორედ ხელი ჩამოვართვი.

— თქვენ ვინა ბრძანდებით? — მკითხა მან.

— მე გახლავართ ერთი სომხის სოფლაგრის² დახლი-
დარი³.

— დახლიდარიო!.. — სთქვა და ტუჩები აიპრუწა⁴.

— დიად, ბატონო!

ჩემმა ახალმა ნაცნობმა რომ ეს გაიგონა, მყისვე დიდ-
კაცური სანახაობა მიიღო: მხრები მოიმარჯვა, ის პირვე-
ლად მორიდებული ლაპარაკი სხვა ჰანგზედ შესცვალა.

— საიღამ მოდიხა-ა-ართ?... — მკითხა გაკვირვებით და
დაცინებითაცა⁵.

— პეტერბურგიდამ.

— ჰმ, — ჩაიცინა აფიცერმა, — პეტერბურგიდამ. კარ-
გია, გლირსებით პეტერბურგის ნახვა. პეტერბურგი! ძა-
ლიან კარგი ქალაქია, — სთქვა ესა და არხეინად ჩამოჯ-
და სკამზედ: — პეტერბურგი!.. ო, ო, დიდი ქალაქია. პე-
ტერბურგი!.. ვრცელი ქალაქია!.. არა ჰგავს თქვენ წიტიან⁶
ქალაქსა. აბა რა ქალაქია თქვენი ქალაქი? ერთი თავიღამ
რომ გადააფურთხო, ფურთხი ქალაქის ბოლოს დაეცემა.
პეტერბურგი კი... ხომ გინახავთ პეტერბურგი? რუსეთის
გულია. მართალია, აქამდისინ მთელი რუსეთი ფიქრობდა,
რომ მისი გული მოსკოვია, მაგრამ მთელს რუსეთს მე განეუ-
ფანტე ეგ ცრუ და უგუნური აზრი: მე მწერალი გახლა-

¹ ოხერ. ² ვაჭრის. ³ მოლარე. ⁴ მალლა ასწია. ⁵ დაცინვითაც.
⁶ აქ — უხვირო, უშნო.

ვართ. გთხოვთ, რომ მიცნობდეთ. ეგრე კი ნუ მიყურობთ. მე დავამტკიცე, რომ პეტერბურგია მთელის რუსეთის გული. იზლერის ბალი ხომ გინახავთ?

დავუგდევი ყური ამ აფიცერს და გულში კი ვფიქრობდი, ხომ არ გავიჟებულა-მეთქი, მაგრამ გარდა ამ გაღარეულის ლაპარაკისა არა შევატყე-რა.

— არა, იზლერის ბალი გინახავთ, თუ არა? — მკითხა კიდეც იმან.

— პეტერბურგის გულობა რით დამტკიცეთ? — ვკითხე მე და არ მივეცი პასუხი მის უკანასკნელს კითხვაზედ.

— არა, ჯერ მე მითხარიო: იზლერის ბალი გინახავთ, თუ არა? თქვენ, აჭაპურები სამეცნიერო ლაპარაკს ჩვეულნი არა ხართ, ამიტომაც ერთის საგნიდამ მეორეზედ გადახტებით ხოლმე. თქვენ ზედმიყოლებითი, რიგიანი სჯა არ იცით. ეგ, რასაკვირველია, გაუნათლებლობისაგან მოვდით, მგონი, თქვენ არც კი იცით — რა არის ცივილიზაცია, ასოციაცია, არდუშენტაცია, ინტელიგენცია, კასაცია და ფილოლოგია. მაგრამ ეგ არაფერი, წარმავალია. თქვენც გაიწურთნებით. მადლობა ღმერთს, აფიცრობა და ჩინოვნიკობა ბევრი მოდის რუსეთიდან თქვენს გასანათლებლად. არა, ჯერ მითხარიო, იზლერის ბალი გინახავთ, თუ არა? თუ ეგ არ გინახავთ, პეტერბურგიც არ გინახავთ.

— მინახავს.

— გინახავთ? მაშ თქვენ განათლებულებში ფეხი ჩავიდვამთ. ფრიად მოხარული ვარ, ფრიად მოხარული ვარ. იზლერის ბალი? როგორი ბალია, ჰა? ფერიებით სავსე სამოთხე ის არის, აი! ფერიები, ხომ იცით რა არის? ეგ სამეცნიერო სიტყვაა, იქნება არ იცოდეთ. ეგ მდაბიურად რომ ეთარგმნოთ, იმასა ჰინშნავს, რომ ის ბალი სავსეა ყუყუნა-თვალებიან ქალებითა. გინდა ერთს ჩაავლე ხელი, გინდა მეორეს, აი, განათლებას რა შეუძლიან. თქვე-

წი ქალები კი კაცს დაინახვენ თუ არა, იმალებიან. არა, პეტერბურგი... დიდი ქალაქია, ფრიად განათლებული, და იზღერის ბალი განათლების გვირგვინია, ასეთი ბალია, რომ „მწუ“.

ამ სიტყვებზედ მეცნიერმა აფიცერმა თითებზედ იკოცა.

— მე იმედი მაქვს, რომ ეს სამოვარი ამ სტოლზე თქვენთვის სდგას.

— თქვენმა იმედმა არ მოგატყუათ თქვენ.

— მე იმედი მაქვს, რომ თქვენ, როგორც განათლებულის ქვეყნიდამ მოსული კაცი; მეც მითავაზებთ ჩაისა.

— არც მაგ იმედს გაგიმტყუნებთ.

— რომიც¹, რასაკვირველია, გვექნება.

— მაგაზედ კი უკაცრავოდ.

— ეგ ვერაფერი ნიშანია. თქვენ სომეხი ხართ, თუ ქართველი?

— ქართველი.

— ძალიან მიამა, რომ ქართველი ხართ. თუმცა ჩვენი ლერმონტოვი კი ამბობს, რომ *не ждали робкие грузины*², მაგრამ მაინც ქართველები სჯობია იმ პოიებსა³. პაპიროსები კი, რასაკვირველია, გექნებათ.

— გახლავთ.

— იმედი მაქვს, რომ მითავაზებთ.

— დიდის სიაპოვნებით. ინებეთ.

— აბა, მაშ თქვენ ჩაი დაასხით და მერე მოყვეთ სამეცნიერო ლაპარაკსა. თუმცა თქვენთვის ძნელი იქნება სამეცნიერო ლაპარაკის გაგება, მაგრამ მე შიგა-და-შიგ სამეცნიერო სიტყვებს მდაბიურად გითარგმნით და ამ რიგად სამეცნიერო ლაპარაკის გაგებას გავიადვილებთ.

მე ჩაი დავასხი და ერთი ჭიქა იმას დაუღდგი. ჩაი რომ მოსცა, გამოაბოლა პაპიროსი და მოჰყვა ლაპარაკსა.

¹ მაგარი სასმელი. ² გაიქცნენ მხდალნი ქართველნი (პოემა „დემონშია“). ³ სომეხს უწოდებდნენ დაციწვით.

— თქვენი ქვეყანა, მეცნიერის ენით რომ ვთქვა, განათლებული არ არის, ესე იგი, მდაბიურის ენით რომ ვთქვა, გაუნათლებელია. ხომ გესმით?

— ძალიან კარგად.

— აკი მოგახსენეთ, გაგიადვილებთ-მეთქი სამეცნიერო სიტყვის გაგებასა. ახლა დავიწყეთ იქიდან, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის, ესე იგი, გაუნათლებელია. ეს ჩაი მოსკოვისა უნდა იყოს?

— არა, სტაეროპოლში¹ ვიყიდე.

— სულ ერთია. ახლა დავიწყეთ, როგორც წელანა ვთქვით, იქიდან, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის. ეგ იმასა ნიშნავს, რომ თქვენი ქვეყანა ბნელია. ხომ გესმით?

— დიად კარგად.

— ახლა რაკი იქიდან დავიწყეთ, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის, ისიც უნდა ვთქვათ, განათლება რა არის. მე ამას მაგალითებით ავიხსნი: წარმოიდგინეთ ბნელი ოთახი. წარმოიდგინეთ თუ არა?

— წარმოვიდგინე.

— არა, იქნება სადმე ერთი ფანჯარა ღია დაგრჩათ, ისიც დაკეტეთ.

— დაკეტეთ, — ვუბასუნე კი და სიცილი მომივიდა.

— ძალიან კარგი. რაკი ის ფანჯარაც დაკეტეთ, ფარდაც ჩამოათარეთ.

— ჩამოვათარე.

— რაკი ფარდაც ჩამოათარეთ, ოთახიც დაბნელდება, ველარაფერს დაინახავთ. უეცრად შემოიტანეს სანთელი, განათდა ოთახი. განათლებაც ეგ არის. სწორედ მოგახსენოთ, არც ეს პაპიროსია ურიგო. პეტერბურგიდან იქნება?

— არა ვლადიკავკასში ვიყიდე.

— სულ ერთია.

¹ ქალაქია ჩრდ.-კავკასიაში.

— ახლა ხომ გესმით განათლების მნიშვნელობა?

— ძალიან კარგად.

— ახლა, რადგანაც აგიხსენით განათლების მნიშვნელობა, თქვენ უნდა ერთი რამა გკითხოთ: თქვენში ცივილიზაცია როგორ მიდის?

— მაგისას ვერას მოგახსენებთ: დიდი ხანია ჩემს ქვეყანაში არა ვყოფილვარ.

— ევ არაფერი, მე ეხლავე შევიტყობ, როგორ მიდის: გენერლები გეყოლებათ თქვენ, ქართველებს?

— იქნება ერთი ოციოდე მოგროვდეს.

— რაო, ოციოდეო!.. ო, ო, ეგ დიდი საქმეა, — წარმოსთქვა დიდის ყოფით ჩვენმა მეცნიერმა აფიცერმა, — ოციოდეო!.. ამ ერთ მუჟა ხალხში და ოცი გენერალი!.. ეგ, ბატონო, დიდი ცივილიზაცია გქონიათ. ვერ უყურებთ, ოციოდე გენერალი! არა მჯერა. იქნება თქვენ, მეცნიერების ენით რომ ვთქვათ, დეისტვიტელნი სტაცკის სოვეტნიკებსაც¹ მართალ გენერლებშია სთვლით, ესე იგი, მდაბიური ენით რომ ვთქვათ, იქნება შტაცკის გენერლებსა, ანუ, უფრო მდაბიურად რომ ვთქვათ, უპოლეტო გენერლებსა, ანუ ამაზედ უფრო მდაბიურად რომ ვთქვათ, უულვაშო გენერლებსაც მართალს გენერლებში სთვლით? უთუოდ ეგრე იქნება.

— არა, თქვენმა მზემ, — დავუფიცე მეც, — არა, თქვენმა მზემ, სულ მართალს გენერლებს მოგახსენებთ.

— ოციოდე მართალი გენერალი! ბარაქანა² მართლმადიდებელ რუსეთს! სახელი და დიდება! საცა ფეხს შესდგამს, დაამყარებს ხოლმე. ცივილიზაციას. სულ რამდენი წელიწადია, რაც რუსეთი აქ შემოვიდა?

— იქნება სამოც-და-ათი.

¹ სამოქალაქო სამსახურის მაღალი ხარისხი იყო. უდრიდა სამხედრო გენერლობას. ² ყოჩად, ვაშა.

— შვიდს წელიწადში ორი გენერალი? დიდი საქმეა, დიდი ცივილიზაცია არის. მერე როგორი გენერალი?! მართალი გენერალი! თუ ღვთის ძალით თქვენში ცივილიზაციამ ეგრე იარა, სამოც-და-ათ წელიწადს უკან კიდევ ოცი გენერალი მოგემატებათ და სულ ორმოცი შეიქნება. დიდი საქმეა, მე ევ არ ვიცოდი. ან საიღამ უნდა შემეტყო? სულ არ იქნება სამი წელიწადი, რაც ამ ქვეყანაში ვარ. სწორედ მოგახსენოთ, არც მოცლა მქონდა, რომ თქვენის ქვეყნისათვის მეცნიერი თვალი დამეკვირვებინა. მე ერთს დიდს საოსტატო საგანს გამოვეკიდე, მრავალი ვიძიე, ისტორიები წავიკითხე და ჩემი დრო სულ ამ სამეცნიერო საქმეზედ გადავაგე. მაგრამ ცუდად არ წახდა ჩემი ღვაწლი, შთამომავლობა მოიგონებს ჩემს სახელსაც.

— რა იმოქმედეთ?

— რა ვიმოქმედე! ადვილი სათქმელია. აი ბატონო, რუსეთში მემატონეებს ყმები ჩამოართვეს. მემატონეს ბიჭი აღარ შერჩა. მოჯამაგირეს ანაბარას დარჩა. შეწუხდა ქვეყანა, მოჯამაგირეებმა დაუწყეს ყველაფერს სახლში პარვა. მე, როგორც გულმტკივნეული შვილი, ჩაფუფქრდი ამ ჩემის ქვეყნის მწუხარებას — ვთქვი: ქვეყანას შველა უნდა-მეთქი. მაღლობა ღმერთს, ვუშველე კიდევ. ასეთი რამ მოვიგონე, რომ მოჯამაგირეს სახლში პარვა აღარ შეუძლიან. ერთმა უბრალო შემთხვევამ კი მაპოვნინა წამალი. ჩემი დენშჩიკი¹ ფრიად დიდი ქურდი იყო, საშაქრეში შაქარს აღარ უშვებდა. ვიფიქრე, ვიფიქრე, როგორ ვუშველო ამ საქმეს-მეთქი. დავიწყე ყუთის დაკეტა, მაგრამ ხან დაკეტა დამავიწყდებოდა ხოლმე, ხან გასაღები სტოლზედ დამჩებოდა ხოლმე. და როცა სახლიდამ გავიდოდი, დენშჩიკი შაქარს მომპარავდა. ბოლოს ავიღე, ორი ბუზი დავიჭირე და ჩავსვი საშაქრეში, თავი დავხუტე და არ დავკეტე კი.

¹ ჯარისკაცი, რომელიც ხელზე-მოსამსახურეობას უწევდა ძველი დროის ჯარის ოფიცერს.

ახლა მკითხავ — რისთვისაო? იმისთვისა, რომ თუ დენ-
შჩიკი კიდევ შაქრის მოპარვას დააპირებდა, ხომ ყუთი უნდა
გაეღო. რაკი ყუთს თავს ახდიდა, ბუზები მაშინვე ამოფ-
რინდებოდნენ. მერე, როცა შინ მოვიდოდი, ავხდიდი ყუთს
და შიგ რაკი ბუზებს აღარ ვნახავდი, აშკარა იქნებოდა,
რომ ყუთის თავი აუხდია ვისმე. ვინ ახდიდა, თუ არა ჩემი
დენშჩიკი. რაკი ეს გამოვიგონე, მე დენშჩიკი შაქარს ვე-
ლარ მპარავს. ეხლა, ყოველ დილას, ჩაის გავათავებ თუ
არა, ოთახში ბუზებს ვიჭერ. დავიჭერ ბუზებს, ჩავსვამ შაქ-
რის ყუთში და მთელი დღე არხვინად ვარ: ვიცი, რომ
არავინ მომპარავს. როგორ მოგწონთ ჩემი აზრი? იაფი და
ქურდობის უებარი წამალია. ეგ წამალი ყველაფერში იხ-
მარება, რასაც კი ჩვენს ოჯახში ყუთში ვინახავთ ხოლმე.
ეს აზრი ჯერ არავისთვის არ გამიმჟღავნებია, მაგრამ
თქვენი ქვეყანა ისე მიყვარს, რომ თქვენ ეგ გაცნობთ და
გთხოვთ — თქვენც გაუნათლებელს მებატონეებს აცნობოთ.
ერთი ეს არის, რომ არაყის ქურდობას ჯერ ვერა ვუშვე-
ლე-რა. არაყის ბოთლშიაც კი ვცადე ბუზების ჩასმა, მაგრამ
ეგ წყეულები შიგ ირჩობიან — *руна не дурна*¹. მაგრამ მა-
გის წამალსაც მალე მოვიგონებ. არა, როგორ მოგწონთ
ჩემი ოსტატობა? ფრანსიელებმაც² იციან ხოლმე მაგისტანა
ეშმაკობის მოგონება, მაგრამ იმათის მაშინების ყიდვა ძვი-
რია. ეს ჩემი ოსტატობა კი გროშიც არ დაჯდება. აბა რა
არის ორი ბუზის დაჭერა და ყუთში ჩასმა? დიდი არა-
ფერი. აბა ეხლა ჰნახეთ, რა შედეგი ექნება ამ ჩემ მოგო-
ნილ საქმეს: ეს ჩემი ოსტატობა რომ გავრცელდება, მა-
შინ შეიძლება რომ ბუზების სყიდვა დაიწყონ. აი, ქვეყა-
ნაში ახალი აღებ-მიცემობაც გაჩნდება: ჩაივლით ერთს
მშვენიერს დილას თქვენს ქალაქში და დაინახავთ ბუზების
მაღაზიასა. ცუდია თუ? რამდენი მშვიერი კაცი ლუკმას

¹ აზრით: ჭეშო კი სცოდნიათ! ² ფრანგებმაც.

იშოვნის ბუზების მეოხებითა¹. ეხლა კი ბუზები რანი არიან? არაფერი. რის გამოსადეგნი არიან? არაფრისა. აი, მეცნიერის და ჭკვიანის კაცის ნამოქმედებსა და ნაღვაწლს რადიდი მნიშვნელობა აქვს ქვეყნისათვის. მე აქ არ მოვდიოდი, თუმცა კი ბევრს მეხვეწებოდნენ. ჩემს გულში ვამბობდი: ღმერთს თუ ნიჭი მოუცია რამე ჩემთვის, ისევ ჩემებს გამოვადგე-მეთქი, მაგრამ ამ ახლად დაჭერილ ქვეყნებს უფრო განათლება უნდა-მეთქი; აქ განათლებული კაცები საჭირონი არიან. აბა ცოტა ხანი მოიცადეთ, რა მოხდება. მე ხომ, ზევით რომ ვთქვი, ის მოვიგონე, ახლა სხვა ჩემისთანა სხვას მოიგონებს, იქნება იმისთანა კაციც გამოვიდეს, რომ თქვენს ქაღალქშიაც იზღერის ბალი გამართოს: მეცნიერის კაცისათვის ყველაფერი შესაძლოა. ამ ყოფითა მთელის პეტერბურგის განათლება აქ გადმოვა. მაშინ ჰნახავთ, რომ ერთს მშვენიერს დღეს სეირნობა გაიმართება იზღერის ბალში, იმ ბალში თქვენი ქალები თამამად სიარულს დაიწყებენ, გინდა ერთს უთხარ „შენი ჩირიმე“², გინდა მეორეს, ხმასაც არ გაგცემენ. აბა ხალხი მაშინ დაინახავს თავისს სამოთხეს, როგორც მეცნიერნი იტყვიან, ესე იგი, სამოთხე რომ მდაბიურად ვთქვათ... მაგრამ რა ვთქვათ, მდაბიურადაც სამოთხე სამოთხეა. ხომ გესმით?

— ძალიან კარგად.

IV

იმ საღამოს სტეფანწმინდას³ ამოვედი. მშვენიერი საღამო იყო, ასე რომ იმ ღამეს იქ დავრჩი, რათა თვალი გამეძლო მშვენიერის სანახავების ხილვითა. ოხ, საქართველო!

„სხვა საქართველო სად არის,
რომელი კუთხე ქვეყნისა“⁴

ოთახიდან გარეთ გამოვედი და შევხედე სტეფანწმინდის პირდაპირ აყუდებულს მყინვარსა, რომელსაც ყაზიბეგის მთას ეძახიან. დიდებული რამ არის ეგ მყინვარი,

¹ შემწობით. ² „შენი ჩირიმე“. ³ სოფლის სახელია, ახლა ყაზბეგს უწოდებენ. ⁴ გრ. ორბელიანის ლექსიდანაა.

აბა მაგას შეუძლიან სთქვას: ცა ქუდადა მაქვს და დედამიწა ქალამნადაო. ცისა ლაყვარდზედ მოჩანდა იგი თეთრად და აუშმოვრევლად, ერთის მუჭის ოდენი ღრუბელიც არა ჰტარავდა მის მაღალს შუბლსა, მის ყინვით შევერცხლილს თავსა. ერთად-ერთი ვარსკვლავი, მეტად ბრწყინვალე, ზედ დანათიდა, ერთს ალაგს გაჩერებული, თითქო მყინვარის დიდებულს სახეს განეცვიფრებიაო. მყინვარი!.. დიდებულაი, მყუდრო და მშვიდობიანი, მაგრამ ცივია და თეთრი. დანაწევა მისი მაკვირვებს და არ მალეღვებს, მაციებს და არ მათბობს, — ერთის სიტყვით მყინვარია. მყინვარი მთელის თავის დიდებულებით საკვირველია და არა შესაყვარებელი. აბა რად შინდა მისი დიდება? ქვეყნის ყაყანი¹, ქვეყნის ქარიშხალი, ჭროლვა, ქვეყნის ავ-კარგი მის მაღალს შუბლზედ ერთ ძარღვსაც არ აატოკებს. ძირი თუმცა დედამიწაზედ უდგა, თავი კი ცას მიუბჯენია, განზედ გამდგარა, მიუკარებელია. არ მიყვარს არც მაგისთანა სიმაღლე, არც მაგისთანა განზედ გადგომა, არც მაგისთანა მიუკარებლობა. დალოცა ღმერთმა ისევ თავზედ ხელ-აღებულთ, გიჟი, გადარეული, შეუშოვარი და დაუშონავი მღვრიე თერგი. შავის კლდის გულიდამ გადმომსკდარი მოდის და მობლაღის და აბლაღლებს თავის გარეშემოსა. მიყვარს თერგის ზარიანი ხუთი², გამაღებული ბრძოლა, დრტვინვა და ვაი-ვაგლახი. თერგი სახეა ადამიანის გაღვიძებულის ცხოვრებისა, ამაღლელებელი და ღირს-საცნობი სახეც არის: იმის მღვრიე წყალში სჩანს მთელის ქვეყნის უბედურების ნაცარ-ტუტა. მყინვარი კი უკვდავებისა და განცხრომის დიდებული სახეა: ცივია-როგორც უკვდავება და ჩუმი როგორც განცხრომა. არა, მყინვარი არ მიყვარს, მით უფრო, რომ მიუკარებლად მაღალია. ქვეყნის ბედნიერების ქვაკუთხედი კი ყოველთვის ძირიდან დადებულია, ყოველი შენობა ძირიდან ამაღლებულა, მაღლიდამ კი შენობა არსად არ დაწყებულა. ამიტომაც მე, როგორც ქვეყნის შვილს, თერგის სახე უფრო მამწონს და უფრო მიყვარს. არა, მყინვარი არ მიყვარს: მისი სიცივე ჰსუსხავს და სითეთრე აბერებს! მაღალიაო! რად შინდა მისი სიმაღ-

¹ ხმაური. ² წყლის ხმაური,

ლე, თუ მე იმას ვერ ავწვდები და ის მე ვერ ჩამომწვდება. არა, არ მიყვარს მყინვარი. მყინვარი დიდ გეტეს¹ მაგონებს და თერგი კი მრისხანე და შეუპოვარს ბაირონსა². ნეტავი შენ, თერგო! იმითი ხარ კარგი, რომ მოუხვენარი ხარ. აბა პატარა ხანს დადევ, თუ მყარალ გუზედ არ გარდაიქცე და ეგ შენი საშიშარი ხმაურობა გაყაყების ყიყინზედ არ შეგეცვალოს. მოძრაობა და მარტო მოძრაობა არის, ჩემო თერგო, ქვეყნის ღონისა და სიცოცხლის მიმცემი...

V

ჩამოლამდა. თერგის და მყინვარის ყურებაში და ზოგიერთ ფიქრების გართვაში დრო ისე გასეპარა, რომ თითქმის ვერ შევიტყე — მზე როგორ გამოესალმა მისგან გამთბარ ქვეყნიერებასა და როგორ მიეფარა მთებსა. დალამდა, თვალ-წინ აღარა სჩანს-რა, მისწყდა ხმაურობა ქვეყნისა, ქვეყანა დაღუშდა.

დალამდა, მაგრამ არ ვიცი, რას ვიქმოდ, რომ იმედი არა მქონდეს კვლავ გათენებისა. სიცოცხლე სიცოცხლედღა ელირიებოდა?.. მიყვარს, ბუნებაე, შენი დაწყობილობა³ რომლის მეოხებითაც ყოველი ღამე თენდება ხოლმე.

დალამდა, მაგრამ მე მაინც სტანციის გარეთა ვარ და დაჟინებით ყურაცქვეტილი გონებას ვადევნებ თერგის თავზედ ხელაღებულის დენის ხუილსა. ყველა დაღუშდა და შენ არ სდუმობ⁴, თერგო! მერწმუნეთ, მე მესმის ამ ხმაგაკმენდილს ქვეყანაში თერგის დაუჩუმარი ჩივილი. არიან ადამიანის ცხოვრებაში იმისთანა წუთნი მარტოობისა, როცა ბუნებას შენ თითქო შენსას აგებინებ და იგი თავისას შენ გაგებიანებს. ამიტომაც შევიძლიან სთქვა, რომ მარტოობაშიც არსად მარტო არა ხარ, პოი, ორფეხო ცხოველო, რომელსაც ადამიანს გაძახიან. ამ ღამეს ვგრძნობ, რომ ჩემის ფიქრებისა და თერგის ჩივილის შუა არის რაღაც იდუშალი კავშირი, არის რაღაც თანხმობა. გული მიტოვს და მკლავი მითრთის. რისთვის? დროს დავაცალოთ ამის პასუხის მიცემა.

¹ გერმანელი პოეტი (1749—1837). ² ინგლისელი პოეტი (1788—1824). ³ წესი. ⁴ არ სდუმხარ.

დალამდა. მისწყდა ადამიანის ფეხის ხმა, მისწყდა ადამიანის მორკმული¹ ხმაურობა, ალარ ისმის მისის დალლილის ზრუნვისა და წადილის გუგუნის, ქვეყნის ტკივილმა დაიძინა, ადამიანი აღარა სჩანს ჩემს გარეშეშეშე. ვაი, რა ცარიელია ეს სავესე ქვეყანა უადამიანოდ!.. არა, წარიღეთ ეს ბნელი და მშვიდობიანი ღამე თავის ძილითა და სიზმრებითა და მომეცით მე ნათელი და მოუსვენარი ღლე თავის ტანჯვითა, წვალებითა, ბრძოლითა და ვაი-ვაგლახითა! ჰოი, ბნელო ღამევე, მეჯავრები შენ მე! შენ რომ არ დაარსებულყავ ქვეყნისათვისა, მე მგონია, რომ ნახევარი უბედურობაც ადამიანისა ქვეყანაზედ არ იქნებოდა. შენთა მოვლენათა დასცეს პირველად თავზარი ადამიანის გონებასა და დააფრთხეს იგი. მას აქეთ შეშინებულსა გზა თვისი ვერ უპოვნია, — და აჰა, იბრძვის ადამიანი და დღევანდლამდე ათასში ერთსა თავისი ერთხელ დამფრთხალი გონება ფრთხილას² ვერ გადაუჩვევია, აი მიზეზი ქვეყნის უბედურობისა. ჰოი, ბნელო ღამევე! მეჯავრები შენ მე. შენის კალთის ქვეშა, ვინ იცის, რამდენი გაბოროტებული მტერი ადამიანისა ეხლა თავს იმალავს? ვინ იცის, ამ ბნელ ფარდის ქვეშ, რომელიც ეხლა ჩემს თვალს ჩამოაფარე, რამდენი მჭედელი და მტარვალი ქვეყნისა სჭედავს ბოროკილთა ადამიანის ბედის შესაჭედად? შენ ხარ ხელის შემწყობი იმ ხელობისა, რომელსაც თვალთმაქცობას ეძახიან და რომელიც ადამიანის დამფრთხალს გონებასა უბედურობას ბედნიერებად აჩვენებს ხოლმე; შენ ხარ ჟამი და დრო კუდიანების სერობისა³, საცა ისმის სადღერგძელო სიბნელისა. ჰოი, ბოროტო, წარვედ ჩემგან, დღეო ნათელო, მოვედ შენი!..

VI

სტანციაში შევიტყე, რომ მთებში დიდი დაბრკოლებაა ფოშტით მიმავალისათვის, რადგანაც სტანციებში ცხენები ხშირად თურმე აკლდებათ. ამირჩიეს ფასანაურამდე

¹ აქ — მხიარული, უდარდელი. ² ფრთხილს. ³ გახშვობისა.

ცხენი მეჭირავნა და ცხენ-და-ცხენ გადავსულიყავ. მე ეს რჩევა ჰკეაში დამიჯდა. იმ ფიქრით მივეცი თავი ძილს რომ ზვალვე საჯდომს ცხენს ვიჭირავებ და ისე გავვივლი მთებსა.

გათენდა. რა მშვენიერი რამა ხარ, დილის რიჟრაჟო! რა მშვენიერი რამა ხარ, დილის ცვრით პირდაბანილო ქვეყანავ! მე მგონია, რომ ამ დილას ყოველი ტკივილი ქვეყნისა უნდა დაყუჩებულიყოს, მაგრამ თერგი მაინც, ჰბლავის და იბრძვის. სჩანს ქვეყნის ტკივილი დაუყუჩავია¹.

გათენდა და გაიხმაურა ქვეყანამ ადამიანის ხმითა, ღღემ დაიწყო თავისი დაუდგარი ფაცა-ფუცი. კარგია გაღვიძებული ადამიანი!.. მაგრამ უფრო უკეთესია ადამიანი, რომელსაც ძილშიაც არა სძინავს, ქვეყნის უბედურობით გულალტკინებულსა. ჩემო ლამაზო ქვეყანავ, არიან ამისთანანი შენში? მე მოვნახვე და, თუ ვიპოვე, ვეთაყუენები.

გავედი სტანციის გარეთ და ერთს მოხვევს შევხვდი. ვიჭირავე მისგან ცხენი იმ პირობითა, რომ თითონაც ცხენით გამომყოლოდა. ბოლოს არამც თუ ვინანე, დიდად კმაყოფილიც დავრჩი, რომ ჩემი საქმე ეგრე მოეწყო. ჩემი მოხვევე ძალიან კაცი გამოდგა. იგი იყო ჭაღარა მორეული, ხანში შესული კაცი. ბოლოს გამოჩნდა, რომ იგი თვალყურ-მადეგარიც ყოფილა იმ პატარა ქვეყნისა, რომელიც მის გარეშემო ბედს შემოეხაზა და რომელიც იმის უფერულის ცხოვრების მისაქცევ-მოსაქცევად დაენიშნა.

შევსხედით ცხენებზედ და წამოვედით სტეფანწმინდიდამ. უკანასკნელად შევხედე მყინვარს. იგი როგორაც დიდ-კაცურად იბღვირებოდა თავისს სიმაღლიდამ. ამან ამირია იმ დილით დამშვადებული გონება. გულმა კვლავ ტრკვა დამიწყო და მკლავმა თრთოლა. სრულის მძულვარებით მოვაშორე თვალი მყინვარის დიდებულებასა და უფრო დიდის პატივით გამოვეთხოვე მის ფეხთა ქვეშე გაგიჟებით მავალს თერგსა.

ჩემი მოხვევე სანახავად ღირსი იყო. იგი, თითონ ზორბად მოსული, იჯდა ერთს პატარა მთის ცხენზედ, რომელიც თითქმის მთელს გზას მგლურის ძუნძულით სასაცი-

¹ აქ — მუღმივია.

ლოდ მოძუნძულვდა. ჩემს მოხვევს ჩამოეფხატა ¹ ბანჯვ-
ლიანი ქუდი თვალებზედ და ისე გარინდებული იდგა გა-
ნიერ უნაგირზედ გადაბოტებულო, ისე არხეინად და გულ-
აუშლვრევლად აყოლებდა თავის ახოვანს ტანს ცხენის ძუნ-
ძულს, ისეთის დამშვიდებით და განცხრომით აბოლებ-
და თავის ჩიბუნსა, რომ გეგონებოდათ — ამისთანა ქეიფში
სხვა კაცი ძნელად თუ იქნება დედამიწის ზურგზედაო.

— რა გქვიან, ძმობილო? — ვკითხე მე,

— ლელთ ღუნიას მიხმობენ ², მომიგო მან.

— სადაური ხარ?

— სადაველ? გაიბოტნიდამ, აქაივ მთაჩია ³, თერგკი-
დურზედ ⁴.

ქართველი ხარ, თუ ოსი?

— ოვსი რაიდ ვიქნები?! ქართველ ვარნ, მახევე.

კაი ადგილია ეს თქვენი ადგილი.

— არაა გონჯაი ⁵: ჩვენს ბეჩაობას შეჰფერობს.

— ამისთანა წყალი, ამისთანა ჰაერი სწორედ ბედ-
ნიერებაა.

— ჰმ! — ჩაიკინა მოხევემ.

— რას იცინი?

— საცინალს ვიცინი. ცარიალ სტემაქი ⁶ მაგნით ვერ
გაძლებს.

— აქ ძალიან მოსავალი უნდა იცოდეს?!

— რაიდ არ ეცოდინების? ადგილ არაა გონჯაი,
პატარ გვაქვენ: თვითვაულს კაცს ორ-ორ შაბადის ⁷ ყანა
არ ექმნების, ვიწროდ ვარნ.

— ეს დიდი გზა დიდ ხელს მოგცემთ.

— რაი ბედენაა გზაი? იგ მისთვის ვარგობს, ვისეც
თვის ნაშვრელ-ნამუშევერ გასატან-გასასყიდ აქენ.

— მაშ ქირაზედ არ დადიხართ?

— რაიდ არ დავდივართ? დავდივართ.

— მაშ ქირით ფულს იშოვნით.

— ვშაულაბთ. ჯიბეჩი არ რჩების: მთის კაცი მახევე

¹ თვალებზე ჩამოეფარებინა. ² მეძახიან. ³ მთაშია. ⁴ თერგის
პირას. ⁵ გონჯაი — ცუდი (ავტ. შენიშვნა). ⁶ სტომაქი, კუჭი. ⁷ დღის.

სვამების¹ კერძია. ჰამადი-სმადი² არაა სახლჩი, ნაშოვერ³ დუქანჩი მიღის.

— მაშ ისევ ბარი სჯობნებია: იქ ხალხი უფრო მაძლარია.

— ვინ უწყის? იქაითაც საჭირ-ბოროტოა დარჩენა⁴. ადგილ ჰხაშმობს. იქაველ კაცს ფერი არა აქვს, ჯანი არა აქვს. აქაველ ჯან-მრთელნი არნ. ცარგელის⁵ გამჩენმა განაგო: იქაით მაძლობა, აქაით სიმრთელე.

— რომელი ქვეყანა სჯობია, მაძლარი თუ მრთელი?

— ორივენ ერთადა. უერთ-ურთოდ ქვეყანაი გონჯაა.

— ორში რომ ერთი ამოგარჩევენონ?

— ორჩიდა? არჩევანზედ? ამ ღორღიან⁶ კლდეთ ვიჯობდი, ჯან-მრთელია. ადამის ძეი⁷ ბალახითაც, გაჭირდის, გაძღების, სატყევარს რაი ეყვის?

ამ ღროს ჩემს მოხევეს უეცრად თოკის უზანგი ჩაუწყდა, თავი ვერ დაიმაგრა და ცხენს გვერდზედ მოექცა. მერე ისევ გასწორდა, ჩამოხტა ცხენიდან და დაიწყა უზანგის გამართვა.

— საჭირ-ბოროტოა შეკაზმულ ცხენ, — წამოიძახა ღიმით მოხევემ, — დაილოც შიშვალ ცხენ: ფეხ გადაწვდიდი და გადაჯდიდი.

მე აღარ მოვუცადე მოხევეს და წინ წავედი.

VII

— ერთი მითხარ, თუ ღმერთი გწამს, — ვუთხარი მოხევეს, როცა მე დამეწია, — აი სტეფანწმინდის პირდაპირ რა მონასტერია?

— თერგ-გაღმით?

— დიად.

— გიწყალობნოსთ ცოცხალთა, შეგინდნოსთ მკვდართა, წმინდა სამების სახტარი არნ, უწინდალთ განძთა საფარი⁸, ერთა საბჭო.

¹ სომხის. ² ჰამა-სმისთვის. ³ ნაშოვარი. ⁴ ცხოვრება. ⁵ დედაჩი წის. ⁶ ქვიან. ⁷ ადამიანი. ⁸ შესანახი ადგილი.

— როგორ თუ განძთა საფარი, ვრთა საბჭო?

— ქართველთა მეფეთა განძი აქაიდ უფარვან მტრიანობას, მცხეთაიდ საუნჯეი საფარად აქ ზიდულა მრავალჯერ.

— საბჭო რალა არის?

— საბჭოი? აქაიდ არნ სენაკ¹, სად სამართალი ბჭე-თაგან იბჭოდის. რაიც მძიმა საქმე ხევჩი ავარდის, მუნ იბჭობიდნეს.

— ვერ მეტყვი, როგორ იყო ეგ ბჭობა და რაზედ უფრო მოხდებოდა ხოლმე?

— რაიდ ვერ გეტყვი? რაიც ვუწყი² შეგასმენ³. რო-დეს ასტყდის ერობაჩი დიდ-დევა, დიდ-საქმე, დიდ-არჩე-ვანი, ერობას⁴ იქაიდ გამართვინ, აირჩივინ ბჭელა ბრძენ-ბერკაცნი, პეიტრობით⁵ სახელ-დებულნი, დასხმინ მათ იმ სენაკჩი საბჭობად. რაიც მერედ სამეზის სახელით, ღთის-გან მათხაენილ მაღლით იგნ ბჭენი სთქმიან, გადასჭრი-დიან, არვინ შეშლიან, არვინ გადავლიან.

— შენ მოსწრებხარ მაგისტანა ბჭობას?

— რაიდ შევესწროდი? ადრინდალ თქმულობას გიზ-რახავნ⁶.

— ეხლა რატომ აღარ არის ეგა?

— აწინა?..

ჩაფიქრდა ჩემი მოხვეე და პასუხი კი არ მომცა. ცო-ტა ხანს შემდეგ თითონ მკითხა მე:

— შენ რაი მიღეთის⁷ ხარნ?

— ქართველი ვარ, განა ვერ შემატყე?

— რაიდ შეგეტყვის?⁸ ტალავარ⁹ არა გაქენ ქართ-ველთა: რუსად მორთულხარნ.

— განა კაცს ქართველობა მართო ტანისამოსზედ შეეტყობა?

— თვალთათვის ტყობად სამასელ არნა¹⁰.

— ენა და საუბარი?

¹ ოთახი, დარბაზი. ² ვიცე. ³ გეტყვი. ⁴ საერთო (ერის) კრებას.
⁵ პეიტრობით — მეტის გონებით სახელგანთქმულნი (ავტ. შენ.)
⁶ გადმოგცემ. ⁷ რა ქვეყნისა. ⁸ შეგეტყობა. ⁹ ტალავარი — ტანი-სამოსი (ავტ. შენ.). ¹⁰ არის.

— ქართველი ენალ ბევრი საუბრობს: სჭაჭნის, ოვსიც, თათარიც, სხვა მილეთიც.

— ტანისამოსს ქართველისას კი ცოტანი იცმენ?

— ქართველის ტალავრის იერი¹ სრულად სხვია. რუსულში ქართველ კაც მეუცხოების.

— ქართველი გულით უნდა ქართველობდეს, თორემ ტანისამოსი რა არის?

— მართალ ხარ. მაგრამად გულში ვინ ჩაიხედნის? გული შიგნიდ არნ, უხედველ, ტალავარ გარედ არნ, სახედველ.

— თუმცა მე რუსული მაცვია, დამიჯერე, რომ გულით ქართველი ვარ.

— იქნების.

არ ვიცი, ჩემმა მოხევემ დამიჯერა, თუ არა. ეს კია, რომ ამის შემდეგ ამისთანა ბაასი გავაბით

— წელანდელ სიტყვაზედ რომ პასუხი არ მომეცი, — დავიწყე კვლავ მე: — მე გკითხე, ესლა რატომ აღარ ბჭობენ-მეთქი სამების სენაკში.

— აწინა?.. ერობა სადა არნ? რუსობაჩი ვარნ². აწინა ყველაი გატუდის, ყველაი ვაუქმდის. სამების ძირიჩი სოფელ გერგეთ არნ. იქაველ კაცთ მეფეთა შეუთქვეს სახტრის დარაჯობაი. მის სამაგიერ მეფეთა თარხნობა³ მიანიჭის სრულ სოფელს, გუჯარიც მაჰსკის საშვილი-შვილად. ყვაველ ღამ აწინაც გერგეთიდ სამ-სამ კაც დარაჯად იგზავნების. გერგეთელნ აწინაც სახტრის დარაჯობას თავდებულობენ, მაგრამად რუსობაჩი თარხნობა გაუცუდდის, მეფეთ გუჯარს რუსობამ უური არ ათხოვის. გერგეთი აწინა სხვაეითა⁴ ბეგრობს. გაუქმდის აღრინდალ დაწყობაი⁵, ღთის მათხანელ მადლითი ბჭობაიც სამებაჩი გადაეარდის.

— მაშ უწინდელი დაწყობა და დრო უკეთესი იყო?

— რაიდ არა?

— რით იყო უკეთესი?

— აღრიდა⁶ ავად, თუ კარგად ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვე-

¹ იერი—შეხედულობა (ავტ. შენ.) ² ვართ. ³ გადასახადებისაგან თავისუფლება. ⁴ სხვასავით. ⁵ წესი, წყობილება. ⁶ წინათ.

ნადვე გვეყუდნეს, მით იყვის უკედ¹. აღრიდა ერი ერობ-
დის, გული გულობდის, ვაჟი ვაჟადის, ქალაი ქალაბ-
დის. აღრიდა?! ერთ-ურთს დავეყუდნით, ერთ-ურთს ვიხ-
ვეყუდებით². აღრიდა?! ქერივ-ობოლთ ვიფარევიდით, შინ
მიწრიელს³, გარედ მავნეს დავულავმნდით⁴, ღთისა და ბა-
ტონის იასაულს მის ყულროს არ მივკერძდნით, ერთ-ურთს
ლალ მტერთან ჩავეფარვიდნით, დაცემულ ვიურვებდნით⁵,
ატირდომილს⁶ ვიხოიშნიდნით⁷ და ესრედ იყვის ბრა-
ლება⁸ კაცისა, ერთ-ურთობა. აწინა ერობა დაიშალის,
მეძავ-მრუშობაი ჩამოვარდნის; ხარბობაი, ანგარი გვე-
რიგნის, ერთ-სულობაი დავარდნის, მტრობა-ბძარვაი⁹
განშირდნის. აწინა ქერივ-ობოლ ვინ განიკითხის,
ატირდომილ ვინ გააცინის, დაცემულ ვინ ალაღვი-
ნის? აწინა არა არნ. კაცნი და თუ არნ — პირად და
გულად ჯულურ¹⁰ არნ. ერი დავარდნილ, გალახულ არნ,
ვრდომილ-კრთომილ. წარხდა ქართველთა სანელი, ქართ-
ველთა წესთ-წყობაი. აღრიდა ჩვენობა იყვის. წარხდა,
მოისრნა ქვეყანაი, რაია აწინა ჩვენი დარჩენა? ჰამად-სმად
სასყიდვალ¹¹, ტყეი სასყიდვალ, გზაი სასყიდვალ, ლოცვა-
კურთხევაი სასყიდვალ, სამართალ სასყიდვალ, რაიდ დარ-
ჩების¹² ბეჩავი მახევე?..

— ეხლა რომ მშვიდობიანობა არის?

— რაის ვაქნევ ცარიალ მშვიდაბას ცარიალ სტვა-
მაქით¹³. რაი არნ მშვიდაბა? უხმარ სატევარს¹⁴ ჟანგი
დაედვის, უსრბოლო¹⁵ წყალჩი ბაყაყნი, ჭია-ჭუთაი, ქვემძ-
რომი გამრავლდის. უდეგარ¹⁶, უსვენარ¹⁷ თერგჩი კი კალ-
მახი იცის! რაი არნ მშვიდაბა ცოცხვალ კაცთათვის? რაი
არნ მტერობა თუ ერი ერობს? ცარიალ მშვიდაბა მიწაჩიც
გვეყოფის.

— მტერი რომ დაგეცემოდათ, აგიკლებდათ და ცოლ-
შვილს გიწოკებდათ ხოლმე?

— აწინა მავალე სვამეჩი უფროს¹⁸ გვაწოკებს, უფროსს

¹ ჩვენი თავი ჩვენვე გვეყუდნა, მით იყო უკეთესი. ² ვიფარავ-
დით. ³ მიწრიელ — ეშმაკი (ავტ. შენ.). ⁴ ალაღვმავდით. ⁵ ვენმარე-
ბოდით, ვზრუნავდით მისთვის. ⁶ ატირებულს. ⁷ ვანუგეშებდით.
⁸ შებრალება. ⁹ მტრობა-ბრძოლა. ¹⁰ მახინჯი, გარეგნობით უშნო.
¹¹ საყიდელია. ¹² იცხოვრებს. ¹³ კუჭით. ¹⁴ შესატევ იარაღს. ¹⁵ დამდ-
გარ. ¹⁶ დაუდეგარ, ¹⁷ მოუსვენარ, ¹⁸ უფრო მეტად.

ახლს გვიკლებს. აღრიდა მტერს მაინც ფარ-ხრმალით¹ შეევთამაშით, ვიგერიებდით, სვამეხს რაი იყვის², ვერ მოსაგერიებელ, ვერ შესათამაშებელ? აღრიდა მტერთან ბრძოლაში, სწორების ჯობინობაში, სახელ ვშაობდით³, სვამებთან ვაჭაი რაი სახელ ჩამორჩების? აღრიდა, მართალ ხარნ, მტერ იყვის, ერთგულთა ვაჭათა ჩუქებაც დიდ-იყვის: ადგილ-მამულ ეპოძვის, თარხნობაი მიეწყვე-ზოდის. აგერნა თერგ-კილურზედ ხელთ-უქმნი ციხეი ჩნდების. იგ ციხეი არშისა ციხედა ცნობილ არნ.

— როგორ ხელთ-უქმნი?

— ღთით არნ ციხედა, არ შეუვალ, არ შეუღეწ.

— მერე რა უნდა გეთქვა?

— იქაიდ აღრიდა კახთ-ლაშქარ მისეგოდის. ელაშქრნათ, იგ ციხე ხელთ ეპყროთ. ხევსა შეძრწუნებულს ბატონთან შევლაი ეზრახნა⁴. მან შევლა ვერ მასცის. შაწუხ-დის უშველი ერი. კახთა ვაჭანი ხევისანი მრავალნი მახოცნეს, მავიდნენ ციხეი, ალამნი დასცის. ერთი ყადვილა პეიტარ-ბერ-კაცი, მახევე. ქალაი ჰყოლია უთხოვარ, მზედ-უნახეღ. მან, მახევემ, გაისაურნა⁵ კახთ-ლაშქრის დათრო-ბად. მაზიდნა ღვინოი, შავზავნა ციხეი. თვისა ქალსა მზედ-უნახეღს, მალვინობა შეუთქვნა⁶, უანდერძნა. კახთა ღვინოის მწყურვალთა, ლამაზ ქალაის მზირალთა, თავი ილორნეს, სრულ ითვრნენ ღვინოით. ქალაიმ განახვნის⁷ ციხის კარნი, მახევეთ ამცნის მოლორნა⁸ კახთ-ლაშქრის, მოღეს⁹ მახევენი, შავეს უგებრად¹⁰ ციხეი, დასცის კიჟინა, კახნი სრულ მთვრალნი მახოცნის. ხელთ იგდის მახევეთ კვლავალა ციხე. არავეთ ერისთავს იგ ამცნეს¹¹. მან მასცა წყალობად იმ ქალაის მამას იგ ციხე, გუჯარიც¹² მასცა...

— ეგ რა ვაჭკაცობა ყოფილა?

— რაიდ არა? ქაუიანი ვაჭკაცობაი ეგე არნ: საღ ღონეი ვერ ჰლონობს, იქაიდ ხერხს ემუღნის¹³.

— მაგ კახელების ამოხოცვის ამბით რა უნდა გეთქვა?

— აწინა ყაველნი¹⁴ ქართველნ ძმანები ვარნ. არ მტრო-

¹ რას უზამ. ² მოვიპოვებდით. ³ განეზრახნა. ⁴ გაისაურნა — გაისახრა, მოიფიქრა (ავტ. შენ). ⁵ დაავალა. ⁶ გაადო. ⁷ მოტყუება. ⁸ მოვიდნენ. ⁹ გაუგებრად, ჩუმად. ¹⁰ შეატყობინეს. ¹¹ აქ — წყალობის ქაღალდი. ¹² მოქმედებს. ¹³ ყველა.

ბით ვისაუბრე კახთათვის. იგ უნდა შეგესმინა, რომ ადრეიდა სამსახურს თავიდედი, საჩუქარიც, ბოძებაც დიდ-იყვის; სახელით, ვაჟკაცობით სარჩო-საბადებელთ მაშო-ვერ¹ ვიყვენით, კაცი უბრალოდ არ წარხდის. აწინა ტყუო-ბით, მეძავ-მრუშობით, ფიცთა გატეხვით, ერთ-შრთ ლა-ლატით სარჩო-საბადებელ საშოვერ გაგვიხდნის“.

VIII

მართალია თუ არა ჩემი მოხევე, მე მაგის გასინჯვაში არ შევალ. ან რა ჩემი საქმეა ეგა? მე გაკერით, როგორც მგზავრი, ვიხსენიებ მას, რაც მისგან გამიგონია. ჩემი ცლა მარტო იმაშია, რომ იმის აზრისათვის იმისივე ფერი შემერჩინა და იმის სიტყვისათვის იმისივე კი-ლო. თუ ეს შევასრულე, ჩემი განზრახვაც შემისრულდება.

ჩემმა მოხევემ მე კიდეც ბევრი რამ სხვა მითხრა, მაგრამ ყოველი მისი ნაამბობი დასაწერად არ გამოდგება. შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა... მე მარტო ამას ვიტყვი, რომ იმან თავისის სიტყვით თავისს გულის-ტკივილს მიმაჩვედრა.

მიგიხვდი, ჩემო მოხევევ, რა ნესტარითაცა ხარ ნაჩხვლეტი. „ჩენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნესო“ — სთქვი შენ და მე გავიგონე. მაგრამ გავიგონე თუ არა, რალაც უეცარმა ტკივილმა ტვინიდან გულამდე ჩამირბინა, იქ, გულში გაითხარა სამარე და დაიმარხა. როდემდის დამრჩეს ეგ ტკივილი გულში, როდემდის? ოხ, როდემდის, როდემდის?.. ჩემო საყვარელო მიწა-წყალო, მომეც ამისი პასუხი!..

1861 წ.

¹ მშოგნელი.

მლახების ნაშრომები

13

¹ მათეოსის.

3. ი. სვეტიცაძე.

I

რა ქნას კარგმა მონარდმა,
დროზედ შაში¹ თუ არ მოვა.

მე, სწორედ, ნადირობის ტრფიალს რომ იტყვიან, ისა ვარ. საკვირველად მიყვარს დაბურულს, ხმაგაკმენდილ ტყეში ხის ძირას ჯდომა და მიღეულის გულის-ცემით ლოდინი ნათვალევის ნადირისა. არის რაღაცა მოუწყინარი სიამოვნება ამ ხალისიან გართვაშია. თუ გნებაჲთ, ამასაც კი ვიტყვი, რომ ნადირობა ცოდვაა: ყოველი სულიერი ღვთის დანაბადია, ყველას აქვს თანასწორი ნება ამ თვალმიუწოდომელ ქვეყანაში ცხოვრებისა, მაგრამ რა გაეწყობა?.. ტყუილად კი არ გვარწმუნებს ჩვენი საღმრთო წერილი², რომ პირველი სისხლი უბოროტო ქვეყანაზედ კაცმა კაცისა დაანთხიაო³. კაცი მოსისხლეა, მეც კაცთაგანი ვარ. ბევრჯერ მინახავს ირემი დამფრთხალი ძაღლისაგან, ბევრჯერ მინახავს და ბევრჯერ გაუტაცნია ჩემი გონება მის თავისუფალს სილამაზესა. გაღუწყვია რა ზურგზედ თავისი შტოიანი რქები, მორბის გამალებული, ლამაზი და ამაყი, უკან მოჰყევს ნაგეში ძაღლი. ძაღლს მიურობის საწყალი და ზედ კი შეეხლება ხოლმე კაცსა, რომელიც ამ შემთხვევაში ძაღლზედ უფრო შეუბრალებელია

¹ უმაღლესი ციფრი (6) ნარდის თამაშში. ² დაბადებაში (ბიბლიაში). ³ დაღვარაო.

და დაუნდობელი. შორიღამვე ესმის ირმის ფეხის ცემა
 ყურმახვილ მონადირესა; ესმის და მისი მოსისხლე გული
 ლელდება და ლელდება მეტის მოუთმენელობისა გამო. აი,
 მოვიდა თოფის მანძალზედა, ფოთლებ და ბუჩქებ შუა
 გამოჩნდა მისი დაღონებული, ნაღვლიანი თავი. ძაღლი
 დაუახლოვდა. იშვირა ფეხი ირემსა და ისარივით გადმო-
 ეშო ბუჩქნარზედ. გვონია, ავიქცევს გზას და მიეცემა
 საყვარელის ტყის განსაცდელით საესე თავისეფლებასა,
 მაგრამ არა,— დაუშტვენ. მაშინ უნდა ჰნახოთ, რა მწყება-
 რებით შედგება¹, რა-რიგ საოცარ მშენიერებით მოიღე-
 რებს კისერსა, რა გაფეთებით და იმედ-გადაწყევტილად
 დაიწყებს ნაღვლიანის თვალების ტრიალს, ყურების ცქე-
 ტას, გაგანიერებულის ნესტოებით სენის აღვზასა!.. ისეთი
 ღამაზია, ისეთი ნაზია და იმ სინაზესთან ისეთი მიმოიღ-
 ველი ამაყატა, რომა, გვონია, რაც ბუჩქნარსა მინიჭე-
 ბული მადლი აქვსა, სულ ეზლა შენაიკრიბაა, რამ სიყე-
 თით და თავის სიღამაზით მინე შენაიკრიბის თავი ღამა-
 ლულს მტერსაო! მაგრამ კაცი მაგისტანა გულმგვილი არ
 არის, რომ მაგით მოტყუდეს. რაკი იქნასა, კაცის სუნი
 აიღო, ირემსა დააპირა გაქცევა, მაგრამ თოფმა იგრილა,
 და ირემი, აქამდინ ცოცხალი, თავის უღალი და ღალი,
 გაირთხა: იმ ბალახეზედ, რომლის კალთაშიც ბირველად
 აახილა თვალი, რომ მიესაღმოს ქვეყანასა და ბოლოს
 უკანასკნელად დაბუქოს, რომ სამუდამოდ გამოეხალწოს.
 ისინი იყვნენ ამის აკენად და ბოლოს საუღავადც გადა-
 ექცნენ. უნდა ჰნახოთ ის ამაყი, თავისუფალი ნადირი, რა-
 რიგად უდრტვინველად² და მოკიდდა კეცება, მაგრამ მე
 ყოველთვის მის ცრემლმორბეულ თვალებში ეს აღმომი-
 კითხავს: ჩემო მკვლელო! ქვეყანა ღვთისა დადი და ფარ-

¹ შეჩერდება. ² დაეცა. ° ჟშფო ველად.

თო .. რად შეგშურდა, რომ მეც, უბოროტოს და მშვიდ-
სა, ამ ღვთის მიუწოდომელ ქვეყანაში ერთი მტკაველი ალა-
გი მექირა?.. ეს სიტყვები აღონებდნენ გულს, მინამდინ
დელამიწა შეინარობდა სისხლსა დაღვრილსა, და როცა
შეაშრობდა, მეც კი მომაგონდებოდა, რომ ჩვენ თითონ
სულიერთა მეუფენი, ჩვენ თითონ ქმნილებათა გვირგვინ-
ნი, ჩვენ თითონ ღვთის სახისანი ერთი-ერთმანეთს არ
ვუთმოთ იმ ადგილსა, — რაკი მოვიგონებდი, რომ ყოველ
კაცის ნაფეხებსა ერთი მუჟა კაცისავე სისხლი შეუშვრია,
მაწინფე დაშიღწელებოდა გული და გამართლებული ვი-
ტყოდი: „ისიაც კარგია, ჩემო პირუტყვო, რომ იქა ჰყვდებ-
ი, სადაც დაიბადე. ჩვენ, კაცები, ხანდისხან მაგ ბედნი-
ერებასაც მოკლებულნი ვართ“.

II

ჩვენ სოფელს ქვემოდამ ერთი თხუთმეტიოდე ვერსტი
რომ გაგვეღოთ, კაი სანადირო ადგილები იყო. რა იქ!..
ყველგან, ჩვენს დალოცვილ ქვეყანაში, სადაც — გლეხისა
არ იყო — „ჭრისტე-ღმერთს თავისი უხვი კალთა დაუბ-
ღერტია“, ყველგან კაი ადგილებია. რაც გინდა არის:
დაიწყეთ მოხდენალ ირმიდამ და გაათავეთ დარბაისელ
გარეულ ღობითა, ან გულისხმიერ დათვითა. ფრინველს
ხომ თელა არ ჟნდა. მაგრამ, ჩვენ სოფელს ქვემოდამ, რომ
ესაქცი, ის ალაგები მეტად მიყვარდა. კარგად ვიცოდი
იმათი ვითარება და შენიშნული, ნათვალევიც მყვანდა იქ
ნადირა. ორის-სამის დღით წავიდოდი ხოლმე; როცა
დამიღამებოდა, აგბრუნდებოდი ერთ პატარა სოფელში,
სადაც მყვანდა ერთი პატიოსანი გლეხკაცი ნათელ-მი

რონად¹. ღამეს იქ გავატარებდი და მეორე დილას, ტრე დის-ფრად რომ ინათებდა, დავეშვებოდი თავ-თავვექვე სანადიროდ. ორი თვე აღარ ვყოფილვარ იქითკენ, ბოლოს მომიწინა წასვლა. ერთ მშვენიერს ზაფხულის დილას ვახსენე ღმერთი, ავიღე ორღულუიანი თოფი, დავუძახე ჩემ მეძვბარს² და წავედი.

იმ ჩემ ნათლიმამის სოფლის სათავეში, ორღობეები რომ იწყებოდა, ზედ საურმე გზის პირას, იდგა ერთი ძველი საბძელი, გომურზედ³ მოდგმული. გომურის ჩასავალში ჩარდახსავით⁴ იყო წინ წამოწყებული. ამ საბძლის გარეშემო აღამიანის კვალი არა სჩანდა. ის იყო, მგონია, აყრილის⁵ კაცისა, ან ამოწყვეტილისა, თავმინებებულ და პატრონსავით დავიწყებული. რასაკვირველია, ხშირად შემხვედრ ამ საბძლისაკენ ავლა და ჩამოვლა, რადგანაც ზედ გზის პირას იდგა, მაგრამ, აი, რამდენჯერ ამივლია და ჩამოვივლია, არც ერთხელ არც ერთი სულიერი მე იქ არ დამინახავს. თუ იქნებოდა, ისიც ხანდისხან ზურგწამხდარი, დაჭლევებული გლეხკაცის ცხენი, რომელიც უილა-ჯობით⁶ შორს ვერ წასულიყო და საბძლის გარეშემო სჯიჯგნიდა გოლვისაგან⁷ გადამხმარ ბალახსა. ეხლა კი რომ ამოვიარე, ჩემდა გასაკვირველად, დავინახე ერთი კაცი, გომურის კარებთან მიწოლილი. ეგ არაფერი. დილაზედ ჩამოვიარე, შევინებდე, ის კაცი ისევ-ისე მიწოლარე დავინახე. საღამოზედ, ჯერ ბინდი არ მოჰრეოდა სინათლესა, ამოვიარე — ის კაცი ისევ-ისე ენახე. გამიკვირდა უფრო იმიტომ, რომ იმის მეტი იქ არავინ მოჩანდა. დავაპირე, ამაღამ უთუოდ გამოგვითხავ ჩემ ნათლიმამას⁸ ამის ვინაო-

¹ მისი შვილი მყავდა მონათლული. ² სანადირო ძაღლის ჯიშია. ³ საქონლის საზამთრო სადგომი. ⁴ გადახურული. ⁵ გადასახლებულის, სხვაგან წასულისა. ⁶ უძლურების გამო. ⁷ გვალვისგან. ⁸ ნათლულის მამა.

ბას-მეთქი. ჩემ კითხვაზედ ნათლიმამა მომიგო:

— რა მოგახსენოთ, შენი ჭირიშე! მაგის ვინაობა აქ არავინ იცის. ეგ ვიღაც გლახა არის, დაგრდომილი და უპატრონო; სნეულია, მოსულა და მანდ შეჰყედლებია, აი, ეს თუნდ თვე-ნახევარი იქნება.

— სულ მარტოდ-მარტო არის?

— რა ვიცი, შენი ჭირიშე! მანდ კი გულშემატკივარი არაგინა ჰყავს და.

— მაშ ვინ ატხოვრებს?

— ქვეყანა. იმ გზაზედ ხალხის ღებნი არ მისწყდებოდა. ამვლელ-ჩამვლელი არ დაიღვევა: ერთი ღეთის კაცი იქნება ვინმე და მიუგდებს ორიოდ ლუკმა ჰურსა. ისიც შეტს არაფერსა ჰთხოულობს, ცარიელ პურიტაც იოლად მიდის.

— აქაური ხომ არ არის?

რასა ბძანებო!.. აქაური რომ იყოს, ისე როგორ გაუწყრებოდა ღმერთი, რომ თავისიანი არ მიეცა. არა, აქაური არ გახლავთ.

— შენ გილაპარაკნია იმ კაცთან?

— რატომ? მილაპარაკნია.

— თავის აფალი¹ არა უთქვამს-რა?

— არა. მაგრამ კაი სატყვის კაცი კი ყოფილა ის უბედური.

— იქნება შენ თითონ არ გამოგიკითხავს?

— როგორ არ გამომიკითხავს. „მეო, — ერთხელ მითხრა, — ერთი დავიწყებული კაცი ვარ, რად გინდა ჩემი ვინაობა? შემომხედუ, ჩემო ძმობილო, და მიცანიო“. სხვა არაფერი უთქვამს თავის თავზედ. მეც აღარა გამომიკითხავს-რა მასუკან. მვონი, თავს იმალავს.

მე გამოცა ამანა. მე ბუნებითაც ცნობისმოყვარე ვიყავ და ეხლა იფიქრეთ, ამ ნათლიმამის ნაწყვეტმა სიტ-

¹ ამბავი, ვინაობა.

ყვებმა როგორ აღძრეს გული იმ კაცის ამბავის შესატყობრად. რა უნდა ჰქონოდა თავის დასამალავი? — ფიქრობდი გულში. გავიზრახე, რომ თითონ გლახას, რაც უნდა დამემართოს, გამოვათქმევინო თავისი ვინაობა.

ერთხელ ტყუილ-შებრალოდ ნათრევ-ნახეტი, დაღლილი და ხელცარიელი მოვდიოდი ჩემ ნათლიმამისაკენ. ჯერ მზე ისევ მაღლა იყო, კალოს ხარის გამოშვების დრო იქნებოდა. ის უბედური კაცი, ისევ-ისე მწოლარე, იმავე ადგილას დევინახე. ველარ მომითმინა გულმა, ესტევი, რაც უნდა იყოს, მივალ, იქნება ვათქმევინო რამე: მაინც ცოტად დაღლილი ვარ, ნათლიმამის სახლამდინაც კი მანძილი იყო კიდევ. სხვა არა იყოს-რა, ქარს მაინც ამოვალებინებდი¹ დაღლილ მუწლებსა. მივედი, «გამარჯვება» ვუთხარი.

— ღმერთმა გადღეგრძელოთ, — მიპასუხა იმან სნეულის ხმითა და წამოიწია პატივსაცემლად, რადგანაც თავადის-შვილი ვეგონე.

მე შევნიშნე, რომ ამ წამოწევამ ძალიან შეაწუხა, თითქო ტკივილები აეშალნენო, ისე მტკივნეულად შეიკრიბა წარბები და დაეღმიჭა გაყვითლებული სახე. ის იყო სრულიად დაიენთილი² სნეულებისაგან. ყუთელი სახე, შიგა-და-შიგ ტყლაპსავით ჩაჩნეული, შემტებებული³ ჰქონდა, როგორც წყალმანკის⁴ მქონესა, თმა და მოზრდილი ჭალარა წვერი ჭუჭყისაგან ისე გასქელებოდა, თითქო იმის თმას თავის დღეში არც წყალი მოხვედრიაო და არც სავარცხელი. რუსის ფარაჯის ნაგლეჯებში იყო გახვეული ის უბედური, ქვეშ ეშალა ლეკურ ნაბდის ნაგლეჯი. გვერდთ ედგა ერთი პირმოტეხილი ლიტრა, იქავ ეგდო რუსული სხვილი ტილოს თოფრაკი და ერთი მოზრდილი

¹ დავასვენებდი. ² მოტეხილი, მოთენთილი. ³ შესივებული. ⁴ სენია.

კომბალი — ეგ ერთგული და უმუხანათო თანამგზავრი ყოველის უბედურისა. ძალიან გაქელილი¹ სჩანდა დაუნდობელ ცხოვრებისაგან, მაგრამ იმასში რალაცა იყო იმისთანა, რომელიც ამტკიცებდა, რომ ცხოვრების ქარიშხალსა ჯერ კიდევ არ გაუქრია მისის სულის სიცხოველე და სიძლიერე. მისი დაღლილი და არ-უგონო თვალები, ბირქუშად და შეწუხებულად მაყურებელნი, საესენი იყვნენ სიმტკიცითა და ღონითა; ეტყობოდათ ზედ, რომ ამათ პატრონს ბევრი ცეცხლი უნაზავს, ბევრი ავდარი შესწრებია და გამოუვლია, მაგრამ არც ცეცხლს და არც ავდარსა ისე არ მოუკლავთ, როგორც შეეძლოთ. საზინლარი სანაზაობა ჰქონდა, მინდა ვსთქვა, საცოდავიცა, მაგრამ ამის თვალების სიამაყეს ვერ გაკადრებ მავას. დიდრონი, შიშველი ფეხები საცოდავად ასიებოდნენ, დახეთქილ წყლულიდამ ჩირქი სდიოდა. ღმერთო, შეგცოდებ, ეს რომ დავინახე, თვალი მოვარიდე, ისე მეზაზლა.

— გეზიზღები განა, შე კაი კაცო! — მკითხა დაგვემლის ხმით, მაგრამ მე ის ხმა გამკიცხავ სმად მეჩვენა. მე შევხედე და ერთი მწუხარე, თუ მძულვარე ჩემი შემარცხვენელი ღიმილი დამხვდა იმის სახეზედა. მე შემრცხვა და მაშინვე თავი დავიხარე, ვერ გავუძელი იმის თვალების მკაცრს მეტყველებას. ვგრძნობდი, რომ ჩემის სულმოკლეობის სირცხვილმა სახეზედ ცეცხლი მომიკიდა ამ კაცის თამამ² კითხვაზედ. შე პასუხი არ მივე, და ან რა უნდა მეთქვა?

— მართალი ბძანდები, — განაგრძელა იმ უბედურმა, თითქო მე შევეცოდეო, ჩემს დასამშვიდებლად, — მართალი ბძანდები! ცოცხალს კაცს მატლი მეხვევია!.. თითონ მე მეზიზღება ჩემი თავი, უენი რა საკვირველია!

¹ დაჩაგრული, ფეხით გათელაული. ² გაბედულ.

— მათალი ბძანებაა, — შიპასუხა იმან, — მე აქაური არა ვარ, ჩემი ქვეყანა აქედამ ზორს არის, მაგრამ იქაც რომ ვყოფილიყავი, ესე ოხრად¹ ამომივიდოდა სული, იმიტომ, რომ იქაც ისე აღარავინა მყავს, როგორც აქა.

— დიდი ხანია, რაც ამ მხარესა ხარ?

— კარგა ხანია, ბატონო! აი, ხუთი წელიწადი უნდა შესრულდეს ამ შემოდგომაზედ, თუ მინამდინ დამცალდა. დიალ!.. ხუთი წელიწადი იქნება, რაც სამუდამოდ დამაკარგვინეს ჩემი მიწა-წყალი. თუნდა რომ მე ვაპატიო, ღმერთი მაინც მოჰკითხავს, ვინც ეგ სიკეთე მიყო.

— როგორ თუ დაგაკარგვინეს!.. განა ძალადა ხარ გამოგდებული?

— ეგ რომ გითხრათ, მითამ ჩემი ამბავი მიამბნია.

— თუნდ რომ მიამბო, რა დასაძრახსია?

— არა, განა მაგას მოგახსენებთ, მაგრამ მე არ მინდოდა ჩემი ამბავი ვისთვისმე მეთქო.

ეს ისეთიანრად სთქვა, რომ მე იმედი მომეცა დავწრილებით თქმევისა, თუ რომ ცოტად მაინც ძალას კიდევ დავატანდი.

— რატომ არ გინდა? რისა გეშინიან?

— ჰმ, — ჩაიციანა გლახამა, — რისა უნდა მეშინოდეს?..

— მაშ რა გაბრკოლებს? სთქვი, თუ ღმერთი გწამს, — დავეღრიჯე² მე, რომ ვერა გავხდი-რა, — რა წამსაც დავინახე, ღმერთია მოწამე, გული შენკენ მომიბრუნდა, თუმცა...

— თუმცა რა?

— არათერი... მე მინდოდა მეთქვა, რომ შევატყე, წუთის-სოფლისაგან დაჩაგრული ხარ, — გავუსხვაფერე მე სიტყვა, — მიამბე, ვინა ხარ, გულნაკლულად ნუ გამიშვებ...

— ვინა ვარ?.. — მომიგო მან და შედგა, თითქო თქმა არ უნდაო.

¹ უპატრონოდ. ² შეგეხვეწი.

— მე, სწორედ მოვასხენოთ, — დაიწყო ხელახლად გლაზამა, — ჩემს ვინაობას არ გეტყვოდი, თუ ჩემი აღსასრული¹ არ მოახლოვებულიყო. ვიცი — ჩემი დღე დათვლილია. თუმცა ძალიან კი მექნელება თქმა, მაგრამ რა გაეწყობა? გულში გაიღვიძა კიდევაც ძველებურმა საქმემ და ეხლა რაღა დროს დამალვია? გინდ ეგ არ იყოს, ეხლა ალარაფრისა მეშინიან, თუნდა გამცე კიდევ. მე როდესღაც ვფიქრობდი ჩემის ვინაობის დამალვასა, როცა სიცოცხლე ტკბილი იყო ჩემთვისაც, როცა იმედი მქონდა, რომ ქვეყანაზედ მეც, როგორც იქნებოდა, შრომით თუ ოფლით, ვიყიდდი ღუქმა ბურსა და ისე დავლევდი წუთის-სოფლის დღესა. ეხლა კი, როცა სიცოცხლე ბალამსავეთ გამიმწარდა და ის ერთად-ერთი, ჩემსავეთ ობოლი იმედი წაშართო ქამთა-ვითარებაში, ეხლა მე ფიქრი ალარაფრისა არა მაქვს. გეტყვი ყოველ ჩემ გარდასავალს და დაე ღმერთმა ეს აღსარებად მიმიაგალოს, თუ რამ შეეცოდე და მონანება ვერ მოვასწარ, — შემინდოს. მე ვარ ნაყაჩაღევი. ჩემი თავი ერთ დროს წმინდი-გიორგის ჯვარად იყო დაფასებული, მაგრამ, ხომ მხედავთ, შესყიდულმა² ტყვიამ აქამდისინ ვერ მიშოვა. მე, მართალია, ვიყავ ერთ დროს კაი მოსახიბელი³, ხელმარჯვე ბიჭი, ძალი და ღონე ყველაფერში შემწევედა, მაგრამ, ღვთის წინაშე ვაღიარებ, მე საყაჩაღო კაცი არ ვიყავ. იქ ასეთი გული უნდა, რომ დედას კალთაში შვილი მოუკლა და ხელი არ აგიკანკალდეს. მე იმისთანა არ ვიყავ: გული მოჩალებული მქონდა პატარაობითვე, მე ყმაწვილობითვე სხვა მზემ დამკრა და სხვა-

¹ ბოლო. ² მოხდენილი. ³ ტანდი.

რიგად გამითბო გული; მაგრამ ჟამმა მიმუხთლა¹ და კაცმა არ მიპატივა², მეც დავკარ ფეხი და გავევარდი ყაჩაღად.

— მე კახელი არ გახლავარ, — მოჰყვა კვლავ მცირე ჩაფიქრების შემდეგ — ჩემი მიწა-წყალი, როგორც მოგახსენეთ, აქედამ შორს არის, და ვაი რომ ჩემ სიცოცხლეში იმ მიწას ველარ ვინახულებ და იმ წყალს ველარ დავეწყაფებები!.. შვიდის წლიდან მოკიდებული ოც წლამდინ³ ჩემის განთიადის დღენი ბატონის სახლში დამიღამებია. ის ღმერთმა იცის — ცაში და დედამიწაზედ — მე, რაც მე იქ გულმტკივნეულად მიწევნია უღელი; მაგრამ დამნახავი ვინ იყო, მალალის ღმერთის მეტი? თავდაპირველადვე ამადევენეს ჩემოდენა ბატონის შვილსა, დათიკოს. კაი მოგეცათ, კაი ბავშვი ის იყო პატარაობისას. ჩემი წყენა ბატონის სახლში არაგის შეეძლო: დათიკოს რომ გუყვარდი, ყველას იმისი რიდი ჰქონდა. დათიკო, როგორც მოგეხსენებათ მამის-ერთა ბავშვის ამბავი, მეტი გაზვიადებული⁴ რამ იყო, განებეირებული, ეროს ალიაქოთს⁵ ასტეხდა ხოლმე, რომ ჩემთვის ეწყენინებინათ რამე. მე, სწორედ მოგახსენოთ, ძალიან შევიჩვიე ჩემი პატარა ბატონი, იმანაც შემიჩვია, ასე რომ ბოლოს ეს შეჩვევა მე სიკვარულად გადამექცა. ყმაწვილის გული, შენი ჭირიმე, ადრეულა ყვა-ვილსა ჰგავს: მზე დახედავს თუ არა, გაიშლება, ის კი აღარ იცის, რომ ზამთრის სუსხი კიდეც მოასწრობს ნამდვილ გაზაფხულამდე⁶ და დააჰყნობს. მე რა ვიცოდი? ჩემი გული პირველად ბატონის სახლში გათბა და ამ სითბომეც ბოლო მომიღო. თუნდ ევ არ იყოს, შინისაკენ მე გული არ მიმიწევდა, იქ ასეთი სულთამხუთავი დედინაცვალი მეჯდა, რომ, როცა კი მოვიცანებდი, ჟრჟოლას მომ-

¹ მიღალატა. ² შემვირდომა, დამეხმარა. ³ აქ — თავგასული.

⁴ ერთ ამბავს, ჩხუბს ასტეხდა.

გვრიდა მარიამობისთვის ცივებასავით, ბატონთან კი განებეიერებული ვიყავ ბატონის შვილსავით. დათიკოს ვუყვარდი და მეც მიყვარდა. მაშინ რა ვიცოდი სულელმა, რომ უფროს-უმცროსობაში სიყვარული სიზმარია? რა ვიცოდი, რომა ბატონ-ყმობის შუა სიყვარულის ხიდი არ გაიღება? ეგრე ყოფილა ქვეყანაზედა, ცალს თურმე ცალმა უნდა უცალოს!.. ეს რო მცოდნოდა, ღმერთსა ვაციცავ და ჩემ მამა პაპის სალოცავსა, გულში ნაღველას ჩავიწურავდი და იმის სიყვარულს კი იქ არ გავიტარებდი. მაშინ რა ვიცოდი?..

თოთხმეტის წლისა შევიქენით ბატონი და ყმა, როცა ქალაქში სასწავლებლად დათიკოს გაგზავნა დიდმა ბატონმა დააპირა. მეც, რასაკვირველია, თან უნდა გავყოლოდი. მამა-ჩემმა რომ შეიტყო ესა, იახლა ბატონს და ჩემი თავი სთხოვა. ხომ მოგეხსენებათ: გლეხკაცისათვის თოთხმეტის წლის ბიჭი ოჯახობაში განაჩი არის. თუ ბიჭი პატარა მადლიანია, ამ ხანში კარგად შეიძლება გლეხკაცის ჭირის და ლზინის განახევრებას. თუნდ ეგ არ იყოს, მამა-ჩემს პირველ ცოლიდამ მარტო მე დავრჩი, და, მგონია, ვეძნელებოდი, არ ვემეტებოდი შორს გასაგზავნად.

დიდი ბატონი — ღმერთმა აცხონოს — მეტი გულთბილი კაცი იყო. ჩემი დათიკოსთან მოშორებაც ეძნელებოდა და მამა-ჩემიც ეცოდებოდა. ის დალოცვილი მე მომიბრუნდა და მიმძანა: გაბრუშკისათუ არ გინდა დათიკოსთან წასვლა, აქ დარჩი მამა-შენთან, მე ძალას არ დავატან. ვიცი, ამას დათიკო იწყენს, მაგრამ რა ვუყოთ: შვილი მამისა არის. ამისთანა კეთილი იყო ის კურთხეული! ბატონის კაცის შვილი მაშისა კი არ არის, ბატონისაა, მაგრამ ის კურთხეულის შვილი სხვა გულის პატრონი იყო...

მე ალმური¹ ამივადა სახეზედა, ბატონი თითქმის მა-
მა-ჩემს მოურბილდა და, ვაი თუ აქ დამაგდონ-მეთქი². ის
კი არ იცოდნენ: მე დათიკოსთან სიკვდილი მერჩინა ჩემ
დედინაცვალთან ასის წლის ცხოვრებასა. გული მეტკინა,
მასსოფს, თვალეში ცრემლიც მომერია. ვსთქვი ჩემ გულ-
ში: გამიწყრა ღმერთი, ისევ ჩამაგდეს იმ ქაჯის ხელშია!
მავრამ, ღმერთმა უშველოს, დათიკომ დამიხსნა ცეცხლი-
საგან. ის თავდაპირველადვე ერთი ამაყი, თვით-რჯული³
ბავშვი იყო, რასაც იტყოდა, მოკვდებოდა და თავის ქე-
იფზედ კი გაივლიდა. მე რომ დავჩუმდი, დიდ ბატონს ის
მიუბრუნდა და თამამად უთხრა: თუ გაბრუნდეს არ გამა-
ტანო, მე ქალაქში წამსვლელი არა ვარ. გაჯიუტდა ეს
ყმაწვილი, ზედ გადააკედნენ და ვერ გადაათქმევინეს ნა-
თქვამი. რა ექნა დიდ ბატონსა? მამი-ჩემისაც ეხატებო-
და და თავის შვილის ამბავიც იცოდა. ბოლოს, რომ ვე-
რა გააწყო-რა, ბატონმა ისევ მამი-ჩემის წყენა ირჩია და
უთხრა თავისებურად, გულმტკივნეულად: ხომ ხედავ, ჩე-
მო დათო, დათიკო ისე შეჰჩვევია შენს შვილს, რომ მო-
შორება ეძნელება. დაე წავიდნენ! კარგია რომ პატარაო-
ბითვე ბატონი და ყმა ერთმანეთს შეეჩვევნენ: ყმისათვის
ბატონთან შესრდილობა დიდი ზურგია. ნუ დაუშლი, თუ
ღმერთი გწამს, დაე უყვარდეთ ერთმანეთი.

მამა-ჩემსა ვერაფრად ეჭაშნიკა ეს ნაუბარი⁴ ბატო-
ნისა: ზგეშურად გაიქნია თავი და ისე გაჯავრებული და
გულაყრილი⁵ წავიდა, რომ, როცა ქალაქს მივდიოდი,
არც-კი მინახულა. ეგ, გითხრათ ჩემი გულქვაობის ამბა-
ვი, სულაც არ შევიმჩნიე მაშინ. ბოლოს კი ბევრი ვინანე.

¹ ცეცხლი მომეკიდა, გააწყლიდი. ² დამტოვონ-მეთქი. ³ თავის
ნათქვამი, ჯიუტი. ⁴ ნათქვამი, ნალაპარაკევი. ⁵ გულგატეხილი,
ნაწყენი.

ის-ის იყო, მამა-ჩემი თვალთ ველარა ვნახე: იმავე წელიწადს ამოიჭამა წუთის-სოფელმა, და მე ისე, მშობლისაგან შეუნდობარი¹, უთვისტომოდ, ობლად, მარტოდ-მარტო დავრჩი ამ ტრიალ ქვეყანაზედა. ამ თვალმუწდომელ დედამიწის ზურგზედ ერთი დათიკოლა დამრჩა. მე იმაზედ დავლიე ობოლის გულის სიყვარული!..

ჩავედით ქალაქში. ჩვენ დაგვაყენეს დიდ ბატონის ნათლიდედასთან. ის იყო ერთი ღარიბი, ქვრივ-ოხერი, ხნიერი დედაკაცი. ერთი ვაჟიშვილი ჰყოლოდა თურმე და ისიც შეჰშურებოდა იმისთვის ბედსა და წაერთმევა საწყლისათვის. ორ-ოთახიანი სახლი ჰქონდა მტკვრის პირას. მე რომ მივათვალ-მოვათვალე იქაურობა, ვთქვი ჩემს გულში: აქ, მგონი, ჩვენ კუჭს ვერ გავიძლობთ-მეთქი. მერე დათიკოსაც ვუთხარი ეგა, იმან გამიცინა და მითხრა: თორმეტი თუმანი უნდა ვაძლიოთ წელიწადში და წლის სამყოფი პური და ღვინო, როგორ შეუძლიან მშვიგრები დაგვყაროსო?² მართალი უნდა სთქვას კაცმა, ის დალოცვილი ისე გვინახავდა, როგორც საკუთარ შვილებსა, ღმერთმა მშვიდობა მისცეს იმის სულს!..

დათიკო ყოველ დღით სკოლაში მიდიოდა, სადილად შინ მოვიდოდა, სადილს უკან წავიდოდა, ზარების დარეკვის დროს ისევ შინ დაბრუნდებოდა. საწყალს რაღაცა რუსული ტანისამოსი ჩააცვეს. ძალიან ითაკილა პირველში, ასე რომ ერთხელ შემომტირა კიდეცა³, მაგრამ, ხომ მოგეხსენებათ კაცის ამბავი, — ყველაფერს მალე შეეჩვევა; ისიც შეეჩვია. მე ბევრი საქმე არა მქონდა. რაკი დათიკოს სკოლაში გავისტუმრებდი და სახლს დავგვიდი, მთელი დღე ისე გულ-ხელ-დაკრებილი ვიჯექი. ხანდისხან იქნება ბაზარში გავეგზავნე დედაბერსა მწვანილის

¹ უპატიებელი. ² დაგვტიოსო. ³ კიდეცა.

სასყიდლად, სხვას ყველაფერს თითონა ჰყიდულობდა. მეც, რაკი ჩემს საქმეს ბოლოს მოვუღებდი, ავიღებდი თავს და ქუჩის პირას ქვაზედ ჩამოვჯდებოდი, თვალებს ავაყოლებდი ამვლელს და ჩამომვლელს, როგორც მოგვეხსენებათ უსაქმო კაცის ამბავი. ჩვენის ქუჩიდან ერთი ვაწრო ქუჩა აუბრუნდებოდა, და იქვე ერთი პატარა საყდარი იდგა; იმის დასწვრივ, ჩვენკენ, ამ ორ ქუჩის კუთხეში ერთი უშველებელი, დიდი ალაყაფის-კარებიანი¹ სომხის სახლი იყო. იქ ხშირად მინახავს ერთი მოზრდილი იმერლის ბიჭი; უფრო საღამოს ხნობით გამოდიოდა, დაჯდებოდა კარებთან ღირებელ² და სულ რაღაც ხელნაწერსა კითხულობდა. მე ძალიან გამიკვირდა, ვინ ბიჭი-მეთქი, და ვინ წიგნის კითხვა!.. მე მაშინ, ბრიყვსა, წიგნი მარტო სათავადო ხელობა მეგონა. თურმე, ნუ იტყვით, ჩვენისთანა საწყალ კაცის შეფერებაც³ სცოდნია. ღმერთო მაღალო! სადაც კი შენი მაღლიანი ხელი ურევია, იქ ყველაფერი საყოველთაო ყოფილა!

ერთხელ კვირა-ღლე იყო. დათიკო სადღაც წავიდა და საღამომდინ შინ არ შემოუხედნია. იმან როგორღაც ორი-ოდ თვეს შემდეგ ხშირად დაიწყო გარე-გარე სიარული და ხანდისხან მამლის ყივილამდინაც⁴ არ შემოვიდოდა შინ. მგონი, მაშინ იმას სწავლაზედ გული აცრუებულობდა ბჟონდა. კვირა-ღლე იყო, როგორც მოგახსენეთ. მე შინ საქმე არა მქონდა-რა, გამოვედი ქუჩაში. ჯერ ჩვენ საყდარში წირვა არ გამოსულიყო. გავედი თუ არა, ის იმერლის ბიჭი წიგნით ხელში იქვე დამხვდა, საცა უწინ ეხედავდი ხოლმე; მეც აქეთ ქუჩის პირას ქვაზედ ჩამოვჯექ და დავუწყე ცქერა, ის ბიჭი თვალაუღებლივ კითხულობდა; სან

¹ ჭიშკარიანი. ² საძირკვლის ხეზე. ³ შეწყობა, ხელის გაწვდნა.

⁴ გათენებამდის.

ჩაიცინებდა, ხან ისევ გაუცინებლივ დასცქეროდა მუხლებზე გაღაშლილ ნაწერსა. მე გულმა ველარ მოწითმინა. მივედი იმასთან და გამარჯვება ვუთხარი. იმანაც, რასაკვირველია, სალამი მამცა.

— შენი სახელი, ძმობილო? — მკითხა იმან.

— გაბრიელ. შენი? — ეხლა მე გკითხე.

— გლაზუკა.

— სადაური ხარ?

— რაპველი. შენა?

მეც ვუთხარი, სადაურიცა ვარ.

— რაქელი? მაშ მოჯამაგირედ იღებენ? — დავუმატე მე.

— დიად, სომეხთან ვდგევარ. შენა?

— მე? ბატონის შვილს ვახლავარ.

— აი, ყმაწვილი რომ დაიარება, იმას?

— იმას.

— დიდი ხანია ქალაქში ხარ?

— კარგა ხანია. შინა?

— მე, თუნდა ორი წელიწადია აქა ვარ.

— მეც, ერთი წელიწადი იქნება, აქა ვარ და რატომ აღრევ არ მინახვისხარ?

— აქ არ ვყავი, ჩემი ალა¹ კარგა ხანი იყო კახეთში და თან ვაზლდი. ეხლაზან ჩამოვედი, ორი თვე არ იქნება ჯერ კიდენ.

— კიდევ იშტომ. ეგ რა არის? — გკითხე და დავანახე წიგნი.

— ზღაპრების წიგნია, ჩემო ძმაო! საქმე არა მაქვს და გულს ამაში ვართობ.

¹ ბატონი.

— აბა, თუ ღმერთი გწამს, წაიკითხე, შეც გავიგონო, — ვუთხარი მე ხევწინთა.

დამიჯერა იმ კაი კაცმა და დაიწყო ისეთნაირად კითხვა, რომ, ღმერთო შეგცოდნე, შური მომერივა. ეგ კიდეც არაფერი: ყური ვუგდე და ის, რასაც კითხულობდა, თითქო მეცნო, თითქო სადღაც უწინაც გამეგონოს. გადააბრუნა ახლა სხვა გვერდი, ახლა სხვა წაიკითხა, ის კი სწორედ ჩვენ სოფელში გამეგონა. არ ვიცი რად, მაგრამ გული კი სიხარულით გადამიტრიალდა. „დალაზერა ღმერთმა¹, — წამოვიძახე უცებ, — ჩვენი გლეხური ზღაპარი აქ სად მოსულა?“... დიაღ, ჩვენი მდაბიო ზღაპარი გახლდათ. იმერლის ბიჭმა ჩაიციანა ჩემ სიტყვაზედა.

— ევრეა, ჩემო გაბრიელ! — მითხრა გლაზუკამ, — წიგნი იმისთანა რამ არის, რომ თქვენი სოფლის ამბავს ქალაქში ჩამოიტანს, ქალაქისას — სოფელში წაიღებს; საიღვან სად კაცს კაცთან გააღაპარაკებს.

— მართალი ყოფილა, როგორცა ეხედავ, — ვუთხარი მე, — მაგრამ... ჩვენი ზღაპარი!.. აი, „დალაზერა ღმერთმა, წიგნში ჩაწერილა! აბა ერთი კიდეც წაიკითხე.

კიდევაც წამიკითხა იმ დალოცვილის შვილმა. რა გავაგრძელო, იმ წიგნმა თავი შემაყვარა. ისე ჩემ სიცოცხლეში არა მინატრია-რა, როგორც იმ დღეს წიგნის კითხვა მე ვინატრე: მშურდა, გეტყვით ჩემ გულის სიძუნწეს, რომ ის ისე თამამად კითხულობდა, მე კი ისე უზვიეროდ დავებეტებოდი. ბოლოს, გულის წადილს² რომ ვეღარ გაუძეო, მივვარდი ზედ გლაზუკას და დაველრიჯე:³

— თუ ღმერთი გწამს, მოდი ერთი მადლიანი საქმე ჰქენ და წიგნი⁴ მასწავლე. მე ერთი ობოლი ბიჭი ვარ, თუ

¹ დასწყევლა, ლაზვარი სცა ღმერთმა. ² სურვილს. ³ შევეხვეწე.
⁴ წერა-კითხვა.

მე ვერ გადავიხდი სამაგიეროს, ღმერთი ხომ დიდია!..

რას ბძანებთ?.. მაინც ისე უსაქმოდ ვალამებდი ჩემს დღეს. მე რომ მაშინ წიგნი მტოდნოდა და ის ზღაპრები მეკითხნა, ჩემს ბედს ძალღიჯ აჩა დაჰყუდდა.

— მართლა გულისთა ხარ მოწადინებული? — მკითხა გლახუკამ.

— რას ამბობ? მოწადინებულია!.. ზედ დავაკვდები, შენ ოღონდ ევ სამადლო საქმე მიყავ! — ვუბასუხე გიჟსავეთ.

— მაშ თუ აგრეა — ადვილია.

— ვაცხონე მამა-შენი!.. — შევეყვირე გახარებულმა — მადლიანი ბიჭი ყოფილხარ.

— ნუ გგონია რომ მე გასწავლი. მე არ დავზარდე-ბოდი, მაგრამ ხომ იცი, ძმაო, მოცლა არა მაქვს, მე კაი ოსტატს გიშოვნი.

ფერი მეცვალა, ეს რომ მითხრა. როგორც თავმოწონებული ფარშევანგი ჰხარობს მინამ თავის შავ ფეხებს დაინახავს, როცა კი ძირს დაიხედავს და თვალს მოჰკრავს, მაშინვე ფრთებს დაღონებული ჩამოჰყრის, — ისე ამ სიტყვებზედ ჩემმა ჯერ წახალისებულმა გულმა ჩამოჰყარა ფრთები.

— ეჰ, ძმობილო! — ვუთხარი გულნატკენად — შენშიაც მოვსტყუვდი. ოსტატს კაი გაძლოდაც უნდა, მე ცალი ფულიც არა მაქვს, თვალზედ მივიკრა. ვხედავ, რომ ტყუილ-უბრალოდ წახალისდა ჩემი წადილი.

იმან გამიცინა და მითხრა:

— აჩქარებული კაცი ჰყოფილხარ, თოფის წამალსავეთ ჰფეთქავ. განა მე არ ვიცი, შე კაი კაცი, რომ მე და შენისთანა კაცს საოსტატო ფული არ ექნება? მე იმისთანა ოსტატს გიშოვნი, რომ უფულოდ გასწავლოს.

— გულის შირბილებ განა? — ვკითხე უჯერობით¹.
 — დამიჯერე, მართალს გეუბნები.
 — მართალს?
 — ჰო, ისეთი კაცი გიწოდნო, ძმასავით მოგეხმაროს.
 — ბიჭოს!.. მაშ ღვთის კაცი ყოფილა!..
 — შენ არა სტყუი. სწორედ ღვთის მსახური კაცია.
 მეც იმან მასწავლა, ღმერთმა გადაუხადოს სამაგიერო.
 — არა, — დამაცა: როგორ თუ ღვთის მსახურია, სამ-
 ღედელა?

— სწორედ. შენ ხომ ამბობ ფულიო, ფული კი არა, სანთლით ეძებს შენისთანა მოწადინესა²; რომ წიგნი ასწავ-
 ლოს: ვისაც არ უნდა, იმდენს ეჩიჩინება³, იმდენს ეჩიჩი-
 ნება, რომ ძალად ანდომინებს. მეც ისე მნახა ერთხელ აქ
 ქუჩაში. დაილოცა ის დღე, ჩემთვის კაი დღე იყო...
 დამიწყო დალოცვილმა ლაპარაკი: სადაური ხარო, აქ რას
 აკეთებო? მეც ყოველისფერი მოვახსენე. რა გაგავრძელო,
 ისე მოინადირა ჩემი გული ტკბილის სიტყვით, ისე შე-
 მიჩვია, რომ, ბოლოს, წიგნის სწავლებაც დამიწყო. რა
 მე?.. ათიოდ პატარა ბიჭები, ამ ჩვენს უბანში მოგრო-
 ვილები, იმასთან დადიან და სწავლობენ. როგორც შენ,
 ისე იმან იმათგან გროში არ იცის. მე ერთხელ, ჯამაგირი
 რომ ავიღე, მიწოდდა მიმერთმივა ორი მანეთი იმ და-
 ლოცვილისათვის, მაგრამ, თუმცა არ გამიწყრა, მაწყინა კი.

— მანა გაყავს? — მკითხა მე.

— არა, შენი ჰირიმე!

— დედა?

— გახლავთ.

— ეინ ინახავს?

— მე, შენი ჰირიმე! ჩემს მეტი არავინა ჰყავს.

¹ უნდობლად. ² მსურველს. ³ დაჟინებით ელაპარაკება.

მაშ ეგ ფული დედა-შენს შეუწახე, --- მიბძანა თა-
ვისებურად გულთბილად. --- შენ რა გაქვს, მე რა უნდა
მამცე?

--- დედა-ჩემს თავისი წილი გავუზავნე და ეს გადა-
ვანარჩუნე, რომ თქვენ ლოცვაში მომიხსენიოთ.

--- ლოცვა არც ფულზედ და არც ფულით არ იყი-
დება.

საყდრის და ღვთის სადიდებლად მაინც მიიღეთ,
შენი ჭირიშე!

--- ღმერთი, ჩემო ძმაო, მარტო კარგის საქმით იღი-
დება და არა ფულითა.

მიწყრებით, შენი ჭირიშე!

--- არა, მე მართალს გეუბნები.

--- მაშ რა გქნა, მიბძანე?

--- შენთვის შეინახე: თუ მეტია შენთვის, იმას მიე-
ცი, ვინც მე და შენზედ უფრო ღარიბია, მაგას უფრო
მოგიწონებს ღმერთი. აგერ, ამ თქვენის ქუჩის ბოლოს,
ერთი ღარიბი სახლობა¹ არის, პურის შოვნის ილაჯი²
არა აქვთ, მე და შენ კი ყოველდღე მადღრები ვართ...

ეს ისეთნაირად მითხრა, რომ არ დაიჯერებ, მაშინვე
გამოვტრიალდი, ვიპოვე ის სახლობა და იმისთვის გადა-
დებულნი ორი მანეთი იმათ მივართვი. აი, რა მადლიანი
კაცია!... ნეტა თითონ ჰქონდეს რამე მაინცა! ღვთის გა-
ნაჩენი არა აბადია-რა, დღე-დღეურად ძლივა სცხოვ-
რობს. მაგრამ სულ ტყუილი ყოფილა, კაცს რაკი ღვთის
მადლი ჩაესახება გულში, მდიდარია თუ ღარიბი, მა-
ინც მადლის გზაზედ წავა. მაგ კაცის ამბავი რომ გიამ-
ბო, არ დაიჯერებ, იმისთანა რამ არის საცა კი სიკეთეა
ამ უბანში, იმისი მადლიანი ხელიც იქ ურევია. დაილოცა

¹ ოჯახი. ² ღონე, საშუალება.

ღვთის სამართალი, რომ მე და შენისთანა თავმინებებულ
კაცს მაგისთანა პატრონს გაუჩენს ხოლმე!.. მე თუ კაცი
ვარ, ეგ იმისი უნარია, ღმერთმა გადაუხადოს! ტყუილად
კი არ არის ნათქვამი: ჩვენისთანა კაცის ვალისა ღმერთია
მზღველიო¹. აგერ თითონაც გამობძანდა, — დაატანა გლა-
ხუკამ და მიმახედა საყდრისაკენ.

წირვა გამოსულიყო. თეთრ-ჩადრიანი² დედაკაცები
თეთრად მოედგნენ ქუჩასა; კაცები კი, როგორც მოგეხსე-
ნებათ ჩვენი ადამი, ჯგუფად შეგროვდნენ საყდრის დე-
რეფნის წინ და დაიწყეს თავისებურად ყაყანი. იმათში
შეერია ერთი მაღალტანიანი ახალგაზრდა მღვდელი.

— ის არის? — ვკითხე გლახუკას, თვალი კი იმ მღვდლი-
საკენ დამრჩა.

— აბა, ის არის, ძმაო, წამო, კურთხევა ვსთხოვოთ.

IV

პასუხის თქმა აღარ დამაცალა, წამოდგა და წავიდა
საყდრისაკენ. მეც თან ავედევნე. მივედი. ის მღვდელი
შუაში იდგა, ხალხი ბუზსავით ირევოდა იმის გარშემო.
ზოგს ის ელაპარაკებოდა, ზოგიც დაუზარებლად პასუხს
აძლევდა. ზოგი გაეხუმრებოდა, ზოგს თითონაც გაუხუმ-
რებდა, და მაშინ უნდა გენახათ გულიანი ხარხარი ერისა³.
ზოგი კილევ სულგანაბული შესცქეროდა, თითქო დაჯე-
რებულაო, იმის პირიდან ოქრო გადმოვარდებოდა, და ში-
შობს, ხელიდამ არ წამივიდესო. ბევრი სიკეთე უნდა დაე-
თესოს კაცსა, რომელსაც ეგრე სიყვარულით გარს არტ-
ყია ხალხი! კაციც ის არის, შენი ჭირიმე, და ქუდიც
იმასა ჰხურავს. ალბად კაი კაცსაც თაფლი აცხია, რომ

¹ გადამზღველი. ² ჩადრი — თეთრი მოსასხამი, ზეწრისმაგვარი.

³ ხალხისა.

დიდი და პატარა ბუზსავით ზედ ეხვევა!.. დედამიწის ზურგს ბევრი არ უტარებია იმისთანა.

სწორედ კაცს რომ წყალი მოსწყურდება, ისე მომწყურდა იმის სიტყვების გაგება. გადავიხარე თავი, რომ დამენახა და გამეგო რამე. წინ ედგა ერთი პატარა ბიჭი თავჩაღუნული.

— ყველა, ყველა და, შენ რატომ ჩემთან აღარ დდიხარ? — უბძანა მღვდელმა, — მოგწყინდა განა, შე ცუდლუტო, წიგნის კითხვა?

— მე რა ვიცი? — უთხრა ბიჭმა, — მამა-ჩემი არ მიშეგებს. — მღვდელი თითქო შეკრთაო, ისე ეწყინა ეს პასუხი.

— რატომ არ გიშვებს?

— გეყოფა, რაც ისწავლეო, — მეუბნება.

— აქ ხომ არ არის მამა-შენი?

— აი, იქითა ზის.

— აბა, აქ დაუძახე.

პატარა ბიჭი ციბრუტივით¹ მოტრიალდა და გაიქცა მამის დასაძახებლად.

— ვერ უყურებთ პეტრეს!.. — სთქვა თავის-თავად მღვდელმა და ჩაფიქრდა...

— ეგ არის და!.. — დაიძახა ვილაცამ, — ავი ძალღი არც თითონა სკამს, არც სხვას აჭმევსო.

ხალხმა გაივინა, მღვდელსაც ღიმილი მოერივა, მაგრამ მარდად შეიკავა სიცილი.

— მამას არ უსწავლია და პაპას, შვილს რად ასწავლის? — სთქვა მეორემ, — შეჩვეული ჰყრი ურჩევნია მაგისთანა თავხედ კაცსა შეუჩვევარ ღვინსა.

— გონიერსა მწრთენელი უყვარს, ჟგუნურსა გულსა ჰგმირდესო, — მაგისთანა კაცზედ არის ნათქვამი, — წამოიძახა შესამემ.

¹ სატრიალებელი ბურღივით.

იქნება კიდევ ბევრი ელასტანდარტით¹, რომ თითონ პეტრე არ მოსწრებოდათ.

— კაცო! — უბძანა მუცელელმა, — მართალია, შენ შეიღწე, შენ უშლი სწავლასა?

— მართალი გაზღავთ. რა მაგის საქმეა? არა შეგდა მწყერი ხესა, არა იყო გვარი მისი, შენი ჭირიმე! — უპასუხა თამამად პეტრემ.

— როგორ თუ არა იყო გვარი მისი?

— ესე, შენი ჭირიმე! ჩვენ გლეხკაცებს გვეძახიან, დღე-ღამე ოფლი უნდა ვიწუროთ და პური ისე ვჭამოთ. ღმერთს ეგრე უბძანებია: „ოფლითა თქვენითა მოიპოვეთ პური თქვენიო“. ეს ღვთის ბძანება მართო ჩვენ დაგვაწვა კისერზედ და ვეწევით კიდევ წიგნი რა ჩვენი საქმეა? ის ჩვენ დამწუფელ კუჭს ვერ გაგვიძღობს. ჩვენი წიგნი ღვთისმეტყველება, გენაცვალე იმას მაღლს! როცა ღვთისმეტყველება მწვავე ხანებთან ერთად გვედგება, მაშინ იმაზედა ვკითხულობთ ჩვენს ბედსა. ჩვენი კალამი დაუღალავი გუთანია, მეღანი კიდევ გულ-ღვიძლიდამ გამოწურული ჩვენი ოფლია. ამოვაწებთ ოფლში გუთანსა, გადუხსნით ხოლმე ღვთისმეტყველებას მაღლიან გულსა, ჩავაყრით შიგ თესვასა, როცა დრო მოვა — მივალთ — და ის დალოცვილი მიწა თავის დღეში არ დაიღლებს, ისე არ გაძუნდება, რომ მიზარებულნი ერთი-ორად მაინც არ დაგვიბრუნოს. ტყუილად კი არ ეძახიან მიწას: „ღვთისა“, ის გვაწოვებს ჩვენ ძუძუსა, იმას დავხარით დღე-ღამე, ჩვენი ჭირიც და ღვთისიც ის არის, შენი კენჭსავე! წიგნი კარგია, ვინ არ იცის? ბევრიც სხვა რამეა კარგი ამ ქვეყანაზედ, ჩვენ იქამდინ ხელი არ მიგვიწვდება... გაგებდავთ, შენი ჭირივე, და გეტყვით, ჯერ კუჭი უნდა გავიძ-

¹ ელასტანდარტით.

დღოთ, კუჭი!.. ჩვენი თავდაპირველი გულის-ტკივილი ეს არის!..

მართალს ამბობს, მე და ჩემმა ღმერთმა, — გაიხმაურა ხალხმა, რომელიც წუთის წინად ისე თავხედად¹ დასცინოდა პეტრესა.

— რას ბძანებთი?.. — წამოიძახა ხალხის ხმით გულგაკეციებულმა² პეტრემ, — წელში ვერ გავსწორებულვართ, პირუტყვსავით მაღლა ვერ აგვიხედნია, სულ დედამიწას დაყუჟებთ, თითქო ჩვენი ბედი იქ დაკარგულა და ვეძებთო, ვინ ჩვენ და ვინ წიგნი!..

— მე ნესმის, ჭკვიანო პეტრეე, შენი გულის ვითარება, — ზბძანა დაღონებით მღვდელმა, — მე მოზიარე ვარ შენის გულის-ტკივილისა!.. შენ გუთანი გირჩენია წიგნსა, იმიტომ რომ შენ გუთანი დღეს პურს გაჭმევს.

— მართალი ბძანებაა, შენი ჭირიმე! — მიუგო პეტრემ.

— ეხლა შენ ერთი ეს მითხარ: რომ არ გცოდნოდა, რომ ცეცხლში რკინა რბილდება, საილამ გააკეთებდი ბარ-საკვეთს, ცულსა, ეჩოსა, რომლითაც გუთნის ხესა სთლი? რომ არ გცოდნოდა, რომ ეგრე უნდა გამოყვანა გუთანსა, რით მოხნავდი მიწასა? რომ არ გცოდნოდა, რომელ მიწას როგორ უნდა მოხენა, — ღრმად ჩაშვება ბარ-საკვეთისა, თუ თხლად, — რა გეშველებოდა?

— შენი მტერი იქნებოდა, მე ვიქნებოდი.

— საილამ იცი ეს ყველაფერი?

— როგორ თუ საილამ? მამა-პაპით, შენი ჭირიმე! მაღლობა ღმერთსა, თვალი მქონია — მინახავს, ყური მქონია — მსმენია, გულისყური მქონია — მივხვედრილვარ, ხსოვნა მქონია — გონებაში ჩამრჩენია.

¹ კადნიერად. ² გულმოცემულმა.

— რაც გინახავს, გსმენია, მიხვედრილხარ, გონებაში ჩავრჩენია, — ამას სულ ერთიანად რას ეძახი?

პეტრე ჯერ ჩაფიქრდა, თითქო არ იცის რა სთქვასო, მერე კი ისე ჭოკმანობით¹ წამოიძახა:

— რა ვიცი შენი ჭირიმე, რას ვეძახი.

— მაინც?

— ჩემ გამოცდილებას, ჭირნახულობას, ჩემ ცოდნასა, შენი ჭირიმე!

— კუჭს გიძღობს ეგ შენი ცოდნა?

— მაგას რაღა პასუხი უნდა, შენი კვნესამე? თითონ შენ კარგად იცი, რომ უმაგისოდ წყალში გადასადგდე ვიქნებოდი.

— ეხლა ერთი ეს მითხარ კიდევ: რამდენი შენზედ უფრო მცოდნე კაცია ქვეყანაზედ?

— რა ვიცი, შე დალოცვილო? მგონი, თავზედ იმოღენი ბალანიც არა მქონდეს: მჯობს მჯობი არ დაეღევა.

— იმ მცოდნე კაცების ჭირნახულობა, გამოცდილება, ცოდნა რომ შენსაა ზედ დაემატოს, — კარგი არ იქნება? უფრო ადვილად არ გაიძღობ კუჭს, უფრო ცოტა ოთლით ბევრს არ მოიპყი?

— ღვთის წყალობა გქონდეთ, რომ კარგი ის იქნება, მაგრამ ხათაბალა² ეს არის, რომ თვალი იმათამდინ არ მიმიწვდება და ყური. საიღამ სადაო, წმინდაო საბაო, ამოდენა დედამიწის ზურგზე სად ვეძებო მე ისინი, რომ გამოგკითხო რამე?

— მე რომ გაჩვენო იმისთანა რამ, რომ მთელის ქვეყნის ოსტატობა, ჰკვიან კაცების ნაცადი, ცოდნა, თუ მოინდომებ, სულ მუდამ ხელთა გქონდეს, ერთი სიტყვით,

¹ ყოყმანით, გაუბედავად. ² უბედურება, უსიამოვნება.

რომელ ჭკვიან კაცთანაც გინდა შორიდაშვე გაგალაპარაკო, — რას იტყვი?

— იმას ვიტყვი, რასაც მთელი ქვეყანა ამბობს: ეგ ხომ მისნობა¹ იქნება.

— აბა მაგისტანა-მისანია წიგნი.

მე რომ ეს გავიგონე, სწორედ მოგახსენოთ, თავი-დამ ფეხებამდინ ჟრჟოლამ გამიარა, არ ვიცი კი რად. ეს კი ვიცი, რომ ჩემ-გარდა სხვასაც ეგ დაემართა: ხალხს, თითქო მზემ დაჰკრაო, სახე გაუნათლდა. პეტრე კი ისე სახტად თვალვდაჰყეტილი დარჩა, თითქო თავბრუ დაესხაო. ისე ატაკებულსავეთ დიდხანს იქნებოდა, რომ მღვდლის სიტყვებს არ გამოეფხიზლებინათ.

— ეხლა რას იტყვი, წიგნი გიშველის რასმეს, თუ არა?

— ნება მომეცე, — უფხრა გულამომჯდარმა პეტრემ, — ეგ მუხლები გადაგიკოცნო. ჩემი ტუჩები ბევრჯერ მიჰკარებია სხვის მუხლსა და შენისთანას კი არც ერთხელ.

მღვდელმა არ მიუშვა მუხლებამდინ. მაშინ პეტრემ პირნათლად შეჰხედა და გონება-გახარებულმა წამოიძახა:

— დაილოცა შენის ენის პირწყლიანობა!.. ღმერთი მაღლიდამ გიყურებს, შე ღვთისკან კურთხეულ ადამიანო, რომ მე სულის წაწყენდისაგან დამიხსენ. წელან გელაპარაკებოდი ბრმა; სვილის ცოდვაში ვღვებოდი, ეხლა, შენის მაღლიანის ენით თვალბილული, გეუბნები: ის მამა შეილის დამოუბავი ყოველა, როკელსაც შენისთანა ღვთის კაცი გამოუჩნდება სვილის გასაწურთვენელად და არ გააწურთვინებს. ნუ შეჯდება მწყერი ხესა, ნუ იქნება გვარი მისი, ჩემმა სვილმა კი წიგნი უნდა იცოდეს, შენი ჭირიმე!.. მომეცი ბელი, შენი კენესამე!.. ერთი გემთბვიო!..²

¹ მკითხაობა, გულთამზილაობა. ² გაკოცო.

გულმოღობილი პეტრე მივარდა ხელზედ საკოცნელად, მღვდელმა აკურთხა და არ ამთხვევინა კი.

— მაშ დამილოცე მაინც მამის-ერთა შვილი! — უთხრა პეტრემ და შვილი წინ წამოუყენა. მღვდელმა აკურთხა ის ბავშვი და თავზედ აკოცა გადიგებულმა.

— შვილო! ეს დღე დაიხსოვს, — უთხრა შვილსა პეტრემ, — ეს დღე მე და შენთვის მზიანი დღეა.

მღვდელი აირია, ვნახე, რომ მოენაშა¹ თვალები. უეცრად მოაშორა თვალი გულამოშვდარ პეტრეს და იმის თავჩაღუნულ შვილსა, თითქო თავის გულის მაღლიანობა უნდა დაუმალოს მამასაც და შვილსაცაო. მღვდელი რომ მიტრიალდა, ერთ ვიღაცა დროულ² კაცს თვალი შეასწრო და უთხრა:

— ზაქარიავ! არა გრცხვენიან, კაცი, რომ ძმასთან ვერ მოთავსებულხარ, ძმასთან!.. ვინც შეიტყობს, რას იტყვის? სირცხვილია, სირცხვილი!.. თავზედ ერთი ბეწვიც აღარა გაქვს შავი და მაგისთანა საქმეებს კი სწადი.

— რა ვქნა შენი ჭირი? — უპასუხა იმან ცოტად შერცხვენილმა, — განა რომ მრცხვენიან, მაგრამ ერთი აჯამი³ რამ არის, მოუსვენარი. ღმერთია მოწამე, მე უბრალო⁴ ვარ.

— ნუ ჰცრუობ მაგ-დროული კაცი, ცოდვია!.. დღეს არ გეუბნებოდით საყდარში, რომ ჭრისტე ღმერთია მტრის სიყვარულიც ბძანა, და შენ კი, მტერი კი არა, დეპლი ძმა ამოგიძულებია. სირცხვილია!.. უშვილო კაცი ხარ, დროული... თუ კაცისა არა გრცხვენიან, ღმერთი ხომ ყველასა ჰხედავს, რა პირით შეხედები?

¹ დაუსვენდა. ² ხანშიშესულ. ³ ჯიუტი, თავის ნათქვამი.
⁴ უდანაშაულო.

— აბეზარსა ვარ მოსული¹, ამ საყდრის მადლმა და შენი რისხვა არა მაქვს! ძმარს მაწურობს ცხვირში! სხვა არა იყოს-რა, უფროსი ძმა ვარ...

— მე არ ვიცი: თქვენ ორივე მტყუანები ხართ ღმერთ-თანაც და კაცთანაც, იმიტომ, რომ ძმები ხართ და ჰახუ-ბობთ კი. ამ ხალხთან გეუბნებით შენცა და შენს ძმასა-ცა: თუ ერთი-ერთმანეთის პატივი არ გექნებათ, საყდარ-ში აღარ შემოგიშვებთ.

ეს რომ სთქვა, აცურთხა ყველანი და გამოემართა შინისაკენ. გამობრუნებაში წინ შეებალა² გლახუკა.

— ოჰ, გლახუკას გაუმარჯოს, ჩემს გლახუკას! — შე-მოსცინა მღვდელმა, — რასა იქ და როგორა ხარ?

— გახლავარ, შენი ჳირიმე, შენის ლოცვით და კურ-თხევით, — მიუგო გლახუკამ და ქუდმოშვლებილმა³ კურთ-ხევა ჩამოართვა.

აცურთხა თუ არა, გადასდო მხარზედ ხელი და ისე ხელგადაჭდობილი წამოვიდა. მე ბევრი რამ გამიკვირდა იმ დღეს და ისე კი არა გამკვირვებია-რა. აბა, გლახუკა ვინ იყო? ერთი უბრალო მოსამსახურე — და მაინც კი მღვდელმა არ ითაკილა და ხელი გადასდო. მაშინ მე რა ვიყავ, მაგრამ ამისთანა თავმდაბლობამ ჩემი გული მოი-ნადირა. მცტ იმათ ღკან ავედევნე.

— სადა ხარ, რომ აღარა ჰჩანდი? — ჰკითხავდა მღვდელი.

— ეს ოვე-ნახეარია, რაც გიახელი — უბასუბა გლა-ხუკამ, — თორემ აქამდინ აღას ვახლდი კახეთშია.

— ერთხელ მაინც როგორ არ მინახულე, ბიჭო! ერთ ღროს მე და შენ ხომ მეგობრები ვიყავით. პური

¹ გაბეზარებული. ² შეხებია, შეხვდა, ³ ქუდმოშვდილმა.

ერთად გაგვიტეხია, ერთ ჭერ-ქვეშ დაგვიხველებია, სხვა არა იყოს-რა.

— თქვენმა მადლმა, მოცლა არა მაქვს. ამოდენა სახლი და სახლის ავეჯეულობა ეხლა მარტო მეღა მამბარია, ჩემ მეტი აღარაფერია ჰყავთ, სულ ყველანი დაითხოვეს, თორემ როგორ არ გიახლებოდით; თქვენზედ უკეთესს ვისა ვნახავ?

— ეგა სჯობია ჩემ ნახვასა, ჩემო გლახავ! შენს საქმეზედ იქავ ბეჯითი, გულმოდგინე, ერთგული, რომ ღმერთიც მადლობელი იყოს და კაციც: რასაც ვიკისრებთ, ის უნდა აფასრულოთ კიდევ. ლუკმა მაშინ არის ტკბილი, როცა კაი კაცობით არის ნაშოვნო. ჩემი ნახვა, ძმავ, ისე საჭირო არ არის: არა კაცი იმოდენა სიკეთეს არ მოგცემს, რამოდენადაც შენის ვალის¹ ასრულება.

ამ ლაპარაკში რომ იყვნენ, ქუჩას ჩამოსცილდნენ. არ ვიცი, ჩემის დეხის ხმაურობა გაიგო, თუ არა, შემომხედა, რომ დამინახა უკან მიედევ, მკითხა:

— რაო, ძმობილო, ჩემთან საქმე ხომ არა გაქვს?

— არა, შენი ჭირიმე! გლახუკას მოვდეგ.

— მე მეგონა, ჩემთან გინდა რამე. — მითხრა ესა და წავიდა ისევ-ისე ხელგადაჭდობილი.

მე ღაფშორდი. გლახუკამ რაღაც ლაპარაკი დაუწყო. მე არაფერი აღარ მესმოდა, ისე შორს ვიყავ. მინამ გლახუკა გაათავებდა სიტყვას, მღვდელი შედგა და ორიოდ-ჯერ თავის მადლიანის თვალით შემომხედა. მაშინვე მივხვდი, რომ ჩემზედ ლაპარაკობდნენ და, სწორედ გითხრათ, გული ამიტოვდა, თითქო იმ ლაპარაკით ჩემი ბედისწერა სწყდებოდა. იმ დალოცვილმა ხელი დამიქნივა. მე ვიშვლიპე² ქუდი და, როგორც სალდათი უფროსს,

¹ მოვალეობის. ² სწრაფად მოვიხადე.

ისე ქუდმოხდილი გამოვეჭიმე. იმან თავის ხელით ქუდი თავზედ დამხურა. მაშინ კი თვალი გავუსწორე. რა გითხრათ, რა კაცი დავინახე ჩემ წინ!... ხატებს რომ ჰხატვენ, ის იყო! მაღლით, მაღლით იყვნენ სავსენი იმის ჩაფიქრებული თვალები! დიდი მაღლი უნდა უტრიალებდეს კაცს გულში, რომ ისე გამოსცეს, გამოატანოს თვალებს, როგორც იმის თვალებისათვის გამოეცა და გამოეტანა. არ ვიცი, ჩავგონებული რომ ვიყავ, იმისთვის მეჩვენა ის კაცი ხატად, თუ რა, ეს კი ვიცი, რომ აქამდინაც გულში ისე ჩამრჩა ჩასახული, როგორც პირველად ვნახე. წარმოსადგე კაცი იყო, გამზდარი სახე ცოტა ფერმკრთალი ჰქონდა. ნალველს ცოტაოდნად ხელი გაეკრა, როგორც ემჩნევა ხოლმე მუდამ ზრუნვის ნაჩვევსა და სხვის გულის შემატკივარსა.

შავი წვერი ჯერ არ ჩამოზრდოდა, ისე ახალგაზრდად მეჩვენა. თავიდან ფეხებამდინ ისეთი სანახაობა ჰქონდა, რომ, როგორც მზე მზეუჭვრიტასა, კაცის გულს ერთის ნახვითვე თავისაკენ მიიბრუნებდა.

— შენ წიგნის სწავლა გინდა ძმობილო? — მიბძანა დალოცვილმა, — თუ ეგ გულში გედო, წელან რომ გკითხე, რატომ არ მითხარ? რად დამიმალე გულის წადილი? გულდახურული ჰყოფილხარ. ხომ იცოდი გლახუკასაგან, რომ მე წიგნს ვასწავლი ხოლმე შენისთანა კაი კაცსა.

ეს რომ მითხრა, გამილიმა, მომავლო თავზედ ხელი და მოცინარემ გამიქნივა თავი. მე ჩავლუნე მორცხობით თავი და ვერა ვუთხარი-რა.

— თავი რას ჩაღუნე? მარტო პირუტყვი იყურება დაბლა, კაცმა კი უნდა ცას უყუროს. თითქო ჩემი შეგრცხვაო... აბა შემომხედე, მეც შენისთანა კაცი ვარ.

მომავლო ნიკაპზედ ხელი, თავი მაღლა ამიწია და ზედ დაატანა:

— ხუმრობა გაშვებით, თუ მოწადინებული ხარ წიგნისთვის, მე ოსტატი და შენ შეგიირდი. ჰა, შენ რას იტყვი ამაზედ?

— რა მეთქმის, შენი ჭირიმე, მაღლობის მეტი? — ძლივ-ძლივ გავუბედე თქმა.

— მაღლობა მერე იყოს. შენი სახელი?

— გაბრიელ.

— მაშ იცი, რას გეტყვი, გაბრიელ? როცა შინაურ საქმეს ბოლო მოუღო, გლახუკას უთხარ და ეგ მოგიყვანს ჩემთან. ასე კი მოახერხე, არც შინ მოსცდე საქმეს და არც გარეთ, რომ შენმა წიგნის სწავლებამა შინაურ საქმეს არ დაუშალოს.

— შინაურ საქმეს!.. თუნდ რომ მოვცდე, რა ცუდ საქმისთვის მოვცდები?

— მაგას ვინ ამბობს, ჩემო ძმაო? მაგრამ ის კი სჯობს, რომ არც მწვადი დასწო და არც შამფური; ერთი საქმე გააკეთო და მეორე კი გააფუჭო, ეგ ცუდია. შენ ხომ ბატონის კაცი ხარ?

— ყმა გახლავარ.

მღვდელმა უგემურად¹ გაიქნია თავი, თითქო შეწუხდაო.

— რაც უნდა იყო, მე და შენ კაცები ვართ, ღვთის შვილები, — მითხრა პატარა ხანს უკან, — იარე ჩემთან, აი აქვე ვლგევარ. შენ ოღონდ იბეჯითე, ნურც წიგნზედ ინალვლი, ნურც არაფერზედ, ყველაფერი გექნება. შენ ასეთი ბიჭი სჩანარ, რომ ორ-სამ თვეზედ გლახუკასაც გამოეჯიბრები წიგნშია.

მე გამეცინა.

— რას იტყვინ? არა გჯერა თუ? კაცმა რომ მოინდო-მოს, კლდეს გაარღვევსო, ხომ გაგიგონია?

¹ უსიამოდ.

— კლდის გამრღვევ კაცს სხვა ფერიც აძევს, შენი კირიმე!

— იმ ფერისა იქნება შენც გაცხია: ყველას ღვთის სული გვიდვა, ჩემო ძმაო!

— ღმერთმა ქნას, მეც ეგ მიინდა, ნეტავი მეცხოს!

— აი, ეს ბურთი და ეს მოედანი, ვცადოთ: ცდა ბედის მონახევრეაო.

— მე უარზედ არა ვდგევარ, ვცდი, თუნდა კლდემ ქვეშ მომიტანოს.

ეს რომ ვუთხარი, თვალი თვალში გამიყარა, თითქო ჩემი სიტყვა გულს მოჰვხდაო, მერე სახე გაუწათლდა და მითხრა:

— ე! თუ ეგრეა, მაგისტანა გულმაგარსა ვერაფერი ვერ მოგიტანს ქვეშ, თუ მოგიტანს, აუღგები ფეხზედ. აკი გითხარ, კაი ბიჭი ხარ-მეთქი. შენისთანა შეგიბრდი ოსტატის სიხარულია, მაშ მე და შენ დავძმობილდებით, ჩემო გაბრიელ!

რომ გითხრათ, რომ ამ სიტყვებმა მუწლები მომიდრიკეს, მომანდომეს იმის მუწლებზედ მოხვეენა, — არ დაიჯერებთ. ეს ასე კი იყო, მაგრამ იმ ღვთის კაცმა მარდად დამცა ხელი მხარშია და ისე ღონივრად ამხიდა ერთ ფეხზედ წამოჩოქილი, რომ როგორც ლურსმანი, ისე დამაყენა ფეხზედ. არ იყო, რომ ცოტა ნათაკილევსავით¹ არ მითხრა:

— ეგ მეორედ აღარა ქნა, ცოდვაა!.. მაგისტანა თაყვანი მარტო ღმერთს შეჰფერის!..

— ჩემი ღმერთი შენა ხარ! — დავუძახე მე აღტაცებული.

— აგე, შენი ღმერთი სად არის, — მაჩვენა ცაზედ, — მე იმის ცოდვილი მსახური ვარ, შე გულფიცხო,

¹ ნაწეწივით.

მე სულელმა რა ვიცოდი მაშინ იმისთანა კაცის ყაღ-
არი¹. ბატონი რომ სადილიდამ ჩამორჩომილ ნესვის ქერქს
მოჰიგდებდა, მაშინვე მუხლზედ საკოცნელად კინწისკვრით
წაშაბარბაცებდნენ, ამან კი ობოლს, ოხერს ძმობა დამი-
პირა, ყმასთან არ ითაკილა ძმობა, ყმასთანა, რომელსაც,
როცა კი ბატონი მოიწადინებს, ქოფაკს ძალზედაც
გასცვლის. მოდი და ნუ მოიდრეკდი იმის წინ მუხლსა.
მე მახსოვს დიდი ბატონი, ხომ კაი კაცი იყო, მაგრამ
მანც გული მოეფხანებოდა, როცა მე მუხლზედ ვაკო-
ცებდი ხოლმე. მე მეგონა, ამასაც ამით ვაამებ, ის კი
არა თუ მიწყინა და ჩემს რეგენობას² აპატიეა. მაშინ მიკ-
ვირდა ეგრეთი ქცევა მღვდლისა, ეხლა კი მესმის!.. თურმე
კაი კაცს თავისი გულივე მადლს უხდის; მაშინ ეგ რა ვი-
ცოდი? რა კაცი იყო!.. არა, მე ეხლა რომ მაგონდება
იმისი საქმეები, მგონია, რომ ცილამ იყო ჩამოსული, რომ
კაცს ქვეყანაზედ აჩვენოს კაცობა. ვაი, რომ ბედმა ქვეშ
მომიტანა ჩმისგან წახალისებული თავმომწონე ბიჭი და
აი, ვეღარ წამოვუდექი, თორემ ვინ იცის? იქნება მეც
შემძლებოდა კაი კაცობა...

გული თოფის წამალსავით მიფეთქდა, გონება მიხურ-
და, რალაც ღონე მომეცა და ატაცებულსავით შევძახე:

— შენ ღმრთის მსახური იყავ და მე კი შენი ვიქნები.
ჩემი მადლობა ეგ იქნება, სხვა-რიგად შე გადახდა არ
შემიძლიან.

— აგე, მადლობის მთქმელი სად არის, — მანიშნა ცის-
კენ, — ის ეხლა იქიდან ორივეს დაგვეყურებს...

— და შენს სიკეთეს თავის გულის ფიცარზედა სწერს,
— ვუთხარი მე და გავაწყვეტინე სიტყვა. ეს ჩემი სიტყვა
თითქო გაუკვირდა, გაცეებით შეჰხედა გლახუკასა, გლა-
ხუკას კიდევ პირი დაეღო და გაშტერებით გვიყურებდა.

¹ აქ — ფასი. ² შეუგნებლობას.

— ცეცხლი ყოფილა შენი გული, — მითხრა პატარა ხანს უკან მღვდელმა, — ყური მომიგდე, დღეს შენ დაგჭირდი, ხვალ თუ ზევ შენ მე დამჭირდები, „სოფელი ასე მქნელია“, დრო მოგვივა, გავსწორდებით, ხომ გაგიგონია: მთა მთას არ მოხვდება, კაცი კი კაცსაო. არა, გლახუკავ?

— მართალი ბძანებაა, — უთხრა გლახუკამ.

— ჰმ, — ჩავიცინე მე, — გულს მირბილებ, ბატონო, მე მიგიხვდი. შენისთანა კაცს იმისთანა რა გაგიჭირდება, რომ ჩემისთანას შეველა შეეძლოს?

— მითომ რატომაო?.. ტაბიკი ხომ რა არის, უბრალო ჩხირია, იმ ვეება ურემში არც კი სჩანს, უმისოდ კი ურემს ვერ შეაბამ. ეგრეა ყველაფერი, ჩემო ძმაო, დიდი თუ პატარა ერთი-ერთმანეთისთვის საჭირონი ვართ, თუ დღეს არა, ხვალე მაინცა. არა შემძლიან-რაო?.. კაი კაცობა არ შეგიძლიან?.. მაშ რაღა კაცი ჰყოფილხარ?.. ღვთის სული რად გიდგა?.. მე შენ დამიჯერე, წადილი იყოს, თორემ შეძლება ყოველთვის იქნება. აი, ვთქვით, შენ რომ წიგნს ისწავლი, — დაჯერებული ვარ, რომ მალეც ისწავლი, — შენც მონახე შენისთანა კაი ბიჭი და იმასაც ასწავლე, ვალს მაგით მოიშორებ; ვითომ იმისთვისაც მე მისწავლებია და მე მიქნია სიკეთე. მეტი რა მინდა, რომ ჩემი სახელი ლოცვით მოვახსენებო შენისთანა კაი კაცსა. ბევრჯერ იქნება, ჩემო გაბრიელ, შავირდი შენ რომ დაგლოცავს, მეც მომიგონებს: „ღმერთმა აცხონოს შენი მასწავლებელიო“. ის ლოცვა საიქიოს წინ გამძღვება, ღმერთამდინ აქედამვე გზას გამინათებს. მე ეგ მეყოფა, შენც შენს ვალს მოიშორებ. მერე რა-რიგად? ისე, ნეტავი, ყველამ მოიშოროს! არა შემძლიან-რაო? ღმერთს შენთვის გონება, გული მოუცია, ავარჯიშე, მინამ სიცოცხლე შეგწვეს. გონება — გზას გაგინათლებს, გული — გაგიტობოს, ღმერთი ძლიერია... ყველას გულში, — ბატონია თუ

ყმა, მე ვარ თუ შენა, — ღვთისგან ანთებული ცეცხლი ან-
თია; ის ცეცხლი არ უნდა გავაქროთ, თუ რომ გვინდა
პირნათლად შევეყაროთ¹ ჩვენ გამჩენსა. ის ცეცხლი მეც,
შენც და სხვასაც ხანდისხან იმისთანა საქმეს გვაქმნევი-
ნებს, რომ ქვეყანას აკვირვებს... რა ვუყოთ, რომ მე და
შენ დღეს პატარები ვართ? ვინ იცის, ძმაო, ხვალ ბედი
რომ გადატრიალდება, ვინ წინ მოექცევა და ვინ უკან?..
რაც შეგვეძლოს ჩვენ ისა ვქნათ, ღმერთიც ჩვენგან იმასა
თხოულობს და კაციცა...

დიდი ხანი მელაპარაკა და ბევრი რაღაცები მითხრა,
მაგრამ ხსოვნამ მილაღია და ეხლა არ მაგონდება. ეს კი
ვიცი, რომ იმის სიტყვებმა ძლიერ ჩამაფიქრეს და მას
შემდეგ, თუნდა ჩემი სულთამაშთავი ყოფილიყო, თამა-
მად თვალს გავუწწოვრებდი. აქამდინ კი კაცისაც მრცხვე-
ნოდა.

— რამდენი ხანი ვყოფილვარ მე მაგასთან, — მითხრა
გლახუკამ, მღვდელი რომ წავიდა, — და მაგისთანაები ჩემ
დღეში ჩემთან არ უთქვამს.

— ყველაფერი ბედი ყოფილა, ჩემო ძმაო, — ვუთხარი
მეცა.

— არა, ძმაო, ეგ ბედის საქმე არ არი.

— მაშ ვისი საქმეა?

— ღმერთისა, რომ შენ ევრეთი გაუჩენიხარ.

არ ვიცი ეს რისთვის მითხრა. თქმა ამისა და იმისი
გაბრუნება ერთი იყო. მეც ავიღე თავი და ჩაფიქრებულ
წაველ შინისაკენ.

Ⅴ

თქმა აღარ უნდა, რომ მეორე დღით, რაკი ჩემი
საქმე გავათავე, გულმა მღვდლისაკენ გამიწია. მე გლახუ-
კას გამოვკითხე მღვდლის სახლი და მარტოკა წავედი.

¹ შევხედეთ.

შეველე დაბალი ქუჩის კარი. დერეფანში ერთი უბრალო ტახტი დამსვდა, ზედ ისხდნენ შვიდიოდე პატარა ბიჭები. შუაში თავმოხდილი იჯდა ჩვენი მღვდელი. ზოგს აწერინებდა, ზოგს აკითხებდა. იქით, პატარა მოშორებით, ვიღაც დედაბერი კედლის პატარა ბუხრის წინ ქვაბებს დასტრიალებდა. თვალი შემასწროთუ არა, მღვდელმა გამიღიმა: ოჰ, გაბრიელს გაუმარჯოს, — დამიძახა მაშინვე.

მე თავი დავუკარი და კურთხევა ჩამოვართვი.

— მალე გცოდნია, ძმობილო, პირობის ასრულება, — მიბძანა ხელახლად.

— შენის წყალობით და ჩაგონებით, შენი ჭირიმე! — მეც ვუბასუხე.

ვითამ?

— რა ვიცი? მე ის კი აღარა ვარ, რაც შენამდინ ეცუვი და.

— მეფერები თუ?

— მე არ მოგიკვდე, გაბრიელმა მაგითი შენ გული არ აგაყრევინოს!¹

— თუ ღმერთი გწამს, მითხარ: რამდენი წლისა ხარ?... — მკითხა და არ ვიცი რისთვის გადამიგდო ბანზე სიტყვა!

— მგონია, თოთხმეტ-თხუთმეტისა ვიქნები...

თოთხმეტ-თხუთმეტისა... — გააგრძელა სიტყვა, თითქო არა სჯერაო, და დაფიქრებით თვალი თვალში ვამიყარა.

— რაზედ მკითხე, შენი ჭირიმე?

ისე გკითხე. მე... სწორედ გითხრა... მეტისა მეგონე... — ეს ისეთ ჭოჭმანობით² და შესვენებით მითხრა, თითქო სიტყვა არ დაათავაო და შუაზედ გაწყვიტაო. — აი, დედავ, მიუბრუნდა უცბად მღვდელი დედაბერსა, —

¹ ეწული არ გაგიტუბოს, გაწყენინოს, გამოგიცვალოს. ² რყევით.

წუხელ რომ გითხარ გაბრიელი — ეს არის. თოთხმეტისა, თუ თხუთმეტის წლისა ყოფილა...

ბებერმა შემომხედა და სთქვა:

— ღმერთმა გაუზარდოს თავის დედ-მამას სასახელოდ.

მე არ გავაკრძელებ ჩემ წიგნის სწავლასა, ისეცა გრძელდება ჩემი ამბავი და ვფიქრობ — თავი არ მოგაწყინო. მარტო ამას კი ვიტყვი, მამა შეილს ისე როგორ მოექცევა, როგორც ის ჩვენ გვექცეოდა. დალოცა ღმერთმა იმისი გზა და კვალი! ცალი¹ არ ჰყვანდა ქვეყანაზედა. მე მალე მიმახვედრა წიგნსა. სამ-ოთხ თვეზედ არამც თუ წიგნის კითხვა შემეძლო, ლოცვებიც გავიზებირე, დღევანდლამდინ მახსოვან. მარტოობაში ღმერთს დღესაც იმ ლოცვების სიტყვებით ველაპარაკები, ისინი მიკვალავენ ცისაკენ გზასა და დღე-და-დღე იმათთან ვაყოლებ სულსა. ღმერთო! შენ გაუნათლე იმასაც გზა სააქოსაც და საიჭიოსაც! თუ შენი სული ჩაჰსახებია ვისმე ქვეყანაზედ, ის იმათში პირველია.

არ გასულა სამი-ოთხი თვე, რომ სხვა შაგირდებს დამაშორა. მიბძანა: „შენ, ჩემო გაბრიელ, შავარდენი ჰყოფილხარ. მე და შენ უნდა ცალკე ვიაროთ: სხვა შაგირდები ტაატით მიდიან, შენ კი მირბი. ამას იქით ისინი დილაობით ივლიან, და შენ კი საღამოობით მოდი ხოლმე. მოდი, მოფუჯდეთ წიგნსა, შენ მე წამახალსე. მე კიდევ შენ წაგახალსებ“.

მე ძალიან მოვწონდი იმ დალოცვილსა. მიქებდა ხოლმე გულისყურს და მიხვედრასა: „ვიციო, — ზედ დაატანდა ხოლმე, — შენ მაგითი თავს არ გაიზვიადებ², ჰკვიანი ბიჭი ხარ. იმიტომ პირში გეუბნები“.

გავიდა რამდენიმე დრო, წიგნი კარგად დავიხელ-

¹ ტოლი. ² გამედიდურდები.

თავე¹, წერაც გავიკვეთე. ერთხელ, როცა წიგნის კითხვა გავათავე და ნაწერიც მომიწონა, მომისვა გვერდით და დამიწყო თავისებურად ლაპარაკი. ეგ იმან ხშირად იცოდა ხოლმე, როცა კი დავაჯერებდი, რომ მაგითი შინ საქმეს არ მოვცდებოდი. მეც, როგორც მოგესტენებათ გათამამებულ კაცის ამბავი, ვკითხავდი, ვებასებოდი, და, — არ ვიცი, ჩემი სიტყვა-პასუხი მოეწონა, თუ არა, — მიბძანა: „შენ ჩემო გაბრიელ, ერთი კაი წიგნი მინდა გაჩუქო“. ადგა, გამოაღო პატარა თახჩის კარი და გადმოიღო ერთი დაბეჭდილი წიგნი.

— აი, ძმაო, ეს წიგნი არის ქართველების გულის საუნჯე. რაც კი რამ გვაქვს ჩვენს ენაზედ, ამას ჯერ არა სჯობია—რა, თამარ მეფე,² ხომ გაგიგონია?

— როგორ არა, ღვთისნიერი რამა ყოფილა.

— ღვთისნიერიო!.. რას ამბობ? თუ წელში გამართულა როდისმე ჩვენი ქვეყანა — ეგ იმის მეფობის დროს გაიმართა; მზეს თუ როდისმე საქართველო გაუნათებია და გაუთბია — იმის დროს ყოფილა; სიტყვას თუ ძალა გამოუჩენია, გულსა სიმტკიცე, მკლავსა სიმაგრე — ეგ დალოცვილის მეფის თამარის დედობის დროს მომხდარა! ის დედა იყო, ჩვენ შვილები... დრო ყოფილა, ჩემო ძმაო, ქართველობით თავი მოგვიწონებია. ტყუილად კი არ არის ამ წიგნში ნათქვამი: „ლეკი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვადია“. დედაკაცი იყო, კურთხეულ არს სახელი მისი! და დედაბოძად კი შეექმნა ჩვენს ქვეყანასა...

ეგ წიგნიც იმან დაწერა?

— არა, იმ ღვთისაგან დალოცვილსა ერთი კარისკაცი ჰყოლია, შოთა რუსთაველი. იმას დაუწერია.

— ეს სულა?

¹ აქ — დავეფუფლე, დავიმორჩილე. ² თამარ მეფე (1189—1212წ.).

— სულ. თავიდან ბოლომდე გალექილია. ძნელი გასაგები კი იქნება, მაგრამ ეროი-ერთმანეთს ეუშვებით და გავიგებთ. ბევრგან იმის სიტყვები გაქარებაში გულს მოგუხანენ, ჭირს გაგიაღვილებენ, გულს და გონებას გავიწვრთნიან და სიკეთისათვის წაგაბალსებენ.

— საღმრთო რამ არის?

— ყველაფერი საღმრთოა, ჩემო ძმაო, რაც კაცის გულს გაუთბია, თითონ დამწვარა, ზღაპრისა არ იყოს, სანთელსავეთ და სხვისათვის კი გაუნათებია. კაცი ის არის, ჩემო ძმაო, რომელიც თავის გონების ნამუშევარს, გულის სიკეთეს, ხილად გასდებს, რომ, თუ არ თითონ, სხვამ მაინც მშვიდობით გაიაროს. იმ ხილს ზედ აწნევია ყოველთვის ღვთის მადლი, მაშინ ყველაფერი საღმრთოა. მაგრამ რას გუუბნები? აქ ერთგანა სწერია:

„უნდა კაცი კაცისათვის
სიცოცხლისა არ დამრიდად,
გული მისცეს გულისათვის,
სიყვარული გზად და ხილად“.

მგონია, ეგრე სწერია, თუ ხსოვნამ არ მიღალატა. საღმრთო არ არის, მაშ რა არის? ქრისტე-ღმერთმაც ეგ არ გვიბძანა?..

გაოცებული ვუყურებდი მღვდელს. სახე გამოცეცალა, თვალიც გაუნათლდა, გული შეეძრა, აუტოცდა, თითქო მკერდში არ ეტევაო. ვატყობდი, რაღაც უნდა ეთქვა კიდევ ჩემთვის, მაგრამ აღარა მითხრა-რა და სიარულში გააქარწყლა გულის წადილი.

— ვისაც უნდა, რომ ღმერთი ასახელეს და ადიდოს, — სთქვა პატარა ხანს უკან მღვდელმა თავის-თავად, — იმან ორი სახელი უნდა იქონიოს: ერთი აქ დასარჩენი, მეორე თან წასაყოლი.

ისევე ჩაფიქრდა. ეს რომ სთქვა, აქეთ-იქით დაიწყო

სიარული, თითქო მე დავავიწყდიო. მაგრამ ბოლოს ისევ მოვაგონდი, მომიბრუნდა და მითხრა.

— აბა წავიკითხოთ.

მომიჯდა გვერდით, გადამიშალა თითონვე რამდენიმე ფურცელი და ჰოპცა. დავხედე იმ ადგილს, სადაც თითი დამიდო, ეწერა: „ამბავი პირველი როსტევენ არაბთა მეფისა“. მე ვუთხარი:

— რატომ თავიდამ არ მაწყებინებ?

— ნუ აჩქარდები, ყველაფერი თავის დროზედ უნდა. თავი უფრო ძნელია, მგონი, შენთვისაც და ჩემთვისაც; თუნდ ეგ არ იყოს, ამბავი აქედამ იწყება. მერე, როცა მე და შენ კარგად მივხვდებით, მაშინაც მოვესწრობით მამის გადაკითხვასა.

მეც დაეუჯერე. იმ დღიდან დავიწყეთ მე და იმან „ვეფხისტყაოსნის“ კითხვა. მაშინ ვიქნებოდი ჩვიდმეტ-თვრამეტის წლისა. ის დღეები ჩემთვის უღრუბლონი იყვნენ!.. წავიდნენ და არ მობრუნდებიან უკან... რა ვუყოთ? გულს ხომ ისევ ეტყობა იმათი სიბო, ესეც ნუგეშია.

ის ბევრგან შემაყენებდა¹ ხოლმე და მკითხავდა: „გესმისო“? თუ ვეტყოდი „მესმის“, ხომ რა კარგი, თუ არა და მომიყვებოდა და თითონ იმ წიგნზედ უარესად არ მელაპარაკებოდა. იმ ალაგთან რომ მოვედი, საცა სწერია: „რასაცა გასცემ შენია, რაც არა — დაკარგულია“, — მახსოვს — დიდხანს შემაყენა. ამისთანა სიტყვებზედ უყვარდა იმას შედგომა და ბაასი. მაშინდელი სიტყვები, რა მაშინდელი! რაც რამ უთქვამს ჩემთვის, დღევანდლამდინ სიზმარივით დამახსოვდა.

— გესმის ეგა? — მკითხა, — სახარებაში ქრისტელმერთი ერთს იგავსა ბძანებს, თუ არ მოგწყინდება, გეტ-

¹ შემ.ჩერებდა.

ყვი. თურმე ყოფილა ერთი ბატონი, რასაკვირველია, მოსამსახურეებიც ჰყოლია. თითონ სხვაგან დაუპირებია წასვლა, დაუბარებია მოსამსახურეები და ფული დაურიგებია; ერთისთვის ბევრი მიუცია, მეორისა და მესამისათვის ერთი-ერთმანეთზედ ნაკლები და უთქვამს; ასარგებლეთ და, როცა მოვალ, სარგებლით დამახვედრეთო. თითონ წასულა. იმ ორ მოსამსახურეს ჰქვა უზმარიათ, ბატონის ბძანება აუსრულებიათ და, რაც ჰქონიათ მიბარებული, ერთი იმოდენა კიდევ მოუგიათ. მესამე კი ერთი უჯიშო რამა ყოფილა, უმაღლო, მცონარი¹; უფიქრია — მოგებას ვინა ჩივის, ესეც არ დაგკარგოვო. აულია და მიწაში ჩაუფლავს. ბატონი რომ მობრუნდა, მოიწონა ორივე მსახურის მადლიანი საქციელი, მესამეს კი გაუწყრა, წაართო ის ფული და იმათ მისცა, ვისაც მოგებით ეარნათ. მესამე კი ხელცარიელი დარჩა. მიწაში ჩაფლა საწყალმა — არ დამეკარგოსო, მაგრამ ბოლოს მაინც კიდევ დაჰკარგა. რომ გაეცა კი, იმისი იქნებოდა. ბატონილმერთია, იმისი მსახურები — ჩვენა ვართ. ღმერთმა ყველას გონება და გული, სიკეთის შეძლება დაგვირიგა, ზოგს, მართალია, ცოტა, ზოგს ბევრი, მაგრამ ბევრს ბევრი მოეკითხება, ცოტას — ცოტა. იმისთვის კი არ დაგვირიგა, რომ იმ ზარმაც მონასავით კიდობანში, ან მიწაში დავმალვით, — იმისათვის, რომ, ბევრი გაჭირებულა ქვეყანაზედ, უნდა გავცეთ, რომ მოვიგოთ რამე, თორემ ხელცარიელები დავრჩებით, როცა ღმერთი მოგვკითხავს. ამიტომაც არიან ეგრე გულმართალნი ეს სიტყვები: „რასაცა გასცემ, შენია, რაც არა — დაკარგულია“. ის ღვთის მადლი, რომელიც ყოველ კაცსა თავდაპირველვე ჩაგვსახებია, ჩვენთვის დაკარგულია, თუ სიკეთე არ მოვაგებინეთ.

¹ ზარმაცი.

ამას რომ მიბძანებდა, ამ დროს, ჩვენ რომ ვისხედით, იმ პატარა ოთახის კარი გაიღო და შემოვიდა მიკონკე-ბულ¹ ჩადრში² შეხვეული ერთი ლარიბი დედაკაცი. მღვდე-ლი მუთაქაზედ წამოყუდებული იყო, მაშინვე გასწორდა.

— მარიამს გაუმარჯოს, მარიამს!.. — დაუძახა მღვდე-ლმა — შენი ქმარი როგორ არის?

— რაღა როგორ არის, შენი ჭირიმე, — უპასუხა გულ-ანატირად დედაკაცმა, — ავად შენი მტერი იყოს, ავად ის არის. იმ დღეს, დედა-თქვენმა რომ წამალი უბოძა, იმან ცოტად არგო; მაგრამ დღეს კი დილაზედ ტკივილები ისევ აეშალნენ. არ ვიცი, რა გქნა? გჟული ხელთ აღარა მაქვს იმის მაყურებელსა. ლამის ღმერთმა ჩემზედ ხელი აიღოს. ის ამ ქვეყნისა აღარ არის, შენი ჭირიმე... რა მეშველება, რომ ღმერთი გამიწყერეს..

დედაკაცს ტირილი მოერივა და სიტყვა ვეღარ გაათა-ვა. მე მღვდელს შევხედე. ერთმა მწუხარების ფერმა გადა-ჰკრა სახეზედ, დაღონდა, წარბი შეეკრა, თითქო გულში ისარი გაეყარაო. საკვირველია, ღმერთმან იცის! როგორ ეტეოდა ამოდენა ხალხის გჟულის ტკივილი იმ ერთ გულ-შია... დაილოცა ღვთის სიძლიერე, იმისი გზა და კვალი გაუგებარია.

მღვდელი ადგა და დაიწყო წინ და უკან სიარული. არა უთხრა-რა, თითქო აცლის, ჯერ გული მოიბრუნოსო. ბო-ლოს კი, ჰნახა რომ დედაკაცი ტირილს არ ეშვება, მოუბ-რუნდა და იმ მაღლიან და სანდო³ ხმითა, რომელიც იმი-საგან მერეც ხშირად გამიგონია და მინამ პირში სული მიღვას არ დამავიწყდება, უბძანა დედაკაცსა:

— ნუ სტირი, დედი... სულმოკლეობა ღვთის საწყენია. ღმერთია მოწყალე, იმისი ნუგეში დიდი არის, ღმერთი

¹ ბევრგან დაკრებულნი. ² მთელ ტანზე ზეწრისებური თეთრი მოსასხამი. ³ საამური.

არის ყველას მფარველი, მოჭირნახულე¹ ადამიანი იმას ჟუ-
ვარს; რაც უნდა მოხდეს, უნუგეშოდ არ გაგიშვებს². ნუ
სტირი, ნუ! ღმერთის მიენდე და კაცის სიკეთესა. ნუ სტირი!

— რა ვქნა შენი ჭირი? ცრემლი, — წაიქვითინა ბე-
ბერმა, — მწუხარების შვილია... თავის-თავად მოღის, რო-
ცა გული იწურება.

— მართალია, დედი, მწუხარების შვილია, მწუხარე-
ბას ალბობა, მაგრამ გონების თვალს არ უნდა მოერიოს
ცრემლი. საქმის დანახვა სჯობს ცრემლით თვალების აბ-
მასა. თუნდა ეგ არ იყოს, შენ ქმარს საცრემლო რა სჭირს?
დედი-ჩემის წამალმა ხომ არგო, კიდეც წაიღე, შე დალო-
ცვილო!

— დიად, შენს მადლს ვენაცვალე, მაგისტვის გიახელ,
უთხრა ისევ გულამოჰდარად დედაკაცმა და მერე ხმა-
წყვეტით³ ზედ დაატანა, — ერთი საქმე კიდეც მაქვს თქვენ-
თან...

— მიზძანე, — მიუგო მარდად⁴ მღვდელმა.

— ხომ იცით, თქვენს მეტი პატრონი არა ჰყავს ჩემის-
თანა უნუგეშოს. მრცხენიან, რომ გლახასავით თქვენ
შემოგყურებთ და გაწუხებთ, მაგრამ...

— კარგი, დედი, მესმის, — არ გაათავებინა მღვდელ-
მა. — დედი! — გასძახა მეორე ოთახში თავის დედასა, — მა-
რიამს შენთან საქმე აქვს. წადი, — უთხრა დედაკაცს, —
დედა-ჩემმა იცის...

— აი, აგრემც ღმერთი გადღეგრძელებს ქვრივისა და
ოხრის ნუგეშად, აგრემც ღმერთი გადაგიხდის ღარიბის
გაქთხვის⁵ სამაგიეროს, აგრემც...

— კარგი, კარგი... — კიდეც არ დააცალა სიწითლე-
მოარეულმა მღვდელმა, თითქო შერცხვა და მაღლობას თა-

¹ კარგამოვლილი, მშრომელი. ² არ დაგტოვებს. ³ წყნარი, ნაწყვეტ-ნაწყვეტი ხმით. ⁴ სწრაფად. ⁵ დახმარების, შევლის.

კილობსო, — ღმერთმა გილხინოს. წადი, დედი, შენს ქმარს მალე მიეშველე. ნუ იტირებ კი. ცრემლი ისე არ არგებს, როგორც შეაწუხებს. უთხარი შენს ქმარს: მეც დილაზედ ვინახულებ, ღმერთია მოწყალე-თქო, ყველანი მშვიდობით ვიქნებით-თქო.

დედაკაცი რომ გავიდა, მღვდელს მაინც გული არ დაუამდა, კრდე იმის ფიქრში იყო.

— მართლა რომ შესაბრალისია ეგ საწყალი, — სთქვა მერე, — ჭიყანაზედ მაგ ქმრის მეტი შეშინახავი არავინა ჰყავს. შვილი მაგას არ შერჩა და ძმა, დარჩება ისე უბატრონოდ, უბედურად. კაი კაციც იყო მაგის ქმარი. მართალია, გამოწურულ ოთლში ამოვლებულ ლუქმასა სჭამდა, მაგრამ კაი კაცობაც მაგაშია; მაგით რჩებოდა¹ ის და არჩენდა თავის ცოლსა, ეხლა. რა ეშველება? დაილოცა, ღმერთო, შენი სამართალი!..

— მართლა რომ დაილოცა ღვთის სამართალი! — მივატანე მეც იმის ქვევისაგან გულგახარებულმა, — დაილოცა ღვთის სამართალი, შენისთანა კაცს არ დაღევს ქვეყანაზედ ქვრივ-ოხრის და უბატრონოს ნუგეშად. შენმა სიტყვამ ეხლა იმას ცრემლი მოსწმინდა. დაილოცა ღვთის სამართალი! მადლიან კაცს თან აადევნებს უბედურსა მხარის მისაცემად.

ხმა არ გამცა, ყური მომარიდა. საკვირველია კეთილი კაცი! სარკეში ჩახედვა ეჯავრება, თავის-თავის დანახვა ეთაკილება, ეზარება. რაც უნდა უკავ, თავის სიკეთეს კი ნუ დაანახევბ. მაგრამ რა? ღმერთი ხომ ჰხედავს და ხელის გულზედ სწერს... დედამიწის სარკე ზეცა არის, ის გადიცემს ხოლმე წუთის-სოფლის საქმესა...

¹ ცხოვრობდა.

VI

თუ გული გაქვთ, თქვენვე იგულეთ ეხლა: რა. იქნებოდა იმ დედაკაცისათვის ის მადლიანი ნუგეში იმ მადლიან კაცისა! მართალია, მღვდლის ლიტონი¹ სიტყვა უკვდავების წყარო ხომ არ იყო, რომ მკვდარი გაეცოცხლებინა, მაგრამ მაინც კიდევ დიდი საქმეა ისეთი ღვთისნიერი გულ-შემატკივრობა. „ღვთის ნუგეში დიდიაო“, — სთქვა მღვდელმა. მე რომ ვნახე, არც კაცისა ყოფილა ნაკლები. თქვენ რომ როდისმე გაგპირებოდათ, მაშინ შეიტყობდით — მწუხარისათვის, იმედ-გადაწყვეტილისათვის ცარიელი სიტყვა, თუ ნამეტნავად იმ სიტყვაში გულის სითბო და სიმართლე(ე) ურევია, მაშინ შეიტყობდით — ის ცარიელი სიტყვა რა ტკივილის დამყუჩავი² რამ არის!... ასე გგონია, იმ სიტყვებმა ნახევარი ნაღველი³ თან წაიღესო, ისეთი ლოდი⁴ აგეცლება გულიდამ. სიტყვა ხომ არაფერია და კაცს არაფრად უღირს, მაგრამ რამდენი კაცია ქვეყანაზედ — მოძმესათვის ისიც არ ემეტება. ესეც კია, ზოგმა თუნდ გამოიმეტოს კიდევ, გაჭირებულ გულს არ მოხვდება, ვერ მი-აღწევს გულამდინა: ამისთანა კაცები გულს ვერ მოჰყვანენ გაჭირებულსა და ვერც ნუგეშსა სცემენ. მზე ზამთრისა ყვავილს ვერ ამოიყვანს.

მღვდელი, ის დალოცვილი მადლით საცხე მღვდელი, იმისთანა არ იყო. დედაკაცი რომ ატირდა, მაშინ რომ შეგებდნა, გული იმისი თვალებში გამოიხატა და ზედ ეწერა: „რა ვქნა დედი? ჩემი სისხლი რომ მოარჩინდეს შენს ქმარსა, ძარღვს გავიხსნი და დავალეკინებო!“ ამისთანა კაცის სიტყვა მწუხარებას შუაზედ გაარღვევს და აბრეშუმის ხელსახოცსავით ღბილად მოსწმენდს თვალიდამ ცრემლსა.

¹ ცალთერი. ² დამყუჩებელი. ³ დარდი. ⁴ დიდი ქვა.

როგორც შემეძლო, ხომ გითხარი, მღვდელმა რა უთხრა დედაკაცსა. დიდი არაფერია, მაგრამ დამიჯერე, რომ იმ ნათქვამმა იმ დედაკაცს თავისი გულის ნაღველი იმ ოთახში დააგდებინა და ის კი გაისტუმრა ნუგეშითა. მზე რად უზამს იმოდენას დამზრალს ყვავილსა, რაც თბილი სიტყვა დაჩაგრულს გულსა!.. ოო! სითბო?.. დიდი რამ არი!.. დედამიწის ზურგი იმითი აყვავდება ხოლმე, წუთის-სოფლის ცხოვრება იმითი მოისხამს ყვავილსა!.. მაგრამ რა სიტყვა!.. ცარიელ სიტყვას ის მღვდელი არა სჯერდებოდა. მერე შევიტყე, წელიწად-ნახევარი თურმე ინახავდა — თითონ ღარიბი — დაგდებულ ქმარსა და ცოლსა.

შენ ღვთის გამგებლობას¹ უყურე! ის-ის იყო, კაცის გულის სიკეთეზედ მელაპარაკებოდა, ღმერთმა ისე მოიწადინა, თვალით დამანახვა ის, რაც სიტყვით მღვდელმა ჩამაგონა. სწორედ სასწაული იყო ღვთისა: რაღა იმ დროს შემოვიდა ის დედაკაცი, რომ, რაცა სთქვა, ის ჩემ თვალწინვე აესრულებინა. გინდა დაიჯერე, გინდა არა, მე კი ვიტყვი მართალსა: ერთი მაშინ მოხდა ეგ სასწაული, მეორედ კიდევ მაშინ, როცა იმ ადგილას მივედით, საცა სწერია:

„ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა
გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი,
მისგან ყოველი გასწორდეს,
სუსტი და ძალგულოვანი.
ბოლოს შეჰყარნეს² მიწამან
ერთგან მოყმე³ და მხცოვანი⁴,
სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა
სიკვდილი სახელოვანი“.

სწორედ იმ დროს ქუჩიდან ერთი აყალმაყალის და ალიაქოთის ხმა შემოვიდა. ხომ მოგახსენეთ, მტკვრის პი-

¹ ჯანგებას. ² შეახვედროს, თავი მოუყაროს. ³ აქ — ახალგაზრდა, ⁴ მოხუცებული, ხნეირი.

რას ვიდევით-მეთქი და მღვდელიც ხომ იქვე იდგა. მღვდელი გაფითრდა და ისე, როგორც იყო, უცხად ეცა ქუჩის კარებსა. მეც გამოვედი გარეთ. სალამო ხანი იყო. ხალხი — დიდი თუ პატარა, — ერთი დაქანებული საურმე იყო მტკვრისკენა, იქით მივბოდა.

— რა ამბავია, ძმებო, რა ამბავია? — დაუყვირა ხალხს მღვდელმა.

— რაღა რა ამბავია, შენი ჭირიმე! კაცი ირჩობა, — დაუძახა ვილაცამ.

ამის თქმა და მღვდლის ფეხის მოსხლეტა¹ ერთი იყო. ისე თავშიშველი გაფრინდა გაფოთებული. მეც უკან გამოვუდექი. ჩავედი. ხალხი და დედაკაცობა შეგროვილი იყო მტკვრის გადასახეღზედ იმათი ჟღავი-ჟღუვი, ალიაქოთი² კაცს დააყრუებდა. დედაკაცების საცოდაობას კი ნულარ მკითხავთ, სულ „ვიშ! ვიშ!“ გაჰქონდათ. რომ დაინახეს მღვდელი მოდისო, ერთობ სიხარულით დაიგრიანეს: „მღვდელი მოვიდა, მღვდელი! მადლობა ღმერთსა, ქრისტიანი სული აღარ დაიწოზაო!“ სჩანს, შენი ჭირიმე, იმ მღვდლისაგან კვლავაც ბევრი მაგისტანები ენახათ, რომ ეგრეთი იმედი ყველას მოეცა.

მღვდელმა ხმა არავის გასცა, ზედაც არავის შეჰხედა, იმისი თვალები მოუსვენრად დაჰყურებდნენ მტკვრის დენასა, თითქო უკანასკნელი საუნჯე იქ ელუპებო. თვალის დახამხამების უმალ გაიჭრო ტანისამოსი და გადმოყრა ჩემკენ. ერთს წამს კი, მინამ იხდიდა, მტკვრისათვის თვალი არ მოუშორებია. მე შევხედე: გაფითრებული იყო და დაღონებული. ერთი ეს კი სთქვა: ირჩობა ჩვენისთანა ადამიანი და არავინა შველის? შემდეგ სწრაფად გადისახა პირჯვარი, ახსენა სახელი ღვთისა, იშვირა ფეხი და გადავარ-

¹ სწრაფად გაქცევა. ² ხმაური და ლაპარაკი.

და წყალში. მაშინ კი თან გადაჰყვა ტყაბა-ტყუბით ზვი-
ლიოდე ბიჭი, თითქო მღვდლის საქციელმა წაახალისაო.

ცოტა ხანს თვალიდამ დაეკარგე მღვდელი. მე იმისი
დარჩობის შიში მომეცა. „რა ეჭნა, ხომ არ დირჩო?“ — წა-
მოვიძახე ჩემ თავად. „ჰმ, — ჩაიცინა•ჩემ გვერდით ერთმა
კაცმა, — მაშ შენ ეგ ვერ გიცვნი, — მიბასუხა მე და გაშ-
ტერებით თვალი წყალს ააყოლა, — მაგას ღვთის კაცს
ეძაიან, არც წყალი ერევა მაგ დალოცვილს, არც ცეც-
ხლი ეკიდება. აგე, თუ არა გჯერა, სად ამოჰყო თავი.“
გამიწვირა თითი და დამანახვა გახარებულმა მღვდელი.

მივიხედე, თითო ხელის მიქნევაზედ ის დალოცვილის-
შვილი ერთ დიდ ალაგს გადაანაცვლებდა, როგორც გემი,
ისე არღევდა წყალს. მღვდ ღის შორი-ახლო ია უბედური
მუშა, — წყლის მუშა ყოფილყო, საწყალი, — ქ... გაწყვე-
ტილი¹ ფორთხალებდა. ხან ჩაიძირებოდა, ხან მაღლა ამო-
ვარდებოდა ხოლმე.

— ნუ გეშინიან! — ეძახოდა ხალხი, — არ შეუშინდე
წყალსა, ცოტა კიდევ თავი შეიმაგრე, შენი დამხსნელი მო-
დის.

აი, მიდის და ებრაჰის წყალს მღვდელი, ხალხი აქედამ
წასაჩალისებლად ხმას აძლევს: „აი, შენი გამჭენის ჭირიმე,
შენი! დაილოცა შუი მკლავების ძარღვები!.. ჰე... ტი,
ტი, ტა!.. რა-რივად მიდის, ნავია! აბა, შვილო, დედის
ძუძუ მაგას შეჰრგებია, აი... — იძახოდა ერთი.

— დედის ძუძუ ვის არ შერგებია, მაგრამ მაღლიანი
ძუძუ უნდა, რომ მაგისთანა შვილი გაჰხარდოს, — ამბობდა
მეორე.

მაგრამ მღვდელს არ ეჰარებოდა არც ერთის თქმა,
არც მეორისა, არც ხალხის წახალისება და გულის გამაგ-

¹ ღონეგამოდებული.

რება. იმის სიმაგრე და წამახალისებელიც ის ცეცხლი იყო რომელიც თითონ რომ სთქვა, ყოველს კაცს გულში უნთიაო. რას ბძანებ? სიკეთე კაცს გულში ვერ ეტეოდა, სხვის წახალისება აქ რა საჭიროა! სიკეთის ქმნა სწორედ, რომ იტყვიან, სწყუროდა: დრო მოეცა და ზედ დაკდომით დაეწაფა.

ისე შენ მორჩი შენს ნაღველსა, როგორც იმ ღვდელმა ის მუშა მოარჩინა¹. როცა ნაპირზედ გამოიჭანეს, როგორც ძმასა ზედ დასტრიალებდა გონებაშიბდილ² მეუშასა. როგორც იყო, გამოაბრუნეს ის საწყალი. თითონ მღვდელი მეუშაზედ ნაკლებ შესაბრაღისი არ იყო. შემოდგომა გახლდა, სელ გალურჯებული იყო, სიცივისაგან კბილით კბილსა სცემდა და ჰკანკალებდა.

— გლახავ! — მიუბრუნდა ვილასაც მღვდელი. — თუ ღმერთი გწამს, ამდამ შენ სახლში ბინა მიეცი ამ საცოდავსა, მადლისა!

— ბატონი ბძანდები, — უპასუხა იმანაცა, — მაგას რალა თქმა უნდა, შენი ჭირიმე! შენ კინაღამ მაგის გულისათვის თავი არ ღაირჩე და მე ბინას როგორ არ მივცემ. აბა, ბიჭებო, მიშველეთ!

დაუძახა ხალხსა. ხალხი მოსცივიდა, ასწიეს მუშა და ციმციკით³ წაიღეს, მღვდელიც უკან აედევნა.

— შენ კი შინ წამობძანდი, შენი ჭირიმე! — ვუთხარი მე, — დაღლილი ხარ, ჰკანკალებ.

— მუშას შველა უნდა კიდევ, — მითხრა პასუხად.

— შე დალოცვილო!.. შენ თავსაც უნდა შველა, — მივატანე მე.

— ავერ ჩემი მშველელი სად არის!.. — მითხრა ეს თუ არა, ცა დამანახვა და გამეცალა.

¹ გადარჩინა. ² გონებადაკარგულ, გულწასულ. ³ სიფრთხილით.

მინამ კარგად არ მოასვენა, მინამ გულზე არ დაბჯერა, რომ ის კაცი აღარ მოკვდება, — ის დალოცვილი არ მოპშორებია.

ის მუშა კი მოარჩინა¹ სიკვდილსა და თითონ კი კინალამ სული არ მიაბარა უფალსა. ისე ავად გახდა, რომ კინალამ თან არ გადაიტანა. ღმერთმანი, შეინანებდა და იტყოდა: „სხვისთვის თავი რად წაეხდინეო. მარტო ვყოფილიყავ, კიდევ ჰო: დედა-ჩემს ვის ანაბარას გავუშვებდი, მე რომ იქ ამტებოდა² რამეო“.

იმის საცოდავი დედა კი ეუბნებოდა: შვილო! თავს რაზედ იკლავდი? რა ვუყოთ, რომ ირჩობოდა? შენც რომ იქ ამტებოდა რამე, დედა-შენს რაღას ეტყოდი, საიქიოს რომ შეჰხედებოდი?

— პირნათლად შევხედავდი, რომ იმის ძუძუმ კაი საქმე შეჰაძლებინა, — უთხრა მღვდელმა.

— ზოგი მე მკითხე ეხლა. შენ დაგხარი დღე-მუდამ ზედა, შენს მეტი აღარავინ გამაჩნია დედამიწის ზურგზედ და ისე გამომიმეტე, რომ კინალამ თავი არ მოიკალი სხვისთვისა, კინალამ...

— აკი ღმერთმა დამიფარა და არა ამიტყდა-რა.

— როგორ არა აგიტყდა-რა? სამი დღე, ვუი შენს დედასა, უსულო მკვდარსავით წინ მედე და დაგტიროდი. რომ ღმერთს არ მოეხედნა, რა მეშველებოდა?

— ქვეყანა დიდია, დედიჯან! ყველა კაი კაცი შენი შვილი იქნებოდა.

— უი, უი! — გადიწერა პირჯვარი მღვდლის დედამა, — ღმერთმა ნუ შამასწროს მაგ დღეს!.. შენის ხელით მინდა შვილო, მიწა მიეცეარო.

ერთხელ, ჯერ კიდევ მორჩენილი არ იყო, რომ მივე-

¹ გადაარჩინა. ² დამმართნოდა.

დი. მეც კი, ღმერთო შეგცოდე, ვუთხარი: მეტის-მეტი თავვამომეტებული ჰყოფილხარ. თუ შენი თავი არ გებრალებოდა, დედა შენს მაინც შეიბრალებდი. უფრო ცოდვა არ იქნებოდა, რომ მოხუცებული დედა უპატრონოდ დაგედო ამ ტრიალ ქვეყანაზედ?

— ცოდვა ეგ კი არ არის, ცოდვა ის არის, ჩემო ძმაო, როცა შვილი დედის ჭირნახულს ყვაილებს არ გამოატანინებს, როცა დრო მოუვა, — მითხრა დასუსტებულმა. — აქ ახლო მოჯექი. იმ დღეს დედა-ჩემს ვერა ვუთხარი-რა, მოხუცებულია, უსიყვარულობაში ჩამომართმევდა. დედის გული ზღვა არის სიყვარულისა. რომ უთხრა, შვილი რომ უკვდებოდეს, ორის დღის სიცოცხლე კიდევ მიემატება შენს შვაჯ საო, ოღონდ სული საუკუნო ჯოჯოხეთს მიეცეო, დედა მაგას იქს; შვილმა კი დედისათვის რომ ევა ჭნას, დედა იწყენს. მე რომ ჩემი თავის და ღვთის იმედი არა მქონოდა, სულელი ხომ არ ვიყავ ალელეზულ წყალს მიცემოდო. ღმერთმა შეძლება მომცა და ინება ჩემის ცოდვილის ზელით იმ კაცის მორჩენა. თუნდ ეგ არ იყოს და მეც იქ თავი გამეფუჭებინა, რა ცუდს საქმეზედ გავიფუჭებდი თავსა! ხოშ უნდა მოკვდე დღესა თუ ხვალე, ის არა სჯობია ღვთისა და... გეტყვი ეხლა კი, კაცის სამსახურში (აქ მღვდელი გაწითლდა) ამომივიდეს სული!.. აქ სახელი მაინც დაგრჩება და იქ სიკეთე წაგიძღვება. „სჯობს სახელისა მოხვეჭა¹ ყოველსა მოსახვეჭელსა“, ჩემო კარგო! სახელის მოხვეჭა კიდევ, სწავამ რაც უნდა სთქვას, ცხოვნებაა სულისა. სამოთხესაც აქედამვე ეგ ანათებს და ჯოჯოხეთსაც აქედამვე ეგ აქრობს, როგორც შვილისათვის, ისე დედისათვის: დედა-ჩემს ეგ არ ესმის და იმიტომ თქმა ამისი ვეღარ გავუბედე.

¹ მოპოვება (რუსთაველის თქმა).

ეჲ აგრეა, მართალსა ბძანებ, მაგრამ...

მაგრამ რა?

— მაგრამ ისა, შენი ჭირიმე, რომ...

— მესმის, რის თქმაც გინდა, — გამაწყვეტინა სიტყვა, იქნება გეგონოს — ვინც კაი საქმესა ჰშვრება, სახელისთვის ჰშვრება? არა, სახელი თავის-თავად მოდის ხოლმე და კეთილ საქმეს ზედ გამოებმება. მართალია, არიან იმისათნა კაცები, რომელნიც სიკეთეს იქმონენ მარტო იმისათვის, რომ სახელი დაგვრჩებაო. მაშინ ისინი იმ კაი საქმეს სახელზედა ჰყიდიან. ეს ცუდია, მაგრამ მე და შენ რა დავა გვაქვს? ¹ დაე თუნდ გაჰყიდონ, ოღონდ ნივთი კარგი რამ იყოს, დაე, საქმე საქებური იყოს, — და გულის წადილის გაჩხრეკა ღვთის ნებაზედ მივაგდოთ. აი, ეხლა, ვინც თავდაპირველად გუთანი მოიგონა, ვინ იცის, სხვისთვის ისე არა ჰფიქრობდა, როგორც თავისთვისა, ისე სიკეთისათვის არა, როგორც სახელისათვის, ჩვენ რა? ღმერთმა ცხონება მისცეს იმას, რომ იქნება თათონ მშვიერი მოკვდა და ამოდენა მიღეთის ² მცხოვრებლებს კი გაუწყვეტარი ³ ლუკმის სახსარი მისცა. იმისი სახელი გაქრა ქვეყანაზედ, საქმე კი, რომელიც ყველა სახელზედ უკეთესი სახელია, დარჩა საუკუნოდ, საქმე — რომელიც მარტოკა დასძლევეს მთელ ქვეყნიერების ცოდვებსა! ხომ ეხლა არა-ვინა ჰკითხულობს: — რა წადილი ჰქონდა, როცა საწყალი თვალსა და გონებას იწყალებდა ამ სახელოვან საქმისათვის. ის წავიდა თავის კარგის, თუ ცუდის გულის-წადილითა და იმის გულის-წადილის ნაჰირნახულები კი ხელთ დაგვრჩა...

— მე მაგაზედ ფიქრადაც არ მაშვლია მეტქვა რამე, მე მინდოდა მეტქო...

¹ რა გვესაქმება. ² ქვეყნის. ³ მუდმივი, განუწყვეტილივი.

— რა უშავს? — გამაწყვეტინა ისევ სიტყვა, — მეტი ხომ არ იქნება, რომ მე ეგა ვთქვი?

— მეტს ვინ მოგახსენებს? — ჩამოვართვი მეც სიტყვა, — შე მანდამდინ გონება საღ მიმიწვდებოდა, რომ ეგ მომფიქრებოდა. მე მინდოდა მეთქო, რომ სხვის მოსარჩენად დედა-ჩემს არ დავლუბავდი, ვერ დავთმობდი. იმის იმოდენ საცოდავობას კისრად ვერ ავიღებდი. შენი სიცოცხლე იმისთვის სხვა რამ არის; სხვა ნუგეშია!..

— სიცოცხლე ჩვენი, ჩემო ძმაო, არც დედისაა, არც მამისა, ქვეყნისა არის. ჯერ ქვეყანა, მერე დედა და მამა. მზე რომ ამოდის, ვარსკვლავები მაშინ არა სჩანან... ის როგორა სწერს ავთანდილი როსტევანსა?

„მე იგი ვარო“

ვის სიკვდილი მოყვრისათვის
თამაშად და მიჩანს¹ მღერად“.

კარგი სიტყვა არის, თუ მოყვარედ ქვეყანა მიაჩნია აღამიანსა. ისიც კარგია, ხომ გახსოვს:

„სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა.
სიკვდილი სახელოვანი“

— მახსოვს და მესმის კიდევცა, რაზედაც მითხარი ეგა. მაგრამ მაგისტანა ნაძრახი სიცოცხლე ნეტავი მე მქონდეს, როგორიც შენა გაქვს.

მღვდელი ბავშვსავით წამოწითლდა. ის დალოცვილი ვერ იფერებდა ქებასა.

— შენ მე ნუ გადმომწვდები ხოლმე, — მითხრა ღიმილითაც და მორცხობითაც, — ხომ არ იცი, მე რა კაცი ვარ?

— შე დალოცვილო, დავატანე ზედ, — თუ მიგნება არა მაქვს, მაღლობა ღმერთს. ბრმა ხომ არა ვარ, რომ არ დავინახო. ნაძრახი სიცოცხლეო!..

¹ ნიმაჩნია. აქ და ქვემოთ რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნიდანაა“.

— მაშინ ნაძრახი იქნებოდა, თუ ჯერ არ არის, ჩ
 მო ძმაო! კაცი ირჩობა, ღვთის კერძო, შენსავეთ შვილი
 ერთის მამა-ღმერთისა, შენ კი გულ-ხელ-დაკრებილი დაპ-
 ყურებ, როცა იმის მორჩენა შეუძლიან, სასახელოა? მე-
 რე ღმერთს რა პასუხს მისცემთ, ან შენ და ან დედა-შე-
 ნი, ღმერთს რას ეტყვიან? არ გეტყვით: რად მოიკალით
 გული, რომელიც თქვენის მოძმის სიყვარულისათვის მო-
 მიცია თქვენთვის? რად დამალეთ და დაიშურეთ ღონე და
 შეძლება, რომელიც გაჭირებულის მოძმის საშველად მო-
 მიმადლებია? როცა, ჩემო ძმაო, ადამიანს პირს არიდებ,
 მითამ ქრისტე-ღმერთისათვის მოვირიდებია პირი. იესომ¹
 ბრძანა: ჭანკითხვის დღეს² გეტყვითო: მწყურვალ ვიყავ,
 არ მასვითო; მშვიდი ვიყავ, არ მაჭამეთო; შიშველი ვიყავ,
 არ ჩამაცვითო; სნეული ვიყავ, არ მომიარეთო. როცა
 მეტყვიანო: უფალო! სადა გნახეთ, რომ არ გიშველეთო?
 მე ვეტყვიო: ყოველი გაჭირებული კაცი, თქვენგან არ-გა-
 კითხული, — მე ვიყავიო. ესეა, ძმაო!.. სხვა შენთვის და
 შენ სხვისთვის, აი, გზა ცხოვრებისა, აი, ხიდი ცხოვნებისა,
 აი, გასაღები სამოთხისა!..

გზა გამიკაფა, მაგრამ ჟამმა მიმუხთლა³ და არ და-
 მაცალა ზედ გამევლო!.. მომიტანა კლდემ ქვეშა და, ხომ
 ჰხედავ, ისე ეჭრები, როგორც ცეცხლი, როცა გარედამ
 ჰაერი არა შევლის!..

ტყვილად კი არ მითხრა, როცა ავთანდილის და შერ-
 მაღინის⁴ ამბავი წავიკითხე და ატაცებულმა უნებლიედ
 წამოვიძახე:

¹ ქრისტემ. ² ლეგენდით — ქრისტე თავისი მეორედ მოსვლის
 დროს ადამიანებს განსჯის — ამას ეწოდება „განკითხვის დღე“.
³ მიღალატა. ⁴ ავთანდილის თაწმეზრდილი, რომელსაც იგი ანდობს
 თავის სამფლობელოს ტარიელის საძებრად წასვლის დროს.

ვენაღვალე 'მენს დამწერსა! აი! ბატონ-ყმობა თუ იყოს — ამისთანა.

— მოგწონს? — მკითხა მღვდელმა.

— აბა რა?

— მართალი ხარ! — მიბძანა იმან ნაღვლიანად, — უარესს ეგა სჯობია.

ამის შემდეგ რაღაც ფიქრმა წაიღო მისი გონება და გული; მე თვალი მომარიდა და ჭერს გაუშტერა. კარგა ხანი დაჩუმებული იყო, მერე კი თითქო უნებლიედ, თავის-თავად უფრო დაღონებულიადა სთქვა:

— იმას კი არა შეეძრება-რა, როცა ცა ქუდადა გაქვს და დედამიწა ქალამნადა.

მე მაშინ არ მესმოდა, რას ამბობს. უეცრად ჩემკენ მოატრიალა თვალი. როცა კარგა ხანი კიდევ მოიფიქრა, მითხრა:

— ერთი ეს მითხარ: ხელში ნაპატივები მიმინო უფრო კარგია, თუ ის მიმინო, რომელსაც გაჩენის დღიდან კაცის ხელი არ მოჰხვედრია.

— რასაკვირველია ის, რომელსაც ხელი არ მოჰხვედრია.

— რაღა? ის ხომ უფრო გაპატივებულია?

— ვაი იმ პატივს!.. ხან ფრთას აუკვრენ — არ გაფრინდესო, ხან ბოლოს — არ გაიქნივოსო, თვალებს კი ყოველთვის აუბმენ ხოლმე — არა დაინახოს-რაო.

— ყველას ეგრე უზმენ ხოლმე?

— მაშა? ამბობენ, თუ არ ეგრე, მიმინო არ გაიგე-შება თურმე. კლანჭებზედაც ეყენებიან თოკს გამოაბმენ, თუ ვინიცობაა ნავარდზედ გაიწიოს, არ გაუშვან.

— თოკი თოკია, ეყენები რაღადა აქვს?

— ხალისისათვის თუ უკეთებენ: ატოკდება, თუ გაფრინდება —, ეყენები ხმას აძლევენ.

— იქნება. მაგრამ, მგონია ფრთების ფრიალი, როცა
კი გაშლის ხოლმე და გაინავარდებს, იმ ეფენების ხმას
ერჩივნოს და წასახალისებლადაც ის ეყოს.

— აბა მაგას რაღა თქმა-უნდა? რასაკვირველია. ურ-
ჩენია.

— შეც ევრე მგონია, ჩემო გაბრიელ... ეხლა, რას
აქნევენ¹ მიმინოსა?

— შე დალოცვილო! ისე მკითხავ, თითქო არ იცო-
დო. მწყერს აქერიანებენ და თითონ კი სეირს უყურებენ.

— მერე?

— მერე რა! მწყერებს აბგაში ჩაიწყობენ და შინ წა-
მოვლენ.

— მიმინოს?

— მიმინოს იმას გამოაწიწყნიებენ, რაც კაცის საქ-
მელად არ ეარგა.

— საწყალი!.. თხის პატრონს არც თხის კუდიო...
მერე მიმინო მაღლობელია?

— არა მგონია. კიდევ რა! ბევრი მონადირეა, თავის
დღეში მუცელსაც არ გაუძლობს, — კარგად ვერ მოეტე-
ვებაო; ზოგმა კიდევ ეგ ხანდაზმობით² იცის.

— მინამ სული არ ამოუვა, სულ ამ ყოფაშია მიმინო?

— არა. თუ მიმინომ შემოდგომამდინ გაუძლო მონა-
დირესა და არ მოკვდა, თავის ნებაზედ გაუშვებენ ხოლმე.

— დახე, ყველას დრო სდომები!..

— მაშ უდროოდ რა იქნება? მინამ მწყერია, ანადი-
რებენ, როცა მოილევა, იმასაც აღდგომის დღე მოუვა
ხოლმე.

— მაშ მინამ მწყერები ბუდობენ, მინამდინ მონადი-
რეს ხელთა ჰყავს მიმინო?

— დიალ, — გამეცინა მე, — მინამ მწყერები ბუდობენ.

¹ რისთვის სჭარბებათ. ² ხანგამოშვებოთ, დროგამოშვებოთ.

— მგონი, მწყერები მაშინ მოილევიან, როცა სამალავი და საფარი აღარ არის მინდვრებში; სიმინდი რომ მოიჭრება, ყანები, ფეტვები რომ დაიშკებიან! ერთის სიტყვით, როცა ყოველ კაი კაცის ნამუშევარი შემოვა.

— დიალ, შემოდგომაზედ მწყერი ილევა, მაშინ მინოსაც თავის ნებაზედ გააფრენს ხოლმე მონადირე.

— დაილოცა ისევ შემოდგომის მადლიანობა!.. ვისაც კი მადლი ჰქონია და სიკეთე, უმუშაენია, დაუთესნია, — სულ ყველაფერი მაშინ მომწიფდება და მოიკრიფება! სახლი, კარი ღვთის წყალობით აივსება ხოლმე... ქორწილებიც კი მაშინ იციან, ყველა მაშინ დაბინავდება, მიმინოც კი, მიმინოც!.. კაი დრო არის! პური, ღვინო, ლხინი, ყველაფერია ბლოჰად. ყველა, დიდი თუ პატარა, მაძლარია მაშინ და მზიარული!.. კაი დრო არის!.. ორისამი თვეც, — და გაზაფხულიც ზედ მოებმის ხოლმე, ის ლამაზი, მზიარული, თბილი გაზაფხული!.. ღმერთო! მოსავალი მოდის და გულმართლად მოამკვინე ყოველ მუშაკსა!..

VII

მე იმ მღვდელს, ~~მე~~ სიტყვა ძალიან გაგიგრძელებ, ბატონო, და ყბედობაშიც ნუ ჩამოჰართმევთ. ~~ორიოდე~~ ნათელი დღე მე იმასთან გამიტარებია გონებისა და ადამიანობის თვალი, — ავად თუ კარგად, — იმასთან ამიხილებია. ჩემის ბნელის ცხოვრების გზაზედ იმის მეტი ვარსკვლავი არ ამოსულა, და ამ უპირო ჭეყანამ სხვა წერა დამაყვედროს-რა. ამიტომ მიყვარს მე იმ მღვდელსზედ ლაპარაკი, როცა კი ვლაპარაკობ ხოლმე. სული ისევ სულობს, როცა იმას ვახსენებ. დამიჯერეთ, რომ მე იმის ხსენებაზედ ამ ჭეყნად კიდევ მადლი ღვთისა მწამს, კიდევ მგონია,

რომ ეს ქვეყანა შესადგურია და ამ ქვეყანასთან ძაფი არ გამწვდომია. დადგოცა ღმერთმა ის კაცად-კაცი!..¹

ბევრი რამ სიგანსენე იმ ღვთის კაცზედ, მაგრამ ნასალიც² ვერ გითხარი: იმის გული და ამბავი ზღვა არის და მე უბედურმა კოვზით ზღვის ამოწურვა მოვინდომე. ყბედობაში ნუ ჩამომართმევ, შენი ჭირიმე. თუ მოგაწყინე თავი, ნუ გამკიცხავ და მაპატივე.

ახუთი წელიწადი გავვითავდა ჩვენ, რაც ქალაქში ვიყავით. მეექვსე წელიწადი რომ დაიწყო, დიდი ბატონის სიკვდილის ამბავი მოგვივიდა. მაშინ დათიკო იქნებოდა ცარამეტისა, თუ ოცის წლისა. მამის სიკვდილზედ პირველში ბევრი ინაღვლა და, მგონი, იტირა კიდევ. ჩემსავით დაობლდა და ჩემსავით ნალეული მალე გადაიყარა. დიდხანს აღარ უფიქრნია: ფიცხლავ³ შინიდან ცხენები დაიბარა და სამუდამოდ შინ წამოსვლა დააპირა. მინამ ცხენები ჩამოგვივიდოდა, დათიკომ რუსული ტანისამოსი გაიძრო და ქართული ტანისამოსი ჩაიცვა. სულ გამოიცვალა ახალს ტანისამოსში. მშვენიერი შესახედავი ყმაწვილი კაცი დადგა.

გასულა ხუთი-ექვსი დღე დაბარების შემდეგ, რომ ცხენები ჩამოგვივიდნენ. მეორე დღეს უნდა ქალაქიდან გაესულიყავით. მე მღვდლის სანახავად წავედი.

— გაბრიელს გაუმარჯოს! — შემომჩახა მღვდელმა, როცა შევალე კარე⁴ და შევედი იმის პატარა ოთახში, — ამბავი-ხაბარი, ჩემო გაბრიელ!

— დიდმა ბატონმა თქვენი ჭირი წაიღო, — მოვახსენე მე, — დათიკომ შინიდან ცხენები დაიბარა და ხვალ შინ წასვლას ვაპირებთ.

— მერე დათიკო სწავლას თავს ანებებს?

¹ ერთადერთი, განსაკუთრებული. ² მესხედიც. ³ სასწრაფოდ.

— თავს ანებებს.

მღვდელს ეს ამბავი ძლიერ ეწყინა. წამოდგა ტახტი-
დამ და თავის ოთახში წინა და უკან სიარული დაიწყო.
პატარა ხანს უკან მითხრა:

— სწყუროდეს, წყალსა ვინ დაღერის კაცი უშმაგო¹,
ცნობილი², ჩემო გაბრიელ! საკვირველია, რომ მე ის ყმაწ-
ვილი ვერ მოვიკარე!.. ესლა შინ იქნება?

— შინ გახლავს.

გადიცვა მშინვე ანაფორა და წამოვიდა დათიკო-
საყენ. მეც უკან გამოვეყე. დათიკოსთან მღვდელმა არ შე-
მიყოლია.

დათიკოსთან მღვდელმა კარგა ხანი დაჰყო, როცა
გამოვიდა, მე წინ დავხვდი.

— ვერა გავაწყე-რა, მიბჰანა მე მღვდელმა ნაღვლი-
ნად, — თავის სიტყვის კაცი ყოფილა. ღმერთმა სიკეთის
შეძლება მისცეს.

დილაზედ ჩავალაგეთ ბარგი, დავამზადეთ ცხენები და,
მინამ წავიდოდით, მღვდელთან გავიქეცი კურთხევის ჩა-
მოსართმევად.

— მიდიხარ, მიდიხარ, გაბრიელ?! — მითხრა მღვდელ-
მა დაღონებითა.

— გაიხლებით. მაშ რა ვქნა? — ვკითხე მე იმ-რიგად,
რომ, თუ ეთქო, ნუ წახვალო, — იქნება, არც კი წავსუ-
ლიყავ.

— უნდა წახვიდე. სხვას ვერასა იქ: შენი ნება შენს
ხელთ არ არის.

მე აღარა ვუთხარი-რა. მივედი, ლოცვა-კურთხევა
ვთხოვე. იმან პირჯვარი გადამწერა და მიბჰანა:

— მშვიდობით, ჩემო გაბრიელ! მართალი იყავ და სი-

¹ უგონო, გიჟი. ² გონიერი, მცოდნე (რუსთაველის სიტყვებია).

— ჩემო გაბრიელ, მე შენს ანაბარასა ვარ. აი ეს სახლი, ეს კარი, საქონელი, მამულ-დედული შენთვის ჩამიბარებია. ღვთის მოწყალება გვაქს, მეც მაცხოვრე და შენც იცხოვრე.

ეს რომ მითხრა, ერთი კარგი ხელი ტანისამოსი მაჩუქა. მე რომ ის ჩავიცვი, თავადის-შვილში ვერ გამომარჩევდით.

ჩავიბარე ყოველიფერი, ყოველიფერი ხელში დავიჭირე და ღვთის შეწყვენით საქმე ისე მოვიყვანე, რომ სახლიდამ ბეწვის ოდენაც არა იკარგებოდა-რა. მართალია, ჩემის ერთგულობის გამო ბევრს შევძულდი, ბევრი მოვიმღურო, ყმა თუ მოჯამაგირე, მაგრამ ღმერთია მოწამე, უსამართლობა არავისათვის გამიწევია. ორ წელიწადში საქმე ისე მოეწყო, რომ დათიკო კაი ოჯახის-შვილად ჩაითვლებოდა იმ ახლო-მახლო თავადის-შვილებში. ღვთის წინაშე უნდა სთქვას კაცმა, რომ დათიკოც პირშავად არ იყო ჩემთან, ტოლ-ამჟანაგად მინახავდა და ძალიან მადლობელი იყო ჩემი.

ყველაფერში კაი ყმაწვილი კაცი იყო: მშვენიერის სა-ნახაობრსა, გულუხვი, გულმარდი, გიჟმაჟი და ვაჟკაცი. თოფისა და იარაღის ხმარებაში იმ ძირობაზედ იმას ორიც არა სჯობდა, ის რომ ყარაბაღულ¹ ცხენზედ შეჯდებოდა, ყელმოღერებული, ალვის ხესავით, ადამიანს თვალი ზედ დარჩებოდა. ყველაფერით ძალიან ლამაზი და მოხდენილი იყო, მაგრამ ერთი ავი სენი სჭირდა, — და იმ სენმა ისე იმას არ აწეო, როგორც მე: ქალების მუსუსი იყო და ამისთანაებში ნამუსგაქნილიცა. რაკი გულში ვისმე ქალის ფიქრს ჩაიდებდა, თავის გულის წადილისათვის არაფერს დაერიდებოდა, არაფერს არ ითაკილებდა, არაფერს და

¹ ავტონომიური ოლქი აზღანდელი აზერბეიჯანისა, სადაც ჯიშიანი ცხენები იცის.

არავის დაზოგავდა: ყველაფერს და ყველას ხიდად გას-
დებდა დაუნდობლად და თითონ გაივლიდა. მე მგონია,
ის უბედური თავის ნათესავსაც არ დაინდობდა მაგისტა-
ნებში — ასეთი თავდაუშერელი იყო, რაკი პირწყლიან
გოგოს დაინახავდა. ბევრს გლეხის გოგოს მოუკლა იმან
ნამუსი, ბევრს კაი ოჯახის-შვილს თავზედ ლაფი დაასხა.
სხვათრივ კი, ღმერთმა კაი მოგცეთ, კარგი ის იყო.

მე რომ ის არა მყვარებოდა, ცუდად დაუვმიწებდი
იმ მოზღენილ მხარ-ბეჭს, რომ ამოდენა სირცხვილი აქამა
ქვეყანასა!.. მაშინ ჩემი ბედიც იქნება სხვა-რიგად და-
ტრიალებულიყო. მაგრამ რა მექნა? ის, სხვა ყველაფერში
მადლიანი ბიჭი, მეტად მიყვარდა. არ ვიმეტებდი, თორემ
აღრვევ იყო ჩემის ხელისაგან გასანიავებელი. ქვეყანა წა-
მურტლა და აქამდისაც მიკვირს, რომ ამ მართლად მურ-
ტალს ქვეყანაზედ კაცი როგორ არ გამოჩნდა, რომ თოფი
ეკრა და მიწასთან გაესწორებინა. შენ რალას აკეთებდიო,
იქნება იფიქროთ ჩემზედ. რას ვაკეთებდი? ეგა მკითხე
და გამკიცხე კიდევ. გული მეც მემღვრეოდა, მაგრამ ჩემი
ვაჟბედაობა, თუ იმისი სიყვარული, ჩემს გულს იმორჩი-
ლებდა იმ დრომდინ, მინამ მე და ის ერთს გზაზედ ერთ-
მანეთს არ გადავხარიხენით¹. ის მე არ ჩამომეცალა და
არ ამიქცია გზა. მეც არ შევეპუე².

ჩვენის საუფლის ბოლოს ერთი კაი ოჯახის-შვილი იდ-
ეა, ჩვენის ბატონის ყმა. პეპია ერქვა სახელად. კეთი-
ლი სადმე კაცი იყო, ხანშესული, დროული, გლეხკაცო-
ბაში სახელადი და პატივცემული.

იმას, შენი ჭირიმე, იქნება მარტო ჩემს საუბედუროდ,
ერთი ახირებულად მადლიანი, ჯეირანივით ლამაზი გო-

¹ გადავეჯვარედინეთ. ² არ დავეთმე, არ შევეუშინდი.

გო ჰყვანდა. ის იყო პეპიას სული და გული და იმის მეტიც აღარავინ შერჩენოდა ახლად დაქვრივებულს პეპიას. ბევრმა კარგად აშენებულმა გლეხმა სთხოვა ქალი; მაგრამ არავის მიათხოვა, თითქო სხვისათვის არ ემეტებოდა ის ობოლი მარგალიტი. გოგო იყო, შენი ჭირამე, რომ თვალი ზედ დაგრჩებოდა: თეთრ-წითური, შავ-თვალ-წარბა, ტანწვრილი და მაღალი. ბევრი თავადის-შვილის ქალი ინატრებდა იმის ჯეირანოვით მოღვრებულ ყელსა, იმის გიშრის თვალსა, იმის გიშრის თმასა, ღერწამს ტანსა!.. მარილიანი რამ იყო ჩემს საუბედუროდ.

აკი გამიწყრა ჩემი გაჩენი და პეპიას ქალს თვალი სადღაც მოეკარი. თვალის მოკვრა და გულში სიყვარულის ცეცხლის ჩაფარდნა --- ჩემთვის ერთი იყო. როგორც თოფის-წამალი ნაპერწკლისაგან, ისე აფეთქდა სიყვარულსა და ნატერისაგან.

რალა გაგიგრძელოთ, თურმე ნუ იტყვიან, — იმ გოგოსაც ჩემი ფიქრი მისცემოდა. ესლა რალა ვარ, შენი ჭირიმე! მაშინ ოცის, თუ ოც-და-ერთის წლის გათამაშებულ ბიჭსა ადამიანობა მეტყობოდა. კეენით არ ვიტყვი --- ჩემს ტოლს ბიჭებში ნაბოლოვარი არ ვიყავ და თვალად-ტანადაც არაფერი მიჭირდა.

ერთხელ კალთხედ ქვერზედ იდვა და, მე რომ ამოვუარე, ჩუმ-ჩუმად შემოჰყინა. როგორც კოკორი მზისკან, გული ისე გადამეშალა და ამაყვავდა; ამომივიდა მზე, გამინათლდა ქვეყანა. ამიკქანცქალდა ობოლი გული, ამიკქანცქალდა ისე, რომ ამოდენა კაცი მოგეყარე¹ და ისე აღარ ამიკქანცქალებოდა. ეჰ, ჰირქეშო² წუთის-სოფელო, ისიც ხომ მომიშალე!..

შუაღლე იყო, ვენახილამ მოვდიოდი და, ორღობეში

¹ გაეხდი. ² მრისხანე, უღმრთელო.

რომ შემოვედი, ჩემს მზეს ორლობის თავში თვალი შევა-
სწარ: თურმე მამისათვის კალოზედ ჯერი¹ მიჰქონდა.
გულმა ცემა ერთს წუთს შესწყვიტა, დამეცა ბურანი²,
თვალი დამიბნელდა, — და ეს ამოდენა ვაჟი-კაცი წავ-
ბარბაცდი და წავაწყდი ღობეს. მალე მტერი მოვიკვდეს,
მალე მე მოვიკრიბე ღონე და გონზედ მოვედი. ეს რაც და-
მემართა, ერთის წუთის საქმე იყო. იმანაც მე თვალი
მომკრა; შეკრთა, როგორც შველი მონადირისაგან, და
უცებ უკან გატრიალდა. მე ბევრი აღარ მიფიქრია: ვის-
ხლიტე³ ფეხი და გამოვუდეგ. ისე ფეხაკრეფით ჩქარა მი-
დიოდა, თითქო უკან მტერი ეცულებო. დავეწივე კა-
ლებ-ქვეშ გამინდვრებულზედ და მივაძახე:

— ქალო! რა მიგარბევინებს? შველი ხომ არა ვარ,
ბიჭი ვარ, აღამიანი. — იმან ხმა არ გამცა და არც შე-
მომხედა. თავმომწონე ბიჭი ვიყავ და გული ყელში მა-
მებჯინა. ვიშვირე ფეხი და ორ გადახტომასზედ წინ მო-
ვექეძე.

— ნუ გარბი, შენი კენესამე! — ეუთხარა მე და გა-
მოუწივე ყელი, — შენ ხელთ მომიცია ჩემი საბელი ყე-
ლისა.

იმან წარბი შეიკრა და ისე მრისხანედ და მწყრალად
შემომხედა, რომ თვალს თვალი ვერ გაკუჭვარ. მე შევ-
კრთი, მე ვაჟი-კაცი შევეშინდი იმ პატარა, უღონო გო-
გოსა!.. ძლიერი ყოფილა უძალოდაც აღამიანის შვილი!

— გზა!.. — მითხრა ამაყად და ბრძანებითა, — მამა
მყავს და ნამუსი მაქვს.

— ღმერთმან ნურც ერთსა და ნურც მეორეს ნუ მო-
გაშოროს, — გუბასუბე მე გულმართლად, მაგრამ იმედ-

¹ საჭმელი, კერძი. ² ბინდი, გონების დაბნელება. ³ ვიშვირე, დავკარ.

გადაწყვეტილად, — მე სამტროდ არა ვარ მოსული, ღმერთო, ხომ შენ იცი! ჩემი გული და წადილი ისეთი წმინდაა, კელაპტრად¹ ხატს აენთება. მე მარტო ის მინდოდა, რომ ჩემი ობოლი თავი შენთა ფეხთ-ქვეშ გზად გამეშალა. არ ინდომე?! ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს, ლამაზო ქალო, და მე თუნდა შენის ჭირის სანაცვლოდ ვიყო. გზაო, მიბძანე შენ, — დამითმია გზა!.. გზა მშვიდობისა!.. ლხინი შენ და ჭირი მე.

ვთქვი ეს თუ არა, ჩამოვეცალე. იმან ფეხი წინ არ წადგა და ერთხელ კიდევ დიდი გადმომაველო. წყრომა აღარ სჩანდა იმის ტბა-თვალში. სიზარულას სიომ გადა-მირბინა გულზედ. ბედმან ჩემკენ მოაბედა. კიდევ გული მომეცა და გახალისებულმა ვუთხარი:

— ქალო! რად მიკარგავ გზა და კვალსა? რისა გეშინიან, რომ ვერხვევითა თრთი? ცა რისხვით თავზედ დამექცეს, ფეხ-ქვეშ დედამიწა გამერღვეს, თუ გაბრიელმა შენზედ ავი ფიქრი გულს გაიტაროს!..

— დამეხსენ!.. — მითხრა იმან იმგვარად, რომ, ვისაც მართლად დახსნა უნდა, ისე, იმ-რიგად არ იტყოდა.

— არ დაგეხსენები, მინამ ჩემის გულის წადილს არ შეიტყობ. ნუ ფრთხი² უგუნურ ტრედივითა. შენი სიყვარული გულს ჩამივარდა: მე ქმარი და შენ ცოლი, ჩემო მარგალიტო! ოღონდ ჩემი გულის პასუხი კი მითხარ და ჩემი ობოლი თავი მოკვდეს, თუ რომ გაბრიელმა შენ რამ გაწყენინოს.

იმან პასუხი არ მამცა. მეც აღარ მოვეშვი

— თავი მამიკვდეს, თამრო, — დავიწყე მე ხელაბლად. — თავი მამიკვდეს, თუ შენის მეტი ცოლი მე მოვინდომო. ხმა ამოიღე, შენი კენესამე, შენი!.. ერთი ობო-

¹ დიდ სანთლად. ² ნუ გეშინია.

ლი ბიჭი ვარ, რასაც მხედავ, ესა ვარ. ნუ დამაწყევლინებ ჩემის გაჩენის დღესა, ნუ დამლუპავ, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი!.. მე ჭმარი და შენ ცოლი!.. მითხარი რამე, შენი ჭირიმე, თორემ ლამის ლოდინში სული შენთა ფეხთა-ქვეშ გამიფრთხეს¹.

ხმა არ გამცა.

— თამრო! შემომხედე, ამ ერთმა ლოდინის წუთმა რა-რიგად დამადნო. გამაგონე შენი სირინოზის² ხმა, სულ-განაბული, გულ-კედლომითა გიგდებ ყურს და ველი პასუხს. მითხარი!.. მითხარ, გინდივარ თუ არა და შენს გამჩენს დაევაღე! თუ არ გინდივარ, თქმა ნუ გიჭირს!.. ნუ გე-ბრალეები!.. ერთი ობოლი ბიჭი ვარ, მაგრამ შენის პირი-საგან თქმულს ღვთის რისხვასაც ავიტან, არამც თუ უბედო ბედის წყრომასა. ნუ დამადნე ლოდინითა, ხმა გამე, ხმა!..

ეს რომ ეუთხარი, ხელი მკლავში ჩავავლე. ხელი რომ იმის ტანს მოხვდა, ერთმა რაღაც ელვამ ტვინიდან გულამდე უცბად გამირბინა, ჭრჭოლამ ძარღვებში დამიარა. ის შეტოკდა, მაგრამ არ ინდომა თავის მკლავისა ჩემი ხელიდამ გამოცლა. არამც თუ მიწყინა, გამიღიმილა კიდევც. იმისი მარგალიტი კბილები, ლარივით გამწყრივებული ორ ღალ ტუჩებ-შუა, ცის-სარტყელად მეჩვენა. გული სიხარულით ამევსო. ვაი, რა დღე იყო და რა-რიგად დამიღამა წუთის-სოფელმა!..

— გამიშვი, ადამიანო! — მითხრა ღიმილითა. — ცუდად ნუ გადამკიდებხარ, ქვეყანა დადის, სირცხვილია.

— სირცხვილი იმას, ვინც საძრახისი ინდომოს. არ გაგიშვებ. რომ გაგიშო, ჩემი სულიც თან უნდა გაგაყო-

¹ სული ამომძვრეს. ² ბერძნული მითოლოგიით — ქალთევზი, რომელიც თავისი სიმღერით ნიბლავდა და ზღვისკენ იწვევდა მეზღაურებებს დასაღუპად.

ლო. რასაც მე გეშუდარები, იმის პასუხი მითხარ და ინაცვალე ჩემი თავი კიდევ!..

— რა გითხრა, ადამიანო?

— ან ჰო და ან არა და მომკალ კიდევ!..

— შენს სიკვდილს კიდევ ჰოს თქმა მირჩევნია, შეუბრალოდ იმედ-გადაწყვეტილო! —

წამოიძახა იმან უეცრად და მკედარი გამაცოცხლა. სთქვა იმან ეს თუ არა, გამისხლტა ხელიდამ და როგორც ნიაფი თვალდამ წამივიდა. გამიფრინდა ჩემი ნოეს მტრედი¹, მწყაპე შტო² კი ხელთ დამიგდო; გამიფრინდა და თვალი ჩემი მიგვერა იმ ორღობეს, რომელსაც ის ბოლოს შეუბრუნდა და მიეფარა.

ღმერთმა უშველოს!.. ადამიანს ხანგრძლივ რომ შეხედეს ამ წუთის-სოფელში იმისთანა დრო, ეს წუთის-სოფელი სამოთხე იქნებოდა. მაგრამ წუთის-სოფელი იმითმა ჰრქმევია, რომ ყველაფერი წუთობითა სცოდნია უბედურობის მეტი. ის-ის იყო, ჩემს ბედს იმის ოდენი სიხარული ვეღარსად დავსტყუე. წავიდა იგიცა, ვითა სიზმარი ღამისა, წავიდა და იმის ნაცვლად, რასაცა მხედავთ, ის მომეცა... იმ სიხარულის ხატი ახლა შიგ გულში უქმადლა მიკილია. დამწაფა სოფელმა უკვდავების წყაროსა და ბოლოს შხამად ამომაღინა. ტყუილად კი არ არის ნათქვამი:

„მიმდომნი³ საწუთროსანი³
მისთა ნივთთავან რჩებთან⁴,
იშვებენ⁵, მაგრამ უმუხბთლოდ
ბოლოს არ მოუტრჩებან“⁶.

ეჰ, მოგაწყინე თავი ამდენის ჩივილითა, შენი ჭირიმე, მაგრამ რა გქნა? ჭირთა თქმა — ლხინიაო.

¹ ბიბლიური გადმოცემით, წარღვნის დროს ნოემ მტრედა გაუშვა ქე ყნის ამბის შესატყობად. მან შტო მოუტანა, იმის ნიშანი, რომ წარღვა გათავდა. ² ვინც ენდობა. ³ წუთისოფელს, ქვეყანას. ⁴ მისი ნივთიერებით სცხოვრობენ. ⁵ ილაღებენ. ⁶ გადარჩებიან.

VIII

ერთბელ, კვირა-დღე იყო, დაათიკო წირებაზედ წავიდა და იქილამ ვილასაც სადილად მიეწვია. მეც ავიღე თავი, პეპიას ბაღჩას ავუარე. გადავიხედე, კაკლის ჩრდილ-ქვეშ თამრო დავინახე, მწვანე ბალახზედ წამოწოლილი. ვიშვირე ფეხი და გადავბტი ღობეზედ. ის ცოტად შეკრთა და, რომ დამინახა, მე ვარ, დაშოშმანდა¹. მე და ის დიდი ხანია ვგრე ჩუმად ვინაზულებდით ხოლმე ერთმანეთსა; მაგრამ, ღმერთია მოწამე, კოცნასაც ვერ ვუბედავდი.

— შენა ხარ? — მკითხა იმან, როცა მიველ და წამოვუწექ წინა.

— მე ვარ, შენი კენესამე! რადა ხარ ეგრე მოწყენილი, ჩემო სიკეთევ? — ვკითხე მე, რადვანაც ნაღვლიანობა შევატყე.

— დღეს ავი დღე გამითენდა.

— რადა? ვაი იმას, ვინც ავი შენთვის მოინდომოს. რადა ნაღვლობ?

— არის მიზეზი.

— მაინც?..

— დღეს მამა-ჩემი ავ-გუნებაზედ მოვიდა საყდრიდგან და იმიტომ.

— შენ დღეს საყდარში იყავ?..

წამოვვარდი ფეხზედ და ისე აჩქარებით ვკითხე, რომ თამრო გაოცდა.

— ვიყავ, — მითხრა იმან, — რაზედ აპყვითქდი?

— ბატონი იქ იყო?

— იქ იყო. დერეფანში იდგა, როცა მე წინ გამოვუარე.

¹ დაწმარდა, დამშვიდდა.

‘შენ წინ გამოუარე?!’---

გავაგრძელე სიტყვა და დავაკრაჭუნე კბილები. რო-
გორც ტყვიანაკრავი, ისე გაფითრებული მკედარსავით
იმის წინ გავშეშდი. დიდხანს, დიდხანს ხმაამოუღებელი
ჩავყურებდი იმის ორმოსავით ჩალრმავებულ შავ თვალებ-
სა. ისიც გაკვირვებული შემომცქეროდა. ხმა აღარ გა-
მიცია. გამწყალსავით გულნატკენი ისევ იმ ლობეზედ
გაღმოვხტი და წამოვედი შინ, რომ შემეტყო რამე...

მაშინვე მივუხვდი პეპიას ნაღველსა. იმ კვირა-ღღეს
დათიკოს დაენახა საყდარში თამრო და პეპიასათვის
ეკითხნა:

— ეგ გოგო ვისია?

პეპიას ფერი შესცვლია თურმე და თრთოლით უპა-
სუხნია: ჩემი გახლავთო.

— კაი საპროშტავი¹ ყოფილა!.. — ეთქო იმ დაუნდო-
ბელს ადამიანის-შვილსა.

მომკედარიყო საწყალი პეპია, რომ გაიგო, რომ იმისი
ქალი ბატონს მოეწონა. კარგად იცოდა, რაც იყო ბა-
ტონის მოწონება და რასაც მოასწავებდა. მე რომ ეს შე-
ვიტყე, შევფიცე ღმერთსა, რომ მე მოვკვდები და იმას
კი არავის წავაქეღვინებ-მეთქი.

იქნება არ დამიჯეროთ, მაგრამ ჯოჯოხეთს მიეცეს
ჩემი სული, თუ იმ კვირა-ღამეს ჩემი მღვდელი სიზმარ-
ში არ მომჩვენებოდა. ის დაღონებული იღვა ჩემ-წინა და
რასაც დავეკითხებოდი, პასუხად სულ ამას მეტყუოდა.
ხოლმე:

„ხამს² მოყვარე მოყვრისათვის

თავი ჭირსა არ დამრიდად,

გული მისცეს გულისათვის,

სიყვარული — გზად და ხიდად“.

¹ საკოცნელი. ² უნდა, შეჭფერის.

ბოლოს, მე მითამ მუხლებზედ მოვეხვიე, ცრემლით და ტირილით შევჩივლე ჩემი ამბავი და ვუთხარ: მიბძანე, საით რას გავხდე? იმან არა მითხრა-რა და წავიდა. რომ გადიოდა გარეთ, შემომხედა მე და მაშინ კი მითხრა:— რასაცა გასცემ შენია, რაც არა — დაკარგულია.

დამიჯერებთ ამას, თუ არა — თქვენ იცით. მინდა კი, რომ დამიჯეროთ, იმიტომ რომ მართალია. აღსარებასავით ამ ამბავს გიამბობთ და ტყუილს არ ვიტყვი.

მეორე დღე რომ ჩემთვის არ გათენებულყო, ისა სჯობდა. ისეთი გულმოწყვეტილი და აღრინებული ვიყავ, რომ არ ვიცოდი, რა მექნა. მე არავის არ შევატყობინე, რაც ვიცოდი. მე ჩემს ბედს გავუჩუმდი, მაგრამ ორივე თვალი კი გავაფაციცე. თვალ-ყური ვადევნო, — ვთქვი ჩემს გულში ბოლოს, — იქნება ისე არა სწვიმდეს, როგორცა ჰქუხს-მეთქი. ხანდისხან ერთი საშინელი ტკივილი გულის-ფიცრის ტეხას დამიწყებდა ხოლმე. ვაი თუ თამარომ... მაგრამ არა, მალე გადავიგდებდი ხოლმე გულიდამ ამ ფიქრსა.

ამ ყოფაში ვიყავ და ჯერ არსაიდამ ავი არა ისმოდა-რა. ერთხელ მე ბიჭებში ვიყავ და ბატონის ხმა მოგვესმა, გიტოს ეძახოდა. ღამე იყო. ძილის-პირი მოახლოვებული იყო, გიტო გახლდათ დათიკოს უნამუსობის ავან-ჩავანი¹. გიტო რომ წავიდა, მეც იმის გაუგებრად თან ავედევნე, ჩუმ-ჩუმად შევიპარე ერთს ბნელს ოთახში, რომლის კარიც დათიკოს ოთახში გადიოდა. დათიკოს ოთახში სანთელი ენთო. მე კარებთან სულგანაბული ავიტუზე და ყური, როგორც ლურსმითა, კარებზედ მივაკარ. გიტოს ზურგი ჩემკენა ჰქონდა შემოქცეული და ისე იღვა,

¹ აქ — დანხმარე, ხელშემწყობი, მესაიდუმლე.

დათიკო კი წინა და უკან დადიოდა ოთახში. ბოლოს დათიკო გაუსწორდა გიტოს, შეღვა და ჰკითხა:

— პეპიას სახლი იცი?

— თუ მიბძანებ, გიახლები, — უპასუხა გიტომ.

— გინახავს იმის გოგო?

— როგორ არა, შენი ჭირიმე! აბა გოგო ის არის, აი! იმისი ბადალი¹ დუნიაზედ² არ იქნება.

— მაშ თუ აგრეა, შენ იცი და შენმა ბიჭობამ.

— ჩემი კისერი გახლდეთ. მერე გასათხოვარიც არის!..

— თუ კაი ჩოხა გინდა, თუ არა და კატასავით სარზედ ჩამოგარჩობ.

— ზატონი ბძანდები, ადვილია. მარტო ეს არის ძნელი, რომ იმ გოგოს საყვარელი ჰყავს და ცოლ-ქმრობაც ნათქვამი აქვს. მაგრამ, რაც უნდა იყოს, დედაკაცია: ერთი ჩაქსულა³ კაბა და იმისი ჯანი.

— ნამუსწართმეული ხომ არ არის ჯერ?

— უცოდველია, როგორც გვრიტი.

— ვინ არის იმის საყვარელი?

— ჩვენი გაბრო.

— გაბრო!! — გააგრძელა დათიკომ სიტყვა და ჩაჩუმდა.

მე სმენად გადავიქცე, ვსთქვი, რომ ან აი, ახლა, ან ცოტა ხნის შემდეგ დათიკო იტყვის, თავი დამინებებია, გიტო, ნულარ გაირჯებო. მაგრამ მიმტყუნა იმედმა და დათიკოს კაი კაცობამ იმოღენა სიკეთე ვერ შესძლო. მოუბრუნდა გიტოს და გულდადინჯებულად, თითქო კაი საქმეს შვრებო, უთხრა:

— მეწყინა, ეგ რომ მითხარი, მაგრამ არა უშავს-რა. შენ, რაც გითხარ, ისა ჰქენი, მე და გაბრო მოვრიგდებით.

¹ ტოლი, დარი. ² ქვეყნად. ³ ჩაქიანი (ასბმულნაოჭიანი) კაბა.

რა წამსაც ეს გავიგონე, გაბოროტებული გამოვ-
ტრიალდი და მოვშორდი იმ ცოდვის-შვილებსა. რაილა-
პარაკეს მას უკან, არ ვიცი. ეს კი ვიცი, რომ მე და და-
თიკოს შუა ხიდი მაშინ ჩატყდა და მეც გულში ერთი
ძარღვი ჩამწყდა. მოვრიგდებითო!.. ვაი მენს გაბრიელსა,
რა ცუდად უცვნიხარ!..

საქმის დაგვიანება აღარ ევარგებოდა, უნდა მეხერ-
ხნა რამე, რომ საწყალი გოგო მახეში არ გაბზულიყო.
მაშინვე გავიზრახე, რომ პეპიასთან წავიდე და ყველაფე-
რი შევატყობინო. გლეხის ვახშმობა დიალ¹ გადასულიყო,
როცა მე პეპიას სახლთან მივედი. კაშკაში მთვარე იდგა
და ასეთი მთვარის შუქი იყო მოჰენილი ამ ცოდვილს
ქვეყანაზედ, რომ თითქო ეს ქვეყანა სიწმინდით არი გა-
ნათებულიო. ღმე პეპიას შევასწარ ღვალი სახლის დერე-
ფანში. ის საწყალი დაჩოქილიყო და ჰლოცულობდა. მე
ფეხაკრეფით მივეპარე და აქეთ ბოძს ავეტუხე². კარგა
ხანს ბუტბუტებდა და გულში ხელს იცემდა ის უბედური
მამა, ბოლოს თითქო თავი დაივიწყაო, გულამომჯდარმა
მალლა ხმით შეჰბლავლა უფალსა: — შენთვის მომიბარებია
ჩემი უცოდველი თამრო!... ნუ გაუმრუდებ გზას!.. ღმერ-
თო, მფარველო მართლისაო, ნუ დამანახებ ჩემის შვი-
ლის მიწასთან გასწორებას!..

ადგა ის საცოდავი ადამიანის-შვილი, ხელი თვალებ-
ზედ მოისო, თითქო ცრემლს იწმენდსო, ერთი კიდეც
ჩაიკრა გულში ხელი და გაემართა სახლში შესასვლელად.
მაშინ მივადახე:

— პეპიას გაუმარჯოს!

— ვინა ხარ? თუ ავი სული არა ხარ, ამ დროს აქრა
ხელი გაქვს? — გამიწყრა პეპია.

¹ აქ—კარგად. ² ამოვეფარე.

— ავსულობას ნუ მწამობ. მე შენთან მოსალაპარაკებელი მაქვს, — ვუთხარი მე პირდაპირ.

— ვინა ხარ? ვინ?

— შენი კეთილის-მყოფი, გაბრიელი ვარ.

პეპიას ელდა ეცა: ალბად ბატონისაგან მოგზავნილი ვეგონე გოგოს თაობაზედა; ამიტომაც მწყრალად და გაჯავრებით მითხრა:

— მე შენთან საქმე არა მაქვს-რა. თუ შენ კაი კაცი იყო, მზეს არ დაემალეზოდი. ამ დროს ძაღლსაც კი სძინავს!.. —

მითხრა ეს და გაიწია შინ შესასვლელად. მე ხელი მოვკიდე და შევაყენე¹.

— არ გეუბრება, შე უბედურის დღისავე, რომ ძმომე საქმე მაქვს-მეთქი!.. — ვუთხარი მე.

— შენის ბატონის პატრონს რა საქმე უნდა გქონდეს, თუ არ სულის წასაწყმედი. რა გინდათ, შვილო, ჩემგან? როგორ არ გებრალეებით ბებერი, ულონო, უპატრონო კაცი? თქვენში ღმერთი არ არის?..

— ღმერთიც არის და ღვთისაგან ჩაგონებული სიკეთეცა.

— კარგი, კარგი! — გამაწყვეტინა სიტყვა, — კარგი! ვიცი, რა მაღლიც ტრიალებს თქვენ გულში, ვიცი!..

— ეს გული დამიწდეს, თუ შენი ლალატი შიგ იდოს, — მოვუჭერ მე სიტყვა თამამად და გაბედვით.

— თუ ღმერთი გწამს, მე მამშორდი, ბევრი გველი მინახავს — ჯერ გულში ჩასძვრენოდეს და მერე კი დაეშხამოს. შენის გამჩენის გულისათვის, მამშორდი, ნუ შემამთხვევ ცოდვას. აი, ხომ ჰხედავ, უილაჯო² ვარ. ჩემი პირდაპირ მორევნა დიად აღვიღია, მაგრამ მოტყუება კი

¹ შევაჩერე. ² უძლური, ულონო.

ძნელია. დაანებე თავი მაგ გატკობილის ენით ჩემს ცდუნებასა, ჩემს საცოდაობაში მევე ნუ შემარევიანებ ხელს. მე რაღა ცდუნება მინდა? თქვენ რაღა ოსტატობა გინდათ? მე რა შემოძლიან თქვენთან, ქვეყანა თქვენკენ არის. პირდაპირ მოდით და მოწამლული ისარი მკარით გულში. რაღა ეშმაკობა გინდათ? რაც გინდათ ისა ჰქენით. მე ღმერთს მივანდე ჩემი გულის წყურვილი, იმას გავციო პასუხი!..

საბრალოს გული ამოუჯდა და ტირილი დაიწყო. მეც მეტიანა გული: იმის საცოდაობამ დამწვა.

— იმედ-დაკარგულო, უბედურო კაცო! — ვუთხარი მე გულთბილად და გულნატკენად, — ღმერთი ხომ ჰხელავს, მე მოვსულვარ იმისათვის, რომ შენთვის ჩემი თავი დავდო, რად მწამოვ ავკაცობასა? რად არ მენდობი? მე ხომ შენთვის ცუდი არა მიქნია-რა! ვაი შენ, ჩემო თავო! ცილს ნუ მწამებ უმიზეზოდ. მაშ შენ გაბრიელი ვერ გიცვინია? ადრე და მალე აიგავოს მტკერსავით ეს ობოლი თავი, თუ ადამიანის ღალატი როდისმე გულში გამტარებოდე. ვაი შენ, ჩემო თავო! რად მირცხვენ ყმაწვილბიჭობას? სამაგისო რა მიქნია, რა? სულს ნუ წაიწყმედ ცილისწამებითა, ნუ!.. იმ ღვთის გულისათვის, რომელსაც შენ წელან ევედრებოდი, მომენდე მე და მაშინ ჰნახავ, რაც კაცი ვარ. იმ ღვთის წინ გაძლე ფიცს, რომ მე შენის სიკეთისათვის ვარ აქ მოსული. დამიჯერებ, კარვია, არა და, — მე მაინც ჩემს თავს შენთვის არ დავხოვავ!

ჩემმა სიტყვებმა იმას გული ჩემკენ მოუბრუნეს. მერე რა-რიგად? წამავლო ხელი, მომეხვია და ჩემს მკერდზედ ზედ-დაკლდით ქვითინი დაიწყო.

— შენს ღმერთს აპატიე, შენს ღმერთს!.. — ჰბლავოდა საცოდავად პეპია, — ღმერთი ხომ მოწამეა, შენგან ავი არა გამიგია რა, მაგრამ რა ვქნა? რა ვქნა მე უბედურის დღისამ? შვილი მეღუპება, შვილი!.. ჩემი სისხლი, ჩემი ზოტა!.. ერთად-ერთი შვილი ცოცხალი მემარხება!.. გესმის ეს, ჩემო გაბრიელ! შვილს ვკარგავ, შვილს, მოდი და უნდო¹ ნუ ვიქნები! შემინდევ! შენს ღმერთს აპატიე, თუ გაწყენა რამე ბებერმა, ჭკვადაკარგულმა, უბედურმა მამამა. რა ვქნა? ჩემი შვილია, ჩემი გულ-ღვიძლია, ჩემო გაბრიელ! ვის მივენდო, ვის, ამ ცოდვით სავსე აღამიანის-შვილებში? ძმას არ ვენდობი ძმას, მაგ საქმეში, ღმერთო, ხომ შენ იცი. მაგრამ მაცდუნებ, თუ არ მაცდუნებ, შენ კი უნდა მოგენდო. აჰა, ჩემი საბელი ყელისა!.. შენ იცი!.. გინდა გველავით გამსრისე, გინდა დამიხსენ წაწყმედისაგან! შენ იცი და შენმა ყმაწვილკაცობის მადლიანობამა. შე არა შემძლიან-რა, ხომ ჰხედავ! შემიბრალე და ნუ დამანახებ ჩემის თამროს უნაშურობას!.. შენის ხელით დაეც დანა და დაგვიხსენ მამა-შვილნი ცოდვისაგან. მე ცოცხალი დამმარხე, მიწა მომაყარე და მაგას კი ნუ მიზამ, რომ ჩემი თამრო... ვაიმე, შვილო!..

აქ მეტის გულის ამოჯდომისაგან საწყალს ხმა ჩაუწყდა, სიტყვა შეეკრა და ენა დაება. ღმერთო! რამდენი ამისთანა ცრემლი იღვრება ამ შენგან გაჩენილ ღვდამიწის ზურგზედ, მაგრამ სიავე აღამიანისა აქამდის არ ჩაირეცხა. დიდება შენს მოთმინებასა!

მეც ამიყოლია იმისმა სევდამ და გულის ტკივილმა. რომ არ შემრცხვენოდა, მეც ვიტარებდი. ისე წელმოწყვეტილი, ისე გამშრალი ვიდევ იმის წინ, რომ ვერც ნუგეში ვეცი, ვერც იმედი მოგუმატე. ენა მე აღარ მიჯე-

¹ ვერ მიმნდობი, უნდობელი.

რებდა და გონება. ვიდრე ისე სულელსაგით იმის წინ. მაგრამ ბოლოს კი, რომ ვნახე, რომ გული ველარ დაიმორჩილა და სევდამ დაიბრიალა, — ვუთხარი:

— გული დაიშვიდე, კაცი ხარ, რომ სხვა არა იყოს. რა. ნუ გეშინიან, ისე არა სწვამს, როგორცა ჰქუხს. ღმერთი მოწყალეა, ყველანი კარგად ვიქნებით.

— ჰო, შენი ჭირივე, გაბრიელ! — მიპასუხა იმან, — ეგრე, გეთაყვანე! შენა ზელში ვარ, შვილო, შენ გეთაყვანოს ჩემი თავი. მართლა და ღმერთი მოწყალეა. აღრე და მალე რად ვითხულებ ჰკვასა და გონებას! იმისთანა რა მიქნია, რომ ღმერთმა ჩვენზედ ხელი აიღოს. აი, გეთაყვა, ცრემლს მოვიწმენდ და დავდინჯდები, ოღონდ მიშველე რამე, შენი კვნესამე, შენი!

მე კიდევ ველარა მოგახერხე-რა სათქმელად და გავუჩემდი. ბოლოს მაინც კადეც იმან დაიწყო:

— იცი, რა, ჩემო გაბრიელ! მე წავალ, ბატონს ფეხქვეშ ჩავუვარდებ, ენით ავულოკავ ფეხის ნატურფაჟს¹. ვადვუკოცნი მუხლქს, — იქნება ღმერთი შექეწიას და რაგორმე თავი შევაბრალა. ისიც კაცია, ჩემის სიბრალუღით და საცოდაობით მოღბება.

— შენ ბატონს კარგად ვერ იცნობ.

— მა რა ექნა? — შემომბლავლა საცოდავად, თითქო ყველაფერზედ იმედი გაღუწყულა².

— ეგ საქმე მე დამაცალე. შენი დახმარება მართო იმისთვის მინდა, რომ თვალ-ყური გეჭიროს, ნამეტნავად გიტოს გაუფრთხილდე. ის ძაღლი კაცია: როგორც მორიელი, ისე შემოგებარება და დავსუნთქავს³. დანარჩენი მე ვიცი.

— ეგრე, შენი ჭირივე, ეგრე! ღმერთი იყოს შენი გადამხდელი.

¹ ნადვამს. ² ყველაფრის იმედი დაჰკარგაო. ³ დაგშამავს.

კიდეც ერთმანეთს გავუჩუმდით. პეპიამ ჩაღუნა თავი და რალაც ფიქრებს გადაეკიდა. მეც ჩემი დარდი მედო გულში და იმ დარდმა გამიყოლია. კარგა ხანი ვიყავით ჩაჩუმებულნი, მაგრამ ხან ის შემომხედავდა მე, ხან მე იმას შეეხებოდა და არაფერს კი ერთმანეთს არ ვეუბნებოდით. ვატყობდი, რომ რილაცის თქმა უნდოდა და თითქო ვერ ახერხებდა. მეც მინდოდა ერთის რასმის თქმა, მაგრამ ვერა ვბედავდი, ცუდად არ ჩამომართოს-მეთქი. ჩემი და თამროს ცოლ-ქმრობის პირობისა პეპიამ ჯერ არა იცოდა-რა.

— გაბრიელ! — მითხრა ბოლოს პეპიამ, — მე ერთი ქალილა შემარჩინა ბედმა და იმის მეტი მე არავინ არ მივის¹ ამ ტრიალ ქვეყანაზედ. მოდი, ის ცოლი და შენ ქმარი და მეც მამა თქვენი. ჰა, რას იტყვი შენ?

მე ჩემს ყურებს არ დავუჯერე ეს უეცარი ჩემის ნატვრის ასრულება და ჩემის დარდის მოკვეთა. იმნაირმა სიხარულმა ისე დამიჭირა გული და გონება, რომ გაშტერებით ყურება დავუწყე და მე სულელმა ვერა ვუთხარი-რა პასუხად.

— რას გამიჩუმდი? — დამასწრო ხელახლად პეპიამ, — თუ არ გინდა, სოჭვი: მე მაგით გულს არ მატკენ. ცოლ-ქმრობა ნებითია.

— არ მინდაო?! რას ამბობ, ადამიანო? ჩემი ნატვრა ეგ იყო! ვენაცვალე ჩემს იღბალს! ნატვრა თუ ასრულდეს, მაგეთი! ეჰ, დალაზვრა ღმერთმა, ვერ მომიხერხებია!.. პირდაპირ გეტყვი: ცოლ-ქმრობა ერთმანეთისათვის ნათქვამიცა გვაქვს. ეხლა, რაკი შენი ნებაც არის, ჩემს ბედს ძალიერ არ დაჰყეფს. გიშველოს ღმერთმა შენც და ამ ქვეყანასაც, რომ ნატვრა ცარიელ ნატვრად არა რჩება ცის ქვეშა.

¹ მყოფს.

ჩვენი ცოლ-ქმრობის ნათქვამობა რომ შეიტყო, რალაც ნაღველმა გადურბინა გაფითრებულ სახეზედა. ხმა არ გამცა. მე შევატყე, რომ კიდეც ავ ფიქრს გადაეკიდა ის უნდო ადამიანი და ამიტომაც ზედ დავატანე:

— ცოლ-ქმრობა კი გვითქვამს, მაგრამ არც შენთან და არც ღმერთთან პირშავად არა ვართ. ღმერთო, ხომ შენა ხარ მოწამე, ჩვენი სიყვარული წმინდა არის, როგორც ანკარა მთის წყარო. თუ მზის შუქი წყაროს აამღვრევს, მაშინ ჩვენს სიყვარულსაც ჩვენი გული აუზღვრევია. ცამ ზისხვით მკითხოს და დედამიწამ არ მიმიღოს, თუ ცოდნა რამე ჩვენს გულში ჩასახულიყოს. ნუ ჰშიშობ! ღმერთთანაც და შენთანაც ორნივე პირნათლადა ვართ, ღმერთია ამის თავდები, ღმერთი!

დაიჯგრა ჩემი ალალი¹ სიტყვა. ის ალალი ადამიანი, როგორც მალე ავს დაიჯერებდა, ისე მალე კარგსაც მიენდობოდა.

— მამკალ, აქავ ჩამაქვავე, ჩემო გაზრიელ! — მითხრა იმან ნანვითა², — აქავ მიწასთან გამასწორე! ცუდი გული მაქვს — ეს ოხერი. უნდო ვარ, უნდო! მერე საწყალი ჩემი გოგოც ძალიან მიყვარს!.. მამკალ, გამაქერ! ცუდის გულის პატრონი ვარ მე ცოდვილი, ცუდის! შენ შვილი და მე მამა, მე სულელს სხვა რაღა მინდა!

ისე თქვენ გაიხარეთ, როგორც გახარებული მე იმ ღამეს შინ წამოველ. რაღა მინდოდა? ერთი ნატვრა მქონდა, ისიც ასე უცხად ამისრულდა. შინ რომ მოვდიოდი, მე მეგონა ის კაშკაში მთვარე, ის მბრწყინავი ვარსკვლავები ჩემს ბედს შეჰნატრიან-მეთქი. როგორც ცაზედ, ისე ჩვენს გულში ერთი ღრუბელი აღარ იყო. კეთილი ღამე იყო ის დალოცვილი ღამე! რა უნდოდა ავკაცობას ჩემ-

¹ გულმართალი. ² სინანული ათა.

გან? რაზედ ჩამითრია და დამოუბა სასიკეთოდ გამზადე-
აულო? ვინ იცის? იქნება ესლა მე ეყოფილიყავ რიგინი
მუშა-კაცი, ცოლ-შვილი გარს შემორტყმული მყოლოდა!
რომ მოემკვდარიყავ კიდეც, დამტირებელი შეყოლებოდა,
მიწას მაინც თავისიანი მომაყრიდა, ცრემლს მაინც ჩემნი
დამადენდნენ და ეგრე ძაღლისა და წადირის შესაქმელი
არ გაეხდებოდი!.. შერჩეს ავკაცს ჩემი დაღუპვა... მე ხომ
ამ ქვეყნისა აღარა ვარ, ერთი ფეხი საფულავში მიდგას,
დღესა თუ ხვალე ჩემი სულთამხუთავი მოვა და სულს
გამაფრთხობინებს¹, მაგრამ გულზედ სისხლი გადამესხმის
ხოლმე, როცა ამას ვიგონებ.

ის დალოცვილი მღვდელი ხშირად მარიგებდა ხოლ-
მე, რომ მტერსაც პატივება უნდაო. მეც ვამბობ, მაგრამ
მაგას მარტო ენა ამბობს და გულში კი სწვა ბაღლამი
ტრიალებს. ღმერთო, შეგცოდე, მაგრამ შენკან გაჩენილს
აღამიანსა მარტო შენი სახე თუ მისცეპია, თორემ გული
კი არა. სულ ტყუილია! მაინც აღამიანს მტერი არ შეკ-
ყვარებია.

IX

იმ ბედნიერს ღამეს ჩემს თვალს ძილი არ მიჰკარებია:
ღბინსაც ჭირსავით ძილის გაფრთხილება სცოდნია.

ირაქრათა თუ არა, მეც ფეხზედ ვიდეგ. წუბანდელი
ღამის მადლი ისევ გულში ტრიალებდა. შევხაროდა იმ
რიჟრე დილას, იმ ლურჯ ცასა, იმ ნაპით პირდაბანილს
დედამიწასა და მე მეგონა, რომ ცაც და ქვეყანაც მე შე-
მომხარინა. ქვეყანაზედ მე, თამრო და პეპია რომ მაშინ
მარტო ეყოფილიყავით, სამოთხე სანატრელი აღარ იქნე-
ბოდა. მაგრამ ჩვენ გარდა კიდევ ბევრნი იყვნენ და იმ

¹ ამომაცლის.

ბევრში ჩვენა ბატონი დათიკოცა. რომელმაც გიტოს უთხრა: მე და გაბრიელ მოვრიგდებითო. მომაჯონდა ეს სიტყვები და სამოთხე ჩემი თვალის დაჩაშანების უმაღლესობითად გადამექცა: ჟრუანტელმა დაიბრუნა ტანში და ყოველს სახსარში ტკივილი უფამარა. კბილებმა კრატქუნი დამიწყეს, მუშტები თავის-თავად დამეკუმშნენ, თითქო ჩემი გზის ამრევი ხელში უნდა გამეჭურათ. იმ წამს დათიკო რომ დამენახა, მკონია ძმა რომ ყოფილიყო, ძმა, — იმის დანახვა და იმის სულის გაუკრახობა¹ ერთი იქნებოდა ჩემთვის. ავკაცობაში ნუ ჩამომართმევ: უცბად გამწარებული გული დაუნდობარია².

ბრაზმორეული გამიგვედ ეზოს გარეთ და მეც თითონ არ ვიცი, რა გზით და როგორ მივადექ უფუტავ პეპიას ბაღის ღობეს რომ დავინახე ჩემი თამროს ბაღის ღობე. თითქო გამოფეხიზლდი, გამომეღვიძა. გაუკრახველ ღობის იქით, — ჩემი თამრო მოსჯდომოდა გეგას³ და ბაღის წყლის პირას სარეცხსა ჰრეცხდა. ვაი, რა ღამაში იყო იმ მშვენიერს დღას ის მშვენიერი ქალი! არ ვიცი, დილა იმას აშვენებდა, თუ ის დღასა.

იმის შორი-აშლი თიხის ტარზედ დაბჯენალი იღვა პეპია და თამროს ელაპარაკებოდა. მე სმენად გადავიქეცე.

— ეი, შენ. ეი! პატარა გშმაყო! — ეგებნებოდა პეპია თამროს და თითს უქნევდა, — ეგ რეები ჩაგიდენია, ჰა? მე ვიცი შენი!

— რას ამბობ, ადამიანო, ნეტავი ვიცოდე? — უპასუხა თამრომ და შეაჭყიტა⁴ თავის მაკვალი თვალები, — რა ჩამიდენია?

— ჰმ, რა ჩაგიდენია!.. მითამ არ ვიცი, მითამ არც შენ იცი, თავი მოიკატუნე. მე ჩიტმა ამავი მომიტანა.

¹ მოკვლა, სულის ამორთმევა. ² დაუნდობელია. ³ გობს, ⁴ მი-
აპყრო.

— რას ამბობ, ადამიანო, რას?

— აი, შე მასხარავ, შენა! შეგრჩეს, რომ მამასაც უმაღავდი, შეგრჩეს!

— მამას მზემ და თავი არ მამიკვლეს, მე შენი ლაპარაკი არ მესმოდეს.

— დამაცალე, შე ცუღლუტო, დამაცალე! — ეუბნებოდა პეპია და სახე კი უცინოდა, — ასეთს კაცს წიგათხოვო, რომ სულ შენი ღვინი გაწყევლინო, დამაცა!

— ცხადივ¹ ამბობ, ადამიანო, თუ სიზმრივ? რაებს ამბობ?

— სიზმარს გეუბნები. როცა ერთ რეგვენს² ქმარს მიგათხოვებ, მაშინ ეს სიზმარი აგიცხადდება. დამაცა!..

— ახა, ღმერთო ჩემო, რას გადამკიდებია.

ეს რომ სთქვა თამრომ, გაჯავრდა და ისე ღონივრად დაუწყო სარეცხს სრესა, თითქო ჯავრი ამაზედ უნდა ამოიყაროსო.

— მაშინ სხვა-რიგად დაუშტვენ, — უთხრა პეპიამ.

— დავუშტვენ რა, ბულბული ვარ? — ტუჩებ აბრეციოთ ბუტბუტებდა ლამაზი გოგო.

— აი, ალილო და ხეალო, — მაინც არ იშლიდა თავისას პეპია, — მე კი მიყვილია და...

— რა გიყვილია? — სთქვა და დაატყერდა შვილი მამასა.

— რომ რეგვენ ქმარს მიგცემ.

— კიდევ!.. უწინამც დღე გაჰქრობია.

— რაო? არ მოკდის გუნებაში?

— მამი, ღვთის გულისათვის დამეხსენ. რა ცუდ გუნებაზედ ამდგარხარ!

— არ დაგეხსენები³, შე ცუღლუტო, შენა!

¹ ცხადად, ცხადლივ. ² უგვანს, უვარგისს. ³ თავს არ დაგანებებ.

— გუნებას ნუ შირევ, დამეხსენ-მეთქი.

— მე შენთვის ქმარი მიშოვნია.

— თუ გავთხოვდე, მაშინ.

— მაშ არა სთხოვდები?

— არა.

— რატომ?

— მიტომ.

— მაინც?!

— იმიტომ.

— არავის შეირთავ, არავის?!

— ორ ზელმწიფის შეილიც რომ იყოს, არ შევირთავ.
ეხლა? არ დამეხსენები?

— მაშ შენ, როგორც გატყობ, არც გაბრიელს შეირ-
თავ. —

უთხრა ცდითა¹ პეპიამ და ღიმილით დააქჳერდა
შვილსა. მე თამროს შევხედე, იმას შერცხვა, აღმური აუ-
ვიდა ლოყებზედ, თავი ჩაღუნა, ვერაფერი ვერა უთხრა-
რა მამას პასუხად. მიუბრუნდა ისევ სარეცხს და უგულოდ
სრესა დაუწყო, თითქო გარეცხა კი არ უნდა, სირცხვი-
ლის გაქარწყლება უნდაო.

— არ შეირთავ? — დაიწყო ისევ პეპიამ, — ბატონი
ხარ, მე ძალას არ დავატან.

თამრომ ერთი შემოჰხედა ქვეშ-ქვეშად მამასა და მე-
რე ღიმიტ ისევ ჩაღუნა ლამაზი თავი.

— მოლოწინობა?² ხომ არ გინდა, დედო? — გაუხუმრა
კიდევ პეპიამ, — ევეც შენი ნება იყოს, მაგანედაც ყაბული³
ვარ. ხმა ამოიღე. რატომ ჩავივარდა ეგ შენი ტიკტიკა
ენა? არ გეცურება, გელაპარაკები?

მისწვდა პეპია და თამრო წამოაყენა. ის არ გაუძა-
ლიანდა და წამოღდა.

¹ გამოსაცდელად, განგებ. ² მონასტერში წასვლა. ³ თანახმა ვარ.

— პირობა თუ მიჯიცა ვისთვისმე!.. იქნება მახეში მოინწყვდი ვინმე!.. — უცინოდა პეპია.

— იი, დამეხსენ!.. რას გადმეკიდე, ადამიანო?

— სთქვი, აბა სთქვი, — გინ გააბი მახეში.

— იპ, ბეჩაღ, რა გინდა ჩემგან? — ფხუკიანობდა თამრო.

— აბა, თუ ქალი ხარ და მეტყვი.

— ახა, ღმერთო ჩემო! არ დამეხსენები? ქა! იპ...

გამოეცალა ხელიდამ თამრო და გაექცა მამასა.

— აქ მო, შვილო! გვეყოფა ხუმრობა, — უთხრა ეხლა კი ხუმრობა-ვაშეებით პეპიამ, — თუ შენ თქმასა ჰთაკილობ, აქ მო, ჩემო იმედო, მე გეტყვი. მამისა იმას უნდა ეთაკილებოდეს, ვინც მამასთან პირშავია. შენ იმისთანა არა ხარ, ჩემო სალხენო! აქ მო, შვილო, აქ!

თამ¹ შედგა¹. პეპიამ იმისკენ გასწია. მამა მივიდა შვილთან, მკლავი კისერზედ გადაჰხვია და მეტად გულთბილად უთხრა:

— მე გაბრიელმა ყველაფერი მითხრა, ჩემო კარგო! მე ყველაფერი ვიცი. ღმერთმა ერთმანეთს შეაქრის-ყინულსავით ტკბილად შეგაბეროთ. შენს მეტი ვილა მბაღია, შვილო, შენა კენესავე, შენი!.. თუ შენ ბედში მეყოლები, მე რაღა მომკლავს. გაბრიელი კაი ალალი² ბიჭია, კაი, ხელლონიერი, ჯანაია ბიჭია. კლესკაცს მეტიც არა უნდა-რა. ისე გაგიფრთხილდება, როგორც თავის ორ თვალსა; ჩემო იმედო ქეყენისავ! კაი პატრონი მოგცა ღმერთმა, მაღლი უფალსა! მე ახლა თუნდა შენს კალთაში სულიც დავლიო, მაგდონს არას ვინაღვლი. რის დარდიღა უნდა მქონდეს! თუ ღმერთი შენს შვილიერებასაც შემასწრებს, ხომ ძაღლიც არ დაჰყვებს ჩემს ბედსა, — თუ არა

¹ შეჩერდა. ² გულმართალი, კარგი.

და, ეგეც ნება ღვთისა იყოს, ვენაცვალე იმის მადლს! გაბრიელი, მართალია, ღარიბი ბიჭია, მაგრამ გლეხკაცი ღარიბობით არ დაიწუნება. ქვეყანა ღონიერია, მარტო ერთი მკლავის გაქნევა უნდა, თავს ყველა დაირჩენს. თუნდ ეგეც არ იყოს, ღვთის წყალობა ბევრი მაქვს. მე რა ოხრად მინდა? პური, ღვინო, მამული — სულ თქვენია. ღმერთმა, ობლების პატრონმა, ყივლაფერი მშვიდობაში მოგახმაროთ, შვილო! მეც, მინამ ცოცხალი ვარ, ვიცოდელივთ თქვენს სადღევრძელოდ და როცა მოვკვდები, თქვენ იცით, შვილო, და თქვენმა კაი აღამიანობამ, მკვდარს როგორც მომივლით...

მე ამის გამგონმა იქ ველარ ვიდვომილე. იმისთანა ტკბილის მამა-შვილობის მაყურებელსა გული ღზენით ამიტირდა, ცრემლი თვალში მომერია. ვაი, რა კარგია ხოლმე ხანდისხან ეს უბერიო წუთის-სოფელი! ავ-კარგიანი ყოფილა, შენი ჭირიშე, ეს ქვეყანაცა. იმ მამისა და შვილის ლაპარაკმა გულის სიმწარე ჩემი გამინიავა, სიკეთის იმედი კიდევ ჩამესახა გულში და კაი გუნებად შევიქენ. მტრობამ გულში ველარ იღვამილა.

ეთქვი ჩემს გულში: — მე იმათ დავუშლი, რომ გამოვუჩნდე-მეთქი, ავდე და შინ წამოვედი. რით გათავდა იმათი ლაპარაკი, — არ ვიცი. ეს კი ვიცი, რომ იმ წამს ისინი ბედნიერნი იყვნენ.

გადიოდნენ ღვინი და ღამენი. მე თვალგაფაციცებით გულისყურს ვადევნებდი დათიკოსა და გიტოს. მე ვატყობდი, რომ რამოდენიც მეტი ხანი გავიდა, იმოდენად დათიკომ ჩემზედ გული შეიცვალა. ორ მტერსავე ერთმანეთს ველოდით, — აბა წინ ეინ დაიწყებს ომსაო. მაგრამ მინამ საჭმე ომამდინ მიდგებოდა, მე მინდოდა დათიკოსთან მომელაპარაკნა პეპიას ქალის თაობაზედა და ვცდილიყავ დამეყოლებინა ისე, რომ ხელი აეღო თამ-

როზედ და ჩვენში ისევ სიყვარული ჩამოვარდნილიყო. იმის ავ-კარგიანობის იმედი მქონდა, მაგრამ იმედმა შიმ-ტყუნა.

რალა გაგიგრძელო სიტყვა: გიტო ვერაფერს გაზდა, სალაპარაკოდაც არ შევახვედრეთ მე და პეპიამ თამარო. ამან უფრო გაააფთრა დათიკოს ჟინიანი და მურტალი წადილი. აშკარაა, ამის მიზეზი მე ვეგონებოდი, ამიტო-მაც მე დათიკომ ზაფანგი დამიგო და ქვეშ მომიმწყვდია. როგორ მეგონებოდა, რომ იმისთანა ვაჟკაცი ევრე მხდლად მომექცეოდა.

ერთხელ, დილით, დათიკოს დავეძახნე და მე შინ არ ვიყავ. როცა მოვედი, კიდეც დამიძახა და შემეყვანა თავის ოთახში.

— სად ბძანდებოდი, ჩემო შერმადინ? ¹— მითხრა და-ცინივით დათიკომ.

— არსად, ისე დავეხეტებოდი.

— ასე აღრე?

— რაც შენთვის აღრეა, ის ჩვენთვის აღრე არ არის.

— ეგ გადაკვრით ლაპარაკი რად იცი შენ?

— ეგრე გავუჩენივარ ღმერთს...

— ყური დამიგდე: შენ რალაც ნალველი გაქვს და მე მიმაღავ.

— იქნება.

— არა, თუ ღმერთი გწამს.

— მართალს მოგახსენებ.

— მოდი მითხარ, — რა ნალველი გაქვს.

— თქმა აღვილია, ბატონი ხარ, გეტყოდნი, მაგრამ შენთვის რა ხელსაყრელია?

¹ „ვეფხისტყაოსნის“ გმირის ავთანდილის თანშეზრდილი.

— ეგ ბე კიტრ.

— მე რატომ აღარ უნდა ვიცოდე?

— შენც შეიტყობ.

მე ძალიან გამეხარდა, რომ ჩემი საქმე ასე მოეწყო და მიტომაც პასუხად პირდაპირ ვუთხარი:

— თუ აგრეა, მოგახსენებ: მე პეპიას გოგო მიყვარს და ჯვარი უნდა დავიწერო.

— მერე რა გიშლის?

— პეპია ცოლზედ მგლოვიარედ არის, სულ ექვსი თვე არ არის, რაც ცოლი დამარხა და ჯერ-ხანობით¹ ეს მიშლის.

— სულელი ჰყოფილხარ.

— რაღა?

— რომ ჯვარს იწერ?

— მაშ?

— მაშ ისა, რომ ქალი ჟინის საკლავად არის კარგი და არა ზურგზედ ასაკიდად. მაგრამ მე არ გიშლი, დაიწერე ჯვარი. მზითევი და შენი დაბინავება ჩემი კისერი² იყოს.

— შენ რა შუაში ხარ, რომ მზითევს მპირდები? — ვკითხე თამამად.

შევატყე რომ, ჩვენი საქმის კვანძი აქ იხსნებოდა.

— ქალი ჩემია, — მითხრა იმან უსირცხვილოდ — და მზითევსაც იმიტომ გპირდები, რომ ჯერ ჩემი იქნება.

— ეგ რა სთქვი? — წავძახე მე კანკალით.

— ისა ვთქვი, რაც შენ გაიგონე, — მითხრა იმან ღინჯად.

— დათიკო! მე გლეხი ვარ და შენ ბატონი, — ვუთხარი მე გულმხურვალედ და ვედრებითა, — გევედრე-

¹ ჯერ-ხანობით. ² ჩემ კისრად.

ბი, გზიდამ ჩამომეცალე. გულიდამ ნუ ამომარეცხინებ
შენს სიყვარულს, შენს ერთგულობას და ინაცვალე ჩემი
ობოლი თავი. დათიკო! თუ ღმერთი გიჯვარს და შენი
გამჩენი გწამს, თავიდამ მოიშორე იმ გოგაზედ ფიქრი.
ნუ ამაყრევინებ შენზედ გულსა, შენთანა ვარ შეზრდილი,
შენი ჭირიმე, დათიკო, ცოდვას დამსენ!.. მაგისთანა
ვაჟაკი ხარ და შენი გული როგორ ვერ დაგიმორჩილე-
ბია! მადლი ჰქენ და ჟინი მოიკალ: ყელას დაგიჟივ
და იმ გოგოს ნამუსს კი არა, ის გოგო ჩემია...

— ჯერ ჩემია-მეთქი, — გამაწყვეტინა სიტყვა, — მერე
თუნდ შენი იყოს, თუნდა სხვისა.

— დათიკო! შენი ჭირიმე, ხიფათს ნუ შემამთხვევ,
ცოდვაში ნუ გამხვევ! დამითმე ის გოგო და შენს ღმერთს
დაამადლე.

— როცა მე ჩემსას ავასრულებ, მერე შენთვის და-
მილოცნია.

— მართალს ამბობ და აღარ ჰხუმრობ? — ვკითხე და
გული ყელში მამებჯინა.

— შენი ცალი¹ ვიჭნები, რომ შენ გეხუმრო.

— მაშ გაბრიელს თავზედ ქუდი არ ეხუროს, თუ
შენ შენი წადილი² შეისრულო.

— თუ ღმერთი გწამს, წინ არ გადამიდგე!... — მითხრა
იმან უკადრისად და დაცინვით.

— წინაც გადაგიდგები და მეტსაც გიზამ.

— მემუქრები თუ?

— ძალი შემწივდეს ქაღილსა³, ფრიდონისა⁴ არ იყოს.

— შენი შეტყვევნილი იყოს, ვინც შენისთანას შეუ-
შინდეს.

¹ ტოლი. ² სურვილი. ³ აქ — ნუქარისა. ⁴ „ვეფხისტყაოსნის“
გმირთაგანია.

გულმა ბაგა-ბუგით ცემა დამიწყო, მკერდში გული აღარ მეტეოდა. დათიკოს მოკვლის სურვილმა ელვისა-ვით გამირბინა ფიქრში. მაგრამ თავი დავიჭირე, დავ-ძლიე ეშმაკის ცდუნება.

— დათიკო! სად მიგყევარ? ნუ გამწირავ, შემიბრალე შენი გაბრიელ!..

— წყალსაც წაუღიხარ.

— გოგოს მარტო მე უნდივარ, დათიკო! ღმერთთან ცოლ-ქმრობის პირობა მიგვიცია...

— ღმერთმა შენც შეგარცხვინოს და თქვენი პი-რობაცა.

— დათიკო! შენ შენს ბედისწერას აუტანიხარ.

— დამეკარგე აქედამ!

— დათიკო!.. არ გეცოდება იმისი დროული მამა? იმის მეტი შვილი არა ჰყავს. ნუ დაასხამ თავზედ ლაფს, ნუ დაეწყევლინები...

— აქედამ გამეცალე-მეთქი, — შემომჰყვილა.

— დათიკო! არ გებრალება ის ღვთის სული, უცოდ-ველი გოგო? ნუ წაართმევ ნამუსს! შე მაჰუქე იმისი თავი.

— მერე შენ გაჰუქებ.

— მერე და არა ეხლა?.. ფუ, მაგ ნამუსს და მაგ კა-ცობასა!.. —

შევახე ესა იმედ-მოშორებულმა და გაბრაზებულმა, გავიძერ ხანჯალი, და გადავდგი ბიჯი თუ არა დათიკო-საკენ, მეორე ოთახიდან გამოცვივდნენ სამი დამალული ბი-ჭი, მომცვივდნენ უკანად და გამაკავეს. ხანჯალი ხელი-დამ გაშვარდა. თურმე ეს წინათვე განეზრახა დათიკოს, წინათვე ყველაფერი გაემხადებინა, რომ მე სამართალში მიეცემოდი და ამით მე თავიდან მოვეშორებინე. მე რა ვიცოდი? ერთი კი ძალ-გულიანად შევბღერტე¹ ჩემი დამ-

¹ შეეძარი.

ქერები, იქნება ხელიდამ წაფუვიდე-მეთქი, მაგრამ იმ დალოცვილის-შვილებს რკინის ჭახრაკისებ მაგრა ვე-ქირე.

— ფუ, მაგისთანა ვაჟკაცობასა!.. ფუ, მაგისთანა თა-ვადიშვილობასა!.. — შეეკოვლე უილაჯომა დათიკოს, — მაინც კიდეც გზას გიპოვი და შენს უნამუსობას ქათამსავით ზედ წაგაკლავ!..

დათიკომ პასუხი არ მომცა. ბიჭებს უბძანა და მე დიანბეგთან¹ წამიყვანეს.

დიანბეგმა ყველაფერი გამომკითხა. მეც ყველაფერი ისე ვუამბე, როგორც იყო. არა დამიმალავს-რა. რომ გა-ვათავე ჩემი ამბავი, მკითხა:

— მაშ შენ და პეპიამ შეჰქარით პირობა ერთად, რომ შენი ბატონი დღეს დილით მოგეკლათ?

მე გამოაცა ამ კითხვამ. ვიფიქრე, იმ საწყალ ადა-მიანის გარეგაც უნდათ-მეთქი ამ საქმეში და ეგრეთ იმის ბოლოს მოღებაცა-მეთქი. ფერი მეცვალა, მაგრამ რას ვუ-შველიდი?

— ცოდვას ნუ აიღებ, დიანბეგო, კისერზედ, — ვუთ-ხარი მე, — პეპია ამ საქმეში ღმერთსავით ალაღია და უცოდ-ველი.

— ნუ მიჰქარავ! — გამიწყრა დიანბეგი, — მაშ იმ ღამეს რომ პეპიასთან იყავ, რას აკეთებდი?

— აბა რა ღამეს?

— აი, დერეფანში რომ ჰლაპარაკობდით.

— ღმერთი, რჯული, არც მაშინ და არც მერე, ბა-ტონის მოკვლის ფიქრი ჩვენ გულში არ გაგვიტარებია!

— აბა, ძალიან დაგიჯერებ, აი! მაშ რისთვის იყავ, თუ არ მაგისათვის?

¹ ბოქაულ-მოსამართლესთან.

მე ვუამბე გულმართლად, რაც მაშინ მე და პეპიამ
ვილაპარაკეთ.

— მამი-შენის ცხონებას, არ მამატყუო!.. — დამცინა
იმ უსამართლო მოსამარფლემ.

ჩემი ნათქვამი სულ ერთიანად დაწერა და მით-
ხრა — ხელი მოაწერეო. მე წავიკითხე, ქართულად ნაწე-
რი იყო. რაც ლაპარაკი გექონდა მე და დიანბეგს, სულ
სიტყვა-სიტყვით ეწერა. მეც უწიშრად ხელი მოვაწერე.
დიანბეგმა უბძანა: გაიყარეს ბოროტი და სატუსაღოში
შემაგდეს.

ვეგლე მარტოდ-მარტო იმ საძაგელ სამყოფელოში.
რა გითხრათ, რა ჭირი გამოვიარე იმ ერთს დღეს და იმ
ერთს ღამეში!.. გულმა ღრღნა დამიწყო, სისხლი ძარღვებ-
ში გამიყინდა, ტვინი კი მეწოდა. ძნელია, შენი ჭირიმე!
ბრალდანი კაცი ყველაფერს აიტანს, რაც უნდა სატანჯვე-
ლი იყოს. ვაი იმას, ვინც უბრალა!.. მაშინ... უჰ, მაშინ..
ღმერთმა დაიფაროს ყოველი ქრისტიანი და ყველა ადა-
მიანის შვილი... როგორც ცოფიანი ძაღლი, თავს შეიჭამს
უბრალოდ სატანჯველს მიცემული კაცი. ვისაც არ გამო-
უც ჰქონდა ეს დღე, იმან არ იცის — რა მწვავეა ღმერთმა ნუ-
რავის გამოაცდევინოს.

ჩემი თავის ჯავრი ხომ მკლავდა და მკლავდა, პე-
პიას და იმისი გოგოს ნაღველი უფრო ცეცხლს მიკიდებ-
და. სწორედ გითხრათ, მე ჩემი თავი ძალიანაც არ მენა-
ნებოდა: მე ერთი უთვისტომო ბიჭი ვიყავ. რაკი საქმე
ასე მოხდა, თუნდა თოფითაც დაგეხვრიტეთ, ბევრი არა
მენადღებოდა-რა. რა დედ-მამა ამიტირდებოდა, რა და-
ძმანი ამიგლოვდებოდნენ? ერთი კაცი ვიყავ, წავიდოდი და
მტვერი მტვერად ვიქცეოდი. ქარი დამქროლავდა და იმ
მტვერსაც აჰკვიდა დედამიწის ზურგიდამა. ისინი მებრა-
ლებოდნენ, ისინი! მე ვიყავ იმათი გულშემატკივარი ამ

ტრიალს ქვეყანაზედ, მარტო მე!.. ვაი რომ უზეიროდ თავი წაგიზღინე!.. ეგრე უზეიროდ რომ არ გაეფუჭებულე, მე ვიცოდი, რა კაცობასაც მე იმათ გავუწევდი, მაგრამ აღარ დამცალდა. იღბალმა აქაც წამიცდუნა და მიილატა. ვაი, რომ ჩემს მტერს, ჩემის უზეირობით, გზა დავუკალე!...

სამს თუ ოთხს თვეს უკან მოწმეების კითხვა გაათავეს და მე დიდ სატუსალოში გამკზაგნეს ჩვენ პატარა ქალაქს, საცა ნაჩაღნიკი და სასამართლო იმყოფებოდა.

ორი წელიწადიც იმ სატუსალოში ვეკდო. ამ ორ წელიწადში სულ მარტო ვიყავ ერთს უწმინდურს პატარა და ბნელს ოთახში. რამდენი ათასი ფიქრი მამივიდა და წამივიდა, ვინ მოსთვლის? მე კარგად ვიცოდი, რომ დანაშაული არა მქონდა რა, მაგრამ ესეც ვიცოდი, რომ, თუ ღმერთზე და სამართალზედ ხელს აიღებდნენ, ციმბირს იქით გადასაცემლებდნენ.

პირველ ხანებში რომ მამგონებია ჩემი უბრალობა და ის ტანჯვა, რომელსაც მე მიმცეს, დავცემულვარ იატაკზედ და უილაჯობით მიწა მიღრღნია, კბილით ხორცი მიგლეჯნია, თითებიდამ ჩემი სისხლი მიწოვნია. ასეთი დღე დამდვომია. დრო ყოფილა, რომ უხამს გამოვაჟენთებდი, უხამს, ჩემის დაუხამულის გულიდამ და წკეთ-წვეთად ჩავაწურებდი ჩემს დამღუპველსა, რომ იქ შემზვედროდა, მაგრამ ის სად იყო? ღმერთო, მაღალო, ნურა ქრისტიანს კაცს, ნურა ადამიანს ნუ მიაყენებ იმ დღეს, რაც მე ხანდისხან იმ სატუსალოში დამდვომია!.. შენი ჯოჯოხეთი იმასთან სამოთხეა.

ორის წლის შემდეგ მე განაჩენი წამიკითხეს. მე ხაროს¹ სათხრელად დავენიშნეთ და საწყალი პეპია საციმბიროდ გაეხადნათ. ღმერთო! რატას იცდი და არ წარღვნი ამ ცოდვით საგსე ქვეყანასა!...

¹ მაღნის.

შვიდმა, თუ რვა თევზ კიდევ გაიარა და ბოლოს მითხრეს, რომ შენი გაგზავნის დრო მოვიდაო. აქამდინ მე სულელი კიდევ რაღასაც ველოდი: მეგობრა ღვთის სამართალი კიდევ გაიღვიჩქბს-მეთქი და მართალს გამამართლებენ. ამაშიაც მოვსტყუვდი.

შემსწეს ძველი ბორკილი, გამიკეთეს ახალი, უფრო მაგარი და სატუსალოს გაღაფანში გამომიყვანეს. გაზაფხულის პირი იყო.

გაღაფანში თხუთმეტიოდ სამგზავროდ გამზადებული სალდათი მწკრივად იდგა. გამოიყვანეს სხვა ოთახებიდამ სხვა ტუსალებიცა. მე გარინდებული ვიყავ და ისე უგულოდ ვუყურებდი თითო-თითოდ გამოშავალს ტუსალებსა. ბოლოს ორი თათარი გამოიყვანეს და იმათ უკან მოსდევდა ბორკილის ჩხარა-ჩხუჩით ერთი ტანში მოკაკული, დროული გრძელ-თეთრ-წვერა ტუსაღა: თავი ჩაელუნა და მზეს არ უყურებდა, თითქო მზეცა და ქვეყანაცა იმისთვის აღარ იყო. დავაკვირვე თვალი და, ვაი იმის მნახავს! — პეპია ვიცანა. მე აქამდის იმის იქ ყოვნა არ ვიცოდი. პეპია იყო, მაგრამ რა პეპია!.. ველარ იცნობდი, ისე მომკვდარიყო და გამოცვლილიყო!..

— პეპიავ, კაცო, შეზა ხარ? — გაოცებით შევყვირე საცოდავსა.

იმან თავი მაღლა აიღო და შემომხედა.

— შეილო, გაბრიელ! — დაიბლაღლა საცოდავის ხმით, — შენც აქა ხარ? მოგიკედეს თავი, საცოდავო პეპიავ! ჩემი თამრო აბა ეხლა კი ცოცხალი დამარხული იქნება!.. ვაიმე, შეილო! ყველა იმედი შენის დახსნისა¹ ეხლა დამელუბა, აი!..

შემოიკრა ორივე ხელი თავში, მუხლი ჩაეკეცა და ხმამაღლა ქვითინი დაიწყო. მე იმის საცოდაობამ დამწვა.

¹ განთავისუფლებისა.

— შენ რაღად, ჩემო გაბრიელ? შენ რაღად, რაღად? — ქვითინებდა ის ტანჯული კაცი: ეთქვათ, მე იმისათვის, რომ უბედურის შვილის უბედური მამა ვარ, შენ რაღად, შე უბედურის დღისაგ!

— მეც იმიტომ, ჩემო პეპია, — ვუბასუბი მე გულამომ-
ჯდარმა, — რომ შენი სიკეთე მოვიდლომე, მაგრამ ეხლა აღა-
რა გვიშველის-რა. ჩვენ სამნი უილაჯონი ვართ და იმისა-
კენ კი მთელი ქვეყანა ყოფილა. ნუ სტირი. ცრემლს ამ
ქვეყანაში გასაგალი არა ჰქონია, — ტყუილად ნუ ჰღვრი.
ღმერთი გვიპატივებს, თუ კაცმა ვერ გვიპატივა.

— ეჰ, ჩემო გაბრიელ, არც ღმერთი ყოფილა ჩვენ-
კენ! ვაიმე, შვილო თამრო!.. შენს ნამუსს ღმერთიც ველარ
დამიბრუნებს. გათავდა ყველაფერი ჩემთვის! ამ ქვეყანა-
ზედ მე აღარა დამრჩენია-რა...

იქნება საწყალს პეპიას კიდევ რაღაცა ეთქვა, მაგ-
რამ სალდათმა წამოუარა, თოფის კონდახი წამოჰკრა და
წამოაყენა. მეც ჩამაჩუმეს.

უფროსმა უბანა, სალდათები გარს შემოგვერტ-
ყნენ და ბორკილის ჩაბრა-ჩხურით ექვსი ტუსალი გამო-
გვამგზავრეს. საწყალი პეპია და ერთი სნეული ტუსალი
ძლივ მობობდავდნენ. გალავანს გარეთ რომ გამოვედით,
პეპია და ის სნეული ტუსალი ურემზედ დასვეს. სიავეს
შეჩვეულსა, ეს რუსების სიკეთე გამიკვირდა.

✱ შევიდს დღეზედ მკინვარის მთას დავუბლოვდით.
სალამო ხანი იყო და ის სოფელი, საცა იმ ღამეს ჩვენ
უნდა შეგვესვენა, ჯერ კიდევ შორს იყო. ჩამოხინდდა.
მეურემე დაიძაბა, ურემი გატყდაო. ყველანი შეგვაყენეს,
სალდათები გარს შემოგვიბუნენ, ზოგმა ჩიბუხის კეთება
დაიწყო, ზოგმა პურის კამა, ზოგი წამოწვა. ჩვენც ჩავს-
ხედით. ტუსალები ამბობდნენ, რომ ხვალ საქართველოს
მიჯნას გავცილდებითო.

გული მომიკვდა, ეს რომ გავიგონე, და დავლონდი. ჩემისთანა უბვისტომო ადამიანისათვის ქვეყანა ყვეოგან ერთი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ქართველისათვის საქართველო დიდი რამა ყოფილა. რაც უნდა იყოს, შენი ჭირიმე, ჩვენი აკვანი საქართველოა, ჩვენი მამა-პაპის საფლავი საქართველოა, ჩვენის ენის ქვეყანა ეს არის, ჩვენის სიტყვა-პასუხის გამგონი ეს არის, ჩვენი მზე აქ არის და ჩვენი მთვარე, და თუ გული გაქვს — გულიც აქ არის, თუ სიყვარული გაქვს — სიყვარულიც აქ თუ იქნება, თორემ სხვაგან სადა? სადაური სად მივყავართ, — გკითხავდი ჩემს თავს ტკივილითა და წუხილითა, — ეს ქვეყანა აღარ უნდა ვინახულო, აქაურმა მზემ აღარ უნდა გამათბოს, აქაურმა მთვარემ შუქი აღარ უნდა მომფინოს!.. სიტყვა-პასუხის გამგონი აღარ უნდა მყვანდეს!.. აქაურმა წყალმა წყურვილი აღარ უნდა მომიკლას!.. აქაური სალოცავი აღარ უნდა ვილოცო!.. თამროც აქ უნდა დამრჩეს უპატრონოდ!

ვწუხდი და ამ ფაქტებში ვიყავ. უეცრად ცხენების თქაფა-თქუფი¹ შემომესმა. წამი არ დასცალეზია², რომ ხუთი თუ ექვსი ცხენოსანი ზედ წამოგვაწუდა. დასჭყვიღეს რუსებს, ჩვენ კი გვითხრეს: ვისაც შევეძლოთ, თავს უშველეთო. მალე მტერი თქვენ მოვიკვდეთ, მალე ის სალდათები გაფრთხნენ, მაგრამ მერე კიდევ შემოგროვდნენ და სროლა ასტეხეს. ამ ალიაქოთში³ მე და პეპიამ დრო ვიხელთეთ და გზის გადაღმა თავ-თავ ქვე დავეშვით. ის ბერიკაცი ასეთი გამოჩნდოდა, რომ ოცის წლის ბიჭი გეგონებოდა. გამიკვირდა, მაგრამ მაშინ კი დავიჯერე, რომ გაჭირვებას ბევრი რამ შესძლება. ჩვენ უკან აგვედევნა ერთი ცხენოსანი და, რომ დავვეწოთ, მე ქლიბი მომაჩერა ხელში, გზა მშვიდობისაო, შემოგებახა.

— თუ ღმერთი გწამს, ვინა ხარ? ბნელაში ვერ გარჩევ, გვითხარი შენი სახელი და დაგვალოცვინე შენი თავი — შევეხვეწე მე.

— სახელი რად გინდათ? ვინცა ვარ, ის ვიქნები, — მიპასუხა იმან, — თუ გინდათ დამლოცეთ: სანთელ-საკმელი თავის გზას არ დაჰკარგავს.

გვითხრა ეს, ჰკრა ცხენს მათრახი და ბნელში მიგვემალა.

ცოტა თუ ბევრი უგზო-უკვლოდ ვიარეთ. პეპიამ სიარული ველარ შესძლო. წამოვიკიდე საცოდავი ზურგზედ და, თუმცა ის ამას ჰთაკილობდა¹, ისე წავიყვანე. დიდხანს არ მომინდა სიარული, იქავ ერთ უდაბურს ხევში ჩავედით და იმ ღამეს იქ ვისადგურეთ. მე მაშინვე დავიწყე ბორკილების გაქლიბვა და რიჟრჟზედ ძლივ გავათავე იმათი გატეხა. დავწექ და დავიძინე. მზე კარგად ამოსული იყო, რომ გამომეღვიძა. მაშინ მომაგონდა, რომ ჩვენ ერთი ნამცეცი პური არ გვქონდა. შენი მტერი გახდეს, როგორც მე მაშინ გავხდი. არ ვიცოდი, რა მექნა, ვისთან წავსულიყავი იმ ტუხალის ფარაჯითა?² მაშინვე დამიჭერდნენ. პეპია, მართალია, არას ამბობდა, მაგრამ ეტყობოდა, რომ საწყალს შიმშილი მოერია. როგორც იყო იმ დღეს და იმ ღამესაც შიმშილი მოვითმინეთ, მაგრამ შველა კი არსით იყო.

გათენდა მეორე დილა და იმედმა არსაიდან მოგვითანა ნუგეში. პეპია საცოდავად გახდა, თვალები ჩაუძვრა³, ლოყები ყბებ-შუა ჩაეკეცა და სულ მოიშალა. მეც ძალიან ვიტანჯებოდი ცალკე იმის ყურებით, ცალკე უიმედობით, რომ შველა არსაიდან მეგულებოდა. პეპიამ ეს შემატყო და მითხრა:

¹ უკადრისობდა. ² შინლითა, მაზარითა. ³ თვალები ჩაუცვივდა.

— შვილო გაბრიელ! ნუ მიწყენ კი და მე სიარული აღარ შემიძლიან. მე შენთვის მეტი ბაჭა ვარ: თავი დამანებე. მე ამ ქვეყნისა აღარ ვარ და არც ამ ქვეყნისათვის გამოვდგები. შენ წაღა, შვილო. ტყუილად ჩემის გულისთვის ხელახლად თავს ნუ გაიფეკება. ისიც გეყო, რაც ჩემის გულისთვის შენ მოგივიდა.

მე ეს სიტყვა ძალიან მეწყინა.

— რას ამბობ, შე უბედურო? — ვუთხარი მე თითქმის მწყრალად, — რომ წავიდე, ვის ხელთ დაგავდო? ღმერთს რაღა ჰასუხი გაცევ?

— ღმერთს ჩემზედ დიდი ხანია, შვილო, ხელი აუღია. მე მაინც-და-მაინც მგლისა და ყორნის ლუკმ-და ვარ გაჩენილი. მე იმათ ანაბარას დავრჩები. შენ კი ღმერთმა გზა დაგილოცოს, წადი და იტბოვრე ქვეყნად...

— მე წავიდე და ქვეყნის სირცხვილი ვჭამ ა!.. ვაი შენს გაბრიელს! ღმერთმა ნუ ქნას, რომ გაბრჩეულმა ევ იკადროს. შენ აქედამ ფეხს ნუ მოაცვლი, მეც მ ლე მოვალ.

ეს ვუთხარი, დიდხანს არ ვიფიქრე და გააფთრებულნი წამოვედი. ერთს მთის წვერს გადავადევ და აქეთ-იქით მზერა დავიწყე. მთის ძირში წყალი აქაუბნული მოჰბოდდა, წყლის აქეთ პარას გზატკეცილი მიიკლანებოდა. მე იმ გზაზე დავინახე ერთი ცბეღისანა.

დავეშვი მთილამ ჭეშოლ და უშაჰრად მივუბრა იმ ცბეღისანსა. რომ შევატყე სომეხია, ჩემის თავის იქელი უფრო მომეტა.

— ჩამოხე¹ ცხენილამ! — შევწყვიტე სომეხს. იმას ხურობა ეგონა.

— ვა, ჩამოხტე, რა შენა ყურმოჭრილი ყმა ვარ! — მითხრა იმან, — ვერ მყურობ? კაცი თოვ-იარაღში ვზივარ.

¹ ჩამოდი, ჩამოხტი.

დიდხანს აღარ დავაცალე, წავწვდი, თოფი გოთჟრგით¹
ჩამოვაწყვიტე და თამამად შევუტიე:

— ჩამოხე-მეთქი, თორემ მტვერსავით გაგანიავებ!

მალე მტერი მოგიკვდეს, მალე მე იმას ფერა ვაცვ-
ლევენე. რომ ჰნახა, რომ აღარა ვხუმრობ, იკადრა ცხე-
ნიდამ ჩამოხტომა და შეშინებულმა მითხრა:

— ვა, ცხენისათვის როგორ გაწყენინებ! აჰა, მიირ-
თვი თავის უნაგირით; მარტო უნაგირი ოც-და-ხუთი მა-
ნეთია, ჰა! ცხენია რომა, თავის შეკაზმულობით გეყოფა
შენ საცხოვრებლად. მშვიდობაში, მე კი წავალ, ხმასაც
არ გავცემ.

— მაგით ვერ მომატყუებ, ეგ ხმალიც შემოიხსენ.

— ბატონი ხარ, — აჰა, ეს ხმალიც.

— ქამარ-ხანჯალიცა.

— არც მაგაზედ გაწყენინებ, ჯეელი² ბიჭი ხარ, მო-
გიხდება.

— ეგ დამბაჩაც გაიძრე წელიდამ.

— ესეც შენი ფეშქაში³.

— ეგ ტანისამოსიც!..

— ვა! მე რაღა ჩავიცვა?

— ბევრს ნუ ჰლაპარაკობ, — დავუყვირე შეტევით.

— მაშ დაცა, ჯიბეში ანგარიშების წიგნები მაქვს,
სულ არაფერია, უბრალო ბარათებია, შენ არ გამოკად-
გება. ერთი ის ბარათები ამოვიღო.

— ამიღე, მაგრამ ერთი-ორიოდ თუ მანი უნდა მამცე.

— ბატონი ხარ, თამასუქიც არ მინდა.

— მაგ ხურჯინში პური და ღვინო ხომ არა გაქვს?

— ბევრი.

— ეგეც უნდა დამითმო.

¹ თოფის საკიდი. ² ახალგაზრდა. ³ საჩუქარი.

ეგეც შენი ფეშქაში. მეტი რა ვქნა? იცი რას გეტყვი: ეხლა მე ჩემთვის წავალ და შენ შენთვის წადი.

— ბატონი ხარ.

ერთი სი ზევით ესენი ყველაფერი მამცა. ჯიბილამ ბერი ფული ამოიღო, მითომ მე ვერ დავინახე და უხაროდა, რომ ის სულ არ წავართვი. მოვახტი ცხენსა და გამოვქუსლე პეპიასკენ. ის იყო ჩემი პირველი ავკაცობა, მაგრამ ეგეც ვინ იცის? იყო თუ არა ავკაცობა? „მდიდარს ართმევ, ღარიბს აძლევ, ღმერთი როდი წაგახდენსო“¹, იტყვის ხოლმე ჩვენი ხალხი.

იმ დღეს იმ ზევში დავრჩით. კარგა ლაზათიანად დავნაყრდით და თითქმის ორი დღის უკმელები ამით მოვსულიერდით. როცა დაბინდდა, პეპია შევსვი ცხენზედ, მე წინ გამოვუძელ და წამოვედით. მესამე დღეს მაღლანდორეთს მოვადგეთ. საწყალი პეპია გზაზედ ძალიან ავად გამიხდა: აღარცა სჭამდა, აღარც სვამდა და აღარც ხმას იღებდა. შევატყე, რომ ეს კაცი ამ ქვეყნისა აღარ არის. ბოლოს იმისი აღსასრულიც მოვიდა.

ერთ მთის წვერზედ ავედით თუ არა, პეპიამ ძლივ-ძლივობით მითხრა:

— შვილო აქ დამაყენე. მე ცხენზედ ჯდომა აღარ შემიძლიან და არც სიარული, სულთამხუთავი თავს მადგა.

დავაყენე ცხენი, ჩამოვიყვანე ცხენილამ პეპია, გავუშალე ქვეშ ფარაჯა, დავუდე თავით უნაგირის ბალიში და დავაწვინე. საღამო ხანი იყო. მზეც გადაიხარა. ძლივლა ჰფეთქავდა საწყალი!.. მე თავით დავუჯექ. ვიყავით ის ორნი იმ უშველებელს მთის წვერზედ მარტოდ-მარტონი. მზე წათლად-ყვითლად ელვარე ჰლუოდა, მთის წვერისაკენ გადახრილი. ქვეყანა, გაზაფხულისაგან ხელახლად

¹ არსენას ლექსიდანაა.

გაცოცხლებული და გაღვიძებული, როგორც აკნინდამ ბავშვი, ისე გამოიყურებოდა ტკბილად. ყველა იყო ბედნიერი ჩვენ გარშემო ჩვენ-გარდა. მე და პეპია ვიყავით მართო ჟღერდნენ. ისა კვდებოდა და მე გაბოროტებული, გულმოწყვეტილი დავყურებდი მომაკვდავსა.

— გაბრიელ! — მითხრა ბოლოს პეპიამ — ფეხ-მუხლი მიცივდება, წვილო, მე ვკვდები! ვაი, რომ უზიარებელი ვკვდები! წვილო, ჩემი სისხლი ჩემს მკვლელს აპატივე, მეც მიპატივებია. მაგრამ... თუ თამრო ნამუსწართმეული ჰნახო, წემომფიცე, რომ იმის დამლუპველს მზეს დაუბნელებ! შემომფიცე, რომ ისე უზიარებლად და შეუნდობარს მოჰკლავ, როგორც მე ვკვდები! შემომფიცე! თუ ეგ ცოდვა იყოს, მე ამიღია კისრად.

მე უ ეფაცე.

— ფიცი მტკიცე უნდა იყოს!.. — დაიწყო კიდევ საცოდავმა, — პირისპირ იქ, საიქიოს, შეგხვდებით... ვაიმე, წვილო თამრო... გაბრიელ! თუ თამროსათვის ნამუსი შეუჩინათ, ჩვენი ამ დღეში ჩაგდება შენს გამჩენს აპატივე. მეც მიპატივებია. ფიცი მომე!

მე იმის სიტყვისაგან გულგაქეთებულმა მაგის ფიციც მივე.

— ვაი, ნეტავი ეხლა ჩემი თამრო დამანახვა, — მოჰყვა ისევ პეპია, — ნეტავი ერთი კიდევ თვალთ მიჩვენა, რომ სული ტკბილად დამელია! ჩემო კარგო წვილო, ჩემო მამის-ერთავე, თამრო! სადა ხარ ეხლა? რატომ შენს საცოდავს მამას თვალებს არ დაუხუჭავ? რატომ ხელებს გულზედ არ დაუკრებ? რატომ არ დაიტირებ, წვილო! შენი დაუტირებელი უნდა მოგვკვდე? რა შეეცოდე სამაგისო ღმერთს! მაგრამ, ღმერთო, კიდევ შენ გეხვეწები, უცოდველად ამყოფე ჩემი ობოლი გოგო!.. ღმერთმა გაკურთხოს, ჩემო კარგო თამრო! ღმერთმა თავის კალთა

გადაგათაროს, ჩემო ბოლონდელი სულის სადგურო, ჩემო ბოლონდელი თვალის სინათლე! შენც შეგეწიოს ღმერთი, ჩემო გაბრიელ! ჭეყანაც დამილოცნია, თუ იმის ზურგზედ ჩემი თამრო უტოდველად დადის... თუ არა და წაწყმდეს ეს ადრე და მალე წასაწყმენდი მურტალის ადამიანის მურტალი სამყოფელო! მშვიდობით ჩემო გაბრიელ! აღსასრული ჩემი მოვიდა, მე სულსა ვლეე!.. შვალისაგან დაუტირებელი ვკვდები!.. უზიარებელი და მოუნანიებელი მივდივარ სააქაოდამ!.. მაგრამ მაინც კიდევ თუ შენს ბატონს ჩემი გოგოს ნამუსი შეუნახავს, უთხარი, რომ როცა პებია კვდებოდა-თქო, შენა გლოცავდა-თქო. ღმერთო! ჩაიბარე ჩემი ცოდვილი სული!.. შვილი ჩემი ჩამიბარებია შენთვის, მალალო ღმერთო! უჰ!.. შვილო!.. თამრო!..

ამ თამროს ხსენებაზედ დალია იმ ალაღმა ადამიანმა თავისი ალალი სიცოცხლე. ბოლონდელი ამოკენესა იმისი მაინც თამროს სახელი იყო და მაგ ამოკენესას ამაყოლა საწყალმა თავისი ტანჯული, ნაჭენჯნი, მაგრამ მართალი სული და ისე გაშორდა ამ გულშეუტკივარს, ცოდვით საესეს წუთის-სოფელსა. თამროს სახელი, მკვდარ ტუჩებზედ გამოსახული, ტუჩებზედვე შერჩა ზედ-შეკვდომილი. ეჰ, ნეტავი მეც იმას თან გაეყოლოდი!..

ღმერთო, მიეცი იმის სულსა ლხენა და მანდ მაინც ნუ დაუძვირებ შენს მადლსა იმ უსამართლოდ გატანჯულს ადამიანის-შვილსა!

ხმლითა და ხანჯლით, როგორც იყო, საწყალს სამარე გაეუჩიჩქნე და დილაზედ, როცა მზემ ხელახლად გაიღვიძა, დავმარხე კიდევ და მივაბარე მიწას. მზე იყო იმისი წმინდა სანთელი და კელაბტარი და დილის ნამის ორ-თქლი საკმევლად შეექმნა.

ვაჯექ ცხენსა და დავეშვი იმ მთილამ უგზო-უკლოდ. გზა-
და-გზა სულ საწყალი პეპიას უბაროტო სიკვდილი მე-
ლანდებოდა და იმისი მადლიანი თქმულობა მაგონდებოდა.
ნალველი უფრო გამინწარდა, მაგრამ სიარულმა თავისი
ქნა, ნალველი თან-და-თან გამიქარწყლა, გული ამღვრე-
ული დამიწმინდა, გონება დამიღინჯა და მე სრულიად
დავწყნარდი და დავმშვიდდი. იქნება ეგრე დაწყნარებულს
და ჯავრგადაყრილს კიდევ ბევრი გზა გამევიღო, თუ რომ
პეპიასათვის მიცემული ფიცი ხელახლად არ მომგონებო-
და. კაცის-კვლის ფიცი იყო! ტანში შემაჭრეოლა და ფე-
რი მეცვალა. ბედმა იქამდინაც მიმიყვანა-მეთქი, — ვამ-
ბობდი გულში, — რომ კაციც უნდა მომაკვლევინოს. დაი-
ლოცა, ღმერთო, შენი სამართალი!.. მე, გაზრდილს, კა-
ცის-კვლის ცოდვა უნდა დამდებოდა?! მე კაცის სისხლში
უნდა გამესვარა ხელი?!

მე იმისთანა ხასიათის კაცი ვიყავ, რომ გააფთრებულს,
გულაფეთქებულს, ცეცხლმოკიდებულს იქნება უეცრად
კაცი შემომკედოჭოდა, მაგრამ თუ წინ მოსაფიქრებლად ორს
წუთს ჩაინაც ჩემი ჰკეცა და გული შემრჩებოდა, ადამიანს
სა! იკვდილოდ ძნელად თუ გამოვიმეტებდი. ეხლა სწორედ
ამისთანა დღე დამადგა: წინ მოსაფიქრებლად დიდი დრო
მქონდა, ამიტომაც რამდენადაც ჩემს ფიცზედ ვფიქრობ-
დი, იმდენად ვიტანჯებოდი. ორში ერთი უნდა მექნა: ან
ფრცისათვის მეღალატნა და ან კაცი მომეკლა. მე აქამდი-
ნაც არ ვიცი, ამათში რომელი უფრო მძიმე ცოდვაა.

ღმერთო, — ვამბობდი ჩემ თავად — თამრო უცოდვე-
ლად დამახვედრე, რომ მეც ქვეყანას ვაპატივო პეპიასა-
ვით ჩემი მიწასთან გასწორება და თავი ცოდვისაგან დავიხ-
სნა! ღმერთო, მომხედუ! ნუ მიმიყვან იქამდინა!

კაცის-კვლა, რაც უნდა იყოს, მაინც ცოდვაა, შენი ჭირიმე! ეს მე ვიცოდი და ეს მივიღებდა ცეცხლს და გულ-
ღვიძლსა მწვავდა. მაგრამ, როცა მომავლნდა, რომ ჩემმა
სასიკვდილომ ერთის წუთის ჟინის საკლავად სამი ადამი-
ანის სული არ დაგვინდო, მე ცოცხალი გამომასალმა ამ
წუთის-სოფელს, შვილს მამა უზიარებლად მოუტლა და თუ
ამასთან შეილსაც ნამუსი წაართვა, — განა ამისთანა კაცის
მოკვლა დიდი ცოდვა უნდა იყოს-მეთქი! — ვფიქრობდი
გულზედ-მოსული და ბრაზმორეული. მაშ ღვთის სამარ-
თაღმა აღარ უნდა გაიღვიძოს-მეთქი! მაშ რას მეუბნებო-
და მღვდელი, სხვა შენთვისაო და შენ სხვისთვისაო, თუ არ
ამასა?

გადავწყვიტე, რომ ჩემვან ფიცის ღალატი და უკან
დახვევა შეუძლებელია და სამარცხვინო. რა უნდა მო-
მივიღეს? — ვკითხავდი გონება-ანთებული ჩემ თავს,
— სამუდამო ტანჯვა და ჯოჯოხეთი?! მაშ სამოთხე რომ
მომელოდეს, რაღა თავის გამოდება იქნება?! დეე რაც მო-
მივა, მომივიღეს. დეე ეგეც ჩემს აქაურს ჭირსა ზედ დაერ-
თოს სხვის ჭირის სანაცვლოდ. ღმერთი ხომ ჰხედავს-მე-
თქი, რომ ჩემს სისხლს არ ვიღებ; ღმერთმა ხომ იცის, რომ
მე ჩემს საზაგიეროს ჩემს მტერს არ ვუხდი: მე ჩემს მტერს
ჩემი ყველა დავუთმე, ყველა ვაპატივე, ყველა დავივიწყე.
ჩემი გაბოროტება ჰეპიას სიკვდილმა და იმის მად-
ლიანმა სიტყვამ თან გაიყოლია. მე ამაზედ ფიციც მივეცი.
ღმერთი დაინახავს ამას. ის გულთამბილავია — დაინახავს,
შემიბრალებს და შემიწყალებს, თუ არა და, ის იქნას, რაც
ჩემ ბედისწერას ჩემთვის გაუწყესებია.

ხომ ამაზედ დავდეგ, მაგრამ მაინც კიდევ, თითქო უნებ-
ლივ; გადგუშალე ღმერთს ხელები და გულმართლად და
ნატვრით შევძახე: ღმერთო, დამიხსენ კაცის-კვლისაგან!
თამრო უტოდველი მაჩვენე! ძნელი ყოვილა, შენი ჭირიმე,

კაცის-კვლის ფიქრის წინათვე გულში გატარება! მეტად ძნელი ყოფილა!.. მე იმ ერთმა დღემ თითქმის დამაბერა. კაცს, თუ გინდა რომ გულში ჯოჯოხეთი გაუჩინო, კაცის-კვლის ფიქრი ჩაუსახე გულში. ეგ ეყოფა სატანჯველად.

ბარში რომ ჩამოველ და გავეცა, გულმა მღვდლისა-კენ გამიწია, მინდოდა რომ იმისაგან ლოცვა-კურთხევა მიმეღო და მერე, რაც მოსასვლელი იყო, მოსულიყო. გულს დავუჯერე და ქალაქისაკენ გამოვეწიე.

მეორე დღეს, საღამოზედ, დიღმის¹ ვიწროებში მივედი და იქ ერთს დუქანში ჩამოვხტი, რადგანაც ქალაქში ჩამოხტომა ვერ გავბედე. წავედი, ცხენი დუქნის გომურში² დავაბი, მოუვარე და საჭმელი მივე. მერე ამოვედი დუქანში პურის საჭმელად. მედუქნემ დაზგაზედ³ ვახშამი გამიმართა. მეც დაზგაზედ დავჯექ და პურის ქაშა დავიწყე.

პურის ჭამას რომ ვათაგებდი, ერთი დროშკა მოადგა ჩვენს დუქნის კარებსა. შიგ ერთი ქალი და ერთიც ქალაქის ბიჭი იჯდა.

— მედუქნე, — დაუძახა გარედამ ბიჭმა, — ცალკე ოთახი არა გააქვს?

— რამდენიც გინდა, — უპასუხა მედუქნემ.

ქალი და ბიჭი გადმოვიდნენ ღროშკილამ და დუქანში შემოვიდნენ. ქალს თვალი მოვკარ თუ არა, ფიცხლავ ელდა მეცა: რაღაც რამ უცეხი მომიყვენა, ჩემს თავს არ დავუჯერე. ქალი რომ დაზგას მოახლოვდა და კარგად გავსინჯე, სისხლი ტვანში ამივარდა. გიჟსავით ვისკუბე დაზგილამ და ქალს წინ გადავუდეგ.

— თამრო!.. — შევკვივლე მე კანკალით და თრთოლით.

— გაბრიელ! — მომაძახა მე იმან და ზედ მეკრდ⁴ედ ფერმიხდილი დამეცა.

— მამა რა მექნა, მამა? — შემომბლავლა საცოდავად.

¹ დიღომი სოფელია ტფილისის ახლოს. ² საქონლის საზამთრო სადგომი. ³ დუქნის გრძელ მაგიდაზედ.

— მოშორდა ამ წუთის-სოფელს. ერთი მითხარ, რაში მოგიყვანა აქა?

— მაგას ნუღარ მკითხავ! ნუ, ნუ მკითხავ!.. — სტი-როდა საწყალი, — შენი თამრო დიდი ხანია დამიწებულისა. შენი თამრო მოკლდა.

— მაშ შენ ვინა ხარ? დავიძახე თავზარდაცემულმა.

— ის თამრო აღარა ვარ. მე ეხლა ავლაბრის უნამუსო ვარ, შემებრალე და დამიტირე მე ბედშავი!..

— უნამუსოო!..

გვარ ხელი შეებრალეზლად იმ უბედურსა და მეგრ-დილამ, როგორც გველი, ისე მოვიშორე. გარეტიანებული გიჟსავით გამოფვარდი ვარეთ, მოფახტი ცხენსა, დავწყვე-ლე იქაურობა და ჩვენის სოფლისაკენ გამოვწიე. ფიცის ასრულების დღე მოვიდა. ჩემი ტოკვა და ყოყმანობა კაცის-კვლის თაობაზედ იმ დღეს სრულად გათავდა. იმ გაბო-როტებულს გულზედ ცა და ქვეყანა რომ ხელში მჭერო-და, ყველსავით გაეწურავდი და კბილით გავგლეჯდი.

სამი-ოთხი თვე ვუტრიალე დათიკოს და ვერსად ვერ ჩავიდე ისეთი ქაში, რომ ერთმანეთს პირდაპირ შევხედ-როდით. ქურდულად ბევრჯერ შემექლო იმისი მოკვლა, მაგრამ რა კაცობა იქნებოდა? ისიც ძალიან ვაჟკაცი იყო და მინდოდა ერთმანეთს პირდაპირ შევეჯროდით, რომ ან მოვეკალ და ან მე მომეკლა.

ამ სამ-ოთხ თვეში ნადირსავით ტყეში ვიმალებოდი და მაინც კი ორი სომეხი გავჰარცეე და ხუთი თავადიშვილი. მაგრამ, ღმერთო, ხომ შენ იცი, არც ერთისათვის იმაზედ მეტი არ წამირთმევია, რაც მეც თითონ მიჭირდა. ყვე-ლს ვეუბნებოდი, ვინცა ვარ, რომ ჩემი სახელი დათიკომ-დინ მისულიყო, გაფრთხილებულიყო და ყოველთვის მზად ყოფილიყო.

გამივარდა ყაჩაღობის ხმა და დაიწყეს ჩემი დევნა. დაიწყეს ჩემი სახელით ძარცვა და ავაზაკობა იმ არე-მარე-

‘ში. კაცი-ს-კვლაც სამჯერ მოჰხდა, მაგრამ მე ამა ყველა ფერში უბრალო ვარ, თუმცა ყველაფერს მე მამრალეზ-დნენ და მართლა ავაზაკნი კი ამით თავს იმაღლდნენ. ჩემი გზა და კვალიც ამით ერეოდათ ხოლმე; დღეს იტყოდნენ: გაბრიელ აქ გაძარცვა კაციო და გზებს შემოკრავდნენ; იმავე სადამოს მოუვიდოდათ ამბავი, რომ გაბრიელს სამი დღის საფასს იქით კიდევ გაძარცვა კაციო — და დაეხეოდნენ გონებას. ვერ მიჰხვდნენ, რომ გაბრიელ თავისთვის არის და აქაც და იქაც სულ სხვა-და-სხვანი ავაზაკობენ იმის სახელითა. ბოლოს, რომ არა ეშველათ-რა, წმინდა გიორგის ჯვარი დაჰბირდნენ იმას, ვინც მე ან ცოცხალს დამიჭერდა, ან მკვლარს მიმიტანდა.

დათიკოს ნადირობა მეტად უყვარდა და იმის ილბალი¹ ჰნახეთ — ამ სამ-ოთხ თვეში არც ერთხელ არ უნადირნია. მე უფრო იმ ადგილებში ვისაფრებოდი, საცა უწინ დათიკო სანადიროდ დაიარებოდა ხოლმე. ბოლოს, იმის ბედისწერის დღეც მოვიდა და ერთმანეთს შევხვდით.

მზე ჩაწურვაზედ იყო, რომ მე დათიკო დავინახე ცხენით მინდორ-მინდორ მომავალი. უკან ერთი მეძებარი მოსდევდა. მე ტყეში ხეზედ ვიჯექი. ჩამოვედი ხილამ, მოვახტე ცხენსა და გულის-ცენით ტყეში ლოდინი დაუწყე. ვზა იმ ტყის პირას ილა². დათიკო იმ გზაზედ გამოვიდა და ჩემკენ წამოვიდა. რომ მომიახლოვდა, იმისი ლილინი მომესმა. შევხედე და სრულად იყო იარაღით მოკაზმული. სჩანს, ჩემი ფეხი ჰქონია-მეთქი, — ვიფიქრე გულში, — რომ ეგრე გამართულია.

დამიბირდაზირდა თუ არა, ვასკუბე ცხენი- და ზედ მივაგდე.

— თუ გაუკაცი ხარ, გამიმავრდი! — შევჰყვილე მე. ჯერ ვერ მიცნო.

¹ ბედი. ² გადიოდა.

— გინა ხარ? მაგრამ, გინც უნდა იყო, შენ მე ფერს ვერ მაცვლევენიებ, — მიპასუხა იმან თამამად და გულმაგრაღ.

წამი აღარ გაუტარებია: მარდად გადმოვივლო მხარზედ გადაკიდებული ორ-ლულიანი თოფი და თვალის დახამხამების უმალ ორივე ერთად დამახალა. მე თოფს ხელი ავუკარ და იმის ნასროლმა საფანტმა ზუზუნით თავზედ გადამიარა.

— მე ვარ გაბრო, შენი სულთა-მსდელი!.. — შევძახე მე და, მანამ სხვა იარაღს მაიხმარებდა, შიგ მარცხენა ძუძუში დამბაჩა დავეცი.

საწყალი შეტოკდა ცხენზედ, გადიწია გადასავარდნელად, მაგრამ თავი შეიმაგრა, კიდევ მოასწრო ხმლის ამოღება და მოქნევა. ხმალიც ამცდა, მოხელა ჩემს ცხენს თავში და იქავე სული გააქრობინა. ცხენი და მე ერთად დავეცით დედამიწაზედ. მინამ მე წამოვდგებოდი, დათიკო ცხენილამ ძირს დაცემულიყო. მე თავზედ წავადევ და დავინახე, რომ ის მშვენიერი ყმაწვილი კაცი, ის თავმოწონე თავადიშვილი ძლივლა ჰფეთქავდა თავის ყმის ფეხთა წინაშე!.. მაგრამ, გეტყვით ჩემის გულის ძუნწობას, მე ის მაინც არ შემეცოდა.

— წაგაკალ თუ არა შენს უნამუსობას!.. წაგაყვედრე მე.

— ჰმ, — ჩაიცინა იმან ისე გულდინჯად, თითქო ჭევმსაგებში მმცოდნობითა წეესო, — ამით გათავდა შენი შერმადინობა?

— როგორიც ავთანდილი შენ იყავ, მეც იმისთანა შერმადინობა გაგიწიე.

— წადა, შვილო! საბუღად ჩემა სიკვდილიც გეყოფა. დღეს ჩემი დღე არ იყო: რასაც ვესროლე, ავაცდინე. ვაი, რა ცუდად მოგკვდი?! ფუ ჩემს კაცობას! ნიშანიც ვერ დაგასვი.

-- რა დროს ევ არის? ღმერთი მაინც ახსენე და ისე დალიე სული, შე ცოდვით საცხევ!

დარიგებას თავი დაანებე. ალალი იუ-ს შენზედ ჩემი სისხლი, კაი ვაჟკაცი ჰყოფილხარ. მეც ბევრი რამ ცუდი მიქნია, არა უშავს რა, — ჩემი ასე ცუდად წახდენა იმაში გამებაროს. აი დელასა!.. რა ცუდად შევკვდი!.. მაინც შენის ხელით მოვკვდი! გახსოვს, მაშინ რომ გითხარი: სანთელ-საკმელი თავის გზას არ დაჰკარგავს-მეთქი. აკი არც დაჰკარგა.

— შენ იყავ მყინვართან რომ დავვიხსენი? — ვკითხე გაოცებულმა.

— მე ვიყავ თუ არა — შენ რა?

— რისთვის დავვიხსენი?

— ვერა ჰხედავ? აი, ამ ღღისათვისა. პეპია რასა იქს?

— მოკვდა.

— ესე უზიარებლად და მოუწანიებლად, როგორც მე?

— ეგრე.

— ეგეც ბარი-ბარში...¹ მშვიდობით და გამარჯვებით, გამარჯვებულ გაბრიელ!.. ვნანობ, რომ ესე უსახელოდ მოგეკვლევი. გამარჯვებით...

კიდევ რალაც უნდა ეთქვა, მაგრამ აღარ დასცალდა: ერთი გაიზმორა, ერთი კიდევ წამოიწვირა, დაეცა და სულიც დალია. მოკვდა ის უბედურის-შვილი. ტუჩებზედ ისეთი ღიმი შეერჩა, თითქო დაიცინებოდა. ჰმ, სიცალით მოკვდა ტირილით ნაშობი!

დავიჭირე მისი ცხენი, შევჯექ ზედ და წამოვედი. ცხენის მეტი მე იმისი არა გამოვიყოლე-რა.

დათიკოს მოკვლის შემდეგ მე იმ არე-მარეში ყოფნა ძალიან გამიძინელდა. ძალიან გამიხშირეს ღევნა. მეც იქ

¹ ქვით, გაქვითებული.

აღარა მეკეთებოდა-რა და, სწორედაც გითხრათ, ყაჩაღობაც მომწყინდა: ჩემი ხელობა არ იყო. როცა უილაჯობით კაცს ეძარცვავდი, ერას ვაი-ვაგლანს გამოვივლიდი ხოლმე ჩემ თავად და ჩემს თავს მევე ვჭახავდი. ვერ დავმორჩილა ჩემი გული ავკაცობასა, თუმცა ბევრი ავკაცობა ვქენი. ვერ შევეზვიე, ვერა. ბოლოს გადავწყვიტე, რომ გადავვარდები შორს საითმე, ჩემის ხელის ამაგით ლუკმა-პურს, როგორც იქნება, ვიშოვნი და მინამ ჩემი აღსასრული მოვა, იმით დავფრჩენ თავს-მეთქი. სხვა ამ ქვეყნისა მე აღარა მინდოდა-რა და აღარც მერგებოდა-რა: ამ ქვეყანაში მე წილი აღარაფერში მეღო.

გამოვწიე და კახეთს შემოვეყელდე. ალაზანზე¹ რომ მოვედი, შიგ შუა-წყალში ცხენი დამ გადმოვხტო, დავეც დათიკოს ცხენს დამბაჩა თავში და წყალს გავატანე: ჩემი იარაღიც სულ ჩავყარე წყალში, რომ არც ცხენით და არც იარაღით არავის არ ვეცანი აქ, კახეთში, მოჯამაგირობა დავიწყე. მეხუთე წელიწადია, როგორც მოკახსენე, ჩემი აქ ყოფნა. პირველი წელიწადი მშვიდობით დავყავ, მეორე წელიწადს კი კახეთმა დამცადა და ციებ-ცხელება შემეყარა. ორ-სამ თვეს თავს დამანებებდა და პატარა რომ მოვჯობინდებოდი, ისევ მომიბრუნდებოდა ხოლმე. მე თავს არ ვუღებდი² და, რაც შემეძლო, ვმუშაობდი. სამი წელიწადი ამ ყოფაში ვიყავ. ამ ბოლო წელიწადს წყალმანკი გამიჩნდა და დეხები დამისივდა. სიარული გამიძნელდა, მუშაობისათვის ვეღარ გამოვდეგ. ქვეშაგებად დამივლო ავადმყოფობამ. ერთმა გლეხკაცმა შემიკედლა. მინამ ერთი ორიოდ გროში მქონდა და ვხარჯავდი, მინამ მინახა, როცა კი გამომეღია ფული — იმ დალოცვილმა მკრა ქიტლაყი³ და გამომავლო

¹ კახეთის მდინარეა. ² არ ვწებოდი, ვეუზრებოდი. ³ პანდურა,

გარეთ. ეს ოთხი თვე იქნება მას აქეთ. იმ სოფელში სირცხვილით ველარ ვიდგომილე, იმიტომ რომ საგლახაოდ საქმე მიხდებოდა და ვთაკილობდი. ავდეგ და აქეთ წამოვედი. გზაზედ, რაც ტანისამოსი მქონდა, ამ რუსის ფარაჯაზედ გავცვალე ჭ ერთი თუმანიც სართი¹ ავიღე. ორ-თვე-ნახევარი ამით ვირჩინე თავი. აქ რომ მოვედი, სიარული ველარ შევიძელე, იმიტომ რომ ფეხები დამიწულულდა, დამიჩირქდა და დამისკდა. აი, ხომ ჰხედავო, ბოლოს მატლიც დამეზვია. ამ საბძელამდინ, როგორც იყო, მოვალწიე და ამ ჩარდახ-ქვეშ შევაფარე თავი. გზის პირია, ხალხის ფეხი აქ არ მოსწყდება და თითო-ორი კეთილი კაცი ხან პურს მაწვდის ხოლმე და ხან წყალს. მას ღღეს აქეთ ასე ვარ. რაც გადამხდა, იქნება იმის ღირსიც ვიყო. რაც ავკაცობა გქვენ, იქნება იმის სამაგიეროდ ეს არის? ვინ იცის? ღვთის განგებას ვინ მიჰვდება? ეზლა ვატყობ, რომ წყალმანკიც მერევა, აი თითქმის გულიც დამივირა. მოვიდა ჩემი აღსასრული, მადლობა ღმერთს! ქვეყანას თუ რამ შევცოდე, შემინდოს. სხვა ღმერთმა იცოდეს!.. მე ამ ქვეყნისთვის ავი არ ვიყავ, მე მარტო უზედური ვიყავ. ბევრი წილი ცოდვა, მე მგონია, აქავ გადავიხადე. იქნება ესეც ტუილი ნუგეში იყოს, -- ეგ ღმერთმა იცის და იმისმა შეუცდომელმა სამართალმა. გულუტკივრად ვეთხოვები მე ამ ქვეყანასა, იმიტომ რომ მე იმისი არა მემადლება-რა. ზიარებაც არ მაღირსა ამ წუთის-სოფელმა!..

XII

ამით გაათავა გლახამ თავისი ნაამბობი. შუალამე გადასული იყო. მე გამოვეთხოვე იმ საცოდავს კაცსა და იმის ამბისაგან გუნება-არეული წამოვედი ჩემი ნათლიამამისკენ.

¹ დანამატი, ზედმეტი.

მეორე დილას მღვდელი ვიკითხე, რომ ის უპატრონო კაცი მეზიარებინა და იმისი უკანასკნელი ნატვრა ამით ამესრულებინა. მერე იქნება დამეყოლია როგორმე და ჩემს ნათლიმამასთან ამომეყვანა. ჩემმა ნათლიმამამ მითხრა, რომ არა მგონია მღვდელი ეხლა შენ გამოგყვასო: ქალაქიდან ახალი ბლალოჩინი¹ დაუნიშნავთ, წუხელის მღვდელსა სწვევია და მღვდელი ვერ მოიცლისო. სწორედ ჩემდა გასაოცრად ეგრეც მოჰხდა: მღვდელს შემოეთვალა, რომ არა მცალიანო. დიდად მეწყინა და დიდად გამიკვირდა ამისთანა პასუხი. მე თითონ წავედი მღვდელთან, პირდაპირ ბლალოჩინთან შევედი, ვუამბე ჩემის მოსვლის მიზეზი და მღვდლის პასუხი შევატყობინე. ბლალოჩინი საშინლად გაწყრა და ძლიერ დასტუქსა ის უგულო მღვდელი. მაშინვე მოითხოვა სანაწილე², გამომეყა მე, მღვდელი და დიაკვანიც თან გამოიყოლია.

ჯერ კიდევ აღრე იყო, რომ გლახასთან ჩავედიო. ის საწყალი იმ ერის ღამეს სრულიად გამოცვლილიყო. ასეთი ფერი და სისუსტე ეტყობოდა, თითქო იმის სიცოცხლე ბეწვზედა ჰკიდიაო.

რა წამსაც გლახამ ბლალოჩინი დაინახა, თვალები ისევ სიცოცხლით ცეცხლსავით აენთო; რალაც იოცა და ისეთნაირად დააკვირდა ბლალოჩინსა, თითქო რალსაც იგონებო, თითქო სჯერა კიდევ და არცა სჯერა ის, რასაც თვალთა ჰხედავდა. ორჯერ თუ სამჯერ თვალები მოიფშვნიტა, თითქო რალაცა უშლის ხილვასა³ და კარგად ვერა ჰხედავსო, და ისევ იმავ გაცეცხლით ბლალოჩინს გარინდებულმა მხერა დაუწყა. მერე, თითქო ეშმაკის გაფრთხობა უნდაო, პირჯვრის-წერას მოჰყვა და თვალი უფ-

¹ უფროსი მღვდელი (რუს. Благовинный). ² ზიარების ჭურჭელი.

³ დანახვასა.

რო და უფრო დააცქერა ბლალოჩინსა. მე გაპიკვირდა ეს ამბავი. ვთქვი ჩემს გულში: ამ კაცს ეს რა ემართება-მეთქი.

— კურთხევა უფლისა შენზედა, ჩემო ძმობილო! — უთხრა ბლალოჩინმა. — მე, მღვდელი, მოვსულვარ, რომ წმიდა ზიარება მივალე ბიწო ქრისტიანს კაცსა. რა გიკვირს, რომ ეგრე გაშტერებული მიყურებ?

— მაშ შენ მოჩვენება არა ხარ? — შეჰკივლა გლახამ.

— არა.

— მღვდელი!... — დაიბლავლა საცოდავად გლახამ, — არ გებრალეები შენი გაბრიელ?!

ბლალოჩინი თავზარდაცემულსავით წაბარბაცდა, მე მივაშველე ხელი და შევიმაგრე.

— მადლი უფალსა, მადლი!.. — დაიწყო გლახამ, ეხლა კი დაწყნარებით, მაგრამ მზიარულად, — ჩემი სული თურმე შენ გლოდნება¹, ეხლა ნუგეშით და იმედით მოვკვდები... მაზიარე, შენი ჭირიმე, შენის მადლიანის ხელით. შენგან ანთებული სანთელი შენ ხელში უნდა გავქრე, ცოტალა მაქვს სიცოცხლე, მაზიარე.

— გაბრიელ!..

— მე ვარ, მე!.. — გააწყვეტინა ბლალოჩინს სიტყვა, — და შენც ისა ხარ, ვისიც მოლოდინი ჩემს სულსა ჰქონია. ვენაცვალე შენს მადლსა!.. მაზიარე, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი, სიკვდილი მერევა.

— რამ მოგიყვანა ამ დღემდინ? — ჰკითხა შეწუხებულად ბლალოჩინმა.

— იმ ცეცხლმა, რომელიც ყველას ღვთისაგან გულში გვინთია, როგორც შენ ერთხელ მიბძანე. მე ესე მგონია და სხვისა კი არ ვიცი, მაზიარე, შენი ჭირიმე!

ბლალოჩინი საცოდავად გაზღა: გაფითრდა, ნაცრისფერი დაედო სახეზედ, ენა ჩაუვარდა, სიტყვა მოეჭრა, თითქო თითონ იყო ამის საცოდაობის მიზეზი. ხმა ვე-

¹ გელოდებოდა.

ლარ გასცა გლახას, ხმა! არეულმა დაიწყო ზიარებისთვის მზადება.

— აღსარების თქმას სულთამხუთავი აღარ დამაც-
ლის. — უთხრა გლახამ — შემინანია ყოველიფერი, უაღსა-
რებოდ შემინდე¹ და მაპატივე და ისე მაღირსე ზიარება.

— შემინდვიხარ.

— რვა კაცი გამიძარცვავს!..

— შემინდვიხარ.

— კაცი მომიკლავს.

— მაინც აქ მე შემინდვიხარ და იქ ღმერთმა იცო-
დეს. შენთვის ვილოცებ, უბედურო გაბრიელ.

— რაკი შენ შემინდე, — წამოიძახა სიხარულით გლა-
ხამ, — ღმერთიც შემინდობს, იმიტომ რომ შენის ენით ყო-
ველთვის ღმერთი ჭლაპარაკობდა. თუ ღირსი ვარ ეხლა
ზიარებისა, მიბოძე.

— შენთვისა და მრავალთათვის არის განტეხილი ხორ-
ცი ესე ქრისტესი და დანთხეული მისი წმინდა სისხლი
მისატევებელად ცოდვათა. მიიღე და სკამე!.. — სთქვა დი-
დებითა და ნუგეშინის-ცემით ბლალოჩინმა.

— ვენაცვალე ჩვენთვის ჯვარცმულ ქრისტესა! — წარ-
მოსთქვა სასოებით გლახამა — მაღირსე ეხლა ზიარება,
მღვდელო!

ბლალოჩინმა ლოცვა დაიწყო, ამოიღო სანაწილედამ
წმიდა ნაწილი, გლახას წინ დაუჩოქა, კოვზით ზიარება
მიაწოდა და წარმოსთქვა ვედრებითა:

— ჰოი, ყოველთათვის ჯვარცმულო ღმერთო! ტან-
ჯულთა და ცოდვილთა მეოხე! ² მოიხსენე ესე მოსავი შე-
ნი, ოდეს მოხვიდე სუფევითა ³ შენითა.

— მომიხსენე მე, უფალო, და დამიფარე!.. — შეევედ-
რა გლახა და მერე ბლალოჩინს უთხრა, არა, შენი კირი-

¹ მაპატივე. ² შემწე. ³ ძლიერებით, ბატონობით, მეუფებით.

მე! მე ეგრე მწოლარედ ზიარების მიღებას არ ვაკადრებ
ჩემსა მხსნელსა და მაცხოვარსა. ვენაცვალე იმის მადლს!
მინდა ჯერ პირქვე დავემხო იმის წმიდა ხორცისა და
სისხლის წინ და შევავედრო ჩემი თავი.

წამოდგომა მოინდომა. ჩვენ მივცვივდით საშველად და
ორივე ფეხზედ, მისვე სურვილისამებრ, წამოვარჩეთ.
პირჯვარი გადიწერა, ღმერთს მუდარების სახით შეხე-
და, აღაპრა ხელნი და გოდებით შეევედრა: „მომიხსენე
მე, უფალო, ოდეს მოხვიდე სუფევითა შენითა“. მერე
ბლალოჩინის წინ მომტირალი პირქვე დაემხო.

დიდზანს იყო ისე პირქვე დამხობილი, მარტო ყრუ
ქვითინი მისი ხანდისხან მოგვესმოდა. ბოლოს ქვითინი
შესწყვტა. ბლალოჩინი დასწვდა წამოსაყენებლად, მაგრამ
გლახას, ისე პირქვე დამხობილსა, სული დაელია კიდევ.
საცოდავსა მაინც ზიარების მიღება არ დასცალდა.

1859 წ. პეტერბურგი
(1862)

პეცია-ეფემინი?

„მოყვარეს პირში უძრახე,
მტერს პირს უკანაო“.

გონიერი ანდაზა.

რიტორიკაში ¹ სწერია: ყველაფერი შესავალით უნდა დაიწყოს კაცმაო. ჭეშმარიტია. ჩვენც ისე დავიწყეთ.

ვინც ლუარსაბის სახეში თავის - თავს იცნობს, ვინც ლუარსაბზე დაწერილს თავის - თავზედ მიიღებს, ის, რასაკვირველია, ლადის ² სროლას დაიწყებს და «გიგიას» დაუდაბნებს ამ მოთხოობის უბეირო დამწერსა. ეს კარგად იცოდნენ, რომ ჩვენ პირთან საქმე არა გვაქს, ჩვენ საზოგადო ჭირზედა ვწერთ.

სხვამ რაც უნდა სთქვას, მე კი ამ სიტყვების სიმართლით გავამხნევებ ჩემს თავსა: „მოყვარეს პირში უძრახე, მტერს პირს უკანაო“. სადა ხარ ეხლა ამ გონიერის სიტყვის მთქმელო? ვიცი, სადაცა ხარ: ხალხში ხარ, უხილავო, და ხალხისა ხარ. ისიც ვიცი, რაცა გქვიან: შენ ხალხის გენიას ³ გეძახიან. ისიც ვიცი, რა თვისებისა ხარ: შეუტდომელი და ყოველთვის მართალი ხარ. შენ და მხოლოდ შენ უკეთებ გულს იმას, ვისაც «სხვისთვის» გული სტკივა. მაშინაც კი უკეთებ, როცა თვით ის «სხვანივე» თავიანთ გულშემატკივარს ცოდვად უთვლიან გულის - ტკივილსა. რა ვუყოთ? ზოგი გულის - ტკივილს იმიოთი იჩენს, რომ მოყვარეს ცუდსაც უქებს, და ზოგი კი

¹ მეცნიერება მკვერმეტყველების შესახებ. ² ტალახის. ³ უდიდესი ნიჭი.

იმითი, რომ ცუდს უწუნებს. ამ ორგვარ ხალხში რომელს უფრო მეტი და ჭეშმარიტი გულის-ტკივილი და სიყვარული აქვს — ეს თითონ მკითხველმა გამოიცნოს.

I

კარგი რამ იყო თავად თათქარიძის სახლ - კარი. წარმოიდგინეთ შუა კახეთის პატარა სოფელში ერთი ტრი-ალი, დაცემული ადგილი და იმ ადგილის შუაგულსა — ორსართულიანი სახლი ქვეთკირისა. აი, ის სართულები რა ფერისა იყო: ქვეშ იყო მარანი, წალმით დახურული, და იმ მარნის უკანა კედელზე ამოყვანილი გახლდათ ერთი პატარა ოთახი მოაჯირითურთ. მოაჯირს ეკრა ზედ მერცხლის ბუდესავით ერთი მცირედი ფიცრული, რომელიც საქვეშაგებოსა ჰთამაშობდა¹. კარგა მანძილზედ კიდევ ფიცრულის სათორნეც იდგა, იმას აქედამ ხულა, რომელსაც ზედ ჰქონდა მოდებული ცალთვალა სასიმიინდე, ერთი უბადრუკი რამ და მგლოვიარე. ბაღი იყო, ღობით გავლილი². ღობესთან, ერთის ფურცლის ხის³ სი-ახლოვეს, მოჩანდა ძველი ჩალური⁴, დროთა ბრუნვისაგან ისე გვერდზედ წამოღებული და წამოხრილი, თითქო გრილში წამოწოლას აპირებსო, მაგრამ ბებერსავით ნეკრესის ქარის⁵ ტკივილებს უეცრად ისე წამოხრილი და დაღრეჯილი შეუკაგებიათო. ეზო ამ ციხე - დარბაზისა, სიგრძეზედ თუ სიგანეზედ, კარგა ფართოდ იყო გაზიდული⁶. იმას ერტყა გარშემო ძველი ტყრუშული⁷ ღობე, რომელიც ზოგიერთგან გადაქცეული იყო და ეხლანდელს პატრონს არც კი მოსვლია ფიქრად, რომ გაეკეთებინა. ეტყობა, რომ ქართველია!..

¹ საქვეშაგებოს მაგიერი იყო. ² შემოვლელუთი. ³ თუთის ხისა. ⁴ ჩალით დახურული ქოზი. ⁵ ავადმყოფობა, რევმატიზმი. ⁶ გაჭიმული. ⁷ მსხვილი წნელით მჭიდროდ ნაღობი.

ლოზე ერთგან თავდებოდა უშველებელის ჭიის-კარგ-ბითა¹, რომლის ერთი ნახევარი, — თუნდ ორი წელიწადია, — ისე საცოდავად დაღრეჯით გადმოჰკიდებოდა ერთს ყუნწსა, ასე გგონია — ბოძს დაუჭერია საცემლადო და ის კი იწევსო, რომ როგორმე ხელიდამ დაუსხლტესო. ჭიის-კარიდამ იწყება კალო, დიად² მოზრდილი. მისი ბუჩო³ ერთ მხრივ მთელ კალოს სამხრეთის ნაპირზედ გორასავით გაწოლილი იყო, ასე რომ იმისი ბოლო ზედ საბძელთან დააწყდებოდა⁴. საბძელი იყო სასაცილო, ისე სუთელურად ჩაფიქრებული და გვერდ-აწეული მარტო ფრთა-მოტეხილი ბატი თუ მინახავს.

ჩემს პატარა ბიჭობაში ბევრი კარგი ნახულა ამ ბუჩოზედა: აქ ხშირად უჭეიფნიათ გრძნობის აღმტაცის ხრუტუნით ნებიერს ღორებსა; თავის ფაფუკის დინგით ბევრჯერ უთხრიათ ეს სურნელი ბუჩო, ისე გულმოადგინებით, ისეთის სინაზით, ასე გგონია — მართლა და ღორები იყვნენ. მერე იმათი ოხუნჯობა! იმათი ალერსი! ოჰ, ეს კი აუწერელია. რალაც კმაყოფილებით გატაცებულთა, იმ ღორებს ერთმანეთისათვის ბევრჯერ წაუთავაზებიათ დინგი. რა ყვირილი და ჭყვიელი ასტყდებოდა ხოლმე! ეგრე ჩვენი გლეხკაცი საალერსოდ წაუთავაზებს ხოლმე ქისტსა⁵ ახალ მოყვანილ პატარძალსა. ვიღაცამა სთქვა: „ქართული სიყვარული ლანძღავაო“, მეც ვიტყვი: ქისტი კიდევ საოხუნჯო ალერსია. აღმინისტრაციაში⁶ მაგას კიდევ სხვა მნიშვნელობა აქვს: იქ ქისტი შემამცნებელი⁷ საბუთია. ეგ ჩვენი საქმე არ არის.

შიგ თითონ ეზო ისე უწმინდური იყო, როგორც ძველი ჩინოვნიკის გული. დიდი საქმე იყო, პატრონამ-

¹ ბჭისკართა. ² მართლაც, საკმაოდ. ³ დამპალი ბუე. ⁴ თავდებოდა. ⁵ ქიშტსა, მუჯლუგუნსა, მუშტსა. ⁶ მთავრობის წარმომადგენელთა თვალში. ⁷ შემაგნებელი.

დინ ისე შიგედწით, რომ ან არ გასვრილიყავით, ან კიდევ ერთი ამბრის¹ სურნელება თან არ აგეყოლიათ. ეს გარეგანი, — ესლა, ბატონებო, შიგ სახლში ვეწვიოთ თავადს თათქარიძესა.

ეს კი უნდა მოგახსენოთ, რომ, თუ ვეწვევით, ფრთხილად უნდა ვიყვნეთ. იატაკი აგურისა არის. ეგ არაფერი, ეს არის ძნელი, რომ აგურები შიგა-და-შიგ ამოცვივნულან; იმათი ალაგი ამოთხრილ ორმოებად დარჩენილა. თვალების ძალიან გაფაციცება უნდა, თორემ, თუ ფეხი შიგ ჩავარდა, ვაი შენს მტერს! ან კისერი მოსტყდება კაცსა, ან თითონვე ფეხი. თუმცა, მართალია, სახლის პატრონი ბევრს ბოდიშს მოიხდის, მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ, რომ ბოდიში ძნელად თუ მოარჩენს მოგრებილს კისერსა, — და არც მოტეხილ ფეხისათვის არის უებარი წამალი. ამ ხიფათს² შეიძლება კაცი გადურჩეს, თუ რომ ოთახი ნათელი იყოს. ვაი, რომ არც ეს არის. თუმცა ორი, სათოფუზედ³ კარგა მოდიდო, ფანჯარა აქვს, მაგრამ ოთახი მაინც ბნელია, იმიტომ რომ ფიჭვის ჩარჩოებზედ მინის მაგიერად მეტად გამჭრიახ გონებას გაქონილი ქალაღდი გაუკრავს. აი, ამაზედ არის ნათქვამი: „ხერხი სჯობია ღონესა, თუ კაცი მოიგონებსა“. მოგონებაში ქართველ კაცს პირველი ევროპიელი მეჭორეც არა სჯობია.

ბევრჯერ მინახავს სხვაგანაც მაგისტანა ფანჯრის სასაცილო სამკაული. ბევრჯერ მინახავს ის გაქონილი ფანჯრის ქალაღდი ნემსით დაჩხვლეტილიცა: ხან გულია გამოყვანილი⁴, ხან ჯვარია, ხან კიდევ დაწერილია რამე, თუნდ ამისთანა რამ: „დათვი ხეზედ როგორ გავა, იავ-ნანინაო“!.. ეს კი ქალის საქმე უნდა იყოს. თუნდ

¹ ამბრი — კეთილი სურნელება (დაცინვითაა ნათქვამი). ² საფრთხეს.

³ სათოფურზედ. ⁴ გამოხატული.

მართლაც ესე იყოს, რა დასაძრასია? მოსწყენია დავითის¹ კითხვა, გულზედ რაღაცა სევდა მოსწოლია, — და გონების გასართავად და უგემურ დღის დასაღევად მიმჯდარა თანჯარასთან, ამოუძვრია გულის ქინძისთავი და მიუყვია ხელი ამ მართლა და გონება-გასართველ საქმისათვის. უსაქმო ყოფილა და საქმე გაუჩენია ამ ანდაზის ძალით: „ცუდად ჯდომას ცუდად შრომა სჯობიაო“.

იმ თათქარიძის ოთახში იდგა ორი გრძელი ტახტი, ერთმანეთის პირდაპირ. ასეთი ფაქიზი ქეჩა და ხალიჩა ეშალა ზედა, რომ, როცა კნეინა ადგებოდა, ყოველ მის ბრწყინვალეების ბრწყინვალე ფეხის ბრწყინვალე გადადგმაზედ ისე ლამაზად აბოლდებოდა ხოლმე, რომ კაცი ყურებით ვერ გაძლებოდა. ამ ორ ტახტ-შუა აღმოსავლეთის კედელზედ მოჩანდა, კბილებჩაცვივულ ბებერ დედაკაცის დაღებულ პირსავით, ერთი ამოჰპარტლული გარდამ და შიგნიდამ, ერთი მწუხარე და დაღრეჯილი ბუხარი. აქაიქ ოთახის სამკაულად ეყარა სხვადასხვა-ნაირი ნივთები, მაგალითებრ: ტალახიანი ყარაბაღული² თეთრი წაღები, პირმოტეხილი სპილენძის თუნგი, ქონიანი შანდალი, სპილენძის საჩაიეში მოხარშული მკრალა-ბალახი, ზურგიელის ნაჭერი და სხვანი და სხვანი.

II

არ გეგონოთ მკითხველო, რომ ეს სახლი ეკუთვნოდეს ერთს ვისმეს ღარიბსა და მის გამო იყოს ეგრე გულშეუტკივარად თავმინებებული, — არა, ამის პატრონს ჰყავს ოცი კარგად გაკეთებული კომლი კაცი, ასე რომ ათ ჟრმამდინ საბეგრო ებმებოდა, ცხვარი ბლომად და ასიოდეც

¹ დავითის ფსალმუნისა (სასულიერო წიგნია). ² ყარაბაღი აზერბეიჯანის ახლანდელი ავტონომიური ოლქია.

ცხენი, რომელიც ყმაზედ ნაკლები არ არის განათლებულ მებატონისათვის. ეს სულიერი ქონება. ეხლა უსულო ჩამოვთვალოთ: ორი მოზრდილი ვენახი და ასორმოც-და-ათი დღის სახნავ-სათესი. ეს ქონება, ყმებიდგან დაწყებული ცხენამდინა და მიწამდინა, იმის ხელში, — ვინც გამოყენება იცის, — კაი ლუკმა არის. მაშ რალად სდგას ეგრე ცუდად? მკითხავს გაკვირებული მკითხველი. იმიტომ, რომ ქართველია, — მოგიგებთ სრულიად დარწმუნებული, რომ კაი საბუთი გითხარით.

დიად, ამ მშვენიერ სახლში ქართველი კაცი იდგა. აქ ცხოვრობდა ტკბილად და აუღმღრველად ორმოცის წლის კაცი თავადი ლუარსაბ თათქარიძე, თავის განუშორებელ მეუღლითურთ, რომელსაც ერქვა კნენა დარეჯანი.

თავადი ლუარსაბ თათქარიძე გახლდათ კარგად ჩასუქებული ძველი ქართველი, მრგვალი, — უჟაცრაოდ არ ვიყო ამ სიტყვაზედ — როგორც კარგი ნასუქი კურატი¹, დარბაისელის კაცის შეხედულება ჰქონდა მის ბრწყინვალე-ბასა: თავი ისეთი მსხვილი, რომ თითქო იმის სიმძიმეს მორგვევით² სქელი კისერი მხრებში ჩაუძვრენიაო; წითელი, თურაშაულ³ ვაშლსავით ხაშხაში⁴ ლოყები; სამკეცად ჩამოსული ტრფიალების აღმგზნები ფაფუკი⁵ ღაბაბი; დიდრონი თვალები, ყოველთვის დასისხლებულნი, თითქო ყელში თოკი წაუჭერიათო! გაბერილი, მეტად გონიერად გადმოვდებული, დიად პატივსაცემი და პატივცემული ღიბი, კოტიტა⁶ და ქონით გატენილი ბალნიანი ხელები, დამორი-ლი მსხვილი ფეხები — ესე ყოველი ერთად და თვითოეული ცალკე გახლდათ თავად ლუარსაბის „ცით მონაბერის სულის“ ღირსეული სამკაული. ის „მონაბერი სული“ არსად

¹ ღორი. ² ურმისთვლის შუაქუნძივით. ³ წითელი ფერის ვაშ-
ლია. ⁴ ყაყაჩოსავით წითელი; ღაფღაჟა. ⁵ რბილი. ⁶ მოკლე.

არა სჩანდა, თითქო ჩამკვდარაო, ისე გაშლილიყო მის ბრწყინვალეობის ქონშია. ქართველს კაცს არც ქარის შემოტანილი უნდა და არც გატანილი; ის „მონაპერი სული“ ქარად ხომ არ მიიღო ჩვენმა თავადმა?

სწავლა, ღვთის მადლით, არაფრისა არა ჰქონდა. რომ ჰქონოდა, ეგრე მსუქანიც აღარ იქნებოდა. ხშირია ხოლმე, რომ, როცა სული ჭლექდება — ხორცის დღეობა მაშინ არის, როცა სული ჰყვავის — ხორცი დნება. ამიტომაც ჭლექები ჭკვიანები არიანო, ამბობენ ხოლმე. ჩვენი ლუარსაბი, მგონი, თითონაც ბევრს არ იცემდა თავში, — რატომ სწავლა არა მაქვსო, — სწორედ ამის გამო.

— ეგ ეხლანდელი ჭირიაო, — იტყოდა ხოლმე გულმტკივნეულად, თითქო ქვეყანა ამ ჭირისაგან ებრალებო.

მართალიც ბძანდებოდა მისი ბრწყინვალეობა: მისის აზრით კაცი ძირგაყარნილი ქვევრი იყო, რომელსაც დღე-ყოველ უნდა ჩააყარო ხორავი¹ და ჩაასხა სასმელი, მაგრამ კიდევ მაინც ვერ ააყვო. მისი ბრწყინვალეობა თავის თავზედ ჰხედავდა თავის ბრწყინვალე გონიერებით, რომ ამ მნიშვნელობას კაცი უსწავლელადაც კარგად ასრულებს, ნამეტნავად ჯოგის და ყმის პატრონი, ყმისა — რომელსაც ჯოგში დიდი განსხვავება არა აქვს.

— დრო გამოიცვალა, — იტყოდა ხოლმე აღმოოხვრით ლუარსაბი, — დრო გამოიცვალა. რაც ეს რაღაც ეშმაკური სკოლები შემოიღეს, ბატონო, ქართველ კაცის ხეირი მაშინ წავადა. ფერი კი აღარ შერჩათ ჩვენს შვილებსა და!... ჭაპით ისინი ვერა სჭამენ, სმით ისინი ველარა სმენ, რა კაცები არიან?! წიგნი იციან? მე თუ წიგნი არ ვიცი, კაცი აღარ ვარ, ქული არა მხურავს, განა! ხორცი მე არ მაკლია და ფერი. წიგნი რა ვაქცატის ხელობაა, — ეგ ხომ

¹ საჭმელი.

ქალის საქმეა. ვენაცვალე უწინდელ დროს! ყველაფერი მაშინ თავის დონეზედ იყო მოყვანილი, ყველა თავის ქერქში იყო. ვენაცვალე!.. კაი ცხენი, კაი თოფი, მარჯვე მკლავი და კაცი იყავ პატიოსანი.

ეჰ, ჩემო ლუარსაბ! გიცი, გულწრფელი კი ხარ, როგორც ყველა ძველი ქართველი, მაგრამ ძველს დროს ტყუილად შეჰნატრი. რომ არც კი იცი, რა იყო სანატრელი ძველს დროში? ცხენა განა ეხლა კი არ არის? თოფი განა ეხლა კი ნიშანში ვერ მივა? მარჯვე მკლავი ცოტაა? ეხლაც არის ეს ყველაფერი, მაგრამ ის გული აღარ არის, ის გულის სიმხურვალე, ის თავგამოდება მამულისათვის¹, რომელიც კაი ცხენს და კაი თოფს კაი საქმეში ახმარებდა. უწინ კაცი აშვენებდა ცხენსაც და თოფსაც, ეხლა კი ცხენი და თოფი კაცს აშვენებს. კარგი იყო ძველი დრო, მაგრამ არც ეს ბესარიონ გაბაშვილის² სიტყვებია ურიგო: „ერთი მაქვს სჯობს ააასს მქონდას“. — ესა ვთქვათ და ენა მოვიკენიოთ, თორემ...

თუშცა ლუარსაბი ეკრე სწუშდა ეხლანდელ დროების ჭირისა გამო, მაგრამ სახე მუდამ ერთ განსაკუთრებულ სუფილობით უცინოდა ხოლმე. „ხარი ხართან დააბიო, ან ფერს იცვლის, ან ზნესაო“, ნათქვამია. ეს ანდაზა არსად ისე გამართლებული არ მინახავს, როგორც თავად ლუარსაბის სახლში. ამისი ძვირფასი მეუღლე კნეინა დარეჯანი სწორედ თავის ქმრის მეორე გვერდი გახლდათ და იყვნენ „ერთ სულ და ერთ ხორც“, როგორც ბძანებს საღმრთო წერილი. მერე რა-რივად: იგივე სიმრგვლე, იგივე სიმსუქნე, იგივე მოცინარე პირი და თითქმის იგივე სისულელე. ეს ორი ტურფა გვრიტი, ერასულიანი და ერთხორციანი, საკვირველად ტკბილად სცხოვრობდნენ, ქვეყნის უგემურ

¹ სამშობლოსთვის. ² მე-18 ს. ქართველი პოეტი.

ყაყანს მოშორებულნი. მამალი იყივლებდა თუ არა, ბედნიერ ცოლ-ქმარს თვალები დაჭყეტილები ჰქონდათ, ღარჯანი მაშინვე წამოფრინდებოდა, ლუარსაბმა კი, ნებიერმა ლუარსაბმა, ხანდისხან განაზება იცოდა. ქვეშაგებიდგანვე ის გულგადაღელილი ტახტზედ გადაგორდებოდა ერთის ქშენით, ვაი-ვაგლახით და კიდევ რალაცუებით... მომზღაბრა ისე, რომ სადილობამდინაც ამ ნებივრობაში უგემური დრო გაუტარებია.

ქართველები იტყვიან: ვისაც ბალანი ბლომად აქვს ტანზედ მოდებულიო, ის ბედნიერიაო. მართალიც არის, პირუტყვები სულ იმისაგან არიან ბედნიერნი! თუ ეს ტყუილია, ბევრი ჩვენგანი პირუტყობას რაღა ჰცდილობს? იმისთვის, რომ პირუტყვები ბედნიერნი არიან, ბედნიერები კიდევ იმისთვისა, რომ ტანზედ ბალანი აქვთ.

ლუარსაბის ტანისა კი რა მოგახსენოთ და გული კი, რო გენახათ, ღორის ჯაგარსავით მოდებული ჰქონდა, ასე რომ მრავალ საეჭვო სულიერებს შეეძლოთ შიშინაობის დროს აქ თავი შეეფარათ, მაგრამ... მაგრამ რა? განა ლუარსაბი ბედნიერი არ იყო? იმდენი დღევრძელობა ამის დამწერს ჰქონდეს, რამდენი იმის ტოლი თავადიშვილი იმის ყოფაცხოვრებას შეჰნატროდა. მარტო იმის ტანის ბალანი სამყოფი იყო, რომ უბედურ კაცში შერი აენთო, რომ სხვა არა იყოს-რა. თორემ რა უჭირდა ლუარსაბსა? ფერი აკლდა, თუ ხორცი? რა, სხვა უზეირო კაცსავით ფიქრი და ზრუნვა ძილს დაუფრთხოზდა, მადას წართმევდა? ფერი კარგი ჰქონდა, ხორცი უკეთესი, სმა-ჭამა და ძილი ხომ რალა. მეტი რა უნდა ქართველ კაცს, რომელიც ბედს და უბედობას ბაღნით არჩევს, და რომლისთვისაც ბედს თუ ხვედრს დაუნიშნავს, რომ თავისი დღენი ქუდით უნდა ბუზს ერეკებოდეს.

მკითხველო, ხომ არ მოგეწყინა? რასაკვირველია, მოგეწყინა: აქ არ არის არც სიყვარულის ეშმაკობა, არც კა-

ცის-კვლა, არც უიმედო ქალის ოხვრა, არც წყალში გადა-
ვარდნა, ერთი სიტყვით — რაც ამვენებს გასართველად¹
დაწერილს მოთხრობასა — ის აქ არაფერი არ არის. მაშ
მოვეწყინება, ამას რაღა თქმა უნდა. მაგრამ ეს უნდა იცო-
დე შენ, მკითხველო, რომ მე ამისა ქვემოთ ხელის მომ-
წერელი მკითხველის გასართველად არ ვწერ ამ უხეირო
მოთხრობასა. მე მინდა ამ მოთხრობამ ჩააფიქროს მკით-
ხველი და, თუ მოაწყენს, ამის გამო მოაწყინოს; იმიტომ
რომ ფიქრი და მოწყენა გაუყრელნი და-ძმანი არიან. მე
მინდა, რომ მკითხველმა იმიტომ კი არ მოიწყინოს, რომ
გასართველი არ არი, არამედ იმიტომ, რომ ჩამაფიქრე-
ბელია. თუ ამოდენა იხერხა და შესძლო ამ უხეირო წერილ-
მა, მე ამის მეტი არა მინდა რა და არც მღოჭებია, ჩემო
მოწყენილო მკითხველო! თუ ვერ იხერხა, რა ვუყო? ამით
ვინუგეშებ, რომ „ცუდად ჯდომას ცუდად შრომა სჯობია“.
ამ დალოცვილს ანდაზას რამდენი უხეირო კაცი ხეირი-
ნად გამოჰყავს და გამოუყვანია. მეც იმათში...

როცა ლუარსაბი იმ ზემოთ აღწერილ განცხრომაში
ბძანდებოდა, საკვდილი იყო, რომ ვისმეს მოეშალა ამისი
ქეიფი და ნებიერობა, ესე იგი ტახტზედ დარბაისლურად
და პატიოსნად გადაგორ-გადმოგორება. სტუმარი ეჯავ-
რებო, ამაზედ ამბობდა უგუნური ხალხი, მაგრამ განა
სიძუნწით მოსდიოდა ეს აზბავი? აბა თქვენგან არ მიკ-
ვირს! სიძუნწე და ქართველი ორივე ერთად მოთავსდება?
ყინული და ცეცხლი ერთი-ერთმანეთს არ დაღევენ? თუ
ეჯავრებოდა სტუმარი, იმიტომ ეჯავრებოდა, რომ უნდა
ამდგარიყო და ტანთ ჩაეცვა. ადგომა კიდევ არაფერი, ეს
ესე არ ეზარებოდა ლუარსაბსა: ტანთ ჩაეცმა იყო ამის
სიკვდილი. მთელს ზაფხულს ისე გაატარებდა, რომ პერან-

¹ გასართობად.

გის და მის ამხანაგის მეტს არას მიიკარებდა ტანზედ¹ თუ თავის ნებაზედ მიაგდებდით, თუ არა, მეტი რა ჩარა² იყო. ზამთარში კიდევ პერანგზედ ქურქს³ წამოისხამდა, თუ ვინმე დიდი კაცი არ ეწვეოდა, ვსთქვამთ თუნდა დიანბეგი⁴. მაშინ, რა დროს ამბავსაც მე ვწერ, დიანბეგი დიდი ბობოლა იყო; ეხლაა, რომ, რაც ეს ოხერი სწავლა შემოვიდა, დიანბეგს დიდკაცად არ აგდებენ, თორემ უწინ — უჰ უჰ! რა დიდი ვინმე ბძანდებოდა. ასეთი დიდი, რომ კინალამ აზნაურის სტუმრობაზედ ნათქვამი ანდაზა დიანბეგზედ არ გადაკეთდა: კინალამ „დიანბეგის სტუმრობა, ნუ გგონია ხუმრობად“ არ შეიცვალა. რომ დიანბეგის სტუმრობა ხუმრობა არ არის — ეს ყოველ გლეხკაცმა ძალიან კარგად იცის დღესაც და აღრევ კი თავადიშვილმაც იცოდა.

დარეჯანი კი არ იყო ეგრე ზანტი⁵, როგორც ლუარსაბი, — ამაში კი ლეთის წინაშე, ისინი ერთმანეთს არა ჰგვანდნენ; გამოვიდა, რომ ფერი ერთი ჰქონდათ და ზნე კი არა. რაკი, ბატონო, კნენია თვალს გააჰყუტდა, შავარდენივით გადმოფრინდებოდა ტახტიდამ, გადიკრავდა შუბლსაფენსა, ზედ წაიკრავდა ჩიომერდინსა⁶, გადიცვამდა ჩითის კაბასა — ხანდისხან სიჩქარისაგან უკუღმაცა — შიშველა ფეხს შეიმოსავდა ჩუსტითა და — ჰერი ბიჰო — დაეშვებოდა ჩალურისაკენ, სადაც მოსამსახურენი სუფევდნენ, ესე იგი ვაინაჩრობით⁷ და გულში ჩაკეტილ გაბოროტებით სულს იბრუნებდნენ. საკვირველიც იყო და სასაცილოც ამ ჩვენის კნენის ტყუილ-უბრალოდ ფაცა-ფუცი. ეს ამოდენა დედაკაცი ჩაგოდრებული, ჩასორსლებული⁸, ხშირად დილიდამ შუადღემდინ ფეხზედ იდგა და გორგალსავით

¹ ძალა. ² ტყავის ჩასაცმელი. ³ ბოქაულ-მოსამართლე. ⁴ ზარმაცი, უძრავი. ⁵ კრულ თავსაკრავსა. ⁶ გაქირვებით. ⁷ მომრგვალებული.

დაგორავდა. უსაქმო არ იყო, როგორც სჩანს: იქ მუჯლუგუნს წამკრავდა საკერავზედ მთვლემარე წირპლიან გოგოსა, აქ თავი ჩაუტყაპუნებდა ძონძებში გახვეულ პატარა მურიან ბიჭსა, რომელიც მთქნარებით და ზარმაცად სწმენდდა სალამოსათვის ჯერ კიდევ წუხანდელ გაქონილს შანდალსა; აქ იმას გაუწყრებოდა — რაზედ? თითონ კნენიამაც არ იცოდა — რაზედ; აქ ამას გამოგილანძღავდა — რისთვის? — არც ეს იცოდა კნენიამა; დასწყევლიდა, დაჰქოლავდა, დასტუქსავდა — ერთის სიტყვით — მთელის ღამის ნაგუბარსა წამოანთხევდა ქვეშევრდომებზედ, — და მერე დაღლილი და დაქანცული შემობრუნდებოდა; თუ გოგო დაჰხვდებოდა, ვერ მაითმენდა რომ ერთი მუჯლუგუნი კიდევ არ ეთავაზებინა, «მეხი კი დავცა»-საც ზედ დაატანდა, თუ ქეიფზედ იყო, — და ეგრე ქანცგაწყვეტილი ² შეგორდებოდა ოთახში, საცა ხანდისხან ხოლმე რუმბსავით ³ გაბერილი თავადი გორავდა და, თუ ზაფხული იყო, კერში ბუზებსა სთვლიდა. ერთხელ ფრიად ღირსსაცნობი სჯა და ბაასი გამართეს. ეს იყო შუა ზაფხულის პაპანაქებაში ⁴, სადილწინ, როცა დარეჯანმა გაათავა ერთი ზემოხსენებულ-გვარი მოგზაურობა და თავში ტყაპუნი და ოფლში გაწუწული შემოვიდა ოთახში. ლუარსაბმა შეხედა, და დაინახა თუ არა რომ ოფლი წურწურით ჩამოსდის წითელ ლოყებზედ, თავის გულში სთქვა სრულიად კმაყოფილმა: — კაი ოჯახის ბურჯია, კაი მაღლიანი დედაკაცია! გმადლობ, ჩემო გამჩენო, რომ ამისთანა შემახვედრე.

ესა სთქვა და კმაყოფილი თავისი უბრყვილო ბედისა გადატრიალდა ერთის გვერდიდამ მეორეზედ ღვთისა და კაცის მაღლიერი თავადი. ეს გადატრიალება იმის ნიშანი იყო, რომ ლუარსაბს იამა რამე.

¹ სანთლის ჩასადგამს. ² ღონეგამოღებული. ³ დიდი ტრეკივით, კოლოტივით. ⁴ დიდ სიცხეში.

— სად იყავ, შენი ჭირიმე, — ჰკითხა მერე კნენისა, — რომ ეგრე დაიღალე?

— როგორ თუ სადა, შენი ჭირიმე? ოჯახობაა, სახელია, კარია, თვალ-ყურის ჭერა უნდა, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი, — მიუგო კნენამ.

— ეგრე, ჩემო დარეჯან, ეგრე, გეთაყვანე! დედაკაცობაც ევ არის და.

— მაშ? — მიუგო ქებით თავ-გაზვიადებულმა ცოლმა, — ესე უნდა თვალ-გაფაციცებული დასტრიალებდე მოსამსახურესა, თორემ ჭამის მეტს არას გააკეთებს. ბიჭებს მოვლა უნდა.

— მაშ, მაშ!

— ბევრმა არ იცის, როგორ მოეპყრას.

მაშ, არ იცის, თორემ, რომ იცოდეს, კარგია, მაშ!

— ხანდისხან ტყუილ-უბრალოდაც უნდა დასტუქსო. რომ გამოლანძლო კიდეც, ცუდი არ იქნება. აი, მე გავლანძლავ კიდეც, გავუჯავრდები, დავტუქსავ, დავწყევლი, — სულ რისთვის? იმისთვის, რომ შიში და კრძალვა ჰქონდეს, თორემ შენი მტერი!..

— ოღონდაც, შენი მტერი!.. ოღონდაც!..

— ეს გლეხები არიან: გაქირ¹ ვირსავით თუ ერთხელ შედგა, მერე, თუნდა შეინდის სახრით მისდგე, ფხვს ვერ გადაადგმევინებ, თუ აღრევე დატუქსული არა გყავს.

— ოღონდაც, დატუქსული უნდა გყვანდეს, — მიუგო ხელახლად თავის ცოლის სიბრძნისაგან გაოცებულმა ლუარსაბმა, — ოღონდაც, გაქირ ვირსავით შედგება.

— არა, გეთაყვა, ეს, რაცა ვთქვი, ტყუილია?

— ტყუილი რად იქნება? მართალია. შენოდენა დედაკაცს სიწმარიც დაეჯერება — წამოროხა უთაგბოლოდ ლუარსაბმა. თითონაც არ იცოდა «სიწმარი» რისთვის ჩააკერა ლაპარაკში.

¹ ჯიუტი.

ორივე დაჩუმდნენ. ლუარსაბმა ჭერს მიაბჯინა თვალები; იქ ჯგუფად ისხდნენ ბუხები. დარეჯანმა მატყლის წინდის ქსოვა დაიწყო.

პატარა ხანს უკან ლუარსაბმა წამოიძახა:

— დარეჯან, აბა, თუ ჭკვიანი დედაკაცი ხარ, გამოიცან, ა იმ ფიცარზედ რამდენი ბუხი ღის?

— აბა სადა?

— აი, ჭერის ფიცარზედ.

თურმე, ნუ იტყვით, ამ სასაცილო ლუარსაბსა, დაჩუმებულნი რომ იყვნენ, იმ დროს ის ბუხები უთვლია! დარეჯანმა რა იცოდა.

— რამდენია?— სთქვა დარეჯანმა,— მაიცა, ჯერ დავთვალო.

— ეგრე ხომ მეც გამოვიცნობ. აბა ისე გამოიცან, კაცობა ის იქნება.

— ისე გამოვიცნო? მაშ კარგი, ოც-და-ათი იქნება.

— ოლოლო¹ შენ, ვერ გამოიცან.

— მაშ რამდენია?

— რამდენია? გითხრა? არა, არ გეტყვი.

— სთქვი, თუ იცი, რაღა.

— თუ კაცი ვარ, ორმოცი უნდა იყოს. ოლოლო შენ, მე გამოვიცან.

— ღიაღ, გამოიცან... დაგივლია, როგორც იმ დღესა ჰქენი, ეგრე ხომ მეც გამოვიცნობ.

— შენც არ მამიკვდე, ის კარგი მამა არ წამიწყდეს, რომ არ დამითვლია.

— მაშ საიღამ იცი, რომ ორმოცია.

— საიღამ? იქიღამ, რომ გონება მაქვს.

— განა მე კი არა მაქვს გონება?

— შენც გაქვს, მაგრამ კაცის გონებასთან დედაკაცის გონება როგორ მოვა? მე ვარაუდით მივხვდი, რომ ორმოცია.

— რომ არ იყოს ორმოცი?

¹ ვერ მოგართვეს.

— ჯარიმა გადამახდევინე.

— მაშ დავთვალათ.

დაიწყეს ცოლმა და ქმარმა ბუზების თვლა. გამოვიდა, რომ ორმოც-და-ათზედაც მეტი იყო.

— გამოიცნო?! — სთქვა ნიშნის მოგებით დარეჯანმა, — დილ, გამოიცნო. გონება აქვს ამ ჩემ ბატონს და იმიტომ გამოიცნო.

ლუარსაბს შერცხვა, ცოტად აირია.

— გაფრენილან, თორემ ორმოცი იყო, — სთქვა სულელმა თავის გასამართლებლად, — სწორედ გაფრენილან.

— უფრო კარგი, თუ გაფრენილან. უფრო ცოტა არ უნდა დარჩენილიყო? მანდა ორმოც-და-ათზედაც მეტი არის ეხლა.

ლუარსაბი გაიწურა, ეს რა წამოვროხვო, სთქვა გულშია.

რომ ჩააფუჩეჩოს¹ თავისი მაზეში გაზმა, კბილების კრაჭუნით, რომელსაც კნეინა ღიმილს ეძახდა, სთქვა:

— დალახერა ღმერთმა — ეგ ველარ მოვიფიქრე, ბიჭოს!.. თითქო ოთხჯერ დავთვალე.

— აკი არ დამითვლიათ.

— შენგან არ მიკვირს! რომ არ დამეთვალა, სოლომონ ბრძენი² ხომ არ ვიყავ, რომ ისე გამომეცნო. როგორ არ დავთვალე, აი დალახერა ღმერთმა, — შემცდარვარ, თორემ გაჯობებდი, აი ჩემო სულიკო! მე და ჩემმა ღმერთმა, გაჯობებდი.

სთქვა და გაცრუებული ლუარსაბი შექარსავით გაუტკბილდა თავის ამ ჟამად გამარჯვებულს მეუღლესა.

აკი არ დამითვლიათ, შე ეშმაკო, შენა! — მიატანა ღიმილითვე კნეინამა.

— ხომ გაგიტყდი, შენი კუჭისა, სხვა რა გინდა?

¹ მიჩქალოს. ² სოლომონ — ებრაელთა განთქმული მეფე — 993—953 წლებში ჩვენს წელთაღრიცხვამდე.

— შენი სიცოცხლე და ბედნაერება, ჩემო ტურფავ! რა უნდა მინდოდეს სხვა.

— დარეჯან!.. — უთხრა გულნატკენად და მარცხობით ლუარსაბმა, — დარეჯან!.. თუ გიყვარდე, ტურფას ნუ მეძახი.

— რატომ, შენი ჰირიმე? რატომ?

— ჩემოდენა კაცს არ უხდება, შენ გეთაყვა: ტურფას პატარა გოშისა¹ ეძახიან, ეგ ძაღლის სახელია, აბა რა კაცის საკადრისია ეგ სახელი?

— მაშ შენ ჩემი გოშია არა ხარ? არა ხარ განა? მე შენგან ეგ პირველად მესმის, — მიუგო გულამომჯდარად დარეჯანმა, რადგანაც ეგონა, გოშიობაზედ რომ ხელი აიღოვო, სჩანს გულიც აუყრია² ჩემზედაო.

ლუარსაბი მიხვდა, რომ გული ატკინა და ტყუილ-უბრალოდაც ატკინა, — და რომ ის გულაყრილობის ფიქრი გაუფანტოს, უთხრა კბილების კრაჭუნით:

— ჰო, გეთაყვა, ჰო! შენი გოშია ვარ, მაშ რა ვარ?

პირწყლიანი დედაკაცი არა ყოფილა ეს დალოცვილის-შვილი — სთქვა თავის გულში ლუარსაბმა, — მოღეჭსესავით რა ლამაზად მოაწყო ჩემი გოშიობა!.. რა ენის პატრონია!.. როგორ იხერხა?!

თითონაც უნდოდა ერთი ამისთანა ალერსი მოეწყო რამ, მაგრამ, როცა ეს გაჭირება დაადგებოდა, თვალებში სულ ზურგიელი³, თარისის⁴ დოში⁵, არტალა⁶ ნივრით და სხვა ამისთანა გაეჩხირებოდა ხოლმე. აბა ამ საგნებით რა ალერსს გამოხატავს კაცი? მაგრამ ლუარსაბმა მაინც კიდევ მოახერხა წყლიანი სიტყვა:

— შენ იცი, ჩემი რა ხარ? სულის წიწმატი, გულის ტარხუნა, გონების, აბა რა ვთქვა? — თუნდა მარილი იყოს.

¹ ძაღლს, ² შევძლებდივარ, სიყვარული დაჰკარგვიაო, ³, ⁴, ⁵ თევზეულია. ⁶ საქონლის მონარშული კუნთები.

კარგად არ ვთქვი, ის კარგი და სახელოვანი მამა ნუ წა-
გიწყდება? კარგი მოწყობა არ იყო? —

წამორომა ესა და მხიარულობის ნიშნად დააკრაქუნა
კბილები თავის პირწყლიანობით აღტაცებულმა ლუარ-
საბმა. არც დარეჯანი დარჩა უსიამოვნოდ. ხშირად გაუ-
ტარებიათ ამ-რიგად დრო ჩვენს ცოლ-ქმარსა. ნეტავი
იმათ, მკითხველო!..

III

ლუარსაბმაც კი იცოდა ბიჭების «დაწოკება», რო-
გორც თითონ იტყოდა ხოლმე. მართალია, ცოტა ზანტი
იყო, მაგრამ იმოდენა მამულ-დედულს მოვლა არ უნდო-
და? ეს მამულის მზრუნველობა ძალას დაატანდა ხოლმე
და წამოახტუნებდა ტატიდამა. მაშინ უნდა გენახათ, რა
ლამაზი იყო ჩვენი ლუარსაბი: ფეხშიშველა, ლურჯი კალ-
მუხის¹ ქუდი თაფზედ, წითელ პერანგის და მის განუშო-
რებელ ამხანაგის ანაბარას, გულგადაღელილი, ფაშვიანი,
ჩიბუხით ხელში მიგორდებოდა მოაჯრის გადასაყუდებელ-
თან და გადასძახებდა ძილისაგან გაბოხებულ ხმითა თა-
ვის მოურავს დათოსა:

— დათო! ხორცი ხომ ჩამოიტანე ბაზრიდამ? (იმ სოფ-
ელში ბაზარიც გახლდათ).

— დიად, შენი ჭირიმე.

— რა ნაჭერია?

— ჩალაღი².

— სამწადედ?

— სუკი³ ვიშოვე შენი ჭირიმე.

— ძვირფასი კაცია, — გაიფიქრებდა ხოლმე მადლი-
ერი მებატონე. მერე დათოს ეტყოდა: — ბარაქლა, ჩემო

¹ კალმუხური (კალმუხები ანუ ყალმიკები, ეროვნება), ბეწვია-
ნი ქუდი. ² ბეჭის ნაჭერი. ³ სამწვადე ხორცი.

დათო! თუ კაცმა დაივიწყა, ღმერთი არ დაივიწყებს ბატონის ერთგულებასა. ბარაქალა! ჩემი მარჯვენა მკლავი ხარ, მაგარი მკლავი.

დათო თავს მოიდხანდა ხოლმე და უხეიროდ გაიღიმებდა ამგვარ ქებაზედა.

— მეზერემ¹ მწვანელი მოიტანა? — ჰკითხავდა კიდეც ბატონი.

— მოიტანა.

— ტარხუნა ხომ არის?

— გახლავს.

— კიტრი?

— კიტრიც გახლავს.

ლუარსაბს იამა. ტახტი რომ ყოფილიყო, ერთი ორჯერ მაინც გადატრიალ-გადმოტრიალდებოდა.

— მაშ სახლი სავსე ყოფილა, — სთქვა ბატონმა სიამოვნებით.

— როდისა გზლებიათ ნაკლული, შენი ჭირიმე, რომ ეხლა იყოს?..

— ეგრე, ჩემო დათო! ბატონის ოჯახის პატივი და სახელი ერთგულმა ყმამ ქვეყანას უნდა მოსდოს². ბარაქალა! თუნდ ნაკლული იყოს, უნდა სთქვა, რომ სავსეაო. შენ გამოცდილი კაცი ხარ, — ეს ყველაფერი იცი.

— ამოდენა კაცი შენს ზელში ვარ და როგორ არ მეცოდინება, შენი ჭირიმე!

— ეხლა ერთი ეს ვიკითხოთ, — სთქვა პატარა ხანს უკან მზრუნველმა მებატონემ, — ურმები გაისტუმრე?

— გავისტუმრე, შენი ჭირიმე! ეხლა თუნდ ორლობებს იქნებიან გაცილებულნი.

— სად გაისტუმრე?

— ყანაში, შენი ჭირიმე!

¹ ზერის (ბაღ-ბოსტნის) მომვლელმა. ² მთელ ქვეყანაში გაავრცელოს.

--- რაძდენია?

--- ოთხი საბატონო და ათი ბეგრისა¹.

რატომ ბეგრისა ხუთმეტი არ არის?

ხუთმეტი ჩვენ კაცებში თავის გაჩენაში არ შებმულა, შენი ჭირიმე, და დღეს საიღამ იქნებოდა!

--- ხუთმეტი უნდა ყოფილიყო, ვეჟო! რატომ არ არის? მე არ ვიცი, ხუთმეტი უნდა ყოფილიყო. როგორ იქნება? ბატონს სამსახური უნდა, მაშ მე ბატონი აღარ ვყოფილვარ!.. გაგონილა!.. ფიე! ხუთმეტი უნდა ყოფილიყო. მე ვუჩვენებ იმათ, რომ მე ბატონი ვარ და ისინი ყმები არიან.

მართლა და ლუარსაბსა თავის დღეში ათის ურმის მეტი არ შეჰბმია და რაზედ გაწყრა ეგრე უწყალოდ? და-თოსაც არ ესმოდა --- ეს წყრომა რის ნიშანი იყო. გაუკვირდა და ბატონს ყურება დაუწყო, ხომ არ გაგიჟდაო. დიილ, ლუარსაბი კი იქნება, რომ გაგიჟდეს!.. და თუ ტყუილ-უბრალოდ გაწყრა, მაგისი საბუთები სულ გოგრაში ჰქონდა. როგორც ამისი ძვირფასი კნენია, ისე თითონაც ძალიანა ჰქემობდა მოსამსახურეების და ყმის მოხმარებასა.

--- გლეხკაცს ეგრე უნდა მოეპყრას ბატონიო, --- იტყოდა ხოლმე ბრძენი თავადი, --- ეგრე უნდაო, რომ ყოველ ცისმარა დღეს ეშინოდეს. თორემ, ღორის მკბენარსავით, რომ გლეხკაცი ფეხზედ დაისო, თავზედ აგაცოცდებოა. მაშ! შიში შეიქმს სიყვარულსაო.

ოლონდაც, ჩემო ლუარსაბ, ოლონდაც!

ის კი არ იცოდა ამ ბედნიერმა ადამიანმა, რომ უშიზეზო და ამგვარ ტყუილ-უბრალო აპილპილებზედ გლეხებს სულ სხვა მსჯელობა და დასკვნა აქვთ ხოლმე. ეჰ,

¹ ბეგრის ურემი, რომლითაც ძველად გლეხებს მემამულეებისთვის მიჰქონდათ მოსავალი.

შენ რაც უნდა სთქვა, მკითხველო, და ამ ცოლ-ქმარს კი ეგონა, რომ თუ მუცელი მაძლარი აქვთ, ამგვარ ყმების მოხმარების¹ ცოდნისაგან აქვთ.

ამისთანა სულელობას ჩვენი გულწრფელი თავადი ეძახდა ბიჭების «დაწიოკებასა». დარწმუნებული იყო, რომ ეს «დაწიოკება» ისე აუცილებლად საჭიროა ოჯახისათვის, როგორც სმა-ჭამა კაცისათვისა. ამიტომაც, რომ შემოვიდოდა ოთახში, თავის-თავის კმაყოფილებით ეტყოდა ხოლმე ცოლსა:

— ძლივს არ გავისტუმრე ურმები (ტყუილიც უყვარდა ჩვენს ლუარსაბსა), ძლივს! დაღაბვროს ღმერთმა გლეხკაცი! ვეყო, მინამ თავს არ დაადგები და კარგად არ დასჭყივლებ, ხელს კი არ გასძრავს და. გაგონილა! მე რომ არ ვყოფილიყავ, ყანა მინდორში დაგვიღებოდა.

— ეგრე, შენი ჭირიმე, — გაუკეთებდა გულს და თავს უფრო მოაწონებინებდა დარეჯანი, — ეგრე უნდა. მას აქეთ, რაკი ევამ ადამი შეაცდინა², მას აქეთ ნაბძანებია ღვთისაგან, რომ ჩვენის ოფლით ბური უნდა ვჭამოთ.

— ეგ თავადებზედ ხომ არ არის ნათქვამი, გლეხებზედ არის ნათქვამი, გლეხებზედ, — მიუგო ლუარსაბმა.

— მაშინ თავადები სად იქნებოდნენ?

— როგორ არა, იყვნენ: ჩვენი გვარი მაშინდელია.

— რას ამბობ? ისე ჰლაპარაკობ, ასე გგონია, არა იცოდე-რაო. მაშინ ადამის და ევას მეტი არავინა ყოფილა და ადამი თავის თავზედ თავადი ხომ არ იქნებოდა?

— მართლა, ეგ კი ველარ მოვიფიქრე. არა, გეთაყვანე, ის რა ხე იყო, იმათ რომ ხილი მოიპარეს?

— ხე ბოროტისა და კეთილისა.

— ეხლა აღარ არის იმისთანა ხე?

¹ მოპყრობის, გამოყენების. ² ადამი და ევა, რელიგიური გაღმოცემით, პირველი ადამიანები იყვნენ ქვეყნად.

— როგორ არა: ამბობენ, რუსთ ხელმწიფის ბალ ერთი ოქროს ოთახიაო, იმაში არის, სულ იაგუნდის¹ ფოთლები ასახიაო.

— ზურმუხტისა² იქნება, — გაუსწორა ლუარსაბმა.

პო, მართლა, ზურმუხტისაა, ზურმუხტიც ხომ ფოთოლსავით მწვანეა; დიად, ზურმუხტისაა, სულ აღმასები და იაგუნდები ასხია ხილის მაგიერად.

— ნეტავი მაჭამა, აბა გემო იმაში იქნება.

— ძალიან კი მიგიშვებენ: ქვიშაზედ უმრავლესი ჯარი ახვევია თურქე.

— მაშ ხონთქარს³ როგორ მოუბარვინებია?

— აი როგორ: ერთი ფერია⁴ ყოფილა, ფერია არწივად გადაქცეულა, შეპარულა, მოფლელჯია ერთი დიდი ალმასი, ჩაუყლაპავს და ისე გამოპარულა.

— წაულია, წაულია! რა ეშმაკი ყოფილა!

— მაშ, წაულია. მერე დედოფალი შებძანებულა, უნახავს, რომ ერთი დიდი ალმასი აკლია, მაშინვე რუსთ ხელმწიფისთვის შეუტყობინებია. რუსთ ხელმწიფე მაშინვე მიმხვდარა, რომ ეს ხონთქრის საქმეა და ომი დაუწყო. ის ომი ხომ დღესაც არ გადაწყვეტილა.

— მაშ შერჩა, შერჩა?

— ვინ იცის? ჯერ ომი არ გათავებულა.

— ნეტავი მე მამეპარა.

— ხომ დაგარჩობდნენ.

— რომ არ შევატყობინებდი: ჩავყლაპავდი და მუცელს ხომ ვერ გამიჭრიდნენ.

— გაგიჭრიდნენ კი არა, მეტსაც გიზამდნენ.

— რა ეცოდინებოდათ, რომ მე მაქვს?

— შენი ჭირიმე, მკითხავს ვერ იშოვიდნენ, რომ ეკითხნათ.

¹, ² ძვირუფასი ქვებია. ³ თურქთა მეფეს. ⁴ ზღაპრული კეთილი სული (ქალი).

— მართლა, ეგ აღარ მომაგონდა. დაიცა რა ვით-
ხრა: აღამმა რომ შეჰამა, ის რაღა იქნა?

— კუნძულელ ხელმწიფეს ზღვაში ეპოვნა თურმე და
იმასა აქვს,

— აბა, დახე ღვთის სამართალსა! მე მეპოვნა, უფრო
მადლი არ იქნებოდა?

— მერე ვინ შეგარჩენდა? ორასი წელიწადია თურმე
მაშრიყ-მალრიბის¹ ხელმწიფე სულ იმისათვის ებრძვის კუნ-
ძულელსა.

— აქამდინ ვერ წაართო?

— ვერა.

— პაი, პაი, პაი! ღონიერი არა ყოფილა ისიცა!..

— მე კი არ ვიცი, რომ ღონიერი ყოფილა!.. ხელ-
მწიფე და უღონო გაგონილა!

— ერეკლე მეფე² რომ ყოფილიყო ეხლა, ის კი
უთუოდ წაართმევდა, დიდ ვაჟკაცს ამბობენ.

— ის, რასაკვირველია, წაართმევდა, მაგრამ სად
არის?

— ცოდო არ არის, ის ეხლა მიწაში ღებოდეს და
შენი მაზლი დავით კი ცოცხალი იყოს!

— აბა უყურე წუთის-სოფლის მუხანათობას! ეგ რა
კიდევ, თამარ დედოფალი³ შავ მიწაში უნდა იყოს და
შენი რძალი ელისაბედი კი მზეს უყურებდეს!

— აბა წუთის-სოფლის ანგარიში ეგ არის და, — და-
ატანდა ლუარსაბი და ამოიოხრებდა, მერე ისე, რომ სან-
თელი წინა სდგომიყო, გააქრობდა.

დილით ლუარსაბი და მისი მეუღლე კნეინა დარეჯა-
ნი, რაკი მოიცილდნენ იმ საუცხოვო ოჯახის მოვალეო-
ბისაგან — რომლის ნიმუშიც ზევით მოვიხსენიე, მიუჯდე-

¹ აღმოსავლეთ-დასავლეთის. ² მეფობდა 1744 — 1798 წ. ³ მე-
ფობდა 1189 — 1212 წ.

ბოდნენ ჩაის და ერთი ლაზათიანად¹ გაიბერებოდნენ თბილისს წყლით, როგორც ამბობს ჩვენი გლეხკაცი. პატარა ხანს უკან, ორიოდ გონიერ ბაასის შემდეგ, თუნდ იმის მსგავსისა — როგორც ზემოხსენებულია, სადილობაც მოვიდოდა, ერთი მაშინ მიძლებოდნენ „ძველებურადა, ჩვენებურადა“, — და ლუარსაბი რაღაც დაღლილის სიამოვნებით წამოიძახებდა ხოლმე გულწრფელად: „გმადლობ შენ უფალო, რათა განმადლე მე“. ამას იტყოდა თუ არა და, გამოისახავდა პირუცყარსა, მსწრაფლ სუფრიდამ იქვე ტახტზედ გადაგორდებოდა და, სრულიად კმაყოფილი თავისი ცხოვრებისა, დაიკრავდა მუცელზედ ხელს და იტყოდა რაღაც ტრაბახობითა: „მე თუ უსწავლელი ვარ, მე ვიცი... რა ჰქვიან... მე ვიცი, შიმშილით კუჭი მიდნება, დიალ, მიდნება! ზედაც ემცნევა ჩემს სტომაქსა“. გამოსაცდელად ერთს კიდევ დაიკრავდა მუცელზედ ხელსა, თითქო სინჯავსო, კარგად არის ვატენილი, თუ არა, და რა ჰნახავდა რომ კარგად არის, როგორც ცხენი დააკრაჭუნებდა კბილებს მეტის სიამოვნებისაგან. „დიალ, — კიდევ იტყოდა, — ლუარსაბი უსწავლელი გახლავთ, იმიტომაც მშიერია“. სადილს შემდეგ ძილი, მერე ისევ გაღვიძება, მერე ისევ ჩაი, მერე ვახშამი, და ბოლოს ისევ ის სატრფიალო ძილი, — და ესრეთ ტკბილად და აუზღვრველად მიდიოდა ამ ორთა უმანკო სულთა უბოროტო ცხოვრება ამ წუთის-სოფელში, რომელმაც ისე არაფერი არ იცოდა ამათის ვინაობისა, როგორც ამათ არა იცოდნენ-რა, ჰამა-სმის გარდა, ღვთისაგან განაჩენი ამ მუხანათის² წუთის-სოფლისა.

¹ აქ დაცინვით — მაგრად. ² მოლაღატე, გაუტანელის.

იმ ყოფაში და ჭკუის გონიერ ვარჯიშობაში გადიოდა დილა. როცა სადილს უკან ლაზათიანად გამოიძინებდნენ ცოლ-ქმარნი, როცა საღამოზედ ნიავე ფრთას გაშლიდა და ბაღის ღობის გრძლად გამოწოლილი ჩრდილი ეზოს მოადგებოდა, მაშინ კნეინა დარეჯანი ერთ ბაღან-გაცვივებულ ხალიჩას ჩრდილში გააშლევინებდა და დაბძანდებოდა ხოლმე თავმომწონე პატარძალივით თავდახურული ¹, წარბებ-აჭიმული და გამოპრანჭული. ლუარსაბიც, თავის განუშორებელ ჩიბუხით ხელში, ჩამოვიდოდა — და ქოშებით შიშველ ფეხებზედ, ხშირად წითელ პერანგის ანაბარას და უფრო ხშირად ლურჯ კალმუნის დარბაისლურად ჩატეხილ ქუდით, ბოლთასა სცემდა ² გრილოშია.

საღამო ხანი — როგორც მოგეხსენებათ — ჩვენს სოფლებში და ნამეტნავად კახეთში საღარბაჟო ხანია. რაც ეს რაღაც წყეული განათლება შემოვიდა ჩვენს ქვეყანაში, რასაკვირველია, — მეტად თუ ნაკლებ ეს საქებური ჩენი ძველი ჩვეულებაც დაჩაგრა, ასე რომ ზოგიერთნი განათლებით გაჩარბულნი ეხლა ვიზიტობენ, თორემ უწინ კი საღამო ხანი დიდს პატივში იყო. აზიტომაც საღამოობით დარეჯანი ეგრე გამოიპრანჭებოდა ხოლმე და ასე იფიქრეთ — უკაცრავოდ კი არ ვიყო — საკურტუშესაც კი გაიკეთებდა. მაშინ, როდინდელ ამბავსაც მე ვწერ, ჯერ კრინოლინი ³ არ იყო, — და თუნდ ყოფილიყო კიდენაც, იმ სოფლამდინ ვინ მიაღწევინებდა მაგ იუბკების მეუფესა. ყველამ კარგად იცის, რომ განათლება ფეხმძიმედ დადის, ნამეტნავად ჩვენში ასკინკილობს ⁴, და აბა იმ სო-

¹ ჩიხტი-კაპით გამოწყობილი (ქართულად). ² წინ და უკან დადიოდა. ³ ძველებური ძალიან განიერი კაბა. ⁴ ცალ ფეხზე დადის.

მელში ეგრე ჩქარა როგორ შიიტანდა სახელოვანს «ხა-
ბარდასა»¹. სწორედ გითხრათ, ზოგიერთ სოფლის ორ-
ლობებშიაც ვერ გაეტეოდა ეგ განათლებული კრინო-
ლინი, თუნდ რომ მისულიყო კიდეც.

— ქალბატონი ადღეგრძელა ღმერთმა, — უთხრა ერთ-
ხელ ერთმა ლამაზად მოყვანილმა გლეხის პატარძალმა,
გრძელ კავების ქნევით და ცოტა ტუჩების პრანჭვითა.

— აი, ღმერთმა გაცოცხლოს, ჩემო ბაბაღე!.. რასა
იქ, ხომ კარგადა ხარ? — მოიკიოზა თავის რიგზედ დარე-
ჯანმა, მაგრამ ისე კი, რომ პატივი კნეინობისა სრულიად
არ დაუმცირებია.

— რალა რასა ვიქ, შენი კვნესამე! ჩვენებიანთ ვენახ-
ში ჩვენი კამეჩი შეპარულა, და ჩეველეებს² დაუჭერიათ,
ეხლა ორი დღეა ბაკში³ ჰყავთ დაჭერილი. ეხლა, შენი
სახელის ჭირიმე, ამას გემუდარები, გვაპატივებინოთ, აგ-
რემც ჩვენი ნათელ-მირონობა დღეგრძელობას მოგიმა-
ტებს, შენი კვნესამე!

— რა? მითამ გამოვაშვებინოთ?

— ჰო, შენმა მხემ, ეხლა ჩვენი ვედრება ეგ არის,
ქალბატონო.

— როგორ იქნება, ჩემო ბაბაღე? ეხლა, მართალია,
შენ ჩემი ნათელ-მირონი ხარ, მაგრამ სოფელი აყაყანდ-
ბა, ყველა მაგას მოჰყვება.

— აგრემც ღმერთი ბატონის თავს გიდღეგრძელებს,
და მაშინ, როგორც გნებავთ, დამსაქმეთ. აი ეხლაც, შენი
კვნესამე, ერთი გაბმა აბრეშუმი მოგართვი, ღმერთი და
თქვენი წყალობა თუ კიდეც შეგვაძლებინებს — კიდეცაც
თქვენი ყურმოჭრილი ყმანი ვართ.

ბაბაღემ ჯიბიდან ამოიღო ერთი გაბმა აბრეშუმი

¹ ძველებური კაბა, ისიც განიერი. ² ყანის დარაჯებს. ³ ზოლო-
ბილი ადგილი საქონლის შესარეკად.

და მიაართო კნენინასა. კნენინამ გამოართო და ამოიღო ქვეშ, ზედაც დაატანა:

— ეგ რომ არა ყოფილიყო, განა ისე კი, რაც შემოდ-
ლიან, არ გაგირიგებდი! — ლუარსაბ! ლუარსაბ! — დაუ-
ძახა ქმარსა, რომელიც შორი-ახლო ბოლთასა სცემდა და
ერთი-ორჯერ მსუნაგსავით მაცდურის თვალთ გადმოჰხე-
და კიდეც მოხდენილ პატარძალსა.

ლუარსაბი მოვიდა.

— ქა! ბაბალეს კამეჩი მეველეებს დაუმწყვდევიათ და
გემუდარება — გამოაშვებინეო.

ლუარსაბმა შეხედა პატარძალსა, რომელმაც ჩვეულ-
ბისამებრ თავი იჭით მიიბრუნა. ლუარსაბმა დააკრაჭუნა
კიდეც თავისებურად კბილები სიამოვნების ნიშნად, მი-
თამდა სამაცდუროდ გაიღიმა.

— კამეჩიო!..

— ჰო, კამეჩი, — დაატანა დარეჯანმა — აი, ერთი გაბმა
აბრეშუმიც მოგართვა.

— მაშ კარგი!.. დათო! ბიჭო! დათო! — დაიყვირა
ლუარსაბმა, — ჩადი და უზბაშს! უთხარი, ჩემი ნათლიდელის
კამეჩი ეხლავ გამოუშვას, თორემ იქაურობას სულ მტვერს
ავადენ.

სთქვა, ერთი კიდეც მაცდურად დააკრაჭუნა კბილები,
და გამარჯვებულსავით ამაყად წავიდა ისევ ბოლთის სა-
ცემლად.

— აი, აგრემც ღმერთი მაგაზედ უფრო მეტს ღიდებას
და პატივს მოგცემს, აგრემც გაგაპატიოსნოს ღმერთმა და
ერთი კაი ვაჟიშვილი მოგცეს და მე ძუძუ მაწოებინოს,
შენი კვნესამე, შენი, ბატონო და ქალბატონო!

— ჰხედავ, — უთხრა დარეჯანმა, როცა ლუარსაბი წა-
ვიდა, — ჰხედავ, რა რისხვა შეუთვალა, იქაურობას სულ
ააწიოკებს.

¹ აქ — მეველეს.

— დიდება აქვს, შენ გენაცვალე, და იმიტომ.

— ეგეც ხომ, მაგრამ ხმაც დიდი აქვს სოფელში გავარდნილი. აი, დავით, ჩემი მაზლი: იმას კაცად არავინ აგდებს.

— აბა, შენი კვნესამე, იმათ ფეხი სად მოუწვდებათ თქვენამდინ, ელისაბედიც მითამ თავადის-შვილის ცოლია და თქვენცა?

— ახლა იმასა ჰკითხე ზოგი, იმისთანა დიდი-კაცი აქ არავინ არის.

— უი, უწინამაც დღე გაუქრება! გუშინ მეზობლიან-თას გახლდი, იმათი გოგოც იქ მოვიდა, რაც იმან იმათ-ხელ ილაპარაკა, ადამიანისაგან არ გაგონილა.

— რა, გეთაყვანე, რა! — ჰკითხა აჩქარებით და მოუთხენელად დარეჯანმა.

— რალა რა? ისა, რომ საწყალ გოგოს თავისის თი-ეებით მოგროვილის ფულით ერთი ჩითმერდინი უყიდნია, მას უნახავს და წაურთმევია. ეხლა თურმე თავზედ იკრავს. ოგოს ცოდვით აღარა ვართ, ქალბატონის მზემა, ისე ულანატირად ჰლაპარაკობდა ბედშავი. მე ხომ თქვენის კეხის ნატერფალიც¹ არა ვარ, მაგრამ მაგას მეც ითაკილეზდი², მამა მიცხონდა!

— უი! უი! დახე იმას, იმ წყეულს! ამას იქით რო-ორღა ამბობს, რომ თავადის-შვილის ცოლი ვარო. წარ-მევა არაფერი, ეგ, რასაკვირველია, ქალბატონის ნებაა: ჯგაც ჩემია და ჩითმერდინიც, მაგრამ გოგოს ჩითმერ-ინის თავზედ შემოკვრა კი სწორედ თავ-ლაფეს დასხმავა. ემ ფეხი გამოჰყო, მეც ნახირ-ნახირო. აი, მეხი კი დაეცა. იიც, ამას იქით, ჩვენში ერევა, თავადის-შვილის ცოლი რო! სხვა არა უთქვამს-რა გოგოსა?

¹ ნაფეზურიც. ² არ ვიკადრებდი.

— სხვა არა მოუხსენებია-რა.

— ნუ დამიმაღავ, ჩემო ბაბაღე! ხომ იცი, მე შენი მწყალობელი ვარ, თუ უთქვამს კიდეც რამე — მითხარი.

— არაფერი არ უთქვამს, მამი-ჩემის ცხონებამ, თორემ, რომ ეთქვა, რად დაგიმაღავთ.

— რა ვიცი? იქნება გეშინოდეს-მეთქი.

— თქვენისთანა მწყალობელი რომ კაცს სადმე ეგულბოდეს, იქ ვილასი უნდა ეშინოდეს.

— მეც ეგ უნდა მეთქვა, ჩემო ბაბაღე!

— მართალია, გლეხები გახლავართ, მაგრამ ჩვენც გვესმის ეგენი. ვისი უნდა მეშინოდეს, თქვენ აქა მყევხართ!

— მაშ სხვა არა უთქვამს-რა?

— არა უთქვამს-რა, აგრემც ჩემზედ მიწა ნუ გენახოთ.

— იტყოდა.

— ის ერთი დედის-ერთა შვილი არ დამიმიწოდეს, არა უთქვამს-რა.

— მართლა, შენი შვილი რასა იქს? — ჰკითხა მერე დარეჯანმა, რომ ვერას გახდა-რა.

— რალა როგორ არის, შენი კვნესამე, ქალბატონო! ავად შენი მტერი გყვანდეს, ავად მე ისა მყავს. რა არ ვუყავი: ბალახებში არ ვაბანე, არ შევალოცვინე, შანები¹ არ შევაბი, მაგრამ ვერაფერმა ვერ უშველა, აგრემც არა ეშველოს-რა შენს მტერსა! თქვენთანაც კი მომასწავლეს, ვითამც თქვენ უებარი ლოცვა იცოდეთ, — მიშველეთ რამე, აგრემც მაგიერს ღმერთი გადაგიხდით.

— მე მარტო შაკიკის² ლოცვა ვიცი და დასუნთქვილისა,³ განა შენის შვილის სენი — შაკიკია?

— ჰო, თქვენმა მზემ, შაკიკი გახლავთ, ლამის თავი გაუხეტქოს.

¹ ტყავში ან ქსოვილში გამოკერილი რამ, ვითომ ავი სულისაგან დასაცავად. ² თავის ტკივილი, მიგრენი. ³ გველის ნაკბენისა, დაშხამულისა.

— გოგო, ლამაზისეულო! — დაიყვირა კნეინამ, — წადი, საწერ-კალამი და ქალაღდი, ქეჩის ქვეშ რო ნაბარათეგია, ჩამომიტანე. მე დაგიწერ ლოცვას, ჩემო ბაბაღევ, დაწერილი ქალაღდი იმ მხარეს დააკარ, რომელიცა სტკივა, ეგრე იყოს ორი-სამი ღღე, თუ შაკიცია — გააქარწყლებს მაშინვე.

ვერ უყურებთ, მკითხველო! კნეინა დარეჯანი მე უსწავლელი მეგონა და დახეთ, რაეზი სცოდნია? ეხლა მომაგონდა, რომ იმისი განაყოფი რძალი ელისაბედი, რომელიც ორგანაც მოვიხსენიეთ, თურმე ჩუმაღ ქვეყანაში ჰლაპარაკობდა, რომ ვითომც დარეჯანმა ჯადოობაც იცისო, ვითომც სოლომონ ბრძნის წიგნიც წაეკითხოს და ამიტომაც ღმერთი უწყრება და შვილს არ აძლევსო. ამისთანა ცილისწამებას როგორ დავიჯერებ? მაგრამ ელისაბედი კი ფიცით იჰაჰებოდა, რომ ეგ ეგრეაო. მაინც არ დავიჯერებ: რძალი — როგორც მოგეხსენებათ ჩვენის კურთხეულის ცხოვრების ამბავი — რძლის მტერია, განა ამისთანა ჭორები მოუგონია ელისაბედს დარეჯანზედა?

ამ დროს ძაღლმა, რომელიც შორი-ახლო იწვა და წაეყო ცხვირი მიწაშია, დაიყეფა, მაგრამ, რაკი თვალი გაახილა და დაინახა ორი მომავალი დედაკაცი, ისეგ ხმა გაიკმინდა და ღრენით გაჯავრებულსავით ისეგ ცხვირი ფეხებით ამოთხრილ მიწაში ჩაჰყო. დარეჯანმაც მოიხედა ამ ხმაურობაზედ და დაინახა კნეინა ელისაბედი და იმის ჩითმერდინით დარბეული, გულდაჩაგრული გოგო.

დარეჯანი ფეხზედ წამოღდა.

— მობძანდით, ჩემო რძალო! — მიაგება სიტყვა ელისაბედსა, — ძლივს არ მოგვიგონეთ!

— შენმა სიცოცხლემ, მოცლა არა მაქვს. ეს ისაო, ეს ესაო, სახლია, კარია, ხომ მოგეხსენებათ.

— აქეთ მობძანდით, აქეთ უფრო ნიაგია, — მოიპატიჟა დარეჯანმა.

— სულ ერთია, — სთქვა ელისაბედმა და წაიძრო ფეხიდან კროლი¹ ჩუსტები, გადმოვიდა ხალიჩაზედ და ჩაჯდა დარეჯანის გვერდით.

— სხვა როგორა ბძანდებით, ჩემო რძალო? ჩემი მაზლი დავითი ხომ კარგად სუფევს, — დაიწყა ისევ დარეჯანმა.

— კარგად გახლავთ, — მიუგო ელისაბედმა.

— შინა ბძანდება?

— აბა ამისთანა დროს კაცი შინ დადგება, მამულის და მოსავლის პატრონი? — ყანაშია ეს ორი დღეც იქნება, — სთქვა რალაც ნიშნის მოგებით ელისაბედმა და უნებლიედ შეხედა ლუარსაბსა, რომელიც ბოლთასა სცემდა და რომელსაც ფეხებზედ ეკიდა მოსავალიც და მამულიცა.

დარეჯანს ეწყინა. ამას ეგონა, რომ ელისაბედმა სახრე ლუარსაბისაკენ გადმოიქნია.

— რასაკვირველია, ვისაც კაცი არ ჰყავს და არ აბადია, რომ ჩააბაროს სახლის პატრონობა, და ვინც ასე გაზრდილა პატარაობითვე — რომ არც შზე დასიცხავს და არც ავენებს, ის შინ არ დადგება, — ჩემი ლუარსაბი მაგას ვერა იქს.

— განა მაგაზედ მოგახსენე? — დაასწრა ელისაბედმა.

— მეც განა მაგაზედ მოგახსენე! — დაატანა დარეჯანმა, — მე მარტო ეს უნდა მეთქო, რომ ჩემს ლუარსაბს ჯერ ისე არა გასჭირებია-რა, რომ გლეხობა ჩაიდინოს.

— გლეხობა ჩაიდინოსა!.. რას ბძანებთ, ჩემო რძალო? არა, თქვენმა მზემ! ვინც მოსავლის დროს შინ არა დგება, განა იმისაგან, რომ გაჭირებულია, ან გლეხობა ჩაიდინოს და მესვეურსავით² მკაში ბეგრის ხალხთან ოფლი იწუროს? თქვენც არ მაძიკვდეთ. აი, თუნდ თქვენი

¹ დაცინვით: სომხური. ² აქ — მეთაურივით.

მაზლი. -- განა გლებია, ან გლებობას იღენს, რომ ყანაშია? სულაც არა, თქვენმა მშემ! მუშები იქა მკიან და იმას კი, როგორც შეპფერის თავადიშვილის პატიოსნებასა, ხელ-ზედ ლამაზი ნაგეში¹ მიშინო უზის და ნადირობს. გუშინ სალამოზედაც, ჯერისათვის რომ ბიჭი ამოვიდა, ერთი აბგა² მწყერი გამოგზავნა. რა სათაკილოა, თქვენი ჭირიმე! მეფეები ნადირობენ და იმისთვის რა სათაკილოა!...

— არა, თქვენმა მშემ, ჩემო რძალო, მე ჩემს მაზლ-ზედ არ მომიხსენებია. ისიც ლუარსაბის ძმა არ არის, ერთის სისხლისა და ხორცისა? განა არ ვიცი, რომ სხვებს-სავით ხელებს არ დაიბებრებს³ ნამგლის ჭერითა და არც ამ პაპანაქებაში დაისიცხება? განა არ ვიცი, ნამდვილის სისხლის თავადის-შვილი ამას ვერ აიტანს, — და, სწორედ-დაც მოგახსენო, არც საკადრისია: თავადს — თავადობა უნდა ეტყობოდეს და გლებს — გლებობა.

... მართალი ბძანებაა, თქვენმა მშემ!

— არა და, რომ არ იქნება: მთა და ბარი ვის გაუ-სწორებია?

— არავის, თქვენმა მშემ, ღვთის ბძანებას ვინ წაუყა?

ამ დროს ფეხის ხმაურობაც მოესმა დარეჯანსა, მოი-ხედა და დაინახა თავისი გოგო, ლამაზისეული, რომელსაც ხელში ეჭირა რაღაც ნაბარათევი⁴ და თავმოტეხილი წამ-ლის მანა, რომელიც საწერელობას⁵ ჰთანამშობდა.

— რა დაგემართა აქამდინ? ის კიდევ წავიდა, — უბ-ძანა დარეჯანმა.

— ჯერ კიდევ აქ გახლავთ, ჩალურშია თაფლუას-თან, — მიუგო გოგომა.

— მაშ კარგი, — სთქვა დარეჯანმა, დაიდო მუხლებ-ზედ ქალალდი და დაიწყო შაკიკის ლოცვის წერა. ამ

¹ გაწოთვნილი. ² ჩანთა. ³ ხელეზზე ბებერებს (კოჭრებს) გაიჩმს.

⁴ ბარათის ნახევი პატარა ქალალდი. ⁵ სამელნობას ეწოდდა.

დროს ლუარსაბიც მოვიდა ახალუხ და შალვარ-ჩაცმული, მოიკითხა ზდილობიანად თავისი რძალი და გაგორდა იქვე ხალიჩის ახლო მწვანე ბალახზედ და, დაასვენა რა ჩიბუხის ტარი თავის ღირსეულს მუცელზედა, — დაუწყო პირალმა ყურება გუმბათიან ცასა.

მშვენიერს სურათს წარმოადგენდა ეს კრება. აღეწერ, თუ კი შევიძელ. ჯერ გოგოვადმ დავიწყოთ.

სასაცილო რამ იყო ეს ლამაზისეული: ერთი რაღაც უშნოდ ჩასუქებული, ჯმუხი¹, ჭუჭყიანი, ტანზედ ეცვა ხამის² ჩითის კაბა, ჭუჭყისაგან ვერ გაირჩეოდა — რა ფერისა იყო; კალთები აქა-იქ გამომწვარი ჰქონდა ზამთარში ცეცხლთან ახლო გდებისაგან, ბოლოები სულ მოშპალი და შემოფხრეწილი ჰქონდა; დახეულებილამ გამოჩანდა ერთი რაღაც დამპალის საბნის ნაგლეჯი, კაბის ქვეშა გარშემო ჩამოკიდებული, მითომ და იუბკაა. აი, მეხი კი დაგეცა! ამასაც კი სდომებიო იუბკა! თავზედ ეკრა შიგადა-შიგ ამოფლეთილი ჩითმერდინი, ქალბატონის გამოწევალი. იმ ამოფლეთილებში მუთაქის მატყლსაგით დასორსვლილი³ შავი — უკაცრავოდ არ ვიყო — წილიანი და დაუფარცხნელი თმა მუქა-მუქად ამოშვეროდა. ქუსლებდახეთქილი, მუგუზალსაგით შავი ფეხები, წენგოსაგან⁴ შეღებილი ხელები, ცხვირ-პირი ქვაბების მურით მოთხუპნული — აი, ამ-გვარი იყო ის ცხოველი, რომელსაც დარეჯანი «ლამაზისეულს» ეძახდა და რომელიც გულ-ხელ-დაკრებილი დაჰყურებდა ბალან-გაცვივრულ ხალიჩასა. ხალიჩაზედ ორი პატიოსანი და დარბაისელი კნენა იჯდა, როგორც მოგახსენეთ წინათვე, — ორი კნენა, მაგრამ კი სხვა-და-სხვა-ნაირი: ერთი მსუქანი, წითური, მეორე გამ-

¹ ჩასკენილი. ² ბამბის უხეში ნაქსოვისა. ³ დამრგვალებული.
⁴ ნედლი, ახალი კაკლისაგან.

ხდარი და უფერო. მსუქანი თავჩალუნული სწერს, გამხ-
დარი კი თვალ-დაფაციცებით თვალს ადევნებს მწერალის
ხელსა, იქნება როგორმე შევატყო, რასა სწერსო; ხანდის-
ხან გოგოსაც თვალს უშვრება და თავს უქნევს იმის ნიშ-
ნად, რომ „წელან რომ სთქვა—წავიდაო“, ვიზედა სთქვაო“.
გოგოც იქიდან ანიშნებს და ელისაბედი ვერ მიმხვდარა.
მაშინ გოგო პირზედ ხელს იფარებს, თავს იქით იბრუნებს,
მითამ ეცინება კიდევ — რომ ელისაბედი ჰცდილობს
და ვერ მიმხვდარა კი, და ჰმორცხობს კიდევ — რომ ბა-
ტონის რძალთან სიცილსა ჰბედავს. აქეთ ბალახებზედ
ხალისიანად ჰქშენს ჩვენი ლუარსაბი, პირადმა წევს, აბო-
ლებს ჩიბუხს და, მინამ თვალში ცრემლი არ მოუვა, თვალს
გულმოდგინებით ჩიბუხის ბოლოს ადევნებს. — ვნახო,
ღრ: ბლებამდინ ავა, თუ არაო. იქით, ხალიჩის დასწვრივ,
ღობის გადმოღმა, ჩვენი ნაცნობი ქოფაკი ძალღი წევს,
ისევ-ისევ მიწაში ცხვირწყაფილი და ქანც-ნიწყვეტილსა-
ვით¹ თვალეზდახუჭვილი; ყოველს ხმაურობაზედ მძიმედ
ახილებს² თვალსა და გულზედ-მოსულსავით ჰღრინავს,
თითქოს ჯავრობსო — რომ ძილს უფთხოვდნენ. პატარა
შორი-ახლო ძველი, ჭუჭყიანი სამოვარი სდგას, გვერდით
დაჩოქილია გოგოზედ უარესად ჭუჭყიანი, დაგლეჯილი
პატარა ბიჭი და, რაც ძალი და ღონე აქვს, უბერავს სა-
მოვარსა. ხანდისხან ისეთის სახით გადააპარებს თვალსა
იქითკენ, საცა ძალღი განცხრომითა წევს და მოსვენება-
შია, რომ თითქო შეჰნატროსო მის ყოფა-ცხოვრებასა და
გულში ამბობსო: — ნეტავი შენ, რომ ძალღი ხარ! ნეტავი
მეც ძალღი ვყოფილიყავი!

ეს საძაგელი სურათი საძაგელის მიწისა, სასაცილოდ
ახამებდა ამ დიდებულ სამხრეთის ცასა, მის ერთნაირად

¹ ღონემილეულივით. ² ახელს.

ღრმასა და ციავსა¹ კამარასა, რომელზედაც სარტყელსავით მიიგრინებოდა ერთ გაუწყვეტელ ზოლად მთების ლაქვარდი გრეხილი.

ღრო გავიდა. დარეჯანმა გაათავა ლოცვის წერა და ბარათი მისცა გოგოს, ამ სიტყვის ზედ-დატანებით: როგორც გითხარი, ისე მოიქეცი-თქო.

მერე მოუბრუნდა ელისაბედს და შესაქცევრად² ჩამოუგდო ლაპარაკი. ლუარსაბი ისევ ოცნებაში იყო და აბოლებდა ჩიბუხსა.

— პურის მოსავალი როგორი გაქთ წელს? — ჰკითხა დარეჯანმა.

— თქვენმა მზემ, შარშანდელზე ცოტა. თქვენს მაზლს ოც-და-ათის ურმის იმედი აქვს, — დაიტრახა ელისაბედმა.

— ეგ, ბატონო, კაი მოსავალია. ოცდა-ათი ურემი ხუმრობა არ არის; ჩვენც მოგვივა მაგდენი, მაგრამ ჩვენ ერთი-ორად მეტი ნახნავი გვქონდა თქვენზედა, — იტყუვა თავის რიგზედ დარეჯანმაც.

— რას ბრძანებთ, ჩემო რძალო, ჩვენზედ მეტი თქვენ რად გექნებოდათ. ჩვენ დიდი ნახნავები გვქონდა წელსა.

— რად გექნებოდათო? ჩვენ შკათათვის ნახევარში გუთანი გატანილი გვქონდა, თქვენ კი ენკენისთვეშიაც არ გაგეტანათ.

— არა, თქვენმა მზემ, ჩვენ თქვენზედ აღრე გავიტანეთ. ჩვენ დიდი ნახნავები გვქონდა.

— აი, ბატონო, თუნდა ლუარსაბსა ვკითხოთ: ეგ კაცია, მაგას უფრო ეცოდინება. ლუარსაბ! — დაუძახა ქმარს კნეინამა.

— რაო? — ჰკითხა ლუარსაბმა და მოიღრიჯა ცოლისაკენ კისერი.

— შენი რძალი ამბობს, რომ ჩვენ ამათზედ ნაკლები ნახნავები გვქონდაო წელსა.

¹ მზის სხივიანს. ² გასართობად.

— ეჰ, რას ამბობ, ჩემო რძალო! წელს ოთხი თქვე-
ნოდენა ნახნავები მქონდა, — მიუგო ლუარსაბმა. ამ-
გვარებში ლუარსაბმა საშინელი კვებნა იცოდა. — რას
ბრძანებთ!.. ჩემოდენა მოსაჯალი კახეთში ორს არ მოუვა,
ქართლშიაც ბევრს არ მოუვა. აი, ჰნახავ, რამოდენა ფრთა
მოქცეულს წამოვაყენებ კალოზედა, ასეთს წამოვაყენებ
რომ... რომ... აბა რა გითხრათ? თუნდ თორმეტ ამ სახ-
ლის ოდენასა, ვაი არა აქვს ლუარსაბსა! ფიე! ნახნავი
იყო, რომ ჩემი იყო. შარშან ვენახისა არ იყოს, ჩემოდენა
ღვინო კახეთში ორს არ მოუვა. ქართლში ხომ ნახევრის
ნახევარიც არ მოუვათ. მაშ! თუ ეს მართალი არ იყოს,
საიღამ ვცხოვრობ ევრე მეფურად? საიღამ? ლევანსავით
ურმებს ხომ ქირაზედ არა ვგზავნი, თავადიშვილის სისხლს
ხომ არ შევირცხვენ! სომეხი ხომ არა ვარ, რომ ქირაო-
ბით ვიცხოვრო, თავადიშვილი ვარ, კაი ოჯახის და გვა-
რის შვილი.

კიდევ რაღაცა უნდა ეთქვა, მაგრამ ელისაბედმა აღარ
დააბლა:

— მართლა, ჩემო მაზლო, ლევანი ქირაზედ ურმებს
ატარებს?

— მართლა, მაშ! ის შერცხვენილი, გვარის დამამცი-
რებელი, ისა!

— ნიკოლოზიც ატარებს თურმე, — დაუმატა და-
რეჯანმა.

— მაშ?! — უპასუხა ლუარსაბმა.

— უი, ლაფი¹ დაესხათ თავზედ, კარგი გვარის მასა-
ხელებელი ისინი ყოფილან, — სთქვა ელისაბედმა.

— ნეტავი თავადიშვილი მაინც არ იყოს! — დაუმა-
ტა გულმტკივნეულად დარეჯანმა.

— ეგ არის და, რომ თავადიშვილია! — სთქვა წყრო-
მით ლუარსაბმა, — თავადიშვილი რომ არ იყოს, ჯანი გა-

¹ ტალახი.

გარდეს. ან გლეხი იყოს, ან სომეხი, კიდევ ჰო, — ეგა მკლავს, რომ თავადიშვილია. ძალიან არ წახდა ხალხი, თქვენი ჭირიმეთ! ამასაც შევესწარი, რომ თავადიშვილი ჭირაზედ ურმებს ატარებს!

— მერე რა დედ-მამის შვილი! — წამოიძახა დარეჯანმა

— ეგა სთქვი და, — მიუგო ლუარსაბმა.

— კაცმა ეკრე როგორ უნდა დაკარგოს პატივი, — სთქვა თავის რიგზედ ელისაბედმა.

— ამას იქით გლეხი და თავადი რით უნდა გაირჩიოს. გლეხიცა გზავნის ურმებს ჭირაზედ და თავადიშვილიცა, ისიც ჭირითა სცხოვრობს და ესეცა. რით უნდა გაირჩიოს? — იკითხა ლუარსაბმა.

— არაფრით, თქვენმა მზემ, — დაარწმუნა რძალმა

— ოღონდაც, რომ არაფრით, — კვერი დაჰკრა¹ ცოლ-შაც.

— მშიერი რომ ვკვდებოდე, მშიერი, და ასი ურემი მეზმებოდეს, მე მაგას ან ვეკადრებდი, თავი არ მამიკვდებო. შენა, ჩემო რძალო?

— უი, უწინამც დღე გამჭრობია. ვეკადრებდი კი არა, მე ჩემის ხელით თავს მოვიკლავდი. ოხრად დამრჩეს ჭირით შემოტანილი ქონება. რა თავადიშვილის საქმეა.

— შენა, დარეჯან? — ჰკითხა ეხლა თავის ცოლს ცნობისმოყვარე თავადმა.

— არც მე, — სთქვა დარეჯანმა.

— მაშ არც მე, — სთქვა ლუარსაბმა იმ სახით, თითქო ამ სამის აზრით სამის ქვეყნის ბედი გადაწყდაო. — არა, დრო ძალიან გამოიცვალა, ჩემო რძალო! — გააგრძელა სიტყვა ლუარსაბმა, — ხალხი წახდა, სისხლი მოითხარა. აბა ჩვენ დროს ვინ მოიფიქრებდა, რომ თავადიშვილს თავი შეერცხვინა და ურემი ჭირაზედ ეტარებინა. ჭკით არ ჩა-

¹ დაეთანხმა, დაუდასტურაო.

ვაჭევებდით? თავზედ ლაფს არ დავასხამდით? მაგრამ ეხლა? — დასწყევლოთ ღმერთმა — სირაჯობენ¹ კიდეცა!.. გაგონილა? თავადიშვილების სირაჯობა! ოჰ, ღმერთო, რატომ წარღვნა არ მოვა? სომხები გახდნენ, სწორედ სომხები: ეხლა ისლა აკლიათ ადლი² ამოიჩარონ³ იღლიაში, სოფელ-სოფელ იარონ და «საეაქრო, საეაქრო» იძახონ.

— მაგასაც იქმონენ⁴, თქვენმა მზემ, — სთქვა ელისაბედმა, — მე კი ღმერთმა ნუ შემასწროს იმ დროსა და!

— იქმონენ, თავი არ მამიკვდება, იქმონენ, — წარმოსთქვა მწუხარებით ლუარსაბმა, — ბატონო! სისხლი რომ აღარ არის? წახდა სისხლი, მოითხარა.

— მართლა რომ წახდა, — დაატანა დარეჯანმა.

— აი, მაგალითად, გუშინ ზაქარიას ცოლს რა უქნია? — წამოიძახა ენაქარტალა⁵ ელისაბედმა, — იცით რა უქნია? ბიჭს გაუჯავრებია... ზაქარიას ცოლი ხომ ანჩხლია?

— მერე რა-რიგი! საშინელი! — დაჰკრა კვერი დარეჯანმა.

— ბიჭს გაუჯავრებია, — დაიწყო ისევ ელისაბედმა, — გამოსდგომია, წაუძვრია ფეხიდან — ჩუსტი ყოფილა თუ ქოში — ქოში იქნებოდა — ამდენი უცემია, რომ დაუოსებია⁶ თურმე.

— არა, თუ ღმერთი გწამს? — ჰკითხა გაკვირვებულმა ლუარსაბმა.

— თქვენმა სიცოცხლემ!

— ეს რა მესმის, თქვენი ჰირიმეთ! იქნება პატარა ბიჭსა სცემა?

— კიდეც ეგ არის, რომ არა. პატარა ბიჭს რომ სცემოს, ეგ ჰრადფერი: აი, მეცა ვსცემ ხოლმე, — სთქვა ელისაბედმა.

¹ სირაჯობას (ღვინის ვაჭრობას) ეწვეიან. ² ძველად სიგარძის საზომი, დაახლოებით ერთი მეტრი. ³ ამოიღონ. ⁴ იზამცენ. ⁵ ზვერი ლაბარაკის მოყვარულ. ⁶ დაუსუსტებია.

— მეცა, თქენმა მზემ, — უბასუბა დარეჯანმა, — პატარა ბიჭი და გოგო სულ ერთია. როგორც ქალბატონმა რომ გოგოსა სცემოს, არ დაიძრახება, ისე პატარა ბიჭს რომ სცემოს, არაფერია.

— რასაკვირველია, — ჩამოართო სიტყვა ელისაბედმა, — პატარა ბიჭის ცემაზედ ვინ დაიძრახება. ის კი ვაჟ-კაცი კაცი გზლებიათ¹, აბა ქალი რომ ვაჟკაცს შეებას, — ვერაფერია თქვენმა მზემ.

— დიდება შენდა, ღმერთო ჩემო, — სიტყვა პირჯვრის-წერით ლუარსაბმა, — ეს რა მესმის, თქვენი პირიშეთ: დედაკაცმა ისე თავზედ ხელი უნდა აილოს, რომ ვაჟკაცსა სცემოს? ცემა არაფერია, მაგაში ბატონს ვინ დასძრახავს, — იმისი ბატონი არ ვარ, რომ მინდა ვცემ, მინდა არა, — მაგრამ კაცმა კაცს უნდა სცემოს, დედაკაცისაგან რომ არა თქმულა! რომ არ გაგონილა! აი გოგო ჰყავს, გოგოს რამდენიც უნდა სცემოს, ეგ საკადრისია, კაცს კი... ღმერთო დამიხსენ ქვეყნის ცოდვისაგან.

— ეგ რა კიდე... — უნდა დაეწყო კიდე ელისაბედს ჭორიკანობა², მაგრამ ამ დროს ჩაიც მოართვეს.

— სიტყვა კი არ დაივიწყოთ, ჩემო რძალო, — უთხრა დარეჯანმა — ჩაი მიირთვიოთ.

— მიირთვით, სულ ერთია, — უბასუბა ელისაბედმა და წამოაეღო ჭიქას ხელი.

ჩაი ჩამორიგდა.

ელისაბედმა მოსვა ცოტა თუ არა, ისევ დაიწყო გაწყვეტილი სიტყვა:

— იმას მოგახსენებდით: იმ წუწკს ნიკოლოზს, იცით, რა უქნია? თავის მოხალისათვის არშიყობა დაუწყია. ერთხელ ბინდი ყოფილა, — აქ რაღაც წასჩურჩულა დარეჯანს ყურში — ბიჭებს დაუნახამთ, ქალბატონისთვის შეუტყობი-

¹ ყოფილა. ² მეჭორეობა.

ნებათ. ის საწყალი ქალიც მისულა და გულს შემოჰყრიდა აი, ბატონო!..

— მართლა?

— თქვენზედ მიწა არ მენახოს! — მოაჰკორა ელისაბედი და, მითამ ნიკოლოზის ცოლზედ გულიც შესტკევა, დაუმატა: — მე ის საწყალი ქალი მეცოდება, — თორემ ნიკოლოზს თუნდა თავშიაც ქვა უხლია.

— საშინელ დროებას არ შევესწარიო, თქვენი კირი-მეთ! — მართალის გულით სთქვა ლუარსაბმა, — სწორედ მეორედ-მოსვლა მოახლოვდა: ვაჟო, ქალს — ქალობა აღარ ეტყობა, კაცს — კაცობა. ტყვილად კი არ მოგვჩვენებთან ეს კუდიანი ვარსკვლავები, ერთი ღვთის რისხვა რამ უნდა მოვიდეს. რომ არ გაგონილა, ყურით და ენით არა თქმულა ქალისაგან ვაჟკაცის გაღახვა და ქმრისაგან ეგრე აშკარად მაგისტანა ამბები! სირცხვილი აღარ არის ეხლანდელ დროში, პირში წყალი გაგვშრობია.

— არა, ისე ჩუმად მოეხდინა მაინც იმ სულის მტერსა, კიდევ არაფერი იქნებოდა; — სთქვა დარეჯანმა.

— ჩუმად რომ მოეხდინა, ვინ რას იტყოდა? — გააწყვეტინა სიტყვა ლუარსაბმა, — ვანა უწინ კი არ იყო მაგისტანა ამბები, ხორციელები არ იყვნენ თუ? მაგრამ უწინ სულ დაფარული იყო, ისე დაიჭერდნენ საქმეს, — რომ ხორციელ ადამიანს არ გააგებინებდნენ, — ბევრი მაგისტანები მომხდარა უწინაც, მაგრამ აბა ერთი შევიტყვიათ რამე? სულ ისე ჩუმად და გონიერად იცოდნენ უწინ ყველაფერი, ამიტომ რომ პირში წყალი ჰქონდათ¹. ეხლა ბატონო, არაფრისა აღარ ჰრცხენიანთ. ნამუსი აღარ არის, არა, წაზდა ქვეყანა.

— სწორედ მეორედ-მოსვლის ნიშნებია, — დაუმატა დარეჯანმა.

¹ ნამუსიანები იყვნენ.

— სწორედ. აი, ერთი კიდეც რა შევიტყე. გოგო და ბიჭი დაითხოვეთ, მოგახსენებთ, — სთქვა ელისაბედმა.

გოგო და ბიჭი დაითხოვეს, ელისაბედმა შემოავლო თვალი გარეშეშოსა, და ჰნახა რომ არავინ არ არის, მიჯდა ახლო. ლუარსაბმა ყურები დააცქეიტა და ახლო მიიწევა. დარეჯანმაც ყურთან ლეჩაქი გადაკეცა, რომ კარგად გაიგოს.

ელისაბედმა დაბალ ხმით დაიწყო:

— ამ წინაშედ რომ კუდიანი ვარსკვლავი ამოვიდა, ხომ გახსოვთ?

— დიად, — მიუგეს ერთ-ხმით ცოლ-ქმარმა.

— იმ დღეს თურმე გველეშაპი გამოსდგომოდა მზე-სა, — ისიც ხომ გაიგეთ?

— დიად, დიად, გავიგეთ! — წამოიძახეს ერთად შეშინებულმა ცოლმა და ქმარმა.

— იმ კუდიან ვარსკვლავზედ და გველეშაპზედ სომხების ტერტერებს¹ თავიანთი კარაბადინი² გაუშლიათ და უთქვამთ, რომ — აქ უფრო ხმა დაიდაბლა — თავადიშვილებს ყმები ჩამოერთმევათო.

— ვაი შენს ლუარსაბსა! — წამოიძახა ფერწასულმა ლუარსაბმა, — ეგ რა სთქვი, რა? აკი მოგახსენეთ, ბატონებო, რომ წარღვნა უნდა მოვიდეს-მეთქი. აი, ღვთის წყრომა! სულ ჩვენისავე ცოდვებისაგან მოგვევლინა. მამა-ჩემი ზაალ ნუ წამიწყდება, რომ წავალ, ზაქარიას ცოლსაც, ლევანსაც, ნიკოლოზსაც წიხლ-ქვეშ გავიგდებ, რომ ეს ამბავი სულ იმათი უნარია. კიდეც ატარონ ქირაზედ ურმები!

— რაზედ გაცხარდი, შენ გეთაყვანე! — მიატანა ლუარსაბსა ცოლმა, — სომხების კარაბადინს როგორ უჯერებ! შარშანწინ კი არა სთქვეს, რომ დედამიწა ხარის რქა-

¹ მღვდლებს. ² ძველბურთი წიგნი — საეჭიმო.

ზედა სდგას, იმ ხარს ერთი რქა მოსტეხია და ქვეყანა უნდა გადაბრუნდესო, მაგრამ ტყუილი კი გამოდგა. გარეჯელ¹ მკითხავს ეთქო, რომ არც რქა მოსტეხია და არც არაფერიო.

— მართლა, ეგ კი აღარ მომაგონდა! — სთქვა ეხლა კი დამშვიდებულმა ლუარსაბმა, — ჭორი იქნება. აბა, გეთაყვა, მეფის ერეკლეს ნაბოძებს სომხის კარაბადინის სიტყვით ვინ წამართმევს? თუნდ ეგ არ იყოს, რილას თავადიშვილი ვიქნებით, თუ ყმაც არ გვეყოლება: კარაბადინი კი არა, სოლომონ ბრძნის წიგნიც რომ იყოს, არ დავიჯერებ. ან რა დასაჯერია?

— რასაკვირველია, დასაჯერი არ არის, მაგრამ გლეხობაში ეგ ხმა გავარდნილა², — ეგ ცუდია, თქვენმა მზემ, — სთქვა ელისაბედმა.

— ხმა გავარდნილა, მე ვიცი, თათქარიძობას წამართმევინ! შარშან კი არ იძახდნენ, რომ საიქიოს ბატონები ყმებად შეიცვლებიანო, ყმები ბატონებადაო, — ვენაცვალე ღვთის მადლს, იქაც ისე არიანო ბატონი ბატონადა, ყმა ყმადაო, როგორც აქა. ინგლისის ხელმწიფეს ბარათი ჩამოუგდიაო ფრანგის ხელმწიფისათვის, რომ „ნუ გეშინიანო, მეცა და ჩემ დიდკაცებსაცაო აქ უფრო დიდი პატივი გვაქვსო, მინამ მანდაო. ნუ დაიჯერებო, რასაც მანდ ყბედობენო“.

— რასაკვირველია, ეგ აგრე იქნება: ბატონ-ყმობა ღმერთს დაუწყესებია და თითონვე ღმერთი რად მოშლის? ვენაცვალე ღვთის დიდებასა! — სთქვა დარეჯანმაცა.

— უფლისა უფალსა და კეისრისა³ კვისარსაო, სახარებაში სწერია: კეისრები ჩვენა ვართ, — დაუმატა ელისაბედმა.

¹ საგარეჯოელი (სოფელია გარეკახეთში). ² გავრცელებულა.
³ კეისარი — ძველ რომში მეფე.

— მართალი ბძანებაა, ჩემო რძალო! სახარების სიტყვას ვინ წაუვა? — მიატანა დარეჯანმა.

— არავინ, თქვენმა სიცოცხლემ! — დაამტკიცა ელისაბედმა და წამოდგა შინ წასასვლელად, — მშვიდობით ბძანდებოდეთ!

— მშვიდობით, ჩემო რძალო! ბიჭებში კი ხმა გაავადეთ, რომ ტყუილია-თქო, — ურჩია ლუარსაბმა.

— თქვენც რომ ეგრე ჰქმნათ, ცუდი არ იქნება: გლეხები არიან, მალე დაიჯერებენ ტყუილსაც და მართალსაც. მშვიდობით, — გამოესალმა და წავიდა ელისაბედი. თან აედევნა დაზგრული გოგო.

— ღმერთო, რა მეჭორეა!.. რა ენაქართალაა!.. — უთხრა ქმარს ელისაბედზე დარეჯანმა.

— ის რა მოიგონა, თქვენი ჭირიმეთ, ყმები უნდა ჩამოგვეერთოსო! — დაჰკრა კვერი ლუარსაბმა.

— შენ ხომ მაშინვე დაიჯერე!

— კარაბადინმა სთქვაო, მოდი და ნე დაიჯერებ. ის კი, ღვთის წინაშე, არ მომაგონდა, რომ გარეჯელ მკითხავსა ბევრჯერ გაუცრუებია სომხური კარაბადინი.

— გონება სადა გქონდა?

— ეჰ, შე დალოცვილო! აქა მქონდა, მაგრამ ვერ-მომავიდა. სულ რომ მაგონდებოდავს, რაც გამივია, მეტი რაღა მინდა: სოლომონ ბრძენი ვიქნებოდი. თუნდ ეგ არ იყოს, ქვეყანაზედ რა ვიცი რამდენი ეშმაკის მანქანებაა, ეგეც იქნება ერთი იმათგანი იყოს. ვეჭო, ცოდვილ ქვეყანაზედ რა არ მომზადრა ჩვენის ცოდვებისაგან? ეგეც შეიძლება, რომ მოჰხდეს, მაგრამ სიფრთხილეს თავი არ ასტკივდებაო, ნათქვამია; ხმა გავავლოთ, რომ ტყუილია.

რასაკვირველია, ცუდა არ იქნება, ჩვენ მაგითი რა დავგაკლდება?

— არაფერი, შენმა მზემ! — ეხლავ დაეუძახებ დათოსა და ვეტყვი. — დათო, დათო! — დაუყვირა ბატონმა.

— ბატონო! — სადღაც შორიდან მოისმა დათოს ხმა: — ეხლავ გიახლებით.

ცოტას ხანს შემდეგ დათოც მოვიდა და ჰკითხა ბატონსა:

— რას გვიბძანებთ?

— იმას, რომა ყმები ჩამოგვეერთმევაო რომ ამბობენ, ტყუილია. გესმის, თუ არა? ყველას უთხარი, რომ ტყუილია. ხელმწიფეს მოუწერია, რომ დავარჩობ, ვინც იტყვის, რომ ეგ მართალიაო, ვინც გუწებაში მაგას გაიტარებსო. გაიგე?

— გავიგე, შენი ჭირიმე! — უპასუხა დათომ, — განა მაგას ვინა ჰფიქრობს? აი, რაღაც გოგო-ბიჭები მიჰქარავენ¹, შენი ჭირიმე, იმათ ვინ დაუჯერებს. წვრილფეხობის სიტყვა რა დასაჯერია? იყბედებენ და დაჩუშდებიან.

— ეგრე სიტყვი ხოლმე სზავანაც, ჩემო დათო! ან რა კარგი იქნება თქვენთვის, რომ ჩვენ არა გყვანდეთ.

— შენი მტერი ყოფილა, ჩვენ ვიქნებით, შენი ჭირიმე!

— რაც უნდა იყოს, მამასავით გაბატონობთ.

დიად, შენი ჭირიმე! სწორედ მამა ბძანდებით და ჩვენ შვილები ვართ. თუ ხანდისხან გაგვიწყრებით, აგვიკლებთ², წავგართმევთ, — ეგ რა? სულ ჩვენის სიკეთისათვის არის ხოლმე, განა მამა შვილს არ გაუწყრება?

— ოღონდაც, რომ გაუწყრება, მაგრამ შვილი ისევ შვილია, მამა ისევ მამაა ხოლმე.

— მართალი ბძანებაა. სზვას არა აქვს მაგის გაგება, ამბობს, რომ რაც ჩემია — ჩემი უნდა იყოს, ბატონი რად

¹ ტყუილს ამბობენ. ² აკვაწიოკებთ, დაგვარბევთ.

უნდა გვართმევდესო. ის კი არ იციან, რომ თუ ბატონი ართმევს რასმეს, სულ იმათისავე სიკეთისათვის ართმევს. ხომ მოგეხსენებათ, გლეხკაცი რეგვენია¹.

— ოღონდაც, რეგვენია, — ჩაერივა დარეჯანი, — მაშ ბატონი რისა არის, თუ არ დასტუჟსაგს, არ წაართმევს? თუნდ ეგ არ იყოს: უცხო ხომ არ ართმევს, ისევ თავისივე ბატონია.

— მართალი ბძანებაა: მამაა, უცხო რად იქნება? — და-უმატა ეშმაკობით დათომა.

— დიდი და პატარაობა სად არ არის? — სთქვა ლუარსაბმა, — აი, თუნდ თითებზედ დაიხედე: ერთი დილია, მეორე პატარა, რისთვის? ამისთვის, რომ ღმერთს აგრე გაუჩენია, დიდი და პატარაობა ყველგან უნდა იყოს. აბა, დაიხედე!

— განა არ დამიხედნია, შენი ჰირიმე! დიდიც არის, პატარაც, მაგრამ, დაილოცა ღვთის სამართალი, ისე გაუჩენია, რომ ერთმანეთს არ უშლიან, — სთქვა ცბიერმა² დათომ.

— მაშ! ყველგან არის დიდი და პატარაცა, ეხლა როგორ იქნება, რომ ჩვენში არ იყოს, ან რა დასაჯერია? — გააგრძელა ლუარსაბმა და ვერ გაიგო კი დათოს აზრი.

— ვისაც თავში ტვინი აქვს, აკი არ იჯერებს, შენი ჰირიმე, ვინც უტვინოა — ისინი მოგახსენებენ, რომ მართალიაო.

— როგორი მართალია? დაატანა დარეჯანმა, — ხელმწიფისათვის ან ჩვენ რა დაგვიშავებია, რომ ყმები ჩამოგვერთოს, ან თქვენ რა შეგემატებათ, რომ გაგააზატონ³ ეს როგორ ვერ მოიფიქრეთ?

— მითამ მოგახსენებენ, შენი ჰირიმე, ჰკვიან კაცებს დაუწერიათო, რომ ქვეყნისათვის კარგი იქნებო, ტყუილი უნდა იყოს.

¹ შეუგნებელი, სულელი. ² ეშმაკმა. ³ გაგათავისუფლონ.

— ტყუილია, მაშ რა არის? — დაიყვირა ლუარსაბმა, — აბა, რომელი ჭკვიანი კაცი იტყოდა მაგას, თუ არ იუდას კერძო?

— აი, მეხი კი დავაყარე იმისთანა ჭკვიანსა! — მიაყარა ქოქოლა¹ დარეჯანმა.

— თუ ეგ მართალია, გარეჯელ მკითხავს იცი რა უთქვამს? — ჰკითხა ლუარსაბმა.

— არა, შენი ჭირიმე! რა მოგახსენათ?

— ისა, რომ ტყუილიაო.

— აბა, იმისთანა გულთმისანს მოდი და ნუ დაუჯერებ, — დაუმატა დარეჯანმა.

— მე ეგ ადრევე ვიცოდი, შენი ჭირიმე, რომ ტყუილია, აბა, უბატონოდ რა ხეირი დავგვეყრება? უბატონო საყდარსაო ეშმაკები დაეპატრონებიანო, გლეხები იტყვიან ხოლმე. ჩვენც ეგრე მოგვივა. ეხლა ამითი გვატყუებენ თავადებსაც და გლეხსაც, რომ ქვეყნისათვის კარგი იქნებაო! თორემ რა დასაჯერია?

— თუ მე არ ვიქნები, ქვეყანა თუნდ ძირიანად ამოვარდნილა, თუნდ ბოღბელისა² არ იყოს — „ქვა ქვაზედაც ნუ იქნება“, — სთქვა ლუარსაბმა, — ქვეყნისათვის კარგი იქნებაო! თუ მე და შენ არ ვიქნებით, ქვეყანა რად გვინდა? ჯანიც გავარდნია. არა, დათო?

— დიად, შენი ჭირიმე! სულ ტყუილია. მე ბევრისათვის მითქომს, რომ ტყუილია და როდღი მიჯერებენ.

— შენ უთხარი, რომ თითონ ბატონმა თავის პირით მიბძანათქო, მაშინაც არ დაიჯერებენ? — უბძანა ლუარსაბმა.

— მაშინ კი რაღა ეთქმით, შენი ჭირიმე!

— ეგრე, ჩემო დათო! ყველას უთხარი.

¹ დასწყევლა ხელების გაშვებით. ² ბოღბე — სოფელია კახეთში.

ბატონი ხარ, მაშ გიხსლოთ?

— წადი.

დათო წავიდა. ვინ იცის გულში როგორ ეცინებოდა ამ პირმოთნე¹ ყმასა!

— არა გული დააჯერა, რომ ტყუილია, — უთხრა დარეჯანმა, როცა დათო წავიდა.

— ჭკვიანი კაცია, დააჯერებდა, — უბასუხა ლუარსაბმა.

V

— ყველა — ყველა და ამაღამ ვახშმად რა გვაქვს? — ერთს საღამოს ლუარსაბმა თავის მეუღლეს ჰკითხა, როცა ქათმების შესხდომის დრომ² მოაღწია. — დარეჯან! არ გეყურება, დედაკაცო? ამაღამ რა უნდა გვამოთ?

რატომ რა უნდა გვამოთ, გენაცვალოს დარეჯანი! ღეთის წყალობა ბევრი გვაქვს, — ანუგეშა დარეჯანმა.

— მაინც?

— სადილიდამ დარჩომილი კაი ცივად ძროხა გვაქვს, კარგი ღორის სუკებია, კარგია...

კიდევ უნდა რაღაც ეთქვა, მაგრამ ღორის სუკების ხსენებაზედ აღტაცებულმა ლუარსაბმა სიტყვა გააწყვეტინა:

— უჰ, უჰ, უჰ! ეგ ღორის სუკები, შენმა მზემ, რაღაც უნდა ჰღირს. სხვა? მე ამაღამ როგორღაც მაღაწედა ვარ.

— ზურგიელიცა³ გვაქვს, ღვინოები რომ იყიდა, იმისი ფეშქაშია⁴. ასეთია, რომ ქონი გასდის.

— უჰ! ეგეც კარგია. სხვა?

— ყველი, პური და კაი გული.

— არც ეგ არის ურიგო, შენმა მზემ: ჩვენისთანა ეაჩ-შამი ხელმწიფესაც არ ექნება.

¹ ორპირს. ² ქანდარაზედ შესხდომის, ე. ი. დაძინების დრომ. ³ თევზის ზურგის ნაწილი, დამარილებული. ⁴ საჩუქარია.

გაიკეთა ჩიბუხი მალა-წახალისებულმა მემატონემ და, მინამ სანატრელს ვახშამს მოიტანდნენ, მოუთმენლად წინა და უკან პატარა ოთახში ბოლთასა სცემდა. ხანდის-ხან რაღაც ფიქრში ვართული უეცრად წამოიძახებდა: „ღორის სუკები? შენმა მზემ, რომ კარგია!“

ვახშამსაც, როგორც ყველაფერსა ამ წუთი-სოფელში, ბოლო მოედებოდა. გამაძლარი და ტახტზედ გადაგორებული ლუარსაბი ეხლა ხვალისთვის დაიწყებდა ზრუნვასა. მაშ! ოჯახის კაცი იყო.

— ესეც ვახშამი, ღვთის მადლით, გადავაგორეთ, ეხლა ზვალინდელ დღისათვისაც ვიფიქროთ. ხვალაც ჰამა გვინდა, დალოცვილს ღმერთს ეგრე გაუჩენია კაცი. ხვალ რაღა ვჰამოთ?

— ხვალ?... ჩაფიქრდა დარეჯანი, ვითომც და ძნელი გამოსარკვევი საქმე მიანდევს: — ხვალ? დაიცა ერთი მოვიგონო... ხვალ? არტალაზედ როგორა ხარ?

— უჰ! უჰ! შენმა მზემ, კარგი რამ მოიგონე. არტალაზედ? ვაცივითა¹ ვარ, ვაცივით, — უბასუხა მსუნაგსავით სულწასულმა თავადმა, — ბარაქალა, დარეჯან! ერთი კარგი მსუქანი არტალა, ჩვენი თედოს მოხარშული, ნივრით, — ერთ სახელმწიფოადა ჰლირს, მე და ჩემმა ღმერთმა. ეგ ძალიან კარგი. სხვა? მარტო ეგ რას გვეყოფა?

— ერთი კარგი ჩიხირთმა?² ჰკითხა მაცდურის ღიმილით კნეინმა.

— ჩიხირთმა?... ჰა, ჩიხირთმა?... არა, გეთაყვა, ბოზბა-ში³ სჯობია, -- მიუგო მცირე დაფიქრების შემდეგ ლუარსაბმა.

ეხლა მაგას დაიჭინებ. რითა სჯობია?

¹ მამალ თხასავითა. ² ცხვრის, ან ქათმის ხორცის წვნიანი.
³ ცხვრის ხორცის შეჭამანდი.

— ვა!.. ტყემლის მჟავით გაკეთებული ბოზბაში?.. — ისეთის ხმით წამოიძახა ლუარსაბმა, თითქო უკვიროს: ეს ამისთანა უბრალო ჭეშმარიტება როგორ არ ესმის ამისთანა ჭკვიან დედაკაცსაო.

— შენც არ მომიკვდე, ლუარსაბ, კარგად გაკეთებულ ჩიხირთმას ბოზბაში არა სჯობდეს.

— ვა!.. — უფრო გაკვირვებით შეჰყვირა ლუარსაბმა, — ტყემლით გაკეთებულს ბოზბაშს ჩიხირთმა უნდა ამჯობინო?.. შენს ჭკვაზედ არა ხარ, დედაკაცო! ჯერ ისე ბოზბაში რა არის, რომ ტყემლით რა იყოს!.. რას ამბობ, რასა? ერთი მსუქან ბოზბაშში ამოვლებული პურის ლუქმა მთელ ქვაბ ჩიხირთმას მიჩევენია. ამის შემდეგ შენ უნდა დამაჯერო, რომ ჩიხირთმა სჯობია? მაშ კაცი აღარ ვყოფილვარ, ქუდი არა მხურებია.

— შენ ერთი ახირებული კაცი ხარ: რასაც იტყვი, ხომ კაცი ველარ გადაგათქმევინებს? — არ იყო რომ ცოტა წყენით არ უთხრა დარეჯანმა დაჟინებულს ლუარსაბსა.

— მაშ? კაციც მაგისთანა უნდა. ის ხომ კარგია, დღეს ერთი სთქვას, ხვალ სხვა? — სთქვა ლუარსაბმა, შემოიყარა დოინჯი¹ და გამარჯვებულსავით ამაყი შეხედულობა მიიღო.

დარეჯანმა იგრძნო, რომ ლუარსაბმა საბუთიანად დაიჭირა და შერცხვენილმა ბანზედ სიტყვა გადაადგო:

— მაშ შენ ბოზბაშს ამჯობინებ?

— ვამჯობინებ.

— მაშ შენ პირში გემო არა გქონია, — ეხლა კი გულზედ მოსულსავით სთქვა დარეჯანმა.

ლუარსაბი 'აიტკიცა'², მაგრამ თავი შეიკავა და არ იყო რომ მაინც ცოტა წყენით არ უპასუხა:

¹ ორივე ხელი წელზე შემოიწყო. ² გაწყრა, გაწითლდა.

შენ არა გქონია, რომ ჩიხირთმას ამჯობინებ, თორემ მე ხომ ბოზბაში მირჩევნია.

— აბა რას მიედ-მოედები? — ეხლა კი გაანჩხლდა ¹ დარეჯანი, — ბოზბაში როგორა სჯობია ჩიხირთმასა, რომ როცა ჩიხირთმა მაგონდება -- პირში წყალი მომდის, თუ მშვიერად ვარ -- მაშინ უფრო, — ბოზბაშხედ კი არა. მაშ ჩიხირთმა სჯობნებია. ეხლაც დაიყინებ? —

ისეთ გულდაჯერებით და ზაფრიანად ² წარმოსთქვა ეს კნენინამა, რომ, ასე გგონია, უნდა ეთქვაო: „შე სულელო, ამისთანა საბუთი მაქვს და შენ კი მაინც შენსას ამბობო?“

მაგრამ არც ამის მოპირდაპირე იყო სუსტის ჭკუისა, რომ ის საბუთი უფრო ძლიერის საბუთათ არ დაერღვია. მართალია, პირველშივე ძალიან ჩაფიქრდა, მაშინვე ვერ მოაზერხა, — რა ეთქვა, მერე კი — ღვთის წყალობა გქონდეთ — ყოჩაღად ლუარსაბმა იმას მიუგო.

— მაგ სიტყვებზედ სდგება? — ჰკითხა ჯერ ლუარსაბმა და ფეხზედ წამოდგა.

— ედგევიარ.

— მაშ კარგი: შენ ხომ ჩიხირთმა მშვიერს მოგგვრის პირში ნერწყვსა, მე კი ბოზბაში — მაძლარსაცა. აი, თუნდა ეხლა: მე ხომ ამაღამ შენზედ მეტი მიჭამია, მაგრამ რომ მაგონდება პირამდინ პურ-ჩაყრილი, ჩაუუუუნებულები ბოზბაშით სავსე მათლაბა ³, თუ ზემოდამაც ერთი კარგი კანჭი აძევს!.. რას ამბობ, დედაკაცო? მე მოგიკვდე, თუ შენ გესმოდეს რამე: ბოზბაში — წვნიანების მეფეა, როგორც თართი ⁴ — თევზებისა. შენ რა იცი, დედაკაცი ხარ.

აბა შენ კაცმა როგორ უნდა დაგიჯეროს, რომ ყვეც არ იცი: ორაგული ⁵ თქმულა თევზების მეფედ და არა

¹ გაჯავრდა. ² გაჯავრებით, ნაწყენმა. ³ ღრმა თევში. ⁴, ⁵ თევზია.

თართი... აბა, სულ ეგრე სტყუი ზოლმე, — უკიჟინა ნიშნის მოგებით გახარებულმა კნეინამ, რომ ტყუილში დაიჭირა.

შერცხვა ცოტა ლუარსაბსა, მაგრამ არ შეიმცნია და გაიზრახა, რომ პატივისათვის რაც უნდა დაემართოს — უნდა დაამტკიცოს, რომ თართი არის მეფე.

— ეხლა მაგას დაიჭინებ. თართია-მეთქი.

— ორაგულია.

— ეჰ, თართია, თავი არ მამიკვდება, არც ეხლა დაიჯერებ.

— ორაგულია, ორაგული! — დასძახა კნეინამ.

— აბა საიღამ იცი, რომ ორაგულია?

— შენ საიღამლა იცი, რომ თართია?!

ამ კითხვამ გააბა ლუარსაბი მახეში. მერე რა-რიგად! ხსნა არ იყო! ძალიან კი უნდოდა მოეგონა რამ, უნდოდა ეთქვა კიდეც, რომ „კარაბადინში“ სწერიაო, მაგრამ მოაგონდა, რომ დარეჯანი უფრო ნაკითხაა და ველარ გაბედა.

დარეჯანი ჭკვიანი დედაკაცი იყო — როგორც იცის თითონ მკითხველმა, — ჰნახა რომ ლუარსაბმა პასუხი ვერ მოუხერხა, უფრო-და-უფრო დააყარა თავმოწონებით:

— მითხარ, საიღამ იცი? მაშა! რაც არ იცი, ნუ იტყვი. აბა ეხლა სთქვი: ჩიხირთმა არა სჯობია?

დარეჯანმა იფიქრა, რომ ეგრე დაჭერილი ლუარსაბი თუ გატყდება, ეხლა უნდა გატყდეს. ამისთანა გაჭირებაში თუ დაიყოლიებს ჩიხირთმის უკეთესობაზედ, თორემ სხვა დროს ველარა. ამიტომაც ეგრე უეცრად გადავიდა ისევ ჩიხირთმაზედ.

ლუარსაბი დაგვიღონდა, მკითხველო! ისე თავჩაღუნული იდგა, როგორც პატარა ბავშვი, როცა შაქრის ქურდობაში დაიჭერენ. არ იცოდა რა ექნა. ჰგრძნობდა, რომ ცოლმა დაიჭირა, აჯობა, მაგრამ ამის კისრად აღება ეთაკილებოდა¹. სხვა დროს იქნება დაეთმო, მაგრამ ეხ-

¹ ერცხვინებოდა.

ლა, რაკი საქმე სახუმარი აღარ იყო, რაკი ჯაბრზედ შედგა, ეხლა დათმობა სათაკილო ევონა. მართალია, იყო წუთი, როცა ისე დამარცხებული ჰნახა თავისი თავი, რომ თითქმის დააპირა კიდევ ჩიხირთმის უკეთესობის აღიარება, მაგრამ ამ დროს თვალ-წინ წამოუდგა მართლად მათლბა ლავაშ-ჩაყრილის ბოზბაშისა, მოაგონდა ზემოდამაც გადახირული¹ ბატკნის კანჭი, ამან გაიტაცა ისევ ლუარსაბი: ამის სულს ღონე მოემატა, გული გაუმაგრდა, დაავიწყა სირცხვილიც, დამარცხებაც, გამარჯვებაც და ათქმევინა ეს ღონიერი სიტყვები:

— მე არ ვიცი, თუნდ რომ მართლა ორაგული იყოს თქმული თევზების მეფედ, მაინც კიდევ ბოზბაში სჯობია ჩიხირთმასა.

— ჩიხირთმა, ადამიანო!

— ბოზბაში, დედაკაცო!

— ეჰ, წედანდელი არ იყოს, მტყუანი ხარ და არა სტყულები,— უთხრა ყვედრებით დარეჯანმა.

— შენა ხარ მტყუანი.

— დახე! შენ არა თქვი — თართიაო?

— მე ეგ არ მითქვამს --- ეგ შენა თქვი, — იცრუა ლუარსაბმა და თავის სიტყვა თავის ცოლს გადააბრალა, — მე ორაგული ვთქვი.

— დახე, დახე, თქვენი ჭირიმეთ!.. ეს რა მოიგონა!

— წამოიძახა ეხლა კი სწორედ გულზედ-მოსულმა დარეჯანმა.

— ამდენი იყვირე, რამდენიც გინდოდეს! — დაბალ ხმით უთხრა ლუარსაბმა და წავიდა, რომ გარეთ გავიდეს. კარებში რომ მივიდა, ერთი კიდევ სთქვა:

— მე ორაგული ვთქვი. — თქმა ამისა და იმისი გარეთ გასვლა ერთი იყო.

¹ ზემოდან გარდიგარდმო დადებული.

— მტყუანს?.. — მისძახა გაკაბასებულმა, ამ უსირცხვი-
ლობისაგან მოთმინებულმა გამოსულმა ცოლმა, — გაუწყურეს
წმინდი-გიორგის მაღლი და ნეკრესის¹ ღვთისმშობლისა!
ლუარსაბმა ყური არ ათხოვა, თუ ვერ გაიგონა — არ
ვიცი, ეს კი ვიცი, რომ ამ წყევლამ დარეჯანს მშვიდო-
ბიანად ჩაუარა.

ხშირად შუალამედინ ცოლ-ქმარნი გაცხარებულნი და
გაჭარბებულნი ამისთანა ღრმა აზრებს ამტკიცებდნენ:
„დღეს რა ეკამოთ“, — იტყოდნენ დილით. „ხვალ რა
ეკამოთ“, — იტყოდნენ საღამოზედ. ეს იყო იმათი სულის
საზრდო, ეს იყო იმათი გონების ვარჯიში, ეს იყო იმათი
აზრის აღებ-მიცემა.

რა იცოდნენ ამათ, რომ თავისის ქცევით, თავისის
ცხოვრებით არისხებდნენ ღმერთსა, რომელსაც თავისი
სული ამათთვის შთაუბერია.

— ვაჟო! მე ვარისხებ ღმერთსაო? — გეტყოდათ გაო-
ცებით ლუარსაბი: — წირვა-ლოცვას მე არ ვაკლდები, კაცი
მე არ მამიკლავს და კაცისათვის მე არ მამიპარავს, —
რაზედ ვარისხებ ღმერთსა?

მართალი ხარ, ჩემო ლუარსაბ, შენ კაცი არ მოგიკ-
ლავს, კაცისთვის არ მოგიპარავს. ერთის სიტყვით — რაც
არ უნდა გექნა, არ გიქნია, — ესეც კარგია: უარარაობას
ეგა სჯობია. მაგრამ ეხლა ეს უნდა გკითხო: რაც უნდა
გექნა, ის კი გიქნია?

— დიაღ, — მეტყევი შენ, — მისვამს და მიჭამია, არც
ერთი დღე მშინერი არა ეყოფილვარ.

მითამ პასუხი ევ არის? წირვა-ლოცვას არ ვაკლდებიო.
რა გამოვიდა? იქ ყოველთვის გსვენია ჩვენთვის ჯვარცმუ-
ლის ქრისტეს სიტყვა: „ვიჲა მამა ზეცისა იყავ შენ სრუ-

¹ ნეკრესი — სოფელია კახეთში, სადაც ძველი ეკლესიაა.

ლიო¹. აბა, ან ერთს წამს შენს სიცოცხლეში მაგისთვის სცდილხარ? არა, შენ მაგისათვის არა სცხოვრობ: შენ სცხოვრობ — რომ სვა და სჭამო, და არა იმისთვის სჭამ და სვა — რომ იცხოვრო, ესე იგი ეცადო — რომ ვითა მამა ზეცის იყო შენც სრული.

VI

ოცი წელიწადია თურმე, რაც ლუარსაბი და დარეჯანი ერთს უღელში შებმულან და ერთს ბედის კალთას ქვეშ ამოფარებულან. საოცარი ამბავია ამათი ჯვარისწერა. ჯერ ლუარსაბი თავის ძმასთან — დავითთან — გაუყრელი² იყო, როცა ოცი წლისა შესრულდა და მოინდომა ცოლის შერთვა. ძალიან მოინდომა, მაგრამ არ იცოდა ვისი ქალი შეერთო; მდიდარიც უნდოდა, კაი გვარის შვილიც და მზეთუნახავიცა. ამავების მექონი ქალი ჩვენში ძვირია³. ლუარსაბს ჯერ კი თვალი ეჭირა — იქნება შემხედესო, და, რომ ვერსად ვერა ჰპოვა, გაიზრახა გულში — შეიკეროს პტყელის ბუზმენტებით⁴ ჩოხა, ბუზმენტებითვე მორთული განიერი მაუდის შალვარი, ერთი ოციოდ თუმანს თავი მოუყაროს და ჩავიდეს ქალაქში იმ ფიქრით, რომ ერთი-ორიოდეჯერ ქუჩა-ქუჩა გაეაჭენებ დროშკასაო⁵, იქნება ერთი მდიდარი, კაი გვარის და ოჯახის შვილი ქალი ბადეს მოხედესო, თუ არა და სიომხის ქალები ხომ იქ არიან, ათასს თუმანს წამოვიღებო. ბოლოს შეიტყო, რომ შორს წასვლა საჭირო არ არის: თავად გძელაძეს, დიად პატიოსანის გვარის და კაი ოჯახის შვილს, ერთი მზეთუნახავი ქალი უზის გასათხოვარი და ზედ ზურგზედ ორასი თუმანი თეთრი⁶ ნაღდად აკერია. აუფიქრებლად ლუარსაბს

¹ უნაკლო, ² არგანაყარი, ერთად მცხოვრები. ³ იშვიათია. ⁴ სირმინი ზონარით. ⁵ ცალცხენიან ეტლსა. ⁶ ვერცხლის ფული.

გული, გაუჟდა გვერდებში და დღე-მუდამ საამურად უღიტინებდა, მაგრამ არ იცოდა როგორ მოეხდინა საქმე. უშველა ღმერთმა და ერის დღეს მაჰანკალიც გაუტყუა¹.

მაჰანკალი, გძელადისაგან მოგზავნილი, გახლდათ ერთი მოხუცებული, დარბაისელი, ღარიბი და ქვრივი დედაკაცი, რომელიც მას აქეთ, რაც ქმარი მოჰკლამოდა, ამ პატიოსანის ხელობით თავს ირჩენდა. ამას „სუტ-კნეინას“² ეძახოდნენ, ამიტომ რომ ამის უბედური ქმარი მთელ სიცოცხლეში კნიაზობას ეძებდა და ვერ დაიმტკიცა. ჩვენც ეგრე დავუძახოთ.

დიდი ენამეტყველობის სახელი ჰქონდა გავარდნილი თავადიშვილებში ამ სუტ-კნეინასა. ამისთანა გამოცდილი შუამავალი თურმე ორიც არ დადიოდა დედამიწის ზურგზედა. ამიტომაც ბლომად იღებდა ფეხის-ქირასა, მაგრამ ეს იყო კარგი, რომ რაკი იკისრებდა საქმეს, ბოლოსაც მოუღებდა. აი, გძელაძესაც ეს ამოერჩევა, ხუთი თუმანი ბე მიეცა და თხუთმეტსაც დაჰპირებოდა, როცა საქმეს გაარიგებს. თუმცა გძელაძემ გამოგზავნა ლუარსაბთანა, მაგრამ გამოცდილმა სუტ-კნეინამ ისე აჩვენა თავი, რომ მითამ ჩემ თავად მოვედიო, რომ ლუარსაბსაც დაავალოს და დასცინცლოს რამე.

ეს მოჰხდა ერთის აზნაურშვილის სახლში, რომელმაც ჯვარი დაიწერა და ქორწილში სხვათა შორის ლუარსაბიც დაჰპატიჟა. ის სუტ-კნეინა ამ აზნაურშვილის მამიდა იყო. ქორწილის მეორე დღეს, სადილის შემდეგ, ჩვენი ლუარსაბი შექეფიანებული წავიდა და თანჩატურში³ დაწვა. მზე დაწურვაზედ იყო, როცა ვილაძამ ხელი ჰკრა და გააღვიძა. ლუარსაბმა გააჰყიტა თვალები და დაინახა

¹ გამოუჩნდა. ² ყალბი, ცრუ კნეინა. ³ ბაღ-ვენახში დაღმეული სახელდახელო კარავი.

ერთი პატიოსანი ხნიერი ღედაკაცი. წამოხტა მაშინვე ფეხზედ.

— დაბძანდით, შენი ჭირიმე, მოისვენეთ, — უთხრა სუტ-კნეინამ, — უკაცრავოდა ვარ, მოსვენება დაგიფრთხეთ მაგრამ ღედი-თქვენის მეგობრობა და ხათრიჯამი¹ რომ მაგონდება, ის პატივი და სიყვარული, თქვენზედაც გული შემტკივა... აი, ამოდენა (დაბლა ხელით აჩვენა) ხელში მჭერიხართ, მითამაშებიხართ. ღედა-თქვენი და მე დიდი მეგობრები ვიყავით, უერთი-ერთმანეთოდ ვერ გაგვეძლო, დიდი სიყვარული გვქონდა ერთმანეთისა: დები რად იქნებოიან ასე, როგორც ჩვენ ვიყავით. ღედა-თქვენი ხომ არ გახსოვთ?

— არა, მე მაშინ ორის წლისა ძლივა ვყოფილვარ, — მიუგო ლუარსაბმა, რომელმაც არ იცოდა ჯერ, რა ამბავია და ან რა უნდა ამ კნეინასა.

— რასაკვირველია, არ გეხსოვებათ. ის უბედური ღმერთს რომ თავის უმანკო სულს აბარებდა², — იმის დამკარგავი მე ცოცხალი რაღადა ვარ, ეჰ, მადლობა ღმერთს, იმის ნებას ვინ წაუვა, — რომ უმანკო სულს აბარებდა, მე მაშინ ფეხთით ვეჯექი. ყველანი დაითხოვა ჩემ-გარდა. მამა-თქვენი, მგონია, მაშინ მიცვალებული იყო.

— არა, ჯერ მასუკან თუნდ ექვსი წელიწადი იცოცხლა, — მიუგო ისევ ლუარსაბმა.

— მართლა, მართლა, რამ დამავიწყა? — სთქვა სუტ-კნეინამ, მითამ და მართლა დაავიწყდა, — აი, სიბერე რა არის, ხსოვნამ მიღალატა, დიად, ცოცხალი ბძანდებოდა. დახე ჩემს გონებას! თავის პირით არ მიბძანა: „დაო ხორეშან! ვიცი, რა სიყვარული გაქვთ შენ და ჩემ ცოლსა, წადით, ფეხთით დაუჯექ, იამება, შენ რომ გნახავს ისე ჩე-

¹ ხათრიანობა. ² კვდებოდა.

მი ნახვაც არ იამება“. მამა-თქვენი დარბაისელი კაცი იყო, დიდი პატიოსანი, სახელოვანი და ყველასგან პატივცემული. დიდი შიში-კრძალვა ჰქონდათ იმისი, განა მარტო საქრისტიანოში, სალევოშიაც¹; დაღისტნამდინ იმისი სახელი გავარდნილი იყო, რუსებისგანაც დიდი პატივი ჰქონდა. აბა თქვენ რა გეხსომებათ, პატარა იყავით. ჰო, რას მოგახსენებდით?.. — ჰკითხა ლუარსაბმა.

— რომ მამი-ჩემის სახელი დაღისტნამდინ გავარდნილი იყო, რომ რუსებისაგანაც დიდი პატივი ჰქონია, — ზეპასუხა ლუარსაბმა.

— არა, ეგ ხომ ვიცი. რაზედ დავიწყე, ის დამავიწყდა, ველარ მომიგონია. აი, ბატონო, სიბერე ეს გაზღავთ: წუთის წინად რას ვლაპარაკობდი, არ მახსოვს, მამი-თქვენის სიკვდილი — ოცის წლის ამბავი — რომ არ მახსოვდეს, რა საკვირველია.

— თორმეტის წლის ამბავი გახლავთ, — გაუსწორა ლუარსაბმა.

— თუნდ თორმეტისა, მაინც საკვირველი არ არის. რაზედ დავიწყე ლაპარაკი?.. — ჩაფიქრდა სუტ-კნენინა, მითამ-და არ იცოდა, რაზედ დაიწყო. იცოდა, ძალიან კარგად იცოდა, მაგრამ ჰფიქრობდა, ისე როგორ მოახერხოს, რომ ლუარსაბმა ტყუილში ველარ დაიჭიროს, როგორც მანის სიკვდილში დაიჭირა. ლუარსაბი გაშტერებული იდგა და სულ არ ესმოდა, რა განზრახვით მოსულა ამასთან კნენინა და რა განზრახვით ლაპარაკობს.

— ჰო, მართლა! — წამოიძახა სუტ-კნენინამ, ფიქრის შემდეგ, — იმას მოგახსენებდით: ცხონებული დედა-თქვენი რომ უმანკო სულს უფალს აბარებდა, ყველანი დაითხოვა, ჩემ-გარდა, და, როცა მარტოკანი დავრჩით, მიბძანა თა-

¹ ლევთოშიაც.

ვის სირინოზის¹ ხმითა: „მე, ჩემო გულითადო მეგობარო ხორეშან, დიდის ხნის სიცოცხლე აღარა მაქვს. ვაცი რომ ჩემი სიყვარული დიდი გაქვს. აი, ეს შენ და ეს ჩემი ობლები, შენ იყავ ამათი დედა“. ეს რომ ბძანა,— გუი უბედურების მნაზველს! — გული ამოუჯდა. მეც ღაპაღუპით წამომივიდა ცრემლები, ბევრი ვიტირეთ. მერე ხომ განუტევა კიდეც ის ანგელოზის სული. მე, როგორც თავზარდაცემული, ისე გიჟსავით დავრბოდი, თურმე

- ეგონათ — ვერ ავითან მწუხარებას და ჭკვიდამ შევცდები. დიდი სიყვარული გვქონდა, ესე ვიყავით, თითქო ერთი ხორცი გვაქვსო და ერთი სული. დედა-თქვენიც ასეთი დედაკაცი ბძანდებოდა, — დაუმკვიდროს ღმერთმა სასუფეველი, — ასეთი დედაკაცი ბძანდებოდა, რომ ყველას ხატსავით უნდა ელოცნა. ასეთი რამ იყო! სადღა არიან ეხლა იმისთანები! ჩვენც ვიტყვიო, დედაკაცი ვართო!.. მესამეს დღეს ქრისტიანულის წესით მიგაბარეთ მიწასა იმისი ნათელი გვამი. დიდი სამღვდელო იყო მოპატიჟებული. მოგახსენებენ, მამა-თქვენს გვამას გასაპატიოსნებლად არქიელიც² უნდა მოეწვია, მაგრამ დროშკის ცხენები ვერ ეშოვნათ, რომ გაეგზავნათ. თქვენ ერთი ბეწო ობლები დარჩით, თქვენ და დავით პატარები იყავით. თქვენ მაშინვე შემოიყვარდით, თქვენცენ მაშინვე გული უფრო მამიწვედა. არ ვიცი რად — დათიკოც ხომ იმისი ნაშობი იყო, მაგრამ თქვენ ჩემთვის სხვა იყავით. მე თქვენ ხომ არ გეხსომებით?

— არა, არ მახსოვხართ.

— აბა, რასაკვირველია, არ გეხსომები, შენ სამის წლისა იქნებოდი, როცა მე ქმარი მომიკვდა, — ვაი იმის

¹ სირინოზი — ძველი ბერძნული მითოლოგიით — ზღვის მცხოვრები ქალთევზი, რომელიც მეზღვაურებს თავისი მომხიბლავი ხმით იზიდავდა დასალუპად. ² მღვდელმთავარი.

დამკარგავს! — მას აქეთ შინიღამა ფეხი არ გამომიდგამს, — ვარ ესე უნუგეშო, უბატრონო, ქვრივ-ოხერი. სიხარული ჩემთვის სიხარული აღარ არის, ქვეყანა ჩემთვის სულ შავებშია ჩაცმული. მაპატივეთ კადნიერება, იქნება თავი მოგაწყინეთ. რა ვქნა? ბედისაგან დამწვარ-დადავული ვარ, დარღები მეშლება ხოლმე. რაღა გავაგრძელო, მოკლე სიტყვა სჯობია. თქვენ სამის წლისა იქნებოდით, რომ ქმარი დავკარგე. მოგშორდით და მას აქეთ აღარ მინახეხართ, მაგრამ გულით ისევ თქვენთან ვიყავი; ვისაც კი თქვენებურს შეეხედებოდი, თქვენს ამბავს ვკითხავდი. ერთ ღამეს — აი, ეს სამი თვეც არ იქნება — დამეძინა. ვნახოთ, — ღრმა ძილში რომ ვარ — ერთი მშვენიერი ანგელოზი, შუქმოფენილი, განწმენდილი და გასპეტაკებული თვალწინ გამომეცხადა. სიზმარს მოგახსენებო, მაგრამ ასეთი სიზმარი იყო, რომ აქამდინ ცხადი მგონია. — „ხორეშან! — მიბძანა სულმა ცხოველმა, — მე შენის გულითადის მეგობრის სული ვარ, განწმენდილი და გასპეტაკებული“. მაშინვე მუხლებზედ მოვეხვიე დედი-თქვენი სულსა, დედა-თქვენი ბძანდებოდა. — „მუხლებზედ ნუ მეხვევი, — მიბძანა ხელახლად, — მე შენგან გული მტკივა: რად დაანებე თავი ჩემს დავითს და ლუარსაბსა? დავითი კიდევ არაფერი, იმან ცოლი იშოვა და დაბინაღდა, ლუარსაბს რატომ არ ჰპატრონობ?“ სამი ღამე ერთი-ერთმანეთზედ მომეგვლინებოდა და სულ ამას მეტყოდა ხოლმე. ეგრე გახლდათ, თქვენი დაუტირებელი არ მოვკვდი! თუნდ ეგ არ ყოფილიყო, მე — როგორც მოგახსენეთ — უფლისა წინაშე აღთქმა მივეც, რომ დედობა გაგიწიო, და აი, დღეს მოვიდა ის დღე. თქვენ ყმაწვილი კაცი ბძანდებიო. მე, რა წამსაც დაგინახეთ, მაშინვე მივხვდი, რასაც გაუგიჟებია ის საწყალი ქალი. ღმერთმა შეარცხინოს შენს

მხარ-ბეჭთან ყარაშანის¹ მხარ-ბეჭი და სიტურფე ტარი-
ელისა², გონიერება გარდანქეშანისა³. თვალი მოგკა-
რით თუ არა, მაშინვე მივხვდი, რასაც აუნთია ცეცხლი
იმ უბედურის ქალის გულშია. უბედურს ვამბობ იმიტომ,
რომ იქნება თქვენ იმაზედ არც კი ჰფიქრობთ, ის კი იქა
ჰდნება.

ლუარსაბს იამა, ისე უნებლიედ ქუდი უფრო ჩაიტე-
ხა, კისერი მოიღერა, წვრილ, ახალ აშლილ უღვაშებს
ხელი გადუსო, წელში გასწორდა და მხარ-ბეჭი მოიმარ-
ჯვა. ისე იამა, რომ პირველ ხანში ვერ მოახერხა სიტ-
ყვის თქმაცა. ჯერ არ იცოდა, რასაკვირველია, ის ქალი
ვინ იყო, მაგრამ მაინც იამა.

— არც ქალია ურიგო, — დაიწყო ისევ სუტ-კენინამა,
— როგორი ყარამანიც შენა ხარ, იმისთანა სალბიხურა-
მან⁴ ის არის. სწორედ ტარიელ და ნესტანდარეჯანი⁵
იქნებით, ორივე ერთად რომ შეგყაროთ. არც გვარი და
შთამომავლობა აქვს ცუდი. მუხრან-ბატონთან⁶ ერთ
ფურცელზედ არის იმათი გვარიც ჩაწერილი. კაი ქალი,
კაი გვარიშვილი, კაი ოჯახი, სახელგათქმული ნათესაობა, —
ბიძა ერთი მაიორი ჰყავს⁷, მეორე დიანბეგია თათ-
რებში, ფულიც აქვს ნაღდად, მეტი რა გინდა? მერე დე-
დი-შენის სურვილიც არის. ის ანგელოზი წუხელაც მო-
მეველინა და მითხრა: „ეგ უთუოდ მოახდინეო!“

— ფული რაერთი⁸ აქვს? — ჰკითხა ლუარსაბმა.

— ორასი თუმანი ექნება.

— ნაღდად?

¹ მთავარი გმირი ირანული საგმირო მოთარობის „ყარამანიანი-
სა.“ ² „ვეფხისტყაოსნის“ გმირი. ³ „ყარამანიანის“ მომქმედი პირი.
⁴ ყარამანის სატრფო. ⁵ ტარიელის სატრფო „ვეფხისტყაოსან-
ში“. ⁶ ბაგრატიონთა შტო, დიდი თავადიშვილები. ⁷ მაიორობა
ოფიცრის ჩინი იყო ძველად. ⁸ რამდენი.

— სულ ბაჯაღლო¹ ოქრო; შინა აქვს, პარკში შეკრული.

— გძელაძიანთ ქალი ხომ არ არის?

— თქვენ ვინ გითხრათ?

— მე ვიცი.

— მაინც?

— ვიცი, ის არის. განა მე კი გულში არა მქონდა იმ ქალის სახე, — მორცხობით ჩაიღიმებდა ამ სიტყვაზედ ლუარსაბმა.

— საიღამ? გინახავს თუ?

— თვალითაც არ მინახავს, მაგრამ ისე ვიცი.

— მაშ ნებას დამრთავთ თქვენ მაგიერ ვილაპარაკო? რა-რიგად გაუხარდება ქალსა!

— თორემ მამას კი არა, — სთქვა სუტ-კენინის ქებით გაზვიადებულმა ლუარსაბმა.

— არ გაუხარდება, თქვენმა მზემ! — გაუძნელა ძალად საქმე სუსტ-კენინამ.

— მაშ იმისგან არა ხართ მოგზავნილი?

— რას ბძანებთ? იმისაგან რომ ვიყო, საქმე გათავდებოდა, რაკი თქვენი ნებაც არის. ის არის, რომ თითონ მამა დიდს უარზედ სდგას.

— უარზედ სდგასო!.. — წამოიძახა გულნატკენმა ლუარსაბმა, — რაში მიწუნებს მითამ? გვარი იმაზედ ცუდი არა მაქვს და ოჯახი. მითამ რაო?

— ეხლა, ხომ მოგეხსენებათ, რიხიანი კაცია.

— მაშ არა იქს, რაღა?

— როგორ არა იქს, მაგრამ დიდი ცდა და ხერხიანობა კი უნდა.

— მაშ შეიძლება დავიყოლიოთ?

¹ ზაღასი, ნამდვილი ოქრო.

— ვინ იცის? ეგ ხერხედ ჰკილია, მაგრამ მაინც კი-
დევ ღმერთმა იცის: ჯიუტი კაცია.

— ხერხი კიდევ თქვენი საქმეა.

— მართალია, მაგრამ მარტო ჩემი ხერხი რასა იქს?

— სხვა რა უნდა? რაც შემეძლება ჩემ კისერზედ
იყოს. მაღლის გადახდა ჩვენც ვიცით.

— უი, შენ გეთაყვანე, შენა! მაგას ვინ მოგახსენებს?
გულუხვობაში თქვენი გვარი დიდი ხანია გათქმულია,
განა არ ვიცო. თუნდ ეგ არ იყოს, დედი-შენის შვილს
მე უნდა გამოგართო რამე, მაშინ შემერგება ლუკმა?
არა, გეთაყვა, მე მაგას არ ვიქ, — ეგ შენ იცი. მაგრამ...
მაგარი ეს არის, რომ „ქრთამი ჯოჯოხეთს ანათებსო“,
ერთი ოციოდ თუმანი მოგინდება, რომ იმისი მახლობ-
ლები შემოვისყიდოთ. ერთი კაცია იქ, იმისი სიტყვა გძე-
ლაძიანთ მოსესათვის ბეჭედი, ფირმანია¹ სწორედ.
იმას უნდა ხახა დაეუღბოთ².

— ეხლა სად ვიშოვო მე ოცი თუმანი? — უთხრა ცხვირ-
პირ-ჩამოშვებულმა და დაღონებულმა ლუარსაბმა.

— მაკაზედ ნუ შესწუხდები; შენ თამასუქი მამეც და
ფუუს მე გიშოვი.

— ბატონი ხარ. აი, თუნდ ეხლავ, — წაატანა სიტყვა
გახარებულმა ლუარსაბმა.

სუტ-კენინამ, რომ ჰნახა ესე ადვილად ლუარსაბის
დაყოლება, იფიქრა: სულელი ყოფილა, რატომ ბლომად
არ ეუთხარო და, რომ გაასწოროს შეცდომა, ეს მოი-
გონა:

— ეს კი უნდა იცოდე, ჩემო შვილო, რომ დიდს
სარგებელს გამოგვართმევინ.

— დიდსა? მაინც რამდენს?

¹ შაჰის ბრძანების ქაღალდი. ² მოვქრთამოთ.

— თუმანაზედ შეიდ შაურს.

— რა ვუყოთ, მივცემ. „როგორც გიჭირდეს, ისე გიღირდესო“ — ნათქვამია.

— მაშე ყური დამიგდე: შენ ჯერ უარზედ დადებ, ვინც რა უნდა გითხრას, ფეხი მაგრა დააჭირე, იქნება იმ ქოფაკს, როცა დაყაბულდება¹, ქახრაკი² მოვუჭიროთ, მეტი დავსტყუოთ, გესმის? მე სულ შენთვის ვამბობ, თორემ მე რა მერგება. ხომ გესმის?

— მესმის, როგორ არ მესმის! ფეხი უნდა დავაჭირო.

— მაშე ეხლა მე ვიცი, ხვალ დილაზედ თამასუქს მოვამზადებინებ, შენც ხელი მოაწერე და მერე მე ვიცი.

— თამასუქი წინ მოგცე?

— მაშე, ქა!.. ფულს ისე ვინ განდობს? მე რომ მქონდეს, არ დაგიჭერ, ხომ იცი. დედი-შენის შვილს როგორ დაუჭერ, მაგრამ მე, ქვრივ-ოხერს, ვინ მომბადა, სომეხს უნდა გამოვართო. აბა სომეხი, ხომ იცი, რა ურიაა.

— ვიცი, ვიცი.

— მერე, როცა გავარიგებ, მეც ერთი ქვრივ-ოხერი ვარ... ერთი-ორჯერ პურს მაინც მაჭმევ, — შეაბრალა თავი სუტ-კნეინაშა, — შენი გვარი დარდიმანდობაში³ და პურმარილობაში გათქმულია.

ლუარსაბს იამებოდა ზოლმე, როცა ეგრე იხსენიებდნენ იმის გვარს, ოღონდ ეს გეთქვა და ჩოხას გაიხდიდა და შენ ჩაგაცმევდა.

— ერთი ეს მითხარ, ქალი როგორია? — ყველა ყველა და ეს კი დაგვავეციყდა, — მოიგონა ბოლოს ლუარსაბმა.

— წიგნში და ხელსაქმეში კარგად გაწურთენილია, მეტი რა გინდა, — უპასუხა იმანაც.

¹ დათანხმდება. ² მოსაჭერი ხრახნილი. ³ ხელგაშლილობაში, გულუხვობაში.

— წიგნი რად მინდა? რა, ბრძნად ხომ არ დავსომი!
შენ ერთი ეს მითხარ, მაღლიანი სახე აქვს? ფერზედ
როგორ არის?

— მაგას ნულარ მკითხავ, კალმით ნახატია.

— მაშ რალა, ფეხი დავაჭირო? — ჰკითხა ლუარსაბმა,
რომელსაც სუტ-კნენის უკანასკნელ სიტყვებზედ სიხა-
რულმა და წადილმა ტანში მეტად საამურად გაურბინა.

— დიად, ფეხი დააჭირე. ამას შენთვის ვამბობ, რად-
განაც ჩემს დაზედ უკეთესის შვილი ხარ, თორემ —
თითონ შენ იცი — მე გამორჩენა არა მაქვს-რა. ჩემის სუ-
ლის საცხონებლად მინდა მოვახდინო ეს საქმე, თორემ
მოსე გძელად მე არას მამცემს. ნეტავი დავიყოლიო და
დედი-შენის შვილის ბედნიერება მოვახდინო და გამორ-
ჩენას ვინ იკითხავს!

— ჩემ კისერზედ იყოს ეგა. ლამაზია? — ჰკითხა ლიმი-
ლით კიდევ ლუარსაბმა.

— გითხარ — კალმით ნახატია-მეტი.

— ორასი თუმანიცა აქვს?

იქნება მეტიც, — ეგ მე და შენზედ ჰკილია.

— იქნება მეტიცო!.. ჰა, თქვენ რას იტყვით, ცუდი,
არ იქნება, — ისე სთქვა ლუარსაბმა, თითქო რჩევას ეხ-
ლა აპირებდსო.

— შენ როგორღაც გულში ჯერ არ გადაგიწყვეტია,
როგორც ვხედავ, — დაატანა ცბიერმა სუტ-კნენამ, რომ
გამოათქმევინოს, გულში კარგად გაუჯდა თუ არა; თუ
გაუჯდა, კიდევ დასტყუოს რამე.

— ეჰ, რას ბძანებ?

— როგორ რას ვბძანებ? თუ გულში არა გაქვს, ნუ
შემარცხვენ, ეხლავ თავი დამანებებინე.

— თავი როგორ დავანებებინო, რომ იმ ქალის სი-
ყვარული გულში ნაღვერდალსავით ჩამიგდე. აბა, რო-
გორ დავანებო თავი? მითამ რაში დავიწუნებ!

— მაშ გავათავეთ?

— გავათავეთ.

— უი, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი! ძლივს დედი-შენის მოვალეობას და უფლისა წინაშე აღთქმას არ შევასრულებ, თუ მოსე გძელაძე ძალიან არ გაგვიჯიუტდა!

— ის კაცი რომ სთქვი, მოიყიდე, მეც აქ ფეხს დავაჭერ.

— ნეტავი იმის მეტი ქრთამი არ დაგვეხარჯოს! იქნება სხვასაც მოუწოდეს.

— შუაზედ გაუყავ ოცი თუმანი.

— უი ჩემს თვალებს! ქა, როგორ იქნება? უბრალო კაცის შვილები ხომ არ არიან, ათ-ათ თუმანში ხელი გაისვარონ, თავადიშვილები არიან, სახელგათქმულები, იმათი მოსყიდვა ადვილი არ არის. აი, როგორ გეტყობა, რომ ჯერ ყმაწვილი ხარ.

— ოცის წლისა ჯერ სრული არა ვარ, — იტყუა ლუ-არსაბმა, სრული იყო.

— ისიც ჩვიდმეტის წლისა იქნება. სწორედ გვრიტები იქნებით. უი, ნეტავი კი იმ ბედნიერ დღეს შევესწრა, რომ თქვენ ერთად მხარი-მხარ მსხდომნი გნახოთ და! ბევრი არ შემოგნატრებენ!

— მაშ ერთი აუჩქარე, თუ მართლა ეგრეა, თუ ღმერთი გწამს, — შეეხვეწა მოუთმენელი ლუარსაბი.

— ნეტავი ჩემს აჩქარებაზედ იყოს დამოკიდებული და მალე მტერი მოგიკვდეს, მალე მე მაგას ბოლო მოვულო, მაგრამ ის წყეული მამაა საქმე. ღმერთი მოწყალეა, ნუ გეშინიან.

ეგრე გათავდა პირველი მოციქულობა სახელოვანის მოციქულისა. ლუარსაბს ამ დღის აქეთ, ცხადივ თუ სიზმრად, სულ ის კალმით ნახატი ქალი აგონდებოდა და ორას-თუმნიანი პარკი. საღერდელი მეტად აეშალა, სურ-

ვილმა შეტად ააღწია, ასე რომ, როცა მოიგონებდა, ერთს ლაზათიანად გაიზმორებდა და ამას იტყოდა მსუნაგსავით ტუჩის ლოკითა: „კალმით ნახატი ქალი, ორასი თუმანი ბაჯალლო ოქრო და იქნება მეტიცო... ჰა! რას იტყვი ლუარსაბ, ურიგო არ იქნება, განა? ამაზედ არის ნათქვამი: „ბედი მომეცი და სანახევრედ გადამაგდეო!“

VII

თუმცა სუტ-კენინამ თავის ანგარიშების გამო საქმე ცოტად გააგრძელა, მაგრამ მალე უნდა გათავებულყო, რადგანაც ორივეს მხრივ ნების დართვა იყო. სუტ-კენინის ანგარიშების გარდა, ერთი სხვა ხიფათიც მოსდევდა ამ საქმეს: ქალი — პირველი რომ ოცის წლისა იყო და ამბობდნენ ოცდაერთისაცაო — ეგ არაფერი, ამაში შეიძლება კიდევ სერხიანად მოეტყუებინათ, ცხენი ხომ არ იყო — კბილებზედ შეეტყუოთ, მაგრამ ჭირი ის იყო, რომ მეტად მახინჯი გახლდათ. აბა, აქ როგორ მოატყუებ? თვალებს ხომ არ აუბამ? მართალია, შეიძლებოდა პირველში სხვა ეჩვენებინათ, მერე, რაკი ჯვარის დასაწერად მოვიდოდა, ძალად გადასწერდნენ ჯვარს, მაგრამ სუტ-კენინას ეშინოდა: მერე ხომ თმით მათრევენო. თმით თრევა კიდევ არაფერი, რომ კარგად გამორჩენა შეიძლებოდა, ოცი თუმანი აბა რა ფულია! მართალია, ლუარსაბსაც ჩამოართო ბარათი, მაგრამ, რაკი ამისთანა მახეში გააბამდა საწყალსა, მერე როგორღა მივიდოდა ფულის გამოსართმევად? ხომ უზიარებლად დაარჩობდა. ეჩივლა და ბარათი დიანბეგთან წარედგინა, რა გამოვიდოდა? ლუარსაბი გააბათილებინებდა, თუ არა და ნახევარს დიანბეგი წაიღებდა. მაგ ნახევარს ჯანი გავარდეს, ოლონდ საქმე არ გამოაშკარავდეს, — მაშინ რა ეშველებოდა სუტ-

კნენისა? ხომ ციხეში დაიჭერდნენ. „არა, — იფიქრა კნენი-
ნამა, — ეს ბარათი კიდეც აქა მქონდეს: როცა დრო მოვა,
შევუთვლი, თუ მომცა, ხომ რა კარგი, თუ არა და ჯანი
იმასაც გავარდეს, — ერთის სიტყვით ეს ბარათი ან ჰო
არის, ან არა. საჰო-არაოდ საქმე რად გავიხადო. სიფრთხი-
ლეს თავი არ ასტკივა: ისევ ისა სჯობია, მოსე გძელაძეს
ათიოდ თუმანი ნალდი — აი ეგ მიყვარს! — მოვამატებინო
და გავბედო ლუარსაბის მოტყუება. თორემ იქ ჩივილი,
ერთი დავიღარაბა ასტყდება, იქნება საქმეც გამოაშკა-
რავდეს, ამას იქნება კიდეც სხვა საქმეებიც ზედ შემიკე-
ცონ¹, — ერთი ხათაბალა² რამ გამოვა... რაღა? არა ეგ ჩემი
საქმე არ არის: მე მიყვარს «ჩისტად»³ საქმის დაჭერა.

ეგრე მომართული იყო სუტ-კნენი, როცა გძელა-
ძიანთ სოფელში შევიდა ამისი ურემი. მითამ და ერთ
რალაც ძველ საყდარში ღამის სათევად მოვიდა. მეორე
ღილას თითონ მოსე გძელაძე მოიჭრა და სუტ-კნენი თა-
ვის სახლში შეიპატიჟა. დაიწყეს ლაპარაკი.

— აბა, ჩემო ღვიძლ დაზედ უფრო უკეთესო ღაო!
ქალია თუ ვაჟი? — ჰკითხა მოსე გძელაძემ.

— ვაი, რომ ქალია — უბასუხა შეწუხებულსაგით სუტ-
კნენიან.

— როგორ? არ ირთავს?

— არა.

— მაინც რას ამბობს?

— ქალი არ მოსწონს — ნუ გეწყინებათ კი — მახინჯი
არისო.

— ვაი შენს მოსეს; განა უნახავს საღმე!

— არა, არსად არ უნახავს, მაგრამ შეუტყვია.

— თუ არ უნახავს, მაშ კიდეც შეიძლება საქმე და-
ვატრიאלოთ.

¹ დამიმატონ. ² უბედურება. ³ რუსულია — წმინდად.

— აბა როგორ?

— თუ შენ შემეწევი, ჩემო დამო, და ჩემს პურ-მარილს არ დაივიწყებ, საქმეს დამში¹ მოვიყვანო.

— აბა, გეთაყვა, მე რაღა თხოვნა მინდა, ხომ იცი ჩემს თავს შენის სამსახურისათვის არ დავზოგავ.

— მაშ თუ ეგრეა დამაცა.

ადგა მოსე, გავიდა გარეთ და პატარა ხანს შემდეგ შემოიყვანა ერთი შშენიერი, მოხდენილი ახალგაზრდა გოგო. დააყენა სუტ-კნენის წინ, ხან აქეთ შემოატრიალა, ხან იქით, მერე უბძანა, რომ გარეთ გავიდეს.

გამოცდილი სუტ-კნენი მიხვდა, რასაც მოასწავებდა ეს ამბავი, მაგრამ თავი მოიკატუნა, მითამ და არაფერი იცის. მოსე გძელაძე მოვიდა და მოუჯდა ისევ გვერდით.

— როგორ მოგეწონა? — დაიწყო გძელაძემ.

— ერთი ტურფა რამ არის, — უმანკოებით მიუგო მანკიერმა² სუტ-კნენიამ.

— უფრო კარგი იქნება, რომ ჩემის ქალის ტანისამოსით მოვროთო.

— რასაკვირველია: ერთი ორად მოემატება სიკეკლუცი.

— ეალა შენ რას იტყვი, რომ ნიშნის მომტანს ეს გოგო, ლამაზად მორთული, ჩემის ქალის მაგიერად ვაჩვენოთ? — ჰკითხა მოსემ და თვალი თვალში გაუყარა, რომ პასუხი იქ ამოეკითხა.

— მერე სასიძო ხომ მოვა ნიშნის მერეთ, იმას რაღას უზამ?

— იქამდინ ვინ დააცლის? მესამე დღესვე ჯვარისწერა დავუწიწნოთ. სადღა მოიცლის, რომ ქალის სანახავადაც მოვიდეს?

¹ დამში მოვიყვანო — მოვაგვაროთ. ² მანკის მქონემ (მატყუარამ ვშმაკმა).

— მერე ხომ მაინც ჯვარის-საწერად მოვა?

— მერე მე ვიცი. შენ ოლონდ მანამდინ დამეხმარე, მერე ჩემს კისერზედ იყოს. ძალად ჯვარს გადავწერ.

— არა, გეთაყვა, მე მაგ საქმეში ხელი დამიბანია, მე მაგას არა ვიქ, ეხლავ გეუბნები.

— რატომ?

— აბა, იმას გაუგია, რომ მახინჯიაო...

— მაგის ფიქრი ნუ გაქვს, — გააწყვეტინა სიტყვა მოსემა, — ნიშანის მომტანი რომ ამ გოგოსა ჰნახავს, მია და ეტყვის: რას მიჰქარავ, იმისთანა ქალი ჩემს თვალებს ჯერ არ უნახავსო. თუნდ ეგ არ იყოს, ერთი ხუთიოლე თუშანი და იმისი ჯანი. ასეთს ავალაპარაკებ, რომ...

— ძმას გამოგზავნის.

— უფრო კარგი. რასაც თავის თვალთ ჰნახავს, თუნდ ქრთამი არ იყოს, ის არ უნდა უთხრას? თორემ ფულიც ხომ არა მშურს.

— არა, გეთაყვანე, მე მაგ ცოდვაში არ ჩადგები. აი შენი ბეედ მოცემული ხუთი თუშანი, შე კი ხელი დამიბანია.

ამოიღო ორი ოც-და-ხუთ მანეთიანი ასიგნაცია¹ და მისცა მოსეს გამოქნილმა მოციქულმა.

— მაშ მალაატობ?... — უთხრა გულის სატკენად მოსემა, — მაშ ჩემი ოჯახის დაღუპვა გინდა? მაშ ჩემი საწყალი ქალი არ გებრალეება? ეჰ! მუხანათო² წუთის-სოფელო!.. სულ ტყუილი ყოფილა: პურ-მარილიც, პატივის-ცემაც, სიყვარულიც, მეგობრობაც!.. ეჰ, შენი ნებაა!.. ეს კი იცოდე, რომ გულში შზამწასმული ისარი გამიყარე, სპილენძის ტყვია მომარტყი, ურჯულო ლეკსავით ქრისტიანი სული წამწყმინდე.

¹ ქალღმრთის ფული. ² გაუტანელო.

მოსეს ეგონა, რომ ამ სიტყვებით მოვულობ ბოლო-საო, ის კი არ იცოდა, სუტ-კნენა რა კნენა იყო! სუტ-კნენა კი იქნებოდა, რომ სიტყვით მოტყუებულიყო!.. სუტ-კნენას თუმცა გულში ეცინებოდა, მაგრამ სახე შეიკმუხნა, მითამ სწუხს კიდევ და ვერა უშველია-რაო.

— შენ ნუ მამიკვდები, მოსე — უთხრა მწუხარეს ხმით კნენამ, — და იმ შენის სახის ჩემს უბედურს ქმარს პირშავად არ შევეყრები საიქიოს, რომ შენის ოჯახის სამსახურისათვის მე თავს არ დავიზოგავდი, მაგრამ სამსახურიც არის და სამსახურიც.

— რა ფუყოთ, რომ არის? — მიუგო ეხლა კი ცოტად იმედმოცემულმა მოსემ, რადგანაც შეატყო, რომ სუტ-კნენა დაყოლებას აპირებს, — რა ფუყოთ რომ არის? განა ჩვენ კი არ ვიცით სამსახურის გადახდა? რა უმადური მე მიპოვე? ოცი თუმანი არ დაგპირდი? ოც-და-ხუთი იყოს, შე დალოცვილო!

— არა, გეთაყვა, ფულზედ ხომ არ არის საქმე: თმით მათრევენ სიბერის დროს, სულს წავიწყებენ.

— ოც-და-შვიდი იყოს.

— არა, გეთაყვა, ფული რა სახსენებელია: საქმე დიდი გასაბედავია.

— ხომ მოხერხება შეიძლება? ოც-და-რვა იყოს.

— არა, შეიძლებით კი შეიძლება, მაგრამ თავს ვინ გამოიმეტებს?

— ოც-და-ცხრა იყოს, — უმატებს ნელ-ნელად მოსე და ყოველ მომატებაზედ ჰხედავს, რომ სუტ-კნენა რბილდება.

— ძალიან თავის გამოიმეტება კი უნდა, თორემ შეიძლებით რა არ შეიძლება.

სუტ-კნენამ, ხელოვანმა¹ სუტ-კნენამ, ძალიან ცბი-

¹ დახელოვნებულმა.

ერობითა სთქვა ეს უკანასკნელი სიტყვა, თითქო მოსე რომ ფულს უმატებს, იმას ყურსაც არ ათხოვებსო, და მარტო იმასა ჰფიქრობს: შეიძლება, თუ არაო. დიდი ხანია იცის სუტ-კნენიამა, რომ შეიძლება, მაგრამ კარგა მსუქანის ლუკმის ამოვლება უყვარდა, რაკი ქვაბში ხელს ჩაჰყოფდა ხოლმე. მოსეს რომ არ დაესწრო, თითონ სუტ-კნენი ეტყოდა მაგას, ესე მოვიქცეთო. კალმით ნახა-ტიაო — უთხრა და ამისთანა მახინჯს ხომ არ დაანახებდა? სწორედ მაგისთვისაც მოვიდა, რომ მოსესთან არჩიოს, ისე კი, რომ ფულიც მეტი გამოჩრჩეს. რაკი მოსემ დაასწრო, გამოჩრჩენის საქმე ნახევრად გარიგდა. სუტ-კნენიას კიდევ გაუხარდა, — ეხლა მე უარზედ უნდა დავდგეო, სთქვა გულში, და თუ გამოჩრჩენა, აქ გამოვჩრებიო.

— ოც-და-ათი იყოს, დაუმატა კიდევ სწორე გზაზედ დამდგარმა მოსემ, — მეტი კი აღარ შემიძლიან.

— რატომ? — დაიწყო ისევ თავისებურად კნენიამ, რაკი ოც-და-ათამდინ აიყვანა, — რატომ? შეძლებით კი შეიძლება, მაგრამ ნიშნობაში მეც უნდა ვიყო, რომ, თუ მოხერხდეს, კარგად მოხერხდეს. ეს არის ჭირი, რომ ამ კაბით ხომ ვერ მოვალ?

— კაბაც შენი ჭირის სანაცვლო იყოს, — დაასწრო გახარებულმა მოსემ, რაკი ჰნახა, რომ სრულიად დაიყოლია. — კაბა ჩემ კისერზედ იყოს.

— მაშ ყური მათხოვე, რას გეტყვი: მე იმას ნიშანის მოსატანად ძვას გამოვაგზავნიებ. შენ გოგო ლამაზად მორთე — ეცადე არავინ გაგცეს — სამ დღეს უკან კი უთუოდ ქორწილი უნდა მოახდინო. მოიგონე რამე, რომ ყმაწვილმა ქალის ნახვა არ მოასწროს. მერე ხომ შენ იცი, ჩემი საქმე მაშინ გათავებული იქნება.

— ნიშნობის ღამეს ფულს სრულად ჩაგაბარებ, ეხლა თუ გინდა, ეს ხუთი თუმანი ბე ისევ წაიღე.

— არა, ათი თუმანი მიბოძე, რა ვიცი, იქნება როგორ დამჭირდეს, აქ ხომ ვერ გამოვიქცევი.

— შეიღ-თუმან-ნახევარი იყოს ჯერ.

— ათი მიბოძე. ისევ შენის საქმისთვის მინდა, შენს საქმეს მოვახმარებ, თუ გამიჭირდა. ჩემთვის ხომ არა გთხოვ.

— რა? ეს ათი თუმანი იმ ოც-და-ათ თუმნის ანგარიშში არ გინდა წაიღო თუ?

სუტ-კნეინამ გაიცინა.

— მაშ, ქა?

— ჰო, ეგრე სთქვი, მე მეგონა, მართლა ეს ცალკე გინდა, რომ ჩემს საქმეს მოახმარო.

— არა, გეთაყვანე, იმის ანგარიშში მიმაქვს. საკაბე კი მალე მიბოძე, რომ შეეკრვა მოვასწრო.

— აი, ათს თუმანს მოგართმევ, იქილამ შეიკერე და მერე გავსწორდებით.

სუტ-კნეინა დაჰყაბულდა¹, მაგრამ მოსტყუვდა კი.

რალა გავაგრძელო, მოსემა და კნეინამ ესე დააწყეს საქმე და სწორედ ევრეთაც ბოლო მოუღეს. კაი ბადე დაუგეს ლუარსაბსა და კარგადაც გააბეს.

ორი კვირა რომ გავიდა, აღტაცებულმა ლუარსაბმა, აქაო და საქმე გარიგდაო, კარგის ნიშანით თავის უფროსი ძმა დავითი გამოისტუმრა. დიდის ყოფით მიიღეს დავითი. ხალხი მოსემ არ მოიწვია, სრულიად არავინ, რომ ეშმაკობა არ შეუტყონ, ლუარსაბსაც მისწერა — ნურავის შეატყობინებო. აი, ის წიგნი ნამდვილი, თავის ღირსებით და შეცდომებით;

„ჩემო აღმატებული ბედნიერო გვაროვანო სიძეო:.

¹ დათანხმდა.

„თუმცა დიდათ ბედნიერი ვარ რომელიცა რომა შენგანა ვარ ღღეს მოხუცებული ბედნიერი და გული ჩემი სიხარულით აღავსე ნეტარითა სიძოობითა თქვენიტა და თვალი ჩემი აახილე რომელიცა რომა დაინახა ისევ გაზაფხული მუხთალისა სოფლისა ამისა ფრიად სიხარულში ვარ რომელიცა ეხლა ვარ ჩემო აღმატებულო გვაროვანო სიძეო რომელიცა გთხოვ გამოგზავნო ნიშანი რომა საქმემ არ დაიგვიანოს დიდი ხალხი არ გამოგზავნო რომელიც რომა მე მოხუცებული კაცი ავადა ვარ სნეული და პატივი და მასლაათი და ქეიფი რომელიცა მე აწ აღარ ძალმიძს რომელიცა ფრიად შეაწუხებენ ქორწილში რომელიც თქვენ იქნებით ჩემს სახლში მასპინძელი დიად დიდი ხალხი მოვიწვიოთ თქვენცა დიდი და პატიოსანი ნათესაობა გყავს რომელიცა არც მე ვარ უნათესაო და ბლომად შევყაროთ ისე როგორათაც შეჰფერის დიდებულს გვაროვნობასა თქვენსა და ჩემსა ოჯახს სახლკარიანობასა ჩემსა:.“

„სხვებრ ბძანდებოდეთ ბედნიერებით იესო ძე ღვთის ზიერ ვითხოვ თქვენს ბედნიერებას რომელიცა რომა მსურს ნახვა თქვენი თქვენი სიამამრი ბრწყინვალე თავადი მოსე ნოშრევანისძე გძელაძე:.“

რასაკვირველია, თავაზიანი ლუარსაბი ამ წიგნის შემდეგ აღარ გაგზავნიდა ბევრს ხალხსა. მარტო ერთი დავითი და ერთი კიდეც ვილაცა გამოისტუმრა, რომ ახალი სიამამრი, რადგანაც ავად არის, არ შეაწუხონ, დავითს კი დააბარა, რომ ფულზედ კარგად მოილაპარაკოს, როდის ჩააბარებენ, და მერე ქალი კარგად გასინჯოს.

დიდის პატივით მიიღო მოსემ დავითი. ქალის მაგიერად ის მშვენიერი გოგო მორთეს და დავითს ისე აჩვენეს. დავითი გაგიჟდა -- რომ დაინახა და გულში არ იყო რომ შურმაც არ გაუარა, ნამეტნავად თავისი მკლე

ცოლი რომ მოაგონდა ამასთან. ვახშამზედ რომ ისხდნენ, მარტო ოთხნი იყვნენ — დავითი და ამასთან მოყოლილი ის ვიღაცა, თითონ მოსე და ამისი მოზრდილი შვილი. კნენაც თუმცა მოსესთან იყო, მაგრამ ქალთან ივახშმა. მოსემ ბოდიში მოიხადა, რომ ხალხი არ დაუპატიჟა ამისთანა ბრწყინვალე გვარიშვილებსა.

— რა ვქნა, შენი ჭირიმე, — უთხრა დავითს მოსემა, — ჩემო ახალო მოყვარევ! ავადა ვარ, თასლიბს ვერ გავუწევდი¹. სიძენწეში არ ჩამომართო, შენი ჭირიმე! აბა, ჯერ ისე ავადმყოფი რა არის, მერე მასპინძელი რა უნდა იყოს. თორემ იმდენი სიკეთე ღმერთმა შენ მოგცეს, რამდენი ნათესაობა და მახლობლობა მე მყვანდეს. მაგრამ ჩემი მაყურებლები რა ქეიფს გასწევდნენ. ისევ ის ვამჯობინე — ნუ დავპატიჟებ-მეთქი. ამ ნიშნობამ ისე შინაურულად ჩაიაროს, ქორწილი კი ჩემ კისერზე იყოს. ქორწილისა რა ბძანა ჩემმა სიძემ?

— რაც ჩქარა იქნება, ისა სჯობიაო. — უპასუხა დავითმა, — პირფერობაში კი ნუ ჩამომართმევთ და ეს ქალი რომ ჰნაზოს იმან, იმ წამშივე ჯვარს დაიწერს, თავი არ მომიკვდება!

— მზეთუნახავი ყოფილა, — დაუმატა სტუმარმაც.

— რა ვქნა? მაღლობა ღმერთსა, ღმერთმა ეგ მომცა და ყველაფერი ღვთის ნებაზედ ჰკიდა, — სთქვა მოსემა, — მიხარია, თქვენმა მზემ, რომ ქალი მოგეწონათ.

— ღმერთმა აცოცხლოს პატარძალი! — წამოავლო ჯამს ხელი დავითმა, — ღმერთმა ტკბილად შეაბეროსთ ერთმანეთს!

— მაღლობელი ვარ, თქვენი ჭირივეთ! — დაუკრა ყველას თავი მოსემა, — მაშ რაც მალე იქნება, ისა სჯობია.

— იმან ისე მოგახსენათ, — უპასუხა დავითმა, — მეც,

¹ აქ — რიგიანად ვერ დაგუხვდები.

სწორედ მოგახსენებთ, მაგას ვურჩევ ჩემს ძმასა. რაღა გა
ვაგრძელოთ საქმე.

— ჩემის ფიქრითაც ეგრე სჯობია, — სთქვა მოსემ, —
ქალი აქა ჰდნება — მამისაგან კი არ უნდა ითქვას ესა,
მაგრამ შორეული ხომ არა ხართ, თქვენთან რა დავმა-
ლო, — ქალი აქა ჰდნება...

— ის კიდევ იქ, თქვენმა სიცოცხლემ! — წაართო სიტ-
ყვა დავითმა.

— მაშ, როცა მიბძანებთ, მაშინ იყოს ქორწილი, —
სთხოვა მოსემა.

ერთის სიტყვით, გადასწყვიტეს, რომ სამშაბათს სა-
ლამოზედ სიძე უნდა მოვიდეს და იმ ღამესვე ჯვარი და-
იწეროს. მეორე დღეს დავითმა ფულზედ ჩამოუგდო ლა-
პარაკი. მოსემ დააჯერა, რომ ქორწილის მეორე დღეს
ორასს თუმანს სულ ბაჯალლო ოქროებს თავის ხელით
მიართმევს. ხელი-ხელს დაჰკრეს, დავითი — მეორე დღეს
პატარძალი აღარ აჩვენეს — შინ წამოვიდა და მოსე თა-
ვის სახლში დარჩა. როცა მოსემ ცხენზედ შესო და გა-
მოისტუმრა დავითი, როცა მარტო დარჩა, ხელები დაი-
ფშვნიტა მეტის სიხარულისაგან და სთქვა ღიმილით:
ყოჩაღად წავიყვანე საქმე. ეხლა ჩემი წუხილი მარტო ის
არის, რომ სუტ-კნეინას ხრიკი მოვუგდო, ერთი მიზეზი
რამ მოვუგონო, რომ ფული აღარ მივცე იმაზედ მეტი,
რაც მიმიცია, თორემ, იმისაგან რომ მოვტყუედე, სირ-
ცხვილია.

ამ ფიქრში იყო, რომ სუტ-კნეინა — მოსეს ცოლი არა
ჰყვანდა და ჯალაბობას კნეინა ჰთამაშობდა¹ რომ
სუტ-კნეინა წინ მოეგება გახარებული.

— ჰა, რა-რიგად მოვიდა საქმე! — უთხრა სუტ-კნეი-

¹ ცოლობას, ოჯახობის მაგივრობას გვჯოდა.

ნამა, — მომილოცავს შვილის ბედნიერება. დიდი ჯაფა კი გავწიე. სულ ვიწურებოდი — შენზედ მიწა არ მენახოს — სულ ვიწურებოდი, რომ ან აი ეხლა შეიტყობენ-მეთქი, ან აი ეხლა — და დავიღუპები, მაგრამ მიშველა ღმერთმა და ვერ შეიტყეს.

— ეჰ, შე დალოცვილო! — უპასუხა მოსემ, — იწურებოდი, ასე გგონია, პირველად ჩაგედინოს ამისთანა საქმე. იწურებოდა!.. თქვენი ხელობა მეტი რა არის? იწურებოდა!.. სუტ-კნენინა შეკრთა.

— არა, ხუმრობ, თუ მართლა მეუბნები? — ჰკითხა შემკრთალმა სუტ-კნენინამ.

— მაშ არა და გეხუმრები!

— ეხლა განა?

— ეხლაცა და მაშინაც.

— ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს, თუ ეგრეა, მე კი გამისტუმრე და მერე შენ იცი.

— სადაც გინდა წაბძანდი, ხელს ვინ გიჭერს.

— რასაკვირველია, ხელს არავინ დამიჭერს, მაგრამ დაპირებული მიბოძე და ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს, რაც გინდა ილაპარაკე ჩემზედ: გული არ მეტკინება.

— დაპირებულიო!.. რაც მოგეცი იმასაც ვნანობ და გგონია — კიდევ მოგცე რამა!

— ეხლა ეგ ნამუსია? მოხუცებული დედაკაცი ფოშტის ცხენსავით მათრიე, ქვეყანაში თავი შევირცხვინე, საქმე საქმეზედ მოვიყვანე და ეხლა მაგას მეუბნები?! ნამუსია?

— დაჩუმიდი, თორემ!..

— არა, ნამუსია?.. შენა გკითხავ, ნამუსია?

— ის კი ნამუსია, რომ ავიღია ფეხი, სოფლიდან სოფლად დადიხარ და მაჰანკლობ, ნამუსია? შარშან რომ ათ თუმნად შენი დისწული, გასათხოვარი ქალი, დიან-

ბეგს მიჰგვარე, ნამუსია? როცა დაორსულდა, შენ რომ წაშალი მიეცი და მუცელი წაუხდინე, ნამუსია?..

სუტ-კნენინას გული ყელში მოეხდინა, თავისი სიფრთხილე, გამოცდილობა ამგვარებში და გულის სიგრილე დაჰკარგა.

— მაშ თუ აგრეა, — დაიყვირა გაკაპასებულმა სუტ-კნენინამ, — შენი ფეხი დამკარ თავში, შენი ფეხი, თუ ეგ საქმე არ დაგიხლართო!

— შენი ლეჩაქი დამხურე თავზედ, — ამ მუქარაზედ მშვიდობიანად უპასუხა მოსემ, — შენი ლეჩაქი, თუ ეხლავ გომურში¹ არ დაგამწყვდიო, მინამ ქორწილი არ გათავდება. რას მიზამ! მიჩივლებ თუ? არა მგონია, შენი თავი სადიანბეგოდ გახადო: ცოდვა ბევრი გაწევს კისერზედ, სულ ერთი-ერთმანეთს ზედ მიეკეცება, და მაშინ ციმბირშიაც ალაგი არ გექნება, შე ტყუილო-კნენინავ, შენა! ეს ის დიანბეგი კი არ არის, რომელსაც გოგოს გაუთრიგებდი ხოლმე და ბურთსავით ხელში ათამაშებდი! ის დრო წავიდა.

ვერც ამ სიტყვებმა მოიყვანეს თავის გონზედ გამწარებული სუტ-კნენინა. ის ისევ-ისე სიმწარისაგან გონებაშიხდილი იყო, თორემ გაჯავრების და მუქარის მაგიერ ისეთნაირად მოიკატუნებდა თავს, ისეთნაირად მოუკვდებოდა ხელში, რომ ყველაფერს გააქარწყლებდა. ეხლა კი ჯავრისაგან, როგორცა ვთქვი, გონება დაბნეული ჰქონდა, იმიტომაც მაინც კიდევ შეჰყვირა:

— დამამწყვდე!.. უი, მეხი კი დაგეცა მაგ უხეირო თავზედ! დამამწყვდე რა, შენი მოახლე გოგო ვარ, ან შენი გომბიო ქალი!..

— რაო? აი, თუ გოგოზედაც უარესი არა ხარ. მე ეხლავ გაჩვენებ, როგორც გაგისტუმრებ გომურში, — უთხ-

¹ საქონლის სადგომში.

რა ხუმრობაგაშვებითი მოსემა, — შენ რომ ჩამოგარჩო კიდეც, ხმას არავინ გამცემს. მაგრამ სიფრთხილეს თავი არა სტკივავო, მერე რომ არა დამაბრალო-რა, ეხლავ მიჩვენე, ჯიბეში რა გაქვს.

მიფარდა სუტ-კნენინას ჩვენი მართალი კნიაზი.^ა სუტ-კნენინა ჯერ გაუძალიანდა, ბოლოს კი — ღვთის წყალობა გქონდეთ — იკადრა ერთის ლურჯის ხელსახოცის ამოღება, რომელშიაც რაღაცები ეხვია. სუტ-კნენინა გაფითრდა და პირი გაუშრა, ველარა უთხრა-რა. მოსემ გაშალა ხელსახოცი და თავისი ათი თუმანი იქ გამოკრული ისევ ხელუხლებელად ჰნახა, მაშინვე ჯიბეში იკრა. ერთი რაღაც ქაღალდიც მოჰხვდა ხელში. გაშალა, თამასუქი იყო, ის თამასუქი, რომელიც სუტ-კნენინამ ლუარსაბს დასტუყვა. მინამ მოსე ამ საქმეში იყო გართული, სუტ-კნენინას თავისი ხერხი, ეშმაკობა, გამოცდილობა დაუბრუნდა. იფიქრა სუტ-კნენინამ: „ამ ყვირილს და მუქარას თავი უნდა დავანებო, თორემ დამწყვდევას გამიმართლებსო, თუნდ დამამწყვდივოს, არაფერი, ხუთი-ექვსი დღე სიზმარსავით გაირბენს: შინ მივწერ რომ მზითევს ვუმზადებ-მეთქი და ქორწილამდინ ველარ გადმოვალ. ვინ რას შეიტყობს, ოღონდ ეგ ათი თუმანი მაინც დავიბრუნო! ეგ მაინც არ დამეკარგოს!..“ ამ ფიქრებმა თვალის დაზამზამების უმალ გაურბინეს გონებაში სუტს, მაგრამ კი მოხერხებულს კნენინასა.

— ეს ვინ მოგცა შენ? — ჰკითხა მოსემ და აჩვენა თამასუქი. სუტ-კნენინას მზად ჰქონდა პასუხი.

— ეხლა, შენ არ დაიჯერებ, რასაკვირველია, რომ ეგ თამასუქი თუ ჩამოვართვი, ისევ შენის საქმისათვის ჩამოვართვი. თუ ვინიცობაა, რომ მოვატყუეთ, ქალი ის არ ვაჩვენეთ — ეს შეეტყო და უარზედ დამდგარიყო, ამ თამასუქს ვაჩვენებდით და ვეტყოდით: დაიწერე, თორემ დიანბეგს წარვუდგენთ და სულ ნაღდს დაგათვლევინებთ. აი,

რისთვის გამოვართვი, შენ ხომ არ დაიჯერებ, გაჯავრებული ხარ, მაგრამ მე კი გული ძალიან შემტკივა შენთვისა.

— თუ ეგრეა, რატომ აქამდინ არ მაჩვენე?

— რომ ვაჩვენო-მეთქი, ვიფიქრე, ვაი თუ ამის იმედით საქმეზედ მუყაითობა¹ იმისთანა აღარ გასწიოს-მეთქი. რა ვიცი? ხორციელები ვართ.

— ეხლა მაგითი გინდა მამატყუეო განა?

— აკი გითხარ: არ დაიჯერებ-მეთქი. კაცს რაკი ერთხელ და ერთხელ ეხტიბარი² წაუხდება, აღარ დაუჯერებენ. მეც ისე მომდის. შენა გგონია, გატყუებ? თუნდ ეგ ბარათი შენ მიირთვი, ორასს თუმანში გაუბარე და მე ეგ ათი თუმანიც მეყოფა, ჩემო კარგო!

— შენ მაგითი მე ვერ მომატყუებ. ეს ბარათიც მე დამრჩება, ეს ათი თუმანიცა, და შენ კი გომჭრას მაგიერად ხულაში³ დაგამწყვდევე, რომ ჯვარის-წერამდინ არ გამცე. მერე რაც გინდა ჰქენი. — ბიჭო! — დაიყვირა მოსემა. ბიჭი მოვიდა.

— ეს ტყუილი-კნეინა წააბძანე ხულაში, ხალიჩაც მიართვი, მუთაქაც, ქვეშაგებიც. პური და ღვინო არ მოაკლოთ, ეს კი უნდა ჰქნა, რომ გარედამ კლიტით უნდა გადაკეტო და გასაღები აქ მომართო. თუ ეს ამბავი შეუტყვია ვისმე, ვაი თქვენი ბრალი!

ბიჭი არ გაინძრა, ჯერ ტყუილი ეგონა.

— არ გეყურება შე... შვილო! — დაუწყვილა მოსემა.

ეხლა კი იკადრა ბძანების დაჯერება, მივიდა, წაავლო ხელი და გამოსწია საწყალ სუტ-კნეინასა, რომელიც ეხლა კი ისე მაიკუნტა, ისე მაკუნტა, რომ მუშტის ოდენა გახ-

¹ ბეჯითობა, გულმოდგინეობა. ² ნდობა, პრესტიჟი. ³ უბრალო ქოხი.

და, მაგრამ მაინც კი იმედი არ დაჰკარგა, რომ გააქარწყლებს ამ ამბავსა და მშვიდობით გადაჩეხება. კიდევ სიტყვა მოახერხა ეშმაკურად და უთხრა მოსესა ისე, ვითამ აქ არაფერი ამბავია:

--- უი, შენ კი გენაცვალოს ჩემი თავი! ტყუილი გაჯავრება რა-რიგაღ გიხდება! ამ სულელ ბიჭმაც დაიჯერა, ასე ჰგონია, --- მართლა უბძანე. გლექაცია, ვერ მიხვდა, ნუ გაუწყრები, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი!

ამისთანა ოსტატობამ კინალამ მოსე არ გააცინა. ბიჭიც გაშტერებული შედგა. ბევრი კიდევ სხვა იოსტატა სუტ-კნენინამა, მაგრამ ვერაფერმა ველარ უშველა: ხულაში დაამწყვდიეს, შინ კი წიგნი მისწერა — ჯერ კი მოსემ გადიკითხა — რომ აქ მზითევს და საკერავეებს ვუმზადებო და ოთხშაბათამდინ ნუ მომელოდებიო. ეს მისწერა, შევიდა ხულაში, დაჯდა ხალიჩაზედ და დაიწყო ტარის რთვა, რომელსაც, საცა წავიდოდა, თან წაიღებდა ხოლმე. ესე იყო, მითამ და აქ არაფერია.

VIII

როცა დავითი შინ მივიდა, საღამო ხანი იყო. ამისი ცოლი, ელისაბედი, და ლუარსაბი ეზოში ღობის ჩრდილში ისხდნენ. თვალი შეასწრო თუ არა, ლუარსაბი წამოხტა, მიეგება ძმას, ვერაფერი კი ვერა ჰკითხა, იმიტომ რომ რცხვენოდა. დავითი ცხენიდან გადმოხტა, გაისწორა მოშვეებული ჩაღსაკრავი¹, მოვიდა, ცოლს არც კი მიემშვიდობა და წამოწვა ხალიჩაზედ.

— როგორ მოგეწონა სასძლო? ჰკითხა ცოლმა. ლუარსაბმა ყურები აიციქვიტა.

¹ პაჭიჭის შესაკვრელი მუხლთან (ლეკვერთხი).

— მზეთუნახავს რომ იტყვიან, ის არის, — მიუგო დავითმა, — მე იმისთანა ლამაზი ქალი არ მინახავს.

ლუარსაბს გაუხარდა, ელისაბედს ეწყინა: ჩემზედ უკეთესი იქნებო.

— მართლა, გეთაყვანე? — ჰკითხა ლუარსაბმა.

— შე ნუ მომიკვდები, იმისთანა ქალის მნახველი არა ვარ. — ამის მერე ცოლს შეხედა და შურით დაუმატა: — მე რომ პატარა კიდეც მომეცადნა, სხვა რიგად წავიდოდა ჩემი საქმე.

— რა? შენ შეირთავდი თუ? — წააყვედრა გულღვარძლიანმა ცოლმა, — უი შენ თვალებს! შენთვის მეც არ გეშეტებოდი ჩემს ბედსა. მამა-ჩემი განა რომ უარზედ იდგა, შენისთანები მთხოულობდნენ!

— უარზედ იდგა, მე ვიცი, რუსთ ხელმწიფის შვილს მიგცემდა. იმისიც მადლობელი იყავ, რომ მე გავბრძოდი.

ესე სიტყვა-სიტყვაზედ შეჰყვნენ და ერთი კაი ლაზათიანი ჩხუბი მოუვიდათ, ასე რომ მოგეწონებოდათ. ელისაბედს იმ დღითვე შურით აეცხო გული და შეიძულა ჯერ თვალთ არ-ნახული რძალი.

„მალე ჩემი მტერი დაჰყნეს, მალე მე ის დავაჰყნო, — ამბობდა გულში ელისაბედი, — ამ სახლში ჩემზედ უკეთესი და ჩემზედ უფროსი არავინ არ უნდა იყოს. ჩემი ქმარი უნდა მაყვედრიდეს იმის სილამაზეს?! უი, უწინამც დღე გაჰქრობია. ასეთ ეკალს გავუყრი თვალში, რომ დღენი გაწყვედინო!“

ელისაბედი ქორწილში არ წავიდა.

ქორწილის ღამეს დიდი ამბები მოხდა. მოვიდა სიძე დიდის მაყრიონით, ძმაც თანა ჰყვანდა, სწორედ სამშაფათს დღეს. იმ დღეს საცოლო არ აჩვენეს, რასაკვირველია, მოსესაც შეეყარა დიდი ხალხი. უგანზრახვოდ არ იყო ეს ხალხის შეყრა მოსეს მხრივ. ეხლა კი მართალი

ქალი გაისტუმრეს საყდარში. როცა ყველაფერი მოამზადეს, მერე მიიპატიჟეს საქმროცა. როცა მღვდელს ლუარსაბი საყდარში და თვალი მოჰკრა თავის საცოლოსა, ელდა ეცა. მოუბრუნდა თავის ძმას დავეთს, თავაზასაც და ზრდილობასაც თავი დაანება და უთხრა:

— დავით, აკი მზეთუნახავიაო?

ხალხს სიცილი წასკდა, საწყალი პატარძალი სირცხვილით აინთო და ტირილი დაიწყო. დავითი წინ წადგა; რომ დაინახა ერთი უმსგავსო პატარძალი, მღვდელს მიუბრუნდა:

— მამაო! ჯერ სხვა იწერს ჯვარს, თუ ეს რა ამბავია?

— კნიაზი ლუარსაბ თათქარიძე და დარეჯან მოსე გაქელაძის ასული იწერს ჯვარს, — მიუგო მღვდელმა.

— პატარძალი სად არის?

— აი, ესა ბძანდება.

— ლუარსაბ! — დაუძახა ძმას დავითმა, — მოგვატყუვეს, ეგ ის არ არის, ჯვარი არ დაიწერო.

მთელი ხალხი გაოცდა. ლუარსაბი დაღონებული და უფრო გაფითრებული გამოვიდა საყდრიდგან, მთელი მაყრიონი გამოჰყვა. ცხენები მოიკითხეს, უნდა წამოსულიყვნენ. ცხენები დაეშალათ. შეატყობინეს მოსეს, რომ საქმრო ჯვარს არ იწერსო. მოვიდა მოსე და თან მოიყვანა მრავალი ხალხი.

— კნიაზო დავით! ეს რა ამბავია? — უთხრა გაჯავრებულსავეთ მოსემ, — ქალი საყდარშია და საქმრო ეხლა დადგა უარზედ? აქამდინ სად იყავით, თუ არ გინდოდათ ჩემი ქალი? ვინ გეხვეწებოდათ? თქვენისთანა ოჯახის-შვილები მეხვეწებოდნენ, რომ არ მივეცი!

— აი, ბატონო, ქალი მანდ არის და, ვისაც გნებავდეთ, იმას მიეცით. ჩემი ძმა კი მაგის შემართველი არ არის, — მიუგო თავგამოდებით დავითმა.

— ეხლა განა? როცა მთელშია ქვეყანაში შეიტყო, რომ ჩემს ქალს ირთავს შენი ძმა, როცა შენმა ძმამ საყდარშია შეიყვანა ჩემი ქალი? არა, თავზედ ლაფს არავის არ დავასხმევინებ! ან უნდა ჯვარი დაიწეროს, ან არა და აქედამ ცოცხლები ვეღარ წახვალთ! გაგონილა? სიძე სახლში ჩამიდგეს, ქალი საყდარში შეიყვანოს და ჯვარი აღარ დაიწეროს!..

— ის კი გაგონილა, რომ პატარძალი შეცვალონ! ეს შენი ქალი არ არის.

— ხალხო და ჯაამათო! დახე, რომ ვეღარა მოუგონიათ — რა, იმას ამბობენ, შენი ქალი არ არისო, — დაუძახა ხალხს მოსემა.

— მაშ ვისია, თუ მაგისი არ არის! — გაიხმაურა მოსეს ხალხმა, — ჩვენ ფიცს მოგცემთ.

— არა, ბატონებო, ჩემი ძმა ჯვარს არ იწერს. თუ ძალაზედ დადგებით, არც ჩვენა ვართ ლაჩრები, — წამოსთქვა დავითმა და ხანჯალი მოიმართა.

ქალები, ვინც კი იყვნენ საყდარში, სულ აქეთ-იქით მიიფანტნენ, ჰნახეს რომ ამათი ალაგი არ არის. პატარძალი კი და ორი ვიღაც ბებერი მოსემ საყდრიდამ არ გამოაყვანინა, იმედი ჰქონდა, რომ როგორმე მოახდენდა ჯვარის წერას.

— მაშ მოსე თავადიშვილი აღარ ყოფილა, — წამოიძახა მოსემ, — თუ თქვენ ჩემი ოჯახი შეგარცხვინით; ჩემის ცოცხალის თავით არ ვაკადრებ ჩემს გვარს, რომ თათქარიძეებმა საყდარში ქალი გამიუპატიურონ, ჯვარი უნდა დაიწეროს.

— არ დაიწერს.

— უკანასკნელი სიტყვაა?

— უკანასკნელია.

— დავით! — უეცრად გადაასხვაფერა სიტყვა მოსემ და ხმაც დაურბილა, — აქეთ მობძანდი.

ლაჭითი გაჰყვა. იქით ორნიც გაშორებით გადგნენ. მოსემ ამოიღო ხუთი თუმანი და უთხრა ხმადაბლა დავითს:

— ეს ხუთი თუმანი, დაჩუმდი, შენ რა გინდა? შენ ხომ არ ირთავ?

დავითი დარბილდა.

— ხუთ თუმანზედ ძმა როგორ გავყიდო? — უპასუხა.

— შეიდი იყოს.

— ან შეიდად.

— რვა იყოს!

— ვერც რვა თუმნად.

— მაშ რამდენი გინდა?

— ათი მაინც იყოს.

— ცხრაზედ რას იტყვი?

— არა, ათი.

— ეჰ, ჯანი გავარდეს: ათი იყოს.

ამოიღო ათი თუმანი და მისცა. დავითმა ჯიბეში ჩაიღო.

— მე კი დაეჩუმდები და ჩემის ძმისა შენ იცი, — უთხრა ღიმილით დავითმა.

— ოღონდ შენ დაჩუმდი და ერთი ორიოდე კაცი თქვენი მაყრიონიდანაც დაიყოლიე და ლუარსაბს მე მოვუხერხებ.

— ბატონი ხარ. მაგის პირობას გაძლევ.

— მაშ ხელი დაჰკარ.

დაჰკრეს ხელი ხელს და საწყალ ლუარსაბს ძალად გადასწერეს ჯვარი იმ ლამესა. მოსემ არც დაპირებული ორასი თუმანი მისცა, იმის მაგიერ ის თამასუჭი დაუბრუნა, სუტ-კენინას რომ წაართო. ლუარსაბს არ მიჰყვანდა ცოლი, მინამ არ გამისწორდებოდა. ბოლოს ესეც რომ ვერა გახდა-რა — გარემოებას დაემორჩილა და წამოიყვანა შინ თავისი დარეჯანი.

ელისაბედი სიხარულით აღარ იყო, რომ ლუარსაბმა მზეთუნახავის მაგიერ გონჯი ცოლი მოიყვანა. „ჰი, ვენაცვალე ღმერთსა! — ეტყოდა ხოლმე ქმარს ელისაბედი, — ჰი, ვენაცვალე! ჯერ ჩემზედ უკეთესი უნდა შეერთო და მერე ჩემთვის ნიშნი მოევო! ჰი, ვენაცვალე ღმერთსა!“ ბოლოს ხომ — როგორც მოგეხსენებათ — ცოლების მოწყალებით ძმებს ჩხუბი მოუვიდათ და გაიყარნენ.

IX

ჩვენმა ლუარსაბმა ესე დაიწერა ჯვარი. თუმცა ძაღლობით მოხდა ესა, თუმცა მზითევშიაც მოატყუეს და მზეთუნახავის მაგიერ მახინჯი დარეჯანი შერთეს, მაგრამ — შუბლზედ ეკ მეწერაო¹ — იფიქრა და დაემორჩილა ბედისწერასა. ბოლოს ხომ, — შენც იცი, მკითხველო, — რომ ამით ერთმანეთი შეუყვარდათ. ამათ კი ისე ეგონათ, რომ უყვართ ერთმანეთი და სხვისა კი არ ვიცი. „ფერი ფერსაო, მადლი ღმერთსაო“ — ნათქვამია, ფერი ფერს შეხვდა და ერთმანეთი შეიფერეს. ეს შეფერება ჩვენში ცოტასა აქვს მიღებული სიყვარულად? კარგი რამ არის ქართველი კაცი: ბედსაც და უბედობასაც თანასწორად ემორჩილება ხოლმე. არც ერთისთვის გაიხეთქს თავს და არც მეორისთვის დაიწყებს ბრძოლასა, — და არის ისე ყველგან ერთნაირად გულგრილი და შეუპოვარი. ამ გულგრილობას და შეუპოვრობას კმაყოფილებად აღიღებენ; კმაყოფილება კიდეც — ვილაცამა სთქვა — ბედნიერება არისო. ბევრჯერ უთქვამთ დარბაისელთ მოხუცებულთ ჩემთვის, რომ ახალ თაობას იმითი მაინც ვჯობივართო, რომ ჩვენ ცოტას კმაყოფილებიცა ვართო. მე კი დავჩუჩებულვარ და გამიფიქრია: „კმაყოფილება კაცის მამაკვდი-

¹ ეგეთი ბედი მქონდაო.

ნებელი სენია. ბედნიერია ახალი თაობა, თუ მართლა ის კმაყოფილება არა აქვს. იმედი თუა სადმე. ამაში უნდა იყოს: უმაღლონი სჯერდებიან მას, რაც არის, იმიტომაც იმათში უფრო ბევრია ბედნიერი, მაღლიანნიც¹ ძნელად: ამათ ყოველთვის უკეთესი უნდათ იმიტომ, რომ კარგს უფრო კარგი მოსდევს თანა, „მჯობს მჯობი არ დაეღუ-ვაო“, — ნათქვამია.

ჩვენი ცოლ-ქმარნი კი ამისთანანი არ იყვნენ: ამათ თავიანთ ცხოვრებაზედ «მჯობი» ცხოვრება არ ეგონათ ქვეყანაზედა. ესენი კმაყოფილნი იყვნენ: ვალი ამათ არ ემართათ და ვახში², დავა არავისთანა ჰქონდათ და დარა-ბა³, მხოლოდ ერთი ჯავრი ედოთ გულშია: შვილი არა ჰყვანდათ. აი, ლუარსაბი ორმოცის წლისა და დარეჯანი ორმოც-და-ერთისა შესრულდა, რომ ღმერთმა შემკვიდრე არ უბოძათ. ბევრჯერ გადაფურცლა კნენიან კარაბადინი, ბევრი რაღაც ბალახ-ბულახი მიირთო და ლუარსაბსაც დააღვინა, მაგრამ ვერა ეშველათ-რა. „ტყუილად თავს რად იხეთქენ, — ამბობდა ხოლმე ამათზედ ღვარძლიანი ელისაბედი, — ტყუილად რად იხეთქენ? სოლომონ ბრძნის წიგნს რომ ჩააბუღებულვდა ხოლმე და კუდიანობდა — ეგ იმან ჩასცხო თავნია. ღმერთმა მაგათზედ გული აიყა-რა, ეხლა აღარა ეშველებათ-რა“.

ჩვენი ცოლ-ქმარნი კი იმედს არა ჰკარგავდნენ. შე-იტყეს, რომ ქალაქში⁴ ერთი მკითხავია, ის შვიტყობს უშვი-ლობის მიზეზსაო. თუმცა შვილოსნობის დრო გადასვლო-დათ, მაგრამ მაინც კიდევ ქალაქისაკენ კაცი აფრინეს, თან გაატანეს ერთი კარგი ბაღდადი⁵, რომელზედაც — როგორც მოგეხსენებათ — უკითხავს მკითხავი იმას, ვინც თითონ ვერ

¹ უწყესო სარგებლით შემდგარი ვალი. ² სადაო. ³ ტფილისში
⁴ აჭრეშუმის ხელსახოტა.

მივა, და რომელიც, რასაკვირველია, მკითხავს დარჩება ხოლმე. სამს დღეს უკან ბიჭმა პასუხი მოუტანათ, რომა „თქვენზედ ხატა გამწყალიო. მერე რომელი ხატი? თელეთისაო¹, ასე სთქვა მკითხავმაო“. ეს რომ გაიგეს ცოლ-ქმართ, ერთ დროს და ერთხმად პირჯვრის-წერით წამოიძახეს:

— საიღამ სად მოგვიკითხა! დიდება სახელსა უფლისასა, — სთქვეს და ისევ პირჯვარი გადიწერეს.

— დალაზვრა ღმერთმა! საიღამ სად მოგვიკითხა! — ისევ გაიმეორა ლუარსაბმა.

— ხატზედ «დალაზვრას» როგორ ამბობ?

— ღმერთო, ნუ მიწყენ, ღმერთო, ნუ მიწყენ! — რამდენჯერმე პირჯვარი გადიწერა სხაპა-სხუპით, — აი, დალაზვრა ღმერთმა, დაჩვეული რომ ვარ, ესე თავის-თავად თქმის ხოლმე, ღმერთო, ნუ მიწყენ!

— ახლა რას იტყვი, ლუარსაბ, წავიდეთ?

— შორს რომ არის?

— რა ვუყოთ, ალბად ნება ღვთისა ეგ არის.

— მოდი, აქვე ნეკრესის ღვთისმშობელი ვილოცოთ.

— თელეთის ხატს ეწყინება: მე დავიბარეო, აქ კი არ მოვიდნენო და იქ კი წავიდნენო, იტყვის.

— მართალია, ეწყინება. გული მოუვა. აი, მე ხომ კაცი ვარ, მეც გული მამივიდოდა და ის ხომ ხატი ბძანდება — ვენაცვალე იმის მადლს! — უფრო გული არ უნდა მოუვიდეს?

— ეგ არის და.

— ჩაშ რა ექნათ?

— უნდა წავიდეთ.

— შორს კი არის, თუ შენც იტყვი.

¹ სოფელი და ძველი ეკლესიაა ტფილისის ახლო.

— ეხლა, თუ შივედივართ, ნუღარ აშადლებ — გვიწყებს.

-- მართლა, მართლა! ნუ მიწყენ, აგრემც დიდება შენსა სახელსა, ხატო თელეთისაო! გიახლები, გიახლები და თაყვანსა ვცემ სახელსა შენსა.

დაიჯერეს მკითხავის სიტყვა: თედოს შეაბმევენეს ურემი, გადააფარეს ფარდავი, ერთი კარგი ცხვარი და-აკრეს ურემის ბოლოს, ახსენეს ღმერთი და ერთ მშვენიერ ზაფხულის დილას შეუდგნენ ქალაქის შარა-გზასა. ურემში ისწდნენ კნეინა დარეჯანი და მისი მოახლე ლამაზი-სეული. ერთი ბიჭი და ლუარსაბი თავის წითელს ულაც ცხენზედ მჯდომი ნელ-ნელა აედევნენ უკან ფეხმძიმე ურემსა. მეომარის თვალადობა ჰქონდა ამ-ჟამად ჩვენს უამისოდ-ც საყვარელს ლუარსაბსა, თუმცა კი, როგორც ბამბის ტომარა, ისე იდო ცხენზედა. წელზედ ერტყა ქართული ხმა-ლი და გრძელი ლეკური ხანჯალი, უკან წელში გაყრილი ჰქონდა სევადიანი¹ დამბაჩა. შავი შალის ჩოხა ეცვა, იმისი კალთები ვაჟკაცურად ამოტარებული ჰქონდა ჩოხის ჯიბეებშია. შარვალში იჯდა, შარვლის ტოტები ჩაეკეცნა მაღალყელიან ყარაბაღულ თეთრ ჩექმებში, წვივებზედ პტყელი ჩაღსაკრავი, გრძელფოჩებიანი, სირაჯსავით შემო-ეკრა. თავზედ ეხურა ლურჯი კალმუხის ქუდი — კახურად ჩატეხილი და შუბლთან შიგ შეკეცილი — რადგანაც ცხე-ლოდა, — ერთის სიტყვით, ხმლის პირი ზედ-წამოცმულ ვაშლით რომ ამოღებული სჭეროდა, თავიდან ფეხამდე ორშაბათის ყეინი² იქნებოდა.

ამ ყოფით ავიდნენ თელეთში მეხუთე დღეს, ილო-ცეს და მეორე დღესვე დაბრუნდნენ. ქალაქს რომ ჩამო-

¹ სევადი — ვერცხლზე ამოჭრილი საბეჭი. ² ორშაბათის ყეინობა — დაცინვა, სახალხო გასართობი, რომელსაც მართავდნენ ირანისა-გან საქართველოს განთავისუფლების აღსანიშნავად ყველიერში, გა-ზაფხულს.

უარეს და შეუდგნენ კახეთის გზასა, კნენა დარეჯანმა შეაქცია ზურგი კოფსა¹, წამოიჩოქა და გამოჰხედა ქალაქსა. ლუარსაბს ურემში ეძინა, ისიც გააღვიძა.

— ლუარსაბ, ერთი შეხედე, რა ამბავია. ამოდენა ქვეყანა გაგონილა, რომ აქ არის! დიდება შენდა, ღმერთო! სულ ქვითკირის შენობა უნდა იყოს.

კნენას ქალაქი ჯერ არ ენახა.

— მაშ არა და წნული იქნება.

— ერთი შეხედე და, რამდენი საყდრებია!..

— ვიცი. განა არა ეყოფილვარ?

— პირველად რომ ჩაგიყვანეს, კენჭები არ ჩაგაყლაპეს?²

— როგორ არა? სამი ასეთი კენჭი ჩავეყლაპე, რომ ძლივს მოვიწვლიე.

— აღარ დაგცადა ქალაქმა?

— არა, რაღას დამცდიდა, რომ კენჭებჩაყლაპული ვიყავ? რომ არ ჩამეყლაპა, მაშინ სხვა იქნებოდა.

— ეგ ხომ აგრეა. კაი სანახავი კი უნდა იყოს!

— კარგი როგორ არ არის, მთელი მილეთის³ ხალხი სულ მანდ დაწანწალებს: თათარი, ყიზილბაში⁴, ურია, ოსი, სომეხი, რუსები ხომ რაღა, ბუზსავით ირევიან.

— მართალია, რომ აქ კაცს თავს მოსჭრიანო და მერე ისევ გააცოცხლებენო?

— მართალია, მაშ? ეგ კიდევ რა! რაღაც მოუგონიათო, ფიცრებს თავის-თავად ხერხავსო.

— ახლა ეგა სთქვი.

— თავი არ მამიკვდება..

¹ კოფსი. ² ჩვენში ბევრსა სწამს, რომ, თუ ვინც პირველად ქალაქში ჩადის და კენჭს არ ჩაჰყლაპავს, ქალაქი დასცდისო. მეც, ამის დამწერს, გადამაყლაპეს ერთს დროს (ავტორის შენიშვნა). ³ ქვეყნის. ⁴ ირანელი.

- როგორ? ისე თავის-თავად?
- თავის-თავად.
- არც კაცია, არც ადამიანი?
- არა.
- მაშ ხერხი ვის უჭირავს?
- ეშმაკს და ქაჯს, ღმერთმა ნუ იცის რუსების თავი!
- რუსების მოგონილია განა ეგა?
- მაშ არა და შენის მაზლის დავითისაა!
- დიდება შენდა, ღმერთო! თვალმაქციობას რომ ჰთამაშობენ, ისიც გინახავს?
- აბა რომელი?
- აი, გაჭენებულ ცხენზედ რომ კაცი დადგება, იმ კაცზედ კიდევ კაცი, იმაზედ კიდევ კაცი და კიდევა და კიდევა.
- ეგ რა არის? მე კი არ დავდგებოდი ხოლმე გაჭენებულ ცხენზედ ჩემ პატარა ბჭობაში!.. — დაიკეცხა ლუარსაბმა.
- აი, შენმა მზემ: შენ კი იქნებოდი, რომ დამდგარიყავ.
- ღმერთმა იცის! ეხლა ჯანი აღარ მამდევს და სიმარდე. თორემ ეხლავ გიჩვენებდი.
- ნუ იკვეზ. ხომ ვიცი, ჩემო კარგო, რაცა ხარ.
- განა კვენისთვის ვამბობ? მე იმისთვისა ვთქვი, რომ ეგ რა თვალთმაქცობაა-მეთქი. მაგაზედ უფრო ბევრი ასეთია, რომ...
- მაინც?
- რა ვიცი, რამდენი რამ არის.
- სთქვი რაღა, მეც ვიცოდე.
- ბევრია.
- მაინც?
- რა ვიცი, რამდენი რაღაცებია...

— მაინც?

— ეჰ, ვინ მოსთვლის? ბევრია, ნეტავი შენ! რა-რი-გად ჩამოცხა! უჰ!

რომ არ იცოდა რა ეთქვა ჩვენ უბოროტო ლუარ-საბსა, სიტყვა გადაასხვადებდა. მოიხადა კალმუხის ქუდი, შუბლიდან და სახიდან იმითი ჩამოიწმინდა ოფლი. მერე გააკეთებინა ჩიბუხი და ჩიბუხის წევაში ისევ ხვრინვა ამოუშვა, მერე ასეთი, რომ რამდენიმე დღის უძილო ეგონებოდა კაცსა.

X

მეხუთე დღეს შინ მშვიდობით მოვიდნენ ჩვენი ბედნიერი ცოლ-ქმარი, თან მოჰყვათ, რასაკვირველია, იმედი, რომ შვილი გაუჩნდებათ. მაგრამ გავიდა სამი თვე — ყმაწვილმა მუცელში არ გაიჩუჩუნა, გავიდა ექვსი თვე — კაბა არ დაუფიწროვდა დარეჯანსა. გავიდა ცხრა თვეც და დარეჯანს მუცელი არ ასტკივდა. დარეჯანი მაინც იმედს არა ჰკარგავდა: ამდენი სხვა-და-სხვა ფერის და სხვა-და-სხვა ნაირად შელოცვილი ქვეები შეიბა და კაბის უბეზედ დაიკერა, რომ მართლა იმედი უნდა ჰქონოდა, და ჰქონდა კიდევ. თუ აქამდინ არ ეყოლა, ის იმიტომ, რომ ლუარსაბმა ხატს დაამუნათა¹ და წააყვედრა — „შორს არისო“. თორემ ეს დამუნათება და წაყვედრება არა ყოფილიყო, ეხლა შვილი ეჯდებოდა დარეჯანს კალთაში. ლუარსაბი ავ გუნებაზედ ყო. ევ არაფერი, რომ შვილი არ უჩნდებოდა და ხატმა მოატყუვა: დაიბარა და არ მისცა კი შვილი; ამის ჯავრი ის იყო, რომ დავითს, ამის ძმასა, უთქვამს: „ის ოხერი, როდის იქნება ჩაძაღლდეს, რომ იმის მამულეზედ ვინავარ-

¹ დააყვედრა, დაამაღლა.

დოო“. ესა ჰკლავდა ლუარსაბსა, თორემ შვილის უყოლო-
ბა ამისთვის კიდევ დიდი უბედურება არ იყო.

ერთხელ ესე დაღონებული აქეთ ტახტზედ გულ-
დალმა იწვა ლუარსაბი, იქით ტახტზედ კიდევ კნინა და-
რეჯანი წინდასა ჰქსოვდა. ძალიან ცუდს გუნებაზედ იყო.
ხმაგაკმენდილი ჰერს გაუშტერა თვალი და ჰფიქრობდა,
იმაზედ ჰფიქრობდა, როგორ მოახერხოს, რომ შვილი გა-
უჰნდეს. — „განა შვილი იმისათვის მინდა, რომ მართლა
შვილი მყვანდეს? — ამბობდა თავის-თავად, — შენც არ
მამიკვდი! დავითის გამოჯავრებით მინდა. ის არ მინდა
ჩემს მამულზედ გავახარო. იმისი ჯავრი არ მინდა
შევირჩინო, თორემ ეს ჯაბრი¹ რომ არ იყოს, ძალიანაც
არ ვინაღვლიდი, რომ შვილი არა მყავს. ცოტანი არიან
უშვილონი განა? მეც იმათში ვიქნებოდა. დავითი არ
მინდა გავახარო, დავითი!“

ეს რომა სთქვა თავის-თავად, გადმობრუნდა დარე-
ჯანისაკენ დაღონებული და მწუხარე ხმით უთხრა:

— ეხლა დავითს უნდა შერჩეს ის სიტყვები!.. უნდა
ჩვენს მამულ-დედულზედ გავახაროთ!.. დარეჯან! შენი ჰი-
რიმე, თუ გიყვარდე, თუ გიყვარდე, აი! ერთი ვაჟიშვილი
ჰშობე, დავითის გამოჯავრებით მაინცა ჰშობე, რომ სხვა
არა იყოს-რა. ოღონდ იმისი ჯავრი კი ამომაყრევინე და
მერე თუნდა მამკალ. შენი ჰირიმე, შენი დედაკაცობის
ჰირიმე! თუ გიყვარდე, აი!

— ვშობამ, შენ ნუ მოუკვდები ჩემს თავს, ვშობამ,
თუ აგრეა! — უპასუხა კნინამ ისე, ასე გგონია მართლა
ამის ხელში იყოს შვილის შობა. — წუხელის სიზმარში ერთმა
მოხუცებულმა კაცმა — ფეხებამდინ უმტვერო ქაღალდი-
ვით წვერი ჰქონდა — ერთი წამალი დამალევინა და მიო-

¹ ჯიბრი; ტინი.

ხრა: გამრავლდი, ვითარცა იაკობო! მე მაშინვე მუხლზედ
ვემთხვიე, შენ მაგიერაღაც ვემთხვიე.

— მართლა? — წამოიძახა იმედმოცემულმა ლუარსაბ-
მა, — ისე თვალითა ნახე?

— აი, როგორც შენა გხედავ.

— შენი ჭირიმე!.. მაშ იმედია, დარეჯან-ჯან!

— მაშ, ჭა!

— ჰო, შენ გეთაყვანე, შენა! — დაიჯერა და გაიღიმა
ლუარსაბმა, — როგორ გითხრა?

— გამრავლდიო, ვითარცა იაკობ.

— იაკობი ვინ იყო?

დარეჯანმა არ იცოდა, ვინ იყო. ისე კი გაეგო,
მგონი — წირვა-ლოცვაზედ, იაკობის სახელი, და ვინ იყო,
რა იყო, როდის იყო — ამანების არა იცოდა-რა. მაგრამ
არ-ცოდნა ითაკილა, ისევ რაღაცა მოჭორება ირჩივა
«არ ვიცის» თქმასა, როგორც ამ-გვარ შემთხვევაში ყველა
ქართველმა იცის ხოლმე.

— ვინ იყო? — იკითხა დარეჯანმა, — წირვა-ლოცვა-
ზედ მაინც არ გაგიგია?.. აბრაამის მძახლის განაყოფის
შვილი იყო.

— ეხლა, გამრავლდიო, ვითარცა იაკობ, მითამ რაო?

— მითამ ისაო, რომ გამრავლდიო, — აუხსნა დარე-
ჯანმა.

— აი, ვენაცვალე იმის ენას! მაშ იმედია?

— კიდევ! ნუ იცი შენ ეგ, ნუ! ნუ ხარ უჯერო,
ცოდვაა.

— აღარ ვიქნები, აღარ, ოღონდ შენ შვილი ჰშო-
ბე, თუნდა ენასაც მოვიკენეტ, ოღონდ კი დავითს ნუ გაა-
ხარებ.

— ღმერთთა მოწყალე! გეუბნები, არ გავახარებ-მეთქი.

— ახ, ნეტავი კი მართლა ჰშობო და.

— კიდეც! ნუ ხარ უჯათი¹, წმინდა კაცის სიტყვა-ზედ როგორ ხარ უჯერო, რა დავემართა?!

— აი, დალახვრა ღმერთმა! ჩემ-თავად გულში უნდა მეთქვა — ღმერთმან იცის — და აკი კიდეც წამომცდა. ახ, ნეტ...

— კიდეც!

— ფუი, დალახვრა ღმერთმა! კინალამ კიდეც არ წამცდა!... ეხლა, მეტად რომ მინდა, იმიტომ, თორემ... ეჰ გადავბრუნდები, დავიძინებ თორემ, მე რომ ვიცი ჩემის ენის ამბავი, ერთს კიდეც წამომაროშვინებს რასმეს და ღმერთი მიწყენს.

— თელეთისა არ იყოს! იმდენი ამუნათე, იმდენი იძახე --- შორს არისო, რო ვაგვიწყრა და, აი, დღესაც შვილი არა გეყავს.

— მერე აკი მაშინვე შევეხვეწე, ნუ გაჯავრდები-მეთქი. რატომ არ მაპატივა! რა ეუყოთ, რომ «შორს არის» მეთქი ერთხელ წამომცდა? ერთი ალილო მღვდელსაც შესცდებო.

— კარგი, კარგი! რაც იყო, იყო; ეხლა მაინც არ აწყენინო.

— მაშ დავიძინებ.

— შენი ნებაა.

ლუარსაბი გადატრიალდა და პატარა ხანს უკან ერთი მადლიანი თავისებური ხვრინვა ამოუშვა.

ნეტავი არ დაეძინა. ძილში საშინელი სიზმარი ჰნახა. ჰნახა, რომ დავითი სიხარულით აღარ არის, რომ ამას შვილი არ უჩნდება; დადის ყველგან და სულ იმას იძახის: ის ოხერი როდის იქნება ჩაძლდეს, რომ იმის მამულებზედ ვინაევარდოო. სტკივა გული ლუარსაბსა, ჯავრი მოსდის, გული ყელში მოებჯინა. რა ჰქნას? — „ღმერთო! — ამბობს

¹ ჯიუტი, არდამჯერე.

სიზმარში გულნატკენად ლუარსაბი, — რა დაგიშავე, შე დალოცვილო, რომ შვილს არ მაძლევ? მიბძანე და აკი გაიხელ თელეთს სალოცავადა, თორმეტ-აბაზიანი ცხელი დაგიკალ, ორი აბაზის წმინდა სანთელი აგინაჲ. სხვა რა ექნა? წირვა-ლოცვას უამისოდაც არ ვაკლდებოდი, მარხვა მე არ გამიტეზია, ყოველ წელიწადს წმინდა ზიარება მიმიღია და აღსარება მითქვამს. აბა ჩვენ მღვდელსა ჰკითხე, თუ მე ცოდვა მიქნია რამე. დავითის ლუკმად უნდა გამზადო?!. რაც იმას ქვეყანაზედ ცოდვა ჩაუდენია, ვინ მოსთკლის? შარშან, ივანე ნათლისმცემლის თავის მოკვეთის დღეს ხორცი უჭამია, პურის ნატებს რომ მიწაზედ ჰხედავს, არ აიღებს და არ ემთხვევა, იქნება ფეხიც დაადვას და გასრიოს კიდევცა! უკუთხველ უკრძენსა სჭამს, ფერისცვალობამდის არ მოიცდის ხოლმე, აღდგომა დღეს მღვდელს არ მოუტდის — რომ სუჟრა უკუთხოვს, ისე მივარდება ხორცეულს — როგორც დათვი, ამისთანა მსუნგია. ზიარებით კი ეზიარება ხოლმე, მაგრამ რა გამოვიდა? სამი დღე ემზადება, მარტო სამი დღე. აბა, ეს რა ზიარებაა! ეს ყველა იცი — შე დალოცვილო ღმერთო — და მაინც კიდევ იმისაკენა ხარ! დაილოცა შენი სამართალი! ჰო, მართლა, ერთი კიდევ დამავიწყდა: ერთი მწევარი ჰყავს, თავის თეფშში აჭმევს ხოლმე. ქრისტიანი კაცი კია! მე ხომ ამისთანას არაფერსა ვცოდავ, რად მიწყრები? მერცხალი გინდა, იმას დასძლევს ხოლმე¹, ოფო-

¹ არის ამისთანა ამართობა წმინდა ივეწი, რამ თუ ღვინო-დაღეული არ შეხვდი პირველად მერცხალს, მერცხალი დაძლევს. კვიცი რომ დანახო, მაშინვე ჰვახდ უნდა შედგე, თორემ დაძლეული იქნები, ოფოუს თავდავარცხნილი უნდა დახვედ და სხვა. ლუარსაბს, როგორც ათასს სხვას, ეს დაძლევა ცოდვა ჰგონია, ამიტომაც ეგრე გულმოდგინედ დავითს ღმერთთან აბეზლებს (ავტორის შენიშვნა).

ფი გინდა, იმას დასძლევს, გუგული, კვიცი — რაც გინდა, ყველაფერი ბოროტი იმაშია. მე კი — ღმერთო, ხომ შენ იცი — არაფერს არ დავუძლევდვარ, რად მიწყრები? იმისთვის, რომ თელეთში წასვლაზედ კოჭმანობა¹ დაეიწყე? აკი მაშინვე მოვინანიე!..“

ეგრე უწიოდა ღმერთს სიზმარში ლუარსაბი. მერე ჰნახა, რომ მითამ ღმერთმა მიიღო ეს ჩივილი საბუთად და გული მოიბრუნა ლუარსაბისაკენ, აი, მითამ რვა თვეც არის, რაც დარეჯანი ორსულია. ერთი თვეც, ერთადერთი, და ლუარსაბს შვილი ეყოლება და დავითს თვალი დაუდგება. უხარიან სიზმარში ლუარსაბსა, რომ ამის ჩივილმა გასჭრა, სიხარულით ფეხზე ველარა დგება. დავით და იმისი ცოლი ჯავრით აღარ არიან. ლუარსაბს ისე შვილი არ უხარიან, როგორც ისა, რომ დავითი და ელისაბედი ჯავრით აღარ არიან. ორი კვირაც მითამ გავიდა აი, ორი კვირა კიდევ და დარეჯანი დაწვება. უხარიან, უხარიან ლუარსაბს, მაგრამ: — აი, უბედურობა — ლუარსაბი უეცრად ავადა ჰბდება და ძალიანაც ჰბდება, ასე რომ მითამ მოკვდა კიდეცა. მაგრამ ისე კი მოკვდა, რომ ყველაფერსა ჰგრძნობს, ესმის, რომ დარეჯანი საშინელის ხმითა სტირის და სოფლის მოტირალე დედაკაცები მწუხარე ბანს აძლევენ. ესმის, რომ იქით, სადღაც კუთხეში, დავითი და ელისაბედი იცინიან, ჰხტიან და ლუარსაბის ავეჯეულობა თავის სახლში გადააქვთ. ლუარსაბს სისხლი ყელში მოსდის, უნდა წამოდგეს, მაგრამ იცის რომ მკვდარია და იმიტომ არა დგება. — „ხვალ მამულებს ჩავიბარებო“, — იძახის ხმა-მალლა დავითი. ლუარსაბი იწურება ამ სიტყვებზედა, იტანჯება, უნდა სთქვას — რომ „ნუ მისცემთო, დარეჯანი ორსულად არის, შვილი ეყოლებაო“,

¹ ყოყმანი, მერყეობა.

მაგრამ იცის, რომ მკვდარია და არას ამბობს. საშინელ მდგომარეობაშია საწყალი, ცოცხალ-მკვდარი ლუარსაბი. რა ჰქნას აბა მკვდარმა? — „ეაი, რა ღროს მოგვედი!.. როცა ღმერთმა შვილის მოცემა ინება, მაშინ! — ამბობს სიზმარში თავის-თავად ლუარსაბი, — ახ, ნეტავი ეხლა კი გავცოცხლდე და!..“

მაგრამ სად არის გაცოცხლება? აი, კუბოც მოიტანეს, აი, ჩაასვენეს კიდეცა და კუბოში ჩადებული და მორთული დაასვენეს ტახტზედა. მესამე დღეს მღვდლებიც მოვიდნენ, ასწიეს კუბო და წაიღეს გალობითა და ტირილითა. ამ გალობაში და ტირილში დავითისა და იმის ცოლის მხიარული სიმღერა ესმის ლუარსაბსა. ესმის ეს ყველაფერი, ჰგრძნობს რომ ანდერძიც აუფეს¹ და სასაფლაოზედაც წაიღეს, უნდა სთქვას: «ნუ დამმარხავითო», მაგრამ იცის, რომ მკვდარია და არას ამბობს. აი, მიწაში ჩაუწვეს საწყალი ლუარსაბი, ესმის, რომ საფლავის პირზედ დავითი სდგას და ეუბნება დიანბეცს: ხეალ მამულები უნდა ჩამაბაროვო. ელისაბედი კი უჯავრდება: რას ჰბოდავ? სახვალიოდ რად იხდი საქმესა, განა დღეს კი ვერ ჩაიბარებ? ლუარსაბს ეს ყველაფერი ესმის, ჰხენეშის, ჰწვალობს, იტანჯება, ცივ ოფლს ასხამს, ჰკანკალებს, თრთის ცალკე შიშისაგან, ცალკე ჯავრისაგან, რომ დავითსა რჩება ბურთი და მოედანი. — „ახ! ნეტავი კი ეხლა გავცოცხლდე და!“ — იძახის გულში ლუარსაბი.

მაგრამ სად არის გაცოცხლება? აი, მიწაც. მოაყარეს, ჯერ მუჭა-მუჭად მიწა ცვივა და კუბოს ფიცრებზედ რახარუხი გააქვს, მერე შეატყო, რომ ნიჩბითაც დაუწყეს მიწის ყრა. ლუარსაბს უღონდება გული, სული ეხუთება, ჰაერი დაეხშო და, აი, ერთი წუთიც და გათავდება კი-

¹ უკანასკნელი ღოცვა იყო დაკრძალვისას.

დეცა. მაგრამ ვინ არის მეშველი? ესმის, რომ ხალხის
 ხმაურობა თან-და-თან მისწყდა, ყველანი წავიდნენ და
 მარტო ლუარსაბი საფლავში დაადგეს დაფლული. გულმა
 ტეხა დაუწყო, რომ დარეჯანმაც კი — ამის საყვარელმა
 დარეჯანმაც კი — სხვებსავე თავი დაანება და ამასთან
 არ დაიმარხა. ლუარსაბს გული ამოუჯდა, დაიწყო
 ტირილი: „ეგ იმედი მქონდა იმისაგან!“ ამბობს თავის
 გულში: „დამაცა, შენც საიქიოს არ მოხვალ, იქ მოგაგო-
 ნებ“. ამ ლაპარაკში რომ არის, საფლავზედ ფერხულის
 ხმა შემოესმა, ხმა გაიკმინდა, ყური დაუგდო. მოესმა, რომ
 დავითი და ელისაბედი ფერხულში ჩაბმულან და ჯერ კიდევ
 სველ საფლავზედა ფერხულსაც უვლიან. „ჩაძაღლდი გა-
 ნა?“ — უყვირიან ზემოდამ. ეხლა კი გული აენთო; ერთი
 საშინლად გაინძრა, უნდოდა ისე წამოწყულიყო, რომ
 კუბოს თავი და მიწა აეგლიჯნა, საფლავიდან ამოსული-
 ყო, ამათთვის ერთი ყოფა დაეწია და თავზე ლაფი
 დაესხა. ამ ტრიალში და ვაი-ვაგლანში რომ არას-
 ერთი იხტუნა, მითამ საფლავიდან ამოხტომა უნდა,
 და ტახტიდამ ძირს აგურებზედ კი ბრავვანი მოი-
 ღო. მაშინ კი თვალები დააჭყიტა, ჯერ კიდევ სიზმრის
 შიშის-ზარი ისევ უბზუოდა თავში, ასე რომ სულელსავე
 გაშტერებული და ფილაქვანზედ¹ გაშოტილი პირღია
 დარჩა. სასაცილო რამ იყო. ისე დაიკარგა, ისე გაფით-
 რებული და ცივ ოფლში იყო, რომ ღიღხანს გონზედ ვე-
 ღარ მოვიდა და არამც თუ წამოდგომა მოაგონდა, არც
 კი გაინძრა. ისეთი შეშინებული იყო, რომ სიკვდილის
 ფერი ედო ოფლიან სახეზედა. ამის დაცემასაც ვერ
 რასაკვირველია, შეინძრა. დარეჯანს თუ ეძიებ — იქით, მგო-
 რე ტახტზედ — ჩასძინებოდა და ოთახის ზანზარზედ ანა-

¹ ფილაქანზე — აგურის იატაკზე.

საც გამოეღვიძა ამან, — რადგანაც ჯერ არ იცოდა ლუ-
არსაბი რა ყოფაშია, — ჯერ წამოიძახა, — ლუარსაბ! გაი-
გე? მიწის ძვრა იყო.

ლუარსაბი ჯერ კიდევ სიზმრის ამბავში იყო და ხმა
არ გასცა, დარეჯანი წამოიჯდა და მხოლოდ მაშინ დაი-
ნახა, რომ ლუარსაბი გაფითრებული აფურებზედ უძრა-
ვადა ჰგდია და სულელსავით დაუწყებია უგუნური თვა-
ლები. დარეჯანს ფერი ეცვალა.

— უი შენს დარეჯანსა! ეს რა დაგმართვია, შენ გე-
თაყვანოს ჩემი ცოცხალი თავი!

ლუარსაბმა ვერც ეს დარეჯანის ნათქვამი გაიგო. სი-
ზმარმა ისეთი თავბრუ დაასხა, რომ შიში ჯერ გამონე-
ლებული არა ჰქონდა და ეს ამბავი სიზმრის გაგრძელება
ეგონა, იმიტომ ჯერ არც-არა ესმოდა-რა და ვერცა რა-
სა ჰხედავდა, თუმცა თვალები კი ეჭყიტა. დიად, ჯერ
ისევ სიზმარი ეგონა, მხოლოდ ის აოცებდა, რომ „აკი
დამმარხესო და მგონი მე ჩემს ოთახში ვარ ეხლაო. ეს
როგორ მოჰხდაო?“

ამის ფიქრში დაიფანტა ამისი გონება. ამიტომაც პა-
სუხის მაგიერად თავისი შიშნაჭამი თვალები გიჟსავით
შეაჭყიტა დარეჯანსა, თითქო ჰხედავს კიდევცაო და არც
იჯერებსო, რომ იმის წინ დარეჯანია. დარეჯანს ელდა
ეცა, ხომ არ გაგიჟდაო. მაშინვე ტახტიდამ ჩამოფრინდა
და მივარდა გამოტვილს ლუარსაბს.

— რა დაგემართა, შენი ჭირიმე, შენი! ხმა ამოიღე,
გეთაყვანე, თორემ ლამის მე ჩემი დამემართოს.

— დამაცა!.. — გაუქნივა თანაც ხელი ლუარსაბმა, მი-
თამ მამშორდიო, — მინდა მოვიგონო.

ესა სთქვა, ხმა გაიკმინდა, მაინც არ წამოდგა და თვა-
ლებდაჭყეტილმა და პირდაღებულმა დაიწყო ფიქრი, რომ
მოიგონოს ის, რაც დაემართა. ისე უეცრად და ამ ყო-

ფით გამოღვიძებულს სიზმრის ამბავი ცოტაღა დაახსოვდა და ის უნდა მოგვონა.

— შენ გენაცვალე! — მიემუდარა დარეჯანი, — ჩქარა მითხარ, თორემ შიშისაგან ლამის გავთავდე.

ლუარსაბმა ყური არ ათხოვა და სიზმრის ფიქრში წასულმა თავის-თავად ხმამალლა ლაპარაკი დაიწყო:

— მე მოვკვდი. დარეჯანი ჯერ კი ტიროდა და მერე, როცა დამმარხეს და ყველამ თავი დამანება, დარეჯანმაც მილაღატა. ეგ იმედი მქონდა იმისაგან? თავი დამანება და ჩემთან არ დაიმარხა!.. აკი უყვარდი! დამაცალოს!.. ის სულ-ძალდი დავითი!.. ის ქოფაკი ჩემი რძალი!.. ფერხული დააბეს განა, დამაცადონ!.. აი, მკვდარი არა ვყოფილიყავ, მე ვუჩვენებდი იმათ!.. მაგრამ რა მექნა, რომ მკვდარი ვიყავი!..

ბევრს რალაცეების ბოდვას მოჰყვა ჩვენი ლუარსაბი. დარეჯანი კი გაფითრებული ყურს უგდებდა, არ ესმოდა რას ჭლაპარაკობს.

— შენი ჭირიმე, ლუარსაბ! — უთხრა კანკალით დარეჯანმა, — სიზმარში ხარ, თუ ცხადივ? მითხარ, თორემ შენს მაყურებელს სული დამელია,

— ეხლა განა? მაშინ რატომ არ დაგელია, როცა მიწა მომაყარე და მარტოკა ჩამფალი შავ მიწაშია?

— რას ამბობ, შენი ჭირიმე, რასა? ერთი შემატყობინე.

— რა უნდა შეგატყობინო? ცარიელი ტირილით რა გამოვიდა, უნდა თან ჩამამყოლოდი. არა გრცხვენიან, პირში როგორღა მიყურებ?

— უი, თვალები ეხლა დამდგომია, თვალები! — შეჰყვილა დარეჯანმა და მაშინვე გამოვიდა მოაჯარზედ, რომ ბიჭებს დაუძახოს, რადგანაც გული დააჯერა, რომ ლუარსაბისათვის ეშმაკს ძილში თავში ჩაუკრამს და ჭკვი-

დამ შეუშლია. ის კი არა თუ, ლუარსაბი ჯერ კიდევ სიზმრის ამბავშია.

— მიშველეთ, მიშველეთ!

ჰყვიროდა დარეჯანი მოაჯირიდან თავში ცემით თავ-
მოხდილი და გაწეწილი.

— მიშველეთ! უი ამ დღის მნახველსა, შე ქოფაკო
დარეჯანო!

ჰყვიროდა კნეინა და იცემდა თავში, რაც ძალი და
ღონე ჰქონდა. ლუარსაბი ამ ყვირილზედ სრულიად გამო-
ფხიზლდა. წამოხტა აგურებიდან და ისე გაღელვებული გა-
ვარდა, რომ შეიტყოს, რა დამართვია დარეჯანს. დარე-
ჯანმა დაინახა თუ არა ლუარსაბი, ეგონა — მე გამომიდ-
გაო, იშვირა ფეხი და ეცა კიბეს. კიბეზედ ფეხი გაუს-
ხლტა და ისე რახა-რუნით ჩაგორდა ძირამდინა. ამ კივი-
ნაზედ და ვაი-ვაგლახზედ ბიჭები მოგროვდნენ.

— დაიჭირეთ, დააბით! — წივოდა გვერდებდალეწილი
დარეჯანი, — დაიჭირეთ, თორემ დაგვჭამს; ვაი, შე ქოფაკო
თავო! ამ დღესაც შეესწარ, რომ ქმარი გაგიგიჟდა! —

ჰწიოდა საწყალი კნეინა და ძალზედ იცემდა თავში,
თითქო იმისი ბრალი იყოს ლუარსაბის გაგიჟება. ლუ-
არსაბი გაოცდა; ეს ამბავი რომ ჰნახა, სრულიად გა-
შრა. ეხლა ამას ეგონა, რომ ცოლი გაუვიჟდა და დაიწყო
საწყალმა ტირილი: გულჩვილი იყო.

— რა გაყვირებს, ადამიანო, — გადასახა ხმამოჯდო-
მით და ნაღვლიანად დარეჯანსა, სრულიად გონებაზედ
მოსულმა და დამშვიდებულმა. ვინ გაგიჟდა, შენი სულისა,
შენი! მე ჩემ გონებაზედა ვარ.

დარეჯანმა შემოჰხედა, დაინახა, რომ ლუარსაბი ისევ
ის ლუარსაბია, არც გიჟი, არც ჰყვიანი, არც ფლავი,
არც ჩლავი; მაგრამ მაინც კიდევ ჯერ ეჭვში იყო. გიჟმა
იცის ხანდისხან დაჰყვიანებაო, გაიფიქრა გულში.

— აბა, სწორედ შემომხედე, — დაუძახა ქვევიდამ ღარეჯანმა და თვალები შემოაჭყიტა.

— აჰა, შენი სულისა! — სთქვა და შეჰხედა ლუარსაბმა.

— წელან რას ჰლაპარაკობდი?

— აბა როდის, შენი ჰირიმე!

— აი, აგურებზედ რომ იწეჟი.

— სიზმარი ვნახე და იმას ვიგონებდი.

— მაშ აგურებზედ რად იყავი გაშოტილი?

— ცუდი სიზმარი ვნახე: მმარხავდნენ მითამ და საფლავიდამ ამოხტომა მინდოდა და ძირს კი დავეცი.

— მართლა, შენ გენაცვალე! — შემოჰხარა დარეჯანმა, — ვუი, შერცხვენილო თავო! მე კი ქვეყანა შეეყარე, ჰმარი გამიგიჟდა-მეთქი.

დარეჯანი ამოვიდა მადლა ლუარსაბთან და მაშინვე შემოსცინა. ლუარსაბმაც კბილები დაუკრიჭა.

— მართლა გიჟი გეგონე, შენი სულისა? — ჰკითხა ლუარსაბმა.

— მართლა მეგონე, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი.

— აი, დალახვრა ღმერთმა, მე კიდევ შენ მეგონე გიჟი. მადლობა ღმერთსა, ორივე კარგადა ვართ. კიბეზედ რომ ჩაგორდი?

— რა მიშავს? მე, რაკი შენ შენს გონებაზედ გხედავ, ყველაფერი დამავიწყდა.

— მეც ისე ვარ.

— უი, შენი ჰირიმე, შენი! რომ მართლა გაგიჟებულყავ, რა მამივიდოდა? — უთხრა ესა დარეჯანმა და სიხარულით ატაცებულმა, რომ ლუარსაბი თავის ჰკვანზედ არის, ლოყაზედ უჩქმითა.

ლუარსაბს იამა და, რომ უკან არ ჩამორჩეს ალერსშია, თითონაც უჩქმითა და ზედ ტკბილის ხმით და ღიმილით „ჰი!“ დაატანა. ესე მოხდა ეს ამბავი.

XI

ლუარსაბმა ეს სიზმარი თავიდან ბოლომდინ, როგორც იყო, ისე უამბო. დარეჯანმა ისე ახსნა ეს სიზმარი. რომ სწორედ ცხრა თვეს უკან შვილი უნდა ეყოლოს.

— აბა როგორ? — ჰკითხა ლუარსაბმა.

— ხომ სტიროდი სიზმარშია? — ეხლა დარეჯანმა ჰკითხა.

— ვტიროდი.

— მეც ხომ ვტიროდი?

— შენცა სტიროდი.

— ტირილი კიდევ სიხარულის ნიშანია. მე და შენ სიხარული სხვა რა გვექნება, თუ არ შვილის ყოლა? მაშ შვილი გვეყოლება და ჩვენი სიხარულიც ისე აგვიხდება.

— მართლა, ტირილი ზომ სიხარულის ნიშანია. უთუოდ ეგრე აგვიხდება. აი, ვენაცვალე სულში იმ სიზმარსა! თვალი არ დაუდგება დავითსა! აბა ფერხულს მაშინ ჩამოუვლის, აი! ღმერთო, შენ იცი ეხლა.

ამ დროს ლამაზისეულმა კარი შემოაღო და გახარებული შემოვარდა ოთახში.

— ქალბატონო, ქალბატონო! — წამოიძახა გოგომა, — ჩამჩიაშვილს რომ ძალმა შვილი დაუცოფა, იმისთვის ერთი აქიმი დედაკაცი მოუყვანიათ, იმ დედაკაცმა თურმე მკითხაობაც იცისო. ხომ არა გნებავთ აკითხვინოთ? რაც კაცს გულში აქვს და შუბლზედ აწერია, ყველაფერს თურმე მაშინვე შეიტყობს.

— შენს პირს შეაქარი, ჩემო ლამაზისეულო, შენს პირს შეაქარი, — წამოიძახა გახარებულმა დარეჯანმა, — წადი და ეხლავ აქ მოიყვანე, ფულს გაჩუქებენ-თქო.

გოგო გამოტრიალდა და გაიქცა.

-- დარეჯან, შენი ჭირიმე, დარეჯან! სიზმარი ცხადდება! — შეჰყვირა ღრეჯით¹ გახარებულმა ლუარსაბმა, — ეა! მეტი რაღა გინდა! ღმერთმა თავის-თავად მკითხავი კარზედ მოგაყენა, ეს რის ნიშანია?

-- მაშ, ქა! რომ გეუბნებოდი და არ მიჯერებდი, მაშ რის იმედით გეუბნებოდი, რომ შვილი მეყოლება-მეთქი? მე რათა ხანია გული მითხრობდა.

-- მეც ღიღი ხანია გული მითხრობდა. თურმე ეს ამბავი იყო. აბა, ესლა დაუდგება ზეალი დავითსა, აი!

—

-- რა ნაღველი აქვთ იმისთანა, რომ ავადმყოფს თავი დამანებებინეს და ავრე საჩქაროდ მიბარებენ? — ჰკითხავდა ლამაზისეულს გზა-და-გზა ერთი ტანში მოხრილი, პატარა, მოკუნტული, დაღმეჭილი², ბებერი დედაცაცი.

— რა ვიცი? ხომ იცი, რომ უშვილონი არიან...

-- ეგ ხომ მე უშენოდაც ვიცი, რაიმე შვილი არა ჰყავთ — გააწყვეტინა სიტყვა ოსტატურად გამოქნილმა და ცბიერმა მკითხავმა.

სულელს ლამაზისეულს გაუკვირდა: საიღამ იცისო!

-- მაშ ქალაქში რომ მკითხავს აკითხვინეს და ეთქო, თელეთი ილოცეთო, ისიც გეცოდინება? — უთხრა გოგომამ და დააცქერდა გაოცებული, ვნახოთ, რას იტყვისო.

-- მაშ, ჩემო კარგო, ჩვენი ხელობა რა არის? პურს მაგითი ვჭამ და ეგ როგორ არ მეცოდინება? — მიუგო ოსტატმა დედაბერმა ისე არხეინად, ასე გვონია -- მართლა იცოდაო.

-- თელეთში რომ ვიყავით, ისიც იცი?

¹ უშნოდ გაცინებულმა, მზიარულად. ² სახედამკჳნარი.

— გეუბნები, შვილო, ჩვენი ხელობა ეგ არის-მეთქი. მაგითი ვცხოვრობთ, მაშ არ გვეცოდინება?

ძალიან უხაროდა გულში მკითხვესა, რომ ამისთანა სულელი გოგო შეჰხვდა, რომ ზოგიერთი საჭირო ამბავი გზა-და-გზა გამოათქმევინა. გოგოს კი საშინლად უკვირდა ამისთანა გულთა-მზილობა ამ დედაკაცისა. სულელს ფიქრადაც არ მოუვიდა, რომ თითონ გააგებინა ყველაფერი, — უმაგისოდ არა ეცოდინებოდა-რა.

გოგომ თავლაზედ ამოატარა მკითხვე. მკითხვემა თავლის გარეშემო თვალი გადაავლო და ერთი ამოდრანტული¹ რაღაცა შენიშნა. «ეს კარგია», სთქვა გულში.

ცოლ-ქმარი მოუთმენლად ელოდნენ მკითხვესა. ბოლოს მკითხვეიც მოვიდა. რა წამსაც ფეხი ოთახში შემოდგა და თავი დაუკრა, მაშინათვე ოსტატურად მოფიქრებული სიტყვები მიაყარა:

— ძერას ჰკითხეს: შვილები გირჩევნია, თუ ორი თვის წყალ-უსმელობაო? — წყლის უსმელობაო. ჯორსა ჰკითხეს: — შენ რაღაო? — უშვილობაო. თქვენთვის არავის უკითხავს და რატომ შვილი არა გყავთ? ვინ დაგწყევლათ ეგრე?

ცოლ-ქმარმა გაცეცხით ერთმანეთს შეჰხედეს: საიღამ გაიგო ეგრე მალეო! ლუარსაბმა პირი დაადო ჯერა, მინამ სიტყვების აზრს მიჰხედებოდა, როცა მიჰხვდა — თითქო შეშინდაო. პირჯვარი გადიწერა და სთქვა იმ სახით, როგორც ჭექა-ქუხილის დროს ვიციტ ხოლმე:

— კურთხეულ არს სახელი უფლისა. ეს რა მესმის, თქვენი ჭირიმეთ!.. დედაკაცო! ჩვენ გულში იჯექ?..

მკითხვემა ხმა არ გასცა, თითქო ამისთანა ქებას ყურ-

¹ ამოთხრილი, ამოდრანტული.

საც არ ათხოვებსო. მიუბრუნდა რაღაც მზრუნველობით გოგოს და უთხრა:

— ჯამით წმინდა წყალი მომიტანე, ერთი შავტარა დანა, ნახშირი და ახალი ხორბალი.

მინამ გოგო ამას მოუტანდა, ლუარსაბი და დარეჯანი ენა-ჩაყარდნილებსავეთ იყვნენ. ეგონათ, რომ, თუ არ ეშმაკის მანქანებით, ამისთანა გულთმისნობა არ იქნება. მოდი და ეშმაკის ხსენებაზედ შიშისაგან ენა ნუ ჩაუვარდებოდათ!

გოგომ მოიტანა ყველაფერი. ბებერი ძირს ჩაჯდა. ჩააგდო ჯერ ერთი ხორბალის მარცვალი, აიღო ხელში დანა და ნახშირი და დაიწყო ტუჩების ცმაცუნნი, მითამ და ულოცავს. მერე გაუშტერა თვალი წყალსა. ჩვენი ცოლქმარნი შიშით და კრძალვით ელოდებოდნენ, ჩვენი ბედისწერა რას იტყვისო.

— ქალაქში მკითხავთან გიკითხვინებიათ, — დაიწყო კუდიანმა, — მკითხავიც კარგი შეგხვედრიათ, სწორედ უთქვამს, რომ თელეთი ილოცეთო.

ეხლა კი მართლა შეშინდნენ ცოლიცა და ქმარიცა. ერთმანეთს ყურება დაუწყეს. ამისთანა გულთამხილაობა რომ არ გაეგონათ თავის დღეში!

დედაბერი ვითომ არაფერს არ ამცნევს, რაც ძალი და ღონე აქვს აცმაცურებს ტუჩებსა და თითო ხორბლის მარცვალსა ჰყრის წყალში.

— კარგი გიქნიათ, — დაიწყო ისევ მკითხვემა, — კარგი გიქნიათ, რომ მკითხავისათვის დაგიჯერებიათ და თელეთის სალოცავად წასულხართ. შევეწიოთ თელეთის მაღლი; მაგრამ...

აქ სიტყვა გასწყვიტა ბებერმა: თითქო წყალში უნდა აშოიკითხოსო, თვალი უფრო დააკვირვა..

— მაგრამ რა? — წასძახეს ერთხმად ცოლმა და ქმარმა.

— მაგრამ ისა, რომ იმ მკითხავს გულთმისნობა სავეს
არა ჰქონია; — ცოტა ჰკლებია, თორემ თელეთი როგორ
არ გიშველიდათ, რომ გამოეცნო.

— აქი შენი ბრალიაო, დარეჯან! ადრევე რომ მითხა-
რი. გამოდის ჩემი ბრალი არ ყოფილა. — უთხრა ლუარ-
საბმა თავის ცოლსა, მაგრამ ისე კი, რომ გაშტერებული
თვალი მკითხავისათვის არ მოუშორებია.

— დამაცა, რა დროს ეკ არის. მე აქ შიშისაგან სუ-
ლი მძვრება. რა ყოფილა შენ გენაცვალე, ეს დედაკაცი!..
ამბობდა მართლა შეშინებული დარეჯანი.

— დიახ, მკითხავის ბრალია, — მოჰყვა ისევ კუდიანი,
იმის ბრალია. იმას რომ მიგნება ჰქონოდა, ეხლა შვილი
კალთაში გეჯდებოდათ. დიალ, გეჯდებოდათ, რომ..

აქ ისევ სიტყვა გასწყვიტა ხერხიანმა დედაკაცმა და
უფრო გაუშტერა თვალი წყალსა, ლუარსაბი და დარე-
ჯანი სმენად გადაიქცნენ.

— დიალ, თელეთი გიშველიდათ — კიდევ შეგეწიოთ
იმისი მადლი — თელეთი გიშველიდათ, გააგრძელა სიტყვა
მკითხავმა ისევ თვალაულებლად; — რომ თქვენ სახლში
ჯადო არა ყოფილიყო.

ლუარსაბმა და დარეჯანმა, შიშისაგან სულწასულთა,
ერთ დროს და ერთხმად კანკალით წამოიძახეს:

— ვაი, ადრე და მალე დალუპულო ოჯახო!..

— ნუ გეშინიანთ: ეხლა ის ჯადო საშიში აღარ არის,
მე ხელში მყავს.

— აბა მაჩვენე, თუ ხელში გყავს, — უთხრა ლუარ-
საბმა, მაგრამ, რადგანაც თითონ ეშინოდა იმისი ნახვა,
დარეჯანს უთხრა: — მე კი ვერ შევხედავ, შე თვალებს
დავხუჭავ და შენ გასინჯე.

— უი, არა, გეთაყვანე, შენ თითონა ჰნახე, მე დავხუ-
ჭავ თვალებსა, — მიუგო შიშისაგან ფერმიხდილმა. ცოლმა.

ნუ გეშინიანთ. — დააშოშმანა¹ მკითხვემა, — განა მართლა ხელში მყავს, ჯადო თქვენს ეზოშია.

— სადა, გეთაყვანე, სადა? არიქა, ბიჭებო, მიშველეთ! — დაიყვირა ბატონმა.

— თავლას² უკან რომ ორმოა, ჯადო იქა დევს... — მშვილად დაუმატა მკითხვემა.

— ბიჭებო! არიქა, ბიჭებო! აბა, თქვენი ჭირიმე, ბიჭებო! თუ ბატონის წყალობა გინდათ, ბიჭებო! თუ ჩოხები გინდათ, თავლას უკან ორმოაო! არიქა, ბიჭებო! თქვენი ჭირიმე, ბიჭებო!

ჰყვიროდა ოთახში ზარდაცემული ლუარსაბი, აქეთ კიდედ დარეჯანი კანკალმა აიტანა და ტუჩები გაუღულჯდა, მაგრამ მაინც კიდედ ქმარს უთხრა:

— აქ რომ ჰყვირი, ვინ რას გაიგებს? გარეთ გადი და გაგზავნე ბიჭები.

— არა, გეთაყვანე, ეხლა კი შენ გადი და მერე თუნდა ორმოცჯერ მე გავალ.

— გადი, რისა გეშინიან, ჯადო ხომ არ დაგარჩობს, — ეუბნებოდა კნეინა და თითონაც კი ეშინოდა.

— არა, გეთაყვა, შენ გადი. რა არის? ეხლა, თუ ღმერთი გწამს, შენ გადი, თუ გიყვარვარ, შენ გადი.

— არა გრცხვენიან, მე დედაკაცსა მგზავნი და შენ კი ქული გეხუროს და კაცი გერქვას?

— რა ღროს კაცობაა, რას ამბობ? სახლში ჯადო არისო.

— მე დაეუძახებ ბიჭებს, — უთხრა მკითხვემა, — მაგაზედ როგორ დაღონდით!

— ჰო, გეთაყვა, შენ დაუძახე, ჩვენ — ხომ ხედავ —

¹ დააწყნარა. ² ცხენის სადგომი.

დავლონდით, — შეეხვეწა ლუარსაბი, — ეხლა, ოთახში რომ ჩვენ მარტონი დავრჩებით, ხომ არაფერი?

— არაფერი.

მკითხავი გავიდა, ბიჭები გაისტუმრა ჯადოს ამოსაღებად. ბიჭებმა ბევრი უტრიალეს თავლას და იქ ორმო ვერა ჰნახეს. მოვიდნენ და პატონს უთხრეს: იქ ორმოს რა უნდაო.

— ვაი, შენ ჩემო თავო! — დაიძახა ლუარსაბმა, — დახე ჯადოს ამათთვისაც თვალი აუბამს, რა გვეშველება?

მკითხავმა ჩაიციხა.

— მე წავალ თიათონ. მე ჯადო თვალებს ვერ ამიბანს, — სთქვა მკითხავმა, — თქვენც წამოდით, რომ თქვენის თვალითა ჰნახოთ.

— არა, გეთაყვანე, ჩვენ ისეც დაგიჯერებთ, — უთხრა ლუარსაბმა, რომ ეშინოდა იქ წასვლა. — უჩვენოდ წადი, შენა ჰნახე, მითამ ჩვენ გვინახავს.

დედაბერი წავიდა, თან ბიჭები წაასხა და პატარა ხანს უკან რალაცა ძონძები ამოიტანა.

— აქ ნუ შემოიტან, — ჰყვიროდა ლუარსაბი და თან კუთხეში იმალებოდა, — აქ ნუ შემოიტან, მანდვე დააწვევინე, მანდვე!

ჯადო დასწევს.

XII

მეორე დღეს გუშინდელი ბიჭები დაიბარა ლუარსაბმა და ამისთანა საუბარი დაუწყო:

— მართლა ორმო იყო?

— თქვენი რისხვა არა გვაქვს, მართლა ვნახეთ, — მიუჯვს ბიჭებმა. იმათ ხომ მალე იციან ამისთანების გატანა.

— არა, თქვენის ორის თვალითა ჰნახეთ?

— ორის თვალითა, აი ისე, როგორც შენ გხედავთ, ბატონო!

— დიდება შენდა, ღმერთო! ამოდენა კაცი აქ დაგბერდი და მე იქ ორმო არსად არ მინახავს!.. გაგონილა? როგორ შეიტყო? დიდი მისნობა არ უნდა ჰქონდეს?..

— მაგის ხელობა ეგ არის, შენი ჭირიმე, და იქილამ შეიტყო, — მიუგეს ბიჭებმა.

— ალბად ეგრეა, თორემ... აი, დალახვრა ღმერთმა! აბა, თქვენ გინახავთ ვისმე იქ ორმო, ან გაგიგონიათ?

— რაც არ არის, რასა ჰნახავდნენ, — წაიბუტბუტა ერთმა თავმოწონებულმა ყმაწვილმა ბიჭმა, რომელიც შორი-ახლო იდგა და მკლავი ხანჯალზედ ებჯინა, — ერთი რაღაც გოგო-ბიჭების ნაჩიჩქნია და იმ კუდიანმა ორმოდ გახადა, რა უკვირთ?

ეს ისე სთქვა, რასაკვირველია, რომ ლუარსაბს არ გააგებინა.

— შენ რა გენაღვლება, ძმაო, — წასჩურჩულა ერთმა ხნიერმა გამოცდილმა გლეხკაცმა, — ხომ, ჰხედავ — ბატონს უხარიან, რომ იქ ორმოა. დაე ეგონოს, რომ ორმოა, შენ რა?

— შენი რისხვა არა მქონდეს, — მიუბრუნდა მერე ბატონს ცბიერი მონა, — მე იქ ორმო არც მენახოს და არც გამეგონოს დღევანდლამდინა. აი, ჭიბი აქ მომიჭრია¹ და ამოდენა კაცს ლამის სულიც აქ დამელიოს, მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ, — შენი ჭირიმე, კუდიანის საქმე ეგ არის.

— განა ის კუდიანი იყო?

— მაშე კუდიანობის ღამეს, ჭიაკოკოლობას, შენი ჭირიმე, გადააჯდებიან ხოლმე — აი, დასწყევლოთ ღმერთმა — ცოცხზედა და თავის ბატონთან გაფრინდებიან ხოლმე.

¹ ჭიბი აქ მომიჭრია — აქ დავბადებულვარ.

მოგახსენებენ, ჩიტურაშვილის დედა თურმე ბუხარში აძვრება ხოლმე, ცოცხედ — როგორც ცხენზედ — შეჯდება და ჰერი ბიჭო, გაუტევს¹ ხოლმე.

— ეგ მეც გამიგია. რამდენი სასწაულია ქვეყანაზედ! დიდება შენდა, ღმერთო!... — გადაიწერა პირჯვარი ლუარსაბმა, — მაშ ჩიტურაშვილის დედასაც ეცოდინება მკითხაობა?

— განა ყველამ იცის, შენი ჭირიმე! ის უფროსი რომ ჰყავთ და კუდიანობის ღამეს ძღვენით რომ მიდიან ხოლმე, ის უფროსი თურმე ეტყვის: შენ, მავანო², მკითხაობა მიჩუქებია შენთვის, მეორეს კიდე ეტყვის: შენთვის — აქიმობაო, ესე გახლავთ.

— ეგრე იქნება, თორემ აბა საიდან გამოიცნობდა, რომ იქ ორმო არის? ჭკვიანი არ უნდა იყოს ის უფროსი?

— მოგახსენებენ, სოლომონ ბრძენზედ უფრო ჭკვიანიაო.

— არ ეტყობა, თუ! დიდება შენდა, ღმერთო ჩემო! — გადაიწერა ისევ პირჯვარი და შევიდა ოთახში დარეჯანთან.

— გაიგე, დედაკაცო, რა ამბები მოახდინა იმ უხეირო, უკბილო ბებერმა? — უთხრა ცოლსა, — ის უფროსი რომ ჰყავთ, იმისი პირველი კარის-კაცი ეგ უნდა იყოს. აი, დალაზვრა ღმერთმა! ეს რა ვნახე, თქვენი ჭირიმეთ!

— კარგი, ნულარ მომაგონე, თუ ღმერთი გწამს! აქამდინ ტანში შიშისაგან ჟრუანტელი მივლის.

— აი, გულთმისნობა რა არის! ამდენს ხალხს ჩემს სახლში ჭიპი მოუჭრიათ და ერთმა არ იცოდა დღევანდლამდინ, რომ იქ ორმოა. რა ქნა, თქვენი ჭირიმეთ!

¹ გაქანდება. ² ესა და ეს კაცო.

— ღმერთო, შეგცოდე და, იმას თუ ეშმაკი არ ეჯდა ტანში, რა ვიცი?

ცოლ-ქმარმა ეშმაკის ხსენებაზედ პირჯვარი გადაიწერეს და სამჯერ შეაფურთხეს ეშმაკსა.

— ეხლა კი... რა ვიცი? ეხლაც რომ შეილი არ გვეყოლოს, ერთი მეტის-მეტი ღვთის წყრომა იქნება, — სთქვა ლუარსაბმა.

— ეჰ, შენც ერთი!.. მაგას რალა თქმა უნდა. ისე დაჯერებული ვარ, რომ მითამ შეილი კალთაში მჯდომია. რაები არ გამოიცნო!.. მოდი და ნუ დაიჯერებ.

— მაშ! მეც იმიტომ ვამბობ და!.. მკითხაობა რომ არ გაეჩინა ღმერთსა — ვენაცვალე იმის სიბრძნეს — რა გვეშველებოდა? ჯადოს ვილა იპოვიდა?

ორივენი ჩაჩუმდნენ და ორივენი მაინც კიდევ გაოცებულინი იმეორებდნენ გონებაში გუშინდელს საოცარს ამბავსა. ბოლოს ლუარსაბმა ისევ დაიწყო:

— დარეჯან! წყალში ხომ არა ჰხედავდა? ჰა? შენ რას იტყვი?

— იქნება მართლა! შენ ნუ მოუკვდები ჩემს თავს, სწორედ წყალში ჰხედავდა.

— რა ვქნა, მე კი აგრე მგონია და.

— ღმერთმან იცის, იქნება სწორედ ეგრე იყოს.

— რა ვიცი! მე კი რალაც ეჭვი მაქვს და!

— შენმა მზემ, ეგრე უნდა იყოს.

— რა ვიცი, ჩემმა გონებამ კი ეგრე გასჭრა და!

— ჩემი გულიც ეგრე მითხრობს, ლუარსაბის სიცოცხლემ!

— იმ ხორბლის მარცვალს რომ ჩაადებდა ხოლმე წყალში და რალაცა რგოლები კეთდებოდა, ის ხომ არ იყო?

— იქნება მართლა! სწორედ ის იქნებოდა.

— რა «ის»?

— შენ რომ სთქვი «ისა».

— აკი გითხარ! — მიუგო ლუარსაბმა თავმოწონებით, რომ მე გამოვიცანიო, — სწორედ ეგრე უნდა იყოს, თორემ ის დედაკაცი ეშმაკი ხომ არ იყო, რომ იმისთანა სასწაული მოეხდინა.

— ეგრე უნდა იყოს, მე კი — ღმერთო, შეგცოდე — ეშმაკობა შევწამე.

— შენგან არ მიკვირს! ეშმაკი როგორ იქნებოდა, რქები არა ჰქონდა. ეშმაკს რქები უნდა ჰქონდეს.

— ეჰ, განა ეგ მე კი არ ვიცი, ისე გავიჟიქრე.

— ჰო, ეგ სხვა არის.

ორივენი დაჩუმდნენ, ორივენი დარწმუნდნენ, რომ რაც გუშინ არ ესმოდათ, მკითხავს რომ უყურებდნენ, ის დღეს გამოიცნეს და გაიგეს.

— მე კი გამოვიცან, აი! — დაიკვება ლუარსაბმა. დარეჯანს, თუმცა ლუარსაბი უყვარდა, მაგრამ მაინც კიდევ თითონ უნდოდა, რომ გამოცნობის სახელი ამისი იყოს და არა ლუარსაბისა: კაცი სულელი, თუ ბრძენი ყოველთვის თავმოყვარეა.

— განა, რომ მდომებოდა, მე კი ვერ გამოვიცნობდი, — მიუგო დარეჯანმა, — არ მინდოდა, თორემ გუშინვე გამოცნობილი მქონდა.

— ეხლა მაგას დაიჯინებ.

— ღმერთმანი, რომ ასეა.

— ეჰ, შენ ხომ კაცი ვერას დაგანახვებს და თუნდ სოლომონ ბრძენი მოვიდეს, მაშინვე ეტყვი: მე შენზედ ჰკევანი ვარო. ეხლა რა არის, ერთხელ მე დამითმო. უცხო ხომ არა ვარ, შენი ქმარი ვარ.

არ ვიცი, დარეჯანმა დაუთმო თუ არა, ეს კი ვიცი, რომ ლუარსაბს ძალიან ეწყინა, დარეჯანი რომ შეეცილა.

XIII

მკითხავემა მეტად მტკიცედ დააჯერა ცოლ-ქმარი, რომ შვილი ეყოლებათ. ამ იმედს მცირედი ეჭვიც არ შეურყევდათ. ამ დაჯერებამ იქამდინ მიიღწია, რომ ერთს მშვენიერს დღეს დარეჯანს ეჩვენა, ვითომც მუცელში ყმა-წვილმა გაუჩუჩუნა. რასაკვირველია, გახარებულმა კნეინამ მაშინვე ლუარსაბს ახარა.

— მართლა გაიჩუჩუნა? — წამოიძახა სიხარულისაგან გონებამიხდილმა ლუარსაბმა.

— რას ამბობ, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი!.. დარბა-ისელი დედაკაცი სიხარულისაგან კინაღამ არ შეეხტი. მაგრამ მომაგონდა, რომ მუცელი წამიხდებამეთქი. — და შენ მაინც კიდევ არა გჯერა.

— უი, შენ კი ჩაგეკონე¹ მაგ გემრიელ სულშია. ბარაქალა, რომ არ შეხტი, თორემ მუცელი წაგიხდებოდა². იმ სიხარულში ეგ როგორღა მოგაგონდა! მე კი — მე და ჩემმა ღმერთმა — შეეხტებოდი, მერე ისე შეეხტებოდი, რომ დავცემულიყავი — კიტრსავით გავსკდებოდი. დაუდგეს თვალი დავითსა! ფერხული, აბა, ეხლა დაჯაროს, აი! მაშ დღეს შედა შენ ერთი კაი ქეიფი გავწიოთ, ერთი კაი წითელი ღვინო ავახდევინოთ, რომ წვილის სადღეგრძელო დავლიოთ. ჟრაა! — დაიყვირა ლუარსაბმა და, რადგანაც გულდაღმა იწვა, თავისებურად, ტახტზედ, ერთი ფეხიც აიშვირა მაღლა და მანამ «ჟრა» არ გაათავა, ფეხი არ ჩამოუღია.

ეს ამბავი სადილობის დროს მოჰხდა. აახდევინეს წითელი ღვინო. ცოლ-ქმარნი, დაჯერებულნი, რომ მეშვედ-

¹ ჩაგეკარი. ² მოგეშლებოდა.

რე ეყოლებათ და დავითთან თვალეზი დაუდგებათ, სადილზედ გამზიარულდნენ. ნამეტნავად ლუარსაბი შექეიფიანდა და კარგად გამოიბოუჭა¹. ქლისაბედი ამბობდა: რომ ვითომც დარეჯანსაც უყვარსო ღვინის სმა. ეს კი ვიცი, რომ იმ სადილზედ ამაწაც ვალუსო² ორიოდ ჭიქა. ლუარსაბმა სამი ჭიქა ერთად ჯერ არ-დაბადებულის შვილის სადღეგრძელო გადაჰყლაბა და ალავერდი დარეჯანთანაც მივიდა. დარეჯანმა, თუმცა ესეც ჩაღლეული იყო, მაგრამ დედაკაცობის პატივი შეინახა და ჭიქა თუმცა ჩამოართო, სულ არ დალია.

— დალიე, შენ გეთაყვანე! — ეუბნებოდა მთვრალი ლუარსაბი, — ეხლა ჭეიფს ნუ წამიზდენ. ჩვენის შვილის სადღეგრძელოს როგორ არა სომ? თუ მე და შენ არ დავლევთ, მაშ ვინ ზნდა დალიოს? ღმერთი გვიწყენს, იტყვის: მე შვილი მივეცი და ისინი სადღეგრძელოსაც არა სმენო. ნუ აწყვინებ მოწყალე ღმერთსა, ძლივს კაი თვალთ არის ჩვენზედა. მეც ჭეიფს ნუ წამიზდენ. დალიე, გეთაყვანე!

უთხრა და მიაწოდა ისევე ჭიქა.

დარეჯანმა ჩამოართო ჭიქა, მაგრამ ისეთის მორცხობით. ისეთის თვალეზის ხამხამით და გემრიელ ღიმილით, რომ მე მაშინვე მივხედი, რომ კნეინა უამისოდაც გადაკრულია. ჩამოართო და გადაჰკრა. სასაცილო რამ იყო კნეინა: ღვინო თან-და-თან ეკიდებოდა, ლოყები აუხაშხაშდა³ კიდევ, ტუჩებს ღიმილი მიეკრა ზედა და აღარა ჰმორდებოდა. ქვევითი ტუჩი ძირს ჩამოუშვა და დორბლმა დენა დაუწყო, თვალეზი აემღვრა და თავის-თავად ეხუტებოდა, — ერთის სიტყვით — დარეჯანი ქეიფზედ იყო. ლუარსაბიც დაითვრა. მიუშვა ალვირი ღვინოსაგან მო-

¹ გამოთვრა. ² გადაჰკრა. ³ აუწითლდა ყაყაჩოსავით.

დუნებულს ენასა და მოჰყვა ზგზო-შეკულო ტიტინს. და-
რეჯანი სულ თავს აცანცარებდა და შესცინოდა.

— ვენაცვალე კახეთსა! — ამბობდა მთვრალი ლუარსა-
პი ენადაბმით, — ვენაცვალე! ეგ რომ არა ყოფილიყო,
არც კახური იქნებოდა. მაშინ მე რაღა კაცი ვიქნებოდი?
ჩემს განთქმულ სახელსა მაშინ ვინღა მოიგონებდა? დღეს
თუ ლუარსაბის სახელი იხსენება სადმე, ღვინის მაღლობე-
ლი უნდა ვიყო. თუ კაცი ვარ მე დღეს, აი, ამ შავის
ყურძნის წვენითა ვარ კაცი! ჩემოდენას საქართველოში
ორიც არ დალევს, დიდი მსმელი ვარ. მე რომ სიმღერა
ვიცოდე, მთელის კახეთის ღვინო არ მომერევა. ეს არის
რომ არ ვიცი და! სიმღერა ღვინოს ანელებინებს და!
თორემ სხვაფრივ რა მიჭირს: ფაშვი კაი მსმელისა მაქვს,
აქ თუნდა ოთხი ჩაფი ღვინო ჩაეტევა. ხომ გახსოვს ის
იმერელი? აი, რომ მოვიდა, დადიანის «პოვერნია»¹
ვარო? «პოვერნია» კი არა, — შენც არ მამიკვდე — ის ძა-
ლად გამოგზავნეს იმერლებმა: აბა წადიო, კახეთში ერ-
თი დევი კაცი არისო, ლუარსაბ თათქარიძე, ოღონდ ის
კი დაგვიტორეო და ნახევარ იმერეთს შენ მოგცემთო. ეხ-
ლა იმან მე რომ დამინახა, მაშინვე მიხვდა, რა კაციცა
ვარ, იმიტომ «პოვერნია» დაირქვა, სახელი არ წამიხ-
დესო. კვეხნაში კი ნუ ჩამომართმევ და ჩემი სახელი სა-
თათრემდინ არის გავარდნილი, იმერეთშიაც მისულა ჩემი
ქება. მაგრამ აი, შენმა უხეირო ლუარსაბმა ასე გაგინადე
ის ფხიკიანი იმერელი, რომ, რომ... სულ ჩემი მზე ვაფი-
ცებინე. თითონვე თავის პირით მითხრა: ბაყბაყ-დევი ხარო.
თითიცი ზომიკაკვა და ყურში ჩუმად ჩამჩურჩულა: სანაძ-
ლეო მოიგეო, ნახევარი იმერეთი შენი უნდა იყოსო.

¹ რუს. პოვერენნი — რწმუნებული.

რომ მეჩივლა, რასაკვირველია, იმ ნახევარს გამოვიტანდი, მაგრამ ჩვენი მამა-პაპის მამულებიც მაშინ ისე ოხრდა გვრჩებოდა და იმერეთი რალად მინდოდა? ეხლა ოხრად აღარ დაგვრჩება: გენაცვალე შენს სტომაქსა! ეხლა შიგ პატარა თათქარიძე ზის და, მგონია, წითელ ღვინოში ჭყუმპალაობს. უჰ, შენი კი ჭირიმე! მოდი, ერთი ეგ ნაზი ტუჩები ამოგწუწნო! ეხლა ეგეც ხომ შვილი გვეყოლა, აბა ეხლა მაგის ქორწილზედ ვიფიქროთ. იცი, რა, დარეჯან? შენ ხომ ბრძენი დედაკაცი ხარ და არც მე ვარ — ღვთის მადლით — სულელი, თოთხმეტის წლისა შესრულდება თუ არა — აბა, იანგარიშე, როდის შესრულდება, მგონი ბევრი ხანი არ გასწევს, მალე შესრულდება — შესრულდება თუ არა, ჯვარიც დავწეროთ. რაღას უნდა მოეუცადოთ? ეხლა მაგის ქორწილში ლეკურს არ ჩამოუვლი? მე კი — ღვთის წყალობა შენა გაქვს — ასეთს ბუქნას დავეუელი, რომ იქაურობას სულ მტვერი ავადინო... ეხლა იმ იმერელს, რომ ვაჯობე, იცი, რა ვუთხარი? წადი-მეთქი, სადაც შენი სთქვა, იქ ჩვენიცა სთქვი-მეთქი, და იმერლებსაც უთხარი, რომ, რაც თქვენ კრიკინას¹ წვენი გამოუყა, ერთ «ყაპად» არ მეყოფა-თქო, და «ყლუპი» კი კიდევ თქვენზედ დარჩება-თქო. აი, ამისთანა კაცები ვართ კახეთში-მეთქი. მაშ!.. თუ ღმერთი გწამს — კარგად არ მითქვამს?

— კარგად და პატიოსნად.

— მაშ, მოდი ერთი კადევ ამოგწუწნო ეგ შენი მარწყვი ლოყები. ეხლა, დარეჯან, შვილის ქორწილში ლეკურს არ ითამაშებ?

— რატომ.

¹ გარეულ ჭურჭენს.

— ჰო, გეთაყვანე! მოდი, იცი, რა ვქნათ? მითამ ეზლა ქორწილია: აბა ერთი... ერთი შენებური დიდლოური¹... მე «განდიდურს» დავძახებ. თუ გიყვარდე, აი! მითამ ქორწილია. თუნდა ლეკური იყოს, ჰა! მე „პაწაწინა ნიგვზის ტოტი“ დავძახებ. ჰა და პაწაწინა ნიგვზის ტოტი! პაწაწინა ნიგვზის ტოტი! ჩუპრი-ჩუპარ, ჩუპრი-ჩუპარ, ჩუპრი-დარეჯანასა!... ურაა...! აი, გიდი!... ქუდი ქერში!... კახური კა... ცის... ჭი... რი... იი... მეე... ჩაა... აა... რაკ... რაა... კეებს... კუ... უუ... ლა... საა!.. იმ იმერელსაც... კაი... საქმე... დავმარ... დავითსაც... თვალმც... გამოს... ძრო... მია... ურაა! —

ყოყნიებდა სიმღერის ხმაზედ გაბრუებული ლუარსაბი, ჰბოლავდა რალაცეებსა და ამ ბოდვაში ჩაეძინა კიდევ.

XIV

აღარ გაათავებ? — მკითხავს მიწყენილი, და იქნება ვაჯავრებულიც, მკითხველი. — როგორ არა? გავათავებ, მაგრამ იცით რითა? იმითი, რომ ლუარსაბის ბედნიერება დაიბრუნდება. თუ მაგისტანა მტკიცე ბედნიერებაც დაიბრუნდება, მაშ რაღა ყოფილა დაუბრუნებელი ქვეყანაზედ? — დაიძახებს ჩემთან ერთხმად დაუბრუნებული მკითხველი.

მარტო ქვეყანაა, მკითხველო, დაუბრუნებელი, და ერთი ლამაზი, გონიერი ქართველის ანდაზა: „ის ურჩევნია მამულსა, რომ შვილი სჯობდეს მამასა“, თორემ „ნუ დააგდებ ძველსა გზასაო“ — ეს ჩინეთიდან შემოგვეპარა და რასაც ჩინეთის ფერი ადევს, ის, რასაკვირველია, დაირ-

¹ დიდო — ლეკთა ერთერთი ტომია.

ღვევა ღვთისა და თქვენის წყალობითა, ჩემო ძველის გზის მოყვარევ, მაგრამ მაინც კიდევ საყვარელო ქართველო!

გაიარა რაოდენმამე ჟამმა და წუთის-სოფლის და-უღვრაოძელმა ბრუნვამ ბევრი რამ გამოსცვალა დედამიწის ზურგზედ. ამათ შეილი არ მიეცათ. დარეჯანმა ერთი აქი-მი დედაკაცი იშოვა და წამლობა დაიწყო, აქიმმა დედა-კაც-მა ერთი რაღაც წამალი მისცა, მთელი ორი კვირა ასმევ-და და მესამე კვირას კი დარეჯანს ფეხები გააჭიმინა¹. დარჩა ქვრივად საწყალი ლურსაბი. წვერი დაიყენა, შავები ჩაიცვა. თავისი ბედნიერება სულ დარეჯანთან დამარხა. ორი სიამოვნება-ლა დარჩა ამ ტრიალ ქვეყანაზედ: ერთი მადა; მეორე ისა, რომ ლამაზისეული ფეხთ უჯდა ხოლ-მე, როცა ძილს დააპირებდა ბატონი, ფეხის გულზედ და კანკებზედ ხელს უსვამდა და ისე აძინებდა. ეს-ლა იყო ამისათვის ნუგეშად, თორემ ის პატროსანი ფაშვი ჩამო-ებლერტა, ის ხაშხაში ლოყები ჩაუყვიფლდა. ის დიდრონი ძროხის ოდენა თვალები უგემურად მიელივდა, ის სამკეცი ფაფუკი ლაბაბი გუდა ლელვსავით გაუხდა, ამასთანაც ის თავისებური განსხვავებითი მუდამი ღიმილი სახიდან დაეკარგა, — ერთის სიტყვით, წახდა კაკალი კაცი. მწუხარებამ ესე იცის. ბოლოს, ფერისცვალობის დღეს, რაღაც ეშმაკად, ნათლიმამამ ნახევარ ლიტრა² კალმახი მოართვა. ჯავრისაგან იმ კალმახს ლაზათიანად მიაძღა, მოუვიდა კუჭის ანთება და ჩაჰბარდა პატრონსა.

მოკვდა ლუარსაბიცა ისე, როგორც იხოცებიან ბევრნი ჩვენგანნი, რომელნიც არც თავის სიცოცხლით უმატებენ რასმეს ქვეყანასა და არც თავისი სიკვდილით აკლებენ.

¹ მოჰკლა. ² ლიტრა აქ წონას ნიშნავს, ღაახლოებით 4 კილოს უდრის.

წაიშალა ამ ორთა გვამთა ცხოვრების კვალი დედამიწის ზურგზედა. რისთვის მოვიდნენ და რისთვის წავიდნენ? ნუთუ ნახევარი საუკუნე იმისთვის იცხოვრეს? რომ ოთხი ფიჭვის ფიცარი ეშოვნათ და სამ-სამი ადლი მიწა? ან კიდევ ქვაზედ წაიწერონ რომ „ჩუ...“ ¹ წლამდინ თავადი ლუარსაბი თათქარიძე და მისი კნეინა დარეჯანი ცოცხალნი ყოფილან და მერე დახოცილან? სხვა ხომ არაფერი გვეტყვის, რომ ესენი ამ ქვეყანაში ყოფილან და უცხოვრიათ. „წამკითხველო, შენდობა გვიბძანეთო“, ამბობს იმათი ქვის ზედწარწერილი. ნახევარი საუკუნე ამისთვის იცხოვრეს ამ ქვეყანაზედ, რომ ბოლოს მაინც კიდევ „შენდობა“ ითხოვონ და საბოდიშოდ გაიხადონ საქმე? უფროს-თაგანს ² ქართულის საფლავის ქვას რომ აწერია „შენდობა გვიბძანეთო“, ეხლა მესმის, რისთვისაც აწერია. მაგ შესანდობარს და შესაბრალის ჩვეულებას თავისი აზრი და საფუძველი ჰქონია, მაგრამ არ გითარგმნი ³ კი, მკითხველო! თუ კაი გული გაქვს და გამჭრე გონება, შენც თითონ ჩემზედ უკეთესად მიხვდები, თუ არა და, თქმა საჭირო არ არის. ტყუილად გულს გატკენ, გაგარისხებ და ის რისხვა ისე აგიბამს თვალსა, რომ სხვას შენზედ მეტადაც რომ გული სტკიოდეს, ამას ველარ დაინახავ და იმის გულის-სატკენ სიტყვას მუხანათობაში ჩამოართმევ.

მე გავათავე და შენ, რაც გინდა, ჰქმენ, მკითხველო! გინდა იცინე, გინდა იტირო, როცა ამ ამბავს წაიკითხავ. ორივეს საბუთი ისევ ამავე მოთხრობაში გაქვს, თუ ოდესმე თვალი აგიხილებია და შენს გარშემო რაც გინახავს, იმაზედ გონება გივარჯიშებია, — ნახავდი, რომ ხშირად ერთი და იგივე საგანი ზოგს აცინებს, ზოგს ატირებს. მე

¹ 1900 წელი ქართული ასოებრივი აღნიშვნითა (ქორონიკონით).
² უმეტესობას. ³ არ განვიმარტავ.

მინახავს ერთი მოხუცებული, ღარიბი, შიშველ-ტიტველი
 ფეხებდახეთქილი დედაკაცი. ვინ იცის, რა-გვარ უბედუ-
 რობისაგან ლოთად ჩავარდნილიყო და ლოთობაში სამუ-
 დამოდ დაექარგა თავისი დედაკაცობა და ადამიანობა.
 მე მინახავს ის საცოდავი დედაკაცი, ქალაქის ბიჭებს
 დაექირათ და ხუთ გროშად მთელი საათი ახტუნებდნენ
 პამპულასავით. მე მინახავს, რომ იმათში ბევრი იცინოდა
 და ზოგიერთს კი ამ საცოდავის დედაკაცის მაგ ყოფა-
 ზედ გული უტიროდათ. ვინ იყო ამათში მართალი? მო-
 ცინარენი, თუ მოტირალენი? ორივენი, იმიტომ რომ
 ერთნი თვალთა ჰხედავდნენ მარტო და თვალისათვის
 მართლა სასაცილო იყო, მეორენი კი თვალთაცა და გო-
 ნებითაცა. გონებას კი — ძნელად თუ გაეცინება. სჩანს,
 შეიძლება, რომ ერთი და იგივე ამბავი სატირალიც იყოს
 და საცინარიცა. — ეგ იმაზედ არაა დამოკიდებული, რო-
 გორი აგებულებისა ხარ: თუ იმისთანა გონების ძალა
 გაქვს, რომ, რაც უნდა მწუხარე ჭეშმარიტება იყოს, გულ-
 დაგულ შეხედები, და თუ იმისთანა გულიცა გაქვს, რომ
 უბედურს და გზა-კვალ-არეულს შეიბრალებ, ამისთანა სა-
 საცილო ამბავი უფრო ხშირად უნდა გატირებდეს შენა,
 თუ არა და იცინე, რამდენიც გენებოს. იცინე და თანაც
 გაჯავრდი ამ მოთხრობის დამწერზედ და მაშინვე ჯორი
 — შენ ხომ ჭორების მოგონება გიყვარს — რომ მე ვითომც
 ქართველობას ვღალატობ, რადგანაც იმის სასაცილო
 ამბავს გაიმზობ და არა ეშალავ ზოგიერთ გულ-მოკლე
 პატრიოტივით. ვიცი, რომ, ჩვენდა საუბედუროდ თქვენ-
 ში, მკითხველო, ძნელად იზოგება იმისთანა კაცი, რომ
 მართალს სიტყვას გონება გაუსწოროს. ვიცი ეს და მაინც
 კიდევ პირში — როგორც მოყვარე — გეტყვი, რომ ლუარ-
 საბი და დარეჯანი შენს კალთაში დაბადებულან და შე-
 ნის ძუძუთი გაზრდილან. გინდა მიწყინე, გინდა არა. თუ

იმათ დასცინებ, მითამ შენის თავისთვის დაგიცინია, თუ დასტრელებ — ეგ კაი ნიშანია: სჩანს, სწუხხარ, რომ ამისთანანი ვართ, სჩანს შენის თავის გასწორების განზრახვამ ფრთა აიბა. ღმერთმა ქნას, რომ ეგ აგრე იყოს.

მე თუ შენ მიყვარხარ, მკითხველო, იმისთვის მიყვარხარ, რომ იმედი მაქვს ეგ გასწორების განზრახვა, დღესა თუ ხვალე, შენში გაიღვიძებს. ამ იმედს ნუ წავართმევ. ნუ იფიქრებ, რომ ამ მოთხორობას შენი გაჯაფრება უნდა. ამას მარტო ის უნდა, რომ შენ დაგანახვოს — რამოდენადაც შეძლება აქვს — შენი ცუდი, შენი ავი, რომ იცოდე, რა გაისწორო. მინამ სარკეში არ ჩაიხედავ, ან სხვა არ გეტყვის, ხომ ვერ გაიგებ, რომ პირზედ ურიგობა რამ გატყვია? ეს მოთხორობა სარკე იყოს და მე — თუ გინდა — მთქმელი ვიქნები. დააკვირდი, იქნება გენიშნოს რამე. ესეც იცოდე: მარტო შენი მტერი დაგიმაღავს შენს სახეზედ რომ ურიგობა ჰნახოს რამე, მოყვარე კი მაშინვე სარკეს მოგიტანს, რომ გაისწორო და ხალხში არ შერცხვე. მეც მოყვარესავით გექცევი. — სარკე მოგიტანე, ამაზედ როგორ უნდა გამიწყრე?! რა ვუყოთ, თუ ეს სარკე გაბზარული გამოდგება და შიგა-და-შიგ ლაქებიანიცა? რაცა მქონდა, ის მოგართვი, როგორც შემეძლო ისე დაგეხმარე. თუ მაინც-და-მაინც წყრომას არ დაიშლი, შენი ნებაა. მე შენის წყრომისა არ მეშინიან. მაშინ მხოლოდ დავღონდები, რომ შენშიაც მოგეტყუვდი; რომ შენ ის არა ჰყოფილხარ, რაც მეგონე. მაშინ გულ-ხელ-დაკრებილს ესლა დამრჩება სათქმელად: მე მიყვილია და გათენდება თუ არა, — ეგ ღმერთმა იცის! წყრომა კი რომ არა ყოფილიყო, ეგ გათენება, ჩვენც კარვად გვეცოდინებოდა, როლისაც იქნებოდა!..

სხვაფრივ მშვიდობით ბძანდებოდეთ და შენდობით იხსენიებდეთ მონასს თქვენსა...

1863 წ.

გლახთა განთავისუფლების¹ პირველდღეების სტენები

¹ ბატონოზობისგან განთავისუფლების (ჩვენში 1864 წ.)
18. ი. ჭავჭავაძე.

I

(ოთახი მიროვოის პოსრედნიკისა ¹; სტოლი ² დგას, ზის მიროვოის პოსრედნიკი, რამდენიმე გლეხკაცი დგას, ორი მებატონე სკამებზედ სხედან).

პოსრედნიკი. აბა, გლახა კრიაშვილო! რადგანაც შენ ყველაზედ წინ მოხვედი, შენ უნდა სთქვა, რა საქმე გაქვს ჩემთან.

გლახა კრიაშვილი. მენა ³, შენი ჭირიმე, გლახა კრიაშვილი გახლავარ, როგორც მოგეხსენებათ. პაპა-ჩემი აზნაური გხლებიათ ნუგზარ ერისთვის ⁴ დროსაო, სისხლის წვიმების დროსაო. ასე ამბობენ, თორემ მენა ეგ ამბავი საიდანმე ცოდინება. დიდი ხნის კაცი ვიყო, კიდეც ჰო, მაგრამ მაგარი ესაა, რომ არა ვარ დიდი ხნისა. ბატონი ჩემი — აი, დამლახვრა ღმერთმა, — სულ არ მაფიწყდება, რომ ეხლა ბატონი აღარ არის, მაგრამ ჩვეულება რჯულთ უმტკიცესიაო, კიღონ ⁵ ბატონი წამცდება ხელმე ⁶, ნუ შემრისხამთ ⁷. შენი ჭირიმე.

პოსრედნიკი. მაგისათვის შენ არავინ არ შეგრისხავს.

გლახა კრიაშვილი. ნუ შემაცდენ, შენი ჭირიმე, ჩვენ გლეხკაცი ვართ, ყველაფერს მალე დავაჯერებთ ხელმე. როგორ არავინ შემრისხავს, რომ ბძანებაა — ოც-და-ხუთი მანეთი წაერთოს და ორმოც-და-ათი როზგი ⁸ დაეკრას

¹ მომრიგებელი, შუამავალი, ² მაგიდა. ³ მე. ⁴ არაგვის ხეობის ერისთავი მე-17 საუკუნეში. ⁵ კიდეც. ⁶ ხოლმე. ⁷ ნუ გამიჯავრდებით. ⁸ წკეპლა.

იმასო, ვინც თავის ნაბატონარს დღეის იქით ბატონს დაუძახებსო.

პოსრედნიკი. ეგ ვინ გითხრა შენ?

გლახა კრიაშვილი. განა გლუხაკანი რომა ვართ, ზაკონის¹ კანონი ჩვენ კი არ ვიცით, შენი ჭირიმე?

პოსრედნიკი. დღეის ამას იქით, იცოდეთ: ვინც მაგისთანა სულელურს ხმებს ჰყრის² ხალხშია, თუ ჩავიგდე, ძალიან დავასჯევეინებ. შენც გირჩევ მეორედ მაგისთანა სულელობა არავისთან აღარ გაბედო. ეგ სულ ტყუილია და ამასთანაც სამარცხვინოა, რომ თქვენისთანა ჭკვიანი კაცები მაგისთანა სულელურს სიტყვებს იჯერებენ. მერე? სთქვი, რა გინდა.

გლახა კრიაშვილი. მენა? შენი მშვიდობა და დღეგრძელობა, შენი ჭირიმე.

პოსრედნიკი. მაგის გარდა?

გლახა კრიაშვილი. ღმთისა და ხელმწიფის წყალობა.

პოსრედნიკი. შენ, ჩემო საყვარელო, თუ მარტო მაგისათვის მოსულხარ, მადლობელი ვარ, შეგიძლიან შინაც წახვიდე. ჰხედავ, ხალხი მელის, მაგათი საჩივარიც უნდა მოვისმინო.

გლახა კრიაშვილი. არა, შენი ჭირიმე, მენაც მოსახსენებელი მაქვს. აგრემც ღმერთი დიდ დღეს მოგცემს, პატარა მომისმინე. ამათთვის დიდი ბედენა³ არ არის, რომ ცოტა კიდონ მოიცადონ. მოგახსენო, შენი ჭირიმე?

პოსრედნიკი. გეუბნები, სთქვი-მეთქი და შენ კი ხევის-ბერისავით⁴ ლოცვა-კურთხევას მეუბნები, თითქო დასამწყალობელად⁵ მოსულხარო. აბა, რა გინდა, სთქვი.

¹ კანონის. ² ავრცელებს. ³ საქმე. ⁴ ღვთის მსახურების შემსრულებელი წინათ. ⁵ დასალოცავად.

გლახა ჭრიაშვილი. მენა? ეს მინდა, შენი ჭირიმე, რომ პაპა-ჩემი აზნაური გხლებიათ¹ ნუგზარ ერისთვის დროსაო, თუ გაგიგონიათ, სისხლის წვიმების დროსაო. ასე ამბობენ, თორემ მენა რა ვიცი? დიდი ხნის კაცი არა ვარ, რომ ნუგზარ ერისთავი მხსომებიყო. ეს კი ვიცი, რომ სისხლის წვიმების დრო ყოფილა. (პოსრედნიკი, თითქო მოგებრდაო, მხრებს იწევს) არა, ნუ გამიწყურები, შენი ჭირიმე, ერთი დალაგებით მომახსენებინე ჩემი გულის დარდი, როგორც ზაკონის კანონია.

პოსრედნიკი. ვინ გიშლის? ოღონდ ამასა გთხოვ: ძალიან ნუ გააგრძელებ, მოკლედ მითხარი.

გლახა ჭრიაშვილი. ოო, გადღეგრძელა ღმერთმა! მაშ ისევ თავიდან დავიწყებ და ბოლომდინ გავალ, თუ მიბძანებ,

პოსრედნიკი. თუნდა თავიდან დაიწყე, თუნდა ბოლოდან, ოღონდ კი მალე შემატყობინე, ჩემთან რა საქმე გაქვს.

გლახა ჭრიაშვილი. აი, შენ ღმერთს კი ვენაცვალე! მაშ თავიდან მოგახსენებ.

პოსრედნიკი. ბძანე.

გლახა ჭრიაშვილი. ისე დალაგებით მოგახსენებ, შენი ჭირიმე. .სიჩქარით, შენი ჭირიმე, თქვენც კარგად მოგეხსენება, სოფელი არავის მოუჭამია². მოსამართლე ხელმწიფის ყურია, უნდა ყველაფერი თავიდან ბოლომდინ გაგავებინო. თუ წყალი სათავეშივე აიძვრა, ბოლომდინ მღვრიედ ივლის, ამიტომაც მინდა ისევ თავიდან დალაგებით მოგახსენო, იმიტომ რომ კარგად დალაგებით დავწყობილი თავიდანვე საქმე ბოლომდინ ანკარა წყაროსავით გავა. ეს თქვენ უფრო კარგად მოგეხსენებათ, თორემ

¹ ყოფილა. ² რუსთაველის სიტყვებია.

მენა ამეებისა რა მეცოდინება? ერთი რეგენი¹ გლეხკაცი ვარ, ჩემს დღეში სამართლის კარი არც-კი დამინახავს, რა ფერია: წითელია თუ შავი? იქნება თეთრიც იყოს, ვინ იცის? მენა ის თვალითაც არ მინახავს. მაღალი ღმერთის ღმთის-რისხვა და თქვენი ღმთის-რისხვა არა მაქვს, მართალს მოგახსენებ. აი, ამიტომაც მინდა თავიდან დავიწყო. ისე სჯობია, თავიდანვე დალაგებით მოგახსენო: პა-პა-ჩემი აზნაური გხლებიათ — ეს დიდიხნის ამბავი გახლავს — ნუგზარ ერისთვის დროსაო, თუ გაგიგონიათ, სისხლის წვიმების დროსაო. ასე ამბობენ, თქვენი ღმთის-რისხვა არა მაქვს, თორემ მენა იმ დროებისა რა მეცოდინება? დიდი ხნის კაცი როდი ვარ. მართალია, წვერულვაშში ჭიღარა გამომრევია, მაგრამ მაგარი ესაა, რომ დიდი ხნისა არ ვარ. ასე კი ნუ მზედამთ, რომ გავთეთრებულვარ. ჯაფამ² გამტება, შენი ჭირიმე, ჯაფამ, რაც მენა ბატონის ბეგარაში³ ოფლი მიღვრია, სულ რომ ერთად მოგვკრიბო, ზღვა იქნება, თქვენი ღმთის-რისხვა არა მაქვს, თორემ რა გამტებლა აგრე მალე. მენა ბევრი ვიყო, ბევრი ვიყო, სულ ბევრი ვიყო, (ჩაფიქრდება) რაღა სიტყვა გაგიგრძელო, გაგიგრძელდეს სიცოცხლე, იმ დღეს ჩვენ სოფელში რომ ბძანდებოდი, აი, პატარა საყდარი არ გახლავთ, აი, ხალხი რომ მოაგროვე და ხელმწიფის სიტყვა რომ გამოგვიცხადე⁴. აი, იქავ, ჩვენებიანთ წინა — ის საყდარი სულ არ იქნება ხუთი წლით ჩემზედ წინ აშენებული. აბა, მას აქეთ რა ხანი უნდა იყოს გასული. ჩოტკის კაცი⁵, მალე მტერი მოგიკვდეს, მალე მაგას გამოიცნობდა და იტყოდა: მაგდონი არაფერი ხა-

¹ შეუზნებელი, გაუზნებელი. ² შრომამ. ³ სამსახური, მოვალეობა.

⁴ ბატონყმობის გადავარდნის გამოცხადება 1864 წ. ⁵ ანჰარაშის მცოდნე.

ნიაო გასული, მაგრამ მაგარი ესაა, რომ კაცმა შემომხედოს ასის წლისა ვეგონები. ჯაფამ და ბატონის სამსახურმა აგრე იცის, თორემ არც ისე ხნეირი ვარ. სულ, აკი მოგახსენე, ის საყდარი ხუთის წლით ჩემზედ წინ არის აშენებული-მეთქი. მენა ეხლა ასე, რომ მოგახსენებთ საყდარი მეთქი, საყდარი ზომ საყდარია, თქვენ ეს უფრო კარგად მოგეხსენებათ, მაგრამ მაგარი ესაა, რომ ზორციელი ადამიანი სულ სხვა არის, ასე, რომა... ეჰ, რაღა სიტყვა გაგიგრძელო, გაგიგრძელდეს სიცოცხლე, მაინც-და-მაინც ადამიანი სულ სხვა არის. თუნდ ეგეც არ იყოს, მაინც ზომ საყდარი ქვა და კირია, ადამიანი კი სულ სხვა არის, ასე რომა...

ერთი მებატონეთაგანი. (თითქო მოთმინებიდამ გამოვიდაო) ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს, კაი დალაგება გცოდნია.

გლახა ჭრიაშვილი. (დაცინებას ვერ-მიხვედრილი) რა ექნა, შენი ჭირიმე, ზოგჯერ თქმა სჯობს არა-თქმასაო¹,

იგივე მებატონე. ზოგჯერ, ძმობილო, თქმითაც და-შაედეგის².

მეორე მებატონე. დაეხსენ, სიტყვეს ნუ აწყვეტინებ, თორემ, მე რომ მაგისი ამბავი ვიცი, ეგ ისევე თავიდან მოგიყვება და შენი მტერი, ჩვენი საქმე იქნება.

ერთი გლეხთაგანი. რა დაგეძართა, ადამიანო, ფეიქრის³ ქსელსავით გააბო და აღარ ათავებ.

გლახა ჭრიაშვილი. (გლახს) კუმ ფეხი გამოყო, მეც ნახირ-ნახირო⁴, შენა, შვილო, რა გიჭირს? სხვა სხვის ომში ბრძენიო, მე კი არა მკითხავ, რა ნაღველი მაწევს.

პოსრედნიკი. კითხვით კი გკითხავთ და რომ არ იქნა, ვერ შეგვატყობინე!

¹ „ვეფხისტყაოსნიდანა“. ² „ვეფხისტყაოსნიდანა“. ³ მქალველის. ⁴ მეც საქონელში გამრიეთო.

გლახა ჭრიაშვილი. ლამაზად კი დავიწყე და რომ არ მათავებინებენ! ჰო, იმას მოგახსენებდი: ის საყდარი სულ არ იქნება ხუთის წლით ჩემზედ წინ აშენებული, დიდი ხნისა რად ვიქნები? მაგრამ მაგარი ესაა, რომ მაინც-დამაინც ჩემ წილს წყალს კიდონაც ჩაუვლია. მენა ბევრი, ძალიან ბევრი რომ ვთქვა — ერთი ხუთიოდ წელიწადი იქნება კიდონ ვიცოცხლო, ეხლა ხუთი არ იყოს, შვიდი იყოს, შვიდი არ იყოს, ათი იყოს, სიტყვაა. ჯაფამ ძალიან გამტეხა, აი, შენი ჭირიმე. თოვლივით კი გამათეთრა და — ღმერთმა ასე თქვენც გაგათეთროთ.

პოსრედნიკი. მაღლობელი ვარ დალოცვისათვის. სხვა?

გლახა ჭრიაშვილი. სხვა ისა, შენი ჭირიმე, რომ პაპა-ჩემი აზნაური გხლებიათ, დიდიხნის ამბავს მოგახსენებ — ნუგზარ ერისთვის დროსაო, სისხლის წვიმების დროსაო, ასე ამბობენ, თორ...

პოსრედნიკი. მე შენ, როგორც გატყობ, დღეს შენის საქმის გათავებას არ აპირებ. მოდი, ერთ რასზე გირჩევ: პატარა ხანს იქით მიდევ; მე ჯერ ამათ გამოვკითხავ თავიანთ საქმეს და მერე მომიყევი შენი ამბავი. შენთვისაც კარგია, უფრო კარგად მოიფიქრებ.

გლახა ჭრიაშვილი. უჰ, დღეგრძელობა მოგცეს ღმერთმა, ეგ ძლიერ კარგად ბძანე. დიალ, კარგი გაზღდებათ. გულისყურს მოვიკრებ და უფრო დალაგებით მოგახსენებ. ეხლა ხომ მოგეხსენება, გლეხკაცი ვარ. მართალია, ჩვენს სოფელში სიტყვა-პასუხიანს კაცს მეძახიან, მაგრამ მაგარი ესაა, რომ მაინც კიდევ თქვენი საკადრისი სიტყვა-პასუხი სად მეცოდინება, — ერთი ბეჩავი¹ გლეხი ვარ. ასე რომ ჩვენობაში სიტყვა-პასუხს კარგად გამოვიყენებ,

¹ დაჩაგრული.

თქვენთან კი მოფიქრება სჯობია. ეგ კაი სიტყვა ბძანე; ჩემთვის ლამაზად გულისყურს მოვიკრებ, ეხლა, გლეხკაცი ვარ, ბევრი რამ მაგიწყდება. ასე რომ ნახევრის ნახევარიც ვერ მოგახსენე, რომ მოვიფიქრებ და მოვისაზრებ კი ყველაფერს ზღაპარსავით მოგახსენებ. ასე რომა თქვენ...

პოსრედნიკი. კარგი, კარგი (მეორე გლეხს) აბა, ეხლა შენი რიგია. რას იტყვი? (ამ დროს შემოვა მოხუცებული აზნაურშვილის ქვრივი).

ქვრივი. (ხაპა-სხუპით) თქვენმა მზემ, ეს მეორედ მოსვლის ნიშნებია¹, ღმერთო, დაგვიფარე (იწერს პირჯვარს). რა ამბავი მოხდა, თქვენი ჰირიმე! სისხლით ნაშოვნი ყმები, მეფე ერეკლის² თორმეტის ბეჭდით დამტკიცებული ოქმები თავზედ დაგვახიეს კი და! (გლუხებს) გიხარიანთ განა, თქვე უბედურის-შვილებო! ჰი!.. (ქოქლას აყრის)³ მეზი კი დაეყარე თქვენ ტილიან თავებს!.. როგორ კისერ-მოღერებულები დგანან გუშინდელი მატლები!.. უუ, უწინამც დღე გაგაქრობიათ!..

პოსრედნიკი. მე გთხოვთ მაგათ თავი დაანებოთ და თქვენს გაუფრთხილებელ სიტყვებსა ცოტაოდენი პატივი დასდვათ, აქ მოედანი არ არის. თუ რამ საჩივარი გაქვთ, მერე მიბძანეთ. ჯერ ამათ უნდა მოვუსმინო, რადგანაც ესენი თქვენზედ წინ არიან მოსულნი.

ქვრივი. (ისევ სხაპა-სხუპით) სულაც არა, თქვენმა მზემ! ვინ მოგახსენათ? მაგათ ჩემზედ წინ უნდა ილაპარაკონ, მაგათ? მაშ მე კეთილშობილის ქვრივი აღარა ვყოფილვარ, მაშ მე...

პოსრედნიკი. დამშვიდდით. წესისა და რიგის აღსრუ-

¹ ქრისტიანული რწმენით — მეორედ მოსვლა ქრისტესი — ეს იქნება ქვეყნის აღსასრული და განკითხვის (ყველას განსჯის) დღე.

² მეფობდა 1744 — 1798 წ. ³ ხელით სწყევლის.

ლებით თქვენ თქვენი კეთილშობილება არ ჩამოგერთმევით. სამართალი ამას ითხოვს, რომ ვინც წინ მოვა, ყველაზედ უწინარეს საქმე იმას უნდა გაუთავდეს.

ქვრივი სულაც არა, თქვენმა მზემ! აზნაურიშვილს, წინ მოვა, თუ მერე მოვა, გლებთან ყოველთვის პირველი ადგილი აქვს, თავადს კიდენ¹ აზნაურთანაც. ჩვენც ვიცით კანონები, აქაო და თორმეტი შკოლა არ გამოგვივლია, ასე გგონია, არა ვიცოდეთ-რა. მეფე ვახტანგის² კანონი ჩვენც წავგიკითხავს. თუ ეს კანონებიც შეუტყვლიათ, გამოგვიცხადეთ მაინცა. (გლებებს) აი, თქვე გველის წიწილებო, გიხარიათ განა!..

პოსრედნიკი. უმორჩილესად ვთხოვთ მაგათ თავი დაანებოთ და იმ ადგილს, საცა ბძანდებით, პატივი დასდვათ და სიტყვა ფრთხილად იხმაროთ.

ქვრივი. (გულამოჟღერად) აბა, ეხლა აგვიშენდა ჩვენ, კეთილშობილებს, ოჯახები, აი! თქვენც, ჩვენი მიწა-წყლის შვილს, კეთილშობილის სისხლსა და ხორცს, ამათი მხარე გჰერიათ. აბა, თქვენგან რაღას უნდა მოველოდეთ? (გლებებს) დაბე, დაბე ამ ცოდვიშვილებს რა ღიმილი მოსდით! (მიუბრუნდება მემატიონებს) რას გაჩუმებულხართ, კაცები არა ხართ, ხმას ვერ ამოიღებთ? ცა თავზედ გვექცევა. (პოსრედნიკს) აბა, მე რაღა მეთქმის!.. რაღა სამართალი უნდა მომეცეს თქვენგან, თქვენც ამათი მხარე გჰერიათ. კეთილშობილის ქვრივს მეუბნებით, სიტყვა ფრთხილად იხმარე გლებკაცთანაო. ისღა დავგრჩენია: გულზედ ხელები დავიკრიბოთ და წყალში ჩავცვივდეთ, სხვა რა გზა გვაქვს! თქვენი ჭირიმე, ეს რა მესმის: გლებთან ენა მოიკვნითო!.. მაშ ჩვენ რაღა ვყოფილვართ! (გლებებს) გიხარიათ განა! დაიცადეთ, შხამად ამოგივათ ეგ სიხარული. (პოსრედნიკს)

¹ კიდევ. ² ვახტანგ VI (1703 — 1723)

ამ დალოცვილმა ხელმწიფემ, ესთქვათ, ყმები ჩამოგვართვა, კეთილშობილება ხომ არ ჩამოურთმევია, რას გვემართლებით?

პოსრედნიკი. მესამედა გთხოვთ, ღონისძიება მამცეთ ამ გლეხებს საჩივარი მოეუსმინო. დაბძანდით. თქვენი რიგიც მოვა.

ქვრივი. რაო? მე განა მაგათი ამხანაგი ვარ, რომ მაგათ რიგში ჩავდგე, მაგ კახურ ღორებშია. უწინამც დღე გამქრობია!..

პოსრედნიკი. (მოთმინებიდან გამოსული) მე ძალიანა ვწუხვარ, რომ თქვენ თქვენის ურიგო ლაპარაკით იძულებულს გამხდით გთხოვოთ აქედამ გაბძანდეთ.

ქვრივი. (პატარად ფიქრ-მიცემული) რადა, თქვენი ჭირი-მე, რისთვის? კახური ღორები რომ ესთქვი, სხვა ზომ არაფერი! მაშ განა ტყუილია? ბატონო, ეგენი არ არიან, რომ ოც-და-ხუთ-ხუთ მანეთად დააფასეს! კახური ღორი, თქვენმა მზემ, ზოგჯერ მეტადაც იყიდება. მაგ სულელებს ფიქრადაც არ მოუვიდათ, რომ ერთი ოც-და-ხუთ ხუთი-ოდ მანეთი თითონ ზედ დაეყარათ, რომ კაცი კაცის ფასად გასულიყო. აი, გლეხები მაგისთანა უსინდისონი არიან, აი, რომ თავის-თავის ფასიც არ იციან. თქვენ კი მიბძანეთ, გლეხთან სიტყვა ფრთხილად იხმარეო! აბა, როგორ ვიხმარო, მაგის ღირსნი არიან განა ეგენი?.. მშვიდობით ბძანდებოდეთ, ღმერთმა თქვენ მშვიდობა მოგცეთ და ჩვენ კი ჩვენს სისბლს არ დავკარგავთ. მშვიდობით, მე თქვენთან ღმერთმა დამიფაროს, რომ კიდევ მოვიდე. თქვენ გლეხების მხარე გჭერიათ, მშვიდობით!..

პოსრედნიკი. მშვიდობით ბძანდებოდეთ.

ქვრივი. მაშ მითხოვთ რაღა? კეთილშობილის საჩივარის მოსმენა არ გინდათ?

პოსრედნიკი. მე არ გითხოვთ, თუ თქვენს რიგს მოუცდით და რიგიანად ილაპარაკებთ.

ქვრივი. მაგას თავის-დღეში ჩემ თავს არ ვაკადრებ. ღმერთმა დამიფაროს, თქვენთან ვიჩივლო როდისმე. აზნაურსა და კეთილშობილს თქვენთან სამართალი არა ჰქონია. (ქვრივი გავა და მეორე ოთახში შეხვდება სხვა მებატონეს. ამათი ლაპარაკის ხმა ისმის პოსრედნიკის ოთახში).

მებატონე. ჩემო რძალო, სად მიბძანდები?

ქვრივი. ჯანაბას¹, ჩემო მაზლო, ჯანაბას! ეხლა დაგვიღება ჩვენ თვალი, რომ მაგისთანა მოსამართლე დაგვინიშნეს!

მებატონე. როგორ?

ქვრივი. ასე რომ შენაო, რადგანაც მებატონე ხარო და კეთილშობილიო, გლეხთან წინ არ უნდა წამოდგეო; გლეხთან პირში ბურთი უნდა გედოსო; თუ ხმას ამოიღებო, კრძალვითა და შიშით უნდა ამოიღოვო, არ უნდა უჩივლო გლეხსაო. თქვენთვის ეხლა სამართლის კარი დანშუღლია²; რაც არიან ეხლა, გლეხები არიანო; მე თქვენს საჩივარს ყურსაც არ ვათხოვებო; ბატონ-ყმობა ვადავარდაო და თქვენ ვილა ყრიხართო, სწორედ ამ სიტყვით, ვილა ყრიხართო!

მებატონე. (შეკრთომით) არა, თუ ღმერთი გწამს?

ქვრივი. თქვენზედ მიწა არ მენახოს.

მებატონე. არა, ისე სთქვა, თქვენ ვინა ყრიხართო?

ქვრივი. სწორედ მაგ ლექსით³, მერე კიდევ რაო? (ჩაფიქრდება და ივანებს) ასეო, ისეო, თქვენ ვინა ყრიხართო. მერე ვისთან მითხრა? ოთახი საესეა იმ ძაღლის ვაფარდნილებითა.

მებატონე. არა მჯერა.

¹ ჯოჯოხეთს, მოუსაველეთს. ² დაკეტილია. ³ სიტყვით.

ქვრივი. შედი და დაიჯერებ. მე კი ღმერთმა დამითაროს, მაგასთან ვიჩიელო, ვილაცა გდებულა ეგ თქვენი, მირუა, თუ ვილაცა.

მებატონე. (შედის პოსრედნიკის ოთახში; ქვრივი ჯუჯრუტანიდან¹ იყურება ყურებაცქვეტილი.) პოსლადნიკს² ვახლავარ, მე გახლავარ...

პოსრედნიკი. კარგად გიცნობთ, დაბძანდით, თქვენი ჭირიმი. (სკამს მოუდგამს, მებატონე ჯდება.)

მებატონე. (თავის-თავად) ფიცი მწამს და ბოლო მაკვირვებს! ეს კაი თვალითა ენახე. (ამ დროს გაიღება კარები და შემოვარდება ისევ ის ქვრივი.)

ქვრივი. თუმცა თქვენ არ გინდათ ჩემი საჩივარი მოისმინოთ, მაგრამ მე მაინც ჩემსას არ დავიშლი, ჩემს საჩივარს ვიტყვი. თუ სამართალს არ მამცემთ, დაილოცა ხელმწიფე, თქვენზედ დიდი მოსამართლეებიცა ჰყავს; მართო თქვენს ანაბარად არა ვართ გაშვებული.

პოსრედნიკი. აი, სკამი ინებეთ. ჯერ ამ გლესს უნდა გამოგვკითხო თავისი საჩივარი. (გლესს) აბა, რასა სჩივი მენ?

მეორე გლესი. მენა იმასა ვჩივი, შენი ჭირიმი, რომ ბატონმა ვენახი ჩამომართო, მამა-პაპის გაშენებული.

პოსრედნიკი. რამდენი ხანია მას აქეთ?

მეორე გლესი. იქნება ერთი ათი-თორმეტი წელიწადი. მე მაშინ ღამის-მეხრობა³ შემძლებია, როცა ეგ მომხდარა.

ქვრივი. (აწყვეტინებს გლესს სიტყვას) მე მაგას ვერ მოვითმენ, რომ მაგან ჩემზედ აღრე საჩივარი მოგახსენოს. მე კეთილშობილის ცოლი ვარ, კეთილშობილის სისხლი მიღვა. მე ჩემს საჩივარს მოგახსენებ: ჩემმა გლესმა...

¹ ჭუჭრუტანიდან. ² პოსრედნიკს, მომრიგებელ შუამავალს. ³ ღამის მწყემსობა.

პოსრედნიკი. (წყრომით) ბატონო, გთხოვთ ღონისძიება მომცეთ ჯერ ამას მოვუსმინო. (გლეს) რაო, რა სთქვი, როდის ჩამოგართო ვენახი?

მეორე გლესი. ერთი ათი-თორმეტი წელიწადი იქნება, შენი ჭირიმე!

ქვრივი. ჩემმა კაცმა...

ახალ მოსული მებატონე. ჩემო რძალო! დააცალე, რას გეეხირები ¹ ხოლმე ლაპარაკში.

ქვრივი. ვის დავაცალო, ვისა?.. ამ ტყლაპსა?.. ოჰ, დიდი რამ მომხდარა, თუ მებატონეს მაგისათვის ვენახი წაუერთმევია. კარგია, რომ ეგ თითონ ძალღზედ არ გაუცვლია. ვერ უყურებთ, რა დრო მოვიდა? რაზედ ჩივიან? აი, გეცოდნოდა, მე ვიცოდი, როგორც ძაღლის ლეკვებზედ გაგცვლიდით. დააცალე! უკაცრაოდ. მე ის არ განლაყარ, მითხრან: დაჯექ დაჯდე; მითხრან ადევ, ავდგე. კეთილშობილის ცოლს ნეძახიან, მე ჩემის თავის პატივი ყველგან ვიცი. (პოსრედნიკს) არა, თქვენგანაც მიკვირს, მაგისთანა ზღაპრებს ყურს როგორ ათხოვებთ? ვენახი ჰქონია და ბატონს წაუერთმევია. დიდი რამ მომხდარა, თქვენმა მზემ! როგორ გაუბედნია მებატონეს!.. (გლეს) მეზი კი დავაყარე თქვენს თავს!.. კიდეც რომ... სჩივიან. ვერ უყურებთ, ბატონზედ სჩივიან. აი, სად არის ის დრო, რომ ეხლა შენი ბატონი მაგისათვის არ გავაწყვენიებს და ფეხებიდამ თავამდე ტყავს არ აგაძრობს. კიდეც რომ სჩივის? უი, უწინამც დღე გაგჭრობიათ! (პოსრედნიკს) განა მაგათ საჩივარიც შეუძლიანთ მებატონეებზედ? მაგრამ რა! თქვენ მაგათი მხარე გჭერიათ და ყველაფერს ნებას მისცემთ, ვინ არის პატრონი!

პოსრედნიკი. (მოთმინებულიდამ გამოსული) მე იმოდენა მო-

¹ უადგილოდ ჩაერევი.

თმინება ვიქონიე, რომ თქვენს უსაქმო ლაპარაკს აქამდინ ყური ვუგდე. რადგანაც ეხლა ვხედავ, რომ მაგ უთავბოლო ლაპარაკს ბოლო არა აქვს, გთხოვთ ან თავი დაგვანებოთ და შინ წაბძანდეთ, ან დაბძანდეთ და ხმა აღარ ამოიღოთ, მინამ თქვენი რიგი არ მოვა.

ქვრივი. (სხაპა-სხუპით) ჩემმა გლეხმა ამ ორის კვირის წინად ქალი გაათხოვა, მღვდელმა უჩემოდ ჯვარიც დასწერა და საჩექმეს¹ არ მაძლევს. მე გთხოვთ საჩექმეც წამირთოთ, როგორც რიგია და კანონია, და მღვდელიც გააკრეჭინოთ. (გლეხებს) ოლოლო თქვენ!.. დავასწარით თუ არა! ჰი! ეხლა თუნდ საღამომდინ ვიჯდები. მე ჩემი კი შევასრულე და!.. ხმასაც არ ამოვიღებ. ო, თქვენმა მზემ, ეხლა ხმასაც არ ამოვიღებ. (ჯდება სკამზე და გამარჯვებულივით აქვთ-იქით იყურება).

პოსრედნიკი. (გლეხს) შენ, ჩემო ძმაო, ის ვენახი ველარ დაგიბრუნდება, რადგანაც შენ თითონ ამბობ, ათითორმეტის წლის წინად ჩამომართოვო.

მეორე გლეხი. დიად; წინად იყო ეგ ამბავი, -- კაცმა მართალი უნდა სთქვას.

ქვრივი. (თავის მაზღს მებატონეს) გაიგე, ჩემო მაზლო, ჩემო ძმაო! აი, მეხი კი დავაყარე მაგის კეთილშობილებას, ჩვენ სახლიდამაც გვაგლებს და მაგ ტილიან გლეხს კი «ძმაოს» ეუბნება.

მეორე გლეხი. მაშ მენა აღარა მეშველება-რა, შენი ჭირიმე!

პოსრედნიკი. თუ კანონზედ მივარდა საქმე, ვერაფერი, მაგრამ მე შენ მებატონესთან მოვილაპარაკებ, იქნება შევაბრალო და თითონ თავის ნებით დაგიბრუნოს.

¹ საჩექმე — გადასახადი იყო, რომელსაც თავისი დაქორწინების დროს ყმა უხდიდა მებატონეს.

მეორე გლეხი. მაღლობელი, შენი ჭირიმე, შენი. (გავა)-
ქვრივი. (თავის მაზლს ჩუმად) ვისი კაცია? (მაზლი ჩუმად
წუბნება, ვისიც არის) კიდევ იმიტომ!.. ის დიდკაცია, მაგის
ბატონი, და იმიტომაც მაგ ტურტლიანს¹ ვერა უშველარა.
მეც არ გამიკვირდა, გლეხი როგორ გაამტყუნა-მეთქი, —
თურმე ნუ იტყვი, იმისი ჰშინებია.

პოსრედნიკი. (პირველ მებატონეს) აი, თქვენი გლეხიც
ჩემს დაბარებაზედ გაიხლათ, რას უჩივით?

პირველი მებატონე. ვხედავ. მაგაზედ ჩემი ხუთი თუ-
მანი ყალანია² და აი, რამდენჯერ მითქვამს და არ მად-
ლევს.

პოსრედნიკი. (ამ მებატონის გლეხს) მართალია, რასაც
შენი მებატონე გიჩივის?

გლეხი. ჰაი, ჰაი, მართალია. (მებატონეს) მაგრამ, ბა-
ტონო. მაგისათვის რად შეიწუხეთ თავი. აკი მოგახსენეთ,
კავკავს ურმები გავისტუმრე და, რა წამსაც ჩამომივ-
ლენ, მაშინვე მოგართმევ-მეთქი.

პოსრედნიკი. მაშ, შენ თანახმა ხარ მიაართვა ეგ ფული?

გლეხი. ჰაი, ჰაი, მაშ არა? მაგისათვის ჩემს სულს
როგორ დავუმძიმებ. რაც თავი შემისწავლია, შენი ჭირი-
მე, მე ვინახავ მაგათა, მაგათის მაღლით ღმერთი მეც
ბლომად³ მადლევს. მე ჩემს მებატონეს როგორ ვუღალა-
ტებ, ღმერთი მაგათ მაგიერ მიხდის. (მებატონეს) ბატონო,
შენი ჭირიმე, რაკი ეგრეა და ძალიან გიჭირს, დღესვე
ავიღებ ვალადა და თქვენ კი არ შეგაწუხებთ. მეტყოდი,
შე დალოცვილო, თუ ძალიან გიჭირდა და ღვთის მოლა-
ლატე ვიქნებოდი, თუ თავი ქვას არ მენახა და არ მე-
შოვნა. მაგისთვის როგორ გაჩივლებდი? ვაი შენ, ჩემო
თავო!.. საჩივრად საქმეს როგორ გაგინდიდი!

¹ ჭუჭყიანს. ² გადასახადი, ბეგარა. ³ ბევრს.

პოსრედნიკი. ბარაქალა¹, რომ აგრე მუყაითი² ყოფილხარ შენის მოვალეობის აღსრულებისათვის; წადი, უშოენე და ჩაბარე.

გლეხი. ჰაი, ჰაი, ჩავაბარებ დღესვე! (მებატონეს) წამო-ბძანდები, ბატონო?

(მებატონე აღგება და გაჰყვება გლეხს).

ერთი მოხუცებული მებატონე. (თავის-თავად ხმამაღლა) ვინა სთქვა, — გლეხმა ჩვენზედ გული აიყარაო. მიუქარავს, ვინც ამას იტყვის დღეის შემდეგ. კაი კაცი ყოველთვის კარგი იქნება.

პოსრედნიკი. დიად. პატიოსანი გლეხი ყოფილა. (მოხუცებულს მებატონეს) ეხლა თქვენი საქმე უნდა გავარჩიოთ. ეს თქვენი ნაყმევი იაკო შაიაშვილი იძიებს თქვენგან ერთ რალაც მიწას საკუთრებად; აი, ნასყიდობის ქალაღლიცა აქვს (მიაწოდებს ქალაღლს).

მოხუცებული მებატონე. (ღიმილით) მე, შენი ჭირიმე, უწინდელი³ კაცი ვარ, კითხვა არ ვიცი. (გლეხს) იაკო! ევრა მიწაა?

იაკო შაიაშვილი. აი, შენი ჭირიმე, ღელის მიწას რომ ეძახიან, ჩვენებიანთ მიწის გვერდზედ, აღმა-დაღმა მიწა.

მოხუცებული მებატონე. ის განა ნასყიდა? როდენდელი?

იაკო შაიაშვილი. პაპი-თქვენისაგან უყიდნია პაპა-ჩემსა.

მოხუცებული მებატონე. პირველად მესმის. მაშ პაპი-ჩემის ხელი უნდა ეწეროს მაგ ქალაღლზედ. ცხონებულმა წერა კარგად იცოდა. ბიჭო და, თუ ნასყიდი იყო, ღალას³ რაღად მაძლევდი?

¹ ყოჩაღ, ღმერთმა გიშველოს. ² გულმოდგინე. ³ მიწის გადასახადს.

იაკო შაიაშვილი. ბატონი იყავ და გაძლევდი, მე რა წინააღმდეგობა შემეძლო. მენა და შენა იმისთანა ბატონ-ყმობა არა გვქონია, რომ ამელო თავი და სხვასავით მეჩივლა. ლალას რად გაძლევდი? იმიტომ გაძლევდი, რომ შენზედ მენა ჩემი ღლენი არა დამკარგვია-რა. ჩვენი ბატონ-ყმობა ბატონ-ყმობა არ იყო, სესხი და ვალი იყო: მენა შენ მინახავდი და მენა შენ გინახავდი. ჩვენთვის ბატონ-ყმობა არ გადავარდნილა, ისევ-ისე შენ ერთგულ იაკოდ მიგულე¹.

მოხუცებული მებატონე. მაშ თუ აგრეა, ჩემო იაკო, ეგ ქალაღი ჯერ ჩემთვის უნდა გეჩვენებინა. მე და შენში სხვა კაცი რა საჭირო იყო? ისეც მოგშველდებოდი. ეგეც რომ არ იყოს, ერთი-ორიოდ ღლის შავ მიწას როგორ დავიშურებდი შენთვის: შენი ღლენი ჩემს ერთგულემაში დაგილამებია.

იაკო შაიაშვილი. ნუ მიწყენ, შენი კენესამე. რა ვიცი! საშვილიშვილო საქმეა. მენა და შენ რომ ცას შევბერებულყავით, მაშინ არა მენაღვლებოდა-რა, შენთან არა გამიჭირდებოდა-რა. ვინ იცის, ჩვენ რომ აღარ ვიქნებით, რა მოხდეს? ქალაღს დამტკიცება უნდა. იქნება ტყუილიც არის, ვინ იცის? ნუ მიწყენ, შენი ჭირიმე! საშვილიშვილო საქმეა, ბატონო, და თუ მართლა წყენულობ², მალე მტერი შენ მოგიკვდეს, მალე იაკომ ეს ქალაღი შენის ჭირის სანაცვლოდ გახადოს: ორი ღლის მიწისთვის შენ დაგკარგავ?! ამ ფარატინას³ ჩვენს სიყვარულს როგორ დავარღვევინებ!

ქვრივი. (თავის-თავად ბუბუბუბებს) ოო, შე კრელო გველო, ფარისეველო! რა-რიგად უძვრება გულში!.. უი, ნეტავი ერთი შენი ბატონი მე ვიყო!..

¹ ჩამთვალე. ² გწყინს. ³ ქალაღის ნაგლეჯს.

მოხუცებული მეზატონე. მართალი ხარ, იაკო, საშვი-
ლიშვილო საქმეა. (ცოტა აღელვებით) მე აღარა მეთქმისრა.
(პოსრედნიკს) აბა, ერთი წაიკითხეთ, რა სწერია. აი, ბა-
ტონო პოსრედნიკო, პურ-მარილობა ბატონ-ყმობაშიაც
ყოფილა თურმე! (პოსრედნიკი ჰკითხულობს ქაღალდს)*

პოსრედნიკი. (ბოლოს) „ხელს ვაწერ უთრუთი...შვილი“

მოხუცებული მეზატონე. უთრუთი პაპა-ჩემი გახლ-
დათ. (გლუხს) მაშ რაკი აგრეა, თუნდ შენი ერთგულობა
და პურ-მარილიც არ მაზსოვდეს, მაინც-და-მაინც პაპი-
ჩემის ნაფურთხსაც არ ვულალატებდი. მე, მართალია,
ერთი ღარიბი აზნაურშვილი ვარ, ერთი-ორიოდ დღის
მიწა ჩემის სახლობისთვის დიდი რამ არი, მაგრამ, რაც
უნდა იყოს, პაპი-ჩემის სახელს მე მგვრად არ გავხდი.
მომიცია შენთვის, ჩემო იაკო, ღმერთმა კაი კაცობაში
გამოგიყენოს!

ქვრივი. (წაიბუტბუტება). მიუცია!.. მუხრან-ბატონი¹ მო-
ბძანდა და უწყალობა!.. დიად, სწორედ დაგიმადლებს
კი!..

მოხუცებული მეზატონე. (თითქო ვწყინაო) ყველას, ჩემო
დაო, თავისი თავი აბარია. მე მუხრან-ბატონი არა
ვარ, მე ერთი ღარიბი აზნაურთაგანი ვარ, რომელსაც
ერთი ლუკმა ღარიბული პური აქვს და ჰყდილობს,
რომ ის ლუკმა შეეგროს. დამიმადლებს, თუ არა, — ეგ თი-
თონ იცის. მე კი, როგორც მივლია, საფლავის კარებამ-
დინ ისევ-ისე ვივლი. (გლუხს) იაკო! მე და შენ, მგონი,
ერთმანეთზედ გულს არ ავიყრით!

იაკო შაიაშვილი. უწინ ჩემზედ მიწა გენახოს, შენი
ჭირი მენა ვარ, ჩემი ლხინი შენა ხარ, გულს როგორ
ავიყრი!

¹ მუხრან-ბატონი — მუხრანის ბატონი, დიდი მემამულე, ბაგრა-
ტიონთ ერთერთი შტო.

მოხუცებული მებატონე. (ლმობიერად) დაილოცა, ღმერთო, შენი სამართალი: გაუყრელს ვერავინ ვერ გაჰყრის! (პოსრედნიკს) აბა, შენი ჭირიმე, ერთი ქალაღი დაგვიწერეთ, ხელი მოვეუწერო, თორემ (სარტყელს ორივე ხელით იბღერტს და ღიმილით) ლამის უჭმელობით გავწყდე,

პოსრედნიკი. ეხლავე, ჩემო ბატონო! (პოსრედნიკი სწერს მორიგების ქალაღს და დაწერის შემდეგ ხმამაღლა ჰკითხულობს).

მოხუცებული მებატონე. ძალიან კარგი. (ჭვრივის მაზლს) მე წერა არ ვიცი, აი, ჩემი ხელი, ჩემ მაგიერ ხელი მოაწერე. (მებატონე ხელს აწერს.) ეხლა ხომ შეგვიძლიან შინ წავიდეთ?

პოსრედნიკი. შეგიძლიანთ წაბძანდეთ. მაღლობას მოგახსენებთ მშვიდობიანად მორიგებისათვის. გასაგონა-დაც სასიამოვნოა მაგისტანა სიტკბოებითი მეზობლობა, როგორიც თქვენ გქონიათ.

მოხუცებული მებატონე. მაგას ნუ ბძანებთ,— სასარგებლოა, სასარგებლო, თორემ ჩემს სიტყვას პოიგონებთ. (გლუხს, მზიარულად) წამო, იაკო, ერთი ჩვენ კაკალ ქეჟმ ჩავსხდეთ და ერთი კიდევ ხელახლად დავიძახოთ მე და შენ: „ბატონისა ვარ ლაღი ყმა, მტერო, არ შეგეპოვები“-თქო და სხვამ რაც უნდა სთქვას. მშვიდობით! (გლუხიცა და მოხუცებული მებატონეც გადიან).

პოსრედნიკი. (მესამე გლუხს) შენ ამათი (უჩვენებს ჭვრივის მაზლზედ) ნაყმევი არა ხარ?

მესამე გლუხი. ჰაი, ჰაი, რომ მაგათი ვარ.

ჭვრივი. (თითქო თავის-თავს ელაპარაკებაო მწუხარებით) უი, ამ ღღის მნახველს! ნაყმევიო და არა ყმაო!.. ღმერთო! რას შეგვასწარ!..

პოსრედნიკი. ეს თქვენი ნაყმევი მოგახსენებთ, რომ ამ წლის თებერვალში სამის ღღის¹ მიწა ჩამოგირთმევიათ.

¹ ღღიური, ე. ი. რაც ერთ ღღეს მოიხვნება.

ქვრივის მაზლი. მართალია. ჩემია და ჩამოვართვი ყოვლად მოწყალე ხელმწიფის ბძანებითა.

პოპრედნიკი. სწორედ ვერ შეგიტყვიათ: გამოცხადების დღის აქეთ მებატონეს მთავრობამ ნება არ მისცა, რომ გლებს ჩამოართოს რამე; ვიდრე დებულების ¹ ოქმი დაიწერება, იმ დრომდე გლებს ის უნდა ეჭიროს, რაცა სჭერია.

ქვრივის მაზლი. ოქმი დიდი ხანია, თქვენმა მზემ, დაწერილი მაქვს და ყუთშიაც მიდევს. მეფე ერეკლეს ოქმია. რომ გაშალოთ, ამ ოთახს თავიდან ბოლომდინ გასწვდება, თორმეტი მეფედ-მეფის ბეჭედი აზის, ხონთ-ქარსაც ² ხელი უწერია. აი თორემ ჩემმა რძალმა კარგად იცის.

ქვრივი. როგორ არ ვიცი? იმითი გვიდგა სული, თორემ ჩვენ რა ვეჩნებოდით. ის რო არა გვეჩნდეს, ხომ სულ ყველაფერს ჩამოგვაცილიდით და ამ დასამიწებს მისცემდით.

პოპრედნიკი. მე მაგ ოქმს არ მოგახსენებთ.

ქვრივის მაზლი. სხვა ოქმი კი, სწორედ მოგახსენო, ჩვენ არა გვაქვს. არა, ჩემო რძალო, მგონია, არა გვაქვს?

პოპრედნიკი. რასაკვირველია ის ოქმი, რომელსაც მე მოგახსენებთ, თქვენ არ გეჩნებათ. ეხლა უნდა დაიწეროს. იმას დებულების ოქმს ეძახიან, რომელშიაც გამოცხადებული უნდა იყოს თქვენგან რა ერგება გლებს და გლეხისაგან რა გარდასახადი გერგებათ თქვენ.

ქვრივის მაზლი. თქვენც არ მამიკვდეთ, ჩემგან გლებს არა ერგოს-რა, და თუ იმისგან მარგუენბო რასმე, ეგ თქვენ იცით. ქალაღდის დაწერით რომ არ შეგაწუხობთ,

¹ გლეხთა განთავისუფლების შემდეგ შედგენილი ოქმი მებატონისა და გლეხთა ურთიერთ ვალდებულებაზე. ² სულთანი, თურქეთის მეფე.

განა უქალაღლოდ კი არ დაგჯერდებით. ერგოს რამე!.. რა უნდა ერგოს ჩემს ყმასა ჩემგანა? რა ჩემი ძმა არის? შენც არ მამიკვდე, მე ახალი ოქმი არ ვინდომო, აბა რა? მეფე ერეკლეს ოქმი იქით მიაგდეო და ახალი დაწერეო. ყოვლად მოწყალე ხელმწიფემ ინება, ყმა გაანთავისუფლა, მიწაო, ბძანა, ბატონისა არისო. მე ჩემი ჩამაბარეთ, მაგას თავისი თავისუფლება მიეცით, აღარც ოქმი და აღარც დავიდარაბა ¹. მშვიდობით და გამარჯვებით! არა, ჩემო რძალო?

ქვრივი. დიად, თქვენმა მზემ! თუ მართალი გნებავთ, მართალიც ეგ არის.

პოსრედნიკი. მცირე მამულიანი მებატონე ხომ არა ბძანდებით? სულ რამდენი დღის მიწა გექნებათ?

ქვრივის მაჴლი. (ასე გგონია, ეწყინაო) მცირე მამულიანი რად ვიქნები? (ტრაბახობით) მე, სულ ცლტა რომ ვსტყევა, ერთი ოთხას-ხუთასიოდ დღისა მეტი მაინც მექნება.

ქვრივი. (პოსრედნიკს) წიგნში ჩაწერეთ, შენი ჭირიმე, ჩემის ობლების ნუგეშო, რომ ნახევარი ჩემის ობლებისა არის.

ქვრივის მაჴლი. ეხლა, ჩემო რძალო, რა არი, მაშინვე პირში მივარდები ხოლმე კაცსა. (ჩუმად) ვატყუებ.

ქვრივი. (ჩუმად) მეტყოდი, შე დალოცვილო, ხმას ამოვიღებდი? (ხმა-მაღლა) დიპლ, მარტო მაგის წილად ხუთასისა რომ არ იყოს, არც კი ბევრიო ნაკლები იქნება. მაგრამ მაინც-და-მაინც კი ერთი მაგოდენა ჩემს ობლებს უნდა ერგოს. წიგნში ჩაწერე, შენი ჭირიმე, რომ მთავრობამ იცოდეს.

პოსრედნიკი. მე იმისთვისა გკითხეთ, რომ, თუ ვინიცობაა სამოცს დღეზედ მეტი არ გექნებოდათ, მაშინ ნება

¹ აქ — დავა, გაწვალება.

გქონდათ ამ ორის წლის შემდეგ თქვენის ნაყმევებისათვის ჩამოგერთოთ მიწები სრულიად, და ეხლა კი ჩამორთმევა მაინც-და-მაინც არ შეიძლება.

ქვრივის მაზლი. (წყრომით) რა არის, ჩემო რძალო, პირში მომვარდები ხოლმე და ადამიანს სიტყვას არ მოაფიქრებინებ. აბა, სადა გვაქვს ოთხას-ხუთასი ღლისა, რომ მოჰყვები ხოლმე.

ქვრივი. მერე ვინ ამბობს, რომ გვაქვსო? არც ხუთასისა იქნება და არც ოც-და-ათისა, ორივეს წილს მოგახსენებ. ხუ... თა... სი... კი არა! ნეტავი იყო და, დაე ამ დასამიწებსაც პრგებოდათ.

პოსრედნიკი. მაგას მერეც გამოვიძიებთ. ეხლა კი თქვენ ის სამის ღლის მიწა თქვენს ნაყმევს ისევ უნდა დაუბრუნოთ.

ქვრივის მაზლი. რატომ? მიწა ხომ ჩემია. ასე არ ინება ყოვლად მოწყალე ზღმწიფემ?

პოსრედნიკი. დიად, თქვენია.

ქვრივის მაზლი. თუ ჩემია, მევე მამეცით; მინდა, რომ ჩემი იყოს. მე მინდა ჩემი მიწა მევე მოვიხმარო. ხათაბალა¹ შენია და შენი კი ნუ იქნებაო, გაგონილა!

პოსრედნიკი. თქვენია, მაგრამ მთავრობამ გლეხის ნაჭერი მიწები ისევ გლეხებს მისცა სახმარებლად, რომ თავის ცოლ-შვილი გამოკეცოს, ზღმწიფისა და მებატონის ხარჯს გაუძღვეს და თქვენ კი, იმას ნიშნად, რომ მიწები თქვენია, დაწესებული გარდასახადი უნდა მოგარიოს.

ქვრივის მაზლი. არ მესმის. ერთი ეს მიბძანე: მიწა ვისია?

პოსრედნიკი. მოგახსენებთ, მებატონისა-მეთქი.

ქვრივის მაზლი. თუ მებატონისაა, გლეხს რაღად აძლევთ? მაშ სახელი ჩემი ყოფილა და სახრავი კი იმისი.

¹ ზბედურება, განსაცდელი.

პო, ეხლა კა მიგზედი, რალას მაწვალეზ, შე დალოცვილო.
აგრე მეტყოდი, რომ შენი არ არის-თქო.

პოსრედნიკი. (მოთმინებიდამ გამოსულსავით) ერთის სიტყვით, ის სამი დღის მიწა, რომელიც თქვენ, თქვენისავე სიტყვით ამ თებერვალში ჩამოგიროთმევიათ, გლეხს უნდა დაუბრუნოთ.

ქვრივის მაჴლი. მაშ ის მიწა სწორედ უნდა დაუბრუნდეს?

პოსრედნიკი. ყოვლის უარის უთქმელადა. და თუ ჩამოსართმევია, თითონ კანონი ჩამოართმევს თავის დროზედ.

ქვრივი. (თავის მაზლს) აკი გითხარ, დაბალი ღოზე გნახამეთქი. რატომ იმ გლეხკაცს არ დაუბრუნა ვენახი, თუ აგრეა?

ქვრივის მაჴლი. მე, მგონია, კანონი დიდისა და პატარისათვის ერთი უნდა იყოს. წელან იმ გლეხს უბძანე: რაკი ბატონს ვენახი ჩამოურთმევია, არა გეშველება-რაო, — და ეხლა მე მიბძანე: რაკი ჩამოგიროთმევია, უნდა დაუბრუნოვო. ეს სადაური სამართალია?

პოსრედნიკი. იქ სხვა გარემოება იცო და აქ სხვა არის.

ქვრივის მაჴლი. სულაც არა. იქაც ჩამოართმევია და აქაც. იქ უფრო ძნელიც არის, რომ კაცს გაშენებული ვენახი ჩამოართოს კაცმა და ჩემს კაცს კა, ჩემს საკუთარს ცარიელს სახნავ მიწაზედ, რა ოფლი დაზარჯვია. არა, ჩემო რძალო?

ქვრივი. დიად, თქვენმა მზემ, თუ მართალი გინდათ, მართალიც ეგ არის.

პოსრედნიკი. ეგ ხომ აგრეა, მაგრამ ის კი დაგავიწყდათ, რომ იქ უწინვე ყოფილა ჩამოართმეული, აქ კი გამოცხადების შემდეგ.

ქვრივის მაჴლი. (თითქო გაუხარდალ) დიად, კარგი და პატიოსანი! ეგ კარგად ბძანე. მანდ დავდგეთ. მე ჯვარზე

და სახარებაზედ დავიფიცავ, რომ როცა მე ის მიწა ჩამოვართვი, გამოცხადებული არ იყო ბატონ-ყმობის გადავარდნა. ჩვენკენ მაგის ჩამი-ჩუმიც არა ყოფილა.

პოსრედნიკი. გამოცხადება იყო 1864 წ. გიორგობის¹ რეასა.

ქვრივის მაზლი. აი, ქალაქში რომ გამოაცხადეს?

პოსრედნიკი. დიალ.

ქვრივის მაზლი. მეც მაგას მოგახსენებ, რომ მაშინ მე იქ არა ვყოფილვარ, ის ერთი შვილი მყავს — უკაც-რაოდ, რომ თქვენთან ვიფიცავ — ის ერთად-ერთი შვილი არ მამიკვდება, მაშინ მე იქ არა გხლებივარ. აი, თუნდა, კარგია მოწამეც აქვე მყავს, ჩემს რძალსა ჰკითხეთ, არა, ჩემო რძალო?

ქვრივი. დიალ, სწორე ბძანებაა. განა არა, მე კიდევ ვუთხარი: ჩემო მაზლო, წავიდეთ-მეთქი, წავიდეთ-მეთქი, ჩემო მაზლო! ჩვენც ყმები გვყავს, ერთი შევიტყოთ, რა ამბავია-მეთქი. ეხლა ხომ მოგეხსენებათ ჩვენი ქართველე-ბის ამბავი: დაზარდა², არ წამოვიდა. ბოლოს კი დახე, დედაკაცის ჰკვას რომ არ აჰყვა, რა კარგად გამოვიდა! რაკი რომ გამოუცხადებდნენ, მიწას გლეხს ხომ ველარ წაართმევდა!

ქვრივის მაზლი. (თავმომწონედ) მე კი არ ვიცოდი! კაცს შორმხედველობა უნდა ჰქონდეს!.. განა არა, ზედ გადამაკვდა ჩემი რძალი და მაინც არ წავედი.

პოსრედნიკი. შესაძლოა, რომ იქ არ ჰყოფილიყავით. მერე მაგით რაო?

ქვრივის მაზლი. ისა, რომ მე არ გამომცხადებია, მგონი ცხადია.

პოსრედნიკი. თქვენ გამოცხადებიათ, თუ არ გამოცხადებიათ, ეს კანონისათვის სულ ერთია. მხოლოდ ამას

¹ ნოემბერს. ² დაეზარა.

მოგახსენებთ, რომ გიორგობის რეას 1864 წ. აქეთ არა
მეზატონეს ნება არა აქვს გლახს ჩამოართოს რამე.

ქვრივის მასლი. ეჰ, თქვე დალოცვილო, კანონი თქვენს
ხელშია, და როგორც გინდათ, ისე ატრიალებთ.

ქვრივი. ოლონდაც, ოლონდაც!..

პოსრედნიკი. მე განაჩენს დავწერ და, თუ უკანონობას
რასმეს ჰხედავთ, ზედ დააწერეთ, რომ კმაყოფილი არა
ხართ და მერე იჩივლეთ.

ქვრივი. ბევრს რასმე ვხედავთ, მაგრამ გამგონი ვინ
არის?

ქვრივის მასლი. ეჰ, შე დალოცვილო, სად ვიჩივლო?
ასე გგონია შვიდი შკოლა გამეთავებინოს, ჩემს გვარს
ძლივ დავწერ ხოლმე. აძლევთ, მიეცით, ღმერთმა მშვი-
დობა მოგცეთ. (ქვრივს) შენ კი მიყავ ეს საწმე, ბებრუ-
ხანავ! მაშინვე კი მიმოწმა — ხუთასი დღისაო. სადა გვაქვს
ხუთასი დღისა? აბა სადა გვაქვს?

ქვრივი. რაო, ბებრუხანაო! უი შენ თვალებს!.. აი,
კარგია, რომ მოწამე მყვანდა. (პოსრედნიკს) ჯერ ამან არა
სთქვა, თქვენი ჭირიმე, ხუთასი დღისაო? (პოსრედნიკს სიცი-
ლი მოსდის.) არა, ნუ კი იცინით, სწორედა ბძანეთ: ამან
არა სთქვა? ამ ნიშნით, მე სიტყვა მოვუჭერი კიდეც: ნა-
ხევარი ჩემის ობლებისაა-მეთქი. მერე, როცა მაგანა
სთქვა — სადა გვაქვს მაგდენიო, აკი მეცა ვაქვე — სადა
გვაქვს-მეთქი. ესე არ იყო?

ქვრივის მასლი. ესე იყო, თუ არ იყო, მე ვიცი შენი!..
(გაჯაფრებული გადის).

ქვრივი. (წამოხტება და კარებიდან მისძახის) შენ იცი, მე
ვიცი ყურებზედ ხახვს დამაჭრი, ბაიყუშის ბაიყუშო!¹
(შემობრუნდება და პოსრედნიკს) საშინელი ცრუ რამ არის ეგ

¹ გაუგებელი; უბადრუკი.

წყეულ-შეჩვენებული. არ გამომცხადებიაო! სტყუის, თქვენ-
მა მზემ, გამოსცხადებია კიდეც და ყველაფერი. მაგისაგან
გლუხკაცებს მოსვენება არა აქვთ. მე რომ თქვენი ვიყო,
ციხეში ჩავსამეფინებდი, ერთი ბუნტი კაცია, ავის პირის
პატრონი. არ გამომცხადებიაო!.. თქვენც ლამაზად მიუხე-
დით. მგონი, მე რომ განიშნეთ, ტყუის-მეთქი, მაშინ მი-
უხვდით. ვის ატყუებს? თქვენ გატყუებთ? აი, ეგ მურტა-
ლი, ეგა!.. კარგად უყავით, რომ გაამტყუნეთ. მაგისთანა
კაცს ეგრე უნდა. (დაბლა ხმით) ეგ, სწორედ მოგახსენო,
ქურდიც არის, საციმბიროა.

პოხრედნიკი. მაგას თავი დაანებეთ, თქვენ თქვენი
საჩივარი ბძანეთ.

ქვრივი. (წამოდგება ფეხზედ სკამიდან და მოწიწებით) ეხლა
მე მოგახსენო, ჩემო დიდებულო ხელმწიფე, ბრძენო და
ბრძენთა-ბრძენო, ქვრივ-ოხრის გამკითხავო ¹, ობოლთა
მწყალობელო, მაღალო და სვიანო ², უხვო და მდბა-
ლო! ამ ორი კვირის წინათ ჩემმა ნაყმევმა თავისი გომბიო
გოგო გაათხოვა, ერთ ვიღაც ოხერს მისცა, ერთ თავის-
თანა მუტრუქს. მივუვხანე ჩემა გოგო და შეეუთვალე:
ეხლა, ქალს რომ ათხოვებ, საჩექმეს არა ნაღვლობ-მეთქი?
ყურიც არ შეებღერტა. ეხლა მე თითონ მიუუვარდი
და ვუთხარი: საჩექმეზედ რას ამბობ? წადიო, საიღამაც
მოთრეფულხარ, იქავაო, სწორედ ამ სიტყვით მიბასუხა,
თქვენზედ მიწა არ მენახოს. აბა, ჩემი მაზლი ხომ არა ვარ,
ან იმისი გომბიო ცოლის ამხანაგი, რომ ტყუილი მოგახ-
სენო: სწორედ ეგრე მითხრა. ეგ კიდეც არაფერი. შემოი-
ყარა, ბატონო, ჩემ-წინ დოინჯი ³ მეზრან-ბატონივით,
ამიწია ჩემ ოვალ-წინ და დამიწია მხრები, ჩემ-წინ, ჩემ-

¹ მშველელი, დამხმარე. ² ბედნიერო. ³ დოინჯი — ორივე ხე-
ლის წელზე შემოწყობა.

წინ, თქვენმა მზემ. აბა, თქვენი ჭირიმე, ეხლა რო მაგაებს მეუბნება და მაგაებს სჩადის, მეფე ვახტანგის კანონებს და რჯულს არღვევს, მერე რაღასა იქმს, როცა თავისუფლება, ღმერთმა კი ნუ დაასწროს, როცა თავისუფლება უფრო ძვლებში გაუჯდება. არა, თქვენვე თქვენის მაღალ-გონიერებითა ბძანეთ. მერე რაღასა იქს? მე რომ თქვენი ვიყო, აბა ჩემგან ჰკვა რად გესწავლებათ, მაგრამ მე რომ თქვენი ვიყო, იმას ერთი ლამაზად მივტყეპდი რუსულის წყებლითა, იმ საჩექმეს ერთი-ორად წავართმევდი და მომიგდებდი მე საცოდავსა, ერთს ჭკრივ-ოხერს, ობლების პატრონს. მაღლიც მაღლად ჩაგეთვლებოდათ და მეც, ჭკრივ-ოხერს, მეფე ვახტანგისაგან დაწესებულს, დაბეჭდილს და დამტკიცებულს კუთვნილს მიბოძებდით და თქვენის გაჩენის დღეს მალოცვინებდით. იმას კი ერთ ლაზათიანად მიეჯოხავდი, რომ მეორედ აღარ გაებდნა, თორემ ერთი ბუნტი კაცია. ეგენი, ჩემო დიდებულო ზეღმწიფევე, ღორის ტილივით არიან, ფეხზედ რომ დაისვათ, თავზედ აგაცოცდებიან. თქვენ მაგათ კარგად არ იცნობთ, ო, თქვენმა მზემ. (ამ დროს შემოვა ამ. ჭკრივის ნაყმევი. ჭკრივი დაინახავს თუ არა, სიტყვას გასწყვეტს და გაკაპასებული შეუტევს გლეხსა) რაო, რისთვის მოეთრიევე, შე ძაღლის ნათრევო! აიღვით განა ენა! დამაცადე, თუ შენი ცოლი, ის გველის წიწილა, ძაღლებს არ ვათრევინო.

გლეხი. აი, შენი ჭირიმე, ამისათვის გიახელ. აღარა გვაქვს, ბატონო, ამისაგან მოსვენება. აქაო და ზეღმწიფემ რად გაგანთავისუფლათო, ლამის ლანძღვითა და თრევით მთელი სოფელი აპყაროს¹. ზეღმწიფემ გაგვანთავისუფლა, ჩვენი რა ბრალია!..

ჭკრივი. მაშ ვისი ბრალია, მაშ ვისი ბრალია! (პოსრდენიკს) სწორედ ამათი ბრალია, თქვენზედ მიწა არ მენა-

¹ გადასახლოს.

ხოს! (გლახს) არზა¹ არზაზედ რომ გააქრელეთ² და ჩუმ-ჩუმად სამართალში დაძვრებოდით — ბატონები აღარ გვინდაო, მითამ არ ვიცით, განა!.. აი, შე წუწკის შვილო! რაო? მითამ ჩვენ წავედით და ვითხოვეთ: ყმები ჩამოგვართვითო! (პოსრედნიკის) მე რომ თქვენი ვიყო, ამ სიცრუვისათვის ციმბირში დავაკარგვინებდი. დახე, ჩვენ გვაბრალებს, ქვეყნის ცოდვა ჩვენ უნდა დაგვადვას კისერზედ; ბუნტია, მა რა არის? ო, თქვენმა მზემ, ბუნტია!..

გლახი. (ხვეწით პოსრედნიკს) ერთი წამალი რამ დამდევი, აგრემც ღმერთი გადღეგრძელებდეს. ერთი ამას კი მომაშორეთ და, რაც გნებავდეთ, ის მიყავი. ამის წყევლისა და ქოქვისაგან სოფელს კი ველარ უზეირნია და. წამოხტება დილით, გამოვა დერეფანში, ამფელს და ჩამომფელს სწყევლის და თან მისძახის ხოლმე: გიხარიანთ განაო, გიხარიანთ განაო! აი, თქვე ასეთებოო, აი, თქვე ისეთებოო. მენა ხომ რაღა? დღე არ გავა ცოლ-შვილი არ დამიწიოკოს. ერთი, ღმერთი გადღეგრძელებდეს, გადამასახლეთ საითმე და ამ ჯოჯოხეთს კი მამარჩინეთ³.

ქვრივი. (შეტევით) რაო? გადაგასახლონ? ვინა? ვის შეუძლიან შენ გადაგასახლოს? მაშ მეფე ერეკლეს ხსენება ქვეყანაზედ აღარა ყოფილა; მაშ იმისაგან ბოძებულს თორმეტ მეფეთ-მეფის ბეჭდიან ოქმსა ძალა აღარა ჰქონია. აბა იქა სწერიხარ, რომ შენ შენის შესავლითა და გასავლითა ჩემი ყურმოჭრილი ყმა ხარ. თუნდა რომ აქავ შუაზედ გასკდე, ეგრეა.

გლახი. აღარა ვართ, ქალბატონო, თქვენი ყმები, არა და არა.

ქვრივი. უი, შე ძაღლის ნაშენო, იქ ჩემ სანეხვეში ჩაგარჩობ მურა ძაღლსავითა! (პოსრედნიკს) არა, მოწყალეო

¹ თხოვნა. ² ლამაზად დასწერეთ. ³ გადამარჩინეთ.

ხელმწიფევ, თუ ეხლა ეგენი არიან ჩვენი ბატონები, ერთი გვიბძანეთ, თუ არა და, რაზედ მალანძღვინებთ, თქვე დალოცვილიშვილო, ამ დროულს დედაკაცს, პატიოსანის აზნაურიშვილის მეუღლესა. ამ ძაღლის ნაშენისაგან როგორ უნდა მეკადრებოდეს, რომ ეგ მეუბნებოდეს — თქვენი ყმა აღარა ვარო.

პოსრედნიკი. (აულხედ-მოსული) მე მაგ უშვერისა და ურიგო ლაპარაკისათვის თქვენ, თქვენო კეთილშობილებავ, ჯარიმად სამს მანეთს გახდევინებთ, და თუ კიდევ არ მოიშლით, სამართალში მიგცემთ. მოთმინებილამ გამოგყევართ.

ქვრივი. (მართლა შემკრთალი) რაღა, ჩემო დიდებულო ხელმწიფევ, მე თქვენთვის ცუდი სიტყვა არ მომიხსენებია. მე ამ პირუტყვს ვეუბნები. ნუ ინებეთ გაჯავრება, ჩემო მაღალო ხელმწიფევ! სამი მანეთი არა ბძანეთ, აი, იმ ჩემს გლეხს ერთი სამად საჩეჭმე წავართვათ, როგორც დალოცვილი მეფე ვახტანგის კანონი ბძანებს, — სამი მანეთი კი არა, ექვსი თქვენ ინებეთ, დანარჩენი მე მიბოძეთ. ღმერთმანი, კანონისა მორჩილი არა ვარ, და? ეს გლეხი კი საშინელი ნურტალი¹ რამ არის. დახე, მე უნდა მეჩივლა და ამან არ დამასწრო!.. საკვირველია, სად შეიტყობენ ხოლმე. ეს რაც ბატონ-ყმობის გადადარდნის ხმა ჩამოვარდა ქვეყანაზედ მეზად, ეს წუწკის-შვილები სწორედ გულთმისნები შეიქნენ... იმ დღეს, აი დიდი წვიმები რომ გახლდა, — მიწურმა ბანმა² ველარ დაიჭირა. გამოვედი გარეთ. — ეს ძაღლ... კინაღამ არ წამცდა — ეს გველხოკერა იქვე ჩემთან ახლო დგას. დავუძახე და ისე ტკბილად დედა-შვილურად ვუთხარი: შვილო გიორგი-მეთქი, (გლეხს) გაგიწყრეს წმინდა გიორგი, (პოსრედნიკს) შვილო

¹ საზიზღარი, ბილწი. ² სახლის სახურავმა.

გიორგი-მეთქი, თქვენზე მიწა არ მენახოს, სწორედ ამ სიტყვით: შვილო გიორგი-მეთქი, ჩემო კარგო და პატიოსანო-მეთქი, თქვენმა მზემ, სწორედ ამ სიტყვით, ერთი ზოდი და შენის ლამაზ-ლამაზ, მადლიან თათებითა ნიჩაბი აილე და ბანი დამიტკეპნე, შენებურადა, მითამ მე დედა ვარ-მეთქი და შენ ჩემი შვილი-მეთქი, ავრემც ღმერთი ჩემდროულად მოგყრის-მეთქი, — სწორედ ამ სიტყვით, თქვენმა მზემ. ეხლა, რა არის-მეთქი? (ჩაფიქრდება და ალფრსის სიტყვებს იგონებს და ვერ მოუგონია) ეხლა ბევრი რამ ისე ღლამაზ-ლამაზი მარგალიტით სიტყვები ვუთხარი, ისე დედა-შვილურადა, როგორც მოგეხსენებათ ჩემი ამბავი, დაყვავებით¹ და ღოლიობითა², მაგრამ რა? მეგელს სახარება თუნდა წაუკითხე, თუნდა არა. მომყო, ბატონო, პირი — აი ამოვესოს მაგას შავი მიწით პირი — მომყო, ბატონო, პირი, ასე გამხადა, ასე გამხადა, რომ რაღა მოგახსენროთ. რა ვიცი რაები არ მაქადრა, თქვენზედ მიწა არ მენახოს. აბა ეგ მოსათმენია? მაგრამ რაკი სახარებაში (გლესს) — გაგიწყრეს იმისი მადლი — (პოსრედ-ნაკს) რაკი სახარებაში სწერია, — მოთმინებითა თქვენითა მთიპოვეთ სული თქვენიო, მეც მოვითმინე, ავიკარ პირი. აბა, ხომ მოგეხსენებათ დარბაისელი³ კეთილშობილის დედაკაცის ამბავი, ჩემს თავს რად ვაკადრებდი რომ მაგ ძაღლ... კიდევ კინალამ არ წამომცდა — მაგ ორფხა მუტრუქს სიტყვით შევბოდი. ავიკარი პირი, ეს კი ვუთხარი: კარგი შვილო-მეთქი, ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს-მეთქი — სწორედ ამ სიტყვით — თქვენმა მზემ, ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს-მეთქი, გაუწყრეს მაგას ღმერთი. როგორც მოგეხსენებათ ჩემი ამბავი, ისე დედა-შვილურად ვუთხარი, მშვიდობიანად, მაგრამ რა? განა მაგათზედ ტკბილი და გულმტკიცეული სიტყვა გასჭრის?! ესე გახ-

¹ ალფრსით. ² მოფერებით. ³ დინჯი, პატივსაცემი.

ლდათ, ჩემო მოწყალე ხელმწიფე! ეხლა მე ვიცი, თქვენ ამ უბედურის-შვილს დააპერინებთ, ციხეშიაც ჩასომთ, მაგრამ ამას კი გეხვეწებით — ბევრს ნუ აცემინებთ; აზიზადა¹ მყავს გაზრდილი, მაგას — ერთი ორმოც-სამოციოდე რუხის წკებლა ჭირადაც და ლხინადაც თავსაყრელად ეყოფა. რა ვქნა? ჩემი გაზრდილია, მაინც მებრალება. გთხოვთ უმორჩილესად, მაგაზედ მეტს კი ნუ დააკვერეინებთ. რაც უნდა იყოს მე ეგენი, ეგ გველის წიწილები, მაინც ჩემად მეგულებიან, შეილებსავით დაგვიზრდია. დიდი სიბრაღელი მაქვს. ეგრე, გეთაყვანე, ბევრს ნუ აცემინებთ. თუ სამოცი გეცოტავთ, ერთი ოცოდე კიდეც მოუმატეთ, არა უშავს-რა. მაგაზედ მეტს კი... აი, მუხლმოდრეკითა გთხოვთ — ნუ გადააჭარბებთ. ეს კია, რომ რუსს უნდა დააკვერეინოთ როზგები. თორემ ქართველი, ხომ მოგეხსენებათ, მაგისტანებში ქალაჩუნა არის, ისე ვერ დაჰკრავს, როგორც ზაკონი და კანონია. ამასაც, თქვენმა მზემ, მაგისტვის ვამბობ, თორემ ცემა ცემად ჩაეთვლება და ეგ კი ისევე-ისე ვირად დარჩება. კიდეც მეორედაც გაბედავს და იტყვის: დაე მცემონო, ხომ არ მეტკინებაო. და ეგრე გული წაუხდება და მაგის წახდენა მე არ მინდა, შეილივით გამიზრდია; ჩემი ამაგი ფუჰად² ჩაივლის. ეხლა, არ იქნება, რომ კიდეც ჩვენ, მებატონებმა, არ ვიფიქროთ მაგათვისა. მაგათ ხომ ღმერთმა თავისი ჭკუა არ მისცათ. (გლესხ) აი, დაგიდგა ეგ თვალი, ხომ ყელს გვაპრევიანებთ ჩვენა, მაგრამ ჩვენ კიდევაც იმოდენა გულის-ტკივილი გვაქვს თქვენი, რომ ჩვენ ზრუნვასა და ცდას მაინცა-და-მაინც არ გაკლებთ. (პოსრდენიკს) ეგრე, თქვენს თავს ვენაცვალებ, ოთხმოცი იყოს, მეტი კი არა.

1865 წ.

¹ სათუთად, ნაზად. ² აწოდ.

სერჩიშელაშვილი

პატარა ამბავი

20. ი. ჭავჭავაძე.

I

შუა ზაფხული იყო. მინდვრები და ქედები გოლვას სულ მთლად გადაეჰკნო და ფერი ეცვლევინებინა. იმ დღეს, რა დღიდანაც ვიწყებთ ჩვენს ამბავს, ასეთი ცხარე მზე სწვავდა ქვეყანას, ასეთი პაპანაქება იდგა, რომ დედამიწას ბული ასდიოდა, თითქო გახურებული თონეაო. კაცი სიცხისაგან დაოსებული ¹ ძლივს სულს იქცევდა. ამისთანა დღეს საქონელ-გამოშვებულნი ღვინის ურმები იდგნენ მწკვრივად ლოჭინის ხევის ² პირს. ხევში წყალი გოლვისაგან ისე მილეულიყო, რომ ძლივსლა მოიპარებოდა ქვებთა შორის რიყეზედ. საცოდავი მეურმეები, ქანც-გაწყვეტილნი ³ სიცხისაგან, გულდაღმა გამოტვილიყვნენ კონკილაზედ ⁴ აყენებულ ურმებ-ქვეშ. ყველას ეძინა, — მარტო ორიოდ ბიჭი, კალთებ-აწეულნი იდგნენ გუბის პირას და ხის ჯამეებით ასხამდნენ წყალს პირდაღებულს, დასიცხულს კამეჩებსა, რომელნიც გუბეში ეყარნენ. აქეთ, პატარა მოშორებით, თავი მოეყარათ ხარებსა, ჩამდგარიყვნენ გუბის პირას. თვალებ-დახუჭულნი იცოხნებოდნენ და კუდით იგერიებდნენ მოუსვენარ ბუზებსა.

მზე გადაიხარა; თბილმა შეგუბებულმა ჰაერმა მოძრაობა დაიწყო. იმ ენაჩავარდნილმა ადგილმა გაიხმაურა. აიშალნენ მეურმეები თვალების ფშვნეტითა; პირზედ წყალი

¹ დაქანცული. ² ტფილისის ახლოს, კახეთის გზაზეა. ³ ღონე-გამოლეული. ⁴ ურმის თავის დასაყენებელი ხე.

შეისხეს და შესაბამელად მორეკეს საქონელი, რომელიც სიცხის გატეხაზედ მინდვრად გასულიყო და სცოხნიდა გოლგისგან გამხმარს ბალახსა. „ჰოო, ხიო, პატრონ-ძალლო, ...“ და სხვა ამისთანა და ამაზედ უარესიც ისმოდა მეურმეების ხმაურობაში. როცა შეაბეს და წინა მეურმემ შოლტი¹ გამართა, რომ ხარებს გაუტყლაშუნოს და დასძრას ურემი, მაშინ უეცრად ხევის ყურედამ ორი ყმაწვილი გამოვიდა გზაზედ. ორივეს ტანზედ სალდათის მაუდის «კურტკები» ეცვათ. ერთს მათგანს თავზედ ეხურა უშველებელი ჩერქეზული ქუდი. ქუდი ისე ჩამოფხატოდა თავზედ, რომ ცხადი იყო, ქუდის პატრონი სხვა ყოფილა და მხმარებელი სხვაა. მეორეს ეხურა სალდათური უწინდებური უკაზიროკო ქუდი.

ჩერქეზულ ქუდიანი თექვსმეტ-ჩვიდმეტის წლისა იქნებოდა, მეორე ან თოთხმეტისა, ან ხუთმეტისა. უფროსის სახე არ იყო ძალიან მარილიანი: იმისი სხარტე და ფირფიტა ნიკაპი, იმისი წვრილი, სწრაფი და მოუსვენარი თვალი, ჩქარ-ჩქარი თვალთა ხამხამი ცხადად ამბობდა, რომ ამ კაცის კანში რაღაც უფხო გულია დამალული. მეორე, უმცროსი, — უმფროსსა ჰგვანდა კიდევ და არცა ჰგვანდა: ჰგვანდა ზოგიერთ სახის ასოს მოყვანილობაში, მაგრამ უფრო მარილიანი იყო. ამისი შავი და ღრმა თვალები მკვაზედ გამოიყურებოდნენ. წარბშეკრული იყო და გულდახურული, თითქო რაღასაც ითმენსო და თავისთავს ძალას ატანსო, შინაგანი ამღვრეულობა არავის ამცნოსო. პირველი იმისთანა იერის ყმაწვილი იყო, რომ კაცის კვალზე წავიდოდა, — შესამჩნევი არა იქნებოდარა, ავის კაცის კვალზედ დადგებოდა, — ქურდ-ბაცაცობის

¹ გრძელი მათრახი.

მეტს ვერაფერს ვერ შესძლებდა. მეორეს კი სხვა ნიშან-წყალი ჰქონდა.

— გამარჯვება თქვენი, — უთხრა მეურმეებს უფროსმა.

— აი, გაგიმარჯოთ, — მისცეს პასუხი.

— თქვენ უთუოდ ქალაქს მიდიხართ.

— გამოცანა გერგება, — დაუძახა დაცინებით ერთმა მეურმემ.

უფროსმა ღიმილით ჩამოართვა ეს დაცინება და ლაქუციოთაც. უმცროსმა უფრო წარბი შეიკრა და რისხვამ ელფასავით გაურბინა სახეზედ, მაგრამ თავი მალე შეიკავა. ეტყობოდა, რომ გულის მოძრაობას მოერიდა.

— აი, დალახვრა ღმერთმა ავი კაცი! — წამოიძახა უფროსმა: — ჩვენ თუქურმიშის¹ შკოლაში ვიყავით, ჩვენ ორნივე ძმები ვართ, თავადიშვილები...

— ბეჟან! — დატუქსვის ხმით დაუძახა უმცროსმა თავის ძმას და ისეთის თვალით შეხედა, რომ სიტყვა გააწყვეტინა, ეტყობოდა, რომ უმცროსს რაღაც სიტყვა თავისი ძმისა არ მოეწონა და გაწყრა. ბეჟანმა, თუმცა პირველში სიტყვა გაწყვიტა, მაგრამ მალე მოუტრიალდა გაწყვეტილ ამბავს და ძმას ყური აღარ ათხოვა.

— ჩვენ ორნივე ძმები ვართ, თავადიშვილები, — განაგრძო ბეჟანმა, — მამა-ჩვენმა ქალაქიდან ერთი თუმანი გამოგვიგზავნა, როცა დაგიბოვონო, ერთი რუსის პოვოსკა დაიჭირეთ და წამოდიეთ. ჩვენც, — აი, ამოადლო ღმერთმა ავი-კაცის ქოქი, — ერთ რუსს გავურიგდით, რვა მანეთი მივეცით, რომ ქალაქში ჩავეყვანეთ. წამოგვიყვანა, გზაზედ დუქანში დაგვეტოო, გადმოგვყარა პოვოსკიდან, თითონ შინ დაბრუნდა და ჩვენ ასე გამოგვი-

¹ ახლანდელი წითელწყარო (ყოფ. დედოფლის წყარო).

სტუმრა. ჩვენი ბარგი და რვა მანეთი ფული თან გაიყო-
ლა იმ სულძაღლმა.

უმცროსი მთლად აირია. მიტრიალდა, ზურგი მეურ-
მეებს და თავის ძმას შეაქცია, დაიწყო უაზროდ ყუ-
რება და მერე დაჟინებით დააცქერდა ჩამავალს მზესა.

— ერთი ასეთი ბუზმენტიანი¹ ჩოხა გაიყოლია თან
ჩემი, რომ ხუთ თუმნადა ღირდა. — დაიწყო ისევ უფროს-
მა. — ჩოხას ჯანი გავარდეს, ის ძველი და სხვა ახალი:
მამა-ჩვენი შემძლებელი კაცია...

უმცროსი მოუტრიალდა ძმას უფრო გულამღვრეული
და გაჯავრებული, ვიდრე წინად.

— ბეჟან, გეყოფა, კარგი!... — უთხრა უმცროსმა,
თითქო წყრომითაც და ვედრებითაც.

ბეჟანმა მაინც კიდევ ყური არ ათხოვა და მოჰყვა
ისევ თავისებურად:

— ორის დღის უჭმელები ვართ. ცუდი საქმე დაგვ-
მართა იმ ოჯახდაქცეულმა. აბა ეხლა რა უნდა ვქნათ ამ
უცხო ქვეყანაში?

— ვაი ჩემს გამჩენს! — უპასუხა ერთმა დროულმა²
მეურმემ. — უცხო ქვეყანაში რად იქნებით!.. ასე გონია,
სათათრეთში იყვნეთ!.. ეს ქვეყანა საქრისტიანო საქართ-
ველოა. პურსაც გაჭმევთ, ღვინოსაც დაგალევინებთ და
კაი ქეიფსაც გაგაწევენ. ვაი ავ-კაცს, რომ თქვენი
ცოდვა აუღია, თორემ თქვენ რა გიჭირთ? ასე ჩავიყვანთ
ქალაქშია, რომ ქარიც არ მოგადინოთ.

უმცროსს წარბი გაეხსნა, მოღრუბლულს სახეზედ რა-
ღაც სიამოვნების ფერმა გადაჰკრა. ერთობ მისის სახის
მეტყველებამ განცვიფრებული სიხარული გამოსთქვა,
თითქო ადამიანობის გულკეთილობას პარველად შეხვდაო
და უკვირსო.

¹ სირმიანი. ² ხნიერმა.

იმ დროულმა კაცმა გახსნა ხურჯინი, ერთი შოთი¹ ერთს მისცა, მეორე — მეორესა და ერთი ჩარეჭა ღვი-
ნოც ჩამოუსხა პატარა ტიკტორიდამ.

— ვაი შენს პეტრეს! — დაიწყო ისევ იმავე დროულ-
მა: — ჩვენ დალოცვილს ქვეყანაში შიმშილით ლეკიც არ
მომკვდარა, თქვენ რად შეგშინებიათ? შეეჩეცით, შვილო!
ეხლა კი ამ მშრალ პურს პურად-ძვირობაში ნუ ჩამოგვარ-
თმევთ, ამაღამ კი ასეთს ცხვრის მწვადებს გაჰმევთ, რომ
ხონთქარმაც² კი ტუჩები ილოკოს.

პეტრემ დაისო ორნივე თავის ურემზედ; წასვლა უთ-
ხრეს წინა-მეურმესა. დაიძრა ქარვანი ურმებისა. ამტვერ-
და მშრალი გზა.

იმავე ღლეს, გლეხის ვახშმობის დროს, ამ მეურმეებმა
ქალაქის პირში გამოუშვეს ურმები, რადგანაც ღამე იყო,
და ქალაქში ღამის ხარჯს საქონლისას მოერიდნენ. მეურ-
მეებმა თითო-თითო ღერი შეშისა, შორიდან წამოღებული,
გადმოიღეს ურმებიდან და ცეცხლი დაანთეს. პეტრემ შეს-
წო მწვადი თავის პატარა სტუმრებისათვის და როგორც
შეეძლო გაუმასპინძლა. ვახშამი სჭამეს. დაღალულნი
მეურმეები დაეყარნენ და ძილს მიეცნენ. საქონელი მინ-
დორზედ საძოვნელად გაიშალა. ღამის მეხრეები³ გვერდთ
ედგნენ ყარაულად. პეტრემ ყმაწვილებს ქვეშ გაუშალა
თავისი ნაბადი და უთხრა:

— თავადი-შვილები ხართ, ჩვენსავით ცარიელ მიწაზედ
გდებას ვერ აიტანთ.

ყმაწვილები დაწვნენ, პეტრეც შორი-ახლო მიეგდო
და მკვდარსავით დაიძინა.

გათენდა მტრედისფრად. მეურმეები აიშალნენ, მაგ-
რამ ჩვენმა პეტრემ თავისი სტუმრები თავის ადგილას

¹ გრძელი, სწორი პური. ² თურქეთის მეფემ, სულთანმა. ³ მენა-
რეები, მწყემსები.

ველარა ნახა. წიხედ-მოიხედა და თვალი ველარსად ვერ მოჰკრა.

— ვაი შენ ჩემო თავო! — დაიძახა ბებერმა პეტრემ, რაკი გული დააჯერა, რომ ყმაწვილები გაპარულან, — აკი არ მომატყუეს ეს დროული კაცი! გაპარულან!.. წაიღებდნენ რასმეს!..

იკრა პეტრემ ჯიბეს ხელი და ორივე მოჭრილი ჰქონდა. კეთილმა ბერიკაცმა გულნაკლულად ჩაიციხა:

— აკი იმ ძუძუმწოვრებმა არ გამჭურდეს ეს დროული კაცი! — სთქვა ღიმილით და თაკილითაც პეტრემ. — ჩემზედ ახია; ისე როგორ დავიძინე, რომ ვერც კი გავიგე, აი, დალახვრა ღმერთმა სიბერე! არა, შვილო, ეხლა ჩემი შვილდი უნდა ძირს დავდო. ტყუილად კი არ მეუბნებოდა ჩემი უფროსი შვილი: მამი, — დაჰბერდი, შორს გზაზედ მეურმოებაში ველარ გამოდგებიო, აკი ველარ გამოვდეგ, მე კი მეგონა აღზევანსაც¹ წავალ-მეთქი კიდეც მარილზედ. ჰაი ტა, ტა, ტა... დავბერდი, დავჩაჩანაკდი... სირცხვილით შინ როგორღა მივიდე. მეურმე კაცი, ქალაქს მიმავალი ღვინის ურმით, გამჭურდეს! მერე ვინა? ძუძუთა ბავშვებმა!.. ჯიბე მომჭრეს, ჯიბე. ვაი შენ, ჩემო თავო!

— ბევრი წაიღეს? — ჰკითხა ვილაცამ.

— სამი და ათი შაური, — მიუგო პეტრემ. — აქ შვილო, სავალალო ეგ კი არ არი, მაგას ვინა სჩივის. ეს სირცხვილი როგორღა ექამო, როგორ! უსუსურმა ბავშვმა გამჭურდა. ვისაც ვეტყვი, დამცინებს, ჯალაბსაც² კი სიცილად არ ვეყოფი, მეზობლები ჯავრით გამხეთქენ. ბიჭო, მძინარეს ჯიბეები დამაჭრეს!.. არა, შვილო, რაკი ქართველმა რუსული შლაპკა დაიხურა, იმის საქმე წასუ-

¹ ² აღზევანში მარილი იყო და ძველად იქიდან მოჰქონდათ ჩვენში, აღზევანი ახლა თურქეთის საზღვრებშია. ² ცოლსაც.

ლია. ფუ, ეშპაკს! მერე ვინა? ჯერ ტუჩებზედ დედის რძე არა ჰქონდათ შემშრალი... ეს დროული კაცი... აი ტაი, ტაი, ტაი! ღმერთმა იმათ კი შეარგოთ და მე კი ეს სირცხვილადაც მეყოფა და სიცილადაც.

გაიქნია თავი ისეთის ღიმღიმით, თითქო ხუმრობაში ატარებსო ამ საქმეს, მაგრამ გულში კი მართლა სცხვენოდა.

II

გავიდა ოთხი წელიწადი. გაზაფხულის პირი იყო. პეტრე, უწინდელზედ უფრო მიბერებული, ქალაქს მოდიოდა, წისქვილის ქვები უნდა ეყიდნა. მაგრამ როგორ მოდიოდა? იმავე თავმოწონებით, როგორც უწინ, ხოლო ეხლა სხვა მიზეზი ჰქონდა თავმოწონებისა. მას აქეთ, რაც ის ხიფათი ¹ შეემთხვა, ხელი აიღო მეურმეობაზედ — ვხედავ; აღარ ვარგივარო, — ეუბნებოდა ხოლმე თავის შვილს გულის ტკნითა. ეხლა ამის ღვინის ურემზედ მისი უფროსი შვილი უჯდა და ხარ-კამეჩებს ისა ჰხმარობდა, თითონ კი გადაებოტნა ² უშველებელ სავესე რუმზედ ³ და ყვინსავით გამოჰიმული იჯდა. გზის მამალი ⁴ ამის შვილის ურემზედ დაესვათ, პირველობაც ურმის ქარვანში ⁵

¹ საფრთხე. ² გადაელაჯებინა. ³ დიდი ტიკი. კოლოტი. ⁴ ურმის ქარვანი რომ წავა შორს მანძილზედ, ერთ-ერთს ურემზედ მამალს დასმენ ხოლმე, რომ მამლის ყვირილმა გათენება შეატყობინოს ქარვანსა. მეურმეების საათი გზაზედ — მამალია. უფრო ხშირად ვისაც პირველობა აქვს ქარვანში, მამალიც იმას უზის ხოლმე. ურმის ქარვანში პირველობა ესე იგი, წინა-ურმის მეურმოა, გლეხობაში სასახელოა, რადგანაც მარტო კარგს, გზის მცოდნეს, ფხიზელს, სანდო მებრეს და კაი ხარ-კამეჩის პატრონს ანდობენ ხოლმე მაგ პირველობას (ავტორის შენიშვნა). ⁵ ვრთად მიმავალთა შორის (ქარავანში).

ამის შვილისათვის მიეცათ. პეტრეს ეს ამისთანა პატივი შვილისა და ტოლებში თავგამოსაჩენი ამბავი ძალიან უხაროდა და თავი მოსწონდა. უხაროდა და ჰფიქრობდა: შინ რომ მივალ, ჩემს ბებრუცანა ჯალაბსაც ვახარებო ჩენის შვილის გაპატიოსნებასაო.

პეტრეს ქალაქში ერთი ორიოდ დღე მოუგვიანდა. ქარვანიც დაბრკოლდა რაღაც საქმეზედ და ჯერ არ აპირობდა ქალაქიდან დაძვრას. ბოლოს სთქვეს: დღეს საღამოზედ, მზე რომ გადიხრება, უნდა ქარვანი დაიძვრასო. პეტრემ ნაყიდი წისქვილის ქვები დაუდო ურემზედ და ბაქში¹ მიიტანა, საცა ქარვანი იყო გამოშვებული. შუადღეც მოტანებული იყო და იმ საღამოს გასვლას აპირობდნენ. პეტრემ სთქვა: მაინც საქმე არა მაქვს—რაო, მოდი, ერთი ავლაბრის მოედანზედ გავალ, ქვეყანაა, შევიტყობ რასმესო. მოედანზედ ხალხი ირეოდა, როგორც ყოველთვის. ბევრგან ჯგუფ-ჯგუფად იდგნენ და ჟღერამული და ყაყანი გაჰქონდათ. პეტრეც ერთს ამ ჯგუფში გაერია, ერთი შევიტყო, რას ყაყანებენო. აქ გაიგო, რომ ზარბაზანი გავარდება თუ არა, მახათაზედ² ერთს კაცს ჩამოარჩობენო. პეტრეს თავის დღეში არ ენახა ეს ამბავი. გულმა ძალიან გაუწივა იქით.

„ბევრი ვაი-ვაგლახი მინახავს ჩემს სიცოცხლეშიო; — სთქვა გულში, — მოდი ერთი ესეცა ვნახოო“.

სთქვა და გაჰყვა ხალხს, მახათაზედ მიმავალს. მახათაზედ ბუზსავით ხალხი ირეოდა. იქ თავში, ერთს განაპირებულს ადგილს, სარჩობელა გაემართათ და გარშემო ჯარი ედგა. წინ ფართო მოედანი ხალვათად იყო, არავის არ უშვებდნენ ახლო. პეტრემ მიიხედ-მოიხედა, ნახა ამოდენა ხალხი, კაცი თუ დედაკაცი, და გაუკვირდა:

¹ სასტუმროს მსგავსი უბრალოდ შემოზღუდული ეზო. ² გორაა ტფილისის აღმოსავლეთით.

„ვთქვათ, კაცები ჩემსავით თამაშად ¹ მოსულანო, ამ დედაკაცებს რაღა ღმერთი გასწყრომიათო, ეგრე თავი მოუყრიათ! რა მაგათი საქმეაო“.

ბოლოს ამაზედ დადგა, რომ სწორედ ტყუილი რამ თვალთმაქცობა იქნება ჯამბაზისაო.

„არც ეგ არის ურიგოო, — სთქვა გულში პეტრემ, — ეგ უფრო კარგიც იქნება, თორემ მართლა კაცის ჩამორჩობა აბა რა სანახავიაო? კატა ხომ არ არის, აიღო და ჩამოჰკიდო; რაც უნდა იყოს, ღვთის სული ადამიანია. კიდევ იმიტომ ამოდენა მანდილოსანს თავი აქ მოუყრია. დედაკაცის თვალი მსუნავია თვალთმაქცობაზედ... ახლა იმ სომეხმა რომ მომატყუა, კაცს არჩობენო, რა გაიტანა? აქაო და სოფელღია, მალე მოტყუებდაო. ვთქვათ, რომ მოტყუედი, მითამ რაო? თამაშას ხომ ენახავ... ღვთის წინაშე კი, იქავ რომ მცოდნოდა თვალთმაქცობას ითამაშებდნენ, იქნება არც წამოვსულიყავ, აი! ჰაი, ჰაი, კაცის გული მაღია, მაღი ცოდვის საქმეზედ. კაცის დარჩობის სანახავად გამოუქნელ მოზვერსავით კი გამოვიწია და!.. ამ პატარა გულში რამოდენა ცოდვა და მაღლი ტრიალებს“.

ბევრს რალაცაებს მოსთქვამდა გულში ჩვენი უსაქმო პეტრე, სრულად დარწმუნებული, რომ აქ თვალთმაქცობა რამ იქნება, თორემ დედაკაცებს აქ ან რა ხელი აქვთო, ან ვინ მოუშვებდაო.

ბოლოს ვილაცამ გაიხმაურა: „მოჰყავთ, მოჰყავთო“. მიიხედა პეტრემ, ნახა, რომ სალდათებს ერთი ვილაცა რუსულ ფარაჯაში ² გახვეული კაცი მოჰყავთ.

— ჰა, პეტრევ!... — არიგებდა პეტრე თავისთავს, — არ გაბრიყვდე, ეშმაკმა არ გაცდინოს, მართალი არ გეგონოს!.. ეგ სულ მაცდურობაა, დაგცინებენ, იტყვიან, სოფელღია და მოტყუებდაო.

¹ გასართობად. ² მაზარაში, შინელში.

მაინც კი გაიწვია, რომ ახლო ნახოს. იმდენი მიძვრა-
მოდვრა ხალხში, რომ გაინაპირა თავი. სალდათებმა ზედ
გვერდზედ ჩამოუარეს და ჩამოუტარეს ფარაჯაში გახ-
ვეული კაცი.

— აი, დალახვრათ ღმერთმა! — სთქვა თავისთავად
პეტრემ. — მართლა სალდათებს არა ჰგვანან, ე! რა-რიგ
ჩაუცმევიათ! ი თოფების ჭერაც რომ უსწავლიათ!.. რას
არ მოიგონებენ ე ქალაქის ბიჭები! დახე, სულ რუსის ბი-
ჭებსაც რომ ჰგვანან.

ამ ლაპარაკში რომ იყო, თვალი მოჰკრა ფარაჯაში
გახვეულს. ის იყო ოცისა თუ ოც-და-ერთის წლის ყმა-
წვილი ბიჭი. წვერ-ულვაში ახლად გამოშვებული ჰქონდა
და ლეკურად დაყენებული. სახეზედ ზაფრანის¹ ფერი
ელო. პეტრეს რაღაც ფიქრმა გაუბრინა გულში.

— რა გქნა! ეს ბიჭი მეცნობა. ღმერთო, მომაგონე:
სად უნდა მენახოს? — ჰკითხა ამაოდ თავისთავსა, ამაოდ
იმიტომ, რომ ვერ მოეგონა, სად ენახა.

— ეჰ, ქალაქის ბიჭი იქნება ვინმეო, — სთქვა ბოლოს, —
ბაკებში დღეში ათასი კაცი შემოდის და გადის, იქნე-
ბა იქ მენახოს და გულში ჩამრჩენოდეს, ვინ იცის? არა,
რა-რიგად გაფიქრებულა, მითამ და მართლა არჩობენ.
ჯამბაზი თითონ ეს იქნება სწორედ. არა, შვილოსა, ვერ
მომატყუებთ!..

— ვუი, ვუი შენს დედას!.. — იძახოდნენ მანდილოს-
ნები. — რა ახალგაზრდა ბიჭი ყოფილა!..

პეტრეს გაუკვირდა ეს ძახილი.

— აი, დედაკაცები არ არიან, თმაგრძელი და ჭკუა-
მოკლე! — სთქვა თავისთავად პეტრემ. — რა მალე მო-
ტყუვდნენ. ხომ თითონაც სუყველანი თვალთმაქცები და

¹ ყვითელი მცენარეა.

კუდიანები არიან, მაგრამ აჰა... ეგენიც კი ტყუედებიან. მაგრამ იქნება ამათ ჩემი გაბრიყვება უნდათ, სოფლე-ლიაო. ჰა, პეტრე!.. თავს გაუფრთხილდი, არ გაბრიყვდე!.. არ შერცხვე ეს დროული კაცი; ამოდენა ჯარ-ჯამაათის: სასაცილოდ არ გაიხადო თავი. დასწყევლოს ღმერთმა ეს ქალაქელები, კაცი თუ ქალი, რა მალე შეგვატყობენ ხოლ-მე სოფელ კაცს, თითქო შუბლზედ გვეწეროს.

— რა გენაღვლებოდა, შე უბედურის დღისავ! — ამ-ბობდა ერთი დედაკაცი ჩადრში¹ გახვეული. — შენთვის ყოფილიყავ და ამ დღეში არ ჩავარდნილიყავ. ვაი შენს დედასა, შე საცოდავის შვილო!

— დიაღ, მოჰყევ ენაჭარტლობას², — ამბობდა გულ-ში პეტრე. — სწორედ დაგიჯერე, აი. არა, აქაო და სოფ-ლედი ვარ, არ გამაბრიყვო კი, თუ ღმერთი გწამს...

— ეგა სთქვი, ეგა და! მაგრამ კაცის წერა რაც იქნე-ბა, ის არის, — უპასუხა მეორე დედაკაცმა. — საცოდავი, წერას აუტანია. მაგრამ ეგ ხომ მოკვდება და წავა, ვაი მაგის მშობლების ბრალი, რა ცეცხლში ჩაცვივიან! ღმერ-თო, დაიხსენ ყველა ქრისტიანი.

— ბიჭოს! — სთქვა გულში პეტრემ, — პირობა შე-უკრავთ, თუ რა ღმერთი გასწყრომიათ, აქედან მოვშორ-დე, თორემ ერთს სირცხვილს მაჭმევენ ეგ კუდიანები, მე და ჩემმა ღმერთმა.

სთქვა და ადგილი გადინაცვლა.

მივიდა და ჩადგა ახლა სულ სხვა ჯგუფა ხალხში. აქაც დედაკაცები ბლომად იყვნენ. ერთი გული ეუბნე-ბოდა, მოდი გკითხავ, რა ამბავია, მეორე კი ეუბნებოდა, სირცხვილია, დამცინებენო.

¹ მოსასხამი, თეთრი ზეწრისებური მატერია. ² ბევრ მოღა-პარაკეობას.

— რა ახალგაზრდაა ეგ უბედურის შვილი, — სთქვა ერთმა დედაცაცმა. — ჯერ დღე სწორედაც არ გასთენებია და ეგრე აღრე და მალე კი უნდა მზე დაუბნელდეს.

— რა თონეში უნდა იწოდეს ახლა ამისი დედის გული, ღმერთო, მაგისთანა დღეს ნუ შემასწრობ! — დაუმატა მეორემ და ჩაიკრა გულში ხელი.

— აბაიმე, აბაიმე!.. — სთქვა გულში პეტრემ, ეხლა კი ცოტა წყენითა. — ჩემზედ მოიცალა ამოდენა ხალხმა, თუ რა ამბავია ჩემს თავს. ესე მალე როგორ შეკრა ყველამ პირობა!.. ახა, ღმერთო ჩემო! კარგია, არა ვკითხე. აბა კიჟინას დამცემდნენ, აი! ჰა, პეტრე, გაფრთხილდი, არ გაგაბრიყვონ, სასაცილოდ არ გაიხადო თავი. აი უსაქმურ ხალხს რომ იტყვიან, ეს ქალაქელები არიან: დასწყევლოთ ღმერთმა, ყველამ ჩემზედ არ მოიცალა!

ამბობდა ამას თავის გულში პეტრე და ეგონა, რომ მართლა-და ეს ხალხი ამისათვის არის მოცლილი, სოფელელია და გავაბრიყვოთო. ამათაც გაექცა და ხელახლად გადინაცვლა ადგილი. ძნელი რამ არის, როცა გუნება თავში გამწვევ ცხენსავით დალოჯავს¹ ჭკუის ლაგამს და ცალმხრივ გაიწევს.

III

ამასობაში ის, ფარაჯაში გახვეული ბიჭი, მიიყვანეს და სარჩობელას ქვეშ დააყენეს. ცალმხრივ მღვდელი მოუდგა, მეორე მხრივ ვილაცა ჩინოვნიკი. წითელპერანგა ჯალათი უკან ედგა.

— ე მღვდელი რაღას გაუგოებია, — ეუბნებოდა თავისთავს პეტრე, — ტერტერა² იქნება, თორემ მართალი

¹ ლოჯებს, კბილებს მოუჭერს. ² სომხის მღვდელი.

მღვდელი ამას რად იკადრებდა. ის წითელპერანგა ვინ უნდა იყოს? იქნება თავი-და-თავი ჯამბაზი ეს იყოს.

ჩინოვნიკმა ქაღალდი ამოიღო და წაიკითხა,

— ეს თილისმის¹ ლოცვა იქნება, — სთქვა პეტრემ თავისთავად. უთუოდ ჯადოს იქმონენ, თორემ აი ვნახოთ. მაშ კაი ამბავი იქნება.

მერე მღვდელი რალსაც ეუბნა ფარაჯაში გახვეულს. პეტრემ თუმცა ყურები აცქვიტა, ფეხის თითებზედაც შედგა, მაგრამ შორს იყო და ვერა გაიგო-რა.

ფარაჯაში გახვეულს გახადეს ფარაჯა, გადააცვეს თეთრი პერანგი თავიდან ფეხებამდინ, ასე რომ პირის-სახე აღარ უჩანდა. წითელპერანგა ჯალათმა გაასწორა სარჩობელაზედ ყულფი, მერე კიბე მიადგა სარჩობელის ბოძს. მოუბრუნდა უბედურს, ხელის კვრით წინ წაიგდო, აიყვანა კიბეზედ, მოსწია ყულფი, რომ თავი გააყოფინოს. ხალხს ხმა ჩაუწყდა, თითქო სული შეეხუთაო. თითქო ამოდენა ხალხის გულის ძგერა შედგაო.

ჯალათმა თავი გააყოფინა ყულფში, გამოაცალა კიბე და ჰკრა ხელი. ხალხმა ერთი ღრმად და ყრუდ ამოიქშინა, ისე, როგორც ამოიქშენს ხოლმე უეცრად ცხელწყალ თავგადასხმული.

უბედური სარჩობელაზე ჩამოეკიდა, ქანაობა დაიწყო და ფორთხალი. დიდხანს იქნია საწყალმა ფეხები.

— დილამდი რომ სულ ეგრე იქნევო ფეხები, მაინც არ დაგიჯერებ, — ამბობდა თავისთავად პეტრე.

ხალხი, წუთის წინად სულგანბული, ეხლა მხიარულად ჰყაყანებდა და ლაზღანდარობდა კიდეც. დაირღვა ხალხის გროვა, დაიშალა და გაიშალა მინდორზედ. ყველამ თავის სახლისაკენ გასწია სრულიად კმაყოფილმა,

¹ ჯადოსი.

რომ ეს სამარცხვინო და გულის ამაზრზენი¹ თამაშა ნახა. პეტრემ მიიხედ-მოიხედა და ნახა, რომ აღარავინ რჩება აქ. ჯარიც წამოვიდა, მარტო ორი ყარაული-ღა დარჩა სარჩობელასთან. იმ წითელპერანგა კაცმაც გადიცვა რა ლაც სხვა ტანისამოსი და გამოსწია. სარჩობელაზედ დარჩა უძრავად დაკიდებული ის უბედურის შვილი. პეტრე გაოცდა.

— ბიჭოს, ეს იყო! — სთქვა თავისთავად. — ვერაფერი თამაშა იყო. იქნება თვალთმაქცობა იმაში იყო, რომ შეცვალეს, კაცის მაგიერ ტომარა ჩამოჰკიდეს! ფეხებს რომ იქნევდა?.. მართულებს ვერ გაუყეოებდნენ თუ!.. მართულებით თუნდ ლეკურსაც ათამაშებენ. მაინც ვერაფერი ამბავია, ტყუილად მოვციდი. აი, აქ კი მოვტყუედი. აბა ვგდებულყავ ჩემთვის ბაკში, ერთი ლაზათიანად გამომეძინა, ის არა სჯობდა? მე ვთქვით ჰო, ეს ამოდენა ხალხი რაზედ გაბრიყვდა? ბიჭო და, იქნება მართლა ჩამოარჩეს!.. ნეტავი მეკითხნა. ეჰ, დამცინებდნენ... ჰა, ვინ იცის? ე ხალხი რომ ასე ქეიფის გუნებაზეა, მიდის და მიყაყანებს მხიარულად! ეს რომ მართლა დარჩობა ყოფილიყო, ქვეები ხომ არ არიან ოჯახდაქცეულები, ერთს ცვარს ცრემლს მაინც ჩამოაგდებდნენ. რაც უნდა იყოს ღეთისკერძო აღამიანია, კატა ხომ არ არი. მაგრამ ე დედაკაცობას რომ სულ ერთიანად თავი აქ მოეყარა!..

გულში დიდი ეჭვი ჩაუვარდა. ეხლა მარტო იმის დარდი ჰქონდა, შეეტყო — რაში ტყუვდება: იმაში, რომ ეს მართალი თვალთმაქცობაა და ტყუილი ჩამორჩობა, თუ მართალი ჩამორჩობაა. სწორედ გითხრათ, პირველში მოტყუებას უფრო ჰთაკილობდა მისი გული: აბა თვალთმაქცობამ ტყუილი მართლად როგორ უნდა მაჩვენოს ამ

¹ ამათრთოლებელი, შემზარავი.

დროულ კაცსაო. და მართალი კი რომ ტყუილი გამომდგარიყო, ეგ არაფერი; მაგას როგორღაც უფრო ადვილად ჰყაბულობდა¹ ჩვენი პეტრე. მაინც კი ძალიან უნდოდა შეეტყო მართალი.

ბევრჯელ გაუწია გულმა, მოდი დავეწევი ვისმე და ვკითხავო; ბევრჯელ მივიდა კიდევ და უნდოდა ეკითხნა თუ არა, შეფერხებულა: — არა, შვილოსა, დამცინებნო, ისეე ჩემს ჭკუას ავეყე, ისა სჯობიაო.

ამ ფიქრებში გართული მიბარბაცებდა ჩვენი პეტრე ავლბრის ბაკებისაკენ. გზაზედ ღუქანი დაინახა. ღუქნიდამ ხალხის ჟღრიამული გამოდიოდა. — მოდი, შევალ, ერთი ვნახოთ, რას იტყვიან დღევანდელ ამბავისასო. იფიქრა: თანაც ცოტათი დაენაყრდები, დილას აქეთ არა მიჭამია-რაო. შევიდა, მოითხოვა ნახევარ ჩარეჭი ღვინო, მოათლევინა გამხმარი ზურგიელი². მიჯდა კუთხეში და ქეიფს მიეცა. დაჯდა თუ არა, თითქო ფეხ-და-ფეხ მოჰყვაო, შემოვიდა ერთი ნაბადში გახვეული ყმაწვილი კაცი. ამ ახლად მოსულმა მოითხოვა საწერ-კალამი, ქაღალდი, დაეყრდნო დაზვას და წერა დაიწყო. ჩვენი პეტრე ხელ-ახლად დააცქერდა ახალს სტუმარს. რა ვქნა, სად მინახავს ეს ბიჭიო, იძახდა გულში. თითონ ბიჭი თავაუღებლად სწერდა წიგნსა. ამ ყოფაში კარგა ხანმა გაიარა, პეტრეს დაგვიანება აინუნშიაც არ მოსდიოდა და იმ ბიჭის ცქერაში ისე ნელა ილოღნებოდა, რომ საღამომდისაც თავის საუზმეს ვერ გაათავებდა. მისი ფიქრი სულ ის ბიჭი იყო: რა ვქნა, მეცნობა და რატომ არ მაგონდებაო, წამ-და-უწყუმ ეკითხებოდა თავისთავს და თვალს არ აშორებდა. მზემ კარგა გადიხარა ჩასაველისაკენ და პეტრე კი იმ ბიჭის ვინაობით გაკვირვებული არ იძროდა

¹ ეთანხმებოდა. ² თევზის ზურგის ნაწილი დამარილებული.

ადგილიდამ. ბოლოს, რომ მეტი გზა აღარ იყო, პეტრე წამოდგა, და იმ ბიჭის უამბობით წყურვილ-მოუკვლელი მივიდა, მელუქნეს გაუსწორდა, ერთი კიდევ გადაავლო თვალი იმ ბიჭს და ფუსფუსით გაექანა ავლაბრისაკენ. ჯერ ბაკებამდე კიდევ კარგა მანძილი იყო, რომ უეცრად უკანიდამ ვილაცამ მხარზედ ხელი დაჰკრა. პეტრე მობრუნდა. დაინახა ისევ ის ნაბადში გახვეული ტანად მალა-ლი ყმაწვილი ბიჭი, თვალეზზედ ქუდჩამოფხატული.

— აჰა, ჩამომართვი ეს წიგნი, — თუხრა ყმაწვილმა ბიჭმა და მიაჩეჩა ხელში ქალაღი. — თუ შენ კითხვა არ იცი, წააკითხე ვისმე და ყური კარგად დაუგდე. დღევანდელს ამბავს ამ წიგნიდამ შეიტყო.

სთქვა ესა თუ არა, მაშინვე გამობრუნდა ყმაწვილი ბიჭი. და თუმცა ნაბიჯით წამოვიდა. მაგრამ ისე ჩქარა კი, რომ ჩვენი პეტრე სირბილითაც ვერ დაეწეოდა. პეტრემ გაოცებულმა მარტო ესლა მოასწრო ეკითხნა წარმავალისათვის:

— ბიჭო, ვინა ხარ? სახელს მაინც მეტყობი.

— წიგნი გეტყვის, წიგნი, — დაუძახა ნაბდიანმა და გასწია ისე, რომ უკან აღარ მოუხედნია.

ეხლა მოაგონდა პეტრეს, რომ წელან სარჩობელაზედ ერთი ნაბდიანი ბიჭი სულ გვერდთ აეტუზებოდა ხოლმე, საითაც კი წავიდოდა.

— განა არა, — სთქვა თავისთავად, — მაშინვე მივხვდი, რალაც ამბავია. როგორც კრუხი წიწილას, ისე გარს დამტრიალებდა. ნაბდიანი იყო, მაგასავით თვალეზზედ ქუდი ჩამოეფხატა. სწორედ ისევ ის ბიჭია, თუნდა დაგენაძლიო.

ვის ენაძლავებოდა, ეგ არ ვიცი, ხოლო ეგ კი იყო, რომ წიგნი აიღო-დაიღო, გადაატრიალ-გადმოატრიალა. ჩაიღო ჯიბეში და სთქვა ნატვრითა:

— ახ, ნეტავი წიგნი კი ვიცოდე და! დღევანდელს აშბავს ამ წიგნიდამ შეიტყობო. იქნება მატყუებს კიდეც, მაგრამ რაო? თავისთავს მოატყუებს, მე რა? თითონ წავიდა, ხომ ვერ დამცინებს.

IV

უფრო გამალებული წავიდა პეტრე ავლაბრის ბაკები-საკენ. გული არ უთმენდა, უნდოდა მალე გაეგო რა ეწერა წიგნში. ამის შვილმა წიგნი კარგად იცოდა, მღვდელთან იყო ნასწავლი. პეტრე მიდიოდა, მაგრამ გული ფეხს უსწრობდა.

— რა-რიგ გაგძელდა ეს ოხერი გზაო, — ამბობდა გულში, — მივდივარ და ველარ მივსულვარო.

ბოლოს, როგორც იყო მივიდა. ოფლი წურწურით ჩამოსდიოდა და სულს ძლივს იბრუნებდა დაღალულობი-საგან. მიათვალ-მოათვალიერა იქაურობა, ნახა, რომ არა-ვინ არის. მეურმეები დაქსაქსულიყვნენ, ბაზარში გასულიყვნენ. ზოგს რა უნდა ეყიდნა საშინაოდ, ზოგს რა. პეტრეს იამა, რომ არავინ იყო ბაკში, იამა უფრო იმი-ტომ, რომ ამისი შვილი მარტოკა აქ სადმე უნდა ყოფი-ლიყო, რადგანაც ქალაქში იმას არაფერი საქმე ჰქონდა. მართლადაც, იქავ დერეფნის გრილოში იპოვნა შვილი; მიწოლილიყო გრილოში და ეძინა. გააღვიძა.

— ერთი ადევ, ეს წიგნი წამიკითხე, — უთხრა პეტრემ და მიაწოდა წიგნი.

შვილმა თვალები მოიფშვნიტა, გაიზმორა და წიგნი ჩამოართვა.

— სად გიპოვნია, მამი? — ჰკითხა შვილმა.

— მიპოვნია კი არა! მოვდიოდი და ხელში მომაჩე-ჩეს, — უპასუხა პეტრემ. სხვა რამის დამატება მეტი ეგონი.

შვილმა წიგნი გახსნა, გადაშალა და ასიგნაციები ¹ გადმოცვივდა. გაოცდნენ შვილი და მამა, ეს რა ამბავიაო. შვილს ფულის დათვლა უნდოდა, მამა გაუწყრა და ტუქსით ² უთხრა მოთმინება-დაკარგულმა:

— რა დროს ეგ არის! ერთი წაიკითხე-მეთქი, რა სწერია. ლამის გული ბუდიდამ ამომვარდეს, ველარ მომითმენია.

შვილმა დაიწყო კითხვა:

„ღღეს რომ ყმაწვილი ბიჭი დაარჩეს, ჩემი ძმა იყო“...

— რაო? — გააწყვეტინა კითხვა ზარდაცემულმა პეტრემ და ელდისაგან გაფითრდა. — ჩამოარჩესო!.. მაშ მართალი იყო ის ამბავი!.. მაშ ხალხი რაღას ჰხარხარებდა მერე!.. წაიკითხე, წაიკითხე. ნეტა არ მენახა.

— მამი, რას ამბობ? — ჰკითხა გოცეხულმა შვილმა. — რატომ ეგრე დამთხვევით და გადარეულად ლაპარაკობ!?

— წაიკითხე-მეთქი, მე ვიცი რასაც ვლაპარაკობ, — უთხრა პეტრემ წყრომით და გულის აღელვებით. საწყალი ბერიკაცი სულ თრთოდა, თითქო ციება აცახცახებდა.

შვილმა გაიქნივ-გამოიქნივა თავი, — მამა-ჩემს ეს რა დამართვიაო, და დაიწყო ისევ კითხვა:

„მამა-ჩვენი ერთი ღარიბი აზნაურშვილი იყო. როცა მოკვდა, ჩვენ ორნი ძმანი პატარები დავრჩით. დედა მალე გაგვითხოვდა, შეირთო ერთი ვიღაც აზნაურშვილი, ქალაქში მსახურობდა. რაც მამისაგან დედულ-მამული გვქონდა, — ცოტა, მაგრამ იმოდენა, რომ ტკბილის ღუჭმის ილაჯი ³ გვექნებოდა — სულ მამინაცვალმა წაგვართვა, დაგვიყიდა, მიცვალ-მოცვალა და ჩვენ ცარიელზედ დაგვსვა. მინამ პატარები ვიყავით, ჩვენ სოფლად ვეყა-

¹ ქალღმრთლის ფული. ² გაჯავრებით. ³ ძალ-ღონე, საშუალება.

რენით უპატრონოდ და ისინი კი ქალაქში იყვნენ. როცა მოვიდოდნენ, ჩვენ საწყლებს სულ ტყავს გვაძრობდნენ ცემითა. შიშველ-ტიტველნი, მშიერ-ნწყურვალნი ვეხეტებოდით სოფლის ორლობებში უპატრონოდ. ბიჭი იყო შინა-მოსამსახურე, ჩვენა გვცემდა, მამინაცვალნი იყო, ჩვენა გვცემდა, ყველანი შინაურები, ვისაც კი შეეძლო, გვიტყაბუნებდნენ თავში. ბევრს უცხოს, მართალია, ვეცოდებოდით საწყალი ობლები, მაგრამ შეველა კი არსად იყო. ბოლოს, რომ ცოტა წამოვიზარდენით, მამინაცვალმა მოგვიშორა თავიდან, მიგვაბარა სალდათის სკოლაში თუქურმიშაზედ, ვაიდან ვუიში ჩაგვაგდო. აგვიყროლეს სული რუსულის ლანძღვითა და თრეფითა, ამოგვართვეს სული ცემა-ტყეპითა. ვითმინეთ და ველარ ავიტანეთ. დავკარით ფეხი და გამოვიქეციეთ. შევიარეთ ჩვენს სოფელში, ჩვენის ძეგლის სახლიდან ბიჭებმა გამოგვყარეს, ერთის ლამის ბინაც არ მოგვცეს. გამოვედით ორნი ობოლნი ამ ტრიალ დედამიწაზედ უპუროდ, უფულოდ, უბინაოდ, უნუგეშოდ, უთვისტომოდ. ვის შესტკივდებოდა ჩვენთვის გული? ჩვენ ყველასათვის უცხონი ვიყავით, ყველანი ჩვენთვის. გამოვწიეთ ქალაქისაკენ, გაბოროტებულნი, მთელს ქვეყანაზედ გულამღვრეულნი. გადავემტერეთ უსამართლო ქვეყანას, გადავემტერეთ ყველას, მამინაცვალს, დედას, ავსა, კარგსა, შენა და სხვასა. პატარები ვიყავით, ყველა ხედავდა — რომ თვალნათლივ გვძარცვდნენ, არავინ არ გამოგვესარჩლა, არავინ მოგვეშველა, არავინ ხმა არ ამოიღო, ჩვენი ცოდვა ყველამ დაიდო კისრად. მამინაცვალმა კი არა, თქვენ ყველამ გაგვძარცვეთ ჩვენ, თქვენ ყველამ მოგვიღეთ ბოლო. მინამ ცოცხალი ვარ, ყველას გადვუხდი და როცა აღარ ვიქნები, იქ, ღმერთს გავცეთ ყველამ პასუხი. სულ ყველანი იქ მივალთ და იქ დავუდგებით ერთმანეთს პირისპირ. ვნახოთ ვინ გამოვა მარ-

თალი, ვინ მტყუანი. ღმერთი გულს უფრო სინჯავს, მინამ საქმეს; იქ სამართალი არ გაბრუნდებდა.

...გახსოვს, ამ ოთხის წლის წინად ლოჭინის ხევის პირს რომ ურმები გამოშვებული გქონდათ? გახსოვს, ორი ყმაწვილი რომ მოგადგათ? ისინი ჩვენ ვიყავით, ორის დღის უჭმელები. საწყალმა ჩემმა ძმამ, ბეჟანს რომ ვეძახოდი, ბევრი ტყუილი ილაპარაკა მაშინ... მე მწყინდა ეგ, მე მაგას ვთაკილობდი, მაგრამ ვერა გავაწყევ-რა. ჩემი საცოდავი ძმა უჯათი¹ იყო, თვითრჯული, და ვაი რომ ამასთანავე გულნამცეცაც იყო. ღმერთმა მიპატიოს ის ერთად-ერთი სული, ის ერთად-ერთი ჩემი სისხლი და ხორცი, ის ერთად-ერთი ძმა-კაცი, ის ერთად-ერთი ადამიანი ჩემი კეთილის-მყოფელი, ჩემთვის თავდადებული, ჩემი მოსიყვარულე და ერთგული. დღეს ჩემის თვალით ვნახე, რომ კატასავით დამირჩეს!.. განა ამას შევარჩენ ქვეყანასა, მინამ კაცი მქვიან, მინამ თავზედ ქული მხურავს, მინამ პირში სული მიდგა!

„შენ მაშინ გულის-ტკივილით დაგვიფრვე². შენმა გულკეთილობამ კინალამ მადლის შუქი არ ჩააწვდინა ჩემს ბნელს გულამდე, კინალამ შენმა გულკეთილობამ არ მომი-ნადირა. მთელი ღამე არ მძინებია, გამიკრთა მაშინ ძილი, თუმცა ძალიან დაღალული ვიყავ. როცა ჩემი ძმა წამოდგა და შენ ჯიბეების კრა დაგიწყო, გული დამეთანაღრა, ავიმრიზე, თმა ყალხზედ შემიდგა. მაგრამ ხმა არ გავე, არ დაფუშაღე. გაწყდეს, საცა წვრილია-მეთქი!.. ეგეც ჩემი მძარცველია, ეგ რომ კაცი ყოფილიყო, მე არ გამაძარცვინებდა-მეთქი.

„გაგქურდეთ და ჩამოვედით ქალაქს. აქ ცოდვაც და მადლიც უფრო ხალვათად³ დადის. ორივეს დიდი შარა-

¹ უჯათი, ჯიუტი. ² იზრუნე ჩვენთვის. ³ თავისუფლად.

გზა აქვს. მას ზქეთ დღე არ გამოსულა, რომ არავინ არ გაგვეძარცვოს. ჩვენი დანაკარგი, ვინც შეგვხვდა, ვაზღვევინეთ. ამით ვირჩენდით თავსა, ამითვე ვიფხანდით ისარნაკრავს, გამწარებულს და გაბოროტებულს გულსა. გული მაინც არ დაგვიცხრა, რაღაცას ლამოდა, საითლაც იწვედა. ვერ დავაამეთ და ვერა...

„ამ ორის წლის წინად ისე მოხდა, თითქო თითონ ბედმა მიგვიყვანა მამინაცვლის სახლშიო. დედა-ჩვენი მაშინ შინ არ იყო, სოფელში გაესტუმრებინა ქმარს. შევუცვივდით ღამე ორნივ ძმანი, მამინაცვალი შემოგვაკვდა. გვინდოდა აგვეკლო იქაურობა და ველარ მოვასწარით. შეგვიტყვეს. პოლიცია თავს დაგვესხა, მე კი გამოვასწარ და ჩემი საწყალი ძმა მოემწყვდიათ და დაეჭირათ. ბოლო ხომ იცი: დღეს ჩემი თვალით ვნახე, რომ ჩემი ერთად-ერთი ძმა, ერთად-ერთი კეთილის-მყოფელი კატის კნუტსავით ჩამომირჩეს. თქვენ იდექით და სეირს უყურებდით, მე კი ვუყურებდი და ვიწოდი... არ შეგარჩენთ, არა, ამ ამბავს!.. ყველამ უნდა მიზლას ჩემი დანაკარგი. ძმის სისხლს, მინამ ცოცხალი ვარ, ავიღებ. მძულს ქვეყანა და ადამიანი უფრო. ჩვენ-შუა საბოლოოდ ჩავტეხე ხიდი: მე ერთი აქეთ პირას დავრჩი, თქვენ მრავალნი იქით. განკითხვის დღემ გამოაჩინოს, საით არიან მართალნი და საით მტყუანნი. ღმერთი გულთამხილავია: მინამ საქმეს სასწორზედ დასდებდეს, ჯერ გულში ჩახედავს ადამიანს. მე ჩემი გზა მართლის გზა მგონია. მართალი ვარ, თუ მტყუანი, — არ ვიცი. ეს კი ვიცი, რომ ერთი პატარა ძარღვი კიდევ მქონდა გულში და ისიც დღეს სარჩობელაზედ ჩამწყდა. ამით სამუდამოდ მოვწყდი ქვეყანასა, როგორც წინადვე მოტეხილი ტოტი უკანასკნელ ძაფზედა დაკიდებული. მშვიდობით!.. თუ როდისმე ჩემი ნახვა მოიწადინო, მოდი და

მეც ჩემ ძმასაკვიო სარჩობელაზედ მნახე. ჩემი ბოლო ეგ არის.

„არ ვიცი რად და ჩემი გული კი იწვედა, რომ შენ წინ გადაშლილიყო. — აჰა, გადაგიშალე და ლოდი ამეცალა.“

„შენს სამს და ათ შაურს ერთი ათად გიბრუნებ. შენმა გულკეთილობამ რომ ტკბილი ნალველი ჩამისახა გულში და კინალამ არ დამიმორჩილა, აქამდის კიდევ გულში მიღვივის, როგორც ნაცრის ქვეშ შენახული ნალვერდალი. ისიც გაქრება, ვიცი. განა შენ კი ამხანაგი არა ხარ ჩემის მამინაცვლისა! განა შენ კი არ დამირჩე ერთად-ერთი ძმა! განა შენ კი არ მიიყვანე ის სარჩობელამდე!“

შვილი გაოცდა, მამას ცივმა ოფლმა დაასხა.

— მე რა შუაში ვარო! — დაიძახა კვნესით და თრთოლით შეშინებულმა პეტრემ. პეტრე მთლად ცახცახებდა.

მართლა-და ჩვენი ბებერი პეტრე რა შუაში უნდა იყოს...

ნიმულომგ გმსტაშაგიშვილი
საახალწლო მოთხრობა

მახსოვს, როცა პატარა ვიყავი, რა გულის ფანცქალით ენატრობდი წინა-ლამე ახალის წლისა მალე გათენდეს-მეთქი. მე მახსოვს ეს წინა-დღე, ეს წინა-ლამე ახალის წლისა ჩვენს პატარა სოფელში, საცა ბლარტებსავით გარს ვეხვიენით დედ-მამას ორნი დანი და სამნი ძმანი. იმ დღეს ჩვენთვის აღარც კაკანათი¹ იყო, აღარც თოვლის გუნდა, აღარც თოვლში ხტომა და სირბილი. თვალი და გული ხვალისაკენ მიგვირბოდა, ხვალეს ველოდით, ხვალე გვახსოვდა, ხვალეს ენატრობდით. გარეთ რა გვინდოდა, როცა შინ იმოდენა ხილ-ხული და ტკბილეულობა გვეგულებოდა. შინ ოთახებში დავფუტფუტებდით: იქ იყო, რაც იყო. აქ ალვახაზსა² ზელდნენ, იქ ნუშს და ნიგოზს არჩევდნენ გოზინაყისათვის, აქეთ უცეცხლო თაფლი ჯიბის გვიქნევდა, მოდიფე, პირი ჩაიტკბანურეთო, იქით დედა-ჩვენი ბუხარში თაფლს ადნობდა და თაფლი თითქო გვეუბნებოდა: დაიცადეთ ხვალამდე, დღეს მე თქვენთვის ვდნებიო. ჩვენ თვალვებ-დაჭყეტილები ამავებ-შორის დავძვრებოდით და ბედნიერები ვიყავით, თუ როგორმე მოვასწრობდით და თითს ამოვავლებდით თაფლს. სიცილს, ხარხარს და დედის უგულოდ ტყუილად ჯავრობას ბოლო არა ჰქონდა. ჩვენც ვიცოდით, რომ არც დედა, არც მამა გულით არ გვიჯავრდებოდნენ და ხელვებს ვაფაცურებდით, აცა რამ მოვიცხოთო სალოკავად. ყველაზედ უფროსი ჩვენში თორმეტს წელს არ იყო გადაცილებული.

¹ ჩიტების მახე. ² თაფლში ამოვლებული პატარა ნამცხვარი.

მას აქვთ ბევრმა წყალმა ჩაიარა და ბევრი რამ კარგი წაგვართვა და თან წაიყოლა. დაგვეხოცა დედ-მამა, მომიჭდა ორი ძმა, გადამეცვალა ერთი დაცა. დავრჩით ამ ქვეყნიერობაზედ მარტო ორნი და-ძმანი. ეხლა ერთსაცა და მეორესაც თმაში ჭაღარა გვირევია, და როცა ახალი წელიწადი მოდის, მინდა თუ არა, ცრემლიანის თვალით უკან მიმახედებს ხოლმე. ვხედავ ჩემს თავს ჩვენს პატარა სოფელში, ჩემს პატარა ფუნჯულა და-ძმებს შორის. ვხედავ, როგორ დაგვხარიან შვილებს დედა, მამა, როგორ შეგხარით ბავშურის სიხარულითა დედას, მამას. მესმის ტრედივით უგუნური ტიტინი ჩემის პატარა დისა, პატარა ძმისა, მომესმის ჭკუადამჯდარი, სიყვარულიანი ლაპარაკი დედი-ჩემისა, მამი-ჩემისა. დღეს ყოველივე ეს მარტო ტკბილი სიზმარია. დღეს იქ, იმ პატარა სოფელში, საცა ამოდენა სახსოვარი აუგია ჩემს გულს, მარტო ხუთი სამარელაა და ამ სამარეებში მარხია ყოველივე ის, რისთვისაც ეხლა გული მეწვის, გული მედაგება. იქ მარხია დედა, მამა, ორი ძმა და ერთი და, და ამასთან ერთად ჩემი ყმაწვილობაცა, ესე იგი, იგი ბედნიერება, რომელიც წავიდა და თავის დღეში არ მომიბრუნდება,

წავიდა ის ბედნიერი დრო და აღარ მოვა. წავიდა და გული ჰკენესის რალაც სხვანაირ ტკივილისა, რალაც სხვანაირ მწუხარებისაგან, რომელსაც ზოგჯერ ადამიანი სიხარულზედაც არ გასცვლის ხოლმე. ტკბილია კენესა ამ ტკივილისა, ტკბილია ცრემლი ამ მწუხარებისა. აქ კენესა ნიავსავით აგრილებს გულის-წევასა და ცრემლი ჰნამავს გადამჭენარ გულსა გამოსაცოცხლებლად. ვიღამაცა სთქვა: დატკბობა საამური ტკივილითა, და სწორედ ამისთანა ტკივილია ეს ტკივილიცა.

ყველაზედ მეტად დამახსოვდა ერთის ახალის წლის წინა-ღამე. ჩვენ, პატარებს, არ ვიცი, ხვალის ლოდინი-

საგან, თუ მეტის-მეტ გართობისაგან, ძალი აღარ მოგვე-
კიდა. არა ერთხელ და ორჯელ გვიბრძანა დედამ: წადით,
შვილებო, დაიძინეთო, და ჩვენ კი თითოთ ყელს ვუწევდით
და ისე ვეხვეწებოდით: დედას ჭირიმე, ნუ გავგრეკავ, არ
გვეძინებაო. დედა გოზინაყებისა და ალვანაზის სამზა-
დისში გართული იყო, გარს ჯამები, ბადიები¹ და ტა-
ბაკები² ედვა ნუშით, ნივოზით და თაფლითა. მამა-ჩვენი
კი ბოლთასა³ სცემდა ოთახში ჩიბუხით ხელში. ჩვენმა
პატარა დამ, რო დაცუცუნებდა ჯამებსა და ტაბაკებს
შორის, როგორღაც ფეხი წამოჰკრა ერთს უშველებელს
ბადიას და შიგ ყოფილი თაფლი კი პირქვე წამოაქცია.
დედას ძალიან ეწყინა და არ იყო რომ გაჯავრებით უთ-
ხრა მამას: ერთი თავიდან მომაშორე, ღვთის გულისათ-
ვის, ეს ბაჯაჯღანები!..⁴ გაასხი⁵ იქით ოთახში, ზღაპა-
რი რამე უამბე, იქნება დაეძინოთ და მომასვენონო.

მამა-ჩვენმა ძალიან კარგი ზღაპრები იცოდა და ჩვენც
ძალიან გვიყვარდა ყურის-გდება ზღაპრისა. გვიამა, რომ
დედამ დაავალა მამას ზღაპარი ეთქვა. მივცვივდით ჩვენც,
ზოგი ხელზე ჩამოვებობდენით, ზოგი ახალუხის კალ-
თაზედ.

— შენი ჭირიმე, მამილო, ზღაპარი გვითხარი, —
შეგბლავლეთ აქეთ-იქიდან, — დედა აქედამ გვერეკება⁶
და შენ ზღაპარი მაინც გვითხარ, არ გვეძინება.

— ბატონი ხართ. აბა, წავიდეთ.

მამა გავიდა მეორე ოთახში და ჩვენც გავყევით.
ოთახში ბუხარს ერთი ამბავი გაჰქონდა აპრიალეზულის
ცეცხლისაგან. ბუხარის პირდაპირ ერთი გძელი ტახტი
იდგა, ავიდა მამა-ჩვენი, ტახტზედ მოიკეცა. ჩვენც გარ-
შემო შემოვყუბუნდით. ჩვენი პატარა და გულდაღმა წა-

¹ სპილენძის დიდი ჯამები. ² ხის დიდი თფუშები. ³ აქეთ-იქით
დადიოდა. ⁴ აქ — მეტად მოხმაურე ბავშვები. ⁵ გაიყვანე. ⁶ გვაგდებს..

მოუწვა მამასა, იდაყვებზედ დაებჯინა, თავისი პატარა თავი ხელებზედ დაანდო და ისე შეაჭყიტა მაყვალსავით შავი თვალები, თითქო მართლა ზღაპრის მოსმენა უნდოდა. ის კი არა თუ, როგორც იმას, ისეც იმაზედ მომღევეარს მესამე ძმას, მაშინვე ჩაეძინებოდათ ხოლმე ორიოდე სიტყვის შემდეგ.

მამამ დაიწყო:

„მე აღრევატ მიამბნია, რომ ჩენს ქვეყანას ძალიან ემტერებოდნენ თათრები, მოსვენებას არ გვაძლევდნენ, ხან აქედამ, ხან იქიდან მოგვესეოდნენ ხოლმე. ჩენც, რაც შეგვეძლო, რაც ძალი და ღონე გვექონდა, ვებრძოდით, ვეომებოდით. ყველას უყვარს, შვილებო, თავისი ქვეყანა, და როცა უჭირს, ძნელია კაცმა უმტყუნოს და თავი არ გამოიმეტოს. ბევრიც იმეტებდა თავს და ბევრმაც სახელი დაიგდო, სახელი გაითქვა თავისი ვაჟეცაცობითა და ქვეყნისათვის თავდადებით. აი, ერთი ამისთანა ვაჟეცის ამბავს გეტყვით და კარგად დაიხსოვით.

II

ერთს დროს ჩვენი გეოგოლია ქართლის მეფე გიორგი მეთერთმეტე¹. იმის დროს ყიზილბაშების² ყეინად³ დაჯდა შაჰ-სულთან უსეინ. ამ ყეინმა გამოჰგზავნა დიდის ჯარით თავისი სარდალი, რომ საქართველო აიკლოს და თავისად დაიჭიროს. დაიძახეს ჩვენშიაც ჯარიანობა და თავი მოიყარეს ქართველებმა მტრის დასახვედრად. შეიყარა ორი ერთმანეთზედ სამტროდ გამართული ჯარი საომრად. ერთს მხარეს დაეწყვნენ ყიზილბაშები, მეორე მხარეს ქართველები. გაიმართა ომი. რით გათავდა ეს ომი, ამის ამბავი გრძელა. მე მარტო ერთს რასმე ვიამბობთ, რაც ამ ომში მოხდა. როცა გაცხარდა ბრძოლა, მაშინ

¹ გიორგი XI (1676 — 1688). ² წითელთავიანები, ირანელები.
³ მეფე.

გამოჰქუსლა ერთმა ყიზილბაშმა ცხენი და გამოფარდა მოედანზედ რაზმიდამ. გაუქროლ-გამოუქროლა ჩვენებს წინ ცხენი, თითქო ჯირითშია და არა ომშიო. ეწყინა ქართველ ყმაწვილობას ასე თამამად და გაბედულად ნა-ვარდობა ყიზილბაშისა, — დახე, როგორ გვბრძოლებს?! კაცად აღარ გვაგდებს თუ რა ამბავია, რომ ასე უშიშრად გაგვირბის და გამოგვირბისო, იძახდნენ.

ჰკრა ერთმა მოსხეპილმა ყმაწვილკაცმა ცხენს ქუსლო და ზედ მიაგდო ყიზილბაშს. ყიზილბაშმა ჰკრა შიგ გულის-ფიცარში შუბი და საბრალო ვაჟკაცი ჯერ ჩამოეკიდა ცხენს და მერე უსულოდ დაეცა დედამიწაზედ.

— აი, ქუდიც არა მზურებია, აი, დედის ძუძუც არ შემრგებია, თუ მაგის სისხლი შეგარჩინოვო, — დაიძახა ახლა სხვამ და მიაგდო ცხენი ყიზილბაშს. ყიზილბაშმა ესეც ჩამოაგდო ცხენიდან და უფრო გახალისებულმა გამარჯვებით გაათამაშ-გამოათამაშა ცხენი მოედანზედ. გავიდა მესამე, გავიდა მეოთხე, გავიდა მეხუთე და ყველას ცალკე იგივე დღე დააყენა თათარმა. ასეთი ყმაწვილი კაცები დახოცა, რომ უკეთესს კაცი ვერ ინატრებდა. შეწუხდა ქართველობა: ეს სირცხვილი როგორა ეჭამოთო, შინ რა სახელით-ღა მივიდეთო. არ იცოდნენ, რა ექმნათ. ყველას შიში და ფიქრი მიეცა. ველარავინ ჰბედავდა გასვლას. ის ყიზილბაში კი ათამაშებდა მოედანზედ ცხენს, თითქო ყაბახობაზე¹ გამოსულა და ამოდენა ქართველობა აინუნშიაც არ მოსდისო.

— ნიკოლოზო სად არის, ნიკოლოზი! — დაიძახეს ქართველებმა: — ის თუ გვიშველის, თორემ ლამის ამ ურჯულო თათარმა დედაკაცის ლეჩაქი თავზე დაგვხუროს, და ისე გაგვისტუმროს შინაო.

— ნიკოლოზო გოსტაშაბიშვილო, ნიკოლოზო! — გაჰჰკივლეს აქეთ-იქიდან ჩვენებმა.

¹ აქ — სათამაშოდ, შეჯიბრებაზე.

გოსტაშაბიშვილი თურმე გაცხარებულ ომში იყო და ამ კივილზე ომიდამ გამოვიდა. ჩოხის კალთით გასისხლიანებულ ხმალსა სწმენდავდა, როცა მისცევიდნენ ჩვენები და თავის სირცხვილი უამბეს. გოსტაშაბიშვილი, მართალია, ძალიან გათქმული და სახელოვანი ვაჟკაცი იყო, მაგრამ მაშინ სიბერე მორეული ჰქონდა და უწინდებურად აღარც მკლავი ერჩოდა, აღარც მუხლი.

— საღ შემიძლიან მე ეხლა დაბერებულსა და დაჩანაკებულს იმასთან ომის გასწორება, — უთხრა ყმაწვილებს გოსტაშაბიშვილმა, — ვერა ჰხედავთ, ახლად ულვაშ-აშლილი ვაჟკაცია, კაცი ლომსა ჰგავს.

— ხუთი ვაჟკაცი მოგვიკლა, იმათ სისხლს ნუ შეარჩენ. იმ ურჯულოსაგან სირცხვილს ნუ გვაჭმევ, — შეევედრნენ ჩვენები.

გოსტაშაბიშვილმა ახსენა ღმერთი, აუკრიბა სადავე ცხენს და ჰკრა ქუსლი. ცხენმა ერთი ორიოდ კამარა შეჭკრა, ისკუბა და თვალის დახამხამების უმაღ ვაჟკაცი ვაჟკაცს წინ დაუდგა. ყიზილბაშმა წამოუღერა თავისი შუბი. გოსტაშაბიშვილმა ხელი აუკრა და აიციდინა. ეს ისე მარჯვედ მოუვიდა, რომ ქების კიჟინა დასცეს. მინამ ყიზილბაში მეორედ შეუტევედა შუბით, გოსტაშაბიშვილი ცხენ-და-ცხენ ეცა. წასწვდა, ერთი-ორი ღონივრად შეჭბლერტა და ცხენიდან ძირს დასცა, ასე რომ დაცემულს ფეხზედ აღდგომა გაუძნელდა. ჩამოხტა ცხენიდან გოსტაშაბიშვილი, ააყენა ყიზილბაში ფეხზე და უთხრა:

— ნუ გეშინიან, მე თავს არ მოგჭრი. შენი თავი შენის ვაჟკაცობისათვის მიპატივებია. ცოდვაა შენი გაფუქება. წადი და ღმერთმა გზა მშვიდობისა მოგცესო.

— მეც სიცოცხლეს თუ ვისგანმე ვიჩუქებდი, მარტო შენისთანა ვაჟკაცისაგანაო, — უპასუხა ყიზილბაშმა, სალამი მისცა და წავიდა.

მუთხარაბეთი ქვეყნები

22. ი. ჭავჭავაძე.

I

რას მიჰყვანს ტაბილი სიტუა?

იმ ვეებერთელა სოფელში, რომელსაც თუნდა „წაბ-
ლიანს“ დავარქმევ, ყველამ იცოდა, ვინ არის ოთარაანთ
ქვრივი. სოფლის გზირისათვის¹ რომ გეკითხათ, ოთარაანთ
ქვრივის კარ-მიდამოში მზისა და წვიმის მეტს არვის შეე-
ძლო გავლა ქვრივის უნებურად.

ნაცვალი², თუ იასაულა³, — რაც გინდ დიდი საქმე
ჰქონოდათ. — ოთარაანთ ქვრივის ეზოში ვერ გაიწაწანებ-
დნენ, და თუ როგორმე გაჰბედადნენ, ისეთს ალიაქოთს
ასტებდა, რომ ბედსა და თავს დააწყევლინებდა. ნამეტნა-
ვად გზირს კარგად ახსოვდა ერთი ამბავი, და მერე ხომ
მაელმა სოფელმაც შეიტყო. გზირს ერთხელ ერთი ქათა-
მი წაერთმია, — დიამბეგი⁴ მოპრძანდა, სოფლად ქათმებს
ვაგროვებთო, და ასეთი ვაი-ვაგლახი დააწია, რომ, ამბო-
ბენ, გუბერნატორამდე თავის ფეხით იარაო და ერთი ქა-
თამი შეიღეულად დაუსვა მოურიდებელს გზირსაო. თუმ-
ცა თითონ ქვრივსაც ერთი ათიოდ მანეთი შემოჰხარჯო-
და მისვლა-მოსვლაში, მაგრამ ამას ამბობდა თურმე:

— ფული რა არის?! ხელის ჭუჭყია... ერთი თუმანი
რა სათქმელია!.. ჯავრი რომ არ შევარჩინე, — ეს რადა
ჰღირს! ტყუილ-უბრალოდ რომ არ დავეჩაგვრინე, ცოტაა?!

1, 2, 3 სოფლის დიდალი მოხელეები იყვნენ თვითმპყრობელო-
ბის დროს 4 მოხელე, ბოქაულის-მოსამართლე.

დღე ამას იქით იცოდნენ, რომ მე ოთარაანთ ქვრივს მე-
ძახიანო.

სწორედ იცოდნენ კიდევ. ჯგუფად რომ გლეხაკო-
ბა სადმე მდგარიყო, ნამეტნავად თუ შიგ ერია სოფლის
მოხელე ვინმე, — ნაცვალი, თუ მამასახლისი, — და ოთა-
რაანთ ქვრივი ნიშავალი დაენახათ, ისე გაიფანტებოდნენ
აქეთ-იქით, თითქო ალაღმა¹ დაჰქროლა წიწილებსაო.

კაცი ვერ იტყვის, სძულდათ, თუ უყვარდათ ოთა-
რაანთ ქვრივი სოფელში. შიშით კი ყველას ეშინოდა. ასე
იფიქრეთ, ტირილით გაქირვეულებულს დაგვაბასებულს
ბაღლებსაც კი ოთარაანთ ქვრივის სახელით აშინებდნენ,
გულზედ მოსული დედები.

— დაჩუმდი, შე არ-გაააწყვეტო, თორემ აგერ ოთა-
რაანთ ქვრივი მოდისო.

ოთარაანთ ქვრივმა ეს კარგად იცოდა და ზეგრს
არას ჰნაღვლობდა², რომ ასე ეკრძალებიან, ერიდებიან და
უფროსიან ყველანი.

— ქალაჩუნები რომ არიან, იმიტომაცო, — იტყოდა
ხოლმე თავისთავად. — ჩემი რად უნდა ეშინოდეთ? რა ბაყ-
ბაყ-დევი მე მნახესო! მე მარტო ისა ვარ, რომ ჩემს ჯაგრს
არავის შევარჩენ, ტყუალ-უბრალოდ არავის დავეჩაგრე-
ნები. თუ გაქირდა, რკინის ქალამნებს³ ჩავიცვამ, რკინის
ჯოხს ავიღებ ხელში და ხელმწიფემდი ვივლიო.

სოფელმა კაჭგად იცოდა, რომ ოთარაანთ ქვრივს
ტყუალ-უბრალოდ ბაქიობა⁴ და მუქარა არ უყვარდა, იმის
თქმად და ქმნა ერთი იყო.

— მე და ჩემმა ღმერთმა, ბარაქალა⁵ დედაკაციოო,
იტყოდა ხოლმე დათია ბადიაშვილი ოთარაანთ ქვრივ-
ზედ, — არც სხვისას შეირჩენს, არც თავისას შეარჩენს

¹ მტაცებელი ფრინველია. ² ღარღობდა. ³ კეხანა. აქ — ყომალი.

საქსა, ახლა შინა ნახე, -- რა აშბავი აქვს; მთელი დღე ცინარუკივით¹ ტრიალებს ოჯახში, იმისი ხელი და ფეხი დღილიმ საღამომდე არ დადგებაო.

სოფელს დედაკაცობას ხომ უფრო ეშინოდა ოთარაანთ ქვრივსა. ვაი იმას, ვისაც უსაქმოდ მოასწრობდა ხოლმე: ძირიანად ამოიღებდა, ძირიანად მოსთხრიდა.

— რაო, მუქთამჭამელო? — ეტყოდა ხოლმე. — შენს ქმარს თავისთავის გამოკვება კი ეადვილება, რომ შენც მუჭთად გკვებოსო. რას დაგიკრებია გულზედ ეგ დასამიწი ხელები, — აი, მოგიკვდეს ეგ უგულო გული! მამა-შენსა აქვს ცხონება, შენც თუ ხელი გასძარი, შენს ქმარს მეტი ლუკმა გულზედ დაადგება, აი!.. მეტი მოუვა განა!.. აი დამიწდი, დამიწდი, კარგი რამ შენა ხარ!..

იხე არავეის გაუვლიდა გვერდით, რომ არ გაეკინწლა, თუ რამ თვალში არ მოუვიდოდა. ძნელად იქნებოდა, რომ ტკბილი სიტყვა ეთქვა ვისთვისმე.

— ტკბილი სიტყვა რა არისო! — იტყოდა ხოლმე: — ამ გამწარებულს წუთისოფელში ტკბილი სხვა რა არის, რომ სიტყვა იყოს. რას მიქვიან ტკბილი სიტყვა! თვალთმაქცობაა, სხვა არაფერი. ტკბილი სიტყვა ნუგეშია.

+ კაცს გულს მოჰფხანს² გულის-ფხანა რაღა დარღუბალა!³ ფხანა ქეცმა იცის. ნუ გაიქეციანებ გულს და ფხანაც საჭირო არ იქნება. სიტყვა სამურველი⁴ ხომ არ არის, -- მოსა-კიდებელი ჩანგალია, რომ გული ან აქეთ მისწიოს, ან იქით, თორემ ობი მოეკიდება, როგორც კიღობანში⁴ დავიწყებულს პურს. გული ადვილიდამ უნდა მისძრას-მოსძრას კაცმა, თუ კაცს კაცის სიკეთე უნდა. ფხანა გულისა რის მაქნისია! უქმის კაცის საქმეა. თავადიშვილები ფეხის

¹ სატრიალებელი ბჯრლივით. ² დარდი და უბედურება. ³ ცხენის საწმენდი, ლითონისა. ⁴ პურის დიდი ყუთი.

გულზე ხელს ასმევინებენ, რომ ძილი მოიგვარონ, გულის
ფხანაც ის არის: ძილს მოჰგვრის. ის კი არ იცინა, რომ თუ
წუთისოფელს ერთს ბეწო ხანს თვალი მოუხუჭე, ისე გავ-
თელავს, როგორც დიდოელი ლეკი ნაბადსა.

— ოთარაანთ ქვრივს გულის მაგიერ ქვა უდევსო, —
ამბობდნენ სოფელში.

II

პილპილ-მოყრილი მადლი

მართლა ასე იყო თუ არა, — ეს უნდა ეკითხოს ერთს
სხვა ქვრივს დედაკაცსა, რომელიც სოფლის მეორე ნაპი-
რას იდგა და მეტად წვრილ-შვილიანი იყო. ეს დედაკაცი
ცოტა უხეირო, უნდილი¹ რამ იყო, გარჯა ეზარებოდა და
წვრილ-შვილი ნახევარზედ მშიერ-მწყურვალს ჰყვანდა.
ოთარაანთ ქვრივი ყოველ კვირა დღეს ერთ აფიოდ შოთს
და ერთ ბადია კორკოტს² თავის ფეხით გადაუტანდა
ხოლმე.

— აჰა, ხეთქეო, — ეტყოდა ხოლმე დედაკაცსა, —
დაგიღია ეგ შავის მიწით ამოსავსები პირი, შე პირშაო,
შენა, და შენი ღღენი ძაღლსავით სხვას შეჰყურებ, აგერ
გამოხრულს ძვალს გადმომიგდებენო, შე არ დასაცალე-
ბელო, რისთვის მოუცია ღმერთს ეგ ბარძაყის ოდენა
მკლავები!.. დახე, დახე, ამ წუწკს, წუწკისა შვილსა, სა-
მგლე გოქსავით გათხვირულა, ლუქმა-პურის შოვნის უნა-
რი კი არ აქვს. რა კარგი დაეყრებათ ამ შენს ცოდვის შვი-
ლებსა! შენი მაყურებლები შენგან აბა რა კარგს ისწავ-
ლიან! ესენი მაინც არ გეცოდება, შე უბედურის ღლისაგ!..

¹ უშნო, უუნარო. ² მონარშული ხორბალი, ერბოიანი და ტკბილ-
ნარევი. ³ გასუქებულია.

დედაკაცი, ამისთანების ჩვეული, მაინც მადლობას ეტყოდა ხოლმე.

— მადლობა!.. შენთვის მაგრად შეინახე, ტლანტო გამოიკარ, არ დაგეკარგოს... ჯილი განძია ეგ შენი მქლე მადლობა ოთარაანთ ქერივისათვის, ო შენმა მზემ! ევრე ხელგაშლით რად იხარჯები. აი, მეხი კი დაგაყარე! მადლობა!.. კარგია მუქთაა, თორემ მაგასაც ხომ ეერ იშოვიდი, რომ გარჯით საშოვარი იყოს მადლობა!.. ეგ შენი მადლობა გინდა გახიე, გინდა გაფხრიწე...

გლახა-მთხოვარა ისე არ მიაღებოდა კარს, რომ ოთარაანთ ქერივს რითიმე არ გაეკითხა, მაგრამ თავისებურად კი წამოულაგებდა.

— ი...ი...ი... შენ კი მოგიკვდა ეგ უხვირო თავი, — მიაყოლებდა ხოლმე, როცა გასაკითხს¹ აწვდიდა. — დაგიბრიყვებია ჩემისთანა სულელი დედაკაციები და ლუქა-პურს პირიდან აცლი. აი, მეხი კი დაგაყარე მაგ ქეციან თავზედ. შე ოხერო, რომ აგიღია თავი და დაეხეტები სათხოვრად, ნამუსი აღარა გაქვს? ამ წუთისოფელში ვისა აქვს მეტი ლუქმა, რომ შენც გაძლიოს. ევრა ჰხედავ, შე გულმკედარო, რომ ვინც კია, წილებზედ ფეხს იღვამს და დღის სარჩოს ძლივსა ჰშოთლობს და შენ როგორღა გარჩინოს! ქვეყანისა არა გრცხენიან! არა, შე ოკრაყო², ოთარაანთ ქერივი დედაა შენი, მაშა, თუ შენი მოვალეა, რომ შეგინახოს! აი გაგიხმეს ეგ ხელ-ფეხი! რისთვის გასხაა ეგენი მაგ მუტრუქსა³ ტანზედ, თუ ეერ მოგიხპარებია? ქვეყანას თავის თავი კი შეუწახავს, რომ ეგ შენი ბრიყვი თავიც ინახოს? ფუ, შენს ნამუსსა!..

თუ მეტად შესაბრალისი და ღონემიხდილი გლახა შეხედებოდა, ამავს ხომ ეტყოდა და ეტყოდა და ბოლოს დაუმატებდა:

¹ მოწყალებას, დახმარებას. ² ტლანტო, უშნოდ სქელო. ³ აქ — მოუხეშავ, უბადრუკ.

— წამოეთარიე ერთი მარანში, ღვინოს ჩაგაცეცხ-
ლებ. ნუ გვგონოს კი, რომ მადლს გიშვრებოდე რასმე.
აი, გაქრეს, ოთარაანთ ქვრივმა შენთვის არა გამოიმე-
ტოს-რა. აი, ქვევრში რაღაც წუმზე ნაძირალა დამრჩა,
საინც გადასაღწერელია და ბარემ შენ ჩასცეცხო.

წაიყვანდა, ერთი ორიოდ ჩარეკას¹ კაი ღვინოს გადაა-
ხუტებდა და გამოისტუმრებდა თავისებურად ქება-დი-
დებით.

ერთხელ ერთი მთხოვარა მიადგა კარს. ✕ ოთარაანთ
ქვრივმა გამოლტანა გასაკითხად ერთი უშველგებელი შო-
თი, რასაცვირეველია — თავისებური პილპილიც მოაყარა
ზედ: კარვად, ლაზათიანად გამოგილანძღათ. როცა მთხო-
ვარა გაბრუნდა, მაშინ შეასწრო თვალი, რომ ფეხები დაჰ-
ხეთქოდა ფეხუცმელობით.

— დამაცა, შე არ-დასაცალგებლო, — დაუძახა მთხო-
ვარას.

მთხოვარა გაჩერდა. ოთარაანთ ქვრივი შეეარდა სახ-
ლში, ილღიას ქვეშ ამოიპარა ექვსი შოთი, მოვიდა მთხო-
ვარასთან და დაუყვირა:

— შე გამომყევ, შე ადრე და მალე დასამარხავო! ✕

გაოცებული მთხოვარა გაჰყვა, ოთარაანთ ქვრივი
გავიდა სოფლის ბაზარში, ერთი შოლტი² საქალამნე ლო-
რის ტყავი გადმოაღებინა მეღუქნეს, ექვსი პური მისცა,
ტყავი გამოართვა და ისე მიახალა თავში მთხოვარას, რომ
საწყალმა თვალებზედ ხელი მიიფარა, ცხვირ-პირში არ
მომხედესო.

— აჰა, შე არ დასარჩენო, ამოისხი და ჩაიცვი. იქნება
ამოხსმაც არ იცოდე, შე დასაღუპავო.

— რაო, ოთარაანთ ქვრივო, გემართა შაგისი, თუ რა
არის? — ჰკითხა ქოსმანსავით³ გათხვირულმა მეღუქნემ.

¹ ჭურჭელი, რომელშიაც ლიტრის მეოთხედი ჩადის. ² საქალამ-
ნედ გამოჭრილი ტყავი. ³ საგანგებოდ გასუქებულმა (ღორულად).

III

ხუთი პისა

ოთარაანთ ქვრივს სოფლის ნაპირას ერთი კაი მოზრდილი ფიცრული¹ ედგა. მისი ეზო, საკმაოდ ფართო გლეხკაცისათვის, გარს შემორტყმულია ტყრუშული² ფოთბითა. ეზო წმინდაა, ფაქიზად შენახული და დერეფნიდამ მოყოლებული ჭიის კარამდე³ სიგრძე-სიგანეზედ მწვანით აბიბინებული. დერეფნის წინ, ერთ ოციოდ ნაბიჯზედ, უშველებელი კაკალი სდგას, შტოვბ-ძირდაშვებული, შემორგვალეებული, თითქო განგებ შემოკვეცილიაო.

კაცის თვალს იამებოდა, რომ ეს ეზო ენაზა. სახლი, როგორცა ვთქვით, ფიცრულია. მარტო ჩრდილის მხრივ კედელი მთლიანია, სხვა მხრივ კი ყოველგან თითო კარი აქვს დატანებული. კედლები ყველგან დაჩითულია⁴ საფოთფეებიტა. სიანს შაშიანობის დროს ყოფილა აშენებული.

ამ სახლს მარჯვნივ წალმით დაბურული მარანი ედგა, ოთხკუთხივ ღია და ფარღალაღა⁵. სახლის უკან კალო-საბძელია და საბჟელ-ქვეშ გომური⁶. სახლის მარცხნივ პატარა ადგილია შემოდობილი და შიგ ბოსტანია.

აქ მოჰყავს ხოლმე ოთარაანთ ქვრივს ყოველივე ბოსტნეულობა, რაც კი დასჭირდება საზაფხულოდ, თუ საზამთროდ. თავისის ხელით ჰპარავს, სთოხნის, ჰმარგლის, -სთესს და ჰკრეფს ხოლმე. თუმცა სოფელენი ბევრს

¹ ფიცრის სახლი. ² მაგრად, სქლად დაწნული ღობე. ³ ჭიშკრამდე. ⁴ დახვრეტილია, აჭრელებულია. ⁵ თავისუფალი. ⁶ საქონლის საზამთრო სადგომი.

იძახდნენ: ვის გაუგონია დედაკაცის ბარი და თოხიო, მაგრამ ოთარაანთ ქვრივი არას დაგიდევდათ.

— თუ არ გაუგონიათ, ეზლა გაიგონონო, — ამბობდა ხოლმე. — მითამ მე რითა ვარ ნაკლები აიმ დამპალ გოგიაზედ! თუ იმასა ჰშვენის ბარი და თოხი, მე რაღა ღვთისაგან შერისხული¹ ვარ/რა ვუყოთ, რომ ის მამაკაცია და მე დედაკაცი. მითამ ჩემზე წინ რით არის? იმასაც ორი ხელი და ფეხი აქვს და მეცაო. თუ ის ხელ-ფეხს ასაქმებს, მე რაღა დარღუბალა გადამკიდებია!.. რა საპყარი და დავარდნილი მე მნახესო!..

ბოსტანში მუშაობა ისე უყვარდა, რომ სხვის ხელს არ მიაკარებდა. ბოსტანში პატარა რუი იყო გაჭრილ და მუღმივ და გაუწყვეტლად წყალი ჩამოჴუხუხებდა, დიდის სასოფლო რუილამ წამოყვანილი. იმ სოფელში წყალი ბევრი იყო, სოფელს ზედ შუაზედ სამის წისქვილის წყალი ჩამოუღიოდა. როცა ძალიან გოღვა² იყო, მაშინ კი წყალს სოფელნი ერთმანეთსა ჰპარავდნენ, სტაცებდნენ ბოსტნებისა და ნამეტნავად ვენახების სარწყავად. ოთარაანთ ქვრივს კი ვერ უბედავდნენ წყლის მოკლებასა. თუ ვინმე გაჰბედავდა, ვაი იმას!.. ოთარაანთ ქვრივი მე-წისქვილესავედ გაიდებდა \ხოლმე მხარზედ თოხსა/და აჰყვებოდა რუს თავამდინა. გლეხები რომ ამ ყოფით დაინახავდნენ ოთარაანთ ქვრივსა, იტყოდნენ:

— წამოვიდა მეხი, და ვაი იმას, ვისაც დაეცემაო.

სახლში რომ შესულიყავით, ყველაზედ უწინარეს თვალში გეცემოდათ სიფაქიზე და დაგიღ-დაწმენდილობა იქაურობისა. თარო ჩრდილოს მთლიან კედელზედ თავილამ ბოლომდე გახილულია და ზედ ჩამომწყვრივებულია სუფთა ჭურჭელი ქაშანურისა³. ორიოდე ქვაბი, ტაფა,

¹ დაწყევლილი. ² გავლვა. ³ თიხისა, გაელვარებული.

ჩამა, ქაფქირი, ძალზედ დაწყებდილ-დარცხილი, მხია-
რულად ვადმოიციქრებთან მალლიდამ, თითქო თავს იწო-
ნებენ, რომ კარგი მომვლელი და პატრონი ასწენათ.

ქებას აქეთ-იქით თითო ტახტია დაფენილი ჭრელის
ფარდაგებთა¹ კარგა ხნის ფარდაგებია, მაგრამ კარგად
შენახული და ნაპატრონები. ტახტების თავზედ თითო ბა-
ცანკალი, ანუ, როგორც ზოგან ეძახიან, სართუმალი დგას
ხარატი² ნაკეთები. კუთხეში ერთი დიდი კიდობანია.
ეტყობა ძველი ნაკეთობაა, იმიტომ, რომ წინა-პირზედ
გამოხარატებულა სხვადასხვა სახე და ძველებური გრეხილ-
ხვეულები საღამაშისათვის. ერთი დიდი სკივრიცა სდგას
მეორე კუთხეში. ეტყობა ერთს დროს ლურჯად ყოფილა
შედებილი და ეხლა კი საღებავი გადასვლია. (ამ სკივრ-
ზედ აკოკილებულია³ ქვეშაგები⁴ ლურჯის სუზანით⁵ თა-
ვიდამ ზოლომდე ჩამოფარებული.

ამ სახლის, ანუ როგორც თითონ ოთარაანთ ქვრივი
ეძახდა, დარბაზის მოწყობილობისათვის რომ თვალი კარ-
გად დაგეკვირვებინათ, იტყოდით — ამის პატრონი შეძ-
ლებული კაცი უნდა იყოსო. არც მოსტყუვდებოდით.
გლეხკაცობის კვალობაზედ ოთარაანთ ქვრივს ბევრი შეჰ-
ნატრებდა. ამა-ქმრისაგან დარჩა ნახევარ-გუთნეული⁶ სა-
ქონელი, ორი ფურ-კამეჩი, სამი ძროხა, ამას გარდა ორის
დღის კარგად გაკეთებული და გავსებული ვენახი და ოცი-
ოდ დღის სახნავ-სათესი მიწა.

ვენახს ქვრივი ძალიან კარგად უვლიდა, ძალიან აპა-
ტიებდა და ვენახიც კარგს მოსავალს იძლეოდა. ამბობ-
დნენ, რომ ოთარაანთ ქვრივი, — რაც უნდა მდარე⁷ მოსა-

¹ მოხარატებული, ამოჭრით მოხატული. ² მალლად დაწყობილი.

³ ტახტის ლეიბზე გადასაფარებული ცისფერი ქსოვილი. ⁴ გუთნე-
ულში 6 — 7 წყვილი მუშა-საქონელია. ⁵ მცირე.

გალი ყოფილიყო, სამს საპალნეს¹ ღვინოს მაინც გაჰყიდდაო ყოველ-წლივ. მისი ღვინო საპალნე შეიდ-რვა და ათ თუმნადაც ბევრჯელ ვაყიდულა თურმე. შინაც სახარჯოდ ღვინოს სამყოფზედ მეტს ინახავდა. ათის ღლის მიწას ყოველ-წლივ ჰზნავდა. სყიდვით იქმებოდა, ალოთი², თუ თავისი გუთნით, ათის ღლისას უსათუოდ მოზნავდა და მოსთესავდა.

გაჰყიდდა ღვინოსა და მომეტებულს ჰურს თუ არა, ფულს ზეთ ნაწილად ჰყოფდა და ზეთ რიგად ინახავდა. ამისათვის ნაჭრებისაგან ქრელი ქისები ჰქონდა, ჩანთასავით შეკერილები. ერთს ამისთანა ქისას „საჭირნახულოს“ ეძახდა და შიგ ინახავდა სახარჯოს ჰურისა და ქერების სამკალად, მოსაზიდად და საღეწად. მეორე ქისას „ბარაქალა ქისას“ ეძახდა. ამაში ინახავდა სახარჯოს გენახის სამუშაოსათვის. მესანე ქისას „საჯანაბო“ ერქვა. ამაში ინახავდა ფოსტის ფულსა და საბეგროსას, თუ ვინიცობა სოფელი ოდესმე შეაწერდა. მეოთხე ქისაში ინახავდა მოჯამაგირის საჯამაგრო ფულსა. ამ ქისას ეძახდა: „მიეცი და მოგეცესო“. მეხუთე ქისაში ჰქონდა საშინაოდ სახარჯო და ღარიბთა გასაკითხი ფული. ამ მეხუთე ქისას ოთარაანთ ქვრივი ხან „ფარსილას ქარვასლას“ ეძახდა, ხან „შიოს მარანსა“.

თელა თუმცა მაგრე რიგად არ იცოდა და ზშირად კენჭებს მოიშველიებდა ხოლმე, როცა უამისოდ დათვლა უჭირდებოდა, მაგრამ ანგარიში ძნელად შეეშლებოდა. პირველს ოთხს ქისაში იმდენს ჩააწყობდა, რამდენიც საჭირო იყო და ძალიან იშვიათად მომხდარა ანგარიში არევოდეს. რაც პირველს ოთხს ქისას გადარჩებოდა, ყველას მეხუთე ქისაში დაუთვლელად ჩაჰყრიდა და მინამ გამოილეოდა, დაუთვლელადვე ჰხარჯავდა.

¹ დაახლოვებით 25 — 30 ფუთი. ² მამითადით, სხვების დახმარებით მუშაობა.

IV

განძი და ანდერძი

ყველაზედ უძვირფასესი განძი სხვა დარჩა ოთარაანთ ქვრივს თავის ქმრისაგან. ქვრივს კი მართლა უძვირფასესად მიაჩნდა და სხვისა კი არ ვიცით. ეს განძი თოფ იარაღი იყო. მისი ქმარი, დიდი გამრჯელი, მოამაგე, დიდი მუშა-კაცი, გათქმული მონადირეც ყოფილა. სახლში რომ შესულიყავით და კერიდამ მარჯვენა ტახტის ზემოდ კედლისათვის შეგვხედნათ, ჰნახავდით ბუდით ჩამოკიდებულს კარგად მოზრდილ თოფს, ხმაღს თავისის ყაწიშები¹, ხანჯალს, დამბახას, სასწრაფოს² და საპირისწყაშ³ს.

კვირა არ გავიდოდა, რომ ოთარაანთ ქვრივს არ ჩამოეღო ეს იარაღი და გულდადებით⁴ არ გაეწმინდა. როცა ამას შეუღგებოდა, გეგონებოდათ ჭლოცულობსო, ისე გულდასმით, კრძალვით და სასოებით დაუწყებდა ხოლმე წმენდასა. რაც ქმარი მოჰყვდომოდა, მას აქეთ სულ ასე ექცეოდა ამ იარაღსა. სულამობრძავი რომ ყოფილიყო, მაინც ერთს კვირას ისე არ გაატარებდა, რომ არ დაეწმინდა, არ დაეკრიალებინა. ცხვრის დუშით არ გაეპოხა და ისე არ დაეკიდნა თავის ადგილას. ხოლო ერთხელაც ისე არ დაუწმინდია, რომ თვალში ცრემლი არ მოჰრევოდეს, გული არ ამოსჯდომოდეს და არ ატირებულებოდა.

ვაი, ვაი მე უბედურსა!.. — ჩაიკრავდა ხოლმე გულში ხელს. სადედაბეროდლა გახდა ეს ვაჟკაცის იარაღი. მოგიკვდათ, თქვე საწყალებო, კაი პატრონი!. უიმე!. განა მარტო თქვენ მოგიკვდათ!.. ხომ მეც მომიკვდა, მეც!..

¹ ხმაღის ვადასავიდი მხარზე. ² სავაზნეს. თოფისწამლის ჭურჭელს. ³ გულდასმით, კარგად.

წაიღო შავმა მიწამ ჩემი თევდორე... წამოგექცა, ოჯახო, დედაბოძი, დაგიმიწდათ, თოფო და ხმალო, თქვენი ფან-
ლი¹ გაუკაცი... გატყდა შუაზედ ჩვენის წუთისოფლის უღე-
ლიცა, მოგიკვდა, ოთარაანთ ქერივო, ტოლდასადები მე-
ულღე, დარჩი ცალად. ვაიმე უშენო!... ყვირილობის²
თვეში რომ ირებს მოძაყენებდა ჟრმით!.. იმისი ზარიანი³
ხმა რომ ყურს მომხვდებოდა, გული გადამიტრიალდებო-
და სინარულით. ჭირიცა და ლხინიც სულ მღერითა და გა-
ლობით იცოდა. კაცი იყო, კაცი!.. ვენაცვალე იმის
ჩრდილს!.. იმისი მუწაობა რომ ენახა კაცს, -- თუნდა მარ-
ტოც ყოფილიყო — ქორწილი ევონებოდა. ქვასაც კი გაა-
ღვიძებდა და ხელს გაანძრევინებდა. ვენაცვალე იმის სა-
ხელს!... რო კვდებოდა, მაშინაც კი არ შეუკრავს წარბი,
დამიძახა და მიიხრა:

— რა გატირებს, აღამიანო! განა შენ კი შერჩები ამ
წუთისოფელსაო. ყველას ბოლო ეს არის, ჭირილით ნა-
შობი სიცილით უნდა კვდებოდესო! სააქაოს სტუმარი ვი-
ყავ და ენლა შინ მივდივარო. რა გატირებსო.

— რა ვქნა მე უშენომა? -- შევივლე მე.

— როგორ თუ რა ჰქნა!.. გაისარჯე და ირჩინე თა-
ვიო. მე კი თითებიდამ ზეთი და ერბო მწვეთლა თუ! ვირ-
ჯებოდი და უტკივარს ლუკმას ვჭამდიო. ქვეყანა ღონიე-
რია, ნუ გეშისო. ოღონდ ჭირს ნუ გაუტყდები, ნუ გაელა-
ხვინებო... ე ჩემ ბატარა გიორგის უპატრონეო, არ გამი-
ღარიბო, არავის დამიჩაგვრინო, არავის არ შევინატვრი-
ნო! გაიზარდოს და მერე თვითონ იცის. თუ იქნება თა-
ვისით იყოს, თავის მარჯვენით კაცობდესო. მამისეული
თოფ-იარაღი შეუნახე, გამოადგება... თოფი ხაზინიანია --

¹ შესაფერისი, ტოლი. ² სექტემბერს. ³ მაღალი, მოხდენილი.

გაუფრთხილდეს, მხარში ცემა იცის¹. შორს მანძილზედ კარგად მიდის, ნიშანი კი ცოტა მაღლა დაუჭიროს... ეი... მაგის ტყვიის ზუზუნი ერთ რადმედა ჰღირს!.. ეჰ, რა ვუთხრა ამ წუთისოფელს!.. არ დამცალდაო... შენც მენანები, მაგრამ ეგ უფრო მენანება, ბაღლია უსუსური, უმწეო. ეჰ, ნეტავი კი ეგ დავაჟკაცებული მენახა და!.. მერმე თუნდა ურმის თვალზედ გავცმოდიო... ეჰ, რაც არის, არის... ქუშმაკის კერძად არ გამხადო მკვდარს დამიჭრე², მიპატრონეო.

ამის მერმედ ბევრი აღარა დასცალდა-რა. სოქვა ეს თუ არა, გადაბრუნდა კედლისაკენ, ერთი ამოიკნენსა, ჯიგარი თან ამოაყოლა, „მივდივარო“ მითხრა და მიაბარა ღმერთს ალალი³ სული. ვაი შენს დამკარგავს, ჩემო კარგო თვედორე.

ყოველს ამას მოიგონებდა ხოლმე ოთარაანთ ქვრივი, კალთით მოიწურავდა თვალებიდან ცრემლს, და მინამ თოფ-იარაღს კრიალს არ დააწყებინებდა, არ მოეშვებო-⁴ და არც წმენდას და არც ტირილსა. რა თქმა უნდა, რომ ამ ცრემლს არავის დაანახებდა, შვილსაც კი, შვილსაც არ შეამცნეინებდა ხოლმე.

ქმრის ანდეჩის არ უღალატა. ოჯახიც შეინახა, სარჩო-საბადებელსაც თუ არ მოუმატა, არა დააკლო-რა, იარაღსაც კარგად შევლიდა და მკვდარსაც იურვებდა იმით, რომ ყოველ კვირას კორკოტსა და წანდილს⁴ ჰხარშავდა იმის სულის საცხონებლად და ყოველ-წლივ აწირვინებდა.

შვილის მოვლას ხომ ზედ შეაღია თავის ყმაწვილ-ქალობა. ოც-და-ოთხის წლისა ძლივ იქნებოდა, როცა

¹ უკან დაკვრა. ² იზრუნე ჩემთვის. ³ უცოდეელი. ⁴ თაფლში მოხარშული ხორბალია.

დაქვრივდა და ერთის წლის შვილი დარჩა. ის დღეა და ეს დღე, ჩაიცვა ლურჯი შილის¹ პერანგი, შავი კაბა, თავზედ შავი მანდილი მოიხვია და აი ეს ოცი წელიწადია მხზარული ფერი არ მიუკარგებია ტანხედ. თუმცა ბევრი მთხოვნელი ჰქვანდა, ბევრი ეხარბებოდა² ოთარაანთ ქვრის ოჯახში შესვლას, მაგრამ -- თქვენც არ მომიკედეთ -- არ გათხოვდა და არა.

მერე რა პირით-ღა შევეყარო საიქიოს ჩემს ქმარსაო, -- ამზობდა ხოლმე, -- აი, უწინამც დღე დაუბნელდეს ოთარაანთ ქვრივს, მანამ მამინაცვალს სახლში დაუსვაძღეს თავის პატარა გიორგისა. ვენაცვალე იმის სიყრმეს!.. მამა-შენს ვუღალატო!.. შენ გაგცე!.. აი, უწინამც დედამიწა გაირღვევა და შიგ ჩამიტანს. გაიზარდე, ჩემო თვალის სინათლე, და გაახარე აქ დედა-შენი და იქ მამა-შენი. აი შენ დაგედოს მტლად შენი უბედურე დედა!

იტყოდა ამას და შიგ გულში ჩაიკრავდა ხოლმე თავის პატარა ბუთხუზა ბიჭსა.

V

დედა-მშველია

იმ დროს, როცა ჩვენს მოთხორობას ვიწყებთ, ოთარაანთ ქვრივის შვილი გიორგი ოც-და-ერთის წლის ბიჭი იყო. ერთი ჯმუხი² და ძარღვიანი ყმაწვილი კაცი დადგა. კუპრსავით შავი და კარგად დაკოკრებული წვერ-შლვაში ლამაზად უბდებოდა მის შავკვანძის და მოხდენილად მოყვანილს სახესა. თვალადობით მეტად სანდოშიანი და მარილიანი იყო, და უფრო უკეთესი იქნებოდა, რომ მისი

¹ უბრადო ქსოვილისა. ² ჩასკენილი.

დიდრონი ქორული თვალები ცოტა მრისხანედ არ გამ
მეტყველებდნენ. თვალთა მეტყველების ჭეჭას აძლიერებ-
და გადაბმული წარბები. ეს მარილიანობას სახისას ბევრს
უშლიდა. ამის გამო კაცი უნებურად თვალს მოაარიდებდა
პირველ თვალის მოსწრებაზედ. ხოლო რამდენსაც უფ-
რო დააკვირდებოდი მის პირისახეს და თვალებსა, უფ-
რო და უფრო მოგეწონებოდათ გოორგი. იშვიათად იცო-
და ღიმილი, მაგრამ როცა კი გაიღიმებდა, თვალი ზედ
დაგრჩებოდათ, ისე უხდებოდა ღიმილი. ტანდაც ერთი
ბრგე¹ კაცი იყო, მარჯვედ მოყვანილი და კარგად ჩასხ-
მული.

კოხტად და ფაქიზად ჩაცმა-დახურვა უყვარდა. იმისი
ყათნებით² მორთული საცვეთები³, ჭრელი წინდები და
ლამაზად გაწყობილი ფეხზედ ქალამანი რომ გენახათ,
მაშინ დაიჯერებდით, რომ ჩვენებურ გლეხის ფეხსაცმელ-
საც თავისი სიტურფე⁴ და სილამაზე აქვს.

ბაზარში რომ გაივლიდა, იტყოდნენ ხოლმე: ერთი
ლოინჯის⁵ შემოყრა-ლა აკლია, თორემ თავადიშვილია და
თავადიშვილიო.

ბევრს სოფლის საპატარძლო ქალებს თვალი დარჩე-
ნია გიორგიზედ, ბევრს შევარდნია გული, ბევრს ჩასახვია
გულში იმისი სურვილი. გიორგის კი აინუნშიაც არავინ
მოსდიოდა... ტოლ-ამხანაგობას აგრე-რიგად არ ეწყობოდა,
და თუ როგორმე ჩაერეოდა, პირველობას ყველგან ამას
უთმობდნენ.

მუშაობაში ხომ მთელს სოფელში ამას სწორი არა
ჰყვანდა თითქმის.¹

— ერთი გიორგის ხელეური² მთელ ძნად შეიკვრი-
სო, — ამბობდნენ გლეხკაცები: — ბარს დაჰკრავს, ბარს,

¹ წარმოსადგო. ² ფერადი ზონარით. ³ ტყავის პატიჰები. ⁴ ღარი-
ვე ხელის წელზე შემოწყობა. ⁵ ერთ ხელში მოთავსებული ნამკალი.

ასე გგონია დედამიწა უნდა შუაგულამდე ჩიანგრიოსო. მარტოხელი ძნის ჟრემს დაუდებს და შინ მოიტანსო. რაკი საქმეს დაადგება, ზედ შეეღევა, მინამ თითონ საქმეს არ შეჰლევსო. საქმის გულით ამყოლია და ბოლომდე გამტანო.

ბევრს ამისთანაებს ლაპარაკობდნენ გიორგიზედ სოფელში და მუშაკობის სახელი გავარდნილი ჰქონდა.

— ძალიან ხელგამომავალი ბიჭიაო, — ამბობდა ხოლმე ამისი დედა, — დიდი გამრჯელი, მაგრამ ცხონებულსავით გულისა და გულმხიარული არ არისო. ის ცხონებული ისე შეეჭიდებოდა საქმეს, თითქო ღრეობასა და ლხინშიაო. ესეც იმისავით გულმოდგინება, დაუზარებელი, ხელმართალი, მაგრამ ძნელად თუ სადმე წარბს გაიხსნის და საქმეს შესცინებსო, — სულ პირდაღვრემილია და წარბშეკრულიო.

თუმცა ასეთი იყო გიორგი, მაგრამ თავისის დედის ყურ-მოჭრალი ყმა იყო თითქმის. ამის უნებურს თავის დღეში არ ინდომებდა. თუმცა კარგა მოზრდილი იყო, მაგრამ გიორგი სახლსა და ოჯახში ბატონობას არ შეეცილა დედასა, გვეგონა, პირველობას და უფროსობას არც კი დედა დაუთმობდა, თუმცა შვილი გაგიკებით უყვარდა. ან რა საჭირო იყო? გაეკაცს არ შეეძლო ოჯახის მოვლა ისე, როგორც ოთარაანთ ქვრივსა.

ამათს დედა-შვილობას ბევრი შეჰნატროდა. დედაც შეჰზაროდა თავმოწონებით შვილსა. დედამიწის ზურგზედ იმის მეტი სიხარული და ლხენა სხვა არა ჰქონდა-რა, რომ შვილისათვის ეცქირნა, შვილისათვის ეცოცხლნა. „შენი ვარ, შენთვის მოგკედები, შენთვის დავიცემ დანასაო“, იტყოდა ხოლმე თავის გულში დედა, როცა შვილს სამუშაოდამ მომავალს დაინახავდა.

ხომ ესე იყო, მაგრამ თავის დღეში არავისთვის შეუ-

ტკიბინები, რომ შვილი ასე გაგიჟებით უყვარს. შვილსაც კი უმაღლესად თავის გულის-ნადებსა. მარტო ეს კი იყო, რომ შვილთან ტკიბილი ლაპარაკი იცოდა, თავის დღეში არ გაუჯავრდებოდა, თავის დღეში ავი სიტყვით არ მოიხსენებდა, თუმცა ხშირად კი სტუქსავდა¹. შვილი, რომელიც სხვისაგან თავზედ ფრინველსაც არ გადიფრენდა და ფეხ-ქვეშ ჯიანჭველასაც არ გაიტარებდა, დედას თავის დღეში სიტყვას არ შეუბრუნებდა, რაც უნდა ძლიერ ეტუქსნა.

— მართალია და იმიტომაც, — იტყოდა ხოლმე თავისთავად გიორგი, — ბრალი ჩემია და ტუქსვაც ჩემზედ ახიაო.

არც ერთხელ არ ახსოვს გიორგის, რომ დედას უმიზეზოდ, ტყუილ-უბრალოდ დაეტუქსოს. რაკი ჩაუფიქრებოდა ტუქსვას, მაშინვე გულს დააჯერებდა, რომ დედა მართალია. მართალს შეჰყუდებოდა თითონაც მართალი უყვარდა. ლალატი და არმობა ისე გააწიწმამებდა ხოლმე, რომ, თუ საჭირო იყო, სეგლსაც გამოიღებდა, ჩხუბს ასტეხდა, თავს გამოიდებდა. ჯერ კიდევ ბაღლობაში მოუხდა ამისთანა საქმე და აქამდე ახსოვდა. ახსოვდა იმიტომ, რომ დედისაგან ტუქსვას, შერისხვას მოელოდა, და ამის მაგიერ დედამ კი მოუწონა.

ერთხელ — ჯერ გიორგი ათი-თორმეტი წლისა ძლიერ იქნებოდა — ერთ მოზრდილს ბიჭს თავისზედ პატარა ბიჭისათვის ქამრის ღილები² დაეტყუენა. მოტყუებული ბაღლი ტირილით იჭაჭებოდა და ის კი ღილებს არ უბრუნებდა, გიორგიც მაშინ იქ ყოფილიყო და ბაღლებთან პთამაშობდა თურმე. ყური მოჰკრა ბაღლის გულამოიჯდარს ტირილსა. შეიტყო მიზეზიცა და აემღვრა პაწაწა გული.

¹ უჯავრდებოდა. ² ფოლაქები.

ტანებინათ შეშისათვის და ის კი ჩრდილში წამოწოლილყო და ლაზათიანად ჰხვრინავდა. ეს კიდეც არაფერი. კამეჩები წნელით გამოება ურემზე. საცოდავი პირუტყვები იქვე ურმის თვალთან ეყარნენ და ზარმაცად იკოხნებოდნენ უილაჯობით¹.

გიორგი თურმე ზედ მიადგა მოჯამაგირეს, ტვიღამოდენილი. ფეხი წაჰკრა გასალვიძებლად.

— ადგ, ძმობილო, აუშვი ე კამეჩები, ცოდონი არიან.

— შენ რა ჩემი ფეხები გინდა, — დაუყვირა მოჯამაგირემ, როცა თვალები გამოაჭყიტა.

— თითონ რომ არ ვარგინარ, შენი ფეხები ვისთვის რის მაქნისია. კამეჩები ცოდონი არიან-მეთქი.

— მერე შენ რა გეპრიანება?²

— ის მეპრიანება, რომ არამია შენთვის ჯამაგირი. ვთქვათ, პატრონს ატყუებ და ატყუებ, ე პირუტყვი მაინც არ გენანება, ქრისტიანი არა ხარ, მაგათი ცოლო მაინც არ გწვაეს!.. მიგილძვია³ საცოდავები წნელით ურემზედ, შიმშილით ფერდები ჩასციენიათ.

— მაშ არა და თავზედ დავისვამდი.

— დაისვამდი, მე ვიცი, მაგ ქეცთან თავზედ ბევრს კი მოსძოვდნენ, აი!.. ვერა ჰხედავ, ტყეში ბალახი მუწლამდე! ფასი ხომ არ გაგივა, გაგეშო, პირი მოეტყუებინათ.

— გამეშო-რა, მუქთი ფეხები მაქვს, მაგათ ძებნაში მერე სული ამომრთმევოდა.

— აი, შე უნამუსო! აქაო და არავინა მხედავსო, ნამუსის ქული აგიხდია და ლაფში გადაგიგდია. შენს ღმერთს რაღას ეუბნები! აქაო და კამეჩი პირუტყვია, შებრალება არ უნდა, თუნდაც სხვის ამანათი, სხვის მონაბარი არ იყოს!

¹ ღონეგამოლეულად. ² გესაქმება. ³ მაგრად დავიბამს, მოკლედ.

— მერე შენ რა? ვისი ტიკი-ტომარა ხარ. შენი მო-
ჯამაგირე ხომ არა ვარ?

— აი გაქრეს, გიორგიმ შენისთანა კაცი ახლოც არ
მიიკაროს!! ჩემი რომ იყო, ცარიელ პურის ქამის ფასა-
დაც არ შეგინახავდი. ადგ-მეთქი!..

— დამესხენ...¹ შენ შენს წერას ხომ არ აუტანიახარ,
რატომ ეგრე არახუნებ². თუ ზურგი არა გქავა, შენ
შენს გზაზედ წადი-მეთქი, თორემ...

— თორემ... მე ვიცი, ყურებზედ ხახვი არ დამაქრა.
ადგ-მეთქი, სამ პირუტყვების ცოდვაში ნუ სდგები, თორემ
ამ ჰიგოს ხომ ვხედავ?..

გიორგიმ ამის თქმაზედ ფეხი კიდეც წაჰკრა. მოჯამა-
გირე გულზე მოვიდა. წამოუხტა ზეზე, გიორგის წინ აე-
ტუზა, გულ-მკერდი გადმოუგდო და მიუშვირა, თითქო ეუბ-
ნებოდა: აბა ეს მე და ეს შენ, დამკარ თუ კაცი ხარ და
ქული გხურავსო.

გიორგის მოეწონა ამისთანა სიტყვამე მოჯამაგირისა,
მაგრამ უკვირდა, — რის იმედითაო.

— რა ვქნაო, — სთქვა გულში გიორგიმ, — თუ ეს
მართლა ვაჟკაცია, საქმეს არ უღალატებდა, პირუტყვს
შეიბრალებდა, და თუ ვაჟკაცი არ არის, რატომ ესე გაბე-
დულად მომიშვირა გულ-მკერდი და თავმოწონებით ალ-
ვის ხესავით წინ გამემართაო.

— თუ კაცი ხარ და თითს დამაწებ!.. მაშინ ნახავ
შენს სეირს, — უთხრა გულ-მკერდ მოღერებულმა მოჯა-
მაგირემ.

მუქარა იწყინა გიორგიმ. აღარც აცია, აღარც აცხე-
ლა, ეცა, წამოჰკრა სარმა³ და თუმცა ვერ დასცა, წაა-
ბარბაცა კი და ცალი ხელი დააბჯენინა დედამიწაზედ.

¹ თავი დამანებე. ² ყბეღობ. ³ ჭეხის გამოღება, კვანტა.

წამოუხტა ფიცხლავ მოჯამაგირე, დაეტაკა გიორგის და ჰკრა გულის-პირში ხელი. გიორგი შეტოკდა და გადიზნი-ქა უკან.

ბიჭოს!.. შენ აღარა ხუმრობ, — დაუძახა გიორგიმ, კიგო ხელიდამ გააგდო და შეძიძგილავდნენ.

გიორგიმ ბევრი აღარ აცალა: ჰკრა მოგვერდი¹ და გააკრა დედამიწას, როგორც შოთი თონესა. წაქცეულს ხელიც არ დააკარა. მოჯამაგირემ დამარცხება ძალიან ითაკილა, — ისიც თავმოწონებული ბიჭი იყო — წამოუხტა და ერთი ლაზათიანი სილა გაუშალა გიორგის უეცრად. როგორ თუ სილაო, მივარდა გიორგი, ამოიღო ქვეშ — და იმდენი სცემა, რომ მოჯამაგირემ ხვეწნა დაუწყო.

— წადი, საცა შენი სთქვა, იქ ჩემიც ნუ დაგავიწყდებაო, — უთხრა გიორგიმ, — და ღმერთს კი არსად წაუხვალ ამ პირუტყვების ცოდვითაო.

თქმა არ უნდა, რომ გიორგისაგან გაბოროტებულმა მოჯამაგირემ თავისი ცემა შესჩივლა ომარაშვილსა.

რადა გცემაო? — ჰკითხა ომარაშვილმა.

— მაგდენს რად უდებ ურემსაო? ან საქონელი არ გეცოდება, ან შენი თავიო!.. ეგეც რომ არ იყოს, სხვა-საც ხომ მაგდენს მოსთხოვენო: ვთქვათ, შენ შეგიძლიან, სხვა მაინც არ გეცოდებაო. მომდგა ამაზედ და ჰიგო ზედ დამალეწა. შენც დედა და მამა საფლავში არ დაგიყენა. აქაო-და ჯამაგირს იძლევა, სულს ხომ არ ამოართმევს ადამიანსაო.

— ბიჭო-და, მაგდენი არა გედო-რა ურემზე!

— ეგა სთქვი-და!.. მეც ეგ არ მიკვირს, რა მოეჩვენა იმ ოჯახდაქცეულსა! მე კი ასე შემაქცია-და!..²

ომარაშვილი გავლენიანი კაცი იყო სოფელში, ითაკი-

¹ ჭიდაობაში ერთერთი ხერხია. ² დაცინვით: გამართო.

ლა, მოჯამაგირე როგორ გამიღახა იმ გუშინდელმა ჭყლინ-ტმო¹. წაიყვანა მოჯამაგირე და სოფლის სასამარჯლო-ში აჩივლა. თითონაც, რასაკვირველია, წამოეჭომაგა².

— მოწამე გყავსო? — ჰკითხეს მოჯამაგირეს.

— ოთარაანთ გიორგის რა მოწამე უნდა? ღმერთმანი, იტყუებს-და!... — სთქვა ვილაცამა.

— მაგას კი მართალს ამბობ, — სთქვა ერთმა მოსა-მართლემ, — ის ტყუილს არ იტყვის, პირიანი ბიჭია.

კვირა დღეს დაიბარეს გიორგი.

— მართლა სცემე? — ჰკითხეს.

— მართლა ვცემე.

— რაღაო?

გიორგიმ ყველაფერი უამბო.

— ბიჭო-და, შენ რა დავა³ გქონდა?

— ის დავა მქონდა, რომ მაგისტანა ნამუსახდელ კა-ცისაგან ქვეყანაა დაღუპული. კაცი კაცს ველარა ჰნდო-ბია. მაგის გამოისობით კარგს მოჯამაგირესაც სახელი აქვს გატეხილი. თითონ ხომ ეძინა და ეძინა, კამეჩებიც მიეღრძო ურემზედ. იმათ საცოდლობამ დამწვა, სხვა არა იყოს-რა.

თქვენი მტერი იყოს, მოსამართლეებს დღე დაადგათ. ომარაშვილის გულის მოგებაც უნდოდათ, ერთს სადილს მაინც გვაკმევსო; ოთარაანთ ქვრივისაც ეშინოდათ, გუ-ბერნატორამდის ივლისო. თუნდ ეგეც არ ყოფილიყო, გული გიორგისაკენ უწევდათ, თუმცა ცემა კი ცემად ედგათ თვალ-წინ. არ იცოდნენ, გულს აჰყოლოდნენ, ოთარაანთ ქვრივის შიშსა თუ ომარაშვილის ხათრსა.

ომარაშვილმა დაიხსნა გაჭირვებისაგან სამართალი.

¹ უსუსურმა. ² გამოფსარჩლა. ³ რა გქონდა სადაო, რა ვესაქმე-ბოდა.

— ჩე ჩემ თავად მიჰპატიებია გიორგისათვის. — სთქვა ამაღ, — და სწეამ თავისი იცის. ყოჩაღ, ზიჱო, მე და ჩემ-
მა ღმერთმა, ყოჩაღ!..

უბატებიია!.. — წამოიძახა გაჯავრებულმა მოჯამა-
გირემ, — აი, გამეჯდა გვერდებში!.. ზოგი ამ ჩემს დალურ-
ჯებულს ბეჭებსაცა ჰკითხე.

— რა ვკითხო, შე ოხერ-ტიალო! მე თუ მკითხავ,
ეგ ცოტაც არის შენთვის-და!.. — უბასუხა ომარაშვილმა.

— მე და ჩემმა ღმერთმა, მართალს ამბობს, — სთქვეს
მოსამართლეებმა და დაითხოვეს შინ გამართლებული
გიორგი.

— ზიჱო-და, ეს კაცი ან გიჟია, ან ღვთისაგან მოგზავ-
ნილი, — ეუბნებოდა გიორგიზედ ერთი იჱ დამსწრეთაგანი
მეორეს, როცა სასამართლოდამ ხალხი დაიშალა და შინი-
საკენ წავიღ-წამოვიდა. — რომ არ გაგონილა!..

— მე და ჩემმა ღმერთმა მაგის გულში ან ღვთის
მადლი ჰტრიალებს, ან ერთი რალაც უბედურებაა მაგის
თავს, — დაჰკრა კვერი მეორემ.

— იმდღევანდელი არ იყოს: ბეჟანაშვილის მოჯამაგი-
რეს ურმით საფეჱვაე მოჰქონებოდა შინ. იმ ოჯახდაქე-
ულს თავსუბუჱად დაედო. კამეჩები თურმე ყელში ჰხრია-
ლებდნენ, ისე წასჱეროდათ აჱეურები¹. ოთარანთ გიორ-
გი გზად მოდენილა თურმე. დაუნახავს ეს აბავი. ამხტა-
რა ურემზედ, საცალოები წაუწევ-წამოუწევია, გაუმარ-
თავს რიგზე ურემი, ერთი ლაზათიანი, შენი მოწონებული
ჩაუთხლემია თავში და უთქვამს:

— შე ადრე და მალე დასაზრმავებელო, ეერა ჰჱედავდი,
კამეჩები ირჱოზოდნენ! რა ჰირით მიდიოდი ჰატრონთანაო.

— ახლა ჩვენში რომ ვიკითხოთ: რა დავა ჰქონდა?

¹ კისერზე უღლის დასამაგრებელი თოკი.

ევა სთქვი და გაათავე. ჰეც ეგ არ მიკვირს! აკი ეამბოზ, ეგ კაცი ან გიჟია, ან ერთი რამ ღვთის ნიშანია მავის თავზედ-შეთქი.

დღედაც ხომ მავისთანა ვადარეული და დამთხვეული ჰყავს. მამაკე კი -- ღვთის წინაშე -- ცოტა არ იყოს მოუსვენარი კაცი იყო. ეგეები იმანაც იცოდა.

-- ღი ამაზედ არის ნათქვამი: დედა ნახე, მამა ნახე, შვილი ისე გამოიჩნებო. მაგათში ან დიდი ცოდო ჰტრიალებს, ან დიდი მაღლი. აქ სხვა ნიშან-წყალია.

გიორგი რომ შინ მივიდა, ყველაფერი უამბო დედას. ოთარაანთ ქვრივს გაუკვირდა:

-- დახე, მაგ ვირთაგვებსაც ზოგჯერ სწორე სამართალი სცოდნიათო!..

VII

ჯავარი ღეფისა

გიორგი ოც-და-ერთის წლის ვაჟიკაცი იყო და ცოლის შერთვა ფიქრადაც არ მოსდიოდა. ოთარაანთ ქვრივი ამაზედ ძალიან ჰნადღობდა და სწუხდა.

-- რა ვუყო?.. ჰფიქრობდა ხოლმე, -- ცოლ-ქმრობის საქმე ცაში ჰრიდებო. სიანს ღმერთს ჯერ არ მოუწადინებია. დრო კი უწერს: მაგ ხნის ბიჭებს შვილებიცა ჰყავთ. ოი, ერთი მავისი შვილი კი გამიგორა კალთაში და თუნდა მაშინვე გულ-ხელი დამიკრიბონ და ცოცხალი დამმარხონ.

ეს ხომ აწუხებდა და აწუხებდა, ამ მწუხარებას ერთი სხვა ნადეველიც ზედ დაემატა. ოთარაანთ ქვრივი ამ ბოლოს ხანებში ჰხედავდა, რომ შვილს გუნება ეცვალა, უფრო დაიღვრიმა, უფრო გული დაიხურა, უფრო ჩაიკეტა, უფრო დანადგლიანდა. ხომ არც წინად იყო მხიარულის გუნებისა,

მაგრამ ესლა მეტის-მეტია, თითქო რალაც წაჰკიდებია და თქმა ეკრძალებათ.

მოვიდოდა შინ მუშაობილამ კარგა ბინდისას და, თუ მთვარიანი ღამე იყო, წამოწვებოდა ეზოში მწვანეზედ, თავ-ქვეშ ორსავე ხელებს ამოიდება და გარინდებული იქნო ხოლმე მთელის საათობით გულადმა. შეჰყურებდა ცას და ღრუბლებს, თითქო ვარსკვლავებსა სთვლისო, ან, ღრუბლებს თვალს ადევნებს თავის გასართობლადო. რა მოერიო, რამ სძლია, რამ დაუღონა შვილი -- დედას ვერ გაეგო.

— შვილო, შინ შემოდი, ნამუშევარი ხარ, დედამი-წამ არ დაგცადოს! — უთხრა ერთხელ დედამა.

— არა მიშვს-რა, დედი! ცოტას ხანს კიდევ მაწყოფე ასე, დედა-შვილობას.

— ძილის დროა, შვილო! ღამის ალიონი¹ ამოვიდეს...

— ეჰ, დედი!.. ზოგჯერ ძილიც ძილი არ არის...

— რატომ, შვილო? — იკითხა დედამ და გასწია შვილისაკენ. თავს რომ წაადგა, უთხრა:

— გიორგი!.. შვილო!.. არ მეტყვი, ბიჭო, რა წაგეკიდა? ² დედა ვარ შენი, დედა... ნაღველი გაქვს რალაცა და არ მეუბნები.

გიორგი წამოჯდა.

— არა დედიჯან! ასე მიყვარს მთვარიან ღამეში გდება.

— ეს ორი წელიწადია, რაც ეგ დაიჩემე. რატომ ადრე არ იცოდი?

— განა კაცი სულ ერთს გუნებაზეა! მაშინ ისე ვიყავ, ესლა ესე ვარ. დრო იყო, ძუძუსა ვწოვდი, დრო მოვიდა — გამომცხვარ პურსა ვჭამ. ამით მითამ რაო?

¹ აქ — არ გაწყინოს შეუჩვეულობის გამო. ² რა დაგემართა.

-- ისაო, შვილო, რომ ზოგი ჩემს გულშიაც ჩამო-
იხედე.

-- ჩამიხედნია, დედი, ჩამიხედნია და ვიცი, რომ შიგ
მარტო მე გიზივარ...

-- მაგას არ გეუბნები... იმდღევანდელი არ იყოს!..

-- რა იმდღევანდელი?

-- აი, საბარავად რომ იყავი ვენახში. მე ჯერი¹ ჩა-
მოვიტანე. შენ ვაზებში გიპოვე: მხარი დაგებჯინა ბარის
ტარზედ, ბარის ტარს დაჰყუდებოდი და გაშტერებული
დასცქეროდი დედამიწას ელდანაცემსავით. რა ამბავი
იყო? მაშინ არა გკითხე-რა, აქ კი დავიჭდი², აქ.

ოთარაანთ ქვრიმა გულის-ფიცარზედ დაიდო ხელი.

-- წაშალე ნაჭდევი. ტყუილად გარჯილხარ. რა ამ-
ბავი იქნებოდა?! დავილაღე და ხელ-ფეხს ქარი ამოვა-
ღებინე³, -- უთხრა შვილმა.

-- შენი ფიქრი სადა ჰქროდა, რომ ვერც კი გამოგე,
როგორ მოგივედი, ისე სმენა-დახშული და გონება-გაქცე-
ული იდექი. განა ერთხელ და ორჯელ მინახვიხარ: ჰმუ-
შაობ, ჰმუშაობ და უცებ გაირინდები ხოლმე. განა ერთ-
ხელ და ორჯელ მინახვიხარ: სადილ-ვახშამზე ლუკმა პირ-
ში ჩაგადვია, ყბაც არ მოგიქნევია, განაბულხარ, თითქო
სადილიდა⁴ წავიღო რამემ, კლდის პირას დავაყენა და
ხელის კვრას გიპირობსო.

-- ეგეც დრომ იცის, დედი!

-- სხვამ არაფერმა?

-- იქნება სხვამაც...

-- ჯადომა⁵ც იცის, შვილო, ჯადომა⁵ც...

გიორგის გულში მოჰხვდა ეს უკანასკნელი სიტყვა.
აიტყვი, ეჯავრა. კარგადაც ვერ მიეგნო, -- რად უხსენა

¹ საჭმელი, კერძი. ² დავინიშნე, დავიხსომე. ³ დავასვენე ხელ-
ფეხი.

დედამ ჯადო. გუმანმა¹ კი წაიღო. გუმანმა აიყოლია მისი გონება.

— ჯადო რა მოსატანი იყო? — ჰეიქრობდა გიორგი თავისთავად, — ვაი, თუ... ვერ დაასრულა სათქმელი. სიტყვა შეეკრა, თითქო ელდა ეცაო, რომ გულისმამ კლიტე აჰგლიჯეს, კარი გაუღეს და შიკ ჩაჰხედეს.

გაიქნია უმადურად თავი, წამოდგა ფეხზედ, დედას ტკბილად მოჰკიდა მკლავზედ ხელი და უთხრა:

— წაგიდეთ, ეხლა კი ძილის დროა. „წიში ვერ იხსნის სიკვდილსა, ცუდია დაღრეჯილობაო“². შენგან გამიშონია, დედი!

— „საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაცი-საგანაო“³. მაშ ესეც გაიგონე, ჩემო კარგო! — უთხრა დედამ.

— რა ექნა, — ჰეიქრობდა გულში გიორგი, — რატომ ეგრე ახლო მიმივიდა? ცოდნით მისდის, თუ ალაღ-ბედობით? ⁴ თვითონ ჰტრიალებს ახლოზედ, თუ ჩემს გუმანს მოაქვს იმისი სიტყვა შორიდან ახლოს. გაცლაო!.. თქმა ადვილია!..

იმ ღამეს ოთარაანთ ქვრივს დილაამდე ძალი არ მიჰკარებია. იმ დღის ნალაპარაკებმა ათასნაირს ფიქრის მორევში ატრიალა ნაფოტსავით იმისი ჭკუა და გონება.

— პატივს⁵ კი, მგონი, წვერი შემოერღვა, — სათქვა თავისთავად ბოლოს, — მგონი, მიეკვლიე: დროც ერჩის და ხანიც უწერს. რატომღა არ მეუბნება, ვინ არის? ეხლა ამას სწუხდა, ამას მტკივნეულობდა დედა.

— არ უქირს და იმიტომ, ინუგეშა თავი ოთარაანთ ქვრივმა, — როცა გაუჭირდება, მეტყუას.

¹ მოხვედრამ, ეჭვმა. ² „ვეფხისტყაოსნიდანაა“. ³ „ვეფხისტყაოსნიდანაა“. ⁴ შეუფხვლად, მიუხვედრელად. ⁵ ნაქსოვი, რომელიც ფეხსაცმელს მაღლა ჩაიცმება კოჭიდან მუხლამდე.

მოხუჭა თვალი ქერივმა. არ დაეძინა. გადაბრუნდა ხან იქით, ხან აქით, ძილი არ მიეკარა.

ლამე კი არ უცდიდა, თავის გზას ეშუერებოდა.

— მართლა კი მივუხვდი?... მართლა კი მივეკვლიე? ეკვობდა გიორგის დედა, — იქნება გუმანში დამიბრძოვა და მატყუებს. რა ვიცი?... ადამიანის გული თვალთუწდენი ორმოა. ვინ იცის?... იქნება მე ერთი მგონია, იქ კი სულ სხვა ამბავია... სხვა რა უნდა იყოს, რა?... — ჰკითხავდა თავისთავს და გული უკენესოდა, რომ პასუხი ვერ ეპოვნა. ლამე კი მიდიოდა და მიდიოდა. დიდ-ვასშოვას გადასცილდა. ხმაურობა მისწყდა, მარტო კუთხეში, პურის კიღობანთან, თავი აფხაკუნებდა.

— სხვა რა უნდა იყოს, რა!... — იძახდა ძილ-ღამფრთხან-ლი ოთარაანთ ქერივი, — თუ გამტეხავს, ამის ნალ-ველი გამტეხავს... არ გამენდო... არ მეუბნება ჩემი გიორგი და არა... თუ გული შევარდნია¹ ვისზედმე, რად უნდა მიმალავდე! რა დასამალავია ჩემთან!.. და თუ სხვა რამ ასტეხია... ღმერთო, ნუ მათიქრებინებ...

გადიწერა სამჯერ პირჯვარი, თითქო ლანდი რამ მოელანდა და იმას იგერებსო.

გვიანი მთვარე კი მთის წვერზედ შედგა და პირიქით გადაქანებას აპირებს. აგერ გადაექანა კიდევ და ჩავიდა. ლამე მიიწურა. უფრო დაბნელდა, ქვეყანა უფრო გაჩუმდა, უფრო გამუხვდა, ხოლო თავი ისევ ცოდვილობდა კიღობანთან.

— ამ ორის წლის წინად თოფ-იარაღი აისხა ზედ, — გენაცვალე იმის სიყმეს! უხდებოდა მამისეული, — წავიდა და სამი დღე შინ აღარ დაბრუნებულა. მე, სკელეს, მაშინ ეს გუნებაშიაც არ გამიტარებია. ეხლა კი მაღონებს

¹ შეპყვარებია.

და გულთა მკბენს... სანადიროდ ვიყავიო, მითხრა. თუ სანადიროდ იყო, ხელცარიელი რად მოვიდა? მერე ყვირილობაც იყო... თავის დღეში ხელცარიელი არ მინახავს ნადირობიდამ დაბრუნებული. იმ ცხოვნებულს არ ჩამოუვარდება. თუ მეტი არა, მამაზელ ნაკლები არც ეს არის... მას აქეთ დაიგდო ნაღველმა. მე კი ესე დამახსოვდა-და!.. მას აქეთ დააწვა რაღაც ლოდი გულზე და ველარ აუხსნია... ზომ კაცი... ღმერთო, ნუ მაფიქრებინებ. ღმერთო, ცა-მრგვლს ვამჩენო! რა ვიცი?... ამ ტიალ წუთისოფელში ფათერაკი¹ ბევრია... ღმერთო, მაშორე... ფუ, ეშმაკსა და იმის თავსა და ტანსა!..

შეაფურთხა ეშმაკს და გადიწერა კიდეც სამჯერ პირჯვარი შეშინებულმა დედამ. ფეჭრი კი მანაც ერჩოდა, ეჭიდებოდა.

ამოვიდა ალიონიც. ღამემ დღეს კარი დაურაკუნა.

რაკი ამისთანა ფიქრმა ერთხელ გული ამოუფრთხო ბუდიდამ, უძილობისაგან გაღახულმა, ფიქრის კიდილში მოქანცულმა ოთარაანთ ქვრივმა თავი ველარ დაუჭირა გულს, ველარ დაიწყნარა, ველარ დაიმორჩილა

• — ღმერთო, მიხსენ! — იძახდა ღონემიზდილსავით და ერთს ავ ფიქრს რომ აიცილებდა, ახლა უფრო უარესს წააწყდებოდა. ფიქრი ლანდად გადაექცა²

ღამე გამოეთხოვა ქვეყანას! ერთი კალთა ცისა აიხადა. გარიჟრაჟდა. მტრედისფერმა გადაჰყრა ცის გუმბათსა. დილამ კარი გაუღო დღეს და გამოახედა.

ოთარაანთ ქვრივიც მოჰლალა ფიქრმა... თვლებმა მოერია, ღვიძილი ძილად ექცა და ცხადი — სიზმრად. სჩანს ამ ფიქრების ზარი ძილშიაც ჩაჰყვა, რომ მძინარემ რამდენჯერმე წამოიძახა:

— ღმერთო, მიხსენ! ღმერთო, მიხსენ!

¹ საფრთხე, უბედურება.

«პასტიხს ჰვამადა მადარსა...»¹

მზემ ადგომა მაინც ვერ დაასწრო. ოთარაანთ ქვრივი პირდაბანილი და ტანთ-ჩაცმულიც იყო, რომ მზემ მაშინ ძლივს ამოჰყო თავი მთის წვერიდამ და გადმოხედა ქვეყანას თავის ერთად-ერთის ოქროსავით ბრჭყვიალა თვალითა. მთების ნამს მოახვედრა მზემ თავისი სხივი თუ არა, მთამ ორთქლი აუშვა, თითქო საკმელს უკმეფს ამ უზარმაზარს ცეცხლის ბურთსაო.

— რა დამემართა წუხელის? — ჰკვირობდა ოთარაანთ ქვრივი, — რამ წამიღო? რამ დამძლია და ამითრია? ჭირს ნუ გაუტყდებიო, მითხრა ცხონებულმა. მოდი და ნუ გაუტყდები!.. დამალული ჭირი ძნელია. პირდაპირ მოსულს კიდევ როგორც იქნება შეეჩიდება კაცი... ვის ვეჭიღო და რას, რაც არ ვიცი. გული ამან შემიშინა... ბნელმა თავის ნაბადში გაახვია ჩემის გიორგის ამბავი. თუ სიყვარულია... ღმერთმა ბედი მისცეს და თუ სხვა რამ არის!.. ცოდო... სისხლი... ჩაიქოლე² თავი, ოთარაანთ ქვრივო, ჩაიქოლე... გულზედ ლოდსავით დააწვება და თავის დღეში აღარ აეხსნება. აღარ აეხსნება... აღარ, აღარ!..

კიდევ აჰყვა წუხანდელს ფიქრსა. სულ ის სამის დღით წასვლა შვილისა აგონდებოდა და აფრთხობდა.

ფიქრი, რაკი ერთხელ ასე თუ ისე გამოიკვანძა, თოვლის გუნდასა ჰგავს, მთის წვერიდამ დაქანებულს: რაც დიდ მანძილზედ მიჰგორავს, უფრო ძლიერდება, უფრო ჰმატულობს, უფრო ჰდიდება. თუ კაცმა არ დააყენა, ზევაოდ იქცევა და სხვას ყველაფერს თან გაიტანს. ოთა-

¹ „ვეფხისტყაოსნიდანა“. ² ჩაიქვავე.

რანთ ქვრივსაც ასე მოუვიდა. დაუგუნდავდა ფიქრი, შვილის სიყვარულმა ხელი ჰკრა და დააგორა იმ მაღალ მთიდან, საცა მარტო ჭეშმარიტი დედა-შვილური სიყვარული ჰსადგურობს. რა გაუძლებდა!..

ყოველ-გვარი სიყვარული, — დედა-შვილურია, თუ სხვა, — მაინც ფრთხილია და მშიშარა: ჭირი უფრო ელანდება. ვიდრე ღზინი, როცა საყვარელის ტკივილი გამოცანაა, დამალულია, მიუგნებელია.

დედას შვილი ისევ ლოგინში მწოლარე ეგონა, როცა — აქაო-და შვილი არ გამოვადგიძოო — ბნელ სახლიდან ფეხ-აკრებით¹ გარეთ გამოვიდა ცოცხით ხელში დერეფნის დასაგველ-დასაწმენდად. გაუკვირდა, რომ თვალი შეასწრო გიორგის, კაკლის ქვეშ ჩრდილში მწოლარეს. გიორგის თავისებურად ამოედო თავ-ქვეშ ორიგუნელები. პირ-აღმა იწვა ფეხებ-გაშოტვილი² ღ კაკლის მაღალჭმტოებს შესცქეროდა. ყუისავით³ თეთრი და ფაფუკი ღრუბელი ნაჭერ-ნაჭერ აქა-იქ მიდიოდ-მოდიოდა წყნარად და აუჩქარებლად გადაწმენდილ ცაზედ, თითქო ტოლ-ამხანაგებს ეძებნო ხელი-ხელს გადასაბმელად. ციაგ-მკრთალს ლაქვარდს დილის ცისას საუცხოვოდ გადაეშალა თავისი კალთები ამ სუბუქად მცურავ პაწია ქსტუმრებისათვის, თითქო დედა იწვევს ახლად გაღვიძებულს ბალებს კალთაში გასაგორებლად. სხვა დროს ამისთანა ცა, ამისთანა დილა ოთარაანთ ქვრივსაც კი გაუხსნიდა მკახე⁴ შუბლსა. ეხლა კი დარდი და ნალევლი არ აცლიდა.

— შვილო, ამდგარხარ კიდევს!.. მე კი ისევ ქვეშაგებში მეგულვბოდი, ვერც კი დავხედე შენს ქვეშაგებს, არ გავადგიძო-მეთქი.

— ძილი გამიკრთა, დედი! მე ჩემი ვქენ, ძილმა თავი-

¹ თითებზე. ² ფეხებგაწვდილი. ³ თივთიკივით, ბატის ბუმბულ-ლივით. ⁴ შეკრულს, შეჭმუხნილს.

სი, არ იქნა, არ დამეძინა. გამიხარდა, რომ გათენდა და გარეთ გამოვედი:

დედა მივიდა, თავთ დაუჯდა შვილს და შუბლზე ხელი გადაუსვა.

— გიორგი, შენ შენსას მაინც არ იშლი...

— რას მიჩივი, დედი?

— რალაც ნალველი გაქვს, შვილო, რალაც ნალველი... წუხელის შენმა ჯავრმა არ დამაძინა.

— მართლა-და, ძილში ჰლაპარაკობდი, — შორს გადუგდო სიტყვა გიორგიმ. — სულ ამას იძახოდი: ღმერთო, მიხსენ, ღმერთო, მიხსენო!

— მე, შვილო?

— ჰო-და შენ.

— მე ძილში ლაპარაკი არ ვიცი.

— ევრე კი იყო-და!

— მე ცხადლივაც მეჯავრება ტყულ-უბრალო ღიჭინი.

— ღვთის ზვეწნა ტყუილ-უბრალოა?

— მა რა არის, როცა უდრო-უდროა. განა ჩემის მეტი დარდი არა აქვს ღმერთსა?! ვენაცვალე იმის მაღლს...

— დედი რას ამბობ?

— იმას, ჩემო კარგო, რომ ღმერთმა ადამიანი გააჩინა, უბრძანა: წადი, შენს თავს შენვე მოუარეო; შენ იცი და შენმა წუთისოდელმაო; რაც წაგეკიდოს¹, შენი ბრალი იქნება, მე ნურას დამაბრალებო; მე ხელი დამიბანიაო; აქ ჩემთან რომ ამოხვალ, მაშინ სხვა არისო. ადულებულ კუპრის ზღვაზედ ბეწვის ხიდს გაგიდებ, თუ კარგი ხარ, — გაივლიო; მაღლი მხრებში შეგიჯდება და გაატარებსო; კაი კაცს არ ჩაუწყდებაო.

— მაღლი სუბუქია და ცოდო მძიმე განა, დედი?

¹ რაც დაგეპართოს.

გიორგის უხაროდა, რომ დედა ფიქრით შორს წაუვიდა და ჰცდილობდა უკან აღარ დაბრუნებულიყო, კიდევ მე არ ჩამაცივდესო. ის კი არ იცოდა, რომ ცოდოს ხსენებაზედ დედას ელდა ეცა. ოთარაანთ ქვრივმა ყურები აცქეცია. ცოდო რად ახსენაო. ჩვეულმა და ჭირვეულმა ფიქრმა ხელ-ახლად დაჰქროლა და მოუშუშა¹ გული.

— მა რა არის, შვილო!... — უპასუხა გულ-შეხუთულმა დედამ, — ეს წუთი-სოფელი ცოდო და მადლის ჭიდილია, სხვა არაფერი. ზოგი ცოდოს იკიდებს ზურგზედ და ტყვიასავით მძიმეა, ზოგი მადლს და პუმბულსავით სუბუქია. შენთან ცოდოს რა ხელი აქვს!... — უთხრა დედამ და ჩაუკვირდა შვილს, აცა რას იტყვისო. დამნაშავე სამაკვიდინო განაჩენს ისე გულის ფანცქალით არ მოელოდინება, როგორც ამ ეჟამად დედა შვილისაგან პასუხს ელოდდა.

— უცოდველი ვინ არის? ისეთისაგან კი ღმერთმა მიხსნა, — უპასუხა შვილმა.

დედას გულზედ მოეშვა.

— მა რას ჩაკეტილხარ და დახურულხარ შენს გულში? შვილო, დედა ვარ და არა უცხო. შენი ჯავრი გულში ჩამიჯდა ჭიასავით და ჭიასავით მფქვავს და მჭამს. შემობრაღე და მაცოცხლე!...

გიორგი მაშინვე წამოჯდა, თითქო ცეცხლი შეუკეთესო. პირველი მაგალითი იყო, რომ მისმა გულ-გაუტეხელმა დედამ თავი შეაბრალა. ამას ოთარაანთ ქვრივი ყოველთვის ჰთაქილობდა². ეხლა კი გულმა სძლია ხასიათის გაუტეხლობას. დედა-შვილური სიყვარული ძლეთამძლეა.

შვილმა შეჰხედა დედას. ოთარაანთ ქვრივს ცრემლი მოსდგომოდა თვალებში... ოთარაანთ ქვრივი ჰტიროდა!..

¹ აქ — ნოჟსუსხა, დასწვა. ² სასირცხვოდ მიაჩნდა.

ამას მეტად დედის თვალზედ შეიღს ცრემლი არ ენახა — ან იქნება ენახა და არ ახსოვდა. გიორგის ეოცა, გაუკვირდა. რკინის გადნობას ხელში ჭერისაგან დაიჯერებდა და დედის თვალში კი ცრემლს არა, სხვას რომ ეთქვა.

შეწუხდა გიორგი. ჩაუფიქრდა თავის თავს — დროა თქმისა, თუ არაო.

— დედი, — წამოიძახა ბოლოს შეიღმა, — გეტყვი და ნუ შემრისხავ: შენი უნებური საქმე მწადიან. რიდი მქონდა შენი და ვერ გეუბნებოდი, წადილი კი ვერ მოვიკალ, აი, რამდენი ხანია ვეჭიდები...

— რა არის, შეილო, მაგისთანა? — უპასუხა დედამა და მსწრაფლ უკუ-ექცა თვალთაგან ცრემლი. ოთარაანთ ქვრივი მაშინვე გამოიცვალა და ისევ საქმიან დედაკაცად იქცა, რაკი სიტყვა საქმეზედ მიდგა.

— ~~მოჯამაგიროდ~~ მინდა დავდე) გული შინ აღარ მიდგება.

ეგ რა სიტყვი, შეილო? მამის შენის შეილი და ბოგანა-მოჯამაგირება? საიღამ საღაო? ხომ სატლავში გადატრიალდა მამა-შენი სირცხვილისაგან...

— ამას ვშიშობდი, დედიჯან, რომ გაწყენდი... მეც შემებრაღე, აღამიანი ვარ.

— მერე რა წაგეკიდა სამაგისო?

შეიღმა თავი ჩალუნა და პასუხი არ გასცა. დედას ელვასავით გაურბინა რაღაცა ფიქრმა.

— მერე ვისთან აპირობ დგომას? — ჰკითხა ხელ-ახლად დედამ.

— ერთად-ერთი სახლია. ან იქ, ან არსად არ.

— ვისი სახლია ისეთი? გლეხისა, თუ თავადისა?

— თავადისა.

— აქ, ჩვენში?

— ჩვენში, არჩილს უნდა დავუდგე.

ოთარაანთ ქვრივმა ეხლა კი თითზედ იკბინა. თითქო რაღაც ენიშნაო, რაღასაც მიაგნოვო. შვილს გადაწყვეტილი არა უთხრა-რა. აღარც შვილი გამოეკიდა, თითქო დიდმა საგონებელმა ამისათვის აღარ მოაცალაო.

IX

შცნაური ნასკში

არჩილი ახლად გადმოსული იყო რუსეთიდან. სწავლა იქ შეესრულებინა. ველარც დედას მოუსწრო, ველარც მამას, ორივენი დაჰზოცოდნენ. მარტო ერთი გასათხოვარი და-ლა ჰყვანდა და და-ძმანი ერთად სცხოვრობდნენ. გვარიანი სახლ-კარი და მამულები დარჩათ მამისაგან და იმავე სოფელში ჰქონდათ ბინა, საცა ოთარაანთ ქვრივი იყო.

სოფელი ძალიან ემაღლიერებოდა ამ და-ძმასა. კაი ხალხიაო, ყველა ამას იძახდა, ვისაც კი დაეკითხებოდით. ოთარაანთ ქვრივსაც ზოგიერთი კარგი ახსოვდა ამ და-ძმისაგან. თითონ არჩილს და იმის დასაც ბევრი რამ ჰქონდათ შეტყობილი ოთარაანთ ქვრივზედ და ბევრს იცინებდნენ ხოლმე მოწონების სიცილითა, როცა კი უცნაურის ქცევის და სიტყვა-პასუხის ამბავს ამ დედაკაცისას გაიგონებდნენ.

— პატივსაცემი დედაკაციაო ეს ოთარაანთ ქვრივი, — ხშირად უთქვამთ დასაცა და ძმასაცა და ერთი შემთხვევაც არა ჰქონიათ, რომ სიყვარულით და თავაზით¹ არ მოეკითხნათ, როცა კი ოთარაანთ ქვრივს შეჰხვედრიან.

არ ვიცით, ოთარაანთ ქვრივს საამურად ჰქონდა ეს თავაზიანი მოკითხვა, თუ არა. ეს კი ვიცით, რომ,

¹ მორიდებით, პატივისცემით.

როცა ამათხედ კარგს ვინმე იტყოდა, ოთარაანთ ქვრივი დაატანდა:

— ჰკუა აქვთ და იმიტომო.

გიორგის ამბებიც არა-ერთხელ მისვლიათ დი-ძმასა და არა-ერთხელ გაჰკვირვებიათ მისი ზნე და ხასიათი. ვერ გამოეცნოთ, — გლეხკაცობაში საიდამ და როგორ უნდა დაწნულიყო ამისთანა ზნე, ამისთანა ხასიათი.

— „ბევრი რამ არის, ჩემო ჰორაციო, ამ ქვეყნიერებაში იმისთანა საიდუმლო, რომელიც სიზმრადაც არ მოსჩვენებიათ ჩვენს ფილოსოფოსებსაო“, — ეტყოდა ხოლმე არჩილი თავის დას ჰამლეტის¹ სიტყვებს, როცა გიორგიზედ ჩამოღვარდებოდათ ლაპარაკი.

გამოუცვლელს გამოცანას ამით მოუღებდნენ ხოლმე ბოლოს.

— გიორგი გიახლათ, — მოახსენა ერთს საღამოს მოსამსახურემ არჩილსა. არჩილი მაშინ ტახტზედ წამოწოლილი იყო და ყურს უგდებდა დას, რომელიც რაღაც წიგნს ხმაწალლა უკითხავდა.

— ვინ გიორგი? — ჰკითხა არჩილმა.

— ოთარაანთ ქვრივის შვილი.

— მობრძანდეს.

შემოვიდა გიორგი და ქუდმოხდილი გაჩერდა რა კარებთან, სთქვა:

— საღამო მშვიდობისა.

— აი, გაგიმარჯოს, ჩემო გიორგი! — უთხრა მზიარულად არჩილმა. — რასა იქ? როგორა ხარ? როგორ არის შენი პატიოსანი ღედა?

— რა გვიჭირს? ღვთის მადლით კარგადა ვართ.

— ამბავი, ხაბარი... რისთვის გარჯილხარ?

¹ ჰამლეტი არის უდიდესი ინგლისელი მწერლის შექსპირის (1564 — 1616 წ.) დრამის „ჰამლეტის“ მთავარი გმირი.

— ნუ მჯტყები კი და თქვენთან ყოფნა მწადიან.

მოდი-და ნუ იოცებ. რისთვის? როგორ?

— როგორც გნებავდეთ: გინდათ მოჯამაგირედ გიახ-
ლებით, გნებავთ მუქთად გემსახურებით. ჩემთვის არა-
ფერი ბედენაა.

— რას ამბობ, კაცო! — ჰკითხა მართლა გაოცებულმა
არჩილმა. — შენის ოჯახის პატრონი და მოჯამაგირედ
დგომა, — ვის გაუგონია. ან შენ ვერ გაგიგია, რა გინდა,
ან მე არ მესმის, რას ამბობ.

— მე კარგად ვიცი, რასაც ვამბობ, თქვენ ოღონდ
ეგ წყალობა მიყავით. გული აღარ მიდგება შინ, ლამის
მარტოობამ დამლიოს.

— მერე დედა-შენი? — იკითხა არჩილის დამა და თა-
ვის მარილიანი თვალები მიაშუქა გიორგისა.

— დედა-ჩემი... დედა-ჩემსა სწყინს, ქალბატონო, მაგ-
რამ ვეღარ გაუტეხივარ.

— აბა, ჩემო გიორგი, ჩვენ დედა-შენს ვერ ვაწყენი-
ნებთ. იმისი დიდი თავაზა და ხათრი გვაქვს, — უთხრა
არჩილმა.

— თქვენ ეს მიბრძანეთ, მამყოფებო თქვენთან, თუ
არა და დედი-ჩემისა მე ვიცი. არ ამიხირდება...¹ დე-
დის-ერთა ვარ...

— მამყოფებო!.. ორისავე ხელით, სიხარულით. შე-
ნისთანას სად ვიშოვი. განა არ გიცნობ... ეს დედა-შენი
მადლონებს.

— მადლობელი ვარ. მაშ მშვიდობით ბრძანდებოდეთ.
ამ დღეებში გიახლებით.

— ჯამაგირი?

¹ არ ვამიჯიუტდება.

— გინდა იყოს, გინდა არა, მოგახსენეთ, ღიდი ბედნა არ არის.

— ეგ არ იქნება. მაგისი ყაბული არა ვარ¹ სთქვი, — რა მოგცე?

— რაც შენი ნებაა.

— ეგ არ იქნება-მეთქი, სთქვი.

— რაცა ვლირდე, ის მომეცი.

— ჩემს ნამუსზედ აგდებ, რალა?

— რა ცული თამასუქი ეგ არის!

— ჩემი ნამუსი რომ შენს კაი-კაცობას არ გასწვდეს!?

— არა უშავს-რა!.. რაც დამაკლოთ, ალალი იყოს თქვენზედ, გულს არ დამაკლდება. მშვიდობით ბრძანდებოდეთ.

ორივეს დაუკრა გიორგიმ თავი და მაშინვე გავიდა. დამა და ძმამ ერთმანეთს შეჰხედეს.

— ეს რა ამბავია? — ჰკითხა დას არჩილმა.

— არ ვიცი, შენ ნუ მოუკვდე ჩემს თავს! მიკვირს და მეოცება.

— უთუოდ ფული რამ დასჭირებიათ.

— რომ არა ჰთხოულობს!

— ეგეც კი. ჩვენ კი ბედი გვეწია, რომ მაგისთანა კაცი ვიშოვეთ, და ოთარაანთ ქვრივს როგორღა გადგურჩებით, არ ვიცი.

— იმის უნებურად ნუ ვიქთ მაგასა: პატრისაცემი დედაკაცია, ნუ ვაწყენინებთ.

— შენც არ მომიკვდე, დედის უნებურად მე გიორგი სახლშიაც არ შემოფუშეა, თუმცა კი ძვირფასი კაცია ჩვენთვის.

დამა და ძმამ ცალ-ცალკეც ბევრი იფიქრეს, მაგრამ ამ უცნაურს ნასკვს წვერიც ვერ უპოვეს გამოსახსნელად.

¹ თანახმა არა ვარ.

არ გასულა ამის მერმედ ორი დღეც, რომ ოთარაანთ ქვრივი არჩილიანთას მივიდა.

— ო, ნათლიდელ, ნათლიდელ! მობრძანდი, — დაუძახა შორიდანვე არჩილმა, როცა ოთარაანთ ქვრივს თვალი შეასწრო. და-ძმანი ძირს ეზოში ისხდნენ დიდ ფურცელქვეშ და დილის ჩაის შეექცეოდნენ.

— დილა კარგა-ყოფნისა, — მიესალმა ოთარაანთ ქვრივი, როცა ახლოს მივიდა.

არჩილი წამოხტა, ოთარაანთ ქვრივს მიართვა თავისი სკამი და მიიწვია დასაჯდომად.

— დაბრძანდი, დაბრძანდი. კესო, ნათლიდელას ჩაი მოართვი, — უთხრა არჩილმა თავის დასა.

— ჩაი რა ჩემი საქმეა, თქვენ შეექცით, მე უმაგისოდაც გავძლებ. ქალო, როგორ გიკითხო? ხომ მშვიდობითა ბრძანდები? — მოიკითხა ქალი ოთარაანთ ქვრივმა და ჩამოსკუპდა სკამზედ.

— ვართ შენის ლოცვითა და კურთ...

— მე ჩემთვისაც არა ვლოცულობ, ღმერთი არ შევაწუხო-მეთქი, და თქვენთვის სად ვილოცებდი, — უთხრა მკვახელ ოთარაანთ ქვრივმა და სიტყვა მოუჭრა.

— ჰა, აფრა არ აუშვა შენებურად, — უთხრა ღიმილით ქალმა და, თითქო მახლობელი მოყვარეაო, თავაზიანად ხელი დაჰკრა კალთაზედ თავის სკამიდან ლამაზად გადაწვდილმა.

ოთარაანთ ქვრივი შეიჭმუჭნა ¹, როგორღაც ეხამეშა ²,

¹ შეიშმუშნა, შეირხა. ² იუკადრისა.

ეუცხოვა ამისთანა ტოლ-ამხანაგური ქცევა ახალგაზრდა ქალისაგან: მე ვინა და ეს გუშინდელი ძუძუთა¹ ვინაო, იფიქრა. მიუხედა კი, რომ კესო აფრთხილებს და ისე კი, რომ საწყენად არ დაურჩეს.

— ენამ გულისა უნდა სთქვას, ფერ-უშარილი რა საჭიროა, — უთხრა ქალს ოთარაანო ქვრივმა ცოტა არ იყოს მწყრალად.

— ეგ რაზედა სთქვი?

— იმაზედ, რომ შენ ჩემს სიტყვა-პასუხს შეუშინდი და გაფრთხილება გინდა ჩემი. მიხვევ-მოხვეულს სწორე სჯობია.

— მკვახედ იცი ლაპარაკი და კაი დედაკაცი კი ხარ.

— შენც რომ ჩემი დღენი გამოგველო, ჩემს ტაფაში დამწვარიყავ, შენც ეგრე ილაპარაკებდი. ან სხვაფრივ ლაპარაკი რა საჭიროა? ადამიანს ვარამი და ჭირი ალაპარაკებს. ქვეყანაზედ რომ ჭირი არ იყოს, ადამიანი ენასაც არ ამოიდგამდა: მეტი ბარგია. ლბინს რა ლაპარაკი უნდა? ძაღლს რომ უხარიან, კულის ქნევითაც იტყვის ხოლმე.

— ე... ე... ე! თქვენ მე ვიცი პატარა ხანს უკან ქვასაც ჩამოურევთ, — ჩაერია არჩილი, — ნათლიდედა საქმის დედაკაცია, რა ემასლაათება? არა, ნათლიდედა?

— რატომ? ზოგან თქმაც კარგია.

— შენ ხომ მაგისათვის არ მოხვიდოდი ჩვენთან; საქმე რამ გექნება, — უთხრა ხელ-აზლად არჩილმა.

— მართალია, უსაქმოდ არ მოვსულვარ.

— ბრძანე: შენი ხმალი და ჩემი კისერი.

— ჩემს გიორგის თქვენთან დგომა უნდა.

— ვიცით და შენ მოგერიდენით. შენი დიდი ხათრე

¹ ძალიან ახალგაზრდა.

გვაქვს და ხათრს ვერ გავტყუებთ. შენს უნებურად ეგ საქმე არ მოხდება.

— ჩემი ნებაც არის. ჩემი შვილი ჯერ მე დამეკითხა. მეწყინა, მაგრამ დაშლა აღარ ეგებოდა¹. მცხვენიან, კაი ოჯახის შვილია, კაი მამის ჩამონავალია. ვთაკილობ და გვიანლაა წუწუნი: ვერ გავტყუებ, ვერ ავუხიბდი. დეე, რაც საქნელია, იქმნას.

— თუ ეგრეა, უარს მე ვეტყვი, — უთხრა არჩილმა, — შვილი შენისთანა დედას როგორ არ უნდა ჰნებდებოდეს!..

— ნუ, ნუ!.. ნუ²ეტყვი უარს. მე დედა ვარ და წამავალი. ის შვილია და მომავალი; მე მივდივარ, ის მოდის. იმისი დღენი გასავლელი მინდორია, მე კი ჩემი მანძილი გამივლია. მე ბოლოში ვარ, ის თავში. წინ ვერ ავეფარები.

— მითომ რა გაჭირებაა, თუ შენი სამუერი არ არის — იკითხა კესომ.

— გაჭირება რას მიქვია? სურვილია, იღბალია... ჯერ დაუდღუდარი მაჭარია და ბუყბუყებს. დაუდღუდარს მაჭარს სარქველი არ დაეხურება, ქურქელს გაჰნეთქს. დეე თავის ნებაზედ იყოს. მე არ ვუშლი, რაკი თითონ არ იშლის.

— რაკი ასეა, ისე შევინახავ შვილს, მტერიც კი შენატროდეს, — უთხრა არჩილმა.

— მაგას არ წავეხარბინები. ის თითონაც კარგად შეინახავს თავისთავს, ისეთის მამის შვილია, — უბასუხა ოთარაანთ ქვრივმა. — ეჰ, კარგი იქნებოდა სასხვეისოდ არ გაენახდნა თავი, მაგრამ რაც არის, არის!

— ახლა — შენ რომ მარტო დარჩები? — იკითხა კესომ.

— მარტო რად დავრჩები? ზოგი ჩემს გულშიაც ჩაიხედე, რამდენი ბლარტები მიზის. ჭირადაც მეყოფიან და ლხინადაც.

¹ აღარ შეიძლებოდა.

— აკი ნათლიდედამ მიხვევ-მოხვევა არ იცისო? აკი პირდაპირ თქმა უყვარსო? მე აქ არა მესმის-რა, — სთქვა არჩილმა და შეხედა დას, თითქო იმას ეკითხებო.

— მიხვეულ-მოხვეული რა ვთქვი? ადამიანს მინამ ხელ-ფეხი ერჩის, მარტო არ იქნება, საქმეა ტოლ-ამხანაგი მარტო-ხელისა. წუთი-სოფელი ვის აცლის მარტოობისათვის? მარტო თქვენისთანას... მარტონი თქვენა ხართ.

— მართალი გინდოდა და გვეც მართალი, — უთხრა კესომ ძმას უწყინარობის ღიმილითა.

— ნათლიდედა სიტყვას მარტო ეკლავა ჰხმარობს, — მითამ და გაიხუმრა არჩილმა, მაგრამ ვაი ამ ხუმრობას!..

არჩილი წამოდგა ფეხზედ, ტანში გაიმართა, თითქო რალაცამ დაუჭიმა ძარღვებიო, — ჩაიწყო ჯიბეში ხელები და მოჰყვა წინა და უკან სიარულს. მერე მივიდა, წინ დაუდგა კესოს და ჰკითხა რუსულად:

— როგორ გგონია? წინდახედული მხილებაა, თუ წინდაუხედავი კადნიერება?

— შენ მართალი ხარ, — უბასუხა დამ რუსულადვე, — ერთი ჰკუამ იცის და შესაწყნარებელია, მეორე ურცხვობამ და საწყენია. მე პირველი მგონია.

არ ვიცით ძმამ დაიჯერა თუ არა დის სიტყვა. ამას კი ვიტყვი, რომ არჩილი ამის შემდეგ მივიდა ოთარაანთ ქვრივთან მხიარულის სახითა და მართლის გულით უთხრა:

— ბრძენი დედაკაცი ხარ, ნათლიდედ, ბრძენი!..

სხვა დროს იქნება ერთი თავისებური მკვანე სიტყვა ეტიკიკა ოთარაანთ ქვრივს ამ ქებისათვის, მაგრამ ეხლა კი გაუჩუმდა. მერე თითონაც უკვირდა, ნეტა ენა რამ და-მიბაო.

იმ დღეს, როცა გიორგიმ დააპირა არჩილიანთას წასვლა მოჯამაგირედ დასადგომად, ისეთი მზიარული სახე ჰქონდა, რომ ოთარაანთ ქვრივმა სიამოვნებითა სთქვა:

— ძლივს შეუბლგახსნილი არა ვნახე!

სიამოვნებით კი სთქვა?..

ამაზედ ჰოც ითქმის და არა. ეს რაღაც «მზიან-ჩრდილიანი» სიამოვნება იყო. მზიანი იმიტომ — რომ უხაროდა შვილის სიზარული, ჩრდილიანი იმიტომ — რომ ეწუხებოდა დედური წუხილი, სტიოდ და დედური გული, — რად უხარიან ჩემგან წასვლა და სხვასთან ყოფნაო!.. მზე და ჩრდილი, ნათელი და ბნელი, ტკივილი და ამება ერთმანეთში გაება და ჩაეწნა.

დედამ შვილს ჩაულაგა ერთი ხელი უკეთესი ქვეშა-გები, საცვალი ტანისამოსი, კაი ლეკურის შალის ჩოხა-შალვარი, ყანაოზის ¹ ახალუხი, ორი წყვილი თავისის ხელით მოქსოვილი ჭრელი წინდა, ახლად ნასყიდი ყაითნებით ² მორთული საცვეთები, ბაზარში განგებ შეკერილი და ყაითნებითვე დახლართული ქვემოური ქალამნები. ყველაფერი ეს გამოლკრა ჯერ სუზანში, მერე ფარდაგში და შეჰკრა მაფრაშასავით ³ თოკებით.

— დედი, დედი! ეს რა ამბავია? — ჰკითხა გაცილებით შვილმა, როცა ეს სამზადისი დაინახა, — ცხრა მთას იქით ხომ არ მისტუმრებ, რომ მაგოდენა ბარგ-ბარხანას თან მატან.

¹ ფერადი აბრეშუმისა. ² ფერადი ზონარით. ³ ერთთვალისანი დიდი ზურჯინი.

— არა, შეიღო!.. უამისობა არ იქნება. დეე იცოდ-
ნენ, რომ ოჯახის შეილი ხარ და არა ეული¹ ვინმე, ბო-
განა. დეე იცოდნენ, რომ ოჯახიდან გასდიხარ და არა
უოჯახობიდან.

— განა არ იციან?

— გაგონილს თვალთ ნახული სჯობია. დეე, რაც
ყურით გაუგონიათ, თვალთაც ნახონ.

— სასაცილოდ ამიგდებს მთელი სოფელი, ეგრე ბარგ-
აკიდებული რომ მნახონ.

— თავ-საცილს კაცი არ მოუკლავს. კაცი რომ სულე-
ლების კბილთა ღრეჭას აჰყვეს, სად წავა?

— მეტის-მეტია, დედი, ამოდენა ბარგი!.. თითქო ქა-
ლი ვიყო და მათხოვებდე.

— ქალი რომ იყო, ეგრე ადვილად ვერ გამიფრინდე-
ბოდი ხელიდან.

— ქალი ხომ უფრო საბოლოოვო არ არის დედ-მამი-
სათვის. ქალი მოდის იმისათვის, რომ წავიდეს და სხვაგან
გაიკეთოს ბუდე.

— მართალია, მაგრამ ქალი, — მინამ გათხოვდება, —
დასაფრენი ბლარტია და ფრთას ქვეშ უზის დედასა.

— როგორ? წნილად შემინახავდი თუ?

— მაგას არ გეუბნები. ქალი ბედს შინ მოელოდინება,
კაცი კი ვარეთ ეძებს...

გიორგი აიშირია, ხმა აღარ გასცა. მიჰტრიალდა და
კუთხეში რაღაც ფაცური დაიწყო, ვითომ-და ეძებს რასმე.
ოთარაანთ ქვრივმა ეს უცებ გაწყვეტა ლაპარაკისა
შენიშნა და არ შეიმცნია კი.

— უფრთხის ახლოს მისვლასაო, — იფიქრა დედამ.

გიორგი პატარა ხანს შემდეგ ხელ-ახლად მოუტრიალ-

¹ უმამულო, უსახლკარო.

და დედას, ხელი ჩაჰკიდა შეკრულს ბარგსა და ევრე, ხელ-
ჩაკიდებისაგან ერთ მხრივ გადასრილმა, უთხრა:

— ნება შენი იყოს, დედი!.. ამ ბარგი-ბარბანით
მიუვალ...

სიტყვა ესა, მხიარულად შეივლო მხარზედ ბარგი და
გასწია.

ოთარაანთ ქვრივმა დიდხანს ადევნა თვალი დერეფნი-
დამ... დიდხანს ადევნა, დიდხანს, მინამ თვალთაგან მიეფარ-
ებოდა შვილი, თითქო ხმა-ამოუღებლად იხვეწ-იმუღარე-
ბოდა, — ერთი მაინც შემომხედოსო. მაგრამ გიორგიმ უკან
ალარ მოიხედა...

დედას გულმა ტეხა დაუწყო.

— უკან ალარ მოიხედა!.. — დაიკვნესა დედამ, —
ჩემგან მიდის, თითქო ძაფიც არ იჭერს; სხვაგან მიდის,
თითქო თოკით ეწევიანო.

ფეხთმდგომელას ოთარაანთ ქვრივს თავი ძირს ჩამო-
უვარდა დამბლასავით, თითქო კისრის ძარღვი გაუწყდა,
ველარ შეიმაგრა და ნიკაპით გულზედ დასაბჯენად-ლა
დაეკიდაო.

— ჩემგან მიდის და პატარა ნაღველიც უკან არ ახე-
დებს... განა აქ არა დაჰრჩა-რა!.. სხვაგან მიდის და სიხა-
რული მარტო წინ აყურებინებს... განა ყველაფერი იქ არის,
სულ ყველაფერი!.. — დაიკვნესა ხელ-ახლად დედის გულმა.

ამის თქმაზედ ოთარაანთ ქვრივმა კაბის სახელო წა-
მოიწია და მთელი მკლავი დაჭიმულ სახელოთი მოისო
თვალეზზედ.

თითონაც არ იცოდა, — რაღა ჰქმნა ესა. ეს უნებუ-
რად, უცოდნელად მოუვიდა. ხელმა თავისთავად დაასწრო,
მინამ გული ცრემლს წამოჰღვრიდა. თითქო ხელი არ დაე-
კითხა გულს, — არ დამაგვიანოს, არ დამიშალოსო.

ოთარაანთ ქვრივს თვალში ცრემლი არ უჩანდა!.. გა-
ნა აქვს კი ცრემლი ცეცხლმოკიდებულ გულსა?!

ჩამოჯდა ოთარაანთ ქვრივი ღერეუნის დირეზედ. ჩაჰკიდა კვლავაც თავი და ორისავე იდაყვით მუხლების თავზედ დაებჯინა.

ოთარაანთ ქვრივი ფიქრმა წაიღო...

— დედა-შვილობაში შენ-ჩემობა რად არის? — ჰკითხა ოთარაანთ ქვრივმა თავისთავსა. — დედა-შვილობაში ორი თვალი რად უნდა იყოს? ნეტა დედას სხვასავით მაინც ორი თვალი არა ჰქონოდა... თუ აქვს, რად უჭრის ერთი თავისად, მეორე შვილისად? გული რად იხვედება გარეთ ორის თვალითა, რად? — რატომ ერთი თვალი არ ებრმავის, როცა მეორე იყურება?.. ვინ ვისთვისაო, — რა საკითხავია დედა-შვილობაში?.. ვაი რომ საკითხავი ყოფილა! ამისი ჭიდილია თურმე დედა-შვილობაცა!..

დიდხანს იტრიალა ამ ფიქრების მორევში გულმა და გონებამ ოთარაანთ ქვრივისამ. მერე თითქო რაღაც ხიდი გაიღოვო მორევიდამ გამოსასვლელად, წამოდგა ფეხზედ და ხმამაღლა სთქვა:

— არა, შვილო!.. შენ გაიხარე, შენ!.. მე კი!.. მე კი... მე ჩემისად მაყურებელს თვალს დავიბრმავებ და შენისად მაყურებელით-ღა ვივლი და ვიცოცხლებ...

XII

შეცარი შკიპუბტი

გიორგი მოჯამავირედ დადგა. პირველს დღესვე არჩილმა ვენახში წაიყვანა გიორგი. არჩილი ახალს ვენახს აშენებდა და უნდოდა მიწა ჭანდრაკის ფიცარსავით უჯრა-უჯრად დაეყო და ისე მოერიგებინა ვაზი მწკრივად და ლარზედ. ორი ჭრა კიდეც გაეკეთებინა ასე და ვაზის რქა¹

¹ ვაზის ტოტი.

ჩაეყარა. ძალიან მოსწონდა არჩილს ესე უჯრა-უჯრა ჩარიგებული ვაზი. გიორგის რომ დაანახა ეს თავისი ახალშენი¹, თავმოწონებით უთხრა:

— როგორ მოგწონს? ერთი შეპხედე გინდა აქედამ, გინდა იქიდან, სულ ლარსა და მწკრივზეა ჩარიგებული.

— ეგრე ჩარიგება ვაზისა კარგია: მზე და ნიავი თანაბრად დაუვლის ყველგან. ამას წინად, — სამი-ოთხი წელიწადი იქნება, — გავიგე, რომ კახეთში ეგრე უკეთებია ვენახი ერთს თავადიშვილს. გული არ დამიდგა. მინამ არ წავედი და არა ვნახე. ვნახე და მომეწონა. საკეთებლადაც უფრო სამხროა. კარგია ეგრე.

— ძლიეს ერთი კაცი არა ვნახე ამ სოფელში, რომ მომიწონა ნაკეთები.

— ნაკეთებს კი ვერც მე მოგიწონებ.

არჩილი შეპფიცხდა და აიტკიცა.

— რატომ, ბიჭო!

— იმიტომ, რომ აქ ფერდობია...

— ვაი შენ, ჩემო თავო! — გააწყვეტინა სიტყვა არჩილმა, — შენც ბევრი არა გცოდნია-რა, ჩემო გიორგი. ბიჭო-და, საქმე ის არის, რომ ფერდობია და მზის-გული ფერდობიცა.

— განა მაგას ვიწუნებ? მზის-გულ ფერდობს რა სჯობია ვენახისათვის...

— მაშ რას ამბობ?

— აქ ჩვენში ხომ ნამი არ იცის, როგორც კახეთში, და მშრალი მიწაც არის. ჩვენში ვაზს რწყვა უნდა. რაც გინდ მაგრად იდგეს კაცი, წელიწადში ერთხელ მაინც უნდა მოახვედროს ვენახს წყალი, თორემ ვაზი ვერ მოიხდენს. პირველში ხომ კარგა წყალს მოინდომებს და მოინდომებს, მინამ რქა იხეირებს.

¹ ახლადგაშენებული.

— მერე რა გინდა სთქვა?

— მერე ისა, რომ ეგრე სისწვრივ ვაზი რომ ჩაგყრია ამ ფერდობის გარდი-გარდმოდ, როგორ-ღა მოატარებ ვაზებში წყალსა. წყალი აღმა ხომ ვერ ივლის?

— მაშ, შენის ფიქრით, ლარი აღმა-დაღმით უნდა დაგვეჭირა თავ-თავ-ქვესაკენ¹, რომ ზემოდან ქვევით ედინა წყალს!

— წყალი მაშინ, რა თქმა უნდა, კარგად ივლიდა, მაგრამ არც ეგ ივარგებდა. წყალი რუისა, თუ ნიაღვრისა, მაღლიდამ დაქანებული, ზემოდამ სულ ქვევით ჩაიტანდა შიწას, ჩაჭრეცხდა ვენახსა, ზემო-პირის ვაზს სულ ძირს გამოუხრამავდა.

— მაშ როგორ უნდა ყოფილიყო?

— ეგრევე, მაგრამ ლარი სწორეზე კი არ უნდა წაგედო, ცოტა გეზად უნდა დაგვეჭირა, რომ წყალს საკმარისი თავ-თავქვე ჰქონოდა და მიწაც ზევიდამ ქვევით არ ეზიდნა. აგერ რუიცი ხომ მარტო გარდი-გარდმოდ ემხრობა ამ ახალშენსა! აქედამ ცოტა გეზ-გეზად თუ არ წავიდა თავ-თავ-ქვესაკენ, სხვა გზით წყალს ვენახი არ მოიხდენს. ეხლა კი წყალს ავალა პირადმა აქვს. როგორ უნდა იდინოს? აბა გაიხედე!..

არჩილმა გახედ-გამოხედა, ხან აქედამ გაუსისწვრივა თვალთ, ხან იქიდან, ხან აქედამ მოუდგა, ხან იქიდან და იმისთანა ვერ იპოვნა-რა, რომ ხელი ჩაეკიდნა და გიორგი გაემტყუნებინა.

— ბატონო-და, მაგას რა დიდი ამბავი უნდა, — უთხრა გიორგიმ, რაკი შეამცნია, რომ არჩილი ჰო-არაობა-შია. — აი, თუნდა ეხლავ მოვუგდებ წყალს და მაშინაც არ გამოჩნდება!

¹ დაღმართ.

— საჭირო არ არის. შენ მართალი ხარ, ჩემო გიორგი! კიდევ კარგია, — ეხლა დროზედ შემომესწარ, ჯერ მინამ მარტო ორი ჭრა ჩამიყრია და გასწორება ადვილია, თორემ, შენი მტერი!.. აქაურს გლახეკაცობას სიცილად არ ვეყოფოდი, თუნდ ხარჯსაც აღარ შევშინებოდი.

არჩილი შინ ამოვიდა და ყველაფერი თავის დას უამბო. ბევრი იცინა დამ, რომ არჩილს ესეთი უეცარი წკიპურტი მოჰხვედრია.

— ეგ რა მოგსვლია?! — ჰკითხა კესომ და გულიანად ჩაიხარხარა. ჩაიხარხარა, მაგრამ წყენა დაცინებისა მოატკბო და-ძმურის სიყვარულის კილომა: — ეგ რა მოგსვლია?

— ის, ჩემო კარგო, რაც თავმოწონებულს არ-ცოდნას მოსდის ხოლმე ყოველთვის. ამოვიკითხავთ წიგნებიდან რაღაცას და გვგონია, — ეს-ეს არის ქვეყნის ღერძს ხელი ჩვენ ჩავკიდეთო. ქვეყანაზედ ბევრი რამ არის უწიგნოდაც ნასწავლი, ამანებსაც ცოდნა უნდა, ჩვენ კი აღარც იქით ვიხედებით, აღარც აქეთ. რაკი წიგნი ხელთ გვიპყრია, თითქო ჭკუა, თუ არ წიგნში, სხვაგან აღარსად იყოს.

— შენა და წიგნების ეგრე აბუჩად აგდება?

— მე აბუჩად წიგნებს კი არა, ჩემს თავს ვიგდებ: არც უწიგნობა ვარგა და არც მარტო წიგნებიდან გამოხედვა. უწიგნოდ თვალთახედვის ისარი მოკლეა და მარტო წიგნითაც საკმაოდ გრძელი არ არის. უკადრისობად მიგვაჩნია ჭკუა უწიგნო ტყაბუჭ-ქვეშაც¹ ვიგულვოთ². ჩვენ ვთაკილობთ და არა გვჯერა, რომ ყველა გონიერი კაცი იგივე წიგნია. ყველა გონიერი კაცი, თუნდა უწიგნოც, ზოგჯერ მწიგნობარისათვისაც კი ოსტატია. ეს ტყუილი თაკილი...

¹ ცხვრის ტყავის ჩასაცმელ ქვეშ. ² ვიგულისხმობ, დავინახობ.

— ტყუილმა ბრძნობამ იცის, — დაატანა კესომ და ჩაშოართვა სიტყვა ღიმილით.

— და უვიცობის ცუდმედიდობამ!.. — დაუმატა არჩილმა.

XIII

ახალი ორცხი კარბადა ჰბმის!..

ამისი თქმა ძლივ გაათავა არჩილმა, რომ ოთახში ერთი ყვირილი და ხმაურობა შემოესმათ. არჩილი მაშინვე გარეთ გავარდა და მუაჯრიდამ¹ გადასცახა ჩალურიდამ გამოცვივებულ მოსამსახურეებს:

— ეს რა ყვირილ-ღრიალია?

— რა მოგახსენოთ? თავლიდამ მოდის, — უპასუხა ვილაცამ.

— ერთი შემიტყუეთ, რა ამბავია?

მინამ ერთ-ერთი ვინმე წავიდოდა, თავლიდამ გა-მოჰრბოდა კიდეც მეჯინიბე², ვილასაც მხარ-უკულმა მუშტს უღერებდა, იმუქრებოდა, მოილანძღებოდა.

— ბატონო, ეს რა ღვთის წყრომაა? — შემოსცახა ქვევიდამ მეჯინიბემ, მუაჯარზედ გადმომდგარს არჩილსა. — ეს ვილაც ოხერ-ტიალი მოთრეულა, თავ-პირი აღარ შემარჩინა ცემითა.

— ვინ ოხერ-ტიალი?

— აი, ეს ახალი მოჯამაგირე.

— გიორგი?

— ეშმაკმა იცის იმისი თავი და ტანი, გიორგია თუ ვილაცა.

— მერე რა იყო?

¹ მოაჯირიდან. ² ცხენის მომვლელი.

— რაღა რა იყო?!. თქვენ რომ ვენახიდან მობრძანდით, თქვენს ცხენს მოგხადე და დავაბი. ისიც ხომ თქვენ ფეხ-და-ფეხ მოგყვათ. შემოვიდა თავლაში, ჩხუბი დამიწყო, გამლანძღა, გავლანძღე და მერე ამომიღო ქვეშ და ისე გამხადა, რომ ნეკნები ჩემი აღარ არის.

— აბა ერთი გიორგის დამიძახეთ, — უბრძანა არჩილმა.

ერთი მოსამსახურე გაიქცა დასაძახებლად. ამ დროს კესოც გამოვიდა მუაჯარზედ, გვერდთ მოუდგა ძმას და ჰკითხა:

— რა ამბავია?

— რაღაც ჩხუბი მოსვლიათ.

— ვისა და ვის?

— გიორგისა და მეჯინიბეს.

— რაზედ?

— სწორედ არც მე ვიცი. აი, გიორგი მოვა და შევეიტყობთ.

მოვიდა გიორგიცა. ილღიაში ახალუხი ჩამოჰხეოდა და სცდილობდა დაემალა. გოგო-ბიჭებმა, ვინც კი ამ დროს სახლში მოიხელებდა, ყველამ მუაჯართან ეზოში მოაყარა თავი.

— ჩხუბი მოგივიდა? — ჰკითხა არჩილმა გიორგის.

— არა. ამასთან საჩხუბარი რა მქონდა?

— მაშ რას გიჩივის, მცემო.

— ცემით კი ვცემე.

— ეგ ხომ ჩხუბზედ უარესია. რაღა სცემე?

— შენი ცხენი ისე ოფლიანი დაება. თავლაში რომ შევედი, თითონ პირალმა გაშოტილიყო¹ ტახტზედ და ყალიონს ეწეოდა. მე ვუთხარი: — ცოდო არ არის, ოფლი-

¹ წამოწოლილიყო მთელი ტანით.

ნი ცხენი დაგიბამს, ცოტა ხანს მაინც ატარებდი, ზურგზედ წყალს მაინც გადაავლებდი-მეთქი. ხომ წახდა ცხენი: ან ზურგმა ჰაეა აართვა, ან ფეხში დაიხუთა-მეთქი. არა-მკითხე მიაშვებო, მიტყიპე და მიაგდეო, მითხრა არხენად და ყალიონი ძალზედ გამოაბოლა. — ვერც მიმტყიპავ და ვერც მიმავლებ-მეთქი. წავედი ცხენის ასაშვებლად, მე მინდოდა პატარა მეტარებინა და წყალი გადამეგლო ოფლიან ზურგზედ. — წადიო, ვილაც მოთრეულხარო, — დამიძახა და დედა შემაგინა. ამაზედ გული მომივიდა და ვცემე. მამაჩემსაც არ შევეარჩენდი დელიჩემის ავად ხსენებას.

— ეგრე კი იყო? — ჰკითხა კესომ გიორგის და გადმოჰხედა.

— ტყუილი რა საკადრისია!..

— ეგრე იყო, ეგრე! — დაიძახა პატარა ბიჭმა მეზბორემ, რომელიც მაშინ თავლაში შესწრებოდა, — სწორედ ეგრე იყო. მე იქ ვიყავი.

— კესო, ერთი დავთარში ნახე, რა ერგება, და გამოუტანე.

კესო გამოუკითხავადაც მიჰვდა ვისზედ უთხრა ძმამ. შებრუნდა ოთახში, პატარა ხანს შემდეგ გამოვიდა და უთხრა:

— ოც-და-ხუთი მანეთი-ლა ერგება. აი ფულიც.

არჩილმა ჩამოართვა ფული, მუაჯარიდამ გადუგლო მეჯინიბეს და ჩასძახა:

— აი, ძმობილო, ეს-ლა გერგება. ალალი იყოს შენზედ და მე ჩემს სახლში კი ველარ დაგაყენებ...

— მე მცემეს და მევე მიწყობით?!

— ამას იქით ჰკუთნა იცოდე: შენ რომ ცუდკაცობდე, კაიკაცობაზედ სხვას მაინც ნუ გალანძლავ.

არჩილი და კესო შებრუნდნენ ოთახში. გოგო-ბიჭები წავიდ-წამოვიდნენ.

მითამ ახალი ცოცხია და კარვად ჰკვისო! — ამბობდნენ დაცინვით ზოგიერთნი ახალს მოჯამაგირებედ.

— დასძველდები და შენც მოატან ქეიშასაო, — იძახოდნენ მეორენი.

— ეგ სხვა დედის შვილია!.. მაგას ოთარაანთ ქვრივის შვილს ეძახიანო! — ამბობდა ამათში მარტო ერთად-ერთი კაცი, ისიც ხმა-ამოუღებლივ, თავის გულში ამბობდა.

ეს იყო მეწისქვილე არჩილის კარის წისქვილისა, — კაცი ძველი, გულჩახვეული, გულჩაკეტილი, ჩუმი და ამიტომ ყველასაგან დაბრეყებული. ვინ იცის, საიღამ სად იყო ვადმოგდებული, და აქ წისქვილში როდის შემოხიზნული? აქ მეწისქვილედ დაბერებულიყო უცოლოდ, უშვილოდ, უთვისტომოდ. არავინ იცოდა, ვინ არის და საიღამ არის... ამისი ვარსკვლავი მარტო ამოსულიყო საღლაც და როდესღაც და ეხლა მარტოვე ჩადიოდა ღინჯად და მშვიდობიანად, ტკბილად და უწყინარად.

XIV

განა თითონ კი იცოდა?

— როგორ მოგეწონა ეს ამბავი? — ჰკითხა არჩილმა დას, როცა ოთახში შევიდნენ.

— ახირებული გული ჰქონია, — უპასუხა დამ, თითქო პირველ ხანს სხვა უკეთესი ვერა მოგეგონა რაო.

— ეგ ცოტაა. ნამუსი ჰქონია, ნამუსი!.. ის დიდი ნამუსი, რომელიც სხვისასაც ისე ერჩის, როგორც თავისას.

— ნურც აგრე გაადიდებ მაგ უბრალო საქმესა.

— მაგას ნუ იტყვი. რაც კარგია, იქ დიდ-პატარაობა მოსატანი, სახსენებელი არ არის. რაც კარგია — თავისთავად დიდია. ჰხედავ, უსწავლელი კაცია. მაგისი ნამუსი კუთით კი არ არის ახილებული, გულით გამოკვებილია,

მარტო გულით. ეს დიდი საქმეა ჩემის ფიქრით, იმიტომ, რომ მაგისტანა ნამუსი მთელის გვამის, მთელის აგებულების წყურვილია, როგორც სითბო სიცხეში, როგორც სიგრილე სიცხე-პაპანაქებაში, როგორც პური შიმშილში. მინამ ჭკუა იტყვის, ჭკუა ურჩევს, გულმა იცის, რა ჰქმნას. ეს დიდი საქმეა-მეთქი, დიდი.

— რაო? დედის ავად ხსენება იწყინა, სხვა ხომ არაფერი?

— ეგ ბოლოა. შენ სათავე მოუჩხრიკე ამ საქმესა. გულმა არ მოუსვენა, ცხენი რომ მოუვლელი ნახა და მეჯინიბე არხეინად მწოლარე. საქმე და მოსაქმე ერთმანეთს გაჰყოლა და ეს მართალმა გულმა იუცხოვა, არ შეიფერა. ხომ არც ცხენი იყო იმისი, არც მეჯინიბე იმისაგან დავალებული. რა ეწოდა, რა უნდოდა, ჩვენად რომ ეიკითხოთ? ჩვენი ამება? ჩხუბი რომ არ მოსვლოდათ, ეს ამბავი ჩვენამდე ხომ არც კი მოაწევდა. მეჯინიბის ჯავრი სჭირდა და მიწეზი მოუდო? რა ჯავრი უნდა სჭირებოდა, კაცს პირველად ჰხედავს. არც ერთი და არც მეორე. საწანახედოდ გამხდარი საქმე ჰნახა, იქავ ხელთუქრავი მოსაქმე და გულმა არ მოუთმინა. რაც გინდა სთქვი-და, ეს დიდი ნიშანწყალია კაცობისა... სწორედ დიდი ნიშანწყალია. ეხლა მესმის, რაც იყო, იმ დღეს რომ მეწისქვილემ გვიამბო. აი ბურკიაშვილის კამეჩი რომ დაეჭირა მინდვრიდამ მომავალს და კახუაშვილისათვის მიეყენებინა კარზედ, შენს ჯეჯილს აფუჭებდაო. მე თუმცა ზოგიერთი ამბები ვიცოდი გიორგისა, მაგრამ — ღმერთო შეგცოდე, — აქ კი გავიფიქრე, უთუოდ ბურკიაშვილის ჯავრი სჭირებია-მეთქი გიორგისა. ეხლა ვნანობ, რომ ეს გავიფიქრე და ამ ფიქრით შევეუგინე ნამუსი მაგ პატიოსანს კაცსა.

— ბოდიში მოიხადე, — უთხრა დამ გულითადად და

კვედასმით, რაკი ხუმრობა-გაშვებით ჩაუყვირდა თავის ძმის ნათქვამსა.

— ბოდიშს იმითი მოვიხდი, რომ მე მაგას შევირდად მიგებარები, დიად შევირდად, ჩვენ რანი ვართ მაგასთან! . დეე გვასწავლოს და გეწურონოს...

არჩილმა წინა და უკან სიარული დაიწყო ოთახში და ფიქრს მიეცა. კესოც ჩაფიქრდა. გიორგი, როგორც ჩემთვის, მკითხველო, ისეც იმათთვის გამოცანა იყო.

— კესო! — შესდგა ბოლოს კესოს წინ არჩილი და უთხრა, — იცი რას გეტყვი? აი, სახლის წინ რომ ყვავილების ბაღს იკეთებ, მოდი გიორგისაც დაეკითხე ხოლმე. მე მგონია, ეს ლოთი გარმიანელი¹ მებაღე სულაც დავითხოვოთ და გიორგის ჩავაბაროთ, ურიგო არ იქნება. კვე-გონებიანი ბიჭია, შენ ოღონდ ანიშნე და იმედი მაქვს მიგიხვდება, სად რა და როგორ გააკეთოს. სხვას ხომ დღიური მუშებიც გაუძღვებიან, რაკი გიორგი თავ-მდგომელი იქნება. ცოდნა მაგისთანა ბიჭის ამაზედ მოცდენა, მაგრამ ჯერ ეს იყოს და მერე სხვას რასმე ავუჩინო.

— ძალიან კარგი, — მოუწონა დამ, — ოღონდ ეს არის, რომ ჯერ ყველაფერი მარტო ქალაღზეა გამოხაზული და ვაი თუ ვერა გავაგებინო-რა. აბა ჯერ ერთი ვაჩვენებ, გაიგებს რასმე თუ არა,

მეორე დღეს არჩილი დილა-ადრინად თავის ახალ-შენს ვენახში წავიდა. ცხენს რომ ქუსლი ჰკრა და პირი უბრუნა, პირუტყლმა მოსძახა გიორგის:

— სამუშაოზედ არსად წახვიდე, კესოს შენთან საქმე აქვს.

«კესოს»?!

გიორგის გული გადაუტრიალდა...

¹ უცხო, გადამთიელი.

კესოც ადრე ამდგარიყო, მაგრამ მინამ მილაგ-მოლაგ-დებოდა, ჩაიცვამ-დაიხურავდა, კარგა ხანი გავიდა.

ბოლოს კესომ იხმო¹ გიორგი.

გიორგიმ რომ მარტო ნახა თავისი თავი კესოსთან, თითქო შიშმა აიტანა. ალბად იმორცხვა და საკვირველიც არ არის: თავის დღეში უცხო ქალთან მარტოდ არ ყოფილა.

კესოს ტახტზე გადაეშალა დახაზული ქალაღდი, სხვადა-სხვა-ფერად აკრელებული. ეს ბალის მოხაზულობა იყო და რომელიღაც წიგნიდამ გადმოეღო თითონ კესოს და ძმასთან ერთად შეესწორებინა თავის სურვილისამებრ.

— აბა აქეთ მო, გიორგი. ერთი ეს ნახაზი უნდა გაჩვენო, — უთხრა კესომ გიორგის, კარებში გაშეშებული-ვით ატუზებულს.

გიორგიმ ფეხი წინ ვერ წასდგა.

— ეს ოხერი, რამ დამიდუნა მუხლებიო, — იფიქრა.

— რას იბუზები ახლად მოყვანილ პატარძალსავით. ფეხი გადმოდგი, ნუ გეშინიან, არ შეგკამ.

გიორგიმ ორი ბიჯი წინ წასდგა და მაინც შორი-ახლრ დაუდგა კესოსაც და ქალაღდსაც.

— ე რა ფანცქალმა ამიტანაო!.. — გაიკვირვა გულში.

— რა დაგემართა, ადამიანო! აი, აქ მო, ჩემთან ახლო, — უთხრა ეხლა კი ცოტად გაჯავრებულმა კესომ.

«ახლო»!.. ზოგჯერ მოკლე სიტყვაც გრძელია.

გიორგიმ ფეხი არ გაანძრია. მარტო კისერი გადაიწვდინა და ისე შორი-ახლოდამ ჩაჰხედა ქალაღდსა, როგორაც უხერხულად და გვერდელად.

— კაცო, არ გეყურება? მე ახლო ვარ და ძლივას ვხედავ და შენ მაინდამ რას დაინახავ, მამლაყინწასავით კისერი წამოგიშვერია. ახლო მოდი-მეთქი!

¹ დაუძახა.

გიორგი მაინც ადგილიდამ არ დაიძრა.

— ე რა ფრთხილამ! აშიჩემო! ჯადო მეწევა უკანათუ ხატი არ მიშვებს წინ? — ჰკითხავდა თავისთავს გაოცებული გიორგი.

კესომ აღარ აცალა, წაავლო ხელი სახელოზედ და გამოსწია.

გიორგი წაბარბაცდა, თითქო მეხმა ახლო გაუარაო. აღბად ფეხი წამოჰკრა რასმე...

— რა იყო? — იკითხა კესომ.

— არაფერი. ფეხი ფეხს თუ წამოგვარ, — მიუგო გიორგიმ და გულში გაიფიქრა: ფეხის ძარღვები დამაჭრეს, თუ რა მომდის ეს ოხერ-ტიალი!..

— აი, — უთხრა კესომ, როცა გვერდით დაიყენა გიორგი და ჩაახედა ქალაღში, — დაბალ მესერით შემორტყმული ადგილი ხომ გინახავს ჩვენის სახლის წინ. — ეს ის არის. ეხლა, ჩემო გიორგი, ამ ადგილს ამისთანა მიხვეულ-მოხვეული გზები უნდა დაუკეთდეს. ამ გზებს აგურის ფენალით წითლად მოვფენთ. გზებსა და გზებს შუა აი ასეთი კვლები უნდა დაიკვალოს, როგორც აქ არის გამოხატული. ამ კვლებში სხვადასხვა ფერადი ყვავილები დაითესება. აი, ამ შუაგულს ხომ ჰხედავ? აქედამ...

— მე ვერასა ვხედავ, ვერას!.. შენი ჭირიმე, ეხლა თავი დამანებე, სხვა დროს მიბრძანე, — უთხრა გულამოსკენილის ხვეწნით გიორგიმ და განზედ გაუდგა კესოს. — რალაცა ხათაბალა² გადამეკიდა. თვალები ამება, რეტი დამესხა. ვერც ვერას ვხედავ, ვერც ვერა მესმის-რა. ეხლა დამითხოვე, შენის ღმერთის გულისათვის...

კესომ ნახა, რომ გიორგი მართლა არც თავის ფერზედაა, არც თავის გუნებაზედ. დაითხოვა და სთქვა თავისთავად:

— გულის ჭიდილი³ მოუვიდა, თუ რა ამბავია! განა თითონ გიორგიმ კი იცოდა, რა ამბავია!

¹ კანკალმა. ² უბედურება. ³ გულის ფრიალი, ძგერა.

ეს მოხდა მარტის დამდეგსა. გავიდა მარტი, გავიდა ლამაზი აპრილი და უფრო ლამაზი მაისი. დადგა თიბათვეცა. კესოს ყვავილების ბალი, გეგმაზედ გაკეთებული, მოირთო, მოიკმაზა. ისე გაჰლაშაზდა წითლად მიხვეულ-მოხვეულ გზებითა, შიგა-და-შიგ დაყოლილ მწვანე მდელოებითა, ყვავილების ფერადითა, რომ კაცის თვალი ვერ გაძლებოდა. ღონიერი ბუნება და ადამიანის გამრჯე-ლი ხელი თითქო ერთმანეთს შესჯიბრებოდნენ, — აცა ვინ ვის აჯობებს ამ ბალის გალამაზებასა და შემკობა-შიო. ერთსაც და მეორესაც თითქო თავი არ დაეზოგათ და რაც მადლი ჰქონოდათ, სულ აქ დაეპნიათ, სულ აქ დაე-ბლერტნათ.

კესოს მეტის-მეტად უხაროდა, რომ ასე კარგად, ასე ლამაზად აუსრულდა თავისი დიდი-ხნის სურვილი. მინამ მთის იქილამ მზე ამოალაპლაპებდა თავის სხვისა და თეთრს თოვლიან მთის წვერს ოქროს წყალს, ოქროს ჯავარს¹ გადაასხამდა, კესო ჩაცმულ-დახურული ბალში იყო ხოლმე ყოველ დღე და თითქმის საღამომდე, დიდ-ბინდამდე არ აგონდებოდა, რომ სახლშიაც შესვლა საჭი-როა. მთელი დღე დაჰგოგავდა ფერად ყვავილებს და მწვანე მდელოებს შორის და ყოველს ყვავილს, ყოველს ახლად ამოხეთქილს ნერგს, ყოველს ახლად გამოკვან-დილს კოკორს შეჰხაროდა, როგორც საყვარელი საყვა-რელსა. თუ არავინ იყო, „ნამეტნავობისაგან გულისა“ და-უწყებდა ხოლმე გასაშლელად გაღიმებულს ყვავილს.

¹ აქ — მშვენებას, ჯავარი — ძვირფასი თვალთა.

ალერსიანს საუბარსა, თითქო მერცხალი თავის ბლარტებს ექიკჭიკებო.

ძვირად, ძალიან ძვირად კი შეემთხვევოდა, რომ იმის ბაღში სხვა არავინ ყოფილიყო: გიორგი იქ იყო და იქ!.. რაც უნდა ადრე გამოსულიყო ბაღში, გიორგი ან თოხით ხელში, ან ბარით, ან სასხლავით იქ დახვდებოდა ხოლმე.

გიორგიმ არჩილისა და კესოს სწავლებითა და ჩვენებით გააკეთა და დაჰვეალა ის პაღი და გიორგისვე ებარა. არა მგონია თავის ორს თვალს ისე გაჰფრთხილებოდა, როგორც ამ ბაღს უვლიდა და უფრთხილდებოდა. მტვერი რა არის, — მტვერს არ დაადენდა, არ შეარჩენდა ბალახსა და ფოთოლსა.

არჩილი და კესო ძლიერ ემადლიერებოდნენ გიორგის და არა ერთხელ უთქვამთ ერთმანეთისათვის, რომ ორი-სამის კაცის ოდენას აკეთებს ეგ ერთი კაციო.

არც გიორგი ემდუროდა თავის ბედსა. პირიქით, უბაროდა კიდევ თავისი ბედი.

— მე მეტი არა მინდა-რაო, — ამბობდა ხოლმე თავის გულში, როცა ამისთანაებს ჩაუფიქრდებოდა. — გადამკიდებიან, ჯამაგირისა სთქვი რამეო. რა ჯამაგირი მინდა!.. მე ისიც მყოფნის, რომ ყოველ ცის-ამარა დღეს მზეს ვუყურებო.

რა უნდოდა ამით ეთქვა გიორგის, გამოცნობა ძნელია. ეს კი სათქმელია, რომ როცა ბაღში ჰმუშაობდა და ქეიფზე მოვიდოდა, სულ ერთსა და იმავე სიმღერას ჰლინებდა ხოლმე ხმადებლა: „ეს სოფელი¹ მიტომ მინდა, შენ გიყურო, ჩემო მზეო“, თითქო სხვა აღარა იცოდა-რა, თითქო სხვა არაფერი ენატრებოდა, არაფერი ეხარბებოდა ამ დედამიწის ზურგზე.

მართლად თქმულა: კაცია და გუნებაო!..

¹ ქვეყანა, სიცოცხლე.

XVI

ა ლ ბ ა ლი..

გავიდნენ კიდეც ღლენი და თვენი. დადგა მაძლარი შე-
მოდგომა. სოფელში გაიმართა ქვეერების რეცხვა, საწნა-
ხელების¹ ხიზვა და წმენდა. ქარვასავით ჩაფერიანებული
მსუქანი მტევნები თეთრის ყურძნისა, მაყვალსავით შა-
ვად შეკუნწლული საფერავის² ვაზები იწვევდნენ პატ-
რონებს დასაკრეფად, — მალეო, თორემ ვდულვართ და
გადმოვდივართო. დაიკრიფა ვენახებიც, დაიწურა ყურძე-
ნი, დაჭლულდა მაჭრები. მისწყდა სოფელში ხმამალაღი
სიმღერა საწნახელში ჩამდგარ და ხელი-ხელ გადაბმულ
მუშებისა. მხიარულმა მაჭრობამ თავისი ღრო მოიკაშა და
მიჩუმდა, თითქო მოილალა და მოიქანცაო.

მოვიდა შუაგული შემოდგომისა. სოფლის ორღობე-
ებში დაიწყეს კრიჭინი მძიმედ დადებულ თივის ურმებმა.
სოფელი ემუშრებოდა ვენახებიდამ შინ თივის ზიდვასა სა-
ქონლის გამოსაკვებავად ზამთარში: ეშინოდათ თოვლს არ
მოესწრო.

არჩილსაც ოთხი საძნე ურემი შეება, თივას აზიდვი-
ნებდა და შინ ეზოში, გომურის შორი-ახლო, ბოძებზედ
შემდგარს მაღალ სათივეზედ ადგმევინებდა, რომ საქონ-
ლის პირი არ მისწყდეს და არ გააფუტოს.

მზე ჯერ მთას არ გადასცილებოდა ჩასასვლელად,
იქ წვერზედ შემდგარიყო, თითქო ჰნანობს, — რას ვეშუ-
რები და ამ ლამაზ ქვეყანას ეგრე მალე რად ვეთხოვებო.
მშვიდობიანი, გრილ-სითბოიანი, მშრალი, უნესტო,
უღრუბლო საღამო შემოდგომისა კუტსაც კი ფეხს
აადგმევინებდა და გარეთ გამოახედებდა.

¹ ღვინის დასაწურებისა. ² გოძელმარცვლიანი ყურძენია.

არჩილი და კესოც გამოსულიყვნენ სახლიდან, ჩასულიყვნენ სათივესთან, იქ ერთს უშველებელ კუნძულზე ჩამომსხდარიყვნენ და უცქეროდნენ მუშებს, რომელნიც თივასა სდგამდნენ.

არჩილს უამისოდაც ძალიან უყვარდა მუშებში ყოფნა და იმათთან ლაპარაკი, ზოგჯერ ლაზღანდარობაც. კესოსათვის არა-ერთხელ უთქვამს, რომ მე იმათგან ზოგჯერ ჭკუასა და ხშირად ენასა ვსწავლობო.

ოთხი ურემი ოთხ-კუთხივ მოსდგომოდა სათივეს. სამი დაცლილი იყო და ერთიდან-ღა აწვდიდნენ თივასა. შუა-სარი სათივისა ორ ადღზე-ღა¹ ჰჩანდა და სათივე ვიწროზე აღიოდა თავის მოსაბმელად.

ამ დროს გიორგის თოხი მხარეზედ გაედო და მოდიოდა.

— პეტრე, აი პეტრე! — დაუძახა შორიდან თივის მდგმელს. — ბალისაკენ გადახრილია ე თავი სათივისა; გვერდელად აგყავს, არ ივარგებს, გაასწორე.

— გიორგია. საიღამ იძახის? — იკითხა არჩილმა, რადგანაც იმ მხრივ, საიღამაც გიორგი მოდიოდა, არჩილს წინ ურემი ეფარა. ურმის გამო ვერც გიორგი დაინახავდა არჩილსა და კესოს, ვერც ესენი გიორგისა.

— საიღამ მოსდინარ თოხით მხარეზე? — ჰკითხა არჩილმა, როცა გიორგი ახლო მოვიდა და საღამო-მშვიდობისა უთხრა და-ძმასა.

— წყალი გადმოვარდნილიყო ამ ჩვენ პატარა ბაღში წისქვილის რუიდან და იმის გადასაგდებად ვიყავი.

— რას იძახოდი?

— არაფერს. ცოტა თანაბრად ვერ აღის ვიწროდამ თივა, აედრის წყალს დაიგუბებს და გაფუჭდება. ის დაეუძახე პეტრეს, გაასწორე-მეთქი.

¹ ადლი დაახლოვებით ერთ მეტრს უდრიდა.

— აბა, მაჩვენე. —

არჩილი წამოდგა. გიორგი გაუძღვა და მეორე მხრი-
დამ შეახედა.

— მართალი ხარ, — უთხრა გიორგის არჩილმა, —
პეტრე! გიორგი მართალს ამბობს, თავი ვერ ედგმის
კარგად.

პეტრემ შუა-სარზედ ჩამობმულს წნელს მოჰკიდა ხე-
ლი და ეგრე ხელ-მომამგრებულმა გარშემო შემოუარა და
ჩახედ-ჩამოხედა სიმრგვლივ სათივეს.

— აქი ღმერთი არ გამწყრომია! — დაიძახა პეტრემ. —
გასწორება უნდა. მოდი, თუ ღმერთი გწამს, გიორგი,
ერთი ამომეშველე, გავასწოროთ, თორემ მე მარტოკა
დღეს მაგას ვეღარ მოვასწორობ და საქმის სახვალიოდ
დაგდება კი შეზარება.

— კაცო-და, ფეხი სად მოვიკიდოთ ორმა კაცმა მაგ
ვიწროზედ? — ასძახა გიორგიმ.

— მაშ ნუ დამზარდები, შენის ღმერთის გულისათვის:
მე ჩამოვალ და შენ ამოდი. მე მკლავებიდან მოვწყუდი,
შენ შესვენებული ხარ, მალე გაასწორებ. აბა თუ ბიჭი
ხარ, მადლს იზამ და მარილს მოაყრი.

— იცი კი დადგმა თივისა? — ჰკითხა კესომ ამ უამად
აქ მოსულმა, — ამბობენ, მაგას ცოდნა უნდაო.

— ხელობა რა არის, ქალბატონო! — შეჰკლიმა გიორ-
გიმ. — განა სად გავიზარდე!..

— მაშ აბა! — უთხრა არჩილმა, — ეს ბურთი და ეს
მოედანი.

პეტრემ წაავლო სარზედ გამობმულ წნელს ხელი, ჩა-
მოკურდა და ფეხი ძლივს მოაწვდინა საძნე ურმის ქალე-
ზამდე ფეხის მოსაკიდებლად. როგორც იყო ჩამოვიდა,
მივიდა, გიორგის მხარზედ ხელი დაჰკრა და ტკბილის
გულით უთხრა:

— ჩემს კისერზედ იყოს, ჩემო გიორგი! არ დაკეცარ-გება. სხვა არა იყოს-რა, მამიშენის ხნის კაცი ვარ. ეჰ, შვილო და ძმაო, კაცი რომ დაჰპერღება, შვილდი უნდა ძირს დასდოს.

— რაღაო? — ჰკითხა გიორგიმ.

— მაღაო, ჩემო კარგო, რომ ბერ-კაცს თვალიც ატყუებს და ხელიც ჰღალატობს, ის ქარი ' ალარა აქვს, რაც ახალგაზრდას. შენს ხანში ხელს არ მოვიტეხდი, რომ ეს ამბავი მომსვლოდა?

— ახალსა ნამუდრაგალსა ² ბერის სჯობია ჩანჩალიო, გულს ნუ გაიტეხ.

— გაცოცხლა ღმერთმა, თქმაც იცი *და კეთებაც.

გიორგიმ ეს უკანასკნელი სიტყვები ველარ გაიგონა, მაშინვე ავარდა ურემზედ, ორ-თითით მოიწვდინა თივაზე სარტყელსავით ჩამოკიდებული წნელი და თვალის დაბამ-ხამების უმაღ სათივეს ზედ თავზედ მოექცა. მაშალ-მო-შალა, ჩამოჰყარა ძირს თივა, დააღაბლა სათივე და რაკი ნახა, — აქედამ ეხლა სწორედ ავაო, დაიწყო დგმა. მინამ დიდი ბინდი მოეფინებოდა ქვეყანას, გიორგიმ თავისი საქმე გაათავა.

— ცეცხლია, სწორედ ცეცხლი, ე დალოცვილისშეი-ლი! — ეუბნებოდა არჩილს გულმართალი პეტრე, როცა ქვევიდამ შესცქეროდა გამალებულს მუშაობას გიორგისას.

— მართლა კარგი რამ არის, — კვერი დაუკრა არ-ჩილმა.

— კარგიო!... ბადალი არა ჰყავს, ბადალი ამ სო-ფელში!...

გიორგიმ რომ გაათავა, გადმოსძახა პეტრეს:

— აბა, პეტრე, ერთი შენებურად დაუარე სიმრგვლიე, კარგად შემოკვერცხილია, თუ არა?

¹ აქ — ძალა, დაუდგრობა. ² ზოუსვენრად მოსიარულეს (?).

პეტრემ აუარ-ჩაუარა სათივეს და ასძახა:

— კარგია, კარგი. ჩამოდი, მავას სხვა აღარა უნდა-რა.

გიორგიმ წაველო ხელი წნელს, ფეხები თივას მიაბჯინა, დასჭიმა წნელი და დაიწყო ჩამოცოცვა სათივედამ. შუამდე მოვიდა თუ არა, უეცრად გაუწყდა წნელი... გიორგი პირ-აღმა გადმოქცეული, წამოვიდა მაღლიდამ და ურმის ქალს¹ ზედ დაეგო ზურგითა. ქალმა ვერ გაუძლო, გადატყდა, მაგრამ ზურგის ძვალი კი შეუნგრია...

არჩილი, კესო, ხალხი მასცვიდნენ და გიორგი ცოცხალ-მკვდარი ნახეს დედამიწაზედ პირქვე დამხობილი, სისხლი შადრევანსავით სცემდა...

არჩილი მაწინვე მუხლის კვერებზედ დაეცა გიორგის წინ და სცდილობდა წყლული შეეხვია. ზოგი არჩილმა, ზოგი სხვებმა, როგორც იყო, წყლული შეუხვის და, ცოტა არ იყო, სისხლის დენამ უკლო.

ცოცხალ-მკვდარი გიორგი და გულ-შემოყრილი კესო ცალ-ცალკე შეიტანეს ხელით სახლში.

— აი, ღვთის წყრომა!.. რა შევცოდე, ღმერთო, რომ მე გამზადე საბაბი!.. — უწყებურად წამოიძახა პეტრემ და ატირდა.

— ხიფათი რომ იქნება. — იქნება, — ანუგეშა ვილაცამ პეტრე. — ალბად ევ წერებულა მაგის შუბლზედ!.. შენი რა ბრალია?!..

XVII

ზ ა რ ი ²

არჩილმა თავის ოთახში აატანინა გიორგი და თავის ლოგინზედ დააწვენინა. მაშინვე კაცი აფრინა მკურნალის მოსაყვანად მაზლობელ ქალაქიდან. ორ-სამი კაცი კიდევ

¹ ქალო, მომცრო მარგილი. ² თავზარი, შეძრწუნება.

სხვა გაჭვანჭვან სხვადასხვა სოფლებში, რომ შინაური ჯარა-
ეჭიმებიც¹ მოეწვიათ, ვინც კი გამოჩენილი იყო და შინა-
კაცებმა დაუსახლეს.

თითონ იმავე სოფელშიაც იყო ერთი სახელგანთქმუ-
ლი ჯარა-ეჭიმი — ოფოფიანთ დემეტრე. ისიც დაიბარეს
და ნახევარ საათსაც არ გაუვლია, დემეტრე ჩამოვიდა.

გასინჯა დემეტრემ გიორგი. კარგა ხანსა სინჯა, კარ-
გა ხანს იქნია თავი და ბოლოს უთხრა არჩილს:

— არა, ბატონო!.. მე მაგას ხელს ვერ მოგვიდებ. ევ
ამ ქვეყნისა აღარ არის. მაგისი წერა ევა ყოფილა...

— ერთი სცადე... თუ ღმერთი გწამს, ხელი დაადე...
რაც გინდა მთხოვე და მაგის ცოდოს კი ნუ დაატრია-
ლებ ჩემს სახლში, ჩემს თავზედ!..

ეხვეწებოდა, ევედრებოდა არჩილი, რომელიც იმ უბე-
დურის წამიდგან აღარ მოჰშორებია გიორგის: გიორგის
ლოგინთან დაჩოქილიყო, მომაკვდავის ცივი ხელი თავის
ხელის-გულზედ დაედო და თითონაც არ იცოდა, რის-
თვის უხელავედა ხელით ხელსა.

— ტყუილი წვალება-ლა იქნება უბედურისა. სჯობია
უწვალებლად მიაბაროს სული, — მიუგო დემეტრემ. — ამა-
ლამ, — დიდი საქმეა, — თუ გაატანა: ² შიგანური სულ
შენგრეული აქვს.

— მერე ცოდო არ არის ამისთანა ბიჭი მოკვდეს!.. —
წამოიძახა გულამოჟღომით არჩილმა და თავი ჩაჰკიდა
დიდის მწუხარებით.

— ჰაი, ჰაი რომ ცოდოა!.. — დაიღმეილა ვილაცამ
ტირილის ხმით.

- ყველამ იქით მიიხედა, საიდანაც ეს ხმა მოვიდა და
ბნელს კუთხეში არჩილის მეწისგვილედ კი დაინახეს. ამ

¹ ქველებურად — შინაური ქირურგა. ² გასძლო.

ბერი-კაცს შეეტყო ეს ამბავი, მოვარდნილიყო, შეპარულ-
ლიყო ოთახში, საცა გიორგი ესვენა და ბნელ კუთხეში
მობუზული ქვითქვითებდა¹ ჩუმად, თითქო ეშინიან, არავინ
გამიგოსო...

— არ გქბრალეები, ჩემო სოსიავე, რომ ასეთი ცოდვა
დასტრიალდა ჩვენს ოჯახში!.. — შესჩივლა არჩილმა მეწის-
ქვილეს, რაკი ნალველის მოზიარე იგულვა, თითქო ამით
ნალვლის განქარვებას ჰლამისო².

— ოლონდაც, ბატონო, ოლონდაც!.. — წაიქვითინა
ეხლა კი ხმა-მალლა მეწისქვილემ, რაკი გული ველარ შეი-
მაგრა. — ვაი მაგის დედის ბრალი, ვაი!..

მარტო ეხლა მეწისქვილის ხსენებამ მოაგონა არჩილს
ოთარაანთ ქვრივი. ამ ვაი-ვაგლახში აღარავის მოჰგონებია,
შვილის ამბავი დედისათვისაც შეეტყობინებინათ.

ოთარაანთ ქვრივმა ჯერ არა იცოდა-რა...

არჩილი მეტად წესწუხდა. არ იცოდა, რა გზით და
როგორ გაემჟღავნებინა დედისათვის. ამის ფიქრსა და
წუხილში იყო, რომ გიჟსავით გაფეთებული შემოვარდა
კესო, უკვე მოსულიერებული. კესოს ცოცხალის ფერი
არ ედო.

— როგორ არის, არჩილ, როგორ? — ჰკითხა აჩქარე-
ბით ძმასა და მაშინვე გიორგის ლოგინთან მიიჭრა.

— შენი მტერიმც ნუ ყოფილა ასე!.. — ძლივ-ძლივ
წაიღუდუნა ძმამ.

კესომ დახედა გიორგის. გიორგი გვერდზედ დაეწვი-
ნათ, ასე რომ პირისახე კესოსაკენა ჰქონდა. კესომ ნახა,
რომ ეს ბრვე³ ყმაწვილი კაცი ძლივს-ღა ჰფეთქავს... კე-
სოს მტკივნეულად შეეკიცა შუბლი... მიიფარა ორივე ხე-
ლი ორსავე თვალებდ და, თითქო მოგუბებული ცრემლი

¹ ქვითანებდა. ² სწადია, ჟნდაო. ³ წარმოსადგეგი, ჩასხმული.

უკუფე უნდა აქციოსო, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა ჭმუჭ-
ვანა და სრესა დაუწყაო თვალებსა ხელებ-ჩამოუღებლივ.

— კესო, ნუ შევატყობინებთ დედასა? — ჰკითხა ძმამა.

— როგორ თუ ნუ?.. შვილი მოგეუკალით და არც კი
ვატყობინებთ, — რომ სულთმობრძავს მაინც მოუსწროს,
სული დედის კალთაში მაინც დაჰლიოს... — მოსთქვამდა
ქვითინით კესო.

— მე აღარა მესმის-რა, — უთხრა ძმამა, — ამ საცო-
დავობამ გამაშტერა, აღარც ჭკუა მერჩის, აღარც ხელ-
ფეხი!.. დაბნეული ვარ.

გაჰკზავნეს დედასთან ბიჭი. მალე მოვიდა ოთარაანთ
ქვრივი. თუმცა ფეხ-აჩქარებით, მაგრამ ისე გულ-დინჯად
შევიდა გიორგის ოთახში, თითქო შენათვალი არაფრად
შეუმჩნევია და აინუნშიაც არა მოსდის-რაო. მარტო სახე
თითქო უფრო ჩამოსკნოდა, წარბებ-შუა შუბლი ორ-სამ
კეცად ჩაჰნაოჭებოდა და ზაფრანის ფერი ედო.

იმასთან გაგზავნილი ბიჭი კი გოგო-ბიჭებში ლაპარა-
კობდა, რომ შენათვალი ვუთხარი თუ არა, ის ვეება დე-
დაცაცი კინაღამ თავზე არ წამომექცაო.

— რა გატირებს, ჩემო კარგო!.. — უთხრა გზა-და-გზა
გიორგისაკენ მიმავალმა დედამ მტირალს კესოს. — განა
სატირლადაც გაჰნდა საქმე!..

ხმა არავინ გასცა რიდისა და კრძალვისაგან. ზარი
დიდი იყო!..

ოთარაანთ ქვრივი მივიდა შვილის ლოგინთან და რა
დაჰხედა ცოცხალ-მკვდარს შვილს, ერთი საშინელი შემო-
იკრა თავში ხელი და იქვე მუხლი მოეკრა და ჩაიჩოქა.

ხმა-გაკმენდილს ოთახში ენა ველარავინ დასძრა, ასოც
ველარავინ შეატოკა.

მარტო ერთად-ერთის სანთლის ალი ჰბრტოდა ლო-
გინის თავში, სხვა ყველა სულიერნი თითქო გაქვავდნენ,
თითქო მარილის სვეტებად გადიქცნენო.

დადუმდა, შეჰდგა ყველა და მარტო დედა-შვილობის საცოდაობა-ღა თავის დიდებულის ზარით ჭლალადებდა უთქმელად, უტყვად, ხმა-ამოუღებლად.

ამას მარტო თვალი გულისა-ღა თუ ჰხედავდა და ყუ-რი გულისა-ღა თუ ისმენდა!.. ხორციელი სმენა, ხორციე-ლი ხედვა ამისათვის უღონაა.

XVIII

შპანასკნელი განდობა

— მღვდელი, ღვთის გულისათვის მღვდელი!.. — დაი-კენესა პატარა ხანს უკან დედამ, რა ცოტა გულს მოეშვა და დაბნეული გონება მოიკრიბა.

მოიყვანეს მღვდელი და შვილი უზიარეს!..

მანამ ეს მოხდებოდა, ოთარაანთ ქვრივი თითქო ღო-ნეზედ მოვიდა. ჯერ ხომ გულმა გასტეხა, მერე თითონ მოერია გულსა, თითონ გაიტეხინა გული. როგორც ტყვია-ნაკრავი ვაჟკაცი, ისე გაუძალიანდა, გაუტერპდა, გაუ-ჯიქდა¹ ტკივილსა და წვა-დაგვას.

ოთარაანთ ქვრივმა ერთს მუხლზედ წამოიჩოქა, გა-დააწვდინა ხელი, გადაჰხადა საბანი და გულზე ხელი მოუსვა ხმა-ჩაკმენდილს და თვალე-ბ-დახუჭვილს შვილსა.

დედის გულთამბილაგმა გულმა პირველშივე შეიტ-ყო, რომ აქ საშველი აღარა არის-რა და შვილს სიკვდილი ხელიდამ აცლის. აღარათფერი იკითხა, აღარათფერი იძია... იმედ-გადაწყვეტილი მარტო იმას-ღა ეშურებოდა, ისე არ მომიკვდეს, რომ ხმა არ გამცეს, არა მითხრას-რაო.

— შვილო, გიორგი! აბა ერთი მომხედე შენს დე-დას!.. რა დაგემატა!.. ვაჟკაცი რამ ეძლია ისე, რომ დე-ლისათვისაც თვალს არ ახელ!..

¹ გაუჯიუტდა.

შვილმა იგრძნო დედის ხელი თავის გულზედ, თუ ხმამ დედისამ გამოაბრუნა, — ეს კი იყო, რომ თვალი გაახილა და უღონოდ მოატარა გარშემო. მალე ისევ მიეღუ-ლა თვალი, ისევ დაეხუჭა და ტუჩებს-ღა დაუწყო ტოკვა.

— თქმა უნდა და ილაჯი¹ აღარა აქვს... — დაიკვნესა დედამ.

ამის თქმაზედ ორი სხვილი ცრემლი ჩამოუვარდა თვალთაგან და გაფითრებულ ლოყებზედ ნაგალი დააჩნია, თითქო მდუღარე ტყვია იყო და საცა გაიარა, ამოსწვაო.

სახე კი... არ უტიროდა, არა!..

გაკერპებულმა დედამ სახეს არ ამოაბეჭდვინა მწვავე ტკივილი გულისა. ძალის-ძალად გაყინული ცრემლი კი დაადნო ცეცხლ-მოკიდებულმა გულმა და ძალის-ძალადვე შეუპოვრად შეკრულს სახეს ერთი ძარღვიც ვერ შეუშალა. იმედ-გადაწყვეტილობის სუსხმა ისევ გაჰყინა ეს დამდნარი დედაკაცი...

— წყა... წამოიხრიალა გიორგიმ და ვერ დაათავა სიტყვა.

წყალი, წყალი! — დაიძახა რამდენმამე ხმამ ერთად.

დემეტრემ ურჩია, ღვინო მიაწოდეთ, ცოტად მოაღონიერებსო.

— შვილო, დედის-ერთავ, მამის ობოლო! ერთი ხმა გამე, ერთი კიდეც მომხედე!.. — შეჰკვნესა დედამ და ტუჩებთან მიუტანა პატარა თასით ღვინო.

გიორგიმ ორიოდვე წვეთი ჩაჰყლაპა და თითქო მოსულიერდა, თვალი ხელ-ახლად აახილა, წყნარად მიატარა მოატარა და უეცრად გაუშტერდა.

¹ ძალა, ღონე.

დედამ შვილის თვალის სისწვრივად გაჰტედა და დაბნახა მტირალი კესო...

დედი! ჰხედავ... ამ... ანგელოზს... — ძლიერ-ძლივობით გამოსთქვა გიორგიმ, ისევ კესოზედ თვალგაჩერებულმა.

— ვხედავ, შვილო!..

— დედი!.. ღვინო...

დედამ კიდევ დააღვინა ღვინო.

— ეგ იყო ჩემი ბედისწერა... არა ვნანობ, არა! — კვლავ მოუბრუნდა გიორგი გაწყვეტილს სიტყვას.

არჩილმა გაოცებით შეჰხედა კესოს. კესოსაც ელდა ეცა, გაფითრდა, გაშრა, გაშტერდა. დედას კი თითქო არ ეუცხოვა ეს ამბავი.

არც არჩილმა, არც კესომ, არავინ, არავინ არ გაჰხედა ამისთანა ზარიანს დროს ხმა ამოედო. ყველა სმენად გადიქცა.

— აი, ნეტავი ერთი შენს კალთას მაინც მამთხვევინა და ისე მომკლა!.. — ინატრა გიორგიმ და იმისმა თვალმა, კესოზედ მიქცეულმა, უფრო სთქვა ხვეწნა და ვედრება, ვიდრე ენამ და ხმამ.

კესო ტირილით მივარდა და თვალ-ცრემლიანმა შეზღზედ აკოცა გიორგის... თავი რომ აიღო, ცრემლი მოსწყდა და მომაკვდავს გულზედ დაეცა. ამ პატარა შეცარმა ცრემლმა ერთხანად შესძრა გიორგი და შეაფრქოლა. ეს ცრემლი თითქო უკვდავების წყაროდ ებუჟრა, იამა, გაუზარდა, მოსულიერდა, თითქო მიმავალი სიცოცხლე უკანვე დაუბრუნდაო.

ამისთანა დროს სიხარული, ბედნიერება, იგივე სიცოცხლე, მხოლოდ ხანმოკლე და შეუჩინებელი.

— ჰხედავ, დედი!.. ცოცხალი მაგის ღიმილს ვერ ველირსე, ვკედები და მაგისი ცრემლი ზედ ღამდის. ესეც

მეყოფა თან წასატან ლხენად... არა ვნანობ, არა!.. მივდი-
ვარ და თან მიმაქვს ამის ცრემლით განედლებული სიზა-
რული. იქ ვახვირებ, იქ. . ნუ იწუხებ, დედი!.. შენგან
გამიგონია, რასაც არა ეშველება-რა, კაცი არ უნდა
აეთრევიდოსო!.. არჩილ, ნუ მიწყენ, ნუ!.. ნურც შენ, ნურც
შენ!.. განა არ იცოდია, — მე ვინ და შენ ვინ!.. საღ მოგ-
წვდებოდი ცაში ვარსკვლავს... გული გწვდებოდა, გული,
ხელი კი ველარ... ხატსავით გლოცულობდი, მზესავით
დამნათობდი... არც კი იცოდა, — ვის ათბობ, ვის ალხენ,
ვის აცოცხლებ!.. მინამ ცოცხალი ვიყავ, ვერ გაგიტყდი,
მცხვენოდა... მერიდებოდა .. მეშინოდა... გკვდები და
გეუბნები... მკვდარს რაღა მომეკითხება? მკვდარი ყველა
თანაბარია!..

თავი უღონოდ მოსწყდა ბალიშზედ, თვალი ისევ მიე-
ლულა¹, სულმა ბრძოლა დაუწყო და მარტო ხელს-ლა
აფათურებდა უძლურად, თითქო ვილსაც ეძებს და იმი-
პოვნა უნდაო.

პატარა ხანი კიდევ და გიორგი აღარ იყო.

— გაჰთავდა!.. — დაიკივლა დედამ და ზედ გადაეშვა
მკვდარს შვილსა. პირქვე დაემხო შვილის გულზედ. აღარც
ხმა, აღარც კრინტი!.. კაცს ეგონებოდა, დედამ შვილის
გულზედ სული დაჰლიაო.

ცოტა ხანს მოუცადეს, ვითომ გულზედ მოეშო'ო,
მაგრამ რაკი ნახეს, რომ ეს დედაკაცი არც ხმას იღებს,
არც იძვრის, ფიქრი მიეცათ, — ხომ არა აუტყდა-რაო.

კესო მივიდა და ჰლამოდა აყენებას. ოთარაანთ ქვრივმა
მაშინ-ლა მოსცა ხმა.

— თქვენი ქირიმე, მარტო მამყოფეთ ჩემ მკვდარ
შვილთან. მე არა მიშავს-რა. იმისთანა ვარსკვლავზედა
ვარ გაჩენილი... მე ბედშავი!.. ვაი, რომ არა მიშავს-რა!..

¹ მიეხუტა.

არჩილმა ყველას აქ მოგროვილს მოახლე-მოხამსახურეებს ჩუმად ხელით ანიშნა ოთახიდან გასვლა. ყველანი გაიკრიბნენ. არჩილი და კესოც ფეხ-აკრებით ვაჯიდნენ, მხოლოდ მოახლეს უბრძანეს მეორე ოთახიდან ყური ეგდო ოთარაანთ ქვრივისათვის.

დაცარიელდა ოთახი...

ეხლა კი წაიშინა თავში ხელი ოთარაანთ ქვრივმა, რაკი მარტო იგულა თავი.

— ჩემი გიორგი აღარ არის, არა!.. — ჰღმუოდა ხმა-დაბლა დედა. — მე დავრჩი, მე, და გიორგი კი აღარ არის!.. შვილო, წაიხველ? მომიკვდი? წამიხველ, წამიხველ და აღარ მომიხვალ!.. შვილო, შენი დასამარხავი ვიყავ და მე გმარხავ შენა, მე!.. შენი დასატირებელი ვიყავ და მე დაგტირი!.. ამ ხელებმა გაგზარდა და ამ ხელებშავე უნდა მიწა მოგაყაროს!.. მაგ ხელებს უნდა დაეკრიბნა ჩემთვის გულზე ხელი და ეხლა მე უნდა დაგიკრიბო, მე!.. ვაი დედას, ამის დამსწრეს!..

პირქვე დაეცა ხელახლად შვილის გაცივებულს გულს და ტირილი კი არა, მარტო ქვითქვითით გოდება-ლა ისმოდა.

— ვუი, ვუი, ვუი!.. — გაისმა ოთახში ბლავილსავით ვილასიც ტირილის ხმა.

ოთარაანთ ქვრივმა იუცხოვა და თვალი წყრომით მოატარა ოთახში.

ერთად-ერთი სანთელი ბევრს არას ანათებდა ფართო ოთახში და ნამეტნავად ერთს კუთხეში ჰბნელოდა. აქ მობუზული კაცი დაინახა ოთარაანთ ქვრივმა.

თავის უნებური კაცი ნახა თუ არა, გულჩვილი დედა უტბად ისევ მჭახე ოთარაანთ ქვრივად გადაიქცა.

— შენ ვილას მეტიჩარა ხარ? — შეჰყვირა ოთარაანთ ქვრივმა გაჯავრებით.

— შენს საცოდავობას ველარ გავუძელ, ტირილი ყელთ მომეზღინა და არც მე მინდოდა, ტირილი წამსკდა და ძროხასავით ბლავილს მოგყევ ეს ოხერ-ტიალი...

— მერე აქ რას უგდინხარ?

— მარტოდ შემეცოდე. ვთქვი — უცხო სახლია, ესეც აღამიანია, წყალს მაინც მივაწვდი-მეთქი.

— ვინა ხარ?

— სოსია.

— ვინ სოსია?

— თუ გავგონდები, კარგია, თუ არა-და, მაინც ღმერთმა გილხინოს, თუ შვილის მერმედ კიდევ რამ სალხენი დაგრჩენია ამ წუთი-სოფელში.

— რატომ არ დამრჩენია? სიკვდილის მოლოდინი ღხენა თუ არა გგონია!..

ბებერი მეწისქვილე, როცა ყველანი გავიდნენ, სხვებს არ გაჰყოლოდა და აქ ბნელს კუთხეში ქურდულად მიმალულიყო, წინანდებურად მობუზული,

— წადი, აქ შენ ადგილი არა გაქვს, — უთხრა ოთარანთ ქვრივმა: — მარტო მინდა ვიყო...

— შენი ნებაა, წავალ და კარებს უკან ძალსავით მივეგდები. თუ რამ დაგჭირდეს, დამიძაბე.

— კარგი, მომშორდი!

XIX

ჩატახილი ხედი

დიდის ყოფითა და ამბით დაამარხვინა არჩილმა გიორგი, მთელი ახლო-მახლო სამღვდელოება, ახლო-მახლო სოფლები მოიწვია მიცვალებულის «გასაპატრონებლად» და ამისთვის არა ხარჯი არ დაზოგა. ისე დამარხა, თითქო იმისი სახლის-კაცი, იმისი ოჯახის-შვილი ჰყოფილიყო.

სახლიდამ ეკლესიამდე და მერე ეკლესიიდან სასაფლაომდე კუბო ეჭირა არჩილს და გლეხკაცებთან ერთად ეწეოდა, ასე რომ არავის გამეცვლევენა.

კესო მძიმე შავებში ჭირის-უფალსავით გულხელ-დაკრებილი და მგლოვიარედ თავ-ჩაკიდებული ხმა-ამოუღებელივ მიჰყვა მიცვალებულს სასაფლაომდე. როცა კუბო სამარეში ჩაუშვეს, მუხლი მოიყარა, პირჯვარი გადიწერა და ხმა-გაკმენდილი ჰლოცულობდა. ბოლოს, ერთი პეწვი მიწა მიაყარა და უცბად წამოდგა, გამოჰტრიალდა, თითქო შეაშინა რაღაცამო.

— დახე, სტირის!.. — სთქვა ერთმა იქ მდგომელმა დედაკაცმა.

— სიყვარული ძნელია! — უპასუხა მეორემ. — გაიგებდი, ერთმანეთი ჰყვარებიან.

— საწყალი ცრემლსა ჰმაღავს, თითქო სცხენიანო,

— რა სირცხვილია, — გაიბა დედაკაცობაში ლაბარაკი. — ის კი ადამიანი არ იყო?! ლამაზი გოგო და ლამაზი ბიჭი — სხვა რა უნდა სიყვარულს?

გლეხკაცობამ ზოგმა მოუწონა და-ძმას ამისთანა თავდაბლობა და «გაპატაოსნება» მიცვალებულისა. ზოგი კი იძახოდა;

— კაცი მოიდნეს და ქვეყანას ამით უბმენ თვალსაო.

იქნება ეგრეც იყო. ეს კია: სხვის გულში მართალი აღვილი საპოვნელი არ არის.

განა არა, — არჩილს ამ სიტყვებისათვის სადღაც და როგორღაც ყური მოეკრა და როცა კესომაც შეიტყო და აპილბილდა, — ეს რა დაგვწამესო, არჩილმა უთხრა:

— ნუ გიკვირს.

— რატომ არ უნდა მიკვირდეს! ჩვენ წმინდა გულით ჩვენი ვალი გადავიხადეთ და იმათ ჩირქი მოგვცხეს.

— საკვირველი ის იქნებოდა, რომ ევ არ ეთქვამთ. ისინი თავის მხრით მართალნი არიან. ჩვენ-შუა ხიდი

ჩატეხილი: ისინი იქით ნაპირას დაჰჩნენ, ჩვენ აქეთ. შორი-შორსა ვართ და თვალი ერთმანეთისათვის ველარ მიგვიწვდენია, თვალი მართალი და უტყუარი. რად უნდა გვიკვირდეს, რომ იმ სიშორეზედ კაცს კაცი მარგილად ჰგონია და ღვთის მსგავსებით შექმნილი სახე ადამიანისა ელანდება როგორც ერთი ტყლაპი რამ. ამ დიდ მანძილზედ ვანა ცოტა რამ არის, რომ უღონო თვალს თეთრი შავად აჩვენოს? ჩვენ კიდევ ხედვა გაძლიერებული გვაქვს, ღურბინდით შეგვიძლიან ყურება და ეგ ღურბინდი სწავლაა და ცოდნა. ისინი მაგასაც მოკლებულნი არიან.

— მაშ მადლი მადლად, კეთილი კეთილად აღარ უნდა გადიოდეს იმათში?!

— ჩვენი მადლი, ჩვენი კეთილი არა სწამთ, არა სჯერათ. ერთიც და მეორეც ჩვენგან უკვირთ, ეუცხოებათ. რაღა და რისთვისაო? იკითხავენ ხოლმე. კეთილისათვის? რად მიზამს კეთილსაო? ჩემო რაოვო? და აი, სწორედ აქ არიან მართალნი. მართლა-და ჩემო რაოვო? ჩვენ ვინ და ისინი ვინ! ორი სხვა-და-სხვა ქვეყანაა. შორი-შორსა ვართ-მეთქი... იმათს ჭირსა და ლხინს ცალკე ღობე ავლია, ჩვენსას ცალკე. გული გულს ველარ მიგვიკარებია, ველარ მოგვიხვედრებია. და რად უნდა გვიკვირდეს, რომ ერთმანეთისა აღარა გვესმის-რა. აბა ერთი მითხარ: რა დადის ეხლა ჩვენ-შუა? მარტო ერთი პტყელი ენა მწიგნობარისა, — მე ჩვენიდანა კაცს მწიგნობარს ვეძახი — მარტო პტყელი ენა-მეთქი მწიგნობარისა და ხარბი ხელი გაუმაძღარისა. ამისთანა მოციქულები აბა კარგს რას დაგვაყრიდნენ...

— მაშ გული ქვეყანაზედ აღარ არის!.. მოჰყვდა, გამოცალა ადამიანს...

— გული... გული, ესე იგი, ის მადლი, რაც ენას და ხელს უნდა ასაქმებდეს, მართლა რომ აღარ არის. ან არის და დამუწვებულია. დაყრუებულია, თითქო იმათაც

და ჩვენც მოგვედომოდეს, თუ მთლად არა, ერთი ნახე-
გარი მაინც. ამ ცალ-თვალა და ცალ-ყურა ნახევრით-ლა
ვეცხოვრობთ და ვკითხულობთ ერთმანეთს. აქ ცდომა
უეჭველაა. იმიტომ რომ სწორედ ის თვალაა დახუჭილი,
ის ყურაა დახუჭილი, რომელაც სჭრის სხვის ხედვად,
სხვის სმენად. გული რა არის? მარტო ერთადერთი კაცი
რომ ყოველივე ქვეყანაზედ, გულაც არ იქნებოდა. გული
მადლია, და მადლი მარტო ორს შუა ჰსაქოვს. ორნი
მაინც უნდა იყვნენ, რომ მადლი მოჰხდეს, იმიტომ რომ
მადლი ერთისაგან გაწირვაა და მეორისაგან შეწირვა ერ-
თსა და იმავე დროს. თუ ან გამწირველი არ არის, ან შემ-
წირველი, მადლიც არ არის, მაშასადამე, გულიცა. თუ ორნი
არ არიან, გულმა რისთვის ამოციქულოს ან ენა, ან თვალი,
ან ყური. თავის თავთან მოციქული საჭირო არ არის, მო-
ციქული სხვასთან უნდა. უსხვადიოდ ერთის გული მარტო
პარკია, სასწაისი ალებ-მიმცემი აგებულებისათვის. სად
არის ის სხვა? წყალგალმაა, შორს... შორს... მაშ რაღად
გიკვირს, რომ იქიდან ველარა გვხედვენ, ჩვენი აღარა
სჯერათ-რა... კეთილიც კი. მაგ ჯერვამ თვალი რას მოა-
ბას, ფეხი სად მოიკიდოს? მკედარს გულში? შეუძლებე-
ლია.

— ეგ, ჩემო საყვარელო, ძველი მოთხრობაა ახლად
ნაამბობი: აქაო-და გლეხია, ყოველთვის მართალი უნდა
იყოს.

— მაგ სულელობას რაღა მწამებ, ჩემო კარგო? მე
გლებ-კაცს გუშინდელ ბაღსავეთ კი არ შეეხარი, — ანგე-
ლობია-მეთქი, მე ვსინჯავ, მე ვზრეკავ და, როგორც
ჭკვა-დამჯდარი მელოგიარე, დავტირი ჩემს დაკარგულს
ნახევარსა. ის ჩემგან მოკვეთილი ნახევარია, მე იმისგან.
მე დაკარგული მენანება, მებრალება და არ მემართლება
კი. გლები უწმინდურია თავის ტყაპუჭით კი არა, ზოგ-

ჯერ თავის გულითაც. ესეც ვიცი, მაგრამ ჩვენ კი უკეთესნი ვართ? ამ წმინდა და უმტყვერო თოვლსავით სპეტაკს პერანგ-ქვეშ განა ჩვენ იმაზედ მეტნი ვართ? ისინი მენანებიან, მებრალებიან-მეთქი, მე კი ჩემი თავი მჰაგს და მეზიზღება. არა, ნახევარ კაცად, ნახევარ გულით ცხოვრება სიკვდილია, კდომაა...

— კდომა ხრწნაა და ხრწნას მარტო ჩირქი სდის. ეს თუ უნდა გეთქვა.

— შენ დამასწარ, მაგრამ ორ ტოტად კი. ერთი ტოტი — ჩვენი მკვდარის ნახევრისაა და ნუ გიკვირს, რომ ერთმანეთს უჩირქოდ ვერ გადვურჩებით, როცა ერთმანეთს მოვხვდებით ხოლმე. კარგს ვიზამთ რასმე და ერთმანეთს მკვდარის ნახევრით გულს ვუჩხრეკთ. ამიტომაც კარგის მქნელი, — იმათია თუ ჩვენი, — ან სულელი გგგონია, ან მატყუარა. მკვდარი ცოცხალს ვერ დაინახავს, ვერ გაიკითხავს ცოცხლურად...

— მაშ წასულია ჩვენი საქმე, თუ მართლა ეგრეა! —

— ვინ გითხრა? ჩვენისთანაა — იქნება ჰო, მაგრამ იმათი კი არა.

— არ მესმის. აკი ორივენი, — ჩვენცა და ისინიც, — ერთნაირად მკვდარნი ვართ, შენის სიტყვით.

— ეგრეა, მაგრამ შენ ის ცოცხალი ნახევარი გავიწყდება, რომელიც შერჩენილი გვაქვს. განსხვავება აქ არის. ჩვენ რაცა ვართ, გაკეთებულნი ვართ, ისინი კი — შექმნილნი. ჩვენ დაბლანდულნი¹ ვართ, ისინი კი გვირისტით² შეეკერილნი, იმ გვირისტით, რომელიც მარტო ბუნებამ იცის და ბუნება — ხომ იცი, — რა ოსტატია. ისინი ჩაკირულნი არიან, ჩვენ — დონდლონი³, დუნენი. აბა იმათს სიმღერას უყურე: ერთი გრძელი კვნესაა და მაინც სიმღე-

¹ მსხვილად ნაკერი. ² წმინდად ნაკერი. ³ მოშვებული.

რას ეძახიან. ჩვენი სიმღერა კენესა არ არის და მაინც
ლხენა ვერ დავვირქმევია. გახსოვს, რა გვითხრა პაატამ,
როცა ჩვენთან ქალაქში ჩამოვიდა იმ საშინელს თოვლ-
ჰყავში სამის მანეთის სათხოვნელად და მე გავეზუმრე:

— ბიჭო, სამის მანეთისათვის ამ სიშორედ როგორ
წამოხვედი-მეთქი ამ ვაი-ვაგლახში! — „აი, ბატონოო, თქვენ
რა იცით, ხურმა რა ხილიაო, — მითხრა უზრდელობით და
არა წყენისათვის: -- აქედამ რომ მივალ, ნაჯაფევი, გზისა-
გან გალახული, თოვლ-ჰყავისაგან გაწუწულ-გალაფული
და ჩემს დაძინებულ საბანში ცახცახით გავგებევი და მი-
ვეგდები — რა ტკბილად დამეძინებაო, თქვენ ისე თავის
ღღეში ვერ დიძინებთო“. იმათთვის ძილი მართალი მო-
სვენებაა, მართალი აღდგენაა დახარჯულის ღონისა, ჩვენ-
თვის კი ნებიერობაა, ღონის გასიებაა, დამძიმებაა, წყალ-
მანკია, იმიტომ, რომ ჩვენი ღვიძილიც ძილია. იმათი ცოც-
ხალი ნახევარი, ავად თუ კარგად, მაინც ჰსაქმობს, და
ჩვენი კი უქმია. საქმეა სიცოცხლე... ეს არის იმათი
კარგი და ამითი გვეჯობნიან...

• — ნადირი კი არ დაძრწის დილიდამ საღამომდე სა-
ქმლის საშოვნელად. ჰშიან და, რომ ამისათვის ხელ-ფეხსა
სძრავს, საქებ-სადიდებელია?! ადამიანს ადამიანობა უნდა
ემჩნეოდეს. აქ არის თავი და ბოლო ჭება-ღიღებისა.

— მაგით რა უნდა სთქვა?

— ის, რომ ადამიანობით ისინი ჩვენზედ უარესნი
არიან. გლეხკაცისთანა ხარბს, გლეხკაცისთანა გაუტანელს,
გლეხკაცისთანა შეუბრალებელს და უმადურს ძნელად
თუ ნახავ სადმე, მაშინაც კი, როცა თავის მოძმე გლეხს
ვიწალონი მოატანს: დაარჩობს, მიწასთან გაასწორებს.
სხვას ვილა სჩივის...

— მჯერა, თითო-ოროლა ეგეები მეც ჩემის თვალთ
მინახავს, ჩემის ყურით გამიგონია. მაგრამ ცხოვრება მა-

ინც იმათშია: იქა ჰდულს ძარღვებში მოარული სისხლი, იქა სცემს თითონ სიცოცხლის ძარღვიცა. რაც საჭევი, ეგ ჭუჭყია, ჭაფია მდულარე ცხოვრებისა, თავზედ მოგდებულ-ლი. ძირში კი წმინდაა. მაშ რა სწნავს იმისთანა კაცურ-კაცს, როგორც გიორგი იყო, ან იმისთანა დედაკაცს, როგორც ოთარაანთ ქერივია? მაგისთანა პური მარტო იმათს თონეში-ლა ჰცხვება, ჩვენი თონე კი მარტო ჩვენისთანა კუტ-პურს¹ აცხობს. დღესაც ვერ გამოშირკევია — რა მოგვეჩვენა გიორგის სახით?.. ჩვენ ხედვად და სმენადაც უღონონი ვართ და იქ კი... იქ კი რამოდენა ღონე ყოფილა შექმნისა... გიორგი..

— ნულარ მომაგონებ! მე ჩემი მემართება, როცა ის უბედური მაგონდება.

XX

დასაწყისი განთიადისა

არჩილმა გასწყვიტა ლაპარაკი და წინა და უკან მოჰყვა სიარულს ოთახში. ვინ იცის, — კესო შეეცოდა, თუ დაიღალა, და სიარულით ქარის ამოღება² მოინდომა. ხოლო პატარა ხანს შემდეგ შუა-გზიდან უეცრად მოუტრიალდა კესოს და უთხრა:

— არა, ჩემო საყვარელო დავა! ნუ მიწყენ კი და ეგრე ადვილად ეზაასაქცევი, თავიდან მოსაშორებელი არ არის გიორგის ამბავი. გახსოვს გრიგოლ ორბელიანი?³ რა-რიგად აგვიტაცა იმისმა სიტყვამ, როცა ვკითხულობდით:

¹ გაუფუფეღი შეკუმშული პური. ² შესვენება. ³ ქართველი პოეტი (1804 — 1883 წ.).

„მიეცით ნიჭსა გზა ფართო,
თაყვანისცემა ღირსებას,
ნიჭს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს
და არა გვარიშვილობას“.

— ეგ აქ რა მოსატანია? — ჰკითხა კესომ.

არჩილი ჩაფიქრდა: გაუკვირდა მიუხვედრელობა კესოსი.

— შენი კითხვა მაკვირვებს, კესო!

— საკვირველი აქ არა არის-რა, — ნიუგო კესომ და თავი ჩაჰლუნა, თითქო ეს დუნე პასუხი თითონვე ეთაკილავს.

— მაშ გიორგის შეირთავდი? — ჰკითხა უეცრად არჩილმა.

კესომ ეს უეცარი კითხვა იწყინა, თუ რა, დიდხანს პასუხი არ გასცა.

არჩილმა აცადა. გული კი აუფანცქალდა. ვინ იცის — რა უფრო ენატრებოდა: ჰო, თუ არა. არჩილმა ხელმოკრედ ჰკითხა:

— შეირთავდი?

— არა.

— მეც ეგრე მოვიქცეოდი. გამოდის, რომ თუ არ გვარიშვილობას...

— ნუ იტყვი მაგას!... — შეჰკივლა კესომ წყრომითა და თვალები დაუბრიალა.

— ნუ სჯავრობ, კესო! მართალს თვალი თვალში უნდა გაუყარო უშიშრად. მაღლი მაგასა აქვს...

— არ მიყვარდა და იმიტომ.

— ჩვენი ვაიცი მაგაშია. სჩანს ჩვენთვის წიგნი სხვა ყოფილა და საქმე სხვა. არ გიყვარდა იმავ მიზეზით, რა მიზეზითაც არ შეირთავდი: გლეხკაცი იყო. სად არის აქ „თაყვანისცემა ღირსებისა“, რომელიც ჩვენ ასე მოგვწონდა?

წიგნშია და არა საქმეში, ენაზეა და არა გულში. აბა გიორგის ამბავი წიგნში ამოგვეკითხნა, რა პტყელ-პტყელ ლაპარაკს მოგვებოდიტ მე და შენ და ჯვართ ვაცვამდით, ვისაც კაცის საწყაოდ გვარიშვილობა მოუხმარია. „ღირსების თაყვანისცემას“ ვილა სჩივის, შენ ვერც კი მიუხვდი სიყვარულს, კაცი თურმე თავს გველბოდა. აი, რა დიდი კედელია ჩვენსა და იმათ შუა!.. ჩვენის სისხლ-ხორცის ქვითკირია, ქვითკირია... ჩვენ რომ გვეკითხონ, ვითომ დიდი ხანია გადაგვიტყევია ეს მაგარი კედელი. მაგრამ რით? მარტო წიგნსაგან გააღმასუბული ენითა. ენით ვაქცევთ და გული კი ისევ ებლაუჭება, ისევ აწენებს, აგებს... ნახევარ-კაცი ვართ და ვაი, რომ უკეთესი ნახევარი მოგვთლია...

— არჩილ, მეტის-მეტია.

— მკვახედ, უფერ-უშარილოდ ლაპარაკს გულქვაობაში ნუ ჩამომართმევ, ჩემო კესო. სიცოცხლეში ხშირად არ მოგვევლინება იმისთანა რამ, რომ ჭკვა გვასწავლოს, თვალი აგვიზილოს. ხომ მიწასთან გასასწორებელნი ვიქნებოდით, თუ ჩვენისთანებს იმოდენა ღონეც არა აქვს, რომ თვალის ახილების ტკივილს გაუძლოს. ეს-ღა გვაკლია.

— მაშ სთქვი!.. თუმცა ტკივილითა სჭრი, მაგრამ ამებით ჰკერავ კიდევ. სთქვი!..

— იცი, რა იყო გიორგი!.. გიორგი მთელი წიგნი იყო, ხიდ-გალმა დაწერილი. გიორგი წიგნია-მეთქი, მთელი წიგნი ცხოვრებისა, სულ სხვა ასოებით დაბეჭდილი. წინ გადაგვეშალა ეს წიგნი და ვერ წავიკითხეთ. რას არა ვკითხულობთ მე და შენ და ათასი ჩვენისთანა. მწიგნობრობით დღეს ვის არ მოაქვს თავი და მაგის ანბანი კი თურმე არა გვცოდნია. გიორგი ცოცხალი ხატია ღირსებისა. „თვით უკვდავება მშვენიერსა სულში მდგომა-

რებსო“¹, ნათქვამია, და რამდენჯერ გვითქვამს მე და შენ, — რა კარგად და მართლად არის ნათქვამიო წიგნში ეს დანახული გვაქვს, ენაზედაც ხომ გვაკერია და გვაკერია. ცხოვრებამ კი რომ ამისი ცოცხალი ხატი წინ დაგვიყენა, ვერ ვიცანით: თვალით ნახული ვერ დავინახეთ. არ შეერთადი!.. ვის? „მშვენიერს სულსა“. არ გიყვარდა, ვინ? „თაყვანსაცემელი ღირსება“. არ გიყვარდა ის, ვისაც „ცის სხივით აცისკროვნებს მშვენიერება“ სულისა.

— სიყვარული ბრძანებით არ მოდის.

— განა მზე კი უბრძანებს ხოლმე ვარდს, გაიშალეო! აქ თავისთავად უნდა მოსულიყო, რომ უკაცრაოდ — ბრმა გული არ დახვედროდა, გვარიშვილობის ცხრა კლიტით დაკეტილი. აბა შენა ტოლი კაცი ყოფილიყო და ვინ იცის, იქნება ბრძანებასაც გაეჭრა. სიყვარულს ხომ მაინც მიუხვედბოდი და მაინც. სხვა არა იყოს-რა, თუნდა ნაასალი² მაღლიც გიორგისა არ სცხებოდა. აქ კი გვარიშვილობამ კარი გულისა არ გაუღო. წმინდა შუქი მშვენიერის სულისა ამაოდ და უქმად-ღა ჯავარსავით³ ეფინებოდა ცავეს კედელს. შენ ვერც კი მიუხვდი, ვერც!.. იმან კი იცოდა და არა სჩიოდა. „არა ვნანობო, არაო!.. მოკვდა და ეს უწყინარო სიტყვები ჩვენ დაგვიგდო ჩვენის თავის გასაკითხად.

— ნურც ეგრე გამასწორებ მიწასთან!.. მიეყოფა!.. — უთხრა კესომ და ტირილი დაიწყო.

არჩილს შეეცოდა, მივიდა და შუბლზედ აკოცა.

— წმინდაა ეგ ცრემლი და არ მოგწმენდ. თქვენ, ქალები, ამით გვეჯობიხართ მამაკაცებს...

¹ ნ. ბარათაშვილის (1817 — 1845) ლექსიდანაა. ² ერთი მესხედი. ³ ძვირფასი თვალღვით.

— რომ ცრემლს — გვინდა თუ არა — წყალსავითა
ვღვრით ხოლმე. კმარა სიცილი!.. დავიტანჯე!..

— ო, ჩემო კარგო, ზოჯჯერ ცრემლი „მღუმარე წვი-
მისამებრ ნაყოფის გამომცემელია“. ცრემლი ყოველთვის
არ არის უბრალო წყალი, ცრემლი ზოჯჯერ ფარია, და
დროზედ ხმარებული ფარი იგივე ხმალიაო, ვილაცას
უთქვამს.

— მაგითი რა გინდა სთქვა?

— შენი ტირილი მიხარიან... მეც ვიტყვებდი, რომ
მარტო უკან-ღა ვიხედებოდე, როგორც ეხლა შენ. იქ,
უკან ბნელა... ღამეა...

— და ხილია ჩატეხილი, ხილი!.. — წამოიძახა ტკივი-
ლით კესომ.

— ეგ მინდა, რომ ყველამ დავინახოთ, ეგ მინდა, რომ
ყველამ ვიცოდეთ. შენ ეხლა ჰბედავ, შენ ეხლა იცი.

— ვიცი და გტირი...

— ამიტომაც მიხარიან შენი ტირილი...

— არჩილ, წინ რაღაა, წინ! — შეჰბღავლა უეცრად კე-
სომ და ორისავე ხელის თითები ერთმანეთში ჩაიწნა და
ფშვნეცა და მტვრევა დაუწყო.

— ეგ ცრემლიანი ცოდნა უკანა სწვავს და ჰბუგავს,
წინა ჰნამავს და ამწვანებს. ეგ ნამი რომ გაბეგრდება,
მდინარე წყლად იქცევა და მთელს ტივს მიიტანს, რომ
ჩვენ-შორის ჩატეხილი ხიდი გაამთელოს და ეგრე ორსავე
ნაპარს გააერთებს. ეგ ცრემლიანი ცოდნა, თუ ცოდნიანი
ცრემლი უკანასა, — შუქია წინასი და შუქი ხომ...

— დასაწყისია განთიადისა, განა, ჩემო კარგო?!

— სწორედ.

ღა-ძმანი, სიხარულით ერთმანეთს გადაეხვივნენ.

შუა-ხანში შესულმა შემოდგომამ ზამთრისაქენ პირი ჰქმნა და ნახევრად შექცეული ზურგი მთლად შეაქცია ზაფხულსა. ის თბილ-გრილი, ის მშრალ-სველი, ის ცივ-ლურჯი შემოდგომა, რომელიც ჩვენმა დალოცვილმა ქვეყანამ ასე ტკბილად, ასე ლბილად იცის, მიჰბერდა და ჭალარა მოერია. მისი ჭალარა ჭირხლია¹.

მთა-ბარს, ტყე-მინდორს დილ-დილობით ჭირხლი ედებოდა და მხოლოდ შუადღის გულზედ მზე პირდაპირ დაჰხედავდა თუ არა, ჭირხლს, ზოგს წყლად ქცეულს, მწყურვალს მიწა სვამდა და ზოგი ორთქლად ცას აჰქონდა და ბამბის ქელასავით თეთრ, ფუნჩულა ღრუბლად აქა-იქ ატარებდა თავის თვალგადუწვედნელს სიგრძე-სიგანეზე, სიღრმე-სიმაღლეზე.

მოვიდა ზამთარი და მოიტანა თოვლი. სწორედ შობის ღამეს ხელახლად მოვიდა დიდი თოვლი და სოფლის გზებსა და ორღობეებში თეთრ უმტევრო სუფრასავით დაეგო და დაეფინა. გლეხკაცობის სახლებს, ჩალით და ზოგან კრამიტით დახურულებს, მძიმედ დაედო თოვლი და ჭუჭყიანი თავსახურავები მოჰრთო თეთრად, თითქო ძალზე გარეცხილი ჩაღრები გადააფარაო. კაკლის ხეები ეზოებში და ხილისანი ბაღებსა და ბაღებში შეიკუნწლა ახალის თოვლის ქულითა და შავად გაშიშვლებული ტოტები თეთრად გამოლამაზდა. ორღობის ღობეები, ზოგან

¹ შემოდგომის დამლევის ყიხვა და თოვლი.

ჯარჯით¹, ზოგან წალმით დახურული, სქლად დადებულ თოვლ-ქვეშ ისე სჩანდა, თითქო თეთრი საფარავი აქვთ გადაქედილი ზემოდანაო.

თოვლი რომ გადილო? ბევრს ხანს არ გაუვლია, ყინვამ მოუჭრა: აცივდა, აყინდა. ძველს თოვლში შეპარებული სიაბო დღისა თოვლიდამ ჯერ კიდევ წყალს აწვეთებდა, მაგრამ ყინვა არ უშვებდა და ყინულად ქცეული ნაწური ჩურჩხელებსავით ეკიდა ხის ტოტებს, ღობეების ნაბირებს, ჩარდახების და ბანების გარეშემო.

ღამე არ იყო ბნელი. ცაზე დროგამოშვებით კაშკაში მთვარე ხან გამოჰყოფდა ხოლმე ღრუბლებიდან თავს, ხან ისევ ღრუბლებში გაეხვევოდა, თითქო ღრუბლის ბნელი და მთვარის შუქი ერთმანეთს ეჭიდებოდა და ხან ერთია ქვეშ, ხან მეორეო.

სოფელს დიდი ხანია ეძინა იმ გულიანის ძილითა, რომელიც მართლა სასვენია და არა სანებიერებელი. მისწყდა სოფლის ხმაურობა, დღის ჟივილ-კივილი, მისწყდა ადამიანის ფეხის ხმაც. ახალ მოსულს თოვლს, ყინვადაკრულს, არსად არ აჩნდა ნაფეხური ადამიანისა... სოფელს ხმა გაეკმინდა, და თითო-ოროლა ადგილას მეტისმეტად ფრთხილის ძაღლის ყეფა-ლა ისმოდა ხანდისხან.

ყველას ეძინა, ყველას... ერთის მეტს.

იყო სახლი, საცა იმ ერთს არ ეძინა. ამ სახლში ჰბნელობდა. სანთელი არ ენთო და მარტო კერაში თავხეს სისქე კუნძის ცალ გვერდზედ ცეცხლი ეკიდა და უგემურად ჰბოლავდა. როცა ნაღვერდალ-მოსხმული გამომწვარი გვერდი ხისა დროგამოშვებით პატარა ენასავით ალს წამოაგდებდა, ერთი მხარე სახლისა პატარა მანძილზედ ცოტა ხნობით მოჰშუქდებოდა.

¹ ტოტიანი მოკლე ხეებით; ჯაგით.

კერასთან ცეცხლის შორი-ახლო ძალი იწვა. რგვლაც
გადმოეჭექნა თბილი ნაცარი, თითონაც გორგალსავით
დახვეულ-ჩახვეულიყო, უკანა ფეხები წინ წამოეყარა,
წინანი — უკან, თავზედ ბანჯელიანი კუდი გადმოეფარა,
ცხვირი კუდის ბოლოში წაეყო და ეძინა. ძაღლის გვერდით,
ცოტა მოშორებით, ვიღაცა მოხუცებული დედაკაცი კე-
რასთან ცეცხლა-პირასვე იწვა დედამიწაზედ გაშლილ
ქვეშაგებში და გულიანად ეძინა. დედაბერის ქვეშაგების
გვერდით ტაბტი იდგა და ზედ იწვა სნეული, ქვეშაგებად
ჩავარდნილი, დამდნარი, მიღეული და თითქმის სასიკვდი-
ლოდ მიხრწნილი.

ეს იყო ის, რომელსაც მთელს სოფელში არ ეძინა...

— ვინ მეძახის, ვინ!.. — იძახოდა ძილდაკარგული სნეუ-
ლი თავის გულში, თუმცა არსაიღამ კი ხმა და ჩამი-ჩუმი
არ იყო. — წადი, წადიო!.. რად იძახის გული? რად მე-
წევა, რად?

იტრიალა ღონემიხდილმა სნეულმა, იშფოთა...

— მივალწევ კი! — ჰკითხა თავისთავს: — ფეხის გა-
დადგმის ილაჯი აღარა მაქვს... გზაზედ დავეცე სადმე და
სული დავლიო, ხომ საძაღლედ გაჰხდა ჩემი ლეში... რად
მეძახი, რად!..

შეჰკივლა გხლა კი ხმამაღლა ვიღაცას კენესითა და
ვაგებითა და მაშინვე გადაჰხდა ცეცხლა-პირას მწოლარე
ბებერ დედაკაცს, ხომ არ გამოეღვიძა და არ შემიტყოვო.

მარტო ძაღლმა წამოიხედა; პირველში ერთი ყრულ
ყელში წამოიყვება და რაკი დაინახა პატრონია და სხვა
არაფინ, წინანდებურად წაჰყო კუდის ბოლოში ცხვირი
და არხეინად ისევ ძილს მიეცა.

ბებერს კი ისევ ისე გულიანად ეძინა.

— სძინავს!.. — სთქვა ისევ უწყაოდ სნეულმა. — მეც
მაღე დავიძინებ... სულთამხუთავი კარს მირაკუნებს. და-

ვიძინებ და, მაღლობა ღმერთსა, აღარ გავიღვიძებ... მე-
ყოფა...

ამის თქმაზედ სნეული გაყურდა, თითქო რაც სტკი-
ოდა, დაჟამდაო.

— კიდევ!.. კიდევ მეძახის!.. ღღევანდელ ღღეს დაი-
ბადა, ღღევანდელ ღღეს!.. მოვდივარ, მოვდივარ!..

სთქვა და ქვეშაგებში უღონოდ წამოჯდა, ტანისამოსი
იქვე თავით ელაგა. ჩაიცვა თბილი წინდები, თბილი ახა-
ლუხი, ზედ გადაიცვა კაბა, მოიხვია თავს შავი შალი,
გადმოცოცდა ქვეშაგებიდან, წაჰყო ქოშებში ფეხი და
უღონობამ სძლია: ფეხი წინ ველარ წასდგა. დაბარბაცდა
და ცალის ხელით ქვეშაგებს უკანვე გადაებჯინა, — არ
წავიქცეო.

ცოტას ხანს ეგრე ხელდაბჯენილი იდგა გარინდებუ-
ლი¹ როცა პატარა მოსულიერდა, მისწვდა ჯოხს, ქვეშა-
გებზედ მიუღებულს,* და ფეხაკრებით გავიდა სახლიდამ.
უღონოს სიარულით ეზო გაიარა, ორისაც ხელით წინ
წაძღოლილ ჯოხზედ დანდობილმა. ეზოს კარიდამ რომ
ავადმყოფმა ფეხი ორლობეში გადმოდგა და დაინახა ახ-
ლად მოსული, ფეხუხლებელი თოვლი, სთქვა:

— ჯერ უწმინდური და მურტალი ფეხი ადამიანისა
არ მოხვედრია და არ გაუცოდვიანებია ეს უცოდველი
თოვლი... კიდევ!.. მოვდივარ, მო!..

ფრთხილს ძაღლს პატრონის გარეთ გასვლა არ გამოე-
პარა. ადგა, ნაცრიანი ბალანი ერთი ორჯერ შეიბღერტა,
გაიბობლა, ტანი დაიგრძელა, ჯერ წინა ფეხები დაიჭიმა,
მერე — უკანა, გაიზმორა, დაამთქნარა და ზღაპვნით გაე-
კიდა პატრონსა. ღერეფანში რომ გავიდა, პატრონი აღარ-
სადა სჩანდა. ჩახტა ღერეფნიდან ეზოში, თოვლზედ ახა-

¹ გაჩერებული, გაშეშებული.

ლი წაფეხური პატრონისა დაჰსუნა და აუჩქარებელის
ძუნძულით აედევნა კვალსა.

ბებერმა დედაკაცმა კი ვერ შეუტყო ავადმყოფს გა-
პარვა. იმას ისევ-ისევ გულიანად ეძინა.

რაში ჰგვანდნენ ერთმანეთს მძინარე და წამავალი!

მართალი უთქვამთ: წუთისოფელი ზოგისათვის მაშაა,
ზოგისათვის — მამინაცვალიო.

XXII

წამება-პრუღმიანი საპირხავი

გათენდა შობა დღე. ჯერ თითქმის კარგადაც არ გა-
თენებულყო, რომ მინდვრის ფარეხებილამ ¹ ორს მეცხვარე
თუშს ოთხიოდე კედილა ² და ხუთიოდე თოხლი ³ წინ გა-
მოგდოთ და სოფელში მიერეკებოდნენ, — ბედნიერი დღეა
და გახსნილდა, იქნება გავყიდოთო. ძალიანა ციოდა. ცხვრე-
ბი მოგოგავდნენ თოვლიან გზაზედ და მოაქანებდნენ თა-
ვისებურად ღუმეებსა. მეცხვარეებს ისე სციოდათ, რომ
შეცივებული ხელები გულზედ გადაეჯვარედინებინათ და
უბეში ეწყოთ, კომბლები კი ილღიაში ეჩარათ ⁴, წინ გა-
მოშვებრილები.

გზა სოფლის სასაფლაოს ბოლოზედ მოდიოდა და აქე-
დამ უხვევდა სოფლის ორღობისაკენ. მოვიდნენ ამ გზა-
ზედ თუ არა, სასაფლაოდამ ერთი ღმუილი შემოესმათ.

— ეს რა ჰღმუის? — იკითხა ერთმა.

— კაცო, აფთარი არ იყოს და არა სთხრიდეს ვისინე
საფლავს. გავაფრთხოთ, მაღლია, — სთქვა მეორემ და წე-
ლიდამ დამბაჩა გაიძრო და დაჰცალა.

¹ ცხვრის შესარეკი ბინა. ² დაკოდლი ცხვარი. ³ ერთი წლის
ცხვარი. ⁴ ილღიაში ჰქონდათ ამოდებული.

ღმუილი პატარა ხახს შესწყდა დამბაჩის ხმაზედ, მაგრამ ისევ მალე მოისმა. ეხლა კი ღმუილს წკავწკავეიც მოემატა.

— აბა ერთი ვნახო... — სთქვა ერთმა მათგანმა და გასწია სასაფლაოსაკენ.

შორი-ახლო მიუვიდა ხმას და დაინახა, რომ ძალღიწმოსკუპებული იჯდა ვილაცის საფლავზედ, უკანა ფეხებზედ ჩამჯდარიყო და წინა ფეხებზედ დაბჯენილი და სოფლისაკენ პირმიქცეული საცოდავად ჰღმუოდა.

გაუკვირდა მეცხვარეს. მივიდა ახლო და ელდა ეცა. ძალღის ზურგთ უკან მკვდარი დაინახა: საფლავზედ გარდი-გარდმო გადაქცეულიყო, ფეხები აქეთ პირას მაწაზედ ებჯინა თითის წვერებითა და ორივე ხელი იქით პირას გადაეკიდნა, თითქო სდომებია მთელი საფლავი ქვითა და მკვდრით ერთის ხევენით გულში ჩაეკრაო.

ელდაცემულმა თუშმა დაუძახა ამხანაგს. ამხანაგმა ხმა არ მოსცა. ორღობეში შეესწრო და ძახილი ვერ მისწვდა.

გამობრუნდა თუში, ნახულით გაოცებული.

— აქ რამ მოიყვანა ამ ყინვაში და რამ მოჰკლათ? — ჰფიქრობდა გზა-და-გზა.

თავის ამხანაგს რომ დაეწია, უამბო ნახული.

— დახე, ძალღი პატრონს არ მოჰშორები! — წამოიძახა ამხანაგმა. — დალოცვილი პირუტყვია. ბარაქალა, ძალღო, ბარაქალა!..

მეცხვარემ და, ნამეტნავად თუშმა, იცის ყადრი¹ ამ ერთგულის და მართლა საქებარის ოთხფეხისა...

შეატყობინეს სოფელს. თუშცა შობის დღე იყო, მაინც დიდი და პატარა, კაცი და ქალი გაიკრიბა და სასაფლაოს ზედ დაედო.

¹ ფასი.

ის მკვდარი ოთარაანთ ქვრივი გამოდგა, ის საფლავი — განა თქმა-ლა უნდა — გიორგის საფლავი იყო... ის ძალღი... მაგრამ ძალღს ვილა იკითხავს?

შეიქმნა ჟღიერი-ყაყანი. ზოგი რას ამბობდა, ზოგი რას. მითამ არ იყო სალაპარაკო თუ? გაიბა ლაპარაკი... მითქმა-მოთქმაში დაივიწყდათ, რომ მკვდარს პატრონობა რამ უნდა. ყველას ის ეხარბებოდა ერთი გავიგო, ვინ რას ამბობს, და საცა ჯგუფს დაინახავდა, ან ლაპარაკის ხათხათს ყურს მოჰკრავდა, იქ გარბოდა და მიეშურებოდა.

— გაპტყდა ეს რკინის დედაკაციცაო. — ამბობდნენ ზოგიერთნი: — ეს ფესვგაგარი ხეც წამოიქცაო.

— დედის-ერთა შვილის დაკარგვა ძნელია, მერე რა შვილისა! — იძაზოდნენ დედაკაციები, — ავი ეს გაუტეხელი დედაკაციც გასტეხა და გაანადგურაო.

ბევრს ეკოდებოდა ეგრეთ გათავებული ოთარაანთ ქვრივი. დამტირებელი კი არავინ იყო. ძნელია ეგრეთ წასვლა სააქოდამ. მაგრამ რა? ვინც მოჰყვდა, თავსა მოუკვდაო! იტყვიან ხოლმე გლეხები. განა მართალი არ არის!

არა, — ზოგჯერ მართალი არ არის. აქ იყო ერთი კაცი, რომელსაც მოუყვდა ოთარაანთ ქვრივი!.. ეს იყო სოსია მეწისქვილე. თითქმის ოც-და-ათი წელიწადია მაგ დედაკაცზედ გული შევარდნილი¹ ჰქონია. ჯერ გასათხოვარი ყოფილა, უთხოვნია და დაუწუნიათ. ის დღეა და ეს დღე, სხვა აღარავინ უნდომნია, გული აღარავისზედ მისვლია. როცა ოთარაანთ ქვრივი დაქვრივდა, მაშინ ერთხელ კიდევ გაუარა თურმე გუნებაში იმისმა შერთვამ, მაგრამ თავის გულში სთქვა:

— მაგას ასეთი ქმარი მოუყვდა, რომ მე ფეხის ჩლიქადაც არ ვეკადრებოდი!.. ველარ შევბედავ, ველარა!..

¹ ჰყვარებია

სთქვა და ახლოც თურმე აღარ გაუარა ოთარაანთ
ქვრივსა რიღისა და კრძალვისაგან.

სოსია მეწისქვილეს ეხლა ორივე მუხლი მოეყარა უსუ-
ლო ოთარაანთ ქვრივის წინ, იმისი მკედარი ხელი ხელთ
ეჭირა და ქვითქვითებდა ჩუმად.

— ადგი, რას ჰღმუი უბატრონო ძაღლსავით! — დას-
ცინა მოხუცს ახალგაზრდა გლეხმა ბიჭმა ამხანაგების სა-
მასხაროდ. — შენც შითამ მარაქაში¹ ერევი... შენი რაო?

— ნუ ამბობ მაგას, ჩემო მამავ და შვილო! — უბასუ-
ხა თავისებურად ტყბილად მოხუცმა ტირილის ხმით. —
სხვა სხვის ომში ბრძენიაო...

იქნება კიდევ ეთქვა რამე სოსიას, მაგრამ ამ დროს
ხელდახელ გაკეთებული საკაცეც მოიტანეს და რომ მი-
ვიდნენ მკედრის ასაწევად და საკაცეხედ დასადებად,
ვილაცამ წაიბორძიკა მეწისქვილის ფეხზედ და ითაკილა.

— ეს ვილა ოხერია, ფეხებში გვედებო! — სთქვა წა-
ბორძიკებულმა და, ღონივრად წაჰკრა რა ფეხი ბერი-
კაცსა, დაატანა: — წადი, იქით გაეთრიეო.

დაბრიყვებული ბერიკაცი გადაიქცა თოვლზედ. რო-
გორც იყო წამოდგა და როცა ტყავის კალთებს თოვლი-
საგან იბერტყავდა, უთხრა ხელის მკერდელს:

— ცოცხალზე არ გამახარა წუთისოფელმა და მკედა-
რზედაც აღარ მატირებთო!.. ცოდო ვარ, შვილო, ცოდო!
მართლა, რომ ცოდოა!..

მაგრამ სხვა ვინ არ არის ცოდო?

ერთიც ეს არის საჭირბოროტო და წყევა-კრულვიანი
საკითხავი ამ უთავბოლო და უსწორმასწორო წუთისო-
ფელში.

6 ქრისტიშობისთვის

1887 წ.

¹ მარაქა — აშუღების (ხალხური მომღერლების) საჯარო შე-
ჯიბრება, შეკამათება. აქ — ხალხში ერევი.

შენიშვნები

„მგზავრის წერილები“ (გვ. 5). დაწერილია 1861 წელს. სა-
ცენზურო დაბრკოლებათა გამო იგი დაიბეჭდა მხოლოდ 1871 წლის
ჟურნალ „კრებულის“ № 2 და 5-ში, ისიც ცენზურისაგან შეგვეცილი.
სრულად პირველად დაიბეჭდა „ქართული წიგნის“ გამოცემაში 1929 წ.
(პ. ინგოროყვას და ს. აბაშელის რედაქცია). დაწერისა და დაბეჭდვის
დროთა სხვაობას უნდა მიეწეროს, რომ ილია ლაპარაკობს რუსეთს
ოთხი წლის ყოფნის შესახებ (1857 — 61 წლები), ხოლო როდესაც
რუსის ოფიცერი ეკითხება: რამდენი ხანია, რაც რუსეთი თქვენში
დამკვიდრდაო. უპასუხებს: იქნება სამოცდაათიო. ერთი წენიშვნა
კიდევ: სამწუხაროდ, სტამბაში არ აღმოჩნდა სათანადო ნიშნები,
რომ გადმოგვევა მოხვევის ლაპარაკის აქცენტაცია. ამიტომ იძულე-
ბული გავხდით ეს ტექსტი უმაჯიღებლად დაგვებეჭდნა. ილიას ეს
ნაწარმოები შესანიშნავია იმით, რომ მასში პირველად ქართულ
ლიტერატურაში ნახსენებია „რევოლუცია“ და მოხვევსთან საუბრით
მოცემულია მაშინდელი ახალთაობის ეროვნულ-პოლიტიკური პრო-
გრამა.

„გლახის ნაამბობი“ (გვ. 33). ამ მოთხრობის რამდენიმე
ვარიანტი არსებობს, ვარიანტები „კოლა“ და „კაკო“ ვკუთვნის
1858 — 59 წელს. აქ დაბეჭდილი ცნობილი საბოლოო ტექსტი მო-
თავებულია 1862 წელს.

„გ. ნ.“ დაიბეჭდა ი. ჭავჭავაძისავე ჟურნალ „საქართველოს
ნოამბის“ 1863 წ. № 1-ში, მაგრამ მარტო პირველი ნახევარი,
რადგან დანარჩენი ცენზურამ არ გაუშვა. მოთხრობა სრულად და-
ბეჭდა მხოლოდ ჟურნალი „კრებულის“ 1873 წლის № 1,2 და 3-ში.

„კ ა ც ი ა, ა დ ა მ ი ა ნ ი!“ (გვ. 149). ამ მოთხრობის თავდაპირველი ვარიანტი („კაკა“) დაწერილია 1853 — 59 წ. მოთხრობის საბოლოო რედაქცია მოთავებულა 1863 წ. ამავე წელს იგი დაიბეჭდა „საქართველოს მოამბის“ აპრილის, მაისის და ივნისის ნომრებში.

„ს ა რ ო ბ ე ლ ა ზ ე დ“ (გვ. 305) დაწერილია 1879 წელს. დაიბეჭდა იმავე წელს „ივერიის“ მეორე ნომერში.

„ნ ი კ ო ლ ო ო ზ გ ო ს ტ ა შ ა ბ ი შ ვ ი ლ ი“ (გვ. 329). დაწერილია 1880 წელს.

„ო თ ა რ ა ა ნ თ ქ ე რ ი ვ ი“ (გვ. 337). ეს არის ილიას უკანასკნელი მხატვრული ნაწარმოები, რომელიც ეწისა და იდეების გამოკვეთილობის მხრივ ფრიად შესანიშნავია. დაწერილია 1887 წელს. პირველად დაიბეჭდა 1883 წლის „ივერიის“ № 2 — 14-ში.